

ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS V

2006

Motto:

“Satele Maramureșului se consideră în general a fi sate de oameni „liberi”, în care relațiile dintre neamuri se practică după un sistem de norme bine stabilit de demult.

Pe acest sistem și pe conceptele fundamentale despre bine și rău, despre drept și nedrept, despre raportul omului cu timpul și spațiul, cu natura și cu semenii săi, s-au întemeiat celelalte semne esențiale ce marchează identitatea maramureșenilor”.

Mihai Pop

Începuturile Muzeului Satului Maramureșean
din Sighetul Marmăției

Foto Mihai Dăncuș

Coperta seriei: Mihai Dăncuș

Coperta I: Motive decorative sculptate pe un stâlp de poartă maramureșeană

**Coperta IV: Motivul "Călăreț" - detaliu de pe un covor maramureșean
(sec. al XIX-lea)**

Responsabilitatea asupra conținutului textelor publicate revine exclusiv autorilor

**Volum editat cu sprijinul Asociațiunii pentru Cultura Poporului
Român din Maramureș și Asociația Prietenii Muzeului Maramureșului
din Sighetul Marmăției**

Muzeul Maramureșului Sighetul Marmăției

Asociațiunea pentru Cultura Poporului Român din Maramureș

ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS

V

**Etnologie - Etnografie - Folclor
Istorie - Personalități - Muzeologie**

Volum îngrijit de
dr. Mihai Dăncuș

Sighetul Marmăției
2006

Colegiul de redacție:

Fondator și redactor șef: Dr. Mihai Dăncuș

Redactori:

- Ioana Dăncuș
- Nicoleta Nemeș

Culegerea computerizată a textelor:

- Mirela Barz
- Nicoleta Nemeș

Tipărit la Aska Grafika

ISSN: 1583-4476

Adresa redacției:

Muzeul Maramureșului Sighetul Marmației

str. Piața Libertății nr. 15

Sighetul Marmației, cod poștal 435500, Maramureș

e-mail: europamuzeukmzero@zifer.ro

www.sintec.ro/muzeusighet

ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS V - Mergem înainte

Iată că prin eforturi mari și cu voință reușim să tipărim și acest număr al anuarului nostru. Dacă Acta Musei Maramorosiensis IV - 2006 l-am dedicat personalității savantului botanist de origine maramureșeană, Artur Coman, acest număr (Acta Musei Maramorosiensis V) preia în mod normal publicarea comunicărilor și referatelor susținute de specialiști la sesiunea muzeului din decembrie, dar și o serie de lucrări prezentate cu ocazia complexului de manifestări culturale și științifice organizate de noi sub egida sloganului „Europa Muzeu Km. Zero” în fiecare primăvară, de obicei în luna mai, și pe care le dedicăm *Zilei Internaționale a Muzeelor*.

Această „zi” specială pentru noi se sărbătorește în data de 18 mai a fiecărui an începând din 1977. România face parte din cele 115 țări ale lumii care au aderat la ICOM (Consiliul Internațional al Muzeelor). Scopul ICOM-ului este de a promova muzeele în lume, de a le face cunoscute și de a le da șansa să se cunoască între ele, de a stabili legături în vederea promovării unor programe de anvergură care să servească educației popoarelor lumii.

În fiecare an, Ziua Internațională a Muzeelor are un slogan care generează programe speciale. Amintim câteva dintre acestea, la care și muzeul nostru și-a adus contribuția și s-a implicat, astfel: „Muzeele și tinerii”, „Muzeele - punți între culturi” sau cel din anul acesta (2007) „Muzeele și patrimoniul universal”.

Lucrările susținute cu aceste ocazii se regăsesc în cuprinsul volumului.

Dacă dominantă anuarului, de altfel ca și a Muzeului Maramureșului, este etnologia, respectiv etnografia și folclorul, mai cuprinde și capitole dedicate istoriei și istoriei culturii, evocarea unor personalități (cu predilecție din zona Maramureș) pentru a le introduce în circuitul cultural-științific național, probleme de muzeologie și alte aspecte specifice.

Ca în fiecare număr am încercat și aici să valorificăm în paginile anuarului și fotografii documentare reprezentative pentru Maramureș din clișoteca muzeului, alături de ilustrația propusă de autorii articolelor. Din păcate, toate reproducerile sunt în alb-negru. Fotografia documentară, mai ales în domeniul etnologiei are o valoare specială.

Apreciem că, apariția a două numere din anuar în anul 2006 este o reușită deosebită a muzeului nostru. Sperăm ca în numerele viitoare articolele să beneficieze de rezumate consistente în limbile de circulație universală, spre a fi accesibile și specialiștilor din alte țări.

Dr. Mihai Dăncuș

CUPRINS. SOMMAIRE. CONTENTS. INHALT

Capitolul I. Etnologie – Etnografie – Folclor.....	13
Delia Suiogan, Sisteme de semnificare în mediile tradiționale.....	14
Filofteia Pally, Despre cultură. De la identitate culturală la multiculturalitate.....	25
Narcisa Știucă, Inconfundabilul Maramureș (file de jurnal).....	31
Liviu Sofonea, Datină! Datină! Însuflețitoare datină!	37
Pierre Dutron, La vitesse du changement économique et nos traditions ?.....	49
Radu Octavian Maier, Arhitectura țărănească din Transilvania – unitate și continuitate.....	52
Eugen Deca, Monumente de arhitectură și artă religioasă, strămutate și restaurate în Muzeul satului vâlcean.....	56
Ionuț Dumitrescu, Caracteristici ale locuinței din zona etnografică Vâlcea.....	66
Radu Octavian Maier, La reconstruction des moulins antiques de la Roumanie.....	74
Livia Rusu, Catrința – element al portului popular străvechi.....	81
Mihai Hotea, Nicolaie Hodor, Portul popular din Maramureș. Situația localității Bârsana.....	89
Elena Papa, Motive animaliere în compoziția. Decorativă a ștergarelor nord-dobrogene	98
Janeta Ciocan, Ploști ceramice confecționate la Baia Mare în colecțiile Muzeului de Etnografie.....	106
Dumitru Rusan, Valori etnografice pentru tăiatul și “lucratul” lemnului de rezonanță în pădurile din Obcinile Bucovinei.....	110
Alexa Gavril Băle, Câteva considerații privind practicile empirice în tratarea bolilor de animale (despre vindecatorii de animale).....	124
Viorel Thira, Maica Domnului în colinde.....	127

Dorin Ștef,	
Întoarcerea la obârșii.....	136
Pamfil Bîlțiu,	
Aspecte ale cercetării obiceiurilor în lumina descoperirilor arheologice...	143
Pamfil Bîlțiu,	
Casa în obiceiurile, datinile și credințele din Țara Maramureșului- contribuții	
.....	148
Laura Pop,	
Tehnică și magie în ocupațiile casnice tradiționale românești.....	156
Ioan Boroica,	
O culegere de folclor din Maramureș de la jumătatea secolului al XIX- lea	
.....	163

Capitolul II. Istorie. Istoria culturii.....187

Carol Kacsó,	
Date arheologice și istorice cu privire la Maramureș și Sighetu Marmăției	
.....	188
Ion Petrovai,	
Privire generală asupra presei din Țara Maramureșului până la Diktat-ul de	
la Viena.....	196
Dorina Tomoiagă,	
Asociațiunea pentru cultura poporului român din Maramureș reprezentanți,	
școala, limba română.....	206
Ion M. Botoș,	
Apșa de Mijloc - străveche localitate românească la 600 de ani de atestare	
documentară.....	217
Mihai Dăncuș,	
Evreii din Maramureș–Istorie și destin 10 Octombrie – Ziua Holocaustului	
.....	227

Capitolul III. Personalități.....235

Dan Munteanu,	
In memoriam : Alexandru Filipașcu (1937-2006).....	236
Ioan Opriș,	
Traian Bîlțiu Dăncuș – contribuții biografice.....	246
Personalități maramureșene – Petru Cupcea.....	260
Ioan Boroica,	
Două destine literare retezate: poetul Simion Botizian și memorialistul Artemi	
Anderco.....	264

Elena Furnică,	
Un „Nobil de Vișeu” printre noi.....	279
Ion Petrovai,	
Folcloristul și scriitorul OLEKSA BEVKA, exponent al slavilor din	
Maramureș.....	261
Pamfil Bilțiu,	
Mihai Pop – personalitate marcantă a folcloristicii românești și	
internaționale	298
Ion Petrovai,	
Gheorghe Dăncuș.....	305
Ion M. Botoș,	
Un neam nobil din dreapta Tisei	310

Capitolul IV. Muzeologie.....323

Paula Popoiu,	
Muzeul Național al Satului ”Dimitrie Gusti”. Direcții de dezvoltare pentru	
următorul deceniu (2005-2015) (proiect managerial)	324
Gheorghe Pop,	
Casa muzeu din Roșiori – locație de valoros patrimoniu naționa.....	369
Mihai Dăncuș, Ioana Dăncuș, Gheorghe Todinca	
Casa muzeu Mihalyi de Apșa în Pantheonul neamului românesc.....	375

Capitolul V. Varia401

Silvia Boar, Nicolae Boar,	
Arta plastică și turismul cultural sighetean.....	402
Iuliana Titov,	
Promovarea instituției muzeale din perspectiva mijloacelor de comunicare	
de masă. Coordonate teoretice.....	409
Corina Bejinariu,	
Scurte considerații despre relația cercetător-informator dezvoltată în ancheta	
de teren.....	420
Constantin Popoiu,	
Punct de vedere privind formarea profesională în cultură.....	428
Mihai Hotea,	
Recenzie la cartea Regiunea transfrontalieră româno-ucraineană a	
Maramureșului, autor Nicolae Boar.....	438

Capitolul I

Etnologie – Etnografie – Folclor

Ieud – Biserica din Șes – după Liturghie

Foto: Mihai Dăncuș

lector univ. dr. Delia Suioan
Universitatea de Nord din Baia Mare

Creatorul tuturor timpurilor, prin intermediul limbajului, trimite la ceva care îi preexistă. Imaginația a jucat dintotdeauna un rol determinant la nivelul creativității spirituale. Fiecare societate selectează anumite semnificații, ierarhizând modalitățile de reprezentare a realității în funcție de un mod propriu care reprezintă cadrul și nivelul de inteligibilitate. Construirea unui astfel de cadru face posibilă comunicarea între membrii comunității respective. Dintre toate semnificațiile și comportamentele ce pot fi gândite, doar unele sunt acceptate, formând în timp ansambluri semnificative.

Prin intermediul comunicării, omul își descoperă și redescoperă locul său în lume, "cunoașterea corespondențelor, a semnelor, a semnăturilor reprezintă fără îndoială o educare, un preambul al pregătirii spirituale, ea fiind o punere în stare de receptivitate a mesajelor venite din Invizibil, deci a împlinirii individului, precum și punerea în stare de emiter, către semnalele venite din Invizibil."¹

Tradițiile dar și literatura populară ne propun să descoperim, dincolo de, gesturi, obiecte sau cuvinte, modele culturale, reprezentări simbolice ale Lumii, istoria și credințele unui neam. Toate aceste elemente le găsim formulate codificat în categorii, genuri sau specii literare. Artistul poartă cu sine un *model* iar prin creația sa nu face altceva decât să "institue *semne* care să se apropie cât mai mult de *semnificația centrală*, căreia modelul *interiorizat* și păstrat cu rigoare canonică de artist i se conformează continuu."² Fiecare creație populară își are propriul său mesaj. La început, el este rezultatul unui acut spirit practic, avându-și rădăcinile adânc înfipite în Realitate; mai apoi, acesta este dublat de simțul artistic, foarte important fiind să se păstreze acel substrat al semnificațiilor. Funcțiile dominante ale cuvântului, ca și ale limbajelor nonverbale sunt cele de comunicare și de "fixare a gândirii". În profilarea unor discursuri distincte de la o clasă la alta, de la o categorie la alta, o importanță deosebită o are sincretismul artei folclorice.

Puterea simbolurilor și a figurilor simbolice e deosebit de mare, acest lucru fiind demonstrat și de faptul că, deși mai avem la

¹ Jean Servier, *Magia*, Institutul European, Iași, 2001, p. 121.

² Ioan Viorel, Boldureanu, *Eseu despre creativitatea spiritului*, Editura Eminescu, 1997, p.87

dispoziție doar puține elemente care să ne permită o adevărată reconstruire a sensurilor de bază, totuși, datorită lor ne putem apropia destul de mult de acesta. Atâta timp cât simbolurile vor rămâne vii și sensurile vor putea reînvia, vom putea să ne apropiem de acel trecut fără de care prezentul și viitorul nu sunt posibile. Specific gândirii tradiționale este faptul că realitatea imediată este sursa imaginarului; credem că între real și imaginar nu se poate stabili o linie de demarcație. La fel de bine realul poate fi considerat prototip pentru imaginar, precum și invers. Ni se pare important să menționăm faptul că imaginarul i s-a dezvăluit omului ca imagine. Faptul că individul i-a găsit un corespondent în realitate imediată nu a însemnat o anulare a imaginarului, ci, credem că este vorba mai degrabă de o identificare cu acesta printr-o "recuperare" a sensurilor superioare într-un plan al "banalului". Astfel, realitatea imediată devine o formă de repetare a imaginarului, și nu invers, lucru foarte bine demonstrat de Mircea Eliade în studiile sale asupra relației dintre sacru și profan. Acest lucru este făcut posibil de faptul că realitatea imediată este și trebuie privită în primul rând ca o formă totală de reactualizare a ceea ce a fost la *origine*.

Povestea, basmul, legenda, în ansamblul lor, ne propun un sens global, care este de natură simbolică. Povestitul este un act simbolic, prin intermediul căruia individul comunică cu o realitate mitică; comunicarea se realizează ca un transfer simbolic, ceea ce face posibilă cunoașterea. În acest context, mitologia, magia, ritul, religia se constituie, după formula lui E. Coșeriu, în tot atâtea *sisteme de semnificații*. Prin gest, prin rit, magie, mit omul culturilor arhaice și tradiționale și-a construit, în timp și dincolo de timp, propria-i "carte" de legi. Acest tip de comunicare refuză iraționalul; în încercarea de a descoperi legile interne ale armoniei Cosmosului, s-a ajuns până la conferirea unei raționalități totale acestui Cosmos. Simbolul trebuie privit, credem, ca principala formă de construire a acestei raționalități a Cosmosului pentru că prin simboluri nu se intenționează o imitare a Naturii, ci o reprezentare a acesteia. Redarea Lumii, a Naturii prin imagini permițându-i individului să se situeze în interiorul "lucrurilor" și să comunice cu ele.

Basmele, legendele, poveștile conțin în structura lor de adâncime, ca și riturile nuptiale, funerare etc., o serie întreagă de reguli de comportament, gesturi și formule magice, secrete, care-i vor permite "călătorului" între *acolo* și *dincolo*, între *micro* și *macrocosmos* să depășească diferitele probe ce îl așteaptă. Toate acestea au la bază o sinteză a concepției omului tuturor timpurilor asupra legăturii dintre sufletul individual și "sufletul universal"; scopul ultim al tuturor acțiunilor este să-l învețe pe om că are obligația de a renunța la individual, la particular și de a aparține Totului.

Totul putea deveni cognoscibil tocmai prin faptul că se reușea stabilirea de raporturi între fenomene. Omul tradițional nu a avut niciodată intenția de a domina mediul, ci pe aceea de a aparține lui. Fenomenul personificării abstractului, un fenomen universal, susține foarte bine teoria de mai sus. Toate aceste personificări ne apar astăzi ca personaje alegorice. Pentru culturile de tip tradițional ele apăreau individului ca reale, deoarece îi întăreau ideea că nu este singur în Univers. "Personajele" îi apăreau și ca intermediari între microcosmos și macrocosmos, dar și ca modelatoare ale ființei umane. Ideile de adevăr, dreptate, putere, dragoste i se impuneau omului tradițional ca venind din afara lui; ființele supranaturale erau cele care dețineau aceste "puteri" pe care le transferau asupra umanului în anumite circumstanțe magico-religioase.

De foarte multe ori s-a vorbit în studiile de specialitate despre funcționalitatea ultimă a oricărui act de comunicare, *cosmicizarea omului*, doar prin realizarea acestei intenții reușindu-se obținerea stării de armonie, despre care vorbeam mai sus. Cosmicizarea îi oferă dreptul individului de a avea acces liber la marile taine ale Universului. Vorbim, deci, despre un *ritm* pe care umanul trebuie să-l recunoască, să și-l însușească, să i se subordoneze, mai apoi, în totalitate, fiind singurul capabil să conducă la uniunea dintre planurile universului, dându-i posibilitatea individului să se regăsească pe sine, într-o (voită) stare de echilibru cu tot ceea ce-l înconjoară.

Comunicarea își dezvăluie, așadar, cele două funcții dominante, și anume: *funcția integratoare* și *funcția interpretativă*. Ambele funcții se realizează cu ajutorul unor mecanisme de control ce acționează asupra modului de percepție și de nominalizare a lumii înconjurătoare. A cunoaște și a simboliza înseamnă a stabili o serie întreagă de relații. Nefiind vorba despre o cunoaștere explicită, nu vom vorbi la nivelul culturilor de tip arhaic și tradițional despre forme total reflectate, ci mai ales despre o formă nereflectată, deoarece imaginile între care se stabilesc toate acele relații vin din exteriorul indivizilor. În cazul simbolizării, reflectarea nu presupune analiza elementelor, relațiile nu supun imaginile unei ordini analitice, vorbind în acest caz despre o acțiune de interpretare, așa cum am mai spus-o deja; acțiune ce nu anulează libertatea imaginilor de a intra în mai multe tipuri de relații.

Povestitul este un fenomen viu, deși nu mai are amploarea de altădată. Ca modalitate de actualizare a unor valori folclorice, povestitul consta în retransmiterea unor mesaje constituite ca structură și cod, orientate, însă, prin adaptare, spre exigențele și receptivitatea unui grup de ascultători. Natura povestitului și vitalitatea povestirii orale nu pot fi înțelese decât prin identificarea corectă a relațiilor structurale pe care *fenomenul povestitului* le deține

și le menține cu fenomenul socio-cultural care l-a generat. "Povestitul ca fenomen socio-cultural este o parte integrantă dintr-un întreg, căruia i se subordonează".¹ La nivelul unei comunicări narative orale, gradul de interferență între ceea ce preexistă actului creator și mesaj, pe de o parte, și cel între nivelul intenționalității mesajului și gradul de receptare a mesajului, pe de altă parte, sunt mult mai importante decât la nivelul oricărei alte forme de comunicare literară orală. Structura de rol este cu atât mai importantă cu cât "mesajul narativ este o structură complexă și variabilă, a cărei încărcătură informațională se organizează, cantitativ și calitativ, în raport cu nivelul performării narative".²

Majoritatea cercetătorilor ce s-au oprit asupra povestitului au ajuns la concluzia că intenționalitatea ultimă, principală, a comunicării narative orale nu este nicidecum una de natură *artistică* - o demonstrează, alături de basme, povești, snoave sau legende, și poezia de ritual și ceremonial -, ci cea *formativă*, dublată întotdeauna de cea integrativă. Formarea și integrarea presupun redescoperirea și refacerea repetată a unei *stări de echilibru*. Pentru realizarea acestei stări este nevoie, după cum bine știm, de o lungă și aprigă luptă pentru anularea stării de dezordine într-una a ordinii, pentru eliminarea Haosului și (re)transformarea lui în Cosmos.

Societățile arhaice și tradiționale concep lumea înconjurătoare ca pe un microcosmos. Dincolo de hotarele acestei lumi închise începe domeniul necunoscutului. Între aceste două lumi se află spațiul cosmizat, adică locuit și organizat. Distrugerea unei ordini stabilite, echivala cu o regresie în Haos. Orice microcosmos, orice regiune locuită poseda ceea ce numim de regulă "Centrul", adică un loc sacru prin excelență, un loc care trebuie extins sau multiplicat. Menținerea unei stări de echilibru presupune acțiunea permanentă, devenirea. Cei care pun în primejdie stabilitatea intră în seria mai largă a "dușmanilor", fiind asimilați cu puterile demonice. Conceperea adversarului sub forma unei făpturi demonice a supraviețuit până în zilele noastre.

De aceea toate actele de ritual și de ceremonial, dar și toate narațiunile orale conțin în structura lor situații conflictuale care se cer anulate. Conflictul se construiește în jurul unei "lupte" simbolice. Scopul oricărei lupte este de a lua un "prizonier". Avem de a face aici cu o mască: "prizonier" egal sacrificat, intenția ultimă fiind aceea de a se produce o schimbare radicală, ceea ce presupune anularea efectelor negative ale rămânării (nefirești) într-o stare inferioară, într-o stare de dezechilibru. Cu atât mai mult acest lucru este evident în

¹ Ion Cuceu, *Fenomenul povestitului.*, Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj, 1999, p. 52.

² idem, p. 75.

cazul riturilor de inițiere care sunt în ansamblul lor rituri ale apartenenței la Tot.

Trecerea dintr-o stare în alta este doar calea prin intermediul căreia omul se întemeiază (după formularea lui Vasile Tudor Crețu) mai întâi ca ființă umană, apoi ca ființă socială și într-un târziu ca ființă cosmică. Acestea sunt de fapt treptele de definire a apartenenței sau a reapartenenței, dacă luăm în considerare și credința potrivit căreia viața pământească este o "cădere", uneori repetată, datorată imposibilei agregări la starea superioară generată de confundarea cu Totul. Fiecare treaptă include o mișcare ciclică, însă toate cercurile sunt parte a unei spirale pe care trebuie să o analizăm drept simbolism de bază, particular, al riturilor de inițiere privite în ansamblu.

Scopul ultim al mișcării este reconstituirea centrului, după cum a spus-o în repetate rânduri marele istoric al religiilor, Mircea Eliade. Nu este acceptată nici ascendența fără identificarea repetată a unei limite superioare, dar nici descendența de tip rătăcire. Așadar, chiar dacă mișcarea spiralică poate să fie prelungită la infinit, întotdeauna există acea raportare la limită – una inferioară și una superioară -, singura capabilă să asigure menținerea acțiunii respective într-o permanentă stare de echilibru.

Este deosebit de importantă participarea la *mișcare* și depășirea conștientă a tuturor treptelor. Refuzul ei presupune stagnarea înconștientă într-o stare improprie, de asemenea, este total respinsă acțiunea de evitare sau de salt peste anumite trepte. Toate acțiunile au în vedere menținerea unui permanent raport, pe de o parte cu lumea ce-l înconjoară, iar pe de altă parte cu invizibilul. Este vorba despre participarea la un joc ale cărui reguli sunt impuse de Marele Tot căruia noi învățăm să-i aparținem. Astfel, acțiunile devin sacre, ele îl pun în permanență pe om în contact direct cu forțele creatoare de viață.

Sistemul de reprezentare a relației omului cu Lumea nu acceptă ruptura; un element foarte important pentru înțelegerea foarte corectă a acestui tip de reprezentare este simbolismul pragului, al limitei. Fiecare nouă etapă a vieții individului presupune contactul direct cu un prag, acesta conducând, inevitabil, la necesitatea de întoarcere simbolică la starea de punct; doar astfel el poate urma "calea" de tip linie.

Pornind de la textele pe care terenul ni le pune la dispoziție trebuie să observăm faptul că literatura populară, mai ales epica orală, este încă acceptată ca istorie adevărată, îndeplinind o funcție culturală tocmai pentru faptul că aceste texte cuprind numeroase date ce fac posibilă reconstituirea unor legi nescrise, ale unor modele de conduită. Povestitul a fost și mai poate fi receptat ca un act de

comunicare, reprezentând chiar o modalitate superioară de manifestare a comunicării interumane. El atinge acea treaptă înaltă a schimbului de informații în care actul de comunicare capătă semnificația trăirii intelectuale autentice.

Astfel de acte de trăire spirituală au avut un rol hotărâtor în evoluția socială a umanității; așa cum au observat mulți alți cercetători ai domeniului, povestitul a scos pe om din izolare prin funcția sa formativă și integrativă. Prin actul povestitului la care participă, individul ia contact direct cu universul mental al grupului social; el ajunge astfel să cunoască mitologia și modul propriu de construire a relației lui cu Universul, având acces la sistemul de valori etice, dar și estetice, tradiționale.

Fiind creație literară orală, basmul se realizează prin apelul la un cod; elementele acestui cod au preexistat fie în realitatea mitului, fie în realitatea vieții trăite, pe diferite trepte ale evoluției socialului, funcțiile specifice pe care le primesc în basm, capacitatea lor de a semnifica un univers autonom, organizat după legi proprii, fiind date de integrarea lor într-un sistem structural ierarhic și semnificativ. Structura funcțională a basmului ca act de comunicare este marcată prin existența formulelor inițiale și finale care încadrează discursul narativ, formulele având funcții complexe, după cum au demonstrat-o numeroși cercetători. Rolul lor este întărit de formule mediane, menite să asigure continuitatea comunicării, prin solicitarea sau verificarea atenției ascultătorilor. Un alt aspect, mai larg și cu implicații mai complexe, îl constituie structura mesajului narativ, la nivel categorial putându-se vorbi despre un model structural al basmului.

După cum bine se știe, elementele sau motivele care anunță starea inițială de echilibru, dar și dereglarea echilibrului, impun un număr minim de secvențe, obligatorii, în interiorul acțiunii reparatorii, creată cu scopul de refacere a echilibrului. În ceea ce privește "personajele", fiecare dintre cei care formează lumea basmului au o anumită poziție în cadrul subiectului, sunt introduși după o anumită manieră, au un limbaj și gesturi tipice, acționează după reguli de la care nu se abat, au un statut propriu, fiecare dintre ei fiind reprezentantul unei întregi clase. Actanții, eroii sunt chemați la aceleași roluri în subiecte-variantă diferite. O mare importanță în susținerea valorii comunicative a basmului o are categoria personajelor, ele sunt numeroase, dar nu acest aspect contează, ci apartenența lor la clase diferite, care determină evoluția sensului. Amintim în acest sens cele patru mari clase de personaje care nu pot lipsi din structura unui basm: *senexul*, *virilis (virilia)*, *actanții*, *opozanții*.

În basm, secvențele capătă sens doar dacă se supun unei logici interne a acestuia. În același context, noțiunea de temă devine

indispensabilă celei de motiv, iar ambele sunt operante în construirea sensului prozei folclorice. Ca în orice operă literară, și aici se poate vorbi de teme generale și de teme particulare. Tema fundamentală este care unește particulele narative, conferind subiectului unitate. Temele secundare vin să o illustreze, prin detalii, pe cea principală, toate sunt expresie a universului moral și de gândire al povestitorului, care, la rândul-i, este parte integrantă a unei colectivități.

Tinerete fără bătrânețe și viață fără de moarte este un text care ne oferă posibilitatea de a descoperi multe din trăsăturile "fenomenului povestitului" tradițional, mai ales la nivelul funcționalității sale. Renunțarea aparentă la tiparul basmelor populare are tocmai rolul de a adânci semnificațiile. Basmul acesta începe de acolo unde celelalte se încheie: cei doi, împăratul și împărăteasa, "amândoi tineri și frumoși", au primit dreptul de a cârmui o împărăție, în urma nuntirii, dar nu au copii. De obicei, basmele se încheie cu o nuntă, nuntirea fiind acțiunea simbolică care consfințește încheierea inițierii; aici ceremonialul este, așadar, încheiat, prezentându-ni-se o nouă etapă existențială, cea dintre lumire și moarte.

Elementul care declanșează anularea stării de echilibru este acea dorință a celor doi de a avea un copil. Trebuie să aducem în discuție simbolismul complex al "urmei" pe care omul este "dator" să o lase în urma sa în Lume, potrivit mentalității tradiționale. Acest simbol presupune posibilitatea individului de a-și prelungi existența manifestată, având șansa recuperării (în mod indirect) a unor nivele. Fiind un urmaș, va marca dezvoltarea unui ciclu posterior, reprezentând, prin definiție, o existență superioară. Dar, în vederea împlinirii acestei năzuințe, asistăm la o forțare, chiar o bruscare, a limitei, dorința de a avea copilul cu orice preț – li se spune "parte n-o să aveți de el". Neparticiparea conștientă la limită este un semn al neîncheierii inițierii de către cei doi, de aici rezultând incapacitatea evoluției spre o stare superioară. Mai mult chiar, asistăm la o dublă acțiune de neacceptare a "datului", promisiunea făcută copilului ce plânge în pânțele mamei, refuzând să se nască.

Tot ceea ce se întâmplă după naștere: creșterea miraculoasă, cererea îndeplinirii promisiunii, plecarea spre Tărâmul Tinereții fără bătrânețe și al vieții fără de moarte, nu au rolul de refacere a stării de echilibru, cum s-ar putea crede, mergându-se pe tiparul nivelelor de semnificație al celorlalte basme, ci devine o formă de încheiere a inițierii părinților, prin sacrificiul fiului; el însuși fiind obligat să forțeze o limită, atingerea pragului veșniciei, fără a fi trecut pragul morții. Luptele la care participă credem că nu mai sunt niște probe în sensul propriu al cuvântului, ci însemne ale unei intrări în Labirint.

Lumea cu care ia contact în această primă parte a călătoriei – pustietatea – este asemenea unui labirint. Importantă este și direcția

spre care o apucă Făt-Frumos, spre răsărit, orice întemeiere presupune plecarea mai întâi spre apus, ceea ce înseamnă moartea simbolică la nivelul stării din care se iese, urmând ca mai apoi să se pornească spre răsărit, marcă a noului început. Dar cum eroul avea de încheiat inițierea tatălui și a mamei, nu avem de-a face cu o călătorie cu rol de întemeiere în această primă parte a drumului. Întoarcerea spre casă, din finalul basmului, va presupune acea întoarcere spre apus care ne trimite cu gândul la ideea morții, o moarte întemeietoare.

Semnificativă pentru construirea sensului este modalitatea de introducere a motivului—temă Valea Plângerii. Intrarea în Valea Plângerii sub semnul simbolismului vânătorii și al săgeții sunt semnificative pentru cea de-„a doua călătorie”. „Dorul de părinți” este cel care declanșează acțiunea de restabilire a stării de echilibru, chiar dacă pare că o anulează. Acea stare de fericire, de nonparticipare conștientă la ideea de Trecere condusese de fapt la accentuarea dezechilibrului în ceea ce-l privește pe feciorul de împărat; semnificativ este în acest sens și faptul că el nu mai poate identifica locurile prin care trece. Specific omului îi este dinamismul. Existența umană stă sub semnul temporalității și al continuității, datorită sa fiind aceea de a parcurge până la capăt drumul care îi este dat. Întrucât vârstele umanului sunt unice și irepetabile, oricărei limite de vârstă care e atinsă îi urmează o alta, superioară celei anterioare.

Trecerea în eternitate nu este posibilă decât în măsura în care învăță să aparțină condiției umane. Numai moartea îi asigură omului dreptul de a pătrunde într-o altă dimensiune existențială, depășind toate etapele, inclusiv moartea; omul descoperă ce înseamnă devenirea ființială. „Dar cel care își convertește temporalitatea într-o mecanică a devenirii - care-și fixează repere finaliste exclusiv pe parcursul drumului - rămâne într-o perpetuă mișcare (agitație) inferioară și exterioară ființei”¹.

Vânătoarea este o acțiune de întemeiere a Sinelui, presupunând două etape importante: căutarea urmei animalului, ceea ce presupune urmarea unei căi, și omorârea animalului, care ne trimite spre două serii de semnificație: fie anularea ignoranței, fie împlinirea unui sacrificiu în numele unei întemeieri. În textul de față, credem că cele două serii se suprapun. Acest lucru este demonstrat și de prezența simbolismului săgeții, care semnifică pătrunderea și indicarea unei direcții înspre care de caută identificarea. Aruncarea săgeții de trei ori semnifică decizia de depășire a unei condiții.

Revelator este momentul ajungerii la palat; ruina ca simbol joacă un rol determinant în descoperirea sensului. Momentul de

¹ Vasile Avram, *Chipurile Divinității*, Editura Ethnologica, Baia Mare, 2006, p.589.

acceptare, prin conștientizarea condiției sale umane – chiar dacă nici acum ea nu este totală –, este cel în care renunță la întoarcerea spre Tărâmul Tineretii fără bătrânețe și al vieții fără de moarte, împreună cu calul său, „du-te sănătos, că și eu nădăjduiesc să mă întorc peste curând”. Plimbarea printre ruine, plânsul, aflarea “tronului odorogit”, descoperirea morții sunt, după părerea noastră, adevăratele probe ale eroului din acest basm.

Ruina ne apare în text ca un simbol al pedepsei finale pentru acea bruscare a limitei, “ruina evocă moartea în dublul ei chip: moartea trecută și moartea viitoare”; părinților li se dăduse dreptul la moarte, dar după moarte deveniseră niște rătăcitori în lumea morților, ruinele sunt locurile preferate ale umbrelor trecutului. Învățarea morții, care-i va da dreptul la veșnicie, este adevărata sa inițiere; se produce renunțarea la condiția tragică a individului aflat într-o permanentă luptă cu propriile sale limite, și accederea spre o stare a sublimului.

Cele două etape ale călătoriei eroului sunt drumuri inițiatice, fiind asemănătoare cu „drumul vieții”, calea dintre naștere și moarte. Echilibrul existențial este realizat prin trecerea stadială succesivă care presupune devenirea; în interiorul ei trebuie menținută stabilitatea pentru că este un proces complex, realizându-se în timp și aflându-se în strânsă legătură cu vârstele umanului. Orice călătorie începe dintr-un punct și se sfârșește în același punct, „forța de atracție a punctului de plecare este cu atât mai mare cu cât el inculcă individului uman un acut sentiment de stabilitate și robustețe, astfel că revenirea la punctul inițial închide o traiectorie circulară și simetrică”¹.

Acest tip de călătorie presupune conștientizarea direcțiilor *înainte* și *înapoi*. Înainte este direcția preferată, înapoi apare și cu valoare pozitivă, dar și cu una negativă. Cu sens negativ, direcția înapoi este strâns legată de drumul concret: a te întoarce din drum înainte de a ajunge la țintă etc. Un alt sens a acestei direcții este întoarcerea ca „acțiune simbolică, asociată mișcării circulare în timp și spațiu, refacerii unui traseu parcurs în sens invers, revenirii la punctul inițial. Sensul fundamental al acestei acțiuni este revenirea la Centru, la un Principiu, la o stare inițială”². În acest caz, întoarcerea este benefică, având o semnificație mai complexă, fiind legată de devenirea ființială, ceea ce implică descoperirea unui centru spiritual. „Termenul *devenire* e neologism în limba română, dar bine fixat pe un infinitiv lung (*venire*) și un prefix care face parte din firea limbii - în

¹ Cornel Munteanu, *Lecturi neconvenționale, studii literare*, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj, 2003, p. 64.

² Ivan Evseev, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, Editura Amarcord, Timișoara, 1994, p. 81.

măsura în care aceasta înseamnă transformare radicală..."¹. Întoarcerea dintr-un traseu inițiativ, fără vreo modificare semnificativă în plan spiritual, nu este benefică și este necesar ca drumul să fie refăcut, dar nu prin parcurgerea *din nou* (doar printr-o simpă revenire de tip reconstituire) a acestuia, ci prin alte forme care au ca scop purificarea. „Revenirea e încărcată de conotații pozitive, ea presupunând o <<reîncărcare a bateriilor energetice>>, în vederea unui nou început, a unui nou ciclu, a unei noi evoluții (*regressus ad uterum*, întoarcerea la pământul-mamă, întoarcerea „acasă” etc.)”².

Plânsul și râsul, cu corespondentele lor tristețea și veselia, aduc un plus de informație în ceea ce privește sensul textului, „ele au o întemeiere culturală și fac parte din codurile paralingvistice de comunicare și expresivitate”³; ambele au funcție formativă, acordându-li-se valențe magice. Cele două forme de acțiune au rolul de a marca momente de criză, permițând atenuarea sau rezolvarea lor. Cele mai semnificative ni se par: râsul celorlați de Făt-Frumos și plânsul acestuia în momentul „întâlnirii” cu „dărămurile căzute”. În prima ipostază, avem de-a face cu o anulare a tragicului în comic, ceea ce va permite o nouă căutare a stării de sublim, râsul fiind salvator; în ceea de-a doua, suntem puși în fața unei conștientizări a condiției umane: printre lacrimi “câta să-și aducă aminte cât erau de luminate aste palaturi și cum și-a petrecut copilăria în ele”, producându-se închiderea cercului. Plânsul alăturat termenului vale păstrează aceeași semnificație, denumirea de *Valea Plângerii*, prefigurând semnificațiile drumului de întoarcere.

Toate aceste structuri de semnificație ne demonstrează că tema basmului popular nu este lupta dintre bine și rău, ci întemeierea – fie că este vorba de o întemeiere în planul umanului, sau în cel al cosmicului. Lupta contrariilor nu reprezintă decât o treaptă în realizarea întemeierii, stând la baza acțiunii lor simbolice ale inițierii, absolut necesară în acest context. Fantasticul, cu formele lui specifice de realizare: fabulosul, miraculosul și fastuosul, joacă un rol foarte important în menținerea relației între nivelele de semnificație și sens. Aparenta părăsire a realului are rolul de a plasa întreaga acțiune într-un timp și un spațiu al originilor, al exemplarului unde “transformarea” devine posibilă. Acționează principiul idealizării, pe care îl regăsim în toate actele rituale, dar și în poezia care le însoțește.

Basmul anulează realul propriu-zis, dar nu instalează irealul, situându-ne de fapt într-o *stare secundă*, unde se poate realiza

¹ Vasile Avram, *Chipurile...*, ed. cit., p. 35.

² Ivan Evseev, *Dicționar...*, ed. cit., p. 82.

³ Ivan Evseev, *Enciclopedia semnelor și simbolurilor culturale*, Editura Amarcord, Timișoara, 1999, p.379.

transferul de mesaj. Așa se întâmplă și în cazul riturilor, întreaga comunitate renunță la cotidian, participând total la o acțiune magico-ritualică de „înnoire”. În cazul basmelor culte, umanizarea sau multiplicarea probelor, care produce depășirea fabulosului și a miraculosului și intrarea într-un fantastic pur, nu se mai păstrează acest echilibru între real și ideal; de aceea, ele se vor apropia fie de domeniul de acțiune al snoavelor, al nuvelor sau al povestirilor fantastice, fie de cel al literaturii științifico-fantastice.

Degenerarea simbolurilor a fost cea care a produs cele mai mari confuzii în interpretarea basmelor populare, inclusiv la nivelul trecerii acestora înspre basmele culte; caracterul inițiativ al acestor texte dispare, accentul deplasându-se spre natura poetică sau romanescă. Să luăm în discuție doar simbolica luptelor succesive pe care eroul basmului trebuie să le ducă împotriva diferiților opozanți cu care se întâlnește în călătoria sa. Loviturile, jocurile de tip întrecere au avut o importantă semnificație în mediile tradiționale, ele având drept ultim scop reinstaurarea ordinii într-o lume căzută sub dominarea haosului.

Binele și răul apar în acest context ca elemente antinomice, de remarcat este faptul că reinstaurarea ordinii nu înseamnă în mod obligatoriu anularea răului, ci, cel mai adesea, transformarea lui; astfel, în cele mai multe basme populare opozanții devin adjuvanți – vezi *Scorpia* și *Gheonoaia* sau oamenii care râd. Răul necesar ar putea fi interpretat drept o stare intermediară între bine și rău, care, în fapt, se definesc drept elemente complementare la nivelul mentalității tradiționale, asigurând rămânerea în stare de echilibru. Toate elementele ne conduc la ideea că la nivelul basmului popular se menține o coerență funcțională a gândirii mitice, lucru permis de existența unei logici interioare la nivelul imaginarului colectiv; basmul cult pierde de cele mai multe ori această armonie, ceea ce ne determină să apelăm în interpretare mai mult la explicit decât la implicit.

Despre cultură. De la identitate culturală la multiculturalitate

Drd. Filofteia Pally

*Muzeul Național al Pomiculturii și Viticulturii
Golești*

Pornind de la afirmația lui Heraclit care preciza că „nu te poți scălda de două ori în același râu” sau de la aforismul lui Rimbaud: „eu este un altul”, până la abordările filosofice, psihologice sau antropologice se evidențiază faptul că identitatea se construiește din antiteza „același și altul”, „similitudine și alteritate”, interacțiunea dintre mecanismele psihologice și factorii sociali fiind parte constitutivă a procesului identitar.

Mai trebuie subliniat faptul că identitatea este un proces în desfășurare și nu o categorie imuabilă, indiferent dacă abordarea este afectivă, socială sau cognitivă.

În analiza lui Paul Ricoeur, eul suveran și transparent al lui Descartes este înlocuit de „un sine înrădăcinat în istorie”, despre care nu avem decât cunoștințe indirecte (prin semne, simboluri, texte)¹.

Trecând prin proba istoriei, identitatea sinelui reunește dimensiunea permanenței cu cea a schimbării, din prima categorie făcând parte *caracterul* (definit ca „ansamblul mărcilor distinctive care permit reidentificarea unui individ uman ca fiind același”²), din cea de a doua dimensiune evidențiindu-se *fidelitatea* față de angajamentele asumate.

Ricoeur denumeste, prin *polul idem*, imuabilitatea iar, prin *polul ipse*, tendința spre schimbare, amândoi polii însemnând modalități diferite de înscriere în temporalitate și care constituie identitatea subiectului, mai exact, istoria sa, accesibilă doar pe cale narativă.³

Cultura are la bază sisteme de valori cu rădăcini adânci în trecutul colectivităților și care se manifestă, conform teoriei lui Geert Hofstede⁴, în trei categorii: *riturile*, *eroii* și *simbolurile*. Detaliind, autorul definește *riturile* drept activități colective a căror valoare rezultă, nu atât din practicarea lor, ci din identificarea legăturii dintre individ și normele sociale; *eroii* sunt valori concrete, reale sau

¹ Paul Ricoeur, *Soi-meme comme un autre*, Paris, Seuil, 1993, p. 89

² Ibidem, p. 144

³ Ibidem, p. 175

⁴ Geert Hofstede, *Cultural consequences*. Comparing Values Behaviors, Institutions and Organisations across Nations, Thousand Oaks, Londra, New Delhi, Sage, 2001, p. 11

imaginare, apreciate și considerate modele pentru grupuri de referință iar *simbolurile* sunt conotații verbale, picturale sau de altă factură, cu multiple semnificații, la care se raportează grupurile cu același sistem de referință. Deși practicile sunt vizibile pentru toți observatorii, semnificația acestora nu este accesibilă decât membrilor grupurilor inițiate¹.

Se poate spune că „identitatea culturală” se bazează pe „mituri fondatoare”, pe „mari strămoși” veniți din istoria originară a grupului, sacralizați în religii sau credințe. „Etnicizarea acestui tip de identitate, inclusiv în varianta naționalistă (în care națiunea înlocuiește etnia), împinge acest proces până la o identificare „genetică”: apare astfel conștiința faptului că aparținem unei singure și vaste familii, unită prin sânge, adică printr-o origine și prin caracteristici genetice comune”²

Istoria colectivității se identifică cu resursele culturale disponibile, integrate într-un sistem de valori, evoluția acestora fiind determinată de schimbările exterioare (naturale sau umane), care produc, în general, modificări treptate și nu spectaculoase, radicale (acestea fiind posibile doar în situații excepționale: războaie, cataclisme etc.).

Identitățile sociale au reprezentări multiple, vizibile doar în conjuncturi comparative, mecanismul sociologic principal, care permite comparația, fiind doar contactul cultural.³ Identificarea atrage o provocare majoră, întrucât interculturalitatea „pune sub semnul întrebării vechiul mod de gestionare a raportului similitudini – diferențe și zdruncină, atât limitele dintre eu și non eu, cât și atribuiri care însoțesc operațiunile de categorisire”⁴.

Contactele culturale nu induc mereu evoluții identitare pozitive, unul dintre cele mai frecvente rezultate fiind aculturația care, în cadrul unei societăți multietnice, determină reducerea diferențelor în defavoarea categoriilor minoritare.

Eterogenitatea este o caracteristică fundamentală a societății omenești iar negarea acestora atrage consecințe negative în plan identitar, raporturile dintre societățile occidentale și cele așa-zis primitive fiind inegale până în jurul anilor 60, când s-a adoptat modelul pluralist, conform căruia societatea se constituie din colectivități caracterizate prin identități distincte.

¹ Ibidem, p. 10

² Connor Walker, Conversi Daniele (coordonator), *Ethnonationalism in the Contemporary World*, Londra, 2002, p. 25

³ Azzi și Klein, *Psychologie sociale et relations intergroupes*, Paris, 1998, Editura Dunod, p. 77

⁴ G. Vinsoneannu, *L' Identite culturelle*, Paris, 2002, p. 60

Se conturează, astfel, o nouă tendință – interculturația, care promovează recunoașterea diferențelor, activitatea structurilor sociale, într-un astfel de context, ilustrând o dublă originalitate: în procesul său (ca urmare a confruntării) și în produsele sale (ca sinteză a elementelor specifice).

Analiza conduce la o nouă viziune asupra „relativismului cultural”, ca recunoaștere a cadrului limitat în propria ierarhizare și adaptare a unor reguli comune, care pot fi mobilizate în spațiul public.¹

Interculturalitatea evidențiază faptul că în medii culturale relativ omogene tema identității se negociază la frontierele grupurilor sociale, un grup neputând exista între aparențe intangibile, membrii grupului putând deplasa limitele simbolice care stau la baza identificărilor reciproce (redefinind raportul față de celălalt).

Un grup etnic nu poate fi delimitat cu precizie pe baza unor trăsături culturale susceptibile de a-l caracteriza în mod obiectiv, dar acest lucru este posibil dacă ilustrăm cum actorii își trăiesc raporturile cu aceste trăsături. „Astfel, cultura poate deveni semnificativă pentru etnicitate atunci când se confundă cu o formă de conștiință de sine a oamenilor.”

În cadrul interculturalității, identitatea culturală rezultă din negocierea afinităților și opozițiilor, a proximităților și distanțelor care se integrează într-o realitate nouă, purtătoare de identitate, determinând strategii identitare individuale și colective.

Carmel Camilleri et alii² propune separarea strategiilor care evită conflictul (atunci când subiecții își păstrează cultura de referință) față de strategiile care propun reglementarea interculturală între posesorii unor proiecte diferite, acestea din urmă oferind, conform autorului, un răspuns rațional heterofobie care este esențială pentru dinamicele identitare.

Identitatea lingvistică este o componentă de bază a identității colective, ea fiind mai mult decât un vehicul, participând direct la construcția identitară a subiectului individual.

Limba permite încadrarea într-o largă gamă a apartenenței, de la grupurile argotice restrânse la comunitățile supranaționale (francofonia). Studiile socio-lingvistice subliniază că limba vorbită este trăsătură definitorie a identității etnice, orice grup tinzând către producerea unor trăsături lingvistice emblematice, care duc la apariția unor varietăți de limbă (sociolect, tehnolect, regiolect, argou, jargon) sau chiar unei limbi specifice.³

¹ G. Hofstede – op. cit., p. 454

² Camilleri Carmel, *Strategies identitaires*, Paris, PUF, 1990, p.

³ Philippe Blanchet, *Linguistique de terrain, methode et theorie*, Rennes, 2000, p. 114

Specialiștii apreciază că vitalitatea etnolingvistică este un concept de bază în analiza raporturilor de forță dintre comunitățile lingvistice iar comportamentul lingvistic este principala sursă de informații, care ne este la îndemână, pentru a ne forma o opinie asupra semenilor noștri. Trăsăturile lingvistice funcționează ca niște marcatori identitari și sunt supuse unor aprecieri diverse, care generează atitudini, studiate aprofundat în Canada, începând cu anii 60. Teoria identității sociale, elaborată de Tajfel, a permis interpretarea atitudinilor din perspectiva relațiilor intergrupuri, prin care se stabilește că este important să ne demarcăm de ceilalți, dar la fel de important să ne putem compara în avantajul nostru cu ceilalți, vitalitatea fiind întărită de o identitate pozitivă. „Acest aspect ne ajută să înțelegem de ce provincia Quebec, care și-a dezvoltat chiar o strategie în acest sens, în ultimele decenii, se menține ca o societate distinctă în cadrul Canadei majoritar anglofonă și explică, de asemenea, deficitul identitar al comunităților francophone periferice, ca Valencia sau Elveția francofonă, marcate de o nesiguranță lingvistică evidentă față de marele vecin francez.”¹

Cercetările privitoare la adaptarea vorbirii pentru vorbitorii de limbi minoritare au evidențiat două strategii posibile: fie reducerea diferențelor lingvistice față de grupul hegemonic, cu riscul substituirii limbii proprii cu cea dominantă; fie, dimpotrivă, să se afirme și mai puternic, sporind distanța față de limba dominantă, ceea ce explică faptul că, în pofida impactului (economic și social) al limbilor de largă circulație, acestea nu vor putea elimina limbile minoritare, purtătoare de valori și funcții.

Diversitatea lingvistică, asemenea celei culturale, nu declanșează conflictul identitar, cu condiția creării unui climat de cooperare socială și nu de competiție. În anii 80, apăruse conceptul de *șoc cultural* care era definit „o reacție de dezrădăcinare și chiar, în mai mare măsură, de frustrare sau de respingere, de revoltă și de anxietate... pe scurt, o experiență emoțională și intelectuală care apare la cei care, scoși din contextul lor printr-o întâmplare sau din motive profesionale, sunt puși în situația de a trebui să abordeze într-un fel străinul. Acest șoc este un mijloc important de conștientizare a propriei identități sociale, în măsura în care este regândit și analizat”.²

Acesta fiind contextul, indivizii erau prinși între două modele, reacțiile lor fiind extrem de diferite, de la inhibiție și anxietate, la adaptare sau curajul afirmării culturii proprii.

¹ Michel Francard et alii, *L'insecurite lingvistique dans les communantes francophononnes peripheriques*, tom I și II, 1993 – 1994, vol 19 și 20

² Cohen Emerique M., *Cahiers de sociologie economique et culturelle* nr. 2, 1984, p. 183

Abordarea antropologică este o cheie esențială, ea având drept scop urmărirea felului în care fiecare locuitor, folosindu-se de propria cultură, acționează pentru a se afirma. În acest sens, textele literare se dovedesc a fi punți excelente între culturi, opera scrisă permițând conturarea căilor „de acces către coduri sociale și modele culturale, dacă reprezintă expresii lingvistice particulare ale unor sisteme diferite¹”

Alături de conceptul de șoc cultural, în anii 80 termenul de minoritate a devenit tot mai frecvent în discursurile publice din țările occidentale, în strânsă legătură cu paradigma multiculturalismului, care pune în discuție modelul de intrare prin asimilare și valorizează pluralismul identitar.

În acest context, minoritățile etnice și naționale obțin noi drepturi pentru păstrarea și promovarea patrimoniului propriu, identitatea diferită devenind identitatea afirmată și pozitivă, un model cultural cunoscut și apreciat.

Există însă riscul ca, prin folosirea intensă a termenului, societățile post – industriale să se fragmenteze, aproape orice grup, caracterizat de „diferențe” semnificative (nu neapărat de tip etnocultural) să se poată afirma ca o minoritate defavorizată, care revendică din parte statului sau a opiniei publice recunoașterea și îndreptarea nedreptăților, trecute sau actuale. Abundență de identități particulare și situate în permanentă competiție îi determină pe sociologi să întrevadă apariția unor „societăți balcanizate”, ale cărei principii universaliste s-ar dilua considerabil.

Manifestarea acestor identități minoritare ar declanșa noi mișcări sociale care ar reclama autonomie reluând în dialog controlul social. Revendicările lor merg de la solicitarea unor drepturi sociale, până la revizuirea istoriei predate în școli devenind interlocutori privilegiați ai guvernelor, atunci când acestea doresc sprijinul pentru un proiect.

Care este forța reală a „apartenențelor identitare?” Nimeni nu contestă ca individul să fie stăpân pe identitatea sa, dar, dacă individul se închide în ea până la a refuza alegerea liberă a rolurilor sociale, atunci autonomia individuală este mult prea costisitoare. În fond, cheltuielile legate de identitate și de cultură sunt, până la urmă, chestiuni care țin de cetățenie.² Remarcăm, astfel, că recurgerea, adesea în mod artificial, la identități colective esențializate pune în mare pericol identitatea individuală.

¹ L. Collis, *Literature comparee et reconnaissance interculturelle*, Bruxelles, 1994, p. 17

² J. Crowley, *Les identites en debat integration ou multiculturalisme?* Paris, L'Harmattan, 2000, p. 42

G. Devereux arăta-se, încă din 1872¹ că „este nefuncțional, ba chiar catastrofic, să reduci pe cineva la unidimensionalitate... O accentuare exagerată a uneia dintre numeroasele identități de clasă, pe care le posedăm, cum este identitatea etnică, vizează pur și simplu să evite prăbușirea unui Eu fisurat și a unei conștientizări nesigure a propriei identități ca persoană”.

Este necesară, deci, precauția în fața tentației de a folosi identitatea colectivă. Desigur, multiculturalismul reprezintă o tentativă onorabilă de a ilustra diferența culturală din cadrul societăților democratice, eul exprimând o neliniște justificată față de riscul dezagregării legăturii sociale. Și, dacă este evidentă legitimitatea multiculturalismului, nu trebuie neglijate nici riscurile și limitele sale.

Resumme

About culture. From cultural identity to multiculturalism

The author underline the fact that cultural identity is based on “the funding myths”, on “the great ancestors”, of the group primary history, sacralized in religions or beliefs.

Social identities have multiple representations, visible only in comparative conjunctions, trough cultural contacts, which not always include positive evolutions, the most used one being the acculturation.

The heterogeneity is a fundamental characteristic of the human society, the pluralist model being adopted after the '60s and it says that the society is formed from collectivities characterized trough distinct identities.

Near the context of cultural shock, in the '80s the minority term became a frequent one, in close relation with multiculturalism paradigm that is an argument for the entry model of assimilation and that is a coexistence of several nations' value.

In that context, the ethnic and national minorities gains new rights for the preservation and promotion of the heritage, different identity becoming an affirmed and positive identity and, a well known and appreciated cultural model.

The multiculturalism legitimation is evident, but it is not a good approach to neglect the risks and limitations of it.

¹ G. Devereux – *Ethnopsychanalyse complementariste*, Paris, Flammarion, 1972, pp. 163 - 165

„Etnologul este el însuși un produs al terenului și autoanaliza (mai întâi definită ca psihanalitică, astăzi, mai curând sociologică) face parte de multă vreme din panopia etnologului perfect. /.../ Pe scurt, după inventarea unei etnologii de teren ca demers prealabil în orice etnologie, iată, în fine, că a venit timpul unei etnologii a terenului, aceasta fiind, în același timp, prealabilă și moment de sine stătător al etnologiei de teren și al oricărei antropologii.” (Jean Copans – L'Enquête ethnologique de terrain, Nathan, Paris, 1998, p. 10)

Citind și recitind de nenumărate ori și încercând să analizez în detaliu implicațiile opiniei lui Jean Copans, mi-am pus două întrebări ale căror răspunsuri ar fi menite să confirme/infirme valabilitatea ei asupra propriei mele formări: „Care au fost terenurile care m-au marcat și în ce măsură?”

Le-am trecut în revistă, încercând mai întâi să le reconstitui fără niciun suport al memoriei (agendă, jurnale, fișe, fotografii, înregistrări) și am constatat că „satele mele” se ordonau firesc, nu după ani, ci după valoarea și importanța rezultatelor.

Cele mai multe au fost în Transilvania, apoi cele din nordul și centrul Moldovei, din Oltenia și, mai recent, din Dobrogea și Muscel. Pradă vâlmășagului amintirilor, marcată de mulțime de date subiective, ierarhizarea acestora părea imposibilă întrucât se impunea un alt criteriu ordonator, cel al studiilor finalizate ce s-au bucurat de remarci și evaluări pozitive. Totuși, m-am întrebat cu insistență, totuși, care au fost cei mei importante sau, altfel spus, de care mă simt cel mai legată? Ajunsă aici, mi-am spus că, fără martori și probe (în afara studiilor, cărților și filmelor făcute), nu aș putea face cu adevărat o autoanaliză și o autoevaluare, așa încât, profitând de răgazul câtorva zile de vacanță, am scormonit prin arhivă și prin amintiri. A fost o experiență de-a dreptul tulburătoare car nu numai că mi-a dat măsura lui *fugit irreparabile tempus*, ci mi-a readus în minte icoana unor chipuri și întâmplări pe care le socoteam pierdute sau cel puțin cufundate în cotloanele memoriei. Între ele, ca și cum aș fi operat cu un sistem computerizat de căutare, revenea cu insistență „cuvântul-cheie” Maramureș. Informațiile acoperă aproape un sfert de veac iar jaloanele temporale se încadrează perfect în criteriul meu de căutare: august 1983 – prima cercetare în Maramureș – și iunie 2006 – coordonarea dizertației cu tema „Rendre présente une alterité

absente (La représentation du Juif chez les paysans de Maramureș)" a uneia dintre cele mai bune studente ale mele, masterandă la École Doctorale en Sciences Sociales, Europe Centrale et Orientale. Dar pentru ca această prezentare a mea să clarifice epitetul „inconfundabil" din titlu și, totodată să rezolve, fără accente narcisiste, dilema în care m-au aruncat considerațiile lui Jean Copans, ar fi cu mult mai bine să reproduc un decupaj deloc aleatoriu al întâlnirilor mele cu Maramureșul.

Jurnal de teren: 10 august 1983, Baia Mare

„Tabăra de cercetare a început. Ar trebui să mă simt foarte importantă fiindcă sunt cea mai bătrână de aici; ceilalți coordonatori din alte centre universitare n-au acceptat absolvenți, numai eu sunt tovarășa profesoară. S-au constituit echipele: mi-au fost repartizați doi băieți de la Craiova (nici n-am apucat să-i cunosc bine) și pe Adela Rogojinaru¹ care a trecut în doi. Vom merge la Cupșeni-Ungureni. Voi fi departe de Otilia². Ea merge cu profesorul Crețu³ la Copalnic-Mănăstur, iar clujenii cu profesorii Bot⁴ și Șeuleanu⁵, la Șomcuta Mare. Celelalte echipe ale noastre, cu profesorii Păun⁶ și Constantinescu⁷, vor merge la Rozavlea. Adică, după spusele profesorului Chiș-Șter, vom merge în țări diferite: noi, în Țara Lăpușului, ei în Țara Maramureșului. De fapt azi am aflat cu uimire ceva nou despre Maramureș: că este județul cu patru țări: o parte din Codru, Chioar, Lăpuș și Maramureșul istoric. Habar n-aveam, la facultate n-am făcut detalii zonale, dar la ce-ar mai fi bune taberele de folclor?! Tot azi, s-a lansat cartea profesoului Chiș-Șter scrisă împreună cu Gh. Pop „Graiul, etnografia și folclorul Țării Chioarului". Profesorul mi-a dat una cu dedicație. Toată lumea m-a invidiat... dar ce n-aș fi dat s-o fi avut astă-primăvară când scriam lucrarea de diplomă, fiindcă are un capitol despre naștere.

(seara) Azi am vizitat muzeul din Sighet. E mai luminos decât cel de la Șosea fiindcă nu-i așa de aglomerat și am aflat că este foarte tânăr. E ca un sat mare și așezat, cu biserică și construcții care de care mai vechi. Directorul (i-am uitat numele) ne-a spus fel de fel

¹ Adela Rogojinaru este astăzi conferențiar doctor, șefa Catedrei de Comunicare și Relații Publice din cadrul Facultății de Litere (Universitatea din București)

² Conf. dr. Otilia Hedeșan de la Universitatea de Vest din Timișoara, astăzi etnolog recunoscut pe plan național și european Conf. dr. Otilia Hedeșan de la Universitatea de Vest din Timișoara, astăzi etnolog recunoscut pe plan național și european

³ Regretatul profesor Vasile Tudor Crețu

⁴ Profesorul Nicolae Bot de la Cluj, astăzi pensionar

⁵ Profesorul Ion Șeuleanu șeful Catedrei de Literatură, Teorie literară și Folclor a Facultății de Litere (Universitatea Babeș-Bolyai)

⁶ Octav Păun, fost profesor la Catedra de Folclor a Facultății de Litere, astăzi, pensionar

⁷ Profesorul Nicolae Constantinescu, șeful Catedrei de Etnologie și Folclor din cadrul Facultății de Litere (Universitatea din București)

de lucruri uimitoare și povești despre ele și ne-a descifrat inscripțiile. La un moment dat, furată de priveliște, m-am rătăcit de grup și profesorul Păun s-a cam încruntat că a trebuit să mă aștepte, dar a meritat... Oare așa o fi și prin sate? Abia aștept.

11 august 1983: Microbuzul ne-a lăsat în Cupșeni. Sunt două sate de cercetat în aceeași comună. Am aflat cu surprindere că unul e colectivizat, iar celălalt, nu. Locuim la primar acasă. Nu prea văd case ca în muzeu. Majoritatea sunt de zid, cu temelie înaltă, fără personalitate. Primarul și-a pus de curând telefon și maică-sa ne solicită mereu s-o ajutăm să vorbească cu Halo, cu centralista adică. Am fost la biserică: în curtea celei vechi, am văzut niște lespezi uriașe unde se fac pomenirile de obște la sărbători: parcă ar fi niște mese ale tăcerii rudimentar. Cea nouă e în construcție: imensă, copleșitoare ca o catedrală. Ne-a anunțat cineva că în satul vecin a murit o bătrână așa că vom trece dealul și vom participa la înmormântare.

13 august 1983: N-am avut timp de însemnări. Am rămas în Ungureni la familia Băbuț unde a fost înmormântarea. Am cules date foarte interesante: bocete, credințe, povestiri, am făcut fotografii, am participat la toată desfășurarea obiceiurilor. Cu nepoata moartei am făcut înregistrări și pe chestionarul taberei (nașterea). Tot de la ea am înregistrat un bocet ca în cursul de folclor: i-a povestit tatălui mort tot ce i s-a întâmplat de când el nu mai este și a rugat-o pe moartă, pe care o striga „tu, socruță și bunică” să-i ducă mesajul. Nu știu când voi transcrie căci peste 10 zile trebuie să mă prezint la post.

Agendă de cercetare

19 aprilie 1993 (a doua zi de Paști), Cufoaia, Maramureș (zona etnografică Lăpuș): înregistrarea obiceiului agrar „Căruțul” sau „Udătoriul” (Teleguța, variantă locală a sărbătorii plugarului). Încercare de reînnoadă a tradiției cu scopul de a fi înregistrată video pentru arhiva CJCP. Echipă: Mona Constantin, Narcisa Știucă (Centrul Național al Creației Populare, București), Dumitru Iuga și Ioan Medan (CJCP Maramureș).

Fragment de jurnal: A fost extrem de rece și a plouat mult (nu era de-ajuns că feciorii udau fetele, iar sătenii pe plugari!). Alaiul compus din plugar (un bărbat între două vârste, adică un gospodar, nu un fecior ca-n alte părți) și „boii”, feciorii care duceau plugul, au înnotat literalmente prin noroi (am înțeles că e emblematic pentru așezare!). Am colectat o serie de informații despre cum era înainte, ce-și mai amintesc oamenii, de când nu s-a mai făcut. Se pare că semnificațiile originare s-au pierdut și că această reconstituire nu va contribui la „reînnoadarea” propriu-zisă așa că tot e bine că ne-am ales cu filmarea. Ar fi de vorbit despre contraste: feciorii erau îmbrăcați

jumătate tradițional (cămăși, pieptare), jumătate modern (blue-jeans și căciuli turcești inscripționate cu Red Bull). Seara nu s-a făcut joc, ci discotecă jos în sat nu numai fiindcă n-au avut bani pentru muzicanți, ci și fiindcă pur și simplu nu au vrut („Avem noi destule casete cu muzică!”). Tot seara, la „festin”, acasă la gospodar, a venit și Grigore Leșe pe care nu-l mai văzusem de 10 ani. Deși era indispus de „eșecul manifestării” (se pare că nu a înțeles rostul prezenței noastre acolo), ne-a cântat una din piesele sale de rezistență: Miorița.

Agendă de cercetare

5 februarie 1994, Poienile Izei, Maramureș, înregistrarea pe viu a unei nunți. Echipă: Narcisa știucă, Dănuț Dumitrașcu (Centrul Național al Creației Populare, București), Dumitru Iuga, Ioan Medan și Emil Domuța (inspector-șef la Inspectoratul pentru Cultură, Maramureș).

Fragment de jurnal: A fost o experiență deosebit de interesantă, cu toate că foarte obositoare (nu am dormit aproape 24 de ore!), un ger grozav, ghețuș și o serie de inconveniente tehnice care au îngreunat înregistrarea. Noi am filmat duminică și luni la mire urmând să unificăm materialul cu al celor de la centru. A fost impresionant un moment despre acare nu știam din literatura de specialitate: despărțirea marelui de familie și de grupul de vârstă. Au venit gospodari, dar și tineri care au purtat un dialog viu compus din „țâpurituri” (strigături) și „hori” (cântece liric rituale) în care se vorbea despre despărțirea de feciorie iar mirele plângea... Steagul nu s-a făcut acasă la mire ci a fost închiriat, așa cum mă avertizase încă de la București Moș Pop, dar jocul lui pe drum a fost cu totul spectaculos. Un alt fapt demn de consemnat: alaiurile s-au întâlnit la jumătatea drumului, niciunul nedorind să ajungă mai înainte și să aștepte. Între ele făceau legătura permanent, ducând și aducând vești, grupuri de feciori călare pe cai împodobiți. Cununia s-a oficiat în biserica veche de lemn (cam întuneric pentru vechea noastră camera de filmat SVHS, sper ca filmarea să fie de efect). Mirii au rostit un legământ ca la catolici, deci sunt prezențe mai evident luate-n seamă decât la noi, la ortodocși. Au fost îmbrăcați țărănește: mireasa avea pe ea vreo trei „sumne” și pe umeri tot atâtea „năfrâmi de păr”. Am înțeles că prin asta subliniază bunăstarea familiei ei. Ospățul s-a făcut la cămin; în prag, au fost așteptați de niște femei care „au țâpat grâu” asupra lor și au „țâpurit”. Dispunerea la masă vorbește clar despre segregarea pe sexe: femeile, la masa din stânga cu horincă îndulcită și subțiată cu apă, bărbații, pe dreapta, cu horincă verde (dar oricum nimeni nu poate bea după bunul plac fiindcă nu se pun pahare, ci umblă patru bărbați care le aduc și închină cu fiecare în parte. Noi am murit de sete fiindcă nu era apă sau altceva să stingem horinca!). Muzica de joc i-a descumpănit pe meseni: muzicanții au

dat-o pe „de doiuri” bănățene și jocuri din Bihor și Codru, încât, vreo două ceasuri doar vreo câțiva tineri s-au încumetat, dar nici ei prea mult. Am înțeles că erau umblați: lucraseră în Banat, iar doi fuseseră dansatori în formații artistice. Supărată, Lucy Castle¹ l-a chemat pe Ionică Pop² (care era ocupat fiindcă mireasa era sora lui) și aproape că l-a târât la „prepeleacul” muzicanților: i-au dat jos și au cântat ei mai bine de alte două ceasuri, încât lumea a lăsat mâncarea în farfurii și a ieșit la joc... La insitențele lui Mitică Luga³ (altfel ni s-a spus că nu se mai face), socăcițele au tăiat două puici cam rahitice, le-au sufocat în bărbănoc și le-au înfățișat nunilor. S-a încheiat un dialog comic-licențios foarte alert, dar destul de echilibrat – fiindcă nunul mare era șeful poliției din Sighet... La învelitul miresei lucrurile au decurs ca la carte și avem o filmare excelentă. Surpriza a fost la jocul pe bani: bunicul miresei a pus pe masă o sumă atât de mare și a susținut că-n ruptul capului nu o dă fără „licitație” încât mirele a fost foarte încurcat, iar tensiunea evidentă. Tot Ionică Pop l-a scos din impas strecurându-i în buzunar 200 de dolari. Luni dimineața i-am filmat pe miri la poarta casei petrecându-și neamurile și plângând amândoi „după fecioria pe care n-or s-o mai aibă”.

Am mai revenit în repetate rânduri în Maramureș nu doar fiindcă, pregătindu-mi teza de doctorat asupra obiceiurilor de la naștere, voiam să detaliez și să verific informații mai vechi, ci și pentru că, acesta fiind locul nașterii și copilăriei Profesorului⁴, mă îndemna mereu: „Mergi în Maramureș! Vezi ce mai fac moroșenii cu tânjaua lor! Știi că asta e o tradiție inventată, nu? Adică, de fapt, festivizată, că prim-secretarul de-atunci era din Hoteni și-a avut o ambiție... Studiezi obiceiurile agrare? Păi acum, dac-ai văzut că Teleormanul a pierdut Drăgaica, du-te la Borșa și la Vișeu și vezi cum e de Sânziene! Când eram cocon și eu făceam fetieri, iar fetele mergeau la râu să-și facă de dragoste. /.../ Merită să vezi cum e și carnavalul de Anul Nou din Maramureș: acolo lucrurile nu sunt așa așezate pe grupuri și ierarhii, ca-n Moldova, unde ai vestigii ale cetei de feciori (bine zice Moise⁵ de la Sibiu!); acolo e un vârtej grotesc iar măștile sunt extraordinare! Vrei să vezi costume? Mergi în toate țările Maramureșului, dar fii atentă că ei au luat mult de pe la vecini, de pe la cei cu care au trăit împreună. În urmă cu câteva zeci de ani, când era la modă minijupa, moroșencele dădeau oricât pe niște materiale

¹ Lucy Castle, etnomuzicolog, a cercetat folclorul Maramureșului, iar în anii 90 a obținut o diplomă de doctor la Academia de Muzică „Gh. Dima” din Cluj-Napoca

² Ioan Pop, instrumentist, pe atunci, referent muzical la CJCP Maramureș și conducătorul grupului folcloric „Iza”

³ Dumitru Luga, pe atunci director al CJCP Maramureș

⁴ Profesorul Mihai Pop (1907-2000)

⁵ Profesorul Ilie Moise de la Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, autor al unor importante studii despre confreriile juvenile

de cașmir înflorate să-și facă sumne, da' mai au ele și zadii, că iernile-s grele pe-acolo... Eu când eram cocon n-am purtat până m-a luat la școală nici gaci, nici nădragi, ci o cămașă până-n pământ. Acuma coconii-s ca niște bărbați în miniatură, da'-n trecut nu puteai, că te punea la dări, la impozite!"

Multe ore am petrecut cu profesorul Mihai Pop vorbind, mai bine zis el aducând mereu vorba despre Maramureș: un spațiu-etalon nu numai fiindcă e impregnat cu istorie, fiindcă – spun unii – pe acolo trece *axis mundi*, e kilometrul zero al Europei, iar malițioșii, că e la capătul lumii, fiindcă „acolo se agață harta-n cui” – ci și pentru că mi-l înfățișa mereu (și mă îndemna să-l privesc la rându-mi) ca pe unul al contrastelor și paradoxurilor, o arie culturală care poate fi socotită, deopotrivă, reprezentativă pentru cultura tradițională românească, dar și pentru complexitatea etnică și confesională, fertilă studiilor asupra arhaicității obiceiurilor și inovațiilor determinate social și mentalitar. Multor îndemnuri ale Profesorului le-am dat curs, multora nu am reușit încă. Am descoperit și m-am atașat de multe alte zone și așezări evitând uneori cu obstinație acest ținut prea intens cercetat, promovat și menținut sub controlul unui management patrimonial incontestabil. Cu toate acestea, ca orice entitate cu potențe sacre, Maramureșul mi s-a insinuat în conștiință continuând, în mod enigmatic dar desăvârșit, să emane o fascinație incontrollabilă. În ultimii ani m-am surprins dând studenților mei tot mai multe exemple din folclorul, etnografia, mentalitatea lui și, ca un discipol care și-a învățat bine lecția, am reluat *mutatis mutandis* îndemnurile Profesorului: „Vrei să știi cum erau priviți și valorizați evreii în comunitățile tradiționale? Mergi în Maramureș și apoi în Bucovina! Te interesează practicile divinatorii și magia erotică? Caută în antologiile de folclor maramureșean! Ți-ai ales ca temă etnogastronomia? Din Maramureș s-a cules mult, dar nu s-a interpretat și fructificat – te încumeți?”

Și așa, întrebările mele și-au aflat răspunsul. Da, există spații de care sunt atașată, pe care pot spune că le-am cunoscut și care m-au adoptat vremelnice, dar există Maramureșul, un loc (în sens antropologic) nepereche pentru mine fiindcă de fiecare dată se dezvăluie și se învâluie în atâtea neașteptate moduri încât exercită o atracție ierezistibilă impunând totodată o distanță, acea distanță despre care vorbesc antropologii și pe care, pentru a o diminua, trebuie mereu și mereu să te supui unor rituri de inițiere. Din acest punct de vedere pot afirma cu tărie: da, Maramureșul este unul dintre ținuturile care m-au format îndemnându-mă mereu să-l descopăr.

Datină! Datină! Însuflețitoare datină!

Prof. univ. dr. Liviu Sofonea

Brașov-Sibiu

*Lume! Lume 'nșelătoare -
Cine te iubește moare!
Datina — de-i trecătoare
mută Vremea
c-o suflare
până într-a Veciei zare*

I.

Datina s-a creat mai'nainte de noi!
Amândoi!**

Am zămislit-o străbunii;
au păstrat-o bunii,
și tații
și frații
în vremea furtunii!

Viața Datinei este minune!*
Iadără verde'n genune,
ce urcă din abis,-
răpune***
materii ce-o opresc din vis ***!

N-o cuprinde doar gândul —
[ce știe și locul și rândul
la fapte,
la aștrii,
la fală; la rosturi (cu strânsă urzală
de ține în ea chibzuială)];
nu astfel tu poți a-i cuprinde
a-i ține, a-i duce, ori vinde
(c-o traistă, cu bune merinde)
vraja — de basm plinitoare,
floarea — ce-n suflet în floare!

Minunile ne uluiesc!

Când par că mor, iar se trezesc;
Tu îmi șoptești: „viitoresc”!*

Iar tu, cobzar, și-n tină cresc!

Zămislită ființare, Datina,
Va dăinui și după noi.**
Până spre Ziua de Apoi!
Cum își va tine Ea prin veacuri
A Ei șoptiri, glasuri și leacuri
vrăjind și lacrima și zarul¹—
cum îi va fântâni Ei harul,
cum va trezi dangăt de clopot,
cum farmecă al ploii ropot ce se tot varsă (în cascadă)

pe turla care „stă” sa cadă,²
cum ține troițele drepte
și gândurile înțelepte ...
cum mișcă orbi spre tintirim³
și magii-n drum spre Viflaim,
noi, fermecații,
nice⁴ știm!

Noi, Vlaga Datinei cinstim!
■
Cinstind Datina vom dăinui și noi!
Și tu și eu!
Noi — amândoi!**

Un pic?/Mai mult?
Intr-un tumult?
...
Cum fi-va oare?!

Ca rouă într-o floare?!
...
Dar vom mai fi (cumva);
din risipiri vom sta ...
poate vom mai visa ...

...
(sfiosule, ...
nebune, ...),
în blânda ei Minune!

■
Cinstește Datina!
Respectă-l lacrima!

Memoria!**

Și patima!

Strânge-ți și tu** gândirile

(nu-ți șterge rătăcirile),⁵

nu-ți lepăda speranțele;

îngână-ți iar romanele,

dezmiardă-ți toate vorbele

ce-au dus / mai duc proverbele.

Învată:

Trecerea —

Să-ți fie, Ea, Petrecerea!

▣

Datina — mâine va trăi!

Cu Ea-ntr-o fire tu poți fi:

un „strop” de pas⁶ într-o horire

un murmur într-o pomenire,

o vorbă prinsă-ntr-o colindă,

o creștătură-ntr-o grindă

[cu care-nseamnă oameni rosturi

(când sunt nuntiri

și când sunt posturi) ...],

o șoaptă-ntr-o închinare

un of în greaua suspinare

un „fir” de răs într-o mirare

un blestem într-o blestemare,

un strigăt, vuet, o mânie, —

când crai își pierde împărăție

și șerbii schimbă rânduiala, —

un „punct”⁷ când alta-i învoiala, ...

o-mbrățișare, un sărut, un plâns

(al unui chip de lut)**

un puls într-o dezmarginire

a unor gânduri despre fire ...

Cu datini umbre prăznuesc,

lov-ii""", ..., străbunii, ..., veselesc

se-naltă firi și se zmeresc!

Cât ele suflă

Ei trăiesc

Și tu poți frământa o pâine,

poți mângâia miori (și-un câine)
din fermecatele povești
cu care și tu mai trăiești
(chiar dacă nu mai ai un nume
nici o poreclă, chip anume);
poți pune bobi într-o ruină
și crește-va roadă deplină,
poți pietrele să le fărâmi***,
zidul Kitaicp⁸ să-1 dărâmi;
semănătorii de neghină
vor ști că ești zâna Sulfină
ce lecuiește pe plugari,
ajută prunci să crească mari,
sfârșiții'n pace să se ducă⁹
cu Ea în vis
(și-a lor mămucă) —
să nu-i zmintescă-o matracucă
nici vechi vrăjmași,
pândari, strigoi
care-n prejur sâsâie
(roi).

Poți goni draci ce-mping în vina
sfioase tete
(și-o Regină!)
poți dăntui printre "irozi"¹⁰
cu logofeți, răzeși, aprozi, —
poți face fapte din istorii.
Poți fulgera! Poți strânge norii!***

Poți smulge, aprig, obrăzare¹¹
să vadă lumea ce cătare
n-o pot feri zavistierii¹²
nici împărați
[ce-n toiul verii
(când roadele spre lut s-apeacă)
ei plănuiesc ce foc să facă,
pârjol, prăpăd, la cei vecini,
la sfinți și drepti cununi cu spini], -
ce-și dreg surâsul în oglindă
și nasul —
să nu se întindă
decât atât:
cat se cuvine

s-arate riga drept și bine!

În scăldătoarea zânelor,
în turlele stăpânelor
ești și tu**
(martor/făptaș), ...
un abure (ce-i pățimaș!)

În a legendelor putere
Și tu vei fi un strop de vrere!

Spre casa Datinei te-ndrcaptă!
Căsenii¹³ încă te așteaptă, —
ei nu-ți vor spune "piei, străine!"
ci, vei trăi!
(ia seama bine!)
și-n Ziua nouă
care vine!"

II.

Veseli-ți-i gazda ?!

Din an în an venim aici
copii și juni, părinți, bunici,
noi, — datine să le cinstim,
în Vraja lor să ne iubim,
cu-Ele noi să dăinuim
și-n iureșul clipitelor,
și-n viforul ispitelor —
prin neguri, temeri,
cu spăimâi***
ce spurcă dragostea dintâi,
înveninează jurăminte,
uitări coboară pe morminte —
ca'n aste vremuri schimbătoare
când meșteri mici
(cu râvnă mare)
la orice góz — ne spun:
'i-e floare!
(Ține-o'n altar,
pune-o-n ulcioare!).'

α

Noi, — Datinilor ne rugăm
să-ndrepte glasuri când strigăm,
să limpezească lacrima,

să ne sfințească patima
cu care facem închinări,
nădăjduim,
rostim mustrări,
purtăm vorbiri cu Dumnezeu
când sufletul ne este greu,
ne întărim în pocăințe
(și-atunci când nu avem căințe!),
când printre spini și fum umblăm,
în umbra vrajbei falnici stăm,
ne pizmuim,
ne înfruntăm!

Cu Ea doar ne mai adunăm!

Și vin asupra noastră cete
de amintiri (iuți; ori încete)
ce iarăși (toate) prind viață:
surâsuri, voci
(ce nu îngheață),
bociri și basme, ghicitori,
și prorociri,
lune și sori ...
ce-au fost cândva de minți durate —
cu harul Datinei suflate!

Amintitoare, —
Tu,
Măiastră
Mai farmecă ființa noastră!

■

Și precum azi mâine va fi!
cât oameni pot a-și aminti
ce-a fost cu ei în duse ceasuri
cu rătăcir⁵ nădejdi, popasuri, —
ținându-și seama lor prin lume
unde-au avut un crez, un nume, —
[pe care n-o să-1 pomenească
stirpea - (zăluda, uitucească)
ce își trăiește-a ei clipită:
de le-a rodit/de-i istovită!].

■

Noi, - nu ne temem de uitări,
de amăgiri,

de înșelări,
de ce va fi cu'a noastre vieți ...
în miez de ierni
(far' de nămeți)¹⁴
când pier și puii de la moară¹⁵
ce au tihnit un an și-o vară;
și hârcele¹⁶
a mia oară
pierzându-și ultima suflare
ce-au tot ținut-o¹⁷
(din născare), -
să crezi că nu e vătămare
să poată "hoașca"¹⁸ s-o doboare
(că,- doar ea nu-i o "muritoare"
ca cele ce le viclenește
le farmecă și le sucește).
Noi, - nu ne temem de uitări
nici când se fulgeră prin zări
în luni încinse
(de cuptor)
când chiar și pricolicii***** mor;
sau se micesc:
de-s ghimpe, spor!
de-or mai avea o trebuință
să poarte-n lume suferință
în spiridușa socotință
[care și ea are temeii
(dar nu pot spune eu că ce-i)
acel al Deavolului rost
decând în Lume el a fost
să ne pândească cu gând rău
să stăruie în Planul său,
să sufle¹⁸ duhurile-n hău
pân-or uita de Dumnezeu!].

Noi nu ne temem de uitări,
de-a firii noastre spulberări, —
căci noi cu datine trăim,
ne-spovedim
și ne nuntim,
cum gândul cu suspinele,
cum floarea cu albinele
ce vin cu zumzind și-i iau nectarul,
parfumul, croma și amarul,*****

și-n stupul lor (ce dănuiește)
a Lumii Taină se sporește
și floarea'n Ea mai viețuiește!

α

De cândva nume n'om avea...
pomenitori nevomuita*****
cu Datina noi vom sufla
și-n veacurile viitoare;
cât Datina încă nu moare!
Eu știu că nu-i nemuritoare
(ca tot ce OM în fire are!); -
prin voi, ființe cinstitoare
cu Datina ne vom sfinți,
cât Ea va fi și noi vom fi
trăind în magica suflare
reînoita-i fermecare:
vom mai fi juni,
bătrâni, copii!

III.

Însemnări lămuritoare*

- A. Moșii ereditare, inalienabile, scutite de împărăție /Stăpânire/ de impozite și alte prestații, beneficiare și de alte imunități.
- B. Vârstnice, venerabile, pioase:..., sexagenare, septagenare, octogenare, nonagenare, ...
 1. Căderea zarurilor: hazardul, jocurile de noroc.
 2. Încă stă: părelnic, gata-gata să se surpe.
 3. Vii orbecăind spre Trecut, în vecinătatea răposaților ce sunt/mai sunt în Împărăția Morților.
 4. Nice: nici că, nimic.
 5. Nu-ți scoate din memorie eresurile, slăbiciunile, rușinările, mândriile, zvâcnirile orgolioase ...
 6. O mică mișcare, un îndemn, un gest, ...
 7. Paragraf, semn de încheiere într-un act.
 8. Neasemuitul Zid Chinezesc.
 9. Să moară ușor, ne'ndurerați, în pace.
 10. Ca dracii, bufonii, ghicitorii în stele, vracii, scamatorii, ...colindători costumați într-un închipuit, mare/urieșesc Teatru Crăciunesc.
 11. Demascări, adevăriri.
 12. Intriganții, făcătorii de zavistii.
 13. Cinstitorii, zămislitorii, îngrijitorii.
 14. Ciudate, ne-armonioase, geroase, "bolnave".
 15. Ce au dus-o bine: la căldurică, cu belșug de boabe.
 16. Urâtele, relele, ce pot trăi mai multe vieți.
 17. Cea mai tare "sămânță de viață": ultima care cedează, moare.
 18. Să'npingă: să'nchidă.

*Din culegerea de gânduri și rostiri *Transcedența Datinei*— strânse și alcătuite (unele "răsădite") într-un Codex *catavasier* de maica Sophia Pomenitoarea — smerită închinătoare, harnică slujitoare în Mănăstirea *Mnesia*. Peregrini și Pelerini — și sunt nenumărați — care ajung și poposesc (osteniți /fascinați, tulburați...) "pe acolo", în ohabele mănăstirești ^A iau aminte și de inscripția de pe chenarul intrării în cenobia Ei, unde maica *Sophia*, cu osebite sălășluiește: „Totu-i trecător pe lume, totu-i vânt, zădărnice! Doar Iubirea Ta, o Doamne, Ține Vlaga-n Veșnicie!”. Unii peregrini, toți pelerinii murmură o rugăciune: Ajută necredinței mele

de zac,
se rătăcesc prin stele, —
să moară (de o moarte bună!)
S-aud Glasul Tău cum sună
în clopotnița străbună!
și în toaca rar izbită
de o maică învrednicită.
Să m-apropiu de-a ei pace
unde-oi merge,
unde-oi zace!

** De mine — maica *Sophia*, mai tânără decât o stea din cele ce le-am apucat să le privesc pe înserat de când un nume mi s-a dat; — ce din pruncie o iubesc: eu, (una), pentru Ea trăiesc, — cu alte blânde slujitoare (mai treze-socotitoare poate și chiar mai silitoare) neostenite june și none^B de Cenobia noastră cu Stareță, măiastră: ce'nparte flama nimbului în Piramida Timpului.

De tine — vrednice mire am, cu frumos, de pământean, care mai vii la Mănăstire odihnești trudita-ți fire, să scapi de furiile Ternii ce se hrănesc din Vlaga Vremii*.

*** Gravitație, aburi, vârtejuri, pietre colțuroase, ... buruieni, bacterii, viermi, ... din golul și pereții acelei prăpăstii.

**** Înțelepții care au pățimit, au gândit, s-au rostit pilduitor în îndepărtata vechime din preajma "negurii Vremii".

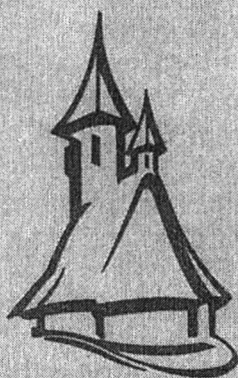
**** În stâncăriile din meleagul unde se află mănăstirea Mnezia sunt și grote***, prăpăstii, ponoare ... (aburoase; întunecate, cu fosforescente scânteei, ...) pe unde se retrag, din când în când, osteniti/spre a-și reface înveninările turbătoare fofilicii, tremuricii, zvârcolicii țepoși și pricolici, sumedenie. Maica Sophia Pomenitoarea nu se teme a umbla prin acele caverne și izbucuri (cu izvoare când

țâșnitoare, când încete, firave/seci). Ea trece adesea pe acolo; dar nu rămâne, în neștire, ci se întoarce spre poienile și livezile mănăstirești.

***** Plăcute, fascinatoare arome — culori, nuanțe, șoptiri, alintări- ademeniri, mișcări ale tulpinei și caliciului ... adânciri ale rădăcinii ... risipiri de spori ... adieri ale zefirului ... mirări ale păsărilor care se rotesc deasupra, fâlfâind aripile, mestecând stropi de lumină din privirea stelelor ...

***** *Sophia* — Ea, va însemna, un cifru în bucoavna Sa! Ori, poate, doar surâsul Vremii (ce nu știe obida ternii; de hohotește câteodată, ș-apoi trufașă se'mbată); pe el în bolborul Problemii î-L va închide într-o figură; apoi, tot Ea, veghind schimbările de stea - (cu cuget strâns: fără de plâns, fără de răs, fără de ură) îi va da trupeșă făptură! Și poate-un nume (șod /ales?!) aflându-i, Buna^{2,3} Înțeleș!

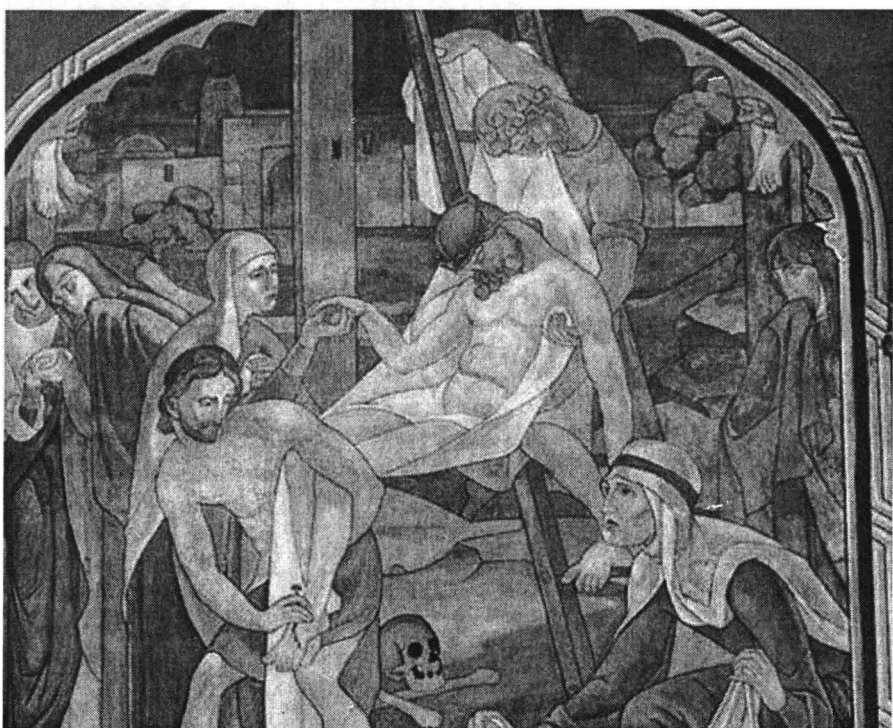
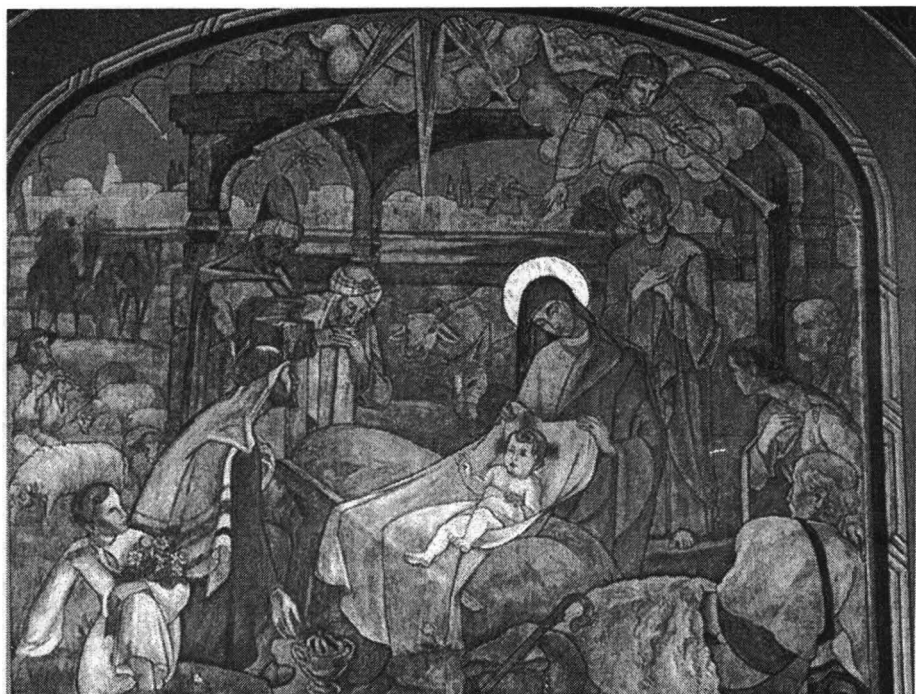
TRANSILVANIA

2
0
ROMANIA
1

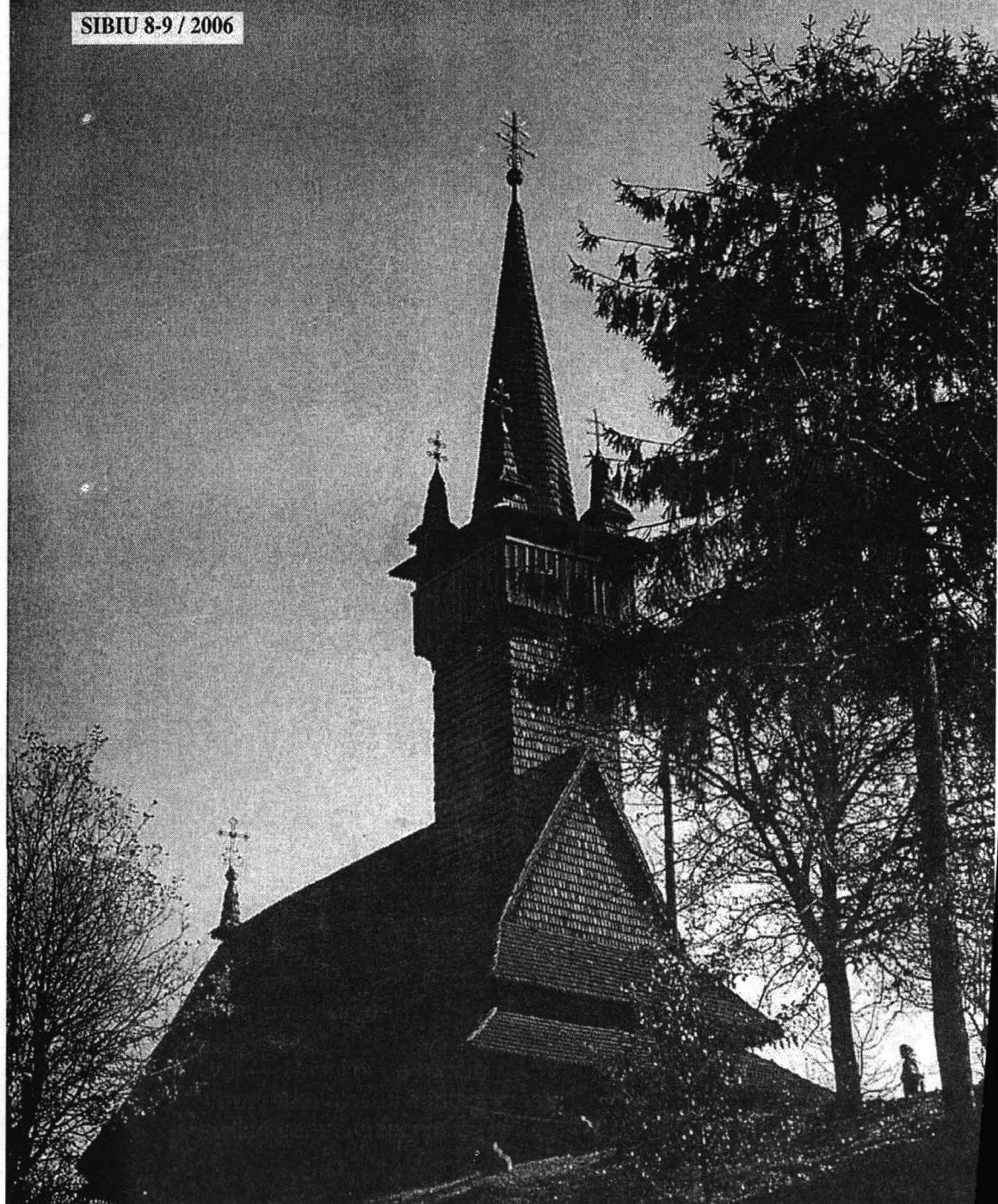
tp teroplant gp

Tel.: 0040 63 250964
Fax: 0040 63 231747
teroplant@elcom.ro
Str. Romană 17A
RO-4490 BISTRITA

TRANSILVANIA

SIBIU 8-9 / 2006

La vitesse du changement économique et nos traditions ?

Pierre DUTRON
jornalist, etnolog
Binche- Belgia

Mes chers (es) amis (es),

L'an dernier, en ce même lieu, je vous signalais mon inquiétude de voir au fil du temps se dégrader la conservation de la substantifique moelle dans les régions à forte tradition, et à signification fortement symbolique, transmises quasi intacte depuis des millénaires.

Il est pour moi clair que les traditions populaires, font partie de la vie de nos populations et donc qu'elles subissent tout naturellement les évolutions successives de nos sociétés dans lesquelles nous évoluons.

Il est tout aussi clair que depuis 150ans, de révolutions industrielles, en révolutions industrielles l'Europe Occidentale s'est mutée en un énorme micro-processeur où par la fibre optique, où le faisceau satellite transitent des milliards d'informations, bien souvent elles servent effectivement aux utilisateurs du système mais aussi trop souvent elles alimentent les services secrets de surveillance et d'espionnage ou de contre espionnage.

Bref, si nous sommes de plus en plus sous haute surveillance, nos faits et gestes sont de plus en plus l'objet d'insupportables ingérences et le conditionnement fait de la majorité d'entre-nous des objets animés, de moins en moins conscients de ce que nous sommes vraiment, d'où nous évoluons et de ce que l'homo sapiens basique vient faire lors de son passage sur terre. La science par sa « technologie » et les « moyens modernes de communication » ont en 20 ans laminés l'écologie au sens biologique du terme ainsi que sa merveilleuse chaîne d'union entre tous les peuples que sont les rapports humains.

A l'Ouest cela a pris des décennies, depuis l'avènement de la voiture, de l'électricité, des avions après les trains etc. Le « progrès » d'après les dires de certains est venu à pas de loup il a muselé nos industries, puis ils a muselés nos politiques, puis ce fut le tour des organisations de travailleurs et enfin ultime maillon de la chaîne, la masse laborieuse elle-même.

Il ne reste donc que peu de gens conscients des enjeux réels, où pire il ne reste que très peu de gens pour qui cette solution finale ne convient pas et dans cette catégorie de rebelles, les dernier des mohicans, si vous me le permettez, il y a les altermondialistes au sens économique, les libres penseurs au sens philosophique et les gens de culture que nous sommes par notre obstination à propager nos

connaissances anthropologiques et nos entêtement a susciter et favoriser l'œuvre ethnologique.

Nous sommes donc parmi ces derniers bipèdes, marginaux et ultra-minoritaires qui osons nous préoccuper de ce que nous sommes, d'où nous venons et par l'explication, la formation, l'échange et la recherche qui cherchons à comprendre où nous allons sans que nos travaux d'investigation soit dirigé vers une quelconque recherche d'un profit au sens monétaire s'entend. Si nous recherchons pour l'humanité une réelle élévation et un minimum d'amélioration de sa condition c'est avant tout au sens socio-culturel et philosophique que cela doit être compris, en étant pas dupe car nous savons que nous avons aussi parmi nous une cinquième colonne, composée d'opportunistes et autres affairistes qui raisonnent plus en terme de déroulement de carrière qu'en valeur et sens à donner au travail accompli.

Que dire dès lors de la vitesse avec laquelle, ce changement est venu percuter des régions comme notre cher MARAMURES et ses MOROSAN eux qui ont pendant plus de 2000 ans conservé une tradition en provenance directe des rites et pratiques des religions antéchrist, eux qui ont perpétués contre vents et marées la magie des symboles et la dualité du bien et du mal, le tout avec des costumes d'une origine ancestrale et naturelle élémentaires à l'opposé absolu des décors riches et somptueux que l'on peut rencontrer dans d'autres régions du monde où l'argent, ce nouveau dieu universel a déjà produit ses effets corrupteurs.

En effet, dès la chute du pouvoir totalitaire, les dirigeants qui se sont succédés sont tombés dans le panneau du rêve américain qui il est vrai a pu prouver d'emblée qu'il avait les moyens financiers d'aider son propre système ultra libéral. Pendant que les européens faisaient de beaux discours et multipliaient les belles déclarations d'intention, les américains envoyaient leur troupe de chez Mac Donald et Coca Cola avec de valises remplies de dollars. On comprend donc que à gauche comme à droite, les « politiques » soient par nature proaméricain et par opportunisme, pro-européen. C'est donc dans des pays consentants que le rouleau compresseur de la silicone valley est entré en 1990 à l'est du rideau de fer et qu'il y fit, en terme de civilisation les plus gros dégâts, ce sont nos enfants et petits enfants qui en subiront les conséquences et malheureusement, le mal irréversible du changement de mentalité sera rentré dans les mœurs et des gens comme nous seront encore plus marginalisés.

Mes très chers (es) amis (es), moi qui ai vécu les année insouciantes d'après la deuxième guerre mondiale, moi qui ai connu les golden sixties, le plein emploi puis le combat quotidien de la mondialisation et de la globalisation économique, je vous lance un appel pressant à la résistance et à la vigilance, ne vous laissez pas , ici

à l'Est, manger comme nous l'avons été, ne vous laissez faire par ces nouveaux colonisateurs des temps modernes, la libre entreprise est en fait un conditionnement mental qui utilise des mots aux significations lourdes de sens et à priori sympathiques pour notre oreille, la Liberté quel beau programme. Mais c'est en fait la liberté du gros de manger le petit, la liberté du renard dans le poulailler, la liberté du riche d'écraser le pauvre, tout cela au nom de ce nouveau pouvoir divin qu'est le pouvoir de l'argent, tout s'achète où tout se vend, il suffit d'en avoir les moyens et on en parle plus, c'est un détournement mental, c'est une escroquerie dialectique qui cherche à prendre par les sentiments ceux qui s'y laissent prendre ou à donner bonne conscience à ceux qui y collaborent.

Pendant ce temps là, nos programmes radios et télévisions sont envahis de programmes qui polluent nos traditions, on qualifie le folklore de ringard et par tous les moyens, on tente de réduire au silence ceux qui essaient de résister, toujours avec la même arme, l'argent.

Nous devons donc toutes et tous rester plus vigilants que jamais, et tout faire pour que se perpétuent ici comme ailleurs les traditions ancestrales qui font notre richesse culturelle et qui constituent notre patrimoine mondial, 42 manifestations viennent encore d'entrer dans le patrimoine immémorial mondial de l'Unesco. Nous avons eu la chance à Binche d'y entrer en 2004, cette année, les géants de Mons et Ath y sont entrés aussi, tout doit être mis en œuvre pour que la tradition des fêtes d'hiver en MARAMURES y entre au plus vite, ce serait alors un moyen mondialement reconnu pour essayer de les préserver. Ici tout a vraiment changé trop vite, il faut agir maintenant très vite pour tout tenter dans le sens de la préservation, le risque est trop grand, le pouvoir économique et beaucoup trop puissant, à nous, partout où nous sommes de faire notre part de travail pour que tous ensemble, nous passions le relais aux générations futures dans de bonnes conditions pour que survive l'Europe des Peuples et des Cultures.

LE 30 NOV 2005

Pierre Dutron
Place Albert 1er 10/4
B. 6530 Thuin
Tél: 0032 (0)494225222

Arhitectura țărănească din Transilvania – unitate și continuitate

Dr. Radu Octavian Maier

*Institutul de cercetări etnologice și dialectologice
București*

Comunicarea noastră o vom începe cu un citat din mult regretatul savant etnograf Romulus Vuia, întemeietorul Muzeului Etnografic al Transilvaniei: „Dintre capitolele consacrate studiului vieții materiale a unui popor, cele mai de seamă le formează, fără îndoială, studiul așezărilor și al casei. Căci, prin așezări și morminte suntem legați în mod definitiv de pământul acestei țări. S-a discutat atât de des problema originii și a continuității poporului românesc în aceste părți, mai cu deosebire în lumina dovezilor istorice. Problema așezărilor a fost aproape cu totul neglijată din acest punct de vedere, deși de această problemă este legată și aceea a originii neamului și a continuității sale pe aceste plaiuri”. În continuare spune Romulus Vuia: „Același lucru l-am putea spune și despre importanța studiului casei la români: „Casa este adăpostul în care se nasc, trăiesc și mor generații, din a căror succesiune continuă se încheagă viața milenară a unui neam. Ea a fost adăpostul și mărturia continuă a vieții familiale și economice a păturii rurale, ea constituie, prin urmare, capitolul cel mai însemnat din studiul civilizației noastre populare. Fiecare casă țărănească este un mic muzeu popular, în care fiecare obiect, ca și fiecare numire a lui, prezintă o mărturie din evoluția vieții și civilizației neamului nostru”.

Cercetarea noastră se bazează exclusiv pe un material de teren inedit și orientat atât spre conturarea formelor specifice Transilvaniei, cât și spre surprinderea mutațiilor și transformărilor survenite în dinamica procesului de integrare a elementelor tradiționale în formele contemporane ale locuinței și arhitecturii noului sat transilvănean.

Analizând arhitectura țărănească din Transilvania, putem afirma cu tărie că, ea este una din formele de bază ale culturii materiale din corectarea căreia se poate desprinde și contura fără drept de tăgadă specificul etno-național și care putea fi urmărit pe întinse perioade istorice și pe vaste zone etnografice. Astfel, dezvoltarea construcțiilor gospodărești și a casei de-a lungul veacurilor a dus la formarea unor străvechi tradiții în arhitectura țărănească, la formarea unei gândiri originale românești în acest domeniu nesecat al culturii materiale. Pe drept cuvânt, arhitectura țărănească poate fi considerată una din formele cele mai grăitoare de

expresie a modului sedentar de viață, a relațiilor sociale, a gustului pentru frumos, a unor tradiții etnice și culturale.

Locuința țărănească în evoluția sa a fost dependentă de condițiile istorice, social-economice, de factori de ordin geografic etc. Datele etnografice, însă, oferite de materialul concret de teren în mai multe județe ca: Arad, Bihor – Alba, Cluj, Sălaj etc. atestă că unul și același mod de viață economică, precum și condiții climaterice asemănătoare oferă premisa creării unor tipuri identice de locuințe, cu elemente etnice comune chiar și în zone diferite. În acest sens tipul românesc de casă, deci tipul inițial - românii fiind primii locuitori ai acestor meleaguri - a influențat populațiile stabilite aici ulterior. De exemplu, în zonele limitrofe de la poalele Munților Apuseni, în unele sate cu populație mixtă, elementele arhitecturale românești au fost preluate integral sau parțial de către maghiari sau alte populații. Vom încerca să analizăm locuința tradițională din zonele cercetate, sus amintite, încadrând-o în ansamblul general al locuinței românești din întreaga Transilvania, deoarece a urmat aceeași evoluție, existând o evidentă unitate pe această mare zonă etnografică românească cu o cultură tradițională milenară, cu o reală unitate a elementelor de bază și cu deosebiri locale doar de terminologie în unele aspecte secundare.

În zonele cercetate materialele de teren ne-au oferit toate tipurile de locuință românească începând, chiar cu formele cele mai vechi, dintre acestea unele nelocuite astăzi, iar altele devenind în ultimul timp anexe ale gospodăriei.

În acest sens atestăm încă existența celei mai vechi forme de locuință țărănească din Transilvania, *„casa cu o singură încăpere”* (sau monocelulară), întâlnită la Colești – Bihor, Supuru de Jos – Sălaj, Lujerdin – Cluj etc. dispărută pe la sfârșitul secolului trecut, destinată azi altor funcții gospodărești ca depozit pentru păstrarea alimentelor ori bucătărie de vară etc. Casa românească din Transilvania și întreaga arhitectură românească au urmat aceleași coordonate istorice de dezvoltare, evoluând de la casa cu o singură încăpere, la casa cu două încăperi: *„casa de locuit și tindă”* cu vatră liberă și „corlan”, „băbătie”, „bârniță” și cuptorul de gătit mâncare.

În continuare evoluția locuinței din Transilvania a urmat coordonate similare cu ale celei de pe întreg teritoriul țării, trecând de la casa cu două încăperi, la casa cu trei încăperi „casă tindă casă” sau „casă tindă cămară” și bineînțeles casele noi, contemporane, cu etaj, cu multe încăperi, bucătărie, baie, cămară etc. Evoluția locuinței caracteristică românilor din Transilvania este ilustrată atât de diferitele documente de arhivă ale vremii, cât și de exemplarele arhitectonice păstrate încă, deși în număr redus, pe Valea Mureșului, Valea Someșului, Arieșului, Firizei, Borșei, Lunei, Lujerdiului,

Crișurilor etc., unde aceste tipuri caracteristice de casă coexistă până în zilele noastre cu formele noi.

Ca o notă de unitate specifică locuinței cu una, două, trei sau mai multe încăperi este numită în Transilvania casă: casa de locuit cu denumiri specifice pentru fiecare încăpere: a) „casa cea mică, casa dinapoi, casa de către grădină”; b) camera din față se numește „casa dinainte, casa mare”; casa din față „casa de cătră uliță, casă” etc.

Ca fenomen specific Transilvaniei trebuie să evidențiem sistemul de construcție al „caselor gemine” care permiteau structurarea lor în spațiu, cu două, trei, patru, ba chiar cinci încăperi simetrice cu intrare separată din „târnaț”, „supărete”, „vatră” și „suptoai”, acestea fiind denumiri locale ale târnațului și ultimul tip de casă gemină este cea cu simetrie pe diagonală, gândire originală și ingenioasă a țaranului român, de rezolvare a cerințelor de adăpost pentru familiile a doi frați.

Tipologia așezării locuinței și a gospodăriei, modul lor original de organizare în etapele istorice de dezvoltare ale poporului nostru pe aceste meleaguri constituie una dintre domeniile esențiale de cercetare și cunoaștere a realității etnografice românești, implicit al istorie societății în general. Conservarea acestor elemente uneori cu o deosebită vigoare în folosință reprezintă un fenomen concludent, realizabil numai în condițiile unui mod de viață stabil și a unor forme puternice de unitate și continuitate neîntreruptă, îndelungată a populației băștinașă din aceste zone etnografice.

Pentru a scoate în lumină diferite aspecte ale structurii funcționalității așezărilor și arhitecturii țărănești, pertinente fenomene de cultură populară în multe cazuri se relevă importanța colaborării între științele sociale care concură la elucidarea acestor probleme majore. Limba, de exemplu, este un filon de aur în astfel de cazuri cu acela care aduce noi și multe informații dintre cele mai valoroase pentru etnografie și problemele de început ale civilizației populare românești, pentru istoria sa în general.

Referindu-ne la locuință, problema ce ne interesează în acest context, în mod deosebit putem afirma că elementele de bază privind terminologia sunt de origine latină spre exemplu: casa (lat. casa), a dura (dolare), par (palum), scândură (scandula), perete (pariet) alături de mur în aromână și a murui – în zona de vest și centrală a Transilvaniei – acoperiș (acoperio), celar (cellarium), tinda (tenda), cu o răspândire aproape în toată țara, termen descoperit de curând și la bordei în Oltenia, fereastră (ferestra), poartă (porta), curte (cohorte), ușă (ustia), iar ca piese de mobilier sunt de origine latină masă (mensa), scaun (scamnum), într-o parte a Transilvaniei se spune și astăzi scaun etc. Atât limba, arheologia, cât și probele etnografice

dovedesc cu prisosință unitatea și continuitatea de viață stabilă a populației băștinașe pe aceste meleaguri.

În concluzie putem spune că la sfârșitul secolului trecut casa evoluează de la locuința cu două încăperi la cea cu trei încăperi, casă – tindă – cămară, apoi se remarcă apariția unui plan de locuință compus din casă – tindă – casă. Astfel, apare un tip de casă specific zonelor respective, dar în același timp caracteristică pentru toate provinciile istorice românești – Transilvania, Moldova, Țara Românească, Dobrogea, confirmând prin asemănările tipologice și de nomenclatură, același drum urmat de evoluția casei țărănești în dezvoltarea ei de la formele primare sus amintite la formele contemporane, trecând prin toate stadiile intermediare, până la casa modernă, nouă, confortabilă a țăranului român de pretutindeni.

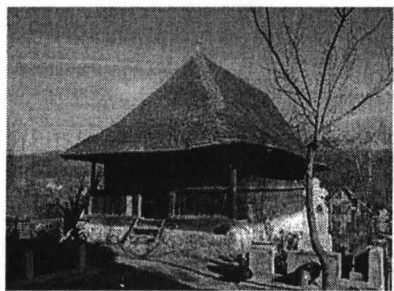
Monumente de arhitectură și artă religioasă, strămutate și restaurate în Muzeul satului vâlcean

Prof. Eugen Deca

Director Muzeul județean Vâlcea

Obiectivul fundamental al strategiei culturale a Muzeului Județean Vâlcea, ca instituție specializată în protecția patrimoniului cultural, a urmărit pe termen scurt, salvarea prin acțiuni de consolidare și restaurare a bunurilor culturale mobile și imobile, iar pe termen mediu și lung, conservarea – restaurarea și punerea în valoare a tuturor bunurilor aflate în gestiunea muzeelor din județul Vâlcea.

Măsurile întreprinse cu mulți ani în urmă, pentru salvarea și protecția patrimoniului cultural religios al comunităților rurale au vizat câteva direcții de acțiune, materializate în strămutarea, conservarea și restaurarea unor monumente de arhitectură și artă religioasă în Muzeul Satului Vâlcean din comuna Bujoreni. Din această categorie de bunuri culturale în rândurile, în rândurile care

*Biserica de lemn Mrenești,
comuna Crețeni*

urmează
, ne vom
opri

atenția asupra bisericilor de lemn, a troițelor pentru pomenirea morților și crucilor de jurământ sau cele de hotar.

Abordând acest subiect trebuie să amintim că, în trecut, majoritatea construcțiilor fie laice sau religioase au fost înălțate din lemn, materie primă care s-a găsit din abundență, județul Vâlcea reprezentând în cadrul natural al țării un ținut al civilizației lemnului¹.

Acum, la începutul mileniului trei, în județul Vâlcea mai există încă multe biserici de lemn, deși unele dintre ele se află într-o stare avansată de degradare, necesitând măsuri urgente pentru salvarea lor. Câteva dintre aceste monumente istorice au fost strămutate în diferite muzee organizate în aer liber din România,

*Biserica de lemn, cu hramul
"Intrarea în biserică a
Maicii Domnului"*

¹ *** , *Arta populară din Vâlcea*, Rm Vâlcea, 1972, p. 53

unde au fost restaurate, resfințite pentru cult și introduse în circuitele de vizitare. Alte două monumente religioase, o biserică și o troiță, provenite din satul Palanga, comuna Amărăști, au fost transferate și pot fi admirate în toată splendoarea lor, în parcul din incinta Episcopiei Argeșului și Muscelului de la Curtea de Argeș.

La Muzeul Satului Vâlcean au fost transferate două dintre cele mai reprezentative biserici de lemn din județul Vâlcea, una din satul Mângureni, comuna Nicolae Bălcescu, iar alta din satul Mrenești, comuna Crețeni.

Biserica de lemn, cu hramul "Intrarea în biserică a Maicii Domnului" ridicată în anul 1785, în satul Mângureni, comuna Nicolae Bălcescu localizată în subzona etnografică Topologu, a fost transferată, în anul 1974, de către o echipă specializată, la Muzeul Satului Vâlcean, unde a fost restaurată, resfințită și introdusă în circuitul marilor valori culturale.

Construită în întregime din lemn masiv de stejar, pereții sunt constituiți din bârne așezate pe orizontală în tehnica "blockbau"¹, de dimensiuni nu prea mari, având o lungime de 12 metri, îmbinate la capete în moduri diferite, "în limbă și uluc", și "coadă de rândunică".

Structura de organizare a interiorului prezintă încăperile cunoscute ale unei biserici:

1. Pridvorul amplasat la intrarea în biserică, în partea de vest a monumentului arhitectonic, prezintă influențe ale arhitecturii populare din Vâlcea² ale pridvorului sau foișorului casei țărănești, fiind deschis și prevăzut cu stâlpi de susținere ornamentați cu motive geometrice, prin cioplire și sculptare și o balustradă scundă. Tot în pridvor, în partea de nord este amplasată o scară, lucrată din lemn masiv, cu treptele detașate, pentru urcarea în podul și turnul bisericii.

Deasupra intrării în pronaos sunt sculptate în lemn, pisania și semnul crucii în relief.

2. Pronaosul – prima încăpere închisă a bisericii, de dimensiuni mici: L = 2 M; l = 3 m, în care se intră din pridvor, printr-o ușă masivă de stejar. Aici sunt expuse o serie de icoane, pictate pe lemn, pe care figurile umane sunt tratate extrem de liber și sintetic totodată, corpul omenesc fiind alungit, cu membre și fețe prelungi³.

În alte imagini iconografice, personajele se află redată în picioare, îmbrăcate în mantii lungi și încadrate în chenare alcătuite din linii șerpuitoare, fiind evidentă depărtarea de canoanele bisericești,

¹ Grigore Ionescu, *Arhitectura populară românească*, București, 1957, p. 52-53; Dionisie Ionescu, *Schituri și biserici de sat*, București, 1931, p. 59, 102, 112

² Fl. Stănculescu, Ad. Gheorghiu, Paul Petrescu, *Arhitectura populară românească*, Reg. Pitești, București, 1958, p. 15-17

³ Nelu Zugravu, *Geneza creștinismului popular al românilor*, București, 1997, p. 82

mitologia populară și decorativismul țărănesc fiind factorii ordonatori ai compoziției.

3. Naosul – partea centrală mai spațioasă a bisericii, cu o boltă semicilindrică de care este suspendat un candelabru din lemn, prevăzut cu suporturi pentru lumânări și având drept motive decorative capete și ouă de păsări. Tot în această încăpere se află amplasate stranele, iar pe pereți icoane pictate pe lemn.

4. Altarul – reprezintă locul de importanță majoră al bisericii, unde se află amplasată "Sfânta Masă". Intrarea în altar se face printr-o deschidere centrală cu 2 uși ("ușile împărătești") și alte două uși laterale ("ușile diaconești").

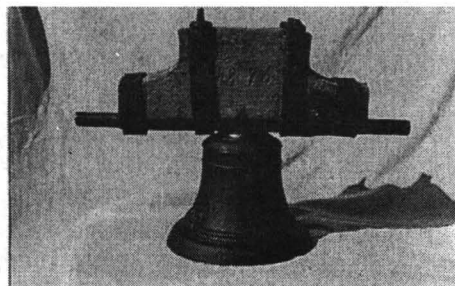
5. Tâmpla reprezintă peretele ridicat între naos și altar care este acoperit cu icoane alese și așezate în trei registre orizontale, despărțite de traverse din lemn și care încep de sus în jos, cu Iisus Hristos pe Cruce, apoi în ordine – proorocii, cei 12 Apostoli și marile sărbători. Pictura acestor icoane prezintă influențe ale culturii bizantine, trecute prin filiera populară, miniaturi și ilustrații, reprezentând scene din Vechiul și Noul Testament, prezentate în peisajul local¹.

Candelabru

În ce privește arhitectura exterioară a bisericii, se cuvine să facem câteva precizări:

Învelitoarea – formată din șită de brad, cu o șarpantă în 4 ape, deasupra căreia se înalță o turlă, de asemenea în 4 ape. Dintre elementele decorative ale exteriorului – frânghia răsucită și un brâu masiv de pe pereți înconjoară monumentul, apoi grinzile (corunele) frumos cioplite și sculptate, și terminate sub forma capetelor de cal.

Clopot biserica (1876) Brezoi Vâlcea

A doua biserică din lemn, strămutată în Muzeul Satului Vâlcean este cea din satul Mrenești, comuna Crețeni, localitate situată în partea de sud a județului Vâlcea, pe valea

râului Pesceana, afluent al Oltului în subzona etnografică Drăgășani. Informațiile istorice referitoare la ridicarea bisericii sunt adeseori contradictorii. După unele informații, ea a fost construită la anul

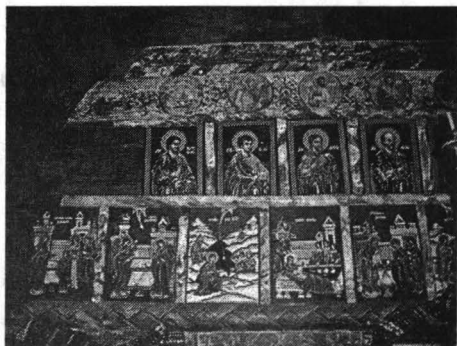
¹ *Ibidem*, p. 105

1658¹, după altele, în anul 1771 orientându-ne după o inscripție aflată pe perețele sudic al bisericii ("octomvrie / 7280, zile 2")². O altă informație se referă la existența bisericii în 1781, an aflat inscripționat pe clopotul ei dispărut în condiții misterioase, în anii primului război mondial³. Pe baza investigațiilor de arhivă și teren, noi considerăm că anul ridicării bisericii este 1771, având ca ctitori pe Popa Pârva și Rafail Călugărul⁴.

Totodată, în urma cercetărilor efectuate în zonă, coroborate cu informațiile istorice, putem trage concluzia că biserica nu a suferit de-a lungul timpului modificări esențiale de structură, ci doar câteva mici intervenții de subzidire a fundației, de înlocuire a tălpii pe latura ei de sud și est, precum și a învelitorii de șindrilă.

În anul 1932, lângă această biserică din lemn, a fost construită o nouă biserică de zid, cu același hram, indicând probabil intenția comunității locale de a nu mai oficia serviciul religios în cea veche.

În privința arhitecturii acestei biserici de lemn, planul său este clasic, alcătuit dintr-un pridvor susținut la intrare de patru stâlpi ornamentați, cu influențe ale arhitecturii populare din zonă, urmează apoi un pronaos, un naos și altar. Perețele dintre pronaos și naos este străpuns de o ușă și de alte două goluri laterale. Tâmpla, construită din lemn, prezintă cele trei deschideri, reprezentând două uși diaconești și ușa împărătească, toate acestea cerute de ritualul creștin. Tot pe tâmplă sunt dispuse, începând de sus în jos, crucea cu Isus Hristos, apoi în ordine – proorocii

Fragment tâmplă

și cei 12 Apostoli așezați în forma unor medalioane, pictura trădând influențe ale artei bizantine, trecute prin filiera creștinismului popular.

¹ Nicolae Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România. Țara Românească*, vol I Mitropolia Olteniei, 1970, p. 230; Vezi : Pr. Ion Popescu Cilieni, *Biserici, târguri, sate din județul Vâlcea*, Craiova, 1941, p. 19

² Radu Crețeanu, *Fișă de Monument*, Arhiva Direcției Monumentelor Istorice, 1964

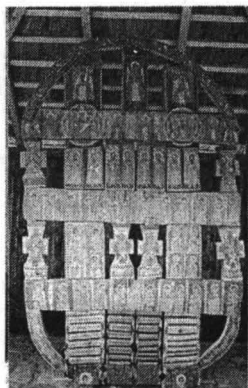
³ *** *Marele dicționar geografic al României*, vol II, 1900, p. 96; Vezi : C.

Alexandrescu, *Dicționar geografic al județului Vâlcea*, București, 1893, p. 42

⁴ Radu Crețeanu, *Fișă de Monument*, Arhiva Direcției Monumentelor Istorice, 1964; Vezi: Pr. Dumitru Sandu, *Eparhia Râmnicului și Argeșului*, Monografie, Rm. Vâlcea 1976, p. 847

Întreaga biserică a fost ridicată pe o fundație din piatră de râu și construită integral din bârne de stejar cu o grosime de 12 – 15 cm, încheiate la colțuri în "coadă de rândunică" în sistemul "blockbau"¹. Arhitectura interiorului acestei biserici prezintă câteva elemente valoroase, în sensul că naosul este acoperit cu o boltă cilindrică, micșorată lateral prin câte o lățime de bârnă, iar bolta pronaosului, care la data demontării ei de pe amplasamentul inițial era grav avariata, a necesitat o amplă restaurare pentru a căpăta forma originală. Totodată este de semnalat și forma interesantă a boltei de la absida altarului care încerca să imite o boltă de zid². Întreaga construcție este acoperită de o învelitoare din șindrilă în patru ape. Decorația exterioară a întregului monument prezintă ca motiv ornamental frânghia răsucită amplasată împrejurul întregii clădiri, terminată de o parte și de alta a ușii de intrare prin câte un cap sculptat realist, având bot, dinți, ochi, urechi, iar cosoroaba din față și cea de pe latura sudică sunt cioplite în acolade.

Demn de semnalat la această biserică de lemn din satul Mrenești, comuna Crețeni este pictura interioară care a fost realizată direct pe

Troiță sat Feteni

lemn, fiind amplasată atât pe ușa de intrare, în pronaos, cât și în absida altarului, pictură care va fi restaurată în cursul anului 2004 și va căpăta forma originală. Aceste elemente caracteristice – din care unele unice, cum ar fi bolta absidei altarului și pictura realizată direct pe lemn – împreună cu arhitectura și vechimea construcției, au constituit tot atâtea argumente pentru strămutarea și restaurarea acestui monument pe un nou amplasament în Muzeului Satului Vâlcean de la Bujoreni. Această amplă lucrare de strămutare și restaurare s-a derulat în cursul anului 2003, în cadrul unui program internațional: "Cultura 2000", cu finanțare europeană, având ca parteneri: Muzeul Județean Vâlcea, Consiliul

Județean Vâlcea și Fundația "Har" București, reprezentată de președintele ei, domnul Alexandru Nancu. Operațiunile de strămutare s-au executat de către o echipă specializată a Muzeului Satului Vâlcean, după normele de conservare și restaurare a bunurilor culturale aflate în patrimoniului cultural național, prin protejarea picturii originale cu "văl japonez", prin înlocuirea și restaurarea părților dispărute sau aflate într-o stare avansată de degradare. Odată cu încheierea operației de restaurare a picturii interioare, putem afirma

¹ *** *Arta populară din Vâlcea*, Rm Vâlcea, 1972, capitolul „Arhitectură”, p. 54-55

² Radu Crețeanu, *Fișă de Monument*, Arhiva Direcției Monumentelor Istorice, 1964

cu certitudine că acest valoros monument a fost salvat de la dispariție și a fost redat publicului vizitator.

O altă categorie de monumente istorice care ilustrează viața creștină a comunităților rurale din Vâlcea o constituie troițele construite pentru cinstirea și pomenirea morților. Dintre acestea, în Muzeul Satului Vâlcean au fost transferate trei piese de mare valoare artistică.

1. Troița provenită din comuna Muereasca, datată 1881, având o tematică iconografică diversă de influență bizantină, cu marile sărbători cuprinzând : Nașterea, Botezul, Duminica Floriilor, Înălțarea și Sfânta Treime, cu miniaturi, ilustrații și alte scene din Noul Testament.

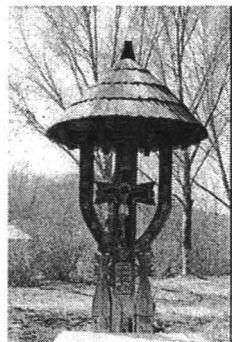
2. Troiță provenită din satul Fețeni de lângă Rm. Vâlcea, datată 1820 cu o iconografie de asemenea, foarte diversă, subiectele cel mai des întâlnite fiind Maica Domnului și Iisus Hristos, cărora li se adaugă sfinții „onomastici” și „protectori” din Noul Testament.

3. Troiță provenită din Govora – Sat, datată 1918, loc unde a fost ridicată ca monument istoric pentru cinstirea și pomenirea eroilor căzuți la datorie în primul război mondial.

Încheind aceste rânduri, trebuie să precizăm că intenția noastră a fost să prezentăm câteva din marile valori ale arhitecturii și artei religioase, deschizând posibilitatea investigațiilor în acest univers complex al sentimentelor, atitudinilor și credințelor religioase de care au fost animate comunitățile rurale din Vâlcea.

Icoană pomelnic (sec. XIX)

*Troiță monument de comemorare (1920-1921)
Govora sat*

LISTA ILUSTRAȚIILOR

BISERICA DE LEMN (1771) din satul Mrenești, comuna Crețeni, județul Vâlcea

Imagine de ansamblu, din localitatea Mrenești, comuna Crețeni.

Îmbinarea și decorul pereților din lemn.

Îmbinarea pereților la colțuri în tehnica „lockbau”.

Pictura Catapetesmei (tâmplei).

Pictura Catapetesmei (tâmplei).

Bolta altarului

Icoana Împărătească

Friza Apostolilor
Pisania bisericii
LISTA ILUSTRAȚIILOR

BISERICA DE LEMN (1785) din satul Mângureni, comuna Nicolae Bălcescu, județul Vâlcea

Imagine de ansamblu

MUZEUL SATULUI VÂLCEAN

Îmbinarea pereților la colțuri în „coadă de rândunică”

Uși împărățești

- Tetrapod

Crucea de altar cu Iisus Hristos

- Friza Apostolilor și a Marilor Sărbători

Friza Apostolilor și a Marilor Sărbători

Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil.

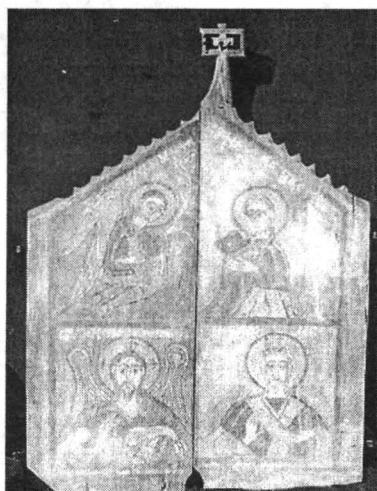
Icoane împărățești.

Grinda acoperișului terminată sub forma capetelor de cal.

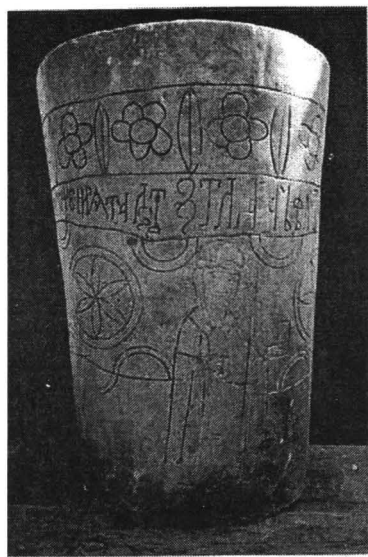
- Candelabru de lemn

Îmbinarea pereților în spatele altarului sub forma capetelor de cal.

Troițe de lemn

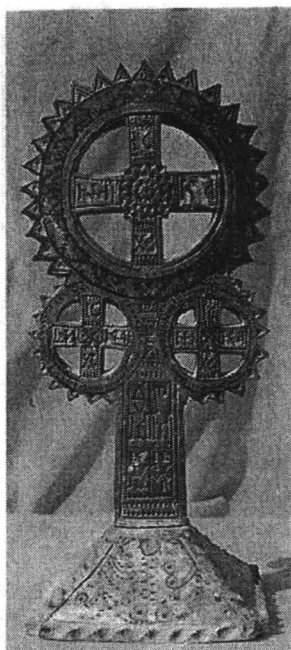
Uși împărățești

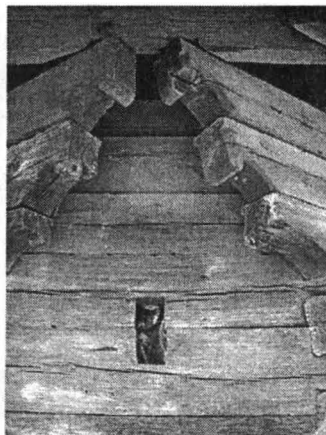
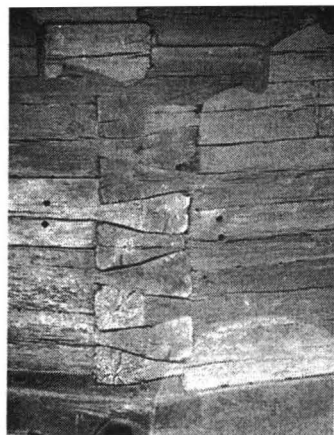
Cristelniță – vas botez (1826) Vâlcea

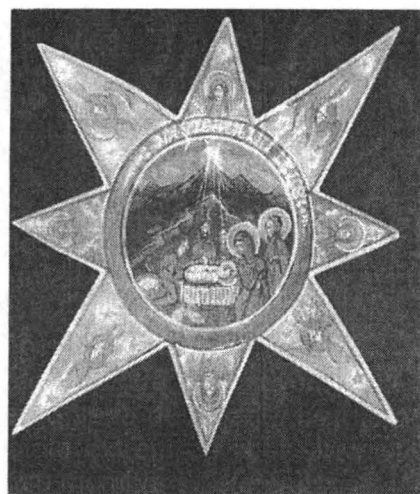
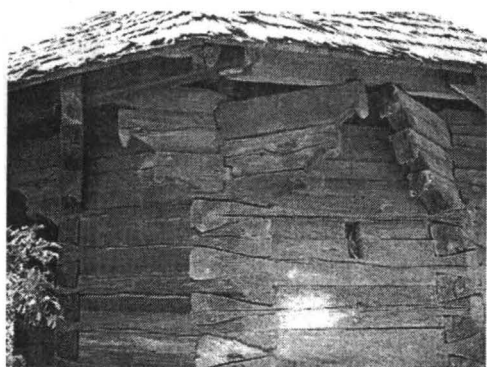
Cruce de mână (secol XIX) Vâlcea

Cruci de mână (secol XIX) Vâlcea

Detalii

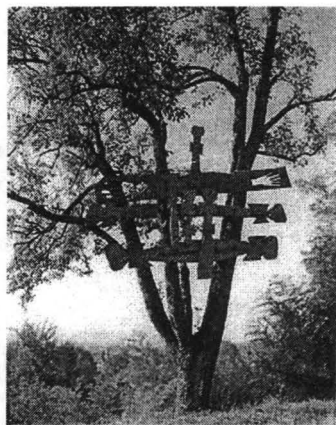
Stea (sec. XIX) Vâlcea

Icoane vatră (sec.XIX) jud. Gorj

Troiță Muierească (1881)

Troiță reconstituită după Anton Kaindl (1927-1928)

Triptic (sec. XIX) Vâlcea

Prof. Ionuț Dumitrescu
Muzeul județean Vâlcea

Casa vâlceană și tot ce ține de mediul construit al omului din acest ținut poartă pecetea unei intense și continui preocupări de ordin estetic, mergând de la grija pentru detaliul mărunț al ornamentației până la încadrarea armonioasă în peisaj, însușire supremă a unei opere arhitectonice. Ca și în alte ținuturi românești, de o parte și de alta a Carpaților, și în Vâlcea s-a folosit mai ales lemnul pentru construirea nu numai a caselor, ci și a nenumăratelor altor feluri de construcții și de unelte. Până azi se poate vorbi de o adevărată "civilizație a lemnului" care dăinuie în forme admirabile, unind funcțiile utilitare cu înfățișarea artistică. Tradiția arhitectonică a lemnului s-a transmis și s-a combinat și cu tradiția marilor construcții medievale de zid, Vâlcea cunoscând pe teritoriul său câteva dintre cele mai vechi și mai reprezentative monumente românești, cum ar fi Bistrița și Cozia, Hurezu și Arnota, alături de multe altele de proporții mai modeste, dar investite cu aceleași remarcabile însușiri. Poate că această unitate de

Casă Cernișoara sec. XIX

concepție, identificabilă la monumentele de diferite categorii, reprezintă una din caracteristicile cele mai de preț ale artei construcțiilor din Vâlcea¹.

Istoriceste, locuința vâlceană s-a dezvoltat de la forma simplă la cea complexă. Una din caracteristicile de bază ale locuinței vâlcene este aceea că s-a dezvoltat la suprafața solului, locuința săpată pe

jumătate în pământ (bordeiul) fiind rară și folosită de o categorie socială aparte (țigani, foști robi ai mânăstirilor), care asigura o bună parte a produselor meșteșugărești.

Conform unei statistici efectuată în 1912, principalul material de construcție al caselor țărănești din zona Vâlcea era lemnul, care se folosea în proporție de 87%². Sistemul constructiv este cel al

¹ Georgeta Stoica, Ion Vlăduțiu, Paul Petrescu, *Arta populară din Vâlcea*, 1972, pag.54

² Leonida Colescu, *Statistica clădirilor și a locuințelor din România*, întocmită pe baza Recensământului general al populației din 19.12.1912-01.01.1913, București, 1920;

cununilor orizontale, de bârne, numit în literatura de specialitate "blockbau".

Cărămida, al doilea material important, este folosită mai ales în sudul Vâlciei, la casele cu etaj și la cele noi. Este probabil că mai întâi a fost folosită pentru parterul locuințelor cu două caturi, apoi a trecut la ambele etaje sau la casele joase¹.

Construcția casei de lemn parcurge trei momente principale legate de cele trei elemente constructive distincte : temelie, corpul casei, acoperișul .

Temelia se realiza din bolovani de râu, din piatră lată de mal, din cărămidă . În sudul zonei etnografice Vâlcea se mai întâlnesc și astăzi case construite pe "popi" scurți, pana la 1 m. de la suprafața solului, care se pun la colțuri și de-a lungul fațadei și spatelui casei². Aceste case sunt specifice zonelor în care au loc frecvente alunecări de teren.

Pe diferitele feluri de temelii ale caselor se așează, în primul rând, talpa casei, realizată, mai ales, din lemn de stejar, dar și din brad, fag, salcâm, plop³. Peste masiva ramă a talpii se construiesc pereții casei. Bârnelașezate în conuri se îmbină la capetele lor în trei moduri: încheietura rotundă, sub forma "druieților", adică a bârnelor rotunde necioplite: încheietura dreaptă, dreptunghiulară și încheietura în coadă de râanunică sau "în frânghiu".

Casă Drăgășani sec. XIX

În ceea ce privește materialele auxiliare de construcție (lianți, tencuială) se întrebuințează varul, lutul și, în foarte mică măsură, cimentul. La casele din lemn trebuie amintit că se întrebuințează nuielele de alun, crăpate în două care se bat în cui pe pereți, pentru a înlesni aderarea tencuielii la peretele de lemn. De altfel, spre deosebire de Gorjul vecin, în Vâlcea casele sunt tencuite și văruițe⁴, atât în interior, cât și în exterior.

Potrivit statisticii din 1912, materialul dominant cu care se învelea acoperișul era șita, numită și șindrilă: dimensiunile șindriei,

¹ Paul Petrescu, Paul Sthal, *Construcții țărănești din Vâlcea*, în "Studii și cercetări de istoria artei", nr.1/1965, pag.143;

² *Ibidem*, pag.144

³ Ion Ghinoiu (coordonator), *Atlasul etnografic român*, vol.I, pag.195;

⁴ Georgeta Stoica, Ion Vlăduțiu, Paul Petrescu, *Op.Cît.*, pag.5;

făcută din brad sau fag, erau de aproximativ 40-60 cm, lungime și 8-12 cm lățime.

Tabla și țigla au apărut ulterior, iar în ziua de azi predomină în toată zona Vâlcea.

Tipul de acoperiș întrebuițat este cel în patru ape. Caracteristic pentru casele vechi este acoperișul înalt, cu panta repede și coama foarte scurtă. Casele mai noi au acoperișul mai scund, iar coama este mai lungă. Această este mai evidentă la acoperișurile care utilizează țigla sau tabla.

Pe apa din față a acoperișului sunt de multe ori așezate "cășițe", locuri libere adăpostite sub un mic acoperiș pe unde iese fumul din pod¹.

Înălțimea caselor vâlcene este foarte variată, dar valorile elevației tind să se grupeze în jurul a trei cote reprezentând un minim, o poziție mijlocie și un maxim. Elementul esențial în măsurarea înălțimii caselor este soclul, el fiind, de altfel, singurul element substanțial variabil, celelalte, corpul casei și acoperișul, fiind oarecum stabilizate la dimensiuni standard pe epoci.

Din punct de vedere arhitectonic, cele trei cote medii sunt reprezentate de casa joasă, de casa înălțată pe un soclu, și de casa înaltă cu două nivele dezvoltate. Formele de trecere între aceste trei categorii sunt numeroase, în genere, ele însă putând fi raliate uneia

sau alteia dintre categorii. Casele cu socluri înalte au atras înălțarea din blocuri – bolovani a scărilor de acces, care trebuie solid construite. Pentru a nu lăsa nefolosit volumul interior și pentru a economisi în același timp piatră, cu vremea, în acest soclu înălțat, încep să se amenajeze pivnițe. Depinzând de orientarea soclului în raport cu diferența de nivel intrarea în pivniță este plasată fie la fațada

Casă Măldărești sec. XIX

lungă, fie pe una din fațadele scurte².

Casa înaltă nu este răspândită uniform în zona Vâlcea. În partea de vest, pe Valea Oltețului, se întâlnesc cele mai multe și cele mai reprezentative case înalte. Aici, spre sfârșitul sec. al XIX-lea, ca o consecință a dezvoltării economiei locale (sporirea suprafețelor

¹ P. Petrescu, P. Sthal, *Op.Cit.*, pag.148;

² Fl.Stănculescu, D. Gheorghiu, Paul Petrescu, *Arhitectura populară românească, regiunea Pitești, București, 1957, pag.15;*

agricole, se dezvoltaseră mai intens pomicultura și viticultura), a perfecționării tehnicii constructive, a apărut acest tip de case care, prin planul și volumul lor, puteau să cumuleze și funcțiile multor construcții anexe¹.

Casa înaltă poate fi împărțită în două grupe după materialele de construcție ale partenerului : casa înaltă construită pe parter de lemn și casa înaltă construită pe soclu de zidărie. Casa înaltă construită pe parter de lemn este asemănătoare cu casa gorjeană. Parterul de lemn adăpostește o pivniță și una sau două camere de locuit în fața cărora se află o prisă.

Casa înaltă construită pe soclu de zidărie are dedesubt pivnița în care se intră printr-un gârlici închis de cele mai multe ori cu zăbrele. Gârliciul corespunde la parter cu spațiul rezervat la etajul prispei.

Un tip de locuință interesant care se întâlnește în Vâlcea și care atrage atenția prin aspectul său neobișnuit este așa numita "casă cu legătură", care rezultă din legarea a două construcții printr-un coridor acoperit. Uneori acest coridor este suspendat la înălțime. Totdeauna este acoperit cu acoperiș separat de șindrilă. Casa cu legătură are două variante, după natura construcțiilor care sunt legate : în partea centrală a zonei, casa este legată cu un acaret, iar în partea de nord-vest legătura se face între două case de locuit².

Alături de elevație, foișorul este al doilea element care poate sluji la elaborarea unei clasificări a arhitecturii vâlcene și mai ales la definirea caracteristicilor ei. Prin însușirile sale arhitectonice și prin numărul mare de exemplare întâlnite, foișorul și casa cu foișor reprezintă una din cele mai izbutite realizări ale meșterilor de case vâlcene.

La definirea foișorului ca element arhitectural primordială este concepția spațială, care a stat la originea acesteia atât de frumoase și de interesante, în același timp, structuri. Această structură a fost inițial gândită și realizată ca un spațiu complementar al casei, dar având un caracter deschis semiadăpostit. Casa cu foișor³ se prezintă sub două variante principale: casa cu foișor joasă și casa cu foișor înalt.

La casele joase, foișorul este construit la nivelul tălpilor, casa având sau nu și temelie de piatră, nelegată cu mortar. De multe ori sub foișor rămânea locul gol. La asemenea exemplare de case și foișorul are dimensiuni reduse dar este întotdeauna închis cu parmalâc de scânduri.

¹ Gh. Iordache, *Unitatea și diversitatea socio-etnografică*, Editura Scrisul românesc, Craiova, 1977, pag.111;

² Paul Petrescu, Paul Sthal, *Op.cit.* , pag.155;

³ G. Stoica, I. Vlăduțiu, P. Petrescu, *Arta populară din Vâlcea*, 1972, pag.60;

Așezarea foișorului este întotdeauna la stânga casei (dacă stăm cu fața la ea) conformându-se unei reguli generale pentru casa românească : aceea de a avea intrarea la stânga.

De regulă, foișorul are trei stâlpi la fațadă, doar rare exemplare având numai doi stâlpi.

Casele înalte au foișoare mari, ajungând până la 16-18 m². În trecut, în foișoarele caselor din mai toate regiunile zonei Vâlcea, se așezau paturi sau lavițe pentru dormit, hambare pentru alimente, iar războiul de țesut era și el, pe timp de vară, instalat tot aici. În felul acesta foișorul apărea ca un spațiu locuibil utilizat permanent, fiind în fond o încăpere a casei¹.

În cursul sec. al XIX-lea, intrarea în pivnița de la nivelul inferior s-a mutat sub foișor, pentru că, între temelia de piatră a casei și peretele susținător al foișorului se putea lăsa un spațiu liber, gârliciu, de mare folos pentru adăpostirea provizorie a unor unelte, care acționa și ca un spațiu izolator în ce privește căldura și frigul, și ca un spațiu foarte util pentru produsele supuse fermentației din pivniță și pentru cele amenințate de îngheț. Așa se face că, în decursul timpului, forma clasică a foișorului a ajuns cea cunoscută de noi : o terasă de perimetru pătrat în față intrării în casă, cu un

Casa Stoienești sec. XIX

acoperiș separat și dedesubtul căreia se află intrarea în pivniță, la care terasa îngrădită, cu un parmalâc, urcă o scară de acces². În ultima perioadă a intervenit o schimbare de poziție și de structură a foișorului, el nu mai este plasat în stânga clădirii, ci în axul ei, și este acoperit în două ape. Nici funcțiile lui nu au mai rămas aceleași, el servind mai mult de apărare împotriva intemperiilor a scării de acces și a intrării casei.

În ceea ce privește interiorul locuinței, acesta este poate cea mai concentrată expresie a modului de viață, în el reflectându-se atât mediul, cât și desfășurarea vieții sociale cu toate implicațiile economice și tehnice³.

Planurile cele mai frecvente la casele vechi din zona Vâlcea, sunt alcătuite, ca și în Gorj, din două încăperi cu intrări separate de pe

¹ Paul Petrescu, *Casa cu foișor țărănescă la români*, în *Studii și cercetări din istoria artei*, seria artă plastică, nr.1/1985, pag. 30;

² *Ibidem*, pag. 33;

³ Paul Petrescu, *Arhitectura țărănească de lemn din România*, Editura Meridiane, București, 1974, pag. 23;

prispă. La unele case, mai ales din satele din jurul Horezului ambele camere au plafonul cu grinzi aparente, pereții tencuiți și văruiți, iar podeaua din lut bătut. La casele mai noi, plafonul nu are grinzi aparente, fiind tencuit, iar pardoseala camerelor de locuit este din scândură de brad.

Funcțiile încăperilor legate de planul casei au importanță deosebită pentru studiul interiorului, deoarece determină conținutul și modul de organizare a pieselor componente¹.

Indiferent de modul în care a evoluat planul caselor, din

Casă Țara Loviștei iarna

analiza lor rezultă un fapt deosebit de important și anume că, în Vâlcea, la casele vechi, încăperea cu vatră era folosită de întreaga familie pentru locuit. Acest lucru este semnificativ, fiind legat de modul de organizare a familiei românești în care tinerii căsătoriți trăiau laolaltă cu bătrânii, până

când reușeau să-și construiască o nouă locuință. Din punct de

vedere funcțional, principalele categorii de încăperi ale casei țărănești vâlcene sunt : tinda, folosită ca încăpere de trecere, încăperea de locuit, încăperea curată, podul și pivnița. Spațiul tindei se folosea drept bucătărie și loc pentru ținut obiectele de uz gospodăresc. În casele vechi de pe tot teritoriul vâlcean, podeaua tindei era din pământ bătut și lipit, formând o pardoseală netedă care se lipea în fiecare săptămână pentru a fi întreținută în bune condiții². În satele vâlcene, tinda este numită în cele mai multe cazuri "la foc", deoarece în colțul opus intrării, alături de peretele median, este construită vatra liberă, cu horn suspendat. Din această încăpere se trece într-o a doua în care nu se prepară mâncarea și care este încălzită de o sobă oarbă, cu gura aflată în prima încăpere. Această încăpere poartă denumirea de "la sobă" sau - "celar" (în partea centrală și de vest). De obicei, denumirea de celar se aplică unei încăperi destinate să fie depozit de alimente. Numele de "la foc" dat tindei și de - "la sobă" dat odăii de locuit arată clar existența influențelor venite dinspre Gorj și sudul Olteniei.

Din punct de vedere estetic, în compunerea interiorului locuinței țărănești din zona Vâlcea se observă unele preferințe în funcție de specificul local și de schimbările culturale care au avut loc

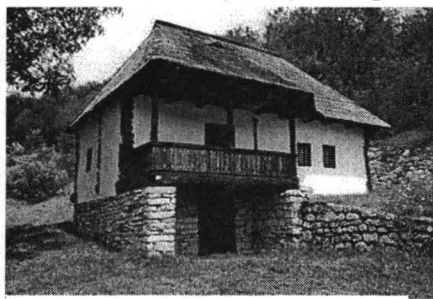
¹ Georgeta Stoica, *Arhitectura interiorului locuinței țărănești*, Rm.Vâlcea, 1974, pag. 48;

² *Ibidem*, pag. 50;

în decursul timpului. Astfel, în Țara Loviștei se simte legătura strânsă care a existat în trecut cu Argeșul și Făgărașul. Aceasta apare evident în domeniul mobilierului și a textilelor de casă. În partea sudică, bogăția motivelor și cromatica vie a țesuturilor indică legătura cu satele județelor învecinate. Satele apropiate centrului de la Horezu, în configurația interiorului este specifică ceramică decorativă, care nu s-a răspândit nici în Țara Loviștei, nici în sudul Vâlciei.

Paturile, mesele și scaunele, îndeplinesc rareori, prin forma și decorul lor, un rol ornamental în interiorul vâlcean. Categoriile de obiecte cel mai frumos împodobite sunt lăzile de zestre și dulapurile. Mulțimea centrelor specializate în confecționarea mobilierului țărănesc aflate în zona Vâlcea explică prezența lor în toate casele țărănești¹.

La unele case se mai poate vedea și în ziua de azi o perdea sau polată, construcție alipită peretelui din spatele casei sau celui din partea opusă drumului. Acoperișul ei este format prin prelungirea acoperișului casei. Plasarea perdelei în special în spatele caselor poate fi justificată și prin dorința de a proteja casele împotriva vântului, a umidității. La casele vechi lipsite de celar și pivnițe, perdeaua a îndeplinit și rolul acestora, servind ca depozit pentru unele alimente. De obicei, odată cu construirea pivnițelor, numărul perdelelor a scăzut, iar celor rămase li s-a schimbat destinația, reducându-se la cea de adăpost pentru albia de spălat rufe și pentru alte obiecte necesare vieții casnice, diurne. Vara, perdeaua poate deveni bucătărie².

Casă Țara Loviștei vara

Casele vâlcene se caracterizează printr-o originală și sugestivă decorație arhitectonică. Ornamentul arhitectonic vâlcean se caracterizează printr-o anume sobrietate și printr-o participare rațională la compunerea întregului artistic care este casa. O primă categorie este cea a decorului cioplit și sculptat. Crestăturile apar la stâlpii prispei și la grinda principală a prispei, "coruna" sau "cunună", care uneori este cioplită în mici arcade și melci, perforați cu sfredelul, amintind de unele modele orientale³.

¹ Viorica Tătulea, *Mobilierul țărănesc din Oltenia*, Editura Sport+turism, București, 1989, pag. 39

² Gh. Iordache, *Op.cit.*, pag. 48;

³ Boris Zderciuc, Georgeta Stoica, *Crestături în lemn în artă populară românească*, București, 1967, pag. 37

Casele vâlcene mai sunt împodobite cu un decor ținând de tehnica, de construcție în zidărie. Este vorba de "structură", un decor în relief de tencuială. Principalele motive decorative folosite sunt rozeta, cercul, siluete de păsări și stilizări vegetale din care preferat este bradul și vița de vie. Uneori, decorul cuprinde inițialele proprietarului și anul construcției casei, încadrate în chenare de motive geometrice simple, repetate (triunghiuri, romburi, linii șerpuite).

Genul de decor cel mai des răspândit la casele vâlcene este traforajul, adică scânduri tăiate cu fierăstrăul după un șablon. Scândurile de brad sunt tăiate într-o mare varietate de modele simple, predominant fitomorfe.

O caracteristică vâlceană în acest domeniu este obiectul de a aplica scândura traforată pe un fundal de scânduri, efectul fiind deosebit, prin nașterea unor umbre suplimentare¹.

Sălile de la etaj prezintă astfel o fâșie ajurată, uneori vopsită deasupra soclurilor masive sau pilaștrilor de zidărie.

Pe măsură ce lemnul este înlocuit treptat cu cărămida, se schimbă și stilul arhitecturii vâlcene.

Noua arhitectură din satele Vâlcii se distinge prin dimensiunile ei evident mai mari decât cele obișnuite în vechea arhitectură de lemn. Casele sunt mai spațioase, mai înalte, pereții se măresc.

Casele noi din Vâlcea sunt construite de regulă pe un soclu relativ înalt de beton sau piatră. Piatra este de talie, frumos fasonată. Pereții sunt construiți exclusiv din cărămidă. Corpul casei este mai înalt și străpuns de goluri mari pentru uși și ferestre. Dispar acoperișurile înalte și apar cele scunde de țiglă sau tablă.

La casele construite de cărămidă apar frecvent coloane și arcade. Arcadele au diverse deschideri: unele dintre ele sunt surprinzătoare prin noutatea lor. Frecvent apar arcadele în semicerc, în acoladă și trilobate.

Meșterii țărani au îmbinat în mod armonios diferitele deschideri de arcade atunci când au construit case cu coloane pe două nivele. De obicei, nivelul inferior are arcade în semicerc, iar nivelul superior arcade trilobate. Iar atunci când nivelul superior are arcade în semicerc nivelul inferior leagă stâlpii cu grinzi drepte din beton.

¹ Paul Petrescu, *Op.cit.*, pag. 39

Dr. Radu Octavian Maier

*Institutul de Etnografie și Folclor
București*

L'agriculture, l'une des plus anciennes et importantes occupations des peuples de l'antiquité, se reflète pleinement tant dans les matériaux archéologique que dans ceux paléo ethnographiques: pourtant certains de ces côtés sont insuffisamment étudiés, comme par exemple la reconstitution de la manière antique de moudre qui est l'objet de l'article présent. Pour certains de ces cas on peut suivre sur certains matériaux archéologiques et ethnographique, différentes formes des pierres à moulin, la disposition de l'ensemble dans l'espace, la manière de fonctionne la manière dont on couplait la force de traction, comment le moulin était actionné par les esclaves ; la façon dont on utilisait les animaux pour moudre le blé.

Les moyens de traction étaient bien variés dans l'antiquité. Ainsi la classification des moulins de ce temps selon la force de traction peut être présentée de la manière suivante:

Les moulins à bras, «MOLA TRUSATILIS, MANUALIS, MANUARIA ; VERSATILIS», pour lesquels on utilisait de préférence le travail des esclaves.

Les moulins à traction animale, qui utilisaient les ânes, les chevaux, les mulets et portaient les nomes de «MOLA ASINARIA, MOLA JUMENTARIA». On suppose que le propriétaire pour actionner les moulins possédait au moins deux relais d'animaux ou d'esclaves, pour qu'ils puissent résister à un tel travail éreintant. C'est pourquoi ; on mettait dans l'antiquité l'accent sur l'intensification du travail des esclaves et sur l'élevage du bétail pour traction, afin d'augmenter la production des aliments. Le grand nombre du personnes d'un moulin était justifié par le fonctionnement continu et par le rendement bas d'un tel moulin.

Les moulins qui utilisaient comme force de traction la force motrice étaient placés bien entendu près d'une source d'eau, capable de les actionner pendant toutes les saisons. Ils portaient les appellations suivantes: «MOLA AQUARIA, HIDROMULA, HIDRALATES».

Tous ces moulins étaient connus dans une égale mesure dans le monde antique et sous une forme ou l'autre sont parvenus chez tous les peuples jusqu'à nos jours.

L'idée d'étudier et de reconstituer les moulins antiques a pris corps des matériaux que nous avons investigué à Pompéi, au Musée du Vatican de Rome etc. Ainsi, un exemple intéressant nous est présenté par un sarcophage du Musée du Vatican du Rome, représentant toute une série d'outils pour les moulins utilisés pour le procès du travail, fait qui nous permet d'affirmer avec précision que le sarcophage en question devait être celui d'un meunier de ce temps. En dehors des images représentant un moulin romain dans toute sa splendeur on peut encore discerner des outils qui ont curément du être utilisés par des meuniers pour les moulins ou aux boulangerie: différents «tamis» pour la farine, «des sas» pour séparer des impuretés des graines, différents vases le col recourbé vers le bas, «des récipients en bois» confectionnés des douves.

Afin de pouvoir effectuer une étude comparative, nous allons passer des matériaux présentés jusqu'à présent aux matériaux meuniers archéologiques de ce temps existants chez nous. La production des biens alimentaires était bien développée sur notre territoire aussi. Nous faisons cette affirmation catégorique basés sur des matériaux archéologiques inédites se trouvant aux musées de Histria et de Constanta représentant des types différents depuis la période gréco-romaine.

Il faut mentionner que les matériaux concernant les moulins et la manière de moudre de Histria n'ont pas attiré l'attention des chercheurs. C'est pourquoi nous avons décidé de faire cet essai de reconstituer les moulins de Histria, reconstitution ethnographique qui pourrait être le point de départ pour l'étude archéologique de ces pièces antiques qui servaient pour moudre le blé et implicitement à l'agriculture comme occupation principale de la population de côté gauche du Pont Euxin.

Nous allons faire quelques considérations d'ordre ethnographique seulement, sur les pierres de meules, en essayant de reconstituer le plus fidèlement possible la manière de construction des moulins et leur fonctionnement pendant la période de temps respective.

Le nombre de pierres de meules se trouvant à Histria est très grand, fait qui démontre une intense activité économique de cette importante cité forteresse, et nous donne la possibilité de faire quelques suppositions sur l'existence d'une stricte spécialisation des moulins sous forme d'établissement professionnels.

Nous nous arrêterons donc aux deux types de moulins se trouvant dans les musées archéologiques de Histria et de Constanta. Le premier type a un système de construction qui nous pousse à croire qu'il est probablement le plus rapproché du type de moulins romains de Pompéi.

Il faut mentionner que l'auteur a essayé le premier de constituer ce type de moulin ainsi que le second dont on parlera type de moulin nous n'avons qu'une seule pièce, le C ATILLUS, qui a servi comme base pour effectuer cette reconstitution, META n'étant pas été trouvé dans aucune des recherches archéologiques. Comme il résulte de nos recherches, cet exemplaire est unique dans son genre et il mérite une attention spéciale pour être discuté.

La ressemblance de ce type de moulin avec ceux de Pompéi peut être saisie surtout dans son principe de fonctionnement et sa forme tronconique, à la seule différence près, que les moulins de Bistrita présentent seulement la moitié des constructions des meules de Pompéi, leur partie supérieure – le panier – leur faisant défaut ainsi que les bras auxquels on attachait la force de traction. La différence essentielle entre ces types de moulins réside dans la position différente des pierres.

Similaire aux moulins de Pompéi ce type de moulins est une construction sur la verticale, formé par deux pierres – l'une fixe, META, et l'autre se déplaçant – CATILLUS. Se différenciant des moulins pompéiens où le Catillus se trouvait sur la partie extérieure du Meta, le Catillus de ce type de moulins se trouve être introduit dans le Meta, ayant les mêmes dimension et forme que l'intérieur de la pierre gisante.

Nous sommes arrivés à cette conclusion à la suite de minutieuses recherches sur la pièce existante tant pur la forme que pour les pièces composants. L'un des plus précieux indices qui nous a conduit vers cette conclusion est le fait que le Catillus représente une pierre monolithe ayant la surface roulée sur la partie extérieure, c'est-à-dire qu'il a été introduit dans une autre pierre lui servant comme base.

Le Catillus avait au milieu sur toute sa longueur un orifice à deux canaux symétrique où d'après notre avis, l'on fixait le système de couplage de la force de traction à l'aide de deux coins ou d'un autre mécanisme. Tenant compte des dimensions de ces pierres, nous pensons que celles-ci étaient aussi actionnées ou bien à la main où à l'aide des animaux - ânes ou mulets. Les graines à moudre étaient introduites entre les pierres, sur leur partie supérieure, probablement par une gardine qui se trouvait tout autour de la pierre mouvante qui pesait sur les graines à moudre entre les deux pierres. Pour que la farine soit évacué, la pierre gisante devait avoir assurément un orifice à son bas, pouvant être situé au centre même de la pierre ou bien sur un de ses côtés.

En dehors des moulins semblables à ceux de Pompéi, nous trouvons un grand nombre dissemblables tant comme forme de construction que dans leur manière de fonctionner, mais surtout par

leur manière de raccord pour la force de traction. Les différences sont de fait, essentielles, ce qui résultera dans ce qui suit.

Nous pensons que du point de vue technique ces moulins sont plus évolués. Cette affirmation se vérifiera lors de la description de leur caractère. Le dimension de ces derniers se trouvent sur un autre plan que celui de Pompéi. Les premiers deux types de Pompéi et de Histria avaient leur construction sur la verticale et le dernier type de Histria sur l'horizontale. Leur diamètre dépasse pour la plupart du temps 70-80 cm, fait qui démontre qu'ils étaient réellement de moulins et non pas des égrugeoirs ainsi qu'en avait tendance à la croire jusqu'à présent.

Ces moulins étaient formés par deux pierres, l'une glissante META et l'autre mouvante nommé CATILLUS, toutes deux ayant la forme d'une roue, et se plaçaient l'une sur l'autre pendant leur fonctionnement. META avait la surface presque plate, légèrement élevée de l'extérieur vers l'intérieur, était beaucoup plus grosse que la CATILLUS, car elle constituait une basse fixée sur une fondation pour avoir une stabilité pendant le fonctionnement du moulin. Elle avait à son centre un orifice de dimensions relativement restreintes, ne dépassent pas 10 cm. La partie active du CATILLUS présentait un revers du META, ayant la même forme et dimension pour leur parfait accord durant l'action de moudre.

On trouve sur cette partie du CATILLUS plusieurs crevasses canaux, leur nombre variant de 3-6, disposés à distance égale sous forme de rayons.

On y introduisait une «părpărița» métallique ayant les mêmes dimensions que les canaux, qui se fixaient par la pesanteur propre de la pierre mouvante. La «părpărița» avait à son centre une «baba» - un trou où on introduisait un fuseau qui passait verticalement par la pierre gisante et se soutenait sur un postament. Ce fuseau était de fait le seul mécanisme du moulin qui avait la charge de faire mouvoir la pierre plus facilement et il réglait à l'aide d'un coin la distance entre les pierres durant le moudre.

L'agrandissement ou la diminution de la distance entre les pierres donnait la possibilité de varier la granulation du produit, depuis la farine semoule jusqu'à la farina fine. On réglait le moulin par ce système très simple de leviers ce qui pouvait être fait pendant le fonctionnement. Le mécanisme entier pour relever ou abaisser les pierres était indépendant des autres installations du moulin.

La partie supérieure du CATILLUS a autour de l'orifice central un cordon qui sert comme «panier» pour verser les graines à moudre. Se différenciant moulins de Pompéi, ce panier a la forme d'une assiette, mise au-dessus du Catillus, ayant seulement un orifice pour laisser couler les graines. Cet élément pour les pierres de

moulin – le panier – sous la forme d'une assiette est rencontré même de nos jours au moulins à l'eau de la zone des Portes de Fer, par exemple dans le village de Șvinița, zone de contact puissant et de cohabitation entre les peuples indigènes et les romains. On peut donc déduire la persistance de ces éléments gardés jusqu'à nos jours par la tradition. La farine qui résultait était jetée vers les bords – sur la base du principe centrifuge et était évacuée dans le coffre, par un orifice latéral.

Les matériaux existants ne nous permettent pas de faire des affirmations catégoriques quand au système de traction de ces moulins, comme c'est mon cas pour l'étude des moulins de Pompéi. Nous avons la tendance de croire, d'après leur manière de construction, qu'ils étaient des moulins du type «MOLA TRUSATILUS, MANUALIS, MANUARIA VERSATILIS» ou l'on utilisait de prédilection la force humaine pour les dimensions moyennes et réduites, et du type «MOLA ASILARIA, JUMENTARIA» de grosses dimensions qui utilisaient la force de traction animale, ânes, mulets, chevaux ou boeufs.

Le moyen de record pour la force de traction, selon nos supposition, consistait par fixer à l'orifice supérieure du CATILLUS certains leviers dans la «părpărița» sous un certain angle d'inclination sur la surface de la pierre, afin de réduit la force de traction nécessaire. Ce type de moulin, plus évolué que le premier, était très répandu sur le territoire des colonies romaines de notre pays.

L'étude de ces moulins de l'antiquité est assez importante par le fait qu'ils ont transmit sur le procès de développement de l'économie agraire sur le territoire de notre patrie certaines techniques de travail d'une génération à l'autre. Il est digne de retenir que les moyens de traction aux populations agraire de la zone ethnographique Carpato-Balkanique jusqu'il y a presque une certaine d'année ou même moins.

Pour soutenir notre affirmation il est suffisant que nous donnions un seul exemple qui illustrera l'existence du moulin à traction animale dans les zones de plaines de chez nous, de fait la plaine du Danube où l'agriculture était très développée et où les cours d'eau n'étaient pas capable d'actionner les moulins à l'eau. Ainsi dans le «village de Măldăieni, l'ancien nom Moldoveni» ... à 4 km de Roșiori ... il existe 9 (neuf) moulins actionnées par des animaux. Cette situation est attestée depuis 1897.

Parlant des moulins comme une réalisation technique des temps, on ne peut pas perdre de vue le complexe des problèmes reliés à cette occupation ainsi qu'à l'entière économie agraire, pour la période dont il s'agit, c'est-à-dire à l'alimentation populaire, au boulangeries et à la vente de la production. Les établissements

meuniers romains étaient de fait non seulement des moulins, mais représentaient des véritables complexes de panification, dans lesquels entaient des graines et sortaient des produits finis. Nous pensons que chez nous aussi ce procès a eu lieu dans les mêmes conditions ou dans des conditions similaires à celles du centre de l'empire romain, du moment que les moulins existaient on ne pouvait contester l'existence des boulangeries et de la préparation des produits de panification.

On le sait bien et plus bescins n'est pour des commentaires le fait que ces installations appartenaient à des populations sédentaires, populations qui avaient pour occupation de base l'agriculture et l'élevage du bétail pour travailler.

Ces installations de préparation des graines se sont développées et ont évolué par rapport au développement de l'agriculture, installation ayant des éléments communs de culture matérielle et ayant des influences réciproques, formant de la sorte une aire étendue pour la diffusion de ces phénomènes de culture matérielle, méditerranéenne-carpato-balkanique. L'étude présente peut servir comme point de départ pour une analyse plus détaillée de ces antiques installations meunières, pour l'archéologie, élucidant de la sorte une série entière d'aspects historiques directement reliés à l'économie agraire existant sur le territoire de notre pays depuis les temps anciens jusqu'à notre temps.

Bibliographie

1. ***, **Studii și cercetări de istorie veche**, Anul IV, nr. 3-4, 1953, Editura Academiei RPR, București
2. ***, **Studii și cercetări de istorie veche**, Anul I, vol. II, 1950, Editura Academiei RPR, București
3. ***, **Enciclopedia Italiana**, vol. I, Roma, 1949
4. ***, Dictionnaire des antiquités grecques et roumaines, Tom. III, Paris, 1904, p. 1960-1961
5. Pantele Georgescu, **Dicționarul geografic, statistic, economic și istoric al județului Teleorman**, București, 1897
6. C. Gabrol et Leclercq, **Dictionnaire d'Archéologie Chrétienne et de Liturgie**, Vol. 2/1 Paris, 1933
7. Singer Charles, **A History of Technologie**, Vol. 1-5
8. M. Dumas, **Histoire générale des techniques**, Tom. I, Paris, 1962
9. Fr. M. De Robertis, **Lavoro e lavoratori nel mondo romana**, 1963, Bari

10. Preot Petre Vintilescu, *Liturghiile bizantine privite istoric*, București, 1943
- 11.***, *Die Wirtschaftsgeschichte des Burzennlandes*, Varlag *Burzenländer Sächs*, Museum, Kronstadt, 1929
12. *** , *Histria. Monografie arheologică*, vol. I-II, Editura Academiei RSR, București, 1954 și 1966

Catrința – element al portului popular străvechi

muzeograf Livia Rusu
Muzeul Etnografic Reghin

Portul popular, ca domeniu complex al artei populare, expresie a tradițiilor poporului român de-a lungul veacurilor, are o structură de bază unitară, deși a căpătat forme diverse de la o regiune la alta.

În cea mai mare parte a țării, costumul popular continuă, în esență, tradițiile morfologice și decorative ale celui traco-dacic. Confirmă acest lucru dovezile descoperite prin săpăturile arheologice, cum sunt cele de la Cârna – Dolj – o figurină din epoca bronzului reprezentând portul femeiesc, iar în zona noastră, la Gorenii, comuna Batoș, s-au descoperit fragmente de idol reprezentând Zeița Mamă – străbunica venerată, în poziție șezândă. (în punctul numit „Tormaș”, la aprox. 800 m de sat în direcția NV, în zona de inundație a pârâului Luț, în octombrie 1967). Nicolae Vlăsa este de părere că așezarea de la Tormaș (Gorenii) aparține culturii Tisa – Petrești – Ariușd.

Andrei Zrinyi amintește că, în una dintre lucrările sale, N. Vlăsa „subliniază importanța Văii Mureșului în vehicularea elementelor culturii Tisa spre răsărit (ajungându-se chiar până la Mugeni, județul Harghita, pe Valea Târnavei Mari !), influențele acestei culturi manifestându-se, după cum se pare, în mediul culturii Ariușd”.¹

În aceeași lucrare, A. Zrinyi afirmă că: „cea mai frumoasă piesă recoltată de aici a apărut la 0,40m adâncime: partea stângă a corpului de jos al unui idol feminin, realizat dintr-o pastă cenușiu-cafenie, cu o ușoară steatopigie, având în față cât și în spate câte un șorțuleț de pudiciție, aidoma unor zadii, cu cordon pe șold. Decorul pieselor vestimentare constă din benzi intersectate, triunghiuri umplute cu puncte și romburi dispuse orizontal, neumplute sau umplute cu puncte, în alternanță.”²

Deci, se pare că acest costum cu catrințe sau zadii este foarte vechi pe aceste meleaguri. Este tipul fundamental de costum – „cu catrințe (două piese de formă dreptunghiulară, țesute în casă și decorate cu alesături, purtate de la brâu în jos, una în față și alta în

¹ Andrei Zrinyi, *Contribuții la cunoașterea neoliticului din Valea Superioară a Mureșului: săpăturile de la Gorenii (com. Batoș)*, în Marisia, XI-XII, 1981-1982, pag. 28.

² *Ibidem*, pag. 19-20.

spate), întâlnit în Transilvania, în unele zone transcarpatice, ca și în Dobrogea”¹.

Costumul femeiesc din Zona Superioară a Mureșului se încadrează în tipologia costumului cu cămașă cu ciupag și catrințe cu trup vânăt, răspândit din Munții Apuseni până la Someșul Superior, iar în zona noastră de cercetare, începând de la Reghin până la Deda, sate de o parte și de alta a Mureșului, în Subcălimani, Valea Gurghiului, Valea Beicii, apoi de la Reghin, pe câmpie, spre vest, până în părțile Sărmașului și spre nord, în ținuturile bistrițene de pe dealurile Șieului.

Otilia Pernicek afirmă că „...cătrînța...după cămașa sau ia femeiască, a fost considerată cea mai valoroasă piesă, prin rolul decorativ deosebit, în ansamblul costumului femeiesc.”²

Florea Bobu Florescu consideră catrința drept cea mai veche piesă de la brâu în jos, purtată peste poale.

Cel mai vechi tip de catrință cunoscut în această zonă este catrința cu trup vânăt sau zadia, care, mai demult, se purta în față și în spate, având formă dreptunghiulară, dintr-o singură foaie, orientată ca dimensiune după statura femeii (85-100 cm lungime, 52-60 cm lățime). Îmbrăca complet partea de jos a corpului, lăsând vizibile poalele albe doar în mers. Catrința din față, treptat, a fost înlocuită de șorț – denumit „șurț” în zona noastră, un termen de origine germană. Acest tip de costum cu două catrințe sau catrință și șorț este cel mai vechi cunoscut în partea de SE a Transilvaniei.

Cele mai vechi catrințe cu trup vânăt cunoscute din zona noastră și aflate în colecția Muzeului Etnografic Reghin sunt datate: 1851 (inv. 1666), 1853 (inv. 1660, inv. 1661) din Pintic, com. Teaca – zona colinară de bordură a Câmpiei Transilvaniei, apoi 1870 (inv. 824), Hodac, pe Valea Gurghiului, 1875-1876 (inv. 2499 – Fărăgău; inv. 3290 – Poarta – sate din Câmpia Transilvaniei), 1880 (inv. 2238 – Ibănești; inv. 5247, inv. 5248, inv. 5249, din Cașva – Valea Gurghiului); 1890 (inv. 2440 – Fărăgău; inv. 1872 – Urisiu de Sus – Valea Gurghiului). Majoritatea celorlalte catrințe sunt datate cu aproximație, cca 1900-1910. Aceste catrințe s-au purtat până la primul război mondial, după care le mai purtau doar bătrânele, apoi, treptat, au început să pătrundă în port catrințele negre de Sibiu și catrințele înflorate.

Catrințele se purtau în zile de sărbătoare dar și în zile de lucru, deosebindu-se doar materia primă și ornamentația. Pentru zilele de lucru, catrințele se confecționau din lână de casă – urzit păr

¹ N. Dunăre, *Probleme ale fondului principal comun în cultura și arta populară românească*, în *Apulum*, XIII, 1975, pag. 547).

² Otilia Pernicek, *Cătrînțe din zona Alba*, aflate în colecția Muzeului Regional Alba Iulia, în *Apulum*, VIII, 1971, pag. 493.

și bătut lână, în 4 ite, cu ornamentație mai simplă, iar cele de sărbătoare se țeseau din bumbac, lână fină, cu ornamente alese sau brodate cu bumbac, mătase și fir metalic, aplicații de galoane de fir, paiete, mărgelă pe margini, franjuri, ciucuri sau dantelă la poale.

Catrințele se deosebeau și după starea socială sau vârsta purtătoarei. Unele fete aveau între 10-30 catrințe, o parte din acestea le moșteneau de la mame sau bunici. Fetele sau nevestele tinere aveau catrințe foarte bogat ornamentate, în timp ce femeile în vârstă purtau catrințe negre, cu ornamentație simplă.

Trupul catrinței cuprinde $\frac{3}{4}$ din suprafața totală, este de culoare albastru-închis (vânăt sau mneriu), negru, mov, sau chiar roșu, marcat la brâu (unde se leagă cu baieră din fire de lână colorată, răsucite și împletite) de vărgi mai late sau mai înguste, roșii, verzi, portocalii, negre, sub care unele catrințe au câte o vrâstă monocromă sau policromă, realizată în alesătură sau broderie. Laturile lungi sunt marcate de vrâste roșii și galbene, roșii și portocalii, galbene și verzi, realizate în urzeală. Partea ornamentată, „câmpul ornamental” plasat la poale, are între 18-22 cm sau 35-38 cm, realizat prin nevedire sau alesătură: printre fire, în lătunoi, cu dupci (cu aspect buclat) sau cu tăieturi. Uneori toate aceste tehnici sunt combinate. La unele se îmbină tehnicile de țesut cu broderia. Din cauza folosirii diferitelor tehnici de realizare a ornamentului, această parte se îngustează, deformând dreptunghiul trupului catrinței.

De regulă, marginile câmpului ornamental sunt festonate simplu sau în motive geometrice, cu lână sau lănică, roșie sau policromă, în culorile folosite la decor. Festonul e numit local „cusătură cu bătucitură” sau „câpăstrătură” (Șieut)

Din punctul de vedere al ornamentației, al motivelor decorative, fiecare catrință este un unicat. Sunt foarte rare cazurile când două piese sunt identice, pentru că modelele nu se împrumutau. Fiecare își confecționa pe ascuns catrința, uneori „furau” modelele, dar acestea erau adaptate conform priceperii, talentului și imaginației creatoarei. Hora satului și târgurile constituiau prilejuri cu care modelele erau preluate și reinterpretate.

Decorul este o compoziție realizată în registre dispuse pe orizontală, simetrice și paralele, alternând cu vărgi roșii, alese peste fire „în lătunoi”. Registrele decorative sunt, de obicei, 3-5 vărgi cusute „pe dos” cu bumbac alb și lănică policromă (roșu, ciclamen, albastru, bleu, mov, verde etc.), în motive geometrice – liniare, romburi, S-uri, X-uri, pătrate, într-o multitudine de combinații și variante, unele completate cu mărgelă și paiete și mărginite de galon de ață sau de fir.

Alte catrințe au registrele decorative apropiate, fără spații libere între ele, fiind delimitate doar de vrâste foarte înguste sau galon aplicat, iar altele au câmpul ornamental compact, în motive florale alese printre fire („gușate” – de aici denumirea de „catrință gușată”) sau cu „dupci” – o cusătură cu aspect buclat, realizată cu lână policromă sau fir de mătase plușată, motivele formând o compoziție unitară, cu ornamente dense sau dispersate, completate uneori cu paiete. În acest fel, erau ornamentate unele catrințe și în zona Sebeș – Alba – cu bucle scoase în relief cu ajutorul vergelei – numite „catrințe alese cu drotul” sau „cătrințe în drot”. Această tehnică se folosește și la țesăturile de interior (lepedee, ștergare etc.) în zona Târnavelor, Sibului, Mureșului Superior. Este o fază de evoluție de la catrința veche, având câmpul ornamental învrâstat.

La cele mai noi se întâlnesc și motive liber desenate, florale, brodate în broderie plină, cusute în cruciulițe sau cusute peste fire „în pășituri”. Uneori, câmpul ornamental este realizat pe catifea („barșon”) și apoi aplicat pe catrință.

Denumirile locale pentru catrințele cu trup vânat sunt sugestive în ceea ce privește tehnica de realizare a ornamentului sau cromatica folosită. Astfel, la Pintic se cheamă „catrință albă cusută cu patruzeci de ațe” sau „catrință cu vrâste albe”. La Poarta (com. Fărăgău) e numită „cătrință cu vrâste roșii” iar pe Valea Gurghiului „cătrință cu rază” (motivul predominant este rombul cu raze – romburi concentrice), cusături cu bumbac alb („pe dos cu dupăcele”)

Făcând referire la semantica compozițiilor ornamentale, observăm frecvența foarte mare a motivelor geometrice sau geometrizzate (datorate tehnicii de țesut). Întâlnim diferite reprezentări astrale sub forma rombului cu raze, romburi circumscrise, simbolizând soarele dătător de viață. „Divinizarea „Sfântului Soare” are rădăcini adânci în preistoria daco-romană, știută fiind larga răspândire pe teritoriul Daciei romane a religiei mitraice și a cultului Sol Invictus”¹.

Romburile sunt „semne ancestrale ale dragostei, fecundității, fertilității și armoniei”².

„Răspândirea semnelor solare pe întreg teritoriul românesc, într-o mare varietate de forme geometrice și, mai ales, în aproape toate domeniile artei populare, se explică prin continuitatea acestui străvechi fond de reprezentări tradiționale păstrate de o populație românească ce n-a părăsit niciodată pământul său.”³

¹ Ivan Evseev, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, Timișoara, 1994, pag. 171.

² *Ibidem*, pag. 158.

³ Paul Petrescu, *Semnele solare în arta populară din România*, în S.C.I.A., Tom 13, nr. 2, 1966, pag. 196.

Un alt motiv frecvent, „coarnele berbecului”, poartă conotații simbolice solare semnificând „forța, evoluția, deschiderea pentru captarea energiilor cerești”.¹

Motivul ochiului („ochișori”) simbolizează cunoașterea, lumina, știința. „I se atribuie forțe magice, fiind asociat cu soarele și cu luna, cu lumina divină”.²

Fulgerul, sub forma zig-zag-ului, ca ipostază a focului intens, cosmic, „este considerat un agent fertilizator, o „sămânță cerească”. Este cunoscut încă din epoca bronzului.³

Credem că nu întâmplător aceste semne apar pe o piesă de port femeiesc, cum este catrința, și nu numai pe aceasta, ci și pe cămașă sau brâu. Multe alte semne au simboluri ce s-au perpetuat peste milenii, chiar dacă semnificația lor magico-religioasă s-a pierdut undeva în negura timpului. Portul vechi exprimă trăsăturile spirituale ale poporului român.

Alte motive frecvente, încărcate de multiple semnificații, sunt zăluța, furca sau furcuța, puii, prescura, păstaia, spicul, pintenul, suveica, râul, crucea etc.

Dintre motivele florale sau fitomorfe des întâlnite sunt: ruja și creanga, rujuca (la Ibănești, pe Valea Gurghiului, romb cu raze se cheamă rujucă), trandafiri, viorele, albăstrele, strugurei, muguri și frunze, viță de vie cu strugure, frunza bradului etc. Pe o catrință din Cașva (inv. 2052), alături de motivele florale alese printre fire „în gușături”, apare, în cele 4 colțuri ale câmpului ornamental, câte o pasăre, imagine aviformă a sufletului, a regenerării veșnice a vieții. Toate aceste motive geometrice sau florale, organizate în registre liniare, se succed sau alternează într-o varietate nelimitată, cuprinzând un cod de semne al căror înțeles s-a pierdut.

Cele șapte semne, numite de Virgil Vasilescu „semne primare” (spirală, coloana, unghiul, romb, hașura, segmentele gemene, cercul) s-au perpetuat din preistorie în multiple forme și combinații, brodate sau alese în războiul de țesut, pe diferite piese de port, deschizând „în urmă cu peste douăsprezece milenii, perspectiva unei mari civilizații.”⁴

„Faptul că în secolul al XX-lea al erei creștine țesăturile poartă în grafica lor, deopotrivă, simbolurile și derivatele lor, presupune existența neîntreruptă în această lungă perioadă a aceluiași suport motivațional cu adâncile lui semnificații. Altfel nu se poate explica în broderia textilă a tuturor simbolurilor și derivatelor lor, suportul textil dovedindu-se documentar, tot atât de rezistent în timp, cât piatra sau

¹ *Ibidem*, pag. 22.

² *Ibidem*, pag. 122

³ *Ibidem*, pag. 66.

⁴ V. Vasilescu, *Semnele cerului*, Ed. Arhetip, București, 1993, pag. 22

metalul.”¹ Dintotdeauna veșmintele și-au păstrat o anume sacralitate, ceea ce, de bună seamă, le-a conferit rezistența în timp.

Tehnicile folosite la realizarea pieselor de port, la ornamentarea acestora, unele motive decorative, sunt întâlnite și la alte popoare care au îmbogățit tezaurul artistic universal, dar românii și-au adus partea lor de contribuție prin originalitatea interpretărilor ce au dus la crearea unui specific etnic românesc, mai ales în cromatică și ornamentală.

În vechime se foloseau culorile de bază simple: roșu, negru, albastru-închis, de obicei pe fond alb, fire vopsite cu coloranți vegetali, iar în epoca modernă se folosesc coloranți de proveniență industrială, ceea ce dă posibilitatea obținerii unei game foarte variate de culori și nuanțe. Se poate vorbi de o anume predilecție pentru policromie, păstrând totuși un echilibru, reușindu-se obținerea unor combinații picturale fermecătoare, discrete, cu efecte decorative deosebite. Cromatica este un element important de unitate al artei populare românești și constituie mijlocul cel mai important prin care se exprimă sentimente, stări sufletești, visuri și idealuri.

Portul românesc, ca element de podoabă, este legat de cele mai importante ceremonii și obiceiuri din viața comunităților rurale, decorul fiind adaptat în funcție de utilitate. Potrivit afirmației străbunului Horațiu, „toate îmbină utilul cu frumosul, într-o armonie deplină.”

Costumul românesc, în general, și catrința cu trup vânat, în special, constituie un document viu asupra vieții și culturii poporului nostru, evoluând continuu de-a lungul timpului, suferind multiple influențe interzonale, dar păstrând același fond original și autentic, perpetuat peste milenii. Este un act de identitate al românilor.

Rezumat

Catrința, piesă de port de formă dreptunghiulară, purtată la costumul femeiesc peste poale, în față și în spate, sau numai în spate, cu șurț în față, s-a purtat în zona Văii Gurghiului, pe Valea Superioară a Mureșului și în Câmpia Transilvaniei.

Se încadrează în tipologia costumului cu cămașă cu ciupag și catrință cu trup vânat, costumul cel mai bogat în elemente de veche tradiție autohtonă, care are o arie de răspândire mult mai mare, începând din Munții Apuseni până la Someșul Superior.

Oameni harnici și întreprinzători, locuitorii zonei situate între Reghin și Deda s-au dovedit a fi păstrători ai vechilor tradiții, obiceiuri

¹ Ibidem, pag. 122

strămoșești, dar și a unui foarte frumos port tradițional, remarcabil prin ornamentică, cromatică, eleganță și rafinament.

Catrințele sunt confecționate dintr-o singură foaie de țesătură, în 4 ițe, din lână, cu trupul de culoare albastru-închis, având la poale un câmp ornamental.

Compoziția ornamentală este cea care individualizează catrința, atât prin ornamentică, cât și prin cromatică, în funcție de vârsta purtătoarei sau de ocazia în care era purtată. Tehnicile folosite pentru realizarea decorului sunt și ele diferite; în general, se îmbină tehnicile de țesut cu broderia, realizându-se motive organizate în registre dispuse simetric pe verticală față de un registru central.

Majoritatea motivelor sunt autohtone, zonale sau împrumutate din zonele limitrofe, în general motive geometrice, întregite de cele fitomorfe geometrizeate sau cele liber desenate, organizate în benzi orizontale paralele, dispuse alternativ.

Catrințele de sărbătoare erau mai bogat ornamentate, iar decorul era completat de galoane de fier, paiete, mărgelile. Pe marginile laterale au aplicație de dantelă, iar la poale se termină cu franjuri, ciucuri sau dantelă.

Dacă trupul catrinței, aproximativ $\frac{3}{4}$ din suprafața totală, este, în general, sobru, de culoare albastru-închis (vânăț sau mnieriu), negru sau mov, partea ornamentată se caracterizează prin policromie. O bogată gamă de culori și nuanțe, o cromatică armonioasă, vie, luminoasă, dar în același timp echilibrată, dau un aspect deosebit de frumos acestor piese.

Structura câmpurilor decorative, cromatica și ornamentele, au adânci rădăcini în străvechea cultură de substrat traco-iliric, în încrengătura geto-dacică, dar și în sensul predominant geometrizarant al stilului artei populare românești.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

V.POP, **Catalogul colecției de catrințe și fote a Muzeului Județean Mureș**, în Marisia, XI-XII, Tg.Mureș, 1981-1982;

FL. BOBU FLORESCU, **Geneza costumului popular românesc**, în S.C.I.A., VI, nr.1/1969;

N. DUNĂRE, **Fondul principal comun în cultura și arta populară**, în Apulum, XIII, 1975;

N. DUNĂRE, **Cotidian și sărbătoresc în portul popular românesc din Zona Sebeșului**, în Apulum, XIII, 1975;

P. PETRESCU, G. STOICA, **Arta populară românească**, București, 1981;

G. STOICA, V. VASILESCU, **Portul popular din Gorj**, 1971;

- E. PAVEL, *Portul popular bănăţean din Clisura Dunării*, în Tibiscus, 1975;
- A. TIŢA, *Portul popular românesc din depresiunea Călăţele*, în A.M.E.T., 1968-1970, Cluj, 1971;
- A. ZRINYI, *Contribuţii la cunoaşterea neoliticului din Valea Superioară a Mureşului: săpăturile de la Gorení (com. Batoş)*, în Marisia, XI-XII, 1981-1982;
- L. APOLZAN, *Evoluţia unor elemente ale portului din Hodac*, judeţul Mureş, în A.M.E.T., 1976;
- ROMULUS OŞIANU, *Aspecte privind evoluţia portului popular de la Şieu-Şieuf*, judeţul Bistriţa-Năsăud, în A.M.E.T., 1965-1967, Cluj, 1969;
- O. PERNICEK, *Cătrînţe din zona Alba, aflate în colecţia Muzeului regional Alba Iulia*, în Apulum, VIII, 1971;
- P. PETRESCU, *Semnele solare în arta populară din România*, în S.C.I.A., Tom 13, nr. 2, 1966;
- I. EVSEEV, *Dicţionar de simboluri şi arhetipuri culturale*, Timişoara, 1994;
- V. VASILESCU, *Semnele cerului*, Ed. Arhetip, Bucureşti, 1993;
- V. VASILESCU, *Semnele pământului*, Ed. Arhetip, Bucureşti, 1996.

Portul popular din Maramureș. Situația localității Bârsana

Mihai Hotea,

*Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj Napoca,
Facultatea de Geografie, Extensia Sighetu Marmăției,*

Nicolaie Hodor,

*Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj Napoca,
Facultatea de Geografie*

Introducere

Portul popular constituie un element etnografic important pentru identitatea românilor din Maramureș. În regiune, el este unitar, însă la nivel de detaliu, prezintă aspecte care permit identificarea locuitorilor după satul de proveniență, în funcție de elementele costumației.

Încă de la început trebuie menționat faptul că multă vreme îmbrăcămintea se prezenta aproape în totalitate în alb și negru, întrucât aceste culori proveneau direct din materiale naturale, mai târziu fiind introduse și altele, obținute din plante (ierburi, plante cultivate, coajă de copaci etc.). Ulterior a fost utilizată pe scară largă culoarea roșie, aceasta fiind armonios îmbinată cu primele două, în îmbrăcămintea tradițională.

Hainele erau obținute în gospodărie, în instalații tehnice proprii sau aflate în proprietatea întregii obști, fără a fi aduse din alte părți. Aceste aspecte sunt demonstrate atât de portul popular tradițional cât și de denumirile principalelor piese componente. De exemplu, pânzătură înseamnă năframă și era realizată din pânză țesută, de unde îi provine și denumirea.

În general, se foloseau materii prime de origine vegetală și animală aflate la îndemâna locuitorilor: fibre de cânepă, pentru cămăși și gatii; paie și rădăcini pentru pălării; piei de animale pentru căciuli, cojoace, curele, cizme și opinci; lână pentru gube, gubițe, lecrice, cioareci, ciorapi și obiele (obdiele), iar podoabele erau confecționate din diferite metale, pietre de valoare etc.

Pătura bogată a populației avea posibilități multiple de cumpărare și de multe ori achiziționa materiale de peste graniță, introducând în port elemente alohtone îndepărtându-l de cel specific românesc.

După sosirea evreilor în Maramureș, în secolele XVIII-XIX, cantitatea de stofe din materiale artificiale, de import a crescut foarte mult.

Datorită conservatorismului ei, populația considera drept bizară și nespecifică, neromânească îmbrăcămintea produsă de fabrică preferând-o pe cea pe care o producea în gospodărie.

După cel de-al doilea război mondial, influențele industrializării și ale mobilității populației și-au pus amprenta asupra îmbrăcăminte, diminuându-i unitatea și autenticitatea prin apariția unor piese de îmbrăcăminte ieftine, ușor de procurat și de întreținut (salopete, blugi, costume, cămăși etc.), precum și prin renunțarea la portul pălăriei.

Din păcate, nu au fost preluate de la oraș cele mai potrivite exemple, ci s-a produs un nefericit amestec, prin intermediul navetiștilor. Inevitabil, și intelectualii satelor au renunțat cu timpul la portul popular.

Situația prezentată în continuare a rezultat din analiza datelor culese referitoare la portul popular de iarnă din localitatea Bârsana. Au fost făcute statistici referitoare la toate persoanele care au trecut prin centrul localității în zilele alese de noi ca reprezentative.

Așezată pe Valea Izei, Bârsana (numită de localnici Bârsana) este o așezare tipică pentru zona etnografică Maramureș. Are o populație de peste 4000 de locuitori. A fost atestată documentar în anul 1326, când printr-o diplomă, regele Carol Robert de Anjou îi recunoaște și îi întărește cneazului Stanislau, proprietatea asupra pământului.

Locuitorii satului respectă și păstrează tradițiile mai bine decât în multe alte părți din țară.

Portul bârsăneștilor (bârsăneștilor), ca de altfel a tuturor locuitorilor satelor din Maramureșul istoric se structurează pe următoarele categorii: portul copiilor (numiți coconi sau prunci), feciorilor și fetelor, adulților (a oamenilor căsătoriți), portul bătrânilor, portul de fiecare zi, portul de sărbătoare, portul de doliu.

Elementele componente ale portului bărbătesc

Acestea sunt: pălăria (clopul) și căciula (cușma), cămașa (cămeșa), puloverul (sfetărul), pieptarul, cojocul, gatile și cioarecii, gubița și guba, cizmele, opincile și cureaua lată.

Specifice anotimpului rece sunt: căciula (cușma), cămașa (cămeșa), puloverul (sfetărul), pieptarul, cojocul, gatile și cioarecii, gubița și guba, cizmele, opincile și uneori cureaua lată. Unele dintre cele mai subțiri, constituie componente ale portului de vară, dar se poartă și iarna pe sub hainele groase, fiind acoperite în parte de acestea. Ele vor constitui obiectul unui studiu separat.

Portul specific femeilor

Portul femeiesc este constituit din: năframă (numită, de fapt, pânzătură) cămașă lungă (cămeșă plus stan), sfetăr, pieptar, cojoc, fustă (sumnă sau sugnă), zadie, lecriu sau lecreu, opinci de "oargă" (din piele de bovină prelucrată special), obiele sau ciorapi de lână.

Podoabe și accesorii

Dintre podoabe, apare struțul în clop, la bărbați, iar din ce în ce mai rar, zgarda de mărgele, la fete. Ca accesorii se poartă traista de diferite mărimi.

Îmbrăcămintea capului

Clopul poate fi de păr și de paie. Mărimea clopului la maramureșeni este medie sau mică. Clopurile de paie au pătruns de pe valea Marei și diferă ca aspect în funcție de vârstă.

Pânzătura era în trecut din pânză țesută din cânepă, bumbac sau lână, apoi s-a trecut la „harast” („fibre PNA”), „cașmir” (provenit de la caprele de Cașmir) iar în prezent este din „delin”, având diferite motive și coloraturi relativ stridente. Femeile care au depășit 60 de ani poartă doar pânzături de culoare neagră, cele între 50-60 de ani poartă de asemenea pânzături de culori închise (maro și negru) iar tinerelor le sunt specifice culorile deschise. La acestea se manifestă în prezent moda „retro” a baticurilor din trecut, purtate în urmă cu mai multe decenii. Acestea sunt foarte scumpe.

Îmbrăcămintea părții superioare a corpului (bustului)

„Cămeșă” era confecționată în trecut din cânepă, apoi din cânepă amestecată cu in. Mai târziu s-a trecut la bumbac iar în prezent se face uneori și din mătase artificială. La cămășile femeiești s-a trecut de la moda în 5, 7, 9 „vârfuri” la „cămeșă cu ferești” (dantela prezintă o serie de goluri). De asemenea, a avut loc trecerea de la cămașa cu mâneci lungi la cea cu mâneci scurte și cu dantelă. Cămășile femeiești bătrânești nu au dantelă. Cămășile bărbățești prezintă un guler neîndoit, au un model pe piept, sunt cu „chetori” și sunt fie largi, fie, din ultimele două decenii, strânse la mâneci. Cămășile bătrânești bărbățești sunt cu „chetori”, fără model și cu mânecile largi.

Pieptarul este realizat din pănură de lână bătută în „piuă”. În trecut a fost alb, dar în ultimii 30 de ani a primit culoarea albastru închis.

Sfetărul poate fi din lână, harast, mohair (fire obținute de la caprele de Angora din China, Turcia, Australia) etc. și are modele diferite, fiind croșetat cu mâna sau cu mașini speciale.

Lecricul era purtat în trecut de majoritatea bărbaților și femeilor și prezintă specificitatea că se obține din pănură de lână „bătută în piuă”. La bărbați este alb, la femei a fost tot alb, dar acum e vopsit în negru sau albastru foarte închis, de multe ori combinat cu verde închis. Astăzi, acest element de port se poate observa doar la femei și la persoanele în vârstă, fiind înlocuit de gubiță, care este de culoare albă, păroasă și se realizează în vâltoare. Acestea au pătruns de pe Valea Marei și au reușit să înlocuiască în mare parte lecricele.

Gubițele sunt purtate atât de către cei tineri cât și de către cei vârstnici.

Îmbrăcămintea părții inferioare a corpului

Gatile sunt pantaloni bărbătești, largi, din pânză albă ce trec puțin de genunchi.

Cioarecii sunt pantaloni de iarnă, croiți din pănură groasă prelucrată în piuă, din lână albă.

Sumnele sunt din diferite materiale (tergal, cașmir-introdus în secolul al XIX-lea, catifea, silon), cele mai noi sunt din travir și sunt cusute în pliuri. Inițial acestea au fost din lână și erau țesute în carouri, asemănător trăistilor de azi de pe văile Izei și Vișeului. Pe sub ele femeile poartă o prelungire a cămășii numită stan.

Zadiile erau în trecut constituite din fâșii roșii și negre, apoi au apărut și alte culori (galben, albastru) și se purtau atât în partea din față cât și în cea din spate. Actualmente, s-a revenit la zadiile în roșu cu negru, și se poartă mai mult în partea din față (adică numai zadia din față).

Încălțăminte

Opincile sunt purtate atât de către femei cât și de către bărbați dar într-o pondere redusă, fiind folosite cu ocazia sărbătorilor sau diferitelor festivități. În costumația actuală, de fiecare zi, le regăsim doar la persoanele de vârstă a treia.

Obielele sunt constituite din material asemănător celui care apare și în gubițe și sunt legate cu curele. Uneori în locul acestora se folosesc ciorapii din lână tricotată manual și care sunt la rândul lor legați cu curele.

Prețurile

Prețurile necesare pentru obținerea unui costum popular complet femeiesc pot ajunge la suma de 23,2 milioane de lei („pânzătura”-12 milioane de lei; „lecricul”-3 milioane de lei; „pieptarul”- 1 milion de lei; cămașa țărănească- 5 milioane de lei; „sumna”- 2 milioane de lei; opincile și obielele- 200 mii de lei), iar a unuia bărbătesc se ridică la 20,7 milioane de lei („cușma”-10 milioane; „gubița”- 5 milioane; „cioarecii”- 1,5 milioane de lei; cămașa țărănească- 3 milioane; opincile și obielele – 200 mii de lei). Deși aceste prețuri sunt mari, ele nu împiedică pe săteni să și le procure și să le poarte măcar de sărbători.

Ponderea elementelor populare în portul bărsăneștilor

Urmărind reprezentările grafice referitoare la vestimentația persoanelor de sex feminin în perioada din postul Crăciunului, se poate remarca faptul că ponderea elementelor de port popular crește de la o zi lucrătoare la duminică și atinge punctul maxim în ziua de Crăciun.

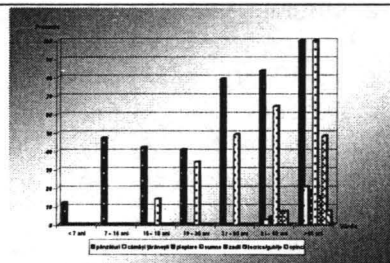

Fig.1: Vestimentația femeiască în zilele lucrătoare din Postul Crăciunului

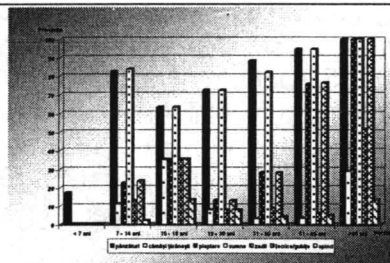

Fig. 2 Vestimentația femeiască în zilele de duminică din Postul Crăciunului

În zilele lucrătoare din postul Crăciunului, elementele de port predominante sunt „pânzăturile” și „sumnele” care la persoanele în vârstă ating procentajul de 100%. Tot la persoanele în vârstă persistă în costumația de zi cu zi, „pieptarele”, „lecriile” (48%) și „zadiile”.

Zilele de duminică se caracterizează printr-o pondere ridicată a elementelor de port popular. Pe lângă „sumne” și „pânzături” a căror pondere depășește în general 70%, se pot remarca în procente ridicate „pieptarele”, „lecriile și gubițele”, precum și cămășile țărănești, „zadiile” și opincile. La femeile de peste 65 de ani, partea exterioară a îmbrăcămintei, cu excepția opincilor este în proporție de 100% constituită din elemente de port tradițional. Proporția femeilor care poartă opinci este redusă, dar interesant este faptul că acest element apare la toate categoriile de vârstă cu excepția grupei de vârstă de până la 7 ani.

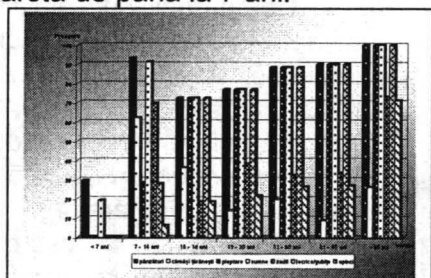

Fig. 3 Vestimentația femeiască în ziua de Crăciun

Ziua de Crăciun aduce cu sine o schimbare radicală în vestimentație. Cele patru elemente de port („pânzătura”, „sumna”, „pieptarul”, „lecriul sau gubița”) au procente ridicate în cadrul tuturor categoriilor de vârstă, mai puțin la grupa mică. Grupele de vârstă 15-18 ani / 19-30 ani, precum și cele de 31-

50ani / 51-65 ani prezintă o serie de asemănări frapante în elementele de port. În cadrul grupei de 7-14 ani, a elevilor de școală generală, procentajul ridicat al „pânzăturilor” și „sumnelor” purtate în ziua de Crăciun, ca de altfel în toate duminicile, se datorează legăturilor mai reduse cu mediul extern dar mai ales datorită obiceiului ca de Crăciun să fie îmbrăcate într-o costumație țărănească. Opincile de „oargă” ca și celelalte elemente au ponderi însemnate.

Din analiza graficelor care urmăresc elementele de îmbrăcăminte bărbătească iese în evidență procentajul scăzut al

acestora în zilele lucrătoare din postul Crăciunului. Astfel, la grupele de 7-14 ani și cele de sub 7 ani, nu există nici un element component al portului popular. Începând cu grupa de 15-18 ani, se observă o creștere a numărului de bărbați care poartă „cușme”, de la 4,3% la 100% la grupa de peste 65 de ani. „Gubițele” și „pieptarele” de-abia se apropie sau depășesc ușor 10% din numărul total al celor care le poartă, fiind prezente în cadrul grupelor de peste 51 de ani.

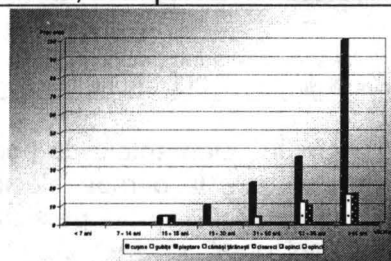

Fig. 4 Vestimentația bărbătească purtată în zilele lucrătoare din Postul Crăciunului

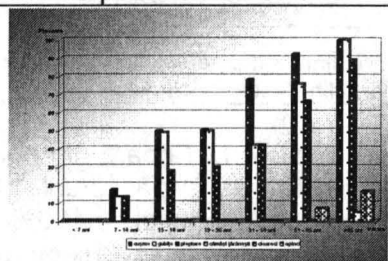

Fig. 5 Vestimentația bărbătească purtată în zilele de duminică din Postul Crăciunului

În zilele de duminică din post, elementele de bază din portul țărănesc sunt „cușmele”, „gubițele” și „pieptarele”. Acestea prezintă o creștere de la grupa de 7-14 ani („cușme”-17,3%, „gubițe” și „pieptare”-13,3%) la grupa de peste 65 de ani („cușme și gubițe”-100%, „pieptare”-88,9%). „Opincile” și „cioarecii” se întâlnesc doar în cadrul grupelor de peste 51 de ani.

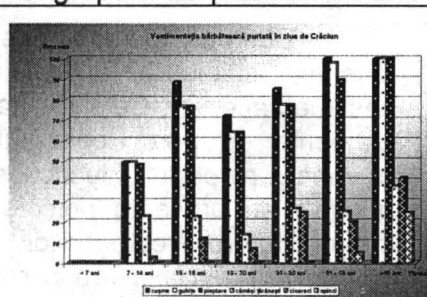

Fig. 6 Vestimentația bărbătească purtată în ziua de Crăciun

pondere de 100% în cadrul grupei bărbaților ce depășesc 65 de ani. Remarcabilă este și prezența în vestimentație a cioarecii (care urcă de la 2,7% în cadrul grupei de 7-14 ani la 41,6% în cadrul grupei de peste 65 de ani) și a cămășilor țărănești (de la 22,6% în cadrul grupei de 7-14 ani la 37,5% la persoanele vârstnice) în cadrul tuturor categoriilor de vârstă.

În zilele lucrătoare din postul Crăciunului, elementele de vestimentație ale ambelor sexe sunt reduse ca pondere, femeile având totuși un procent mai ridicat decât bărbații. Elementele

Comparabil cu celelalte duminici din post, de Crăciun, elementele componente ale portului bărbătesc nu prezintă foarte mari diferențieri putându-se observa ponderea ridicată a „cușmelor”, „pieptarelor” și „gubițelor”. Ponderea acestora urcă de la valori ce se apropie de 50% („cușmele și gubițele”-49,3%, „pieptarele”-48%) la o

dominante sunt „pânzăturile”(la 58,3% dintre femeii) și „sumnele”(la 37,8%). În duminicile din post, procentajul elementelor de vestimentație crește astfel: „pânzături”(74,5%) față de numai 55,8% la „cușme” ; procentajul „sumnelor ” crește la 71,3% față de 3,4% al „cioarecilor”. Ponderile sunt aproximativ egale (40%) la „gubițe”, „lecrice” și „pieptare”. Opincile și cămășile țărănești au totuși ponderi reduse. În ziua de Crăciun, atât femeile cât și bărbații sunt îmbrăcați în costume populare în procente ridicate. Așadar după ieșirea de la slujbă, se poate asista la o adevărată paradă a modei de iarnă țărănești, la care participă majoritatea membrilor colectivității. Plimbându-se în grupuri prin centrul satului, mai ales femeile își scot în evidență vestimentația. „Cușmele și pânzăturile”, „gubițele sau lecricile”, „pieptarele” și „cioarecii sau sumnele” au procente de peste 60%.

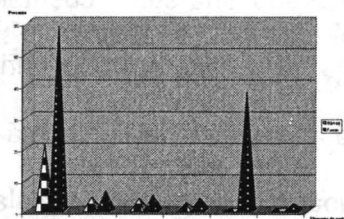

Fig. 7 Reprezentarea elementelor de port femeiesc și bărbătesc în zilele lucrătoare din Postul Crăciunului

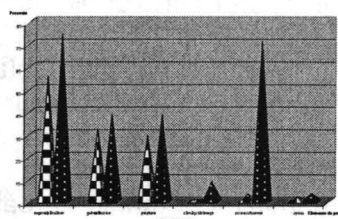

Fig. 8 Reprezentarea elementelor de port bărbătesc și femeiesc în duminicile din Postul Crăciunului

Urmărind reprezentarea elementelor de port popular bărbătesc și femeiesc din perioada din postul Crăciunului se poate observa scăderea procentajelor elementelor componente de la Crăciun la duminici și la zilele obișnuite. La bărbați procente ridicate dețin „cușmele”, „pieptarele” și „gubițele”, pe când la femei, pondere mare o au „pânzăturile”, „sumnele”, „pieptarele” și „lecricile” sau „gubițele”.

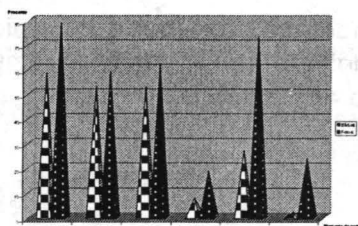

Fig. 9 Reprezentarea elementelor de port femeiesc și bărbătesc în ziua de Crăciun

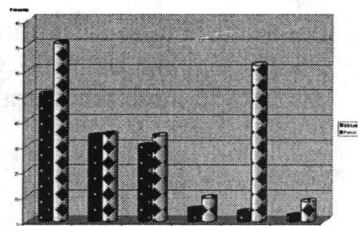

Fig. 10 Media elementelor de vestimentație purtate de locuitorii comunei Bârsana în Postul Crăciunului

Făcând o medie a elementelor de vestimentație purtate de „bărsănești” în postul Crăciunului se constată că „pânzăturile și cușmele” sunt purtate în proporție de 70,7% respectiv 50,5% dintre săteni. O pondere ridicată (62,2%) o dețin și femeile care poartă „sumnă”. „Gubițele” și „pieptarele” dețin procentaje relativ asemănătoare (peste 34%) . Numărul persoanelor care poartă opinci și cămăși este redus.

CONCLUZII

Avându-se în vedere elementele analizate se pot trage următoarele concluzii:

- portul popular bărsănesc este viu și este încă purtat cu sfîințenie în zilele de sărbătoare și mai puțin în totalitatea elementelor lui în viața de zi cu zi;
- vestimentația prezintă variații de la o zi obișnuită la duminică sau la o sărbătoare religioasă;
- în cadrul portului elementele care predomină sunt: „cușmele”, „pânzăturile”, „sumnele”, „gubițele”, „lecriile” și „pieptarele”;
- în prezent se manifestă tendința de utilizare a baticurilor vechi, de câteva decenii;
- ponderea elementelor de port popular este mai ridicată la femei decât la bărbați;
- duminica și marile sărbători religioase sunt motive de etalare a vestimentației țărănești;
- schimbările în portul popular au fost determinate de mai mulți factori, unul dintre cei mai importanți fiind cel economic;
- în ultimul timp datorită deplasărilor pentru muncă în străinătate, fetele au adoptat din ce în ce mai mult portul pantalonilor în locul sumnelor tradiționale;
- în ultimul timp, mai ales datorită prețurilor mari necesare obținerii unui costum popular, tinerii renunță cu mare ușurință la costumele tradiționale preluându-se îmbrăcăminte din comerț;
- majoritatea celor care locuiesc în această localitate dispun de haine țărănești;
- deși influențele vestimentației moderne sunt foarte puternice, portul popular „bărsănesc” va continua deocamdată să reziste datorită identificării oamenilor de aici, cu locul, cu portul și cu tradițiile sale;

BIBLIOGRAFIE

Bănăţeanu T., **Portul popular din Regiunea Maramureş-zonele Oaş, Maramureş, Lăpuş**, Sfatul Popular al Regiunii Maramureş, Casa Creaţiei Populare, fără an şi loc.

Cristea G., Dăncuş M. (2000) **Maramureşul-un muzeu viu în centrul Europei**, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti.

Dăncuş M., (1986) **Zona etnografică Maramureş**, Editura Sport-Turism, Bucureşti,.

Dogaru Ortansa (1984) **Ornamentele şi croiul costumului popular din Judeţul Maramureş**, Comitetul de Cultură şi Educaţie Socialistă al Judeţului Maramureş, Centrul de Îndrumare a Creaţiei Populare şi a Mişcării Artistice de Masă.

Motive animaliere în compoziția. Decorativă a ștergarelor nord-dobrogene

Motiv – simbol - semnificație

muzeograf Elena Papa

Muzeul de Artă Populară și Etnografie

Tulcea

I. Considerații generale.

În contextul țesăturilor tradiționale românești *ștergarele* reprezintă o categorie cu funcționalitate multiplă: piese pentru decorarea casei; piese utilizate în ceremonialurile legate de obiceiurile de familie – naștere, nuntă, înmormântare; piese de uz cotidian.

Menționăm că în prezenta lucrare avem în vedere doar funcția de piesă decorativă în interiorul tradițional.

„În arhitectura interiorului tradițional al populației românești din Dobrogea, *ștergarele* au avut – ca în întreaga țară – un rol deosebit prin nota dată de ornamentica și cromatică lor, reliefându-se pe albul pereților prin dispunerea fie în formă de *fluture*, fie cu capetele lăsate în jos și având ca centru de greutate *fonda* făcută sau prinsă la mijloc. Prin funcția lor decorativă, *ștergarele* românești din Dobrogea se încadrează în tipul de *ștergare de perete*, cu asemănări pregnante cu *ștergarele* din sudul țării.” (Marinescu, 1975, 58)

„Forme estetice vizuale, țesăturile se constituie în ansamblul interiorului, ca prezențe generatoare de spectacol prin întreaga lor compoziție ornamentală și cromatică, prin locul și importanța lor în organizarea interiorului, prin amplasarea lor într-un anumit „punct” al acestui spațiu amenajat, amplasare ce se făcea cu un anumit simț estetic și în raport de sensibilitatea celei care a asamblat totul de la motiv la compoziție ornamentală de la piesă la întreg.” (Pârâu, 2001, 144)

Ștergarele reprezintă cea mai răspândită și mai variată categorie de țesături din locuința românească, sub toate aspectele: formă, compoziție decorativă, cromatică, sistem de aranjare.

Ștergarul formează, prin câmpii săi ornamentali, pete de culoare variabile ca dimensiune ce se proiectează pe albul pereților, pe albastrul sau brunul grinzilor.

Repertoriul ornamental al *ștergarelor* demonstrează că omul a transpus în creația sa elemente din natura care îl înconjoară. Cotidianul și-a găsit imediat locul în arta pe care țărâna și-a creat-o pentru a înfrumuseța interiorul casei sale. Astfel a imprimat spațiului amenajat o notă de sărbătoare.

Ștergarul ocupând un loc important în decorarea casei țărănești are, ca și celelalte țesături, și o funcție decorativă alături de

cea utilitară. În tindă sau în bucătărie erau folosite mai rar și, în general, cele mai puțin ornamentate, iar în *camera curată*, cele mai bogat ornamente și mai nou alese. Amplasarea ștergarului în anumite locuri din interior, și pe anumite suporturi (pereți, grindă, culme) este realizată cu un simț artistic ce dovedește priceperea și sensibilitatea celei care și-a *aranjat casa*. Se observă totodată că fiecare piesă a fost creată pentru a înfrumuseța un anumit element – suport din structura interiorului și, nu întâmplător, are o anumită compoziție decorativă. (*Idem*, 160)

Combinția echilibrată a gamei cromatice a ștergarelor românești creează un raport de echivalențe între albul fondului și roșul, albastrul, negrul, bleumarinul motivelor de pe ștergarele mai vechi, între albul fondului și culori mai vii ale cromaticii noi (portocaliu, verde, roz, galben, indigo).

Decorul este amplasat pe câmp (partea centrală) și la capete (extremități).

Din punct de vedere ornamental și cromatic, *câmpul* este partea secundară a ștergarului. El este de cele mai multe ori *limpede* (neornamentat), uneori *învrâstat* sau în *cadreluri* (ornament obținut din întretăierea pe orizontal și vertical a vrâstelor).

Compoziția ornamentală era realizată în funcție de priceperea țesătoarei, prin consultarea creatoarelor mai vârsnice, după diferite imagini din realitatea înconjurătoare și mai rar după un desen „scris”.

Cel mai simplu și mai vechi sistem de ornamentare este *învrâstarea*. Valoarea artistică este dată, în primul rând, de respectarea celor trei principii de bază ale artei decorative: *simetria*, *alternanța* și *repetiția*.

Decorul capetelor este, în general, repartizat în două, trei sau mai multe registre cu diferite motive. Motivele decorative cu *valență majoră* alternează cu motive cu *valență minoră* în ritm și dispuneri variabile, ceea ce dă posibilitatea creării de variante pe aceeași temă.

Decorul ștergarelor are un centru de greutate în jurul căruia gravitează celelalte elemente ornamentale. Un alt sistem compozițional se întemeiază pe principiul decorului compact. Decorul compact se bazează pe principii de cadre concentrice, de grupare simetrică a ornamentelor în jurul unui motiv central sau a mai multor motive de bază.

Decorul ștergarelor este completat la capete fie cu dantele lucrate cu iglița, croșeta sau procurate din comerț, fie cu ciucuri realizați din fire de urzeală sau atașați. Cât privește ornamentica dantelelor, se întâlnesc frecvent compoziții cu motive geometrice, vegetal- florale, zoomorfe (*cerbul*; *cățelul*, *calul*), avimorfe (*cocoșul*). *Motivele geometrice* sunt realizate prin îmbinarea de forme elementare, linii drepte, determinate de tehnica țesutului. Motivele

geometrice propriu-zise sunt: *linia dreaptă, frântă, curbă, triunghiul, pătratul, dreptunghiul, romb, zig-zag-ul, meandru, cercul, rozeta*. Geometria liniilor, conturul motivelor, legătura cu mentalitatea creatoarei, asociațiile cromatice, toate colaborează în realizarea acestor *forme expresive* care sunt ștergarele.

Motivele vegetale (fitomorfe și florale). O foarte mare dezvoltare, mai ales în ultimul timp, o înregistrează ornamentul floral. Cel mai des apare floarea cu patru petale, dar sub foarte multe și diverse interpretări plastice. În cadrul decorului, pe suprafețele ornamentate, floarea, fie că alternează cu motive geometrice, fie că aceste suprafețe sunt delimitate prin elemente geometrice.

Cel mai reprezentativ motiv vegetal în compoziția țesăturilor este *pomul vieții* care apare în diferite reprezentări: sub forma unui arbore care se înalță direct din pământ, ca o floare într-o glastră, ca un copac în coroana căreia stau păsări sau sub care sunt așezate două păsări afrontate.

Reflex al mitului arborelui miraculos, purtător de fructe ale vieții fără moarte și având la rădăcini izvorul cu apa vieții, motivul *pomul vieții* cunoaște o mare arie de răspândire.

Frecvent apar pe ștergarele românești: *coronița, trandafirul, bobocul de trandafir, floarea pologului, lealea, buchetul de flori, vița de vie, ramura, dumata, merișoarele*, asociate și mai rar izolate.

Evident că multe din aceste flori sunt în viața cotidiană simboluri – ale purității, nobleței, norocului – și ca atare devin simboluri și în decorativismul țesăturilor respective, ele variind ca sens și semnificație în raport cu sentimentele și ideile fiecărei populații, cu epoca în care au fost create.

Motivul figural antropomorf s-a dezvoltat mai mult în sudul țării.

Ornamentele antropomorfe prezintă un interes deosebit, atât prin prisma expresiei plastice cât și a legăturilor cu viața omului și istoria sa.

Pe ștergarele din Dobrogea apar deseori imagini de călăreți între păsări și flori și de cele mai multe ori călăreții sunt roșiori și călărași din epoca războiului de la 1877.

Motive heraldice. Dintre motivele heraldice, pe ștergarele dobrogene întâlnim *vulturul bicefal*.

Acesta apare ca motiv decorativ central, stilizat. Vulturul bicefal este simbol al puterii supreme. Duplicarea capului exprimă autoritatea mai mult decât regală, suveranitate cu adevărat imperială, rege al regilor.

Motive mitice. Prezente în literatura populară ca personaje, în genere, malefice, *balaurul, scorpiu, gheonoia* se regăsesc în arta decorativă ca reprezentări plastice.

Pe ștergarele din zona cercetată întâlnim ca *motiv balaurul*.

În simbolismul arhaic, *balaurul* reprezintă o făptură mitică monstruoasă, o ipostază a terifiantului, a forței criptice, a tenebrei care tulbură echilibrul firesc a evoluției lumii.

II. Motive animaliere (zoomorfe și avimorfe).

Frecvent întâlnite în compozițiile ornamentale ale ștergarelor din Dobrogea, motivele animaliere relevă surse de inspirație diferite: realitatea înconjurătoare dar și calea livrească. De aceea întâlnim motive – am putea spune – exotice (*maimuța, leul* etc.) și motive autohtone (*calul, păsări de baltă* etc.).

Analiza motivelor zoomorfe și avimorfe în compoziția ornamentală a ștergarelor din colecția Muzeului de Artă Populară Tulcea ne permite să facem câteva observații privind raportul/relația dintre frecvența motivului și sursa de inspirație, dincolo de simbolistica mitologică a animalelor reprezentate.

Realitatea înconjurătoare a constituit sursa de inspirație importantă și esențială în actul de transfigurare artistică.

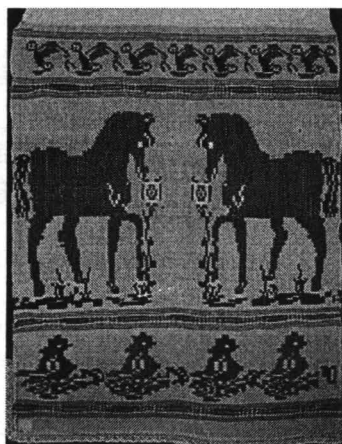
Motivele ornamentale se conturează, în fapt, din reprezentările plastice ale animalelor care au avut în viața tradițională a omului un rol bine definit.

II. A. Motive zoomorfe

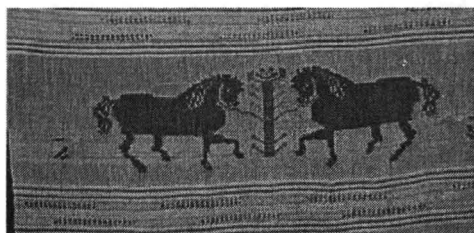
Motivele zoomorfe întâlnite pe ștergarele nord-dobrogene sunt: *calul, măgarul, cerbul, cățelul, iepurașul, maimuța, leul*.

Calul apare frecvent, ca motiv decorativ. Este realizat cât mai aproape de realitate sugerând sursele de inspirație, legătura dintre om și cal.

„Din perspectiva zoomitologiei, calul îndeplinește două funcțiuni antagonice: una *chthoniană* și alta *uraniană*. *Calul chthonian* este un arhetip al vieții terestre în permanentă activitate. Este de culoare neagră asemănător tenebrei. Culoarea îl apără de indiscrețiile oamenilor când aluneacă noaptea pe pământ. Mediile lui de acțiune preferate sunt pustietățile (fără pic de vegetație), râpele, coclaurile pădurilor, drumurile lăturalnice, cimitirele, gospodăriile părăsite, ruinele cetăților.” (Vulcănescu., 1987, 512)

Prin opoziție, *calul uranian*, conform mentalității arhaice și tradiționale, a fost creat pentru a îndeplini în lume un rol benefic. Este considerat un apărător de duhurile rele.

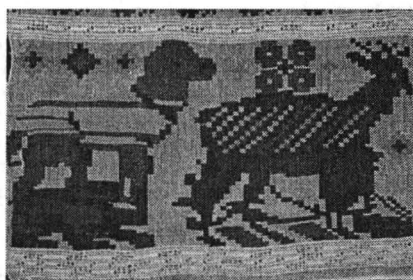

Măgarul, ca motiv decorativ, este întâlnit pe ștergere într-o manieră naturistă, de multe ori cu șa ceea ce sugerează rolul pe care acest animal l-a avut în viața cotidiană a păstorilor și agricultorilor.

Cerbul deține un loc important în mitologia română. El apare ca simbol al purității, al dreptății, al călăuzirii eroilor în viață și al sufletelor morților în locurile liniștite. Este reprezentat pe ștergere stilizat sau naturist, ca motiv central sau secundar.

Cerbul a fost deseori asemuit *arborelui vieții* din cauza coarnelor lui rămuroase care se reînnoiesc periodic. El este o imagine arhaică a reînnoirii ciclice.

Cățelul apare pe ștergere realizat ca imagine plastică ce se poate încadra unitar printre alte motive. „Prima funcție mitică a *câinelui* este aceea de călăuză a omului în întunericul morții după ce îi va fi fost tovarăși în lumea vieții.” (Chevalier, Gheerbrant 1994, 326)

Iepurașul, apare reprezentat pe ștergere într-o manieră stilizată atât ca motiv central cât și secundar, desprins din poeme, transformat în subiecte de sine stătătoare, retopite în imaginația creatoare a țesătoarei.

Iepurii sălbatici sau de casă sunt ființe selenare căci dorm ziua și se joacă noaptea. Aidoma lunii știu să apară și să dispară, tăcuți și discreți ca umbrele.

Maimuța este rar întâlnită pe ștergarele românești. Apare reprezentată în manieră stilizată însoțită de alte animale autohtone. Prezența ca motiv pe ștergare este greu de decodificat.

Maimuța este bine cunoscută pentru agilitatea ei, pentru darul ei de a imita, pentru bufoneriile ei.

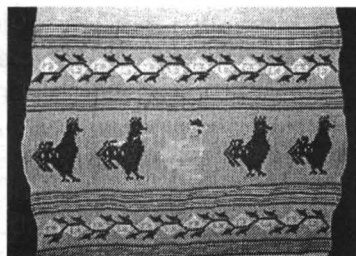
Leul apare pe ștergarele românești ca motiv central într-o manieră naturistă. *Leul* stă la loc de frunte în cadrul faunei ornamentale. Puterea, curajul și noblețea lui i-au asigurat, încă din cele mai vechi timpuri, titlul de *rege al animalelor*.

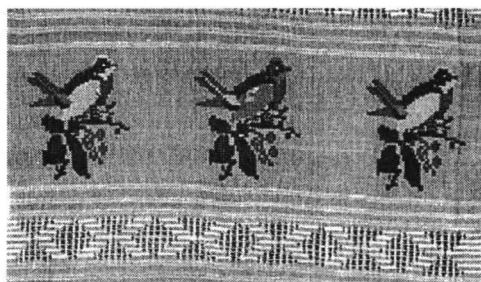
"*Leul* ar fi putut fi sugerat ca animal mitic de zodiac și cărțile populare de sorginte orientală și occidentală." (Vulcănescu, 1987, 519)

II.B. Motive avimorfe

Motivele avimorfe se pot grupa în două: o grupă de motive mai puternic stilizate (*păsări de baltă, rața, gâsca,*) și o a doua, cu motive realizate mai apropiat de realitate, sugerând sursele de inspirație (*cocoșul, curcanul, cucul, păunul, porumbelul, papagalul, pițigoiul, lebăda*). De cele mai multe ori, *motivele avimorfe*, apar înșiruite, ele se integrează unor compoziții mai complexe la care participă și alte genuri de motive, îndeosebi florale (*trandafirul*), fitomorfe (*ramura, pomul vieții*) și mai rar, geometrice.

Cocoșul este în mod universal un simbol solar, pentru că prin cântecul său anunță răsăritul soarelui. Pentru că vestește apariția soarelui, *cocoșul* te apără împotriva influențelor tulburi ale duhurilor nopții.

Cucul este considerat pe plan universal simbol geloziei deoarece își clocește ouăle în cuibul altor păsări și un semn al lenii presupunându-se că ar fi incap să-și construiască singur propriul lui cuib.

Porumbelul este un simbol al purității, al nevinovăției, un simbol al păcii, al armoniei, al speranței, al fericirii regăsite. Simbolismul provine în totalitatea lui în mod evident din frumusețea și grația acestei păsări. *Porumbelul* este o pasăre emanamente sociabilă, ceea ce intensifică evaluarea întotdeauna pozitivă a

Păsările de baltă sunt motive specifice zonei Câmpiei Dunării. Sunt păsări migratoare, iar întoarcerea lor corespunde cu renașterea naturii.

Indiferent de frecvența lor în compozițiile ornamentale ale ștergarelor, motivele care se conturează ca reprezentări plastice ale animalelor relevă că arta populară – la fel ca orice alt tip de creație – transfigurează artistic un colț de lume în forme specifice pe cât de interesante pe atât de pline de semnificații ce variază între universul cotidian și cel al mitologiei.

Bibliografie

- Bănățeanu, Tancred. (1985). **Prolegomene la o teorie a esteticii artei populare**. București: Editura Minerva
- Chelcea, Septimiu. (2005) **Cum să redactăm**. București: Editura Comunicare.ro
- Chevalier, Jean și Gheerbrant, Alain. [1969] (1994). **Dicționar de simboluri**. (vol. I; II; III). București: Editura Artemis
- Holban, Eugen și Tomaselli-Holban, Angela. (1974) **Arta populară din județul Galați**. Galați: Centru Județean de Îndrumare a Creației Populare
- Marinescu, Marina.(1975). **Arta populară românească – Țesături decorative**. Cluj-Napoca: Editura Dacia
- Meyer, Sales, Franz. [1888] (1988). **Ornamentica**. (vol I; II). București: Editura Meridiane
- Nistoroia, Gh. (1975). **Ștergere populare**. București: Muzeul de Artă Populară al RSR
- Pârâu, Steluța. (1/1992). **Structuri compoziționale în țesăturile nord-dobrogene** (considerații pentru un studiu comparativ). Revista de Etnografie și Folclor (Tomul 37). București: Editura Academiei Române
- Pârâu, Steluța. (2001). **Lumină și culoare în amenajarea estetică a spațiului țăranesc tradițional de locuit la români**. Galați: Editura Fundației Universitare Dunărea de Jos
- Petrescu, Paul. (1971). **Motive decorative celebre**. București: Editura Meridiane
- Petrescu, Paul și Stoica, Georgeta. (1981). **Arta populară românească**. București: Editura Meridiane
- Stoica, Georgeta și colab. (1972). **Arta populară din Vâlcea**. Vâlcea: CJCP
- Vulcănescu, Romulus. (1987). **Mitologie română**. București: Editura Academiei RSR

Ploști ceramice confecționate la Baia Mare în colecțiile Muzeului de Etnografie

muzeograf Janeta Ciocan
Muzeul Județean de Etnografie
Baia Mare

De-a lungul celor peste 100 de ani de existență, muzeul băimărean a reușit să adune o impresionantă, atât ca număr cât și ca importanță a pieselor care o formează, colecție de ceramică. Piese ceramice se găsesc atât în colecțiile Secției de Istorie cât și a celei de Etnografie și Artă Populară. Colecția Secției de Etnografie și Artă Populară numără peste 2000 de piese ceramice, ce provin din centre care au produs ceramică în nordul României cum ar fi: Săcel, Târgu Lăpuș, Lăpușu Românesc, Dămăcușeni, Berința, Baia Sprie și Baia Mare, Vama, Carei, Turda, Zalău etc. Muzeul băimărean a luat naștere pe baza unor donații făcute de oameni de cultură din oraș care își doreau un muzeu în Baia Mare. O mare parte a acestor donații au fost piese ceramice care au trecut prin timp și se regăsesc și azi în colecțiile noastre.

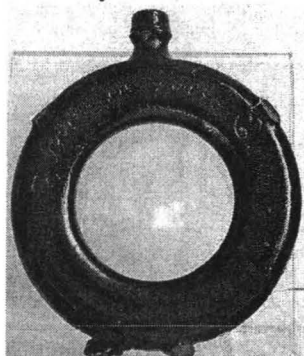
În prezentarea de față ne vom opri asupra centrului ceramic Baia Mare, un centru de veche tradiție și important mai ales pentru faptul că aici au lucrat alături olari români și maghiari. Colecția de ceramică produsă în centrul Baia Mare este deosebit de importantă, ea cuprinzând piese din toate categoriile cunoscute: ceramică nesmălțuită, ceramică smălțuită decorată cu cornul sau cu pensula, ceramică cu decorul în relief sau ceramică traforată. Multe piese sunt confecționate ca urmare a influenței altor centre care și-au desfășurat activitatea pe teritoriul Transilvaniei și ne referim aici în general la ceramica care are certe influențe a centrelor săsești și maghiare. Nu trebuie uitat că olarii băimăreni lucrau pentru locuitorii orașului dar și pentru cei care locuiau în satele din apropiere și chiar mai depărtate. Cumpărătorii vaselor erau de etnie maghiară dar și română ceea ce a făcut ca olarii să încerce să satisfacă gusturi foarte diverse ceea ce a făcut ca producția centrului ceramic să fie foarte diversificată și cu atât mai interesantă. S-au produs la Baia Mare farfurii mari și mici, ulcioare, câni de vin de diferite dimensiuni, ploști, platouri și jucării foarte căutate în zilele de târg.

Dintre aceste piese în prezentarea de față ne vom ocupa doar de ploști. Acestea sunt recipiente pentru țuică sau vin și erau folosite cu ocazia diferitor ceremonialuri: nuntă sau în diferite sărbători.

Plosca, ca piesă, este întâlnită în toate centrele ceramice. Piese se confecționau, în general, la comandă și tocmai din această cauză, de cele mai multe ori sunt purtătoarele unor inscripții cu urări

de bine menționând numele celui căruia îi era destinată și mai ales anul în care a fost confecționată. Ploștile aveau dimensiuni foarte variate, de la cele foarte mici, care probabil erau jucării, până la cele cu un diametru de 25 – 30 cm cu formă sferoidală aplatizată sau sub formă de colac, forme ce au circulat concomitent. Toate au însă patru piciorușe iar pe margine patru tortițe prin care trece cureaua de care se prinde.

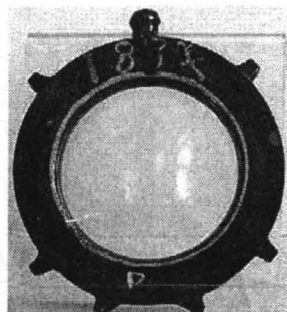
Colecția de ceramică a Muzeului de Etnografie din Baia Mare deține 5 ploști sub formă de colac. Dintre acestea trei au inscripționat pe ele anul confecționării respectiv 1865, 1872 și 1887. Cea din 1865 are inscripționat și numele proprietarului: Gyerasim Trif. Cele trei piese au culoarea brun deschis sau închis fără alte ornamente. Cea de a patra este deosebită deoarece este realizată pe fond alb cu decorul realizat cu culoare albastră, constând din motivul bradului. Ultima piesă este realizată în anul 1988 creație a ceramistului popular Turoczy Clara.

Ploșcă datată 1865 cu inscripția
Gyerasim Trif

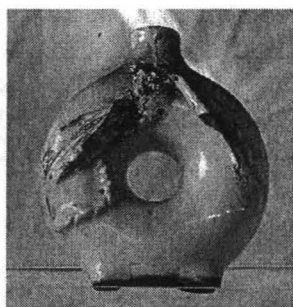
Ploșcă datată 1872

Ploșcă datată 1887

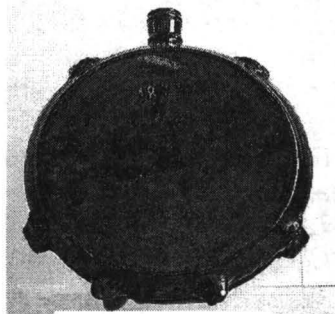
Ploșca datată în a doua jumătate a
secolului al XIX-lea

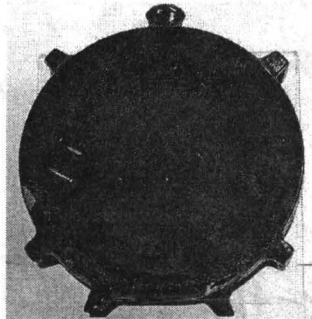
Ploșcă realizată de Turoczy Clara

Celelalte opt ploști au formă sferoidală în general aplatizată. Și dintre acestea unele sunt datate în secolul al XIX-lea. Cea mai

veche piesă este datată la 1810 (anul apare inscripționat sub forma 18010), celelalte fiind datate la: 1850, 1878 și 1882.

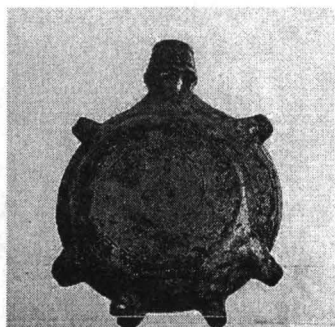
Ploscă datată 1810

Ploscă datată 1882

Ploscă datată 1878

*Ploscă datată la sfârșitul
sec. XIX*

Celelalte piese nu sunt datate dar pe baza formei, și a smalțului le putem datata tot în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Cea mai interesantă dintre acestea este plosca decorată în relief și care printre alte însemne are și cele două ciocane de miner încrucișate. De asemenea cele două personaje feminine de pe una din fețe amintesc de personajele feminine de pe sigiliul orașului Baia Mare.

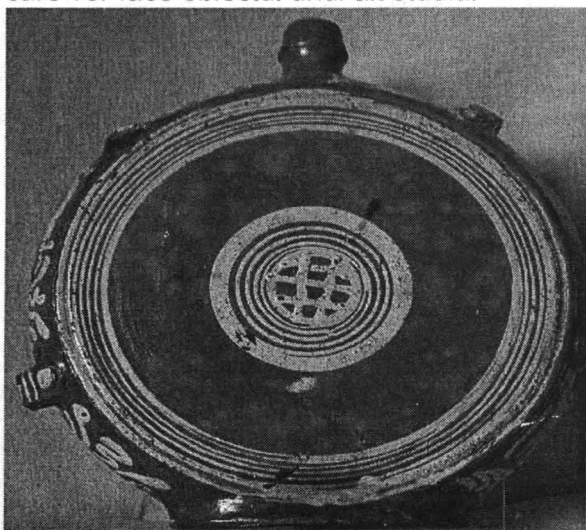

Ploscă datată la 1850

Ploscă datată la sfârșitul sec. XIX

Desigur că aceste piese subliniază încă o dată diversitatea de produse ale centrului ceramic Baia Mare și faptul că olarii de aici deserveau populația urbană dar și cea rurală, fapt subliniat de inscripțiile de pe aceste ploști, inscripții atât în limba română cât și în maghiară și care vor face obiectul unui alt studiu.

Ploști datate la sfârșitul sec. XIX

Valori etnografice pentru tăiatul și “lucratal” lemnului de rezonanță în pădurile din Obcinile Bucovinei

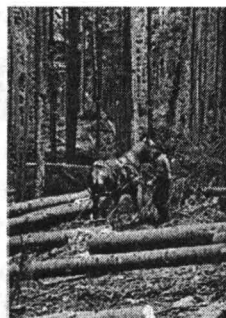
muzeograf Dumitru Rusan

Muzeul Arta lemnului

Câmpulung Moldovenesc

În zona de referință, de la naștere până la moarte, bradul cu molidul se circumscriu existenței locuitorilor “munteni” de la leagăn pînă la sicriu, cu o mulțime de funcții complementare: de la casa în care locuiesc la valorile magice pe care lemnul pădurilor îl au. Respectul pe care îl au țăranii bucovineni – de la rugăciunea pe care o fac înainte de a doborî lemnul în pădure¹ până la înconjurarea sicriului unui cioban cu patru brazi care vor fi înfițiți în jurul mormântului – semnifică întrepătrunderea lemnului în cele mai intime relații ale psihicului său. Lemnul de rășinoase dominantă în zonă – molidul și bradul – este cunoscut ca “lemn de brad”. Când cumperi o căruță cu lemn de foc, disocierea între lemn de rășinoase și lemn de foioase se face între brad-molid și fag sau mesteacăn². “O căruță cu lemn de brad” chiar dacă în căruță se află lemn de molid – picea excelsa. Dacă mergi cu munteanul în pădure după lemn de foc o să spună că pe pârâu la deal are o “brădancă” uscată, la hotar un “molid ciungit”, iar după încărcarea căruței o să spună că are de vândut lemn de brad³.

În perioada evului mediu, lemnul nu prezenta o importanță deosebită și de aceea era tăiat prin lăzuire ca să se obțină loc de arătură și pășune⁴. În virtutea dreptului “lignației gratuite” lăzuirea terenului pentru așezarea gospodăriilor era liberă, iar pământul lăzuit

*Codrul de molid de pe Giumalău
și exploatarea dintr-un parchet.*

¹ Constantin C. Giurescu, *Istoria pădurii românești din cele mai vechi timpuri până astăzi*, Ed. Ceres, Buc., 1976, p. 354

² Inf. Mândrilă Costan, Colacu, 67 ani, cules în 1987

³ Inf. Poienari Valerian, Fundu Moldovei, 50 ani, cules în 1992

⁴ Constantin C. Giurescu, *Op. cit.*, p. 32

devenea proprietatea celui stabilit pe un teren defrișat¹. În zona Obcinilor Bucovinei exista în secolele XIV-XV o uniune de obști sătești care s-au constituit într-o "republică" care a păstrat vechile libertăți cu unele știrbiri, până în 1775, când, odată cu ocuparea Bucovinei de către austrieci, s-au desființat toate drepturile de legislație și proprietate obștească, terenurile trecând în proprietatea și administrarea organelor comunale².

Prima reglementare oficială a regimului pădurilor pe teritoriul românesc este cea din Transilvania în 1781, urmată de cea din Bucovina dată de către împăratul Iosif al II-lea în 1786. "Orânduiala de pădure pentru Bucovina" s-a tipărit în limba germană și în limba română, versiunea română purtând titlul "Orânduiala pentru pădure"³. În ea sunt cuprinse instrucțiuni de exploatare rațională a pădurilor privind curățatul și reîmpădurirea, interdicții privind incendierea pădurilor, dărâmatul copacilor pentru oi și capre, precum și pedepsele aplicabile stricătorilor de pădure. În ce privește epoca tăierii lemnului în pădure, "Orânduiala" precizează că ea este iarna și anume lemnul pentru cherestea în decembrie și ianuarie, iar pentru foc și în februarie⁴.

După anexarea Bucovinei de către Imperiul Habsburgic, întinsele păduri de aici au fost exploatare intens. În anul 1793 au fost înființate cinci centre forestiere cu coloniști din Zips. O parte dintre aceștia s-au stabilit în Bucovina⁵ după formarea coloniilor Luisenthal, Eisenau și Mariensee, respectiv în localitățile Fundu Moldovei, Prsaca Dornei și Moldovița.

Astfel se explică originea diferită a terminologiei specifică în Bucovina, Maramureș, Bistrița și Oaș. Tot sub aspectul unității terminologiei în zonele din nordul țării trebuie privită și circulația termenilor butin, butinărit, butan, butuc, but – extensii ale unui etimon comun neidentificat dar care în zona Câmpulung Moldovenesc își păstrează încă forța primară de definire a îndeletnicirii cunoscută în alte părți sub numele de pădurărit, pădurit⁶, munca la pădure.

Butinăritul trebuie privit ca o ocupație sezonieră, coexistând paralel cu celelalte îndeletniciri de bază, întrucât perioada tăierii

¹ Cojocaru Nicolae, *Casa veche de lemn din Bucovina*, Ed. Meridiane, Buc., 1983, p. 51

² Barbu Nicolae, *Obcinile Bucovinei*, Ed. Șt. și Encicloped., Buc., 1976, p. 8

³ Kirileanu Gh. T., *Cel mai vechi cod silvic românesc. Orânduiala de pădure pentru Bucovina dată de împăratul Iosif al II-lea în 1786*, Buc., 1908, 58 pagini.

⁴ Op. cit., p. 12

⁵ Constantin C. Giurescu, *Op. cit.*, p. 73

⁶ Nicolae Dunăre, *Pădurăritul în Bistrița Năsăud. Studii și cercetări etnografice*, Bistrița, 1977, p. 115

lemnului era cuprinsă între lunile octombrie și mai, când păstoritul se muta la fânețe sau în vatra satului¹.

Lunile de butinărit, opt la număr, sunt la rândul lor foarte precis delimitate după natura lucrărilor care se executa: perioada când se fac curățări, pregătirea căilor de acces și a instalațiilor aferente (octombrie-noiembrie); perioada în care lemnul "doarme" (întreruperea vegetației) și se fac doar tăieri pentru material de construcție (decembrie-ianuarie); perioada în care lemnul începe să se "trezească", se taie doar lemn de foc (februarie-martie); perioada intrării în vegetație propice pregătirii lemnului în vederea comercializării transportat pe apă, plutăritul (aprilie-mai).

Butinăritul nu se practica în zona satului, ci numai în parchete izolate, situate la mare distanță. În zona satului "se merge la pădure", la făcut lemne, neevidențiindu-se specializările doborât, fasonat, corhănit, țugărit și căraușit.

În zona etnografică Câmpulung Moldovenesc, uneltele și tehnicile de exploatare a lemnului au cunoscut un proces de dezvoltare comun mai tuturor zonelor forestiere ale țării, existând însă unele particularități locale manifestate în terminologie.

Ca unelte se folosesc două tipuri de topoare: cu pană lată, mai ușor, pentru cepuit și cojit (folosit în general la fasonat) și cu pană îngustă, mai greu (folosit pentru celelalte lucrări). Țapinul servește la rostogolitul, ridicatul, corhănitul și încărcatul butucilor. Mai vechi decât țapinul este cahlăul, cunoscut și sub denumirea de grif sau drimlău (folosit la fel ca țapinul). Pentru doborât și curmat se utilizează fereastrăul și joagărul, iar pentru alte operații sunt folosite pene sau icuri de lemn și de fier, de diferite mărimi, maiul, ciocanul de bătut penele de cioflâng (care se înfig în buștenii ce urmează a fi trași cu tânjaua) etc. Scoarța copacului se cojește cu jupalăul, cojitorul sau cojalăul, un fel de lopătică de lemn de esență tare; varianta mai perfecționată, de factură semiindustrială a cojalăului este "silierul". Pentru luatul în seamă - măsuratul a lemnului se folosesc "clupa" – un fel de șubler supradimensionat confecționat din lemn și gradat în centimetri sau în țoli și "cercul" (compas cu deschiderea de un metru).

Lucrarea se dădea în primire unui "zaviț" (sinonim aproximativ al șefului de parchet sau al maistrului de exploatare) care își delimita parchetul prin semne crestate în scoarța copacilor. Pentru doborâtul arborilor se făcea o tăietură cu toporul la baza trunchiului, în partea în care acesta trebuia să cadă, apoi în partea opusă se tăia cu

¹ D. Rusan, M. Zahaniciuc, *Zona etnografică Câmpulung Moldovenesc*, Muzeul "Arta lemnului", Câmpulung Moldovenesc, 1996, p. 58

ferestrăul. În cazuri deosebite, căderea era dirijată cu ajutorul cârligului, al "ursului" sau al "toaitei" (sistem primitiv de pârghii)¹.

Faza următoare de lucru era fasonatul care începea prin "cepuț" – tăierea copacilor cu toporul – urmând cojitul. În această fază, copacul era "luat în seamă" de către măsurător care îl cubicea (îl măsura). Apoi, în funcție de lungime, era "patronit" (secționat sau curmat). Pentru a se definitiva fasonarea, lemnul era "marinat" (întors printr-un ax median). Secționarea se făcea în multipli de patru, părtând denumirea de optar, doisprezeciar sau șaisprezeciar. Butucul întreg sau secționat era rotunjit la "buzar" (capătul gros) pentru a putea fi manipulat mai ușor spre locul de încărcare.

Cea mai importantă și mai complicată fază în butinărit o constituie "corhănitul" (manipularea manuală a buștenilor) pe terenurile în pantă, pe "corhană" (creastă de deal răpoasă, abruptă). Pe terenurile întinse lemnul se "țugărea" (se trăgea doar cu caii sau boii). Pentru această operație erau formate echipe de patru sau chiar de șase lucrători. Lemnul corhănit trecea prin "răcaș" – un

microdepozit intermediar – de unde apoi se "țugărea" spre stivă, spre ferăstrău sau spre gară. Pe spațiile special amenajate pentru corhănit apăreau uneori anexe specifice sub formă de "plancă" (zid de dirijare format din câțiva butuci), "rulă" (porțiune podită și căptușită cu mărginari și chiar uluce acoperite la curbe). De-a lungul traseului, în punctele cheie, erau instalate "poște", cu misiunea de a semnaliza defecțiuni sau situații speciale; ele aveau un cod propriu de semnale.

Butucii erau manipulați

cu ajutorul țapinei, unealta introdusă în zonă la sfârșitul secolului al XVIII-lea de către coloniștii din Zips.

Căraușitul se făcea de obicei de la "stivă" (loc special amenajat) spre punctele finale – gară, gater, domiciliul cumpărătorului

Carul pentru transportat vin – începutul sec. al XVI-lea aflat în colecția Muzeului "Arta Lemnului" din Câmpulung Moldovenesc

¹ Lucău-Dănilă Filon, "Butinăritul" în zona Fundu moldovei în Revista de Etnografie și Folclor, Tomul 29, nr. 1, Buc., 1984, p. 74-77.

– folosindu-se teleaga trasă de boi sau de cai. Memoria cărăușilor vârstnici din zonă conservă încă vocabularul specific acestei îndeletniciri. Precizăm că prin cărăușit se înțelege și transportul altor produse cum ar fi piatra de construcții, varul și fânul.

O dovadă a specializării transporturilor este și carul mare de lemn din colecția Muzeului din Câmpulung Moldovenesc, piesa datând din secolul al XVI-lea și folosită la transportul vinului, privilegiu al locuitorilor care erau scutiți de taxa vinăritului. Semnificativă este forma curbată a "loitrarilor" susținuți de leuci, adată perfect transportului unor buți.

Iarna se folosea "sanciul" sau "sania", iar pentru a scoate lemnul din locuri greu accesibile se utilizau "gurgoaiele" (partea din față a sancului).

Ocoalele silvice, unitățile de exploatare și Stațiunea de Cercetări pentru Cultura Molidului acordă o mare atenție exploatareii raționale a fondului forestier existent. Astfel, mari suprafețe de păduri sunt trecute în fondul de conservare, așa cum este cazul Ocolului silvic din Pojorâta.

În partea nord-vestică se află pădurea Giumalău, pădure seculară care, odată cu cea de la Slătioara au determinat încadrarea pădurii în grupa rezervațiilor naturale de importanță deosebită, cu statut de protecție totală, în vederea urmăririi în timp a dinamicii evoluției speciilor forestiere fără influență antropică.

Menționăm doar că în anul 1941, Consiliul de Miniștri, prin Decizia nr. 9942 din 10 martie publicată în Monitorul oficial nr. 72, a aprobat, în afară de suprafața de la Slătioara de 274,24 ha și aceea de 290,62 ha ca monument al naturii reprezentând actuala rezervație. Cele mai apropiate localități de acest codru sunt: satul Valea Putnei (comuna Pojorâta) situat la 17 km în aval, și satul Rusca de pe Valea Bistriței (comuna Dorna Arini), la 12 km depărtare¹.

O caracteristică a pădurilor din zona Obcinilor bucovinene o constituie și exploatarea lemnului de rezonanță, fapt care a început cu aproape un secol în urmă. În anul 1899, s-au instalat două gatere mari unul la Molid și altul la Poiana Ițcani, care se ocupau îndeosebi cu prelucrarea lemnului de rezonanță.

Lemnul de rezonanță de la fabrica din Molid era foarte căutat pe acea vreme și exportat pe toate piețele din Austria, Germania și îndeosebi în Franța și Anglia. Proveniențe din Moldovița, Falcău, Dorna (Călimani) erau bine cunoscute și apreciate pentru calitățile

¹ Taraș George Seghedin, *Rezervațiile naturale din Bucovina*, Ed. Sport-Turism, Buc., 1983, p. 50-53

deosebite ale lemnului. În comenziile pe care le emiteau, firmele importatoare cereau cu prioritate chereștea din aceste ocoale¹.

Să revenim la tăiatul lemnului de construcție, când lemnul "doarme" în lunile decembrie și ianuarie. Pentru zona Obcinilor Bucovinei, lemnul de construcție se tăia numai pe "lună plină", că "nu putrezește și nu este mâncat de carii"². Mai mult, copacii doborâți se descojeau și se curățau până spre vârf, iar acolo li se lăsau câteva crengi cu cetină care avea menirea să etragă toată seva din trunchi timp de 1-2 săptămâni. Astfel, tradiția populară a păstrat până nu demult credința că arborele de lucru trebuie tăiat "când îi luna de-nceput, c-atunci îi tare și nu-l mănâncă carii" sau "la gătatul lunii când se gata și carii" ori "când îi luna-n sus". Asemenea convingeri nu au, se înțelege, un fond magico-esoteric, ci își găsesc explicația în zestrea de cunoștințe a strămoșilor noștri, în "observațiile privitoare la influența astrului asupra ciclurilor vieții vegetale și animale". De altfel, cercetările științifice arată că, într-adevăr, în faza de "lună plină" paralel cu intensificarea câmpului de gravitație selenară crește cantitatea de sevă elaborată și care circulă prin vasele arborilor³.

În depresiunea Șarul Dornei circulă credința că "toate se pun la lună plină"⁴ inclusiv lemnul unei construcții care trebuie să fie tăiat tot pe lună plină. În nopțile cu lună plină se făceau semănături, copilul conceput sau născut pe lună plină se considera norocos. Dacă se culegeau plante de leac și se preparau fierturi, licori, hapuri, cataplasme cu care se încerca tratamentul chiar în răstimpul lunii pline⁵.

În perioada intrării în vegetație, propice pregătirii lemnului în vederea comercializării (aprilie-mai) prezentăm zona învecinată nouă cu pădurile din Dorna și valea Bistriței. Tăierile de pădure începeau pe la sfârșitul lunii mai, când da mazăga și după ce locuitorii își urcau vitele la munte. Copacii se doborau cu toporul, li se tăiau crengile, erau jupuiți de coajă până aproape de vârf. Tăierea ținea 5-6 săptămâni, până începea recoltarea fânului. Pe la sfârșitul lui septembrie începea din nou lucrul la pădure. Erau curmate vârfurile cu crengi și coajă ale copacilor tăiați din primăvară și urma corhănitul lemnului în jgheaburi, spre a nu fi prinse de zăpadă. După căderea zăpezii urma coborâtul lemnului la deumul cu boi, ori de-a dreptul pe jgheaburi, ori pe uluce de iarnă. Apoi începea trasul lemnului cu boii,

¹ Radu Ichim, *Istoria pădurilor și silviculturii din Bucovina*, Ed. Ceres, Buc. 1958, p. 110

² Inf. Ungureanu Spiridon, Breaza, 72 ani, cules în 1985

³ Gheorghe Iordache, *Ocupații tradiționale pe teritoriul României. Studiu Etnologic*, vol. IV, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1996, p. 70

⁴ Gheorghe C. Pața, *Depresiunea Șarul Dornei. Studiu etno-lingvistic*, Ed. "Glasul Bucovinei", Suceava, 1993, p. 88

⁵ Romulus Vulcănescu, *Mitologie romană*, Ed. Academiei R.S.R., Buc., 1985, p. 395

fie la iazuri, fie pe malurile râurilor Bistrița, Dorna, Dornișoara, Neagra Șarului, Neagra Broștenilor, Negrișoara, Haita etc. Îndată după topirea zăpezii începea legatul plutelor din stivele pregătite la mal. Plutele erau apoi aduse cu hait de pe râurile mai mici până în râul Bistrița, de unde își urmau traseul binecunoscut spre Bicaz, Galați, Constanța¹.

În altă zonă vecină, în pădurile de după Măgura Calului din județul Bistrița-Năsăud, conform unei îndelungate experiențe seculare și în baza unei cunoașteri temeinice, pentru obținerea materialului lemnos de lucru, sezonul tăierii lemnului era cuprins între lunile octombrie și aprilie "după căderea frunzei până la mugur, până nu se slobozește must în lemn, în luna veche"², adică după jumătatea lunii, pentru că nu-l mănâncă carii; lemnele destinate pentru pari de gard, lețuri de gard etc., care urmează să înfrunte intemperiiile, trebuiesc "tăiate" pe lună nouă, că nu putrezește, îi mai rezistent; molidul și bradul se taie primăvara în lunile mai-iunie, adică "belitura" pentru că atunci se cojesc mai ușor, rășina iese în afară, lemnul devine "mai moale", pe când tăiatul în toamnă sau iarnă, adică atunci când coaja este strânsă și rășina rămasă înăuntru, face ca lemnul să fie mai tare și mai rezistent la putrezire³.

În pădurile cu molid de rezonanță trebuie să fie multă liniște⁴, iar în zonele în care s-au dat lupte în primul și în cel de-al doilea război mondial lemnul pierde din calitățile sonore pentru a construi instrumente muzicale. Molidul de rezonanță din zonele Mestecăniș – Colacu – Fundu Moldovei în care s-a tras cu tunul în cele două războaie mondiale crapă ușor, asigurând dranița și lemnul de dogărie, dar nu este bun pentru construit viori⁵.

Lutierul Sidor Andronicescu din Fundu Moldovei, care a construit circa 100 de viori, folosea lemn de rezonanță din zona Moldovița sau din pădurile de pe Giumalău⁶. Atelierul său este conservat în gospodărie – atelier de instrumente muzicale care se află în Muzeul tehnicii populare de la Dumbrava Sibiului. Tot acolo este și atelierul meșterului buciumar și fluierar, în care se fac tilinci (fluieri din lemn de esență moale, fără dop) care este improvizat, degrosarea materialului făcându-se în curte, o parte a operațiunilor în șură și altele în foișorul casei. Aceasta denotă caracterul auxiliar al meșteșugului; apărând în numeroase centre cu trăsăvechi tradiții pastorale, ca o completare firească a acestei ocupații⁷.

¹ Gheorghe C. Pața, *Ținutul Vatra Domei*, Ed. "Mușatinii", Suceava, 1993, p. 60

² - *Bistrița Năsăud. Studii și cercetări etnografice*, Bistrița, 1977, p. 125

³ Idem, p. 126

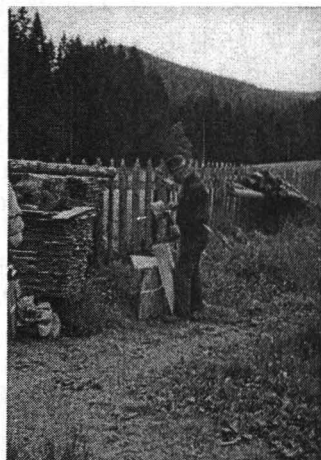
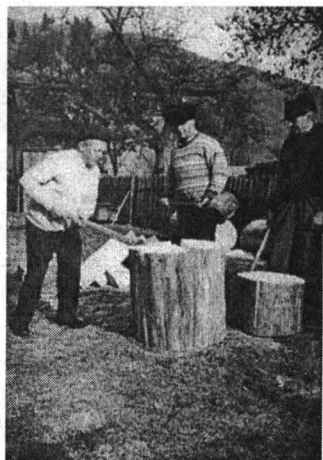
⁴ Inf. Cârloanță Victor, Pojorâta, 77 ani, cules în 1991

⁵ Inf. Macoveiciuc Radu, Moldovița, 62 ani, cules în 1976

⁶ Inf. Sidor Andronicescu, Fundu Moldovei, 82 ani, cules în 1972

⁷ - *Ghid. Muzeul tehnicii populare*, Sibiu, 1986, p. 200

Unii cercetători arată că până în secolul al XIV-lea prelucrarea lemnului a fost practică ca îndeletnicire casnică, iar începând cu sec. al XV-lea sunt consemnați meșteri care se specializează în confecționarea anumitor categorii de produse¹. Printre meșteșugarii în lemn care executau obiecte necesare gospodăriei, amintim pe blidari (care făceau blide), dogari (care confecționau vase din lemn), ploscari, bărdași

Faze pentru lucrul draniței

¹ Gheorghe Iordache, *Mărturii etno-lingvistice despre vechimea meseriilor populare românești*, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1980, p. 72

(ciopleau grosolan din bardă), rotari, șindrilari (lucrau șindrila și sita cu care se acopereau casele), strungari și lingurari. Dintre breslele cele mai vechi și puternice erau ale butnarilor, dogarilor, rotarilor și strengarilor. Istoricul Ștefan Pascu ("Meșteșugurile în Transilvania, până în secolul al XVI-lea") amintește că butnarii aveau în Transilvania roluri în viața administrativă și politică. Astfel, un "Ioan butnarul din Brașov" este trimis, în 1434, în Moldova spre a cere voievodului să acorde negustorilor brașoveni liberalizarea comerțului în țara sa, iar un "Hubert butnarul" este amintit ca jude al orașului Sibiu, în 1491¹.

În zona de referință – zona Obcinilor Bucovinei – lemnul de rezonanță era folosit ca lemn de draniță, lemn de dogărie și lemn pentru instrumente muzicale.

Pentru desemnarea scândurelelor înguste și subțiri care se obțineau din lemn de molid, de stejar sau de fag și care se întrebuințau la acoperitul caselor s-au folosit mai mulți termeni: șindrila, denumire care a circulat în Oltenia și nordul Munteniei și în Bucovina; șandră, cuvânt folosit în sud-vestul Banatului; sită (sătă), cuvânt folosit în Transilvania și în estul și centrul Olteniei și în puncte dispersate din Dobrogea; draniță, nume înregistrat în nord-estul Transilvaniei, nordul și nord-vestul Moldovei în satele locuite de huțulii și ucrainenii din județul Suceava; scândură, în nord-vestul Transilvaniei și în puncte izolate din centrul Transilvaniei și din Banat; doșcă, în punctele împrăștiate din Munții Apuseni; prașchilă (praștilă), în puncte izolate din sud-vestul Transilvaniei, în nord-estul Olteniei și în estul Banatului. Se cuvine însă subliniat că denumirile enumerate nu sunt într-un tot echivalente. De pildă prin "sită" se înțelege, de regulă, bucata subțire de lemn asemănătoare cu șindrila, dar mai scurtă decât aceasta, iar "dranița" era scândurica subțire de lemn de brad, mai mare decât "șindrila". Au existat și alte accepții locale ale termenului respectiv. Bunăoară, în Mărginimea Sibiului, sita era foarte lungă (până la 1,30 m) și foarte îngustă și subțire, astfel că se așeza în trei-patru rânduri suprapuse, perfect drepte².

Din informațiile meșterilor locali cu îndelungată experiență în meșteșugul drănițitului rezultă mai întâi importanța materiei prime – lemnul. Lemnul cel mai bun pentru a face din el draniță sau șindrila pentru acoperiș este acela ce se taie din pădure în lunile de iarnă și să fie molid nu brad care este mai moale și putrezește mai repede când vine în contact cu apa și căldura. Să fie drept, fără nici un ciot și să nu fie răsucit. Bătrânii spun că cu cât un lemn este mai tânăr, cu atât este mai rezistent. În zona Breaza am întâlnit meșteri drănițari

¹ Mariana Flămând, *Aventura lemnului*, Ed. Albatros, Colecția Cristal, Buc., 1982, p. 84-85

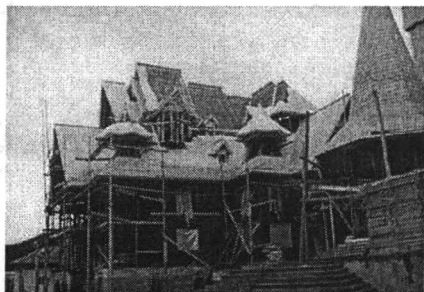
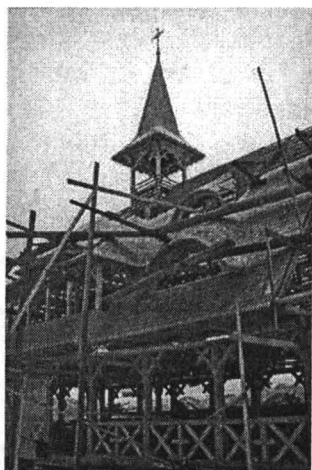
² Gheorghe Iordache, *Ocupații tradiționale pe teritoriul României*, p. 105

care lucrau lemn de 50-60 de ani, deci se caută ca lemnul să nu fie prea bătrân și să crape bine, să nu fie "lânos", să crape drept și ușor¹.

După transportul lemnului în gospodăria meșterului, acesta este secționat în butuci de draniță din care se confecționează spanii de draniță, fiecare bucată cuprindea numai lumina trupului copacului, adică porțiunea dintre două cununi de ramuri succesive. Pentru spanii se utiliza doar partea albă a lemnului – albulețul lemnului – partea cuprinsă între scoarța și inima lemnului. Măduva lemnului era scoasă și se utiliza la foc. În secolul al XVIII-lea se foloseau dranițe de până la 2 m lungime și erau prinse cu cuie din lemn de tisă. În secolul al XIX-lea, după ce au început să apară cuiele manufacturate de serie, dranița a avut o lungime de 80 cm până la un metru, iar până la etatizarea pădurilor din România care s-a petrecut în anul 1949 a ajuns până la un nivel de 60 de cm. Folosind lemn de calitate inferioară – lemnul de foc ce era acordat locuitorilor din zona în care nu mai contează momentul tăierii – au transformat dranița în solzii de draniță cu o lungime cuprinsă între 35-45 cm. Solzii de draniță erau frumos "formuiți" în una, două sau trei flori.

*Bătutul
draniței*

¹ Radu O. Maier, *Drănițitul în Etnografia Văii Bistriței*, Piatra Neamț, 1973, p.549

Nu se poate face draniță dintr-un lemn trăsniț, pentru că în tradiția locuitorilor acest fel de draniță ar atrage în continuare fulgere. Dintre toate meșteșugurile prelucrării lemnului, dogăria este cea care cere o mai mare specializare, o pregătire mai temeinică și mai îndelungată, de aceea în zonă se întâlnesc mai puțini meșteri dogari decât alți meșteșugari ai lemnului. Meseriașul care făcea doage sau vase din doage se numea în general "dogar". Regional i s-a mai spus și butar, vasar, ciubărar, butnar. În funcție de specificul local, cele mai căutate lemne pentru confecționatul doagelor au fost acelea de stejar, frasin, brad, molid și dud. Rar se mai lucra și din paltin, cireș, ulm și fag. Frasinul era apreciat cel mai potrivit pentru butoaiile de vin, iar lemnele de dud și de stejar erau căutate pentru butoaiile de țuică. În viziunea dogarilor, recipientele de dud și de stejar au calitatea de a transmite băuturii un gust deosebit și o culoare asemănătoare cu a untdelemnului¹.

Producția meșteșugărească a dogarilor satisfăcea nu numai nevoile zonei, ci și pe acelea ale altor zone mai apropiate sau mai îndepărtate.

Desfacerea mărții atât în zonă cât și mai ales înafara zonei se făcea prin schimb în natură sau, mai rar, pe bani. Schimbul în natură al mărții dogarului era reglementat de tradiția încetățenită la acești meșteri. Pentru vasele duse la piață, dogarul cerea în schimb produsele agricole de care avea nevoie (cereale, vin etc.), deoarece zona Câmpulungului moldovenesc avea puțin teren agricol, care nu putea acoperi cerințele chiar ale unui consum modest; agricultura era puțin dezvoltată.

Vasele erau schimbate pe cantități stabilite de produse agricole. Ca unitate de măsură se lua cantitatea de produse agricole pe care o cuprindea vasul, respectiv o jumătate de vas, trei sferturi, un vas întreg, de două ori vasul etc. Dacă se făcea schimb în natură, spre exemplu cu știuleți de porumb, vasul era umplut de mai multe ori, pentru a se asigura o cantitate de boabe egală cu aceea pe care meșterul ar fi primit-o gata curățită de pe cocean. Uneori schimbul se făcea și combinat, parte în natură, parte în bani, după înțelegere. Schimbul în bani era fix, se făcea prin buna înțelegere, în limitele prețurilor pieței locale.

Meșteșugul dogăriei se învăța în satul natal sau în alt sat, în atelierele dogarilor profesioniști, care la rândul lor învățaseră meseria tot în calitate de ucenici².

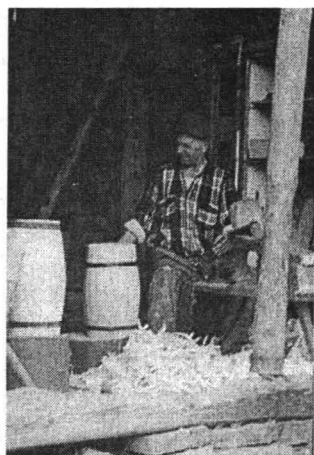
Între cele două războaie au început să apară și să crească numeric cei care făceau comerț pe cont propriu cu produse de

¹ Gheorghe Iordache, *Ocupații tradiționale pe teritoriul României*, p. 249

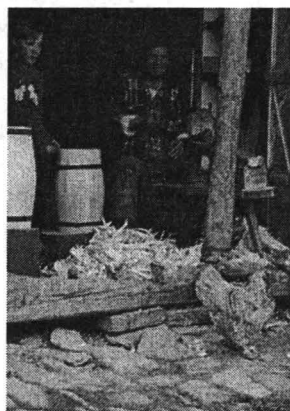
² Radu O. Maier, *Dogăria-Butnăria în Etnografia Văii Bistriței*, Piatra Neamț, 1973, p. 536-537

dogărie, draniță și alte sortimente de lemn de construcție. Mai puțin în stil mare, cu vagonul, cei mai mulți cu căruțele cu care băteau în căutare de bani buni piețele din Rădăuți și Siret, Dorohoi și Botoșani, Dărbăni și alte localități de lângă Prut sau de mai departe, de unde aduceau produse agricole, cai, etc. Este un fel de comerț ambulant, suprafața zonei neputând îndeestula nevoile locuitorilor ei¹.

Pentru construcția de instrumente muzicale dăm cuvântul lui Mihai Lăcătuș, care a fost un celebru constructor de buciume: "Zicala a rămas până azi la cei ce construiesc acel instrument, cât și la cei care cântă în el: <<Trâmbița e mai bună, dacă-i făcută din lemn trăznit>>. Trăznitul nu ajută la sunete, dar el pălește de obicei în molizii cei mai înalți din pădure, pe majile lemnului până în pământ. Astfel, căutătorul a văzut fără să taie copacul, dacă acesta crapă drept, dacă e des la maji și dacă nu e petros. Dacă are aceste calități, se înțelege că la sunet lemnul este bun. Iată ce am învățat eu de la bătrânii înaintași despre lemnul de rezonanță: acest lemn se găsește prin pădurea care a trecut de 100 de ani, prin locuri cu izvoare sau pâraieșe, prin văile mai joase, la dosuri, ferite de vânturi.

Lucrul dogarului

Copacul trebuie să fie drept, să nu aibă crengi decât la vârf și să treacă de 40 cm în diametru la tulpină. De obicei acest copac se

¹ G. Muntean, V. Cardei, *Bilca – O așezare din Valea Sucevei. Privire istorică*, Suceava, 1971, p. 40

dezvoltă în locuri cu desime și este mai înalt decât vecinii săi. Ca să-l cunoaștem mai bine, lipim urechea de copac și-l lovim cu muchea toporului. Dacă are sunet deschis și la urmă tremurat este lemn bun, sunător. E mai bine ca această căutare să o facem când pământul e înghețat: apele izvoarelor și păsările nu ne stingheresc în acel timp. Tăiem o așchie cam de 80 cm lungime, o despicăm în dranițe subțiri și aceasta ne arată dacă lemnul crapă drept sau e sucit. Din lemn sucit, dacă e bun, se poate face draniță și doage, dar trâmbiță nu se poate face, doar cel mult corn și trâmbiță din cele mici, pentru copii. Tăiatul lemnului pentru trâmbiță îl facem tot iarna. Se taie copacul la înălțimea de 1 m de la pământ, în așa fel ca cioata s-o mai tăiem odată de lângă pământ; această cioată e puțin încovoiată și lemnul e bun pentru corn. Din copacul doborât măsurăm un colțiș de 3,30 cm lungime. Din unii molizi ies doi colțiși până la cepuri. Dacă îl găsim la loc de unde să-l putem căra acasă, e bine să-l ducem întreg. În cele mai dese cazuri acest copac îl găsim ascuns în locuri fără drum; atunci suntem siliți să-l crăpăm în patru sau opt lobde, după putință. Abia primăvara, când se dezgheță, atunci crăpăm lobdele și căutăm ca ele, fiecare să aibă 12 cm la bute. După ce cojim lobda, avem grijă să-i scoatem inima, iar spanii îi răzimăm în picioare, sub streășina casei, cu locul inimii în afară. Le așezăm în partea casei unde nu-i prea mult soare, sau unde nu bate soarele deloc. Trebuie să steie acolo două veri, având grijă să le sucim din când în când. După acest timp le putem pune într-un pod de grajd sau casă, așezate drept, puțin răsfirate. Cu cât stau mai mulți ani cu atât se usucă mai bine”¹.

În Școala de arte și meserii, înființată în anul 1892 în orașul Câmpulung Moldovenesc care avea și o secție de instrumente muzicale la care a revenit ca profesor unul din cei mai renumiți lutieri ai țării, Roman Boianciuc, înainte de reforma învățământului care a avut loc în anul 1948, se făcea sculptură în lemn de molift (molid), brad, pin, larice (molid roșu) care erau uscate în condiții speciale. Uscarea pe cale naturală sau uscarea moderată – bucățile de lemn erau păstrate în nisip uscat în beciurile școlii și opărite cu leșie înainte de uscare. Culoarea albă-gălbuie până la galben-roșcat, lemnul este moale, conține rășină și uleiuri eterice. Fibrele sunt drepte, se crapă lesne. Inelele anuale “mascate” și cu fâșii mai roșcate. Se întrebuințează în sculptura pentru lucrări mari, creștături, ornamente și figuri. Pentru a le da acestora o valoare mai mare și o înfățișare artistică se “pârlesc”² (se ard) – vezi cele două jilțuri regale construite în 1935 în atelierele Școlii de arte și meserii, și care actualmente nu au nici o fisură.

¹ Mihai D. Lăcătuș, *Șuieră iarba, cântă lemnul...* Buc., 1981, p. 83-84

² Ioan H. Sârghe, *Sculptura în lemn*, Tipografia ziarului “Universul”, S. A., Buc., 1934, p.70

Pentru conservarea draniței se folosește laptele de var, iar după ce sunt bătute pe acoperiș, la un an după ce se desprind fâșioare mici de lemn din pricina ploii și a căldurii și își schimbă culoarea devenind gri, se dau cu păcură. Dranița poate rezista, dacă nu-i afumată, până la 40-50 de ani. Dacă este afumată – casele care nu au un horn exterior și fumul se răspândește în pod, pot rezista 70-80 de ani.

În concluzie, se poate spune că trebuie să asigurăm liniștea pădurii românești în vederea refacerii și revitalizării arboretelor de rezonanță¹.

¹ Dr. ing. Ion Barbu, *Moartea bradului – simptom al degradării mediului*, Ed. Ceres, Buc., 1991, p. 272

Câteva considerații privind practicile empirice în tratarea bolilor de animale (despre vindecatorii de animale)

Alexa Gavril Bâle
Baia Mare

Vindecarea animalelor bolnave ori accidentate a constituit o foarte veche preocupare a omului. Data fiind importanta acestora pentru existenta omului, este firească grija pentru sănătatea animalelor, atât din perspectiva asigurării unor bune condiții(hrană, adăpost), sau sa le ferească de îmbolnăviri cât și din cea a tratării celor bolnava ori accidentate.

Practica vindecării, a tămăduirii animalelor are la bază observația empirică, desfășurată de-a lungul timpului. Datele privind sănătatea și bolile la animale, încet, încet, s-au sistematizat, dând naștere medicinei veterinare științifice, culte.

Multa vreme practica empirica a coexistat cu metodele culte, științifice de tratare a animalelor, fapt dealtfel observat și în medicina omului. În sprijinul celor mai înainte afirmate țin să menționez că în zona unde îmi execut profesia au activat câțiva empirici, destul de pricepuți, unii chiar vestiți.

Dupa informațiile culese, aceștia au învățat cum să vindece animalele pe trei căi, anume:

unii au prins "meseria" de la alții mai bătrâni. Era tradiția ca un om priceput la animale sa-și lase "știința" la un tânăr, pe care-l vedea interesat de aceasta, avea un pic de aplecare în această direcție; alții au prins unele cunoștințe în armată, unde au fost felceri veterinari în unitățile de cavalerie;după al doilea război mondial s-au făcut, pe zone cursuri de îngrijirea animalelor, cei care le urmau, dobândind unele cunoștințe pe care, odată întorși în satele de origine le aplicau, ajungând să dobândească o oarecare îndemânare. La noi se vorbește despre o astfel de școala la Șomcuta Mare.

De pe la mijlocul anilor '80 și până la sfârșitul mileniului trecut am stat de vorba cu mai mulți astfel de vindecători empirici de animale, obținând informații despre modul cum au dobândit cunoștințele precum și despre metodele lor de lucru și tratarea animalelor bolnava. Despre alții, care nu mai erau în viața am obținut informații indirect, de la urmașii lor.

În Șurdești (com. Șișești) l-am întâlnit pe bătrânul Victor Dipșe, care prin 1995 – 1997 avea aproape 90 de ani. Dânsul mi-a povestit că a "prins" cum se tratează "marhăle", în război, de la un țăran foarte gospodar din Ungaria, unde regimentul său a fost plecat

mai multă vreme. A avut chiar și câteva cărți despre bolile animalelor, care fiind în limba maghiară au fost distruse de urmași.

În schimb în Șișești, până în 1992 a activat un vindecător absolut fără nici o școală, care a învățat arta vindecării animalelor de la bătrânii satului. Soția lui, astăzi în vârstă de 81 de ani(Tentiș Parasca a Rujii) mi-a relatat câte ceva din metodele pe care le aplica soțul său Gheorghe care , întorcându-se bolnav din război, în 1947, a lăsat vindecarea animalelor unuia mai tânăr, Bălibanu pe nume, ce învățase ceva zootehnie la o școală din Șomcuta Mare, în cadrul unor cursuri de scurtă durată.

Tentiș Gheorghe din Șișești castra porci și tauri("când era tăurul de 4 – 5 luni îl lega de picioare și-l trăgea jos, îl spăla bine, cu apă și sapon de haine și-l ungea cu puțină arămiță, după care-l jugănea cu un cuțitaș mic, bine ascuțit ori cu briciul"). La vaci, când, când "vedea că-s mai, mai supărate, le pune spânz, în bărbie, jos; se umfla, cît un fund de coș, cît o vedere, abia mergea vaca până se spărgea umflătura"). Tot la vaci "le slobozea sânge cu o sculă făcută dintr-un dinte de sirisău rar, la care io pus un mănunchi din lemn. Strînje vîna vacii cu o șpargă, pune dintele pã vîna și cu un lemn, cît o coadă de topor love scula"). Tentiș Gheorghe mai curăța vacile de "armorare", cu mîna "pe dinapoi", apoi le dădea oțet de mere cu soldă, să beie si le trecea mintenaș").

La șchiopături, mai ales boii șchiopătau, se "coceau la unghie". " La tata un bou o stat o vara-n grajd, cu coptătură la unghie; pîntru asta le puneau piatră arsă topită-n apă curată, le spăla rana și apoi unge cu unsoare de pe untură...cînd nu putea făta vacile știa întoarce vițelul să vie bine, iară cînd se încuia la rînză le dădea oțet de mere, ori câte-un sfertuc de horincă." La oi și la porci tratamentul era extrem de simplu, aproape în orice boală " se sîngerau, oile la ureche, porcii la ureche, ori la coadă.

În practica de zi cu zi, într-o zonă destul de mare, cuprinsă între Baia Mare, Tîrgu Lăpuș și Căvnic m-am întâlnit frecvent cu metode empirice de tratament, aplicate animalelor bolnave din gospodăriile oamenilor, cu mențiunea că vindecătorii vestiți, cu oarecare autoritate în lumea satelor au dispărut, fiecare om încercînd să-și trateze animalul suferind după cum " a auzit din bătrîni", de la vechii pricepuți între-ale bolilor la animale, ale căror cunoștințe s-au disipat în popor.

Bibliografie:

Bâle, Gavril, *Leacuri pentru vite* (editia II), ed. Etnologica, Baia Mare, 2006.

Hereș, Simion; Grigore Mureșan, E. Marinca, Gavril Bale, *Medici veterinari si medicina veterinara de-a lungul veacurilor in Maramures*, ed. Scriptorium, Cetățele, 2003

preot Viorel Thira

Baia Mare

Poporul nostru a crezut și a mărturisit pe Dumnezeu, așa cum a crezut și a mărturisit întreaga Biserică Ortodoxă a Răsăritului. Rătăcirile în materie de credință au apărut la noi numai după cel dintâi război mondial, când românii mai puțin instruiți au ajuns în contact cu unele secte din țările pe unde i-a purtat războiul și s-au amplificat după decembrie 1989, prin contactul cu Orientul și Occidentul.

Țăranii români, creatorii colindelor, și-au însușit noțiunile esențiale ale credinței din fața altarului, de unde preoții le-au explicat Evanghelia.

Folclorul nostru este unul din cele mai frumoase și mai bogate din lume, este oglinda sufletească a țăranului român, în care Dumnezeu este pretutindeni.

„Cruce-n casă,

Cruce-n masă,

Cruce-n tuspătru cornuri de casă.

Dumnezeu cu noi la masă

Maica Sfântă la fereastră.

Îngerașul mă păzește

Sfânta cruce mă-ntărește.

Îngerașul mi-i lumină

Sfânta cruce mi-i odihnă”. (rugăciune populară)¹

După Mântuitorul Iisus Hristos, cea mai importantă personalitate religioasă din folclor, este Maica Domnului, întrucât în centrul colindelor stă Nașterea Fiului lui Dumnezeu.

Poporul nostru a crezut întotdeauna că Maica Domnului este cea mai puternică mijlocitoare între cer și pământ, între om și Dumnezeu, întrucât ea intervine pentru cei credincioși, prin relația Mamă-Fiu și este întotdeauna ascultată.

Care sunt temeiurile biblice pentru cinstirea Maicii Domnului?

Îndată după căderea în păcat, Dumnezeu a vestit-o pe Eva că mântuirea va veni prin femeie. Profetul Isaia a vestit că femeia respectivă va fi fecioară (Isaia 7,14). Această femeie prezisă de Dumnezeu prin Duhul Sfânt a fost Fecioara Maria.

Ea a fost cinstită de către Dumnezeu Tatăl că a învrednicit-o să dea trup pământesc Fiului Său.

¹ Th. Feciorul, *Poporul român și fenomenul religios*, București, 1939, p. 67

De către îngerul Bunei vestiri numind-o „plină de dar”. De către Sf. Elisabeta mama lui Ioan Botezătorul numind-o „Binecuvântată între femei și binecuvântata este rodul pântecelui Tău” (Luca 1,40-43).

De către oamenii din mulțime, care prin gura femeii au spus: „Fericit este pântecul care te-a purtat și fericiți sâni pe care i-ai supt”, iar El a răspuns: „Așa este, dar fericiți sunt cei ce ascultă cuvântul lui Dumnezeu și-l păzesc pe El” (Luca 11,27).

De către Fiul ei Iisus Hristos care era mereu cu ea, și îi era supus (Luca 2,51). O asculta când îi cerea ceva, de pildă la nunta din Cana Galileii, iar la răstignire a încredințat-o spre îngrijire ucenicului Ioan. Ea însuși a spus că o vor cinsti toate neamurile pentru cinstirea ce i-a făcut Dumnezeu. „Iată, de acum mă vor ferici toate neamurile. Că mi-a făcut mie mărime cel puternic” (Luca 1,48).

La cele de mai sus se adaugă scrierile Sf. Părinți, adică tradiția scrisă și orală a Bisericii, precum și profețiile Vechiului Testament pe o întindere de aproape o mie cinci sute de ani înaintea venirii Fiului lui Dumnezeu în lume.

Celebrul hristolog român Sterie Diamandi, îmi spunea odată că viața Mântuitorului Iisus Hristos s-ar putea scrie numai pe baza profețiilor, fără a studia Evangheliile, atât sunt de clare și amănunțite. În colindele românești Maica Domnului apare în mai multe ipostaze. Sosită la Betleem spre seară, împreună cu bătrânul Iosif, nu găsesc loc de odihnă peste noapte decât într-un adăpost de păstori, unde are loc cel mai mare eveniment din istoria lumii, nașterea Fiului lui Dumnezeu din Fecioara Maria, cum profețise cu multă vreme în urmă profetul Isaia. Evenimentul grandios a fost cinstit de către Dumnezeu Tatăl prin trimiterea stelei minunate deasupra staulului, cântarea îngerilor și sosirea magilor. Mântuitorul a venit în lume în cele mai modeste condiții posibile pentru a fi în viața pământească amicul celor săraci, dar curați la suflet.

Apoi apare în colinde fuga în Egipt de mânia lui Irod, nunta din Cana, propovăduirea Evangheliei, arestarea, răstignirea, Fecioara lângă cruce, care adună sângele scurs din trupul Fiului său în potire de argint, „pentru a fi de miruit cât vom trăi pe pământ”. După aceste momente de cumplite dureri apare bucuria învierii și Fecioara în mijlocul ucenicilor la Pogorârea Duhului Sfânt pentru ai întări cu putere de sus pentru a pleca la predicarea Evangheliei și a-și întări cuvântul prin minunile ce făceau. Nu este uitată nici înălțarea cu trupul a fecioarei la cer, care este înfățișată în modul următor:

„Fiul meu iubit mă cheamă

Azi la Sine-n cerul sfânt

Vă las binecuvântarea,

Și mă-nalț de pe pământ”¹.

Colindatul este unul din cele mai frumoase obiceiuri românești păstrate de atâtea sute de ani. În nopțile cu lună, când ard stelele pe cer sau ninge, se aud cetele de colindători trecând de la o casă la alta. Este un lucru sublim. Nu cred că cineva le poate asemana cu alte momente mai frumoase din viața lui. Atunci vine cerul pe pământ și sufletele omenești se înalță spre Dumnezeu.

„Limbă, țară, vorbe sfinte la străbuni era

Ei ar plânge în morminte de m-ar asculta” zice poetul.

Colindele sunt inspirate din Sf. Scripturi, Viețile Sfinților, din cărțile apocrif, din legende și datini, și au fost păstrate de-a lungul sutelor de ani prin evlaviea poporului. La alcătuirea lor au participat: preoți, cântăreți din strane, învățători și oameni din popor, fiecare cu priceperea sa.

Sub aspect artistic colindele au diferite niveluri de realizare, de la versuri demne de condeii lui M. Eminescu, la versuri modeste, la nivelul oamenilor din popor, cu multă dragoste față de Dumnezeu și Biserică.

Pentru Alecu Russo, celebrul autor al „Cântării României”, chiar atunci când forma versurilor uneori defectuoase, ele i se păreau „poleite cu razele geniului”. Este supremul omagiu ce îl poate aduce, Alecu Russo, omului din popor, cu suflet curat.

Am studiat peste patruzeci de cărți cu colinde, toate sunt adevărate minuni de frumusețe, nu știi ce să alegi, toate te atrag, toate te încântă și vrând-nevrând trebuie să fii subiectiv în alegerea lor.

După cum se știe familia sfântă a sosit la Betleem seara și n-au găsit loc de găzduire decât într-un adăpost de păstori la marginea orașului. Autorul colindei se întreabă:

„Viflaime, Viflaime,
Cum de n-ai primit tine
Pe fecioara Maria,
Să nască pe Mesia?
N-ai știut tu Viflaime
Cu câtă dragoste vine
Cea mai Sfântă între fecioare
A Domnului Născătoare?...”²
„Trei crai ai pământului,
Au venit la închinarea Lui,
Și pe Cristos l-au aflat
Pruncuț, în iesle culcat;
Iar Fecioara Preacurată,

¹ *Imne religioare*, București, 1935, p. 56

² *Colinde de Crăciun*, Baia Mare 1993, p.

Lângă el stă supărată,
Cică în Vîflaem oraș,
Nu și-a căpătat sălaș,
Și-au născut pe Fiul Sfânt
Jos în iesle pe pământ."¹

O imagine a pruncului Iisus într-o colindă de la Bacău:

„Copilule cu ochi senini,
Tu vii din nou printre streini,
În peșteră pe paie reci,
Tu capul iarăși Ț-il apleci...”²

O altă imagine tot de la Bacău :

„Lângă ieslea minunată ne-adunăm,
Când colindul Sfintei Nașteri colindăm,
Doarme Fiul lângă-al mamei sân duios,
Soare dulce este fața lui Hristos.”³

Când pruncul Iisus plânge Sfânta Fecioară îl mângâie zicându-i :

„Taci Fiule, taci dragule,
Căci mama ție ți-a da,
Două pere, două mere,
Două țâțe de-ale mele,
Cheile raiului,
Paharul botezului,
Scaunul județului.”

În altă colindă tot din Țara Năsăudului ideia este completată :

„Că ție Maica ți-a da,
Șustariul botezului,
Scaunul județului.
Din șustari îi boteza,
Din scaun îi judeca,
Pe care îi boteza,
La cruce s-a închina,
Lui Dumnezeu s-a ruga.”⁴

În mai multe colinde Prea Sfânta Fecioară descrie chipul Fiului său :

„Dacă cumva l-ați văzut,
Al cunoaște ați putut,
Căci pe fața Fiului,
Scrisă-i raza soarelui,
Și pe frunte lună plină,

¹ N.I. Dumitrașcu, *Cântări de stea și colinde*, Ramuri, Craiova, 1923, p. 38

² *Cântări și colinde ortodoxe*, Buna Vestire, Bacău 1996, p. 164 și 167.

³ *Ibidem* p. 167

⁴ Gavril Bichigean, *Colinde dintr-un colț de țară*, Năsăud, 1942, p. 33 și 35

Lună plină cu lumină,
Iar pe ai lui umerei,
Strălucesc lueferei." ¹

În două colinde, una culeasă de Sabin Drăgoi, și alta de G. Breazul, pentru înfățișarea Fiului sunt folosite metafore din Miorița capodoperă a geniului românesc.

„Ochișorii lui,
Mura câmpului.
Mustăcioara lui,
Spicul grâului,
Sprâncenele lui,
Pana corbului..." ²

Pentru a scăpa de mânia lui Irod, Fecioara Maria cu pruncul Iisus și bătrânul Iosif, primind poruncă prin vis, au plecat în Egipt :

„Pe Hristos nu l-au tăiat,
Tatăl sfânt l-a apărat,
I-a trimis un înger sfânt,
Ca să-l scape pe pământ...
Până la Egipt s-a dus,
Cu dulcele prunc Iisus,
Și a scăpat de moarte grea,
Ce Irod în gând avea." ³

Într-o colindă culeasă de G. Cucu din Bunești Argeș, Fecioara apare cosând la fereastră o coroană pentru pruncul Iisus:

„Cine coase la fereastră,
O coroană prea frumoasă?
Este mama lui Hristos,
Mesia chip luminos.
Coroană de îngerăș,
Pentru Iisus copilaș.
Coroană de trandafiri,
Care aveau să fie spini.
Vai, o Maică nu, visezi,
Cum o să te întristezi !
Coroană de trandafiri,
Va fi numai pătimiri." ⁴

Potrivit Sfintei Scripturi în viața sa pământească Fecioara Maria a avut parte de șapte bucurii și șapte dureri.

Bucurii : Bunavestire, Vizita la Elisabeta, Nașterea Pruncului Iisus și închinarea Magilor, Întâmpinarea Domnului la templu, aflarea

¹ Atansie Marianu Marienescu, *Colinde*, Pesta 1859, p. 51.

² Sabin Drăgoi, *303 Colinde*, Craiova, 1925, p. 209.

³ S. Drăgoi, *ibidem*, p. 202

⁴ Gh. Cucu, *200 colinde*, București, 1963, p. 37.

Pruncului în templul din Ierusalim, Învierea și Înălțarea domnului la cer. Aceste bucurii sunt simbolizate în șapte trandafiri în mâna sau în coroana Sfintei Fecioare cum este înfățișată în icoane.

Șapte dureri ale Maicii preasfinte: cuvintele dreptului Simion : „Prin sufletul tău va trece sabia.”, Fuga în Egipt, Pierderea lui Iisus la Ierusalim, Sfânta Fecioară întâlnește pe Fiul său în drumul Calvarului, Răstignirea lui Iisus, Sfânta Maică îmbrățișează pe fiul său mort, și Înmormântarea lui Iisus.

În Sfintele Scripturi numărul șapte este un simbol sfânt. Toate aceste bucurii și dureri sunt reflectate în colinde cu multă artă.

Într-o colindă din județul Alba în care este descrisă o liturghie oficiată de un preot bătrân, Fecioara asistă cu Pruncul în brațe, micul Iisus văzând că Mama sa e supărată o întreabă :

„Ce lucru-i d-acesta Maică,
De când slujba ascultași,
Multe lacrimi mai vărsași,”...
Zis-a Maica către Fiu :
„Fiul meu, micuțul meu,
Nu știi tu câte știu eu,
În acest brădet verde
Sunt trei meșteri de lemnari,
Tot cioplesc și măiestresc,
Tot cioplesc la crucea ta,
De înaltă-i ca statul tău,
De lată-i ca brațul tău,
Ei pe tine te-or răstigni.”¹

Cel mai tulburător eveniment din istoria lumii, a fost fără îndoială răstignirea lui Iisus Hristos, la care au participat nu numai Fecioara Maria și ucenicii săi, ci și întreaga natură.

Răstignirea Domnului cât și cumplita durere a Maicii Sfinte din acel moment, este înfățișată cu mare artă într-o colindă din Ardeal:

„Judovii l-au răstignit,
Pe cruce de brad l-au pus,
Cu sulița l-au împuns,
Pe cruce albă de brad.
Soarele s-a întunecat,
Stelele începură a plânge,
Că se varsă atâta sânge,
Luna în sânge s-a îmbrăcat,
Munții s-au cutremurat,
Pietrele s-au despicaț,
Apele s-au tulburat.”²

¹ S. Drăgoi, *ibidem*, p. 191-192

² A. Viciu, *Colinde din Ardeal*, Buc. 1914, p. 70

Când cuiele le bătea,
Sângele șuroi curgea.
Maica sfântă și sosea ;
Cu paharul de argint,
Sângele l-au sprijinit,
Să fie de miruit,
Cât om trăi pe pământ.”¹

Aceeași colindă este prezentă și în colecția lui Petre Lenghel Izanu din Maramureș. La fel se găsește aceeași temă și în colecția lui Anton Pann din Țara Românească :

„Sfânta Maică amar plângea,
Lângă cruce lăcrămând,
Pre fiu în chin văzând,
Inima ei se rupea,
Sabia o pătrundea,
De durere se rănea,
O cât de mult se întrista,
Cât de jalnic se văita,
Și dintru adânc ofta.”²

Maica Domnului a fost întotdeauna în centrul pietății ortodoxe. Ei i s-au înălțat cele mai multe rugăciuni, în Ea și-a pus lumea nădejdea din leagăn până la mormânt.

Maica Domnului este prezentă în viața poporului român prin bisericile ce-i poartă numele, minunile săvârșite (sunt cuprinse în cărți peste cinci sute de minuni întâmplare de-a lungul vremii, icoane, troițe și alte opere de artă. De asemenea Ea este prezentă în creația lui Mihai Eminescu și a altor scriitori.

„Poporul român s-a născut creștin și a rămas creștin. El, poporul autentic, nu și-a batjocorit icoanele, ci le-a pictat cu evlavie pe lemn și pe sticlă, nu și-a dărâmat bisericile, ci le-a ctitorit, nu și-a renegat Mântuitorul, ci l-a evocat în colinde.”³

În sânul poporului român au fost întotdeauna puțini atei. Dăuă cazuri interesante, care uneori făceau parada ateismului, au fost Titu Maiorescu adept al filozofiei schopenhaueriene, și Garabet Ibrăileanu criticul literar de la Viața Românească din Iași.

Titu Maiorescu după mărturia lui Tudor Arghezi: „se îngrijea să trimită fără întrerupere la mănăstirea Cernica, în noaptea ajunului de Paști, pe sub ascuns, câte o lumânare monumentală la icoana Maicii Preciste din catapeteasmă. Lumânarea trebuia să ardă un an întreg, până la luminarea viitoare, punctual dăruită mănăstirii”⁴

¹ A. Viciu, *op. cit.*, p. 73.

² A. Pann Stea, *Villaim și colinde od.* Cultura românească f.a., p. 47.

³ Victor Kernbach, *Universul mitic al românilor*, București f.a., p. 376

⁴ Tudor Arghezi, *Cu bastonul prin București*, București 1961, p. 33.

Iar G. Ibrăileanu se întreabă: „Dacă nu crezi în nici un Dumnezeu, atunci ce te împiedică să-ți fie scumpe credințele și ritualele, care au consolat pe tatăl tău și pe mama ta și le-au ușurat ceasul greu al morții?”¹. Sunt întrebări capitale.

După mărturia Sfintei Scripturi, tot ce a făcut Dumnezeu în lume a zis cu cuvântul să fie, și au fost toate. Numai pe om l-a făcut Dumnezeu cu mâinile sale și l-a înzestrat cu minte și suflet în care să se reflecte toate frumusețile lumii. În aceasta constă toată măreția omului, în sensul că nu este numai o mână de țărână, suflată de vânt, ci are suflet, și este nemuritor.

După concepția Sfinților Părinți ai Bisericii universale, cel mai minunat lucru din lume este contemplarea dumnezeirii, care conferă satisfacții nebănuite. Dacă pentru un moment, Dumnezeu nu s-ar arăta în rai acesta s-ar transforma în iad, iar dacă fața lui Dumnezeu s-ar arăta pentru o clipă în iad acesta s-ar transforma în rai și s-ar stinge de acolo toată durerea și suspinul.

După concepția lui F.M. Dostoievski dacă a mai rămas ceva din puritatea cea dintâi (a paradisului) aceia o mai putem găsi astăzi numai în frunzele fragede de primăvară și în ochii copiilor. Religia creștină este cea mai aleasă poezie a sufletului și mângâiere în fața morții. Poezia nu este meșteșugul versificației ci o datare sufletească deosebită.

Toate slujbele religioase au farmecul și poezia lor și caută să ne apropie de Dumnezeu, să ne înalțe sufletește, dar cele care strălucesc în permanență ca soarele și luna de pe cer sunt sărbătorile Crăciunului și ale Învierii. Atunci se deschid cerurile și vine lumina lui Dumnezeu până la noi.

Noaptea de Crăciun e sublimă :

„Răsună blând sub sară,
Al clopotelor cânt,
Căci vine, vine iară
Hristos pe acest pământ.
La orișicare casă s-aud colindători,
Cântarea lor frumoasă,
Răsună pân' la nori.”²

Compozitorul austriac Fr. Schubert în Ave Maria numește pe Fecioara Maria:

„Sfeșnic sfânt, Nor de argint, și Mândru Crin” și o roagă în încheiere cu capul plecat:

„Fecioară dulce prea curată,
Să nu uiți nici atunci de noi,
Când vom fi duși la judecată

¹ Garabet Ibrăileanu, *Privind viața*, București, 1930, p. 20.

² *Colinde culese din popor*, Mănăstirea Bixad, 1935, p. 53.

Smeriți în ceasul de apoi.”

Este suprema rugăciune pe care o putem și noi adresa Sfintei Fecioare.

Simion Mehedinți spune în „Creștinismul românesc” că dacă rugăciunea lui Eminescu „Rugăciunea-ndurărilor” ar fi avut parte de un condei ca a lui Schubert, ar fi fost la fel de celebră.

Razele de lumină ale Fecioarei să vină peste noi, și sufletele noastre să le aibă în sfânta Ei pază.

foto: Mihai Dăncuș

Până spre mijlocul secolului al XX-lea, interpretările textelor mioritice vizau, cu mici excepții, studii de caz, substratul unor teme și episoade, contaminări în spații restrânse. Monografia fochiană din 1964¹ se părea că va închide definitiv acest capitol al interesului pentru variantele locale și va impune abordări globale ale fenomenului mioritic, fapt confirmat și de intervenția eliadiană din 1970².

Însă unul din efectele secundare ale celebrei monografii a fost relansarea discuțiilor privind rolul decisiv pe care variantele transilvănene l-ar putea juca în ceea ce s-a numit mai târziu «istoria și geneza Mioriței». Studiile lui Ovidiu Bîrlea, Ion Taloș, Al. Amzulescu, Monica Brătulescu, Vasile Latiș, Pamfil Bițiu și Mihai Pop au relevat arhaismul Mioriței-colind, aceste lucrări devenind totodată și indirecte procese de paternitate în condițiile în care până în anii '60 versiunea-baladă monopolizase interesul cercetătorilor, iar ținutul Vrancei era singurul spațiu de obârșie acceptat.

O exegeză a textelor mioritice care au circulat exclusiv în spațiul nord-transilvănean reprezintă, fără îndoială, o necesară întoarcere la obârșii și se întemeiază pe argumente care apropie ținutul Maramureșului de însăși spațiul de geneză al Mioriței. Dar premisa fundamentală a studiului rămâne identificarea unor elemente de cultură populară invocate sau sugerate de textele mioritice maramureșene. În condițiile în care această regiune a beneficiat de câteva atuuri ale unui pronunțat conservatorism etnofolcloric.

Țară de margine...

„Maramureș. Iată o regiune, o zonă renumită, considerată și de români și de străini ca de neegalat sub raportul păstrării obiceiurilor, folclorului tradițional, portului, care sunt vii și importante în viața locuitorilor”³ (J. Marrant, 1982). Despre acest fenomen s-au întreprins studii competente de-a lungul vremii, reliefându-se în mod deosebit două aspecte determinante ale specificului zonei: unul istoric și unul geografic. „Stând în cetatea munților timp îndelungat, nepermițând poate infuzia romană, maramureșenii au păstrat straturi adânci pentru a forma în cele din urmă cu cadru antropogeografic

¹ A. Fochi, *Miorița*, Editura Academiei, București, 1964.

² M. Eliade, *Studiul Mioara năzdrăvană*, în *De la Zamolxis la Genghis-Han*, Paris, 1970.

³ Prof. dr. Joel Marrant (SUA), interviu în revista *Maramureș*, Baia Mare, mai 1982, p. 9.

individualizat. Deci triburile libere de daci de aici, ferite mai târziu de invazia masivă a migrațiilor, «viața grea» din Maramureș, care a solicitat munca și inteligența omului și, poate, în primul rând, sentimentul de neam și solidaritate - aceștia și alți factori au impus Maramureșului o continuitate distinctă¹.

Referindu-se la perioada feudală, istoricul Nicolae Iorga a fost de părere că în regiunile nordice din Ardeal „regii unguri au avut o stăpânire numai nominală”, iar „în Maramureș făceau voievozii ce voiau”². O autonomie de fapt care a facilitat menținerea identității culturale în acest spațiu, iar mai târziu a generat un export de identitate națională spre alte regiuni, căci Maramureșul „a fost odată o țară care a pus temelie la o altă țară”³. Legenda lui Dragoș și Bogdan din Cuhea, descălecători în Țara Moldovei, e suficient de cunoscută. Cert este că Maramureșul, „închis între câteva masive muntoase ale Carpaților, ca între ziduri puternice de cetate”, a fost „una 'iii. acele «țări» care au premers formarea statelor noastre feudale. Moștenitor al unor vechi tradiții, puțin alterate până astăzi, Maramureșul constituie un exemplu în privința procesului de închegare statală”⁴.

Rolul jucat de elementul geografic în procesul de conservare a tradițiilor sociale, politice și culturale, a conferit ținutului un statut de enclavă. Maramureșul „este delimitat spre nord de Carpații Păduroși și de fluviul Tisa, este străbătut, ca o șiră a spinării, de Pietros, Țibleș și Gutâi și se deschide în sud, spre lunca Someșului. Unitatea lui de astăzi este formată din ceea ce numim Maramureșul istoric - jumătatea de sud a vechii Țări a Maramureșului - din Țara Lăpușului, Țara Chioarului, o parte a Codrului și zona minieră a Băii Mari”⁵.

În concluzie, se poate afirma că Maramureșul este „o țară de margine sau extremă, cu o îndoită consecință: conservatoare prin reacție firească față de străini și vecini (...), dar, prin aceeași poziție se angaja într-o mișcare centripetă care îi reactiva energiile, determinând-o la elaborarea sporită a formelor sale elementare de cultură în sens larg: cutume, obiceiuri, practici și credințe, cântec și dans, cuvânt și rostire. Este specificul acela pe care-l caută azi, ca pe un bun pierdut, proprii noștri cercetători, ca și cei străini în Maramureș și în alte părți”⁶. Și, de fiecare dată, efortul acestei căutări

¹ Vasile Latiș, *Păstorind în Munții Maramureșului*, Baia Mare, 1993, p. 45.

² Nicolae Iorga, *Viața românească în Ardeal*, 1926.

³ Nicolae Iorga, *Pagini alese din însemnările de călătorie prin Ardeal și Banat [1906]*, Editura Minerva, București, 1977, p. 73.

⁴ Ștefan S. Goravei, Un ctitor de (ară: Bogdan I, în *Magazin istoric* nr. 2, februarie 1973, p. 38-43.

⁵ Mibai Pop, *prefață la Antologia de folclor din județul Maramureș*, Baia Mare, 1980, p. 5.

⁶ V. Latiș, *op. cit.*, p. 100.

a fost răsplătit cum se cuvine. Unii au întrezărit elementul etnografic, alții cel folcloric, dar Nicolae Steinhardt s-a oprit asupra spiritului elevat: „Maramureșul e un simbol, e o chintesență, un semn, un recapitulator sub care se ascunde - poate mai intens și mai insidios decât altele - sufletul românesc în forma lui cea mai loială, ademenitoare și mai elevată”¹.

Regiunea a făcut dovada unei statornicii a tradițiilor, unor germinări de producții culturale capabile să iradieze alte zone, calități grație cărora poate fi socotită ceea ce Ernest Gammilscheg numea teritorii nucleu, Nicolae Iorga și Ion Cornea – romanii populare, iar Nicolae Dunăre - vetre etnoculturale”². În opinia acestuia din urmă, din cele 25 de zone sau subzone etnografice al Curburei Carpatice Nordice, doar șapte au statut de vatră etnoculturală, deoarece se evidențiază printr-un „pronunțat caracter tradițional”, sunt „mai conservative și mai bogate în relicve și reminiscențe”, printre acestea numărându-se Maramureșul Istoric (cu subzonele Tisa, Mara, Iza, Cosău, Vișeu, Talabor, Bârjava) și Țara Lăpușului³.

Miorița s-a născut în nordul Transilvaniei

„Credem că prima versiune a Mioriței s-a născut în zona de Nord Est a Transilvaniei, în regiunea dintre Munții Rodnei și Munții Călimanului, unde și astăzi circulă cu destulă intensitate în forma sa cea mai simplă”⁴, aprecia Adrian Fochi în 1964. Două sunt argumentele care stau la baza acestei afirmații surprinzătoare și puțin valorificată. Primul vizează o variantă din comuna Romuli (județul Bistrița Năsăud), pe care o consideră „versiunea daco-română a vechiului cântec liric anterior fuziunii”⁵, redusă tematic la un incipient testament: „Ciobanul cel credincios / Spune fraților duioși: - Eu numai când oi muri / Pe mine mă îngropați / În staulul oilor”⁶. Iar al doilea are în vedere tipologia mioritică.

Analizând harta tipologică (nr. 2) din monografia fochiană, constatăm că autorul împarte versiunea-colind, specifică Transilvaniei, în două cicluri, în funcție de regimul metric. Colindele în regim metric de 5/6 silabe (ciclul II), din sudul Transilvaniei, ar putea fi socotite o simplă verigă de legătură cu versiunea-baladă. De aceea

¹ Nicolae Steinhardt, *Lecția Maramureșului în Ateneu nr. 9*, septembrie 1992, cf. Memoria Etimologica, II, nr. 4-5 (2002), Baia Mare, p. 449-450.

² Nicolae Dunăre, *Țara Maramureșului, vatră etnoculturală de continuitate*, în Acta Musei..., Sighet, 2002, p. 23; vezi și N. Dunăre, *Curbura Carpatică Nordică*, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 10-32.

³ N. Dunăre, op. cit., p. 24.

⁴ Adrian Fochi, *Miorița*, Editura Academiei, București, 1964, p. 539.

⁵ A. Fochi, *idem*, p. 257.

⁶ *Ibidem*, p. 257 și 571.

avem șansa să restrângem cercetările în zona de circulație a colindelor cu regim metric de 7/8 silabe.

Variantele-colind din ciclul I sunt divizate de A. Fochi (p. 389) în patru tipuri distincte: Tipul 1. Clasic. Centrul și nordul Transilvaniei; Tipul 2. Tema frica de a fi îngropat. Câmpia ardeleană; Tipul 3. Tema mamei. Nordul Transilvaniei; Tipul 4. Tema conflictului erotic. Sălaj - Năsăud - Cluj. Dintre acestea, doar tipul 3 conține o particularitate deosebită: dezvoltă nu mai puțin de patru subtipuri (oșan, maramureșean, lăpușean și năsăudean), ceea ce l-ar fi îndreptățit pe A. Fochi să indice o altă zonă genetică: aliniamentul munților Gutâi - Țibleș - Rodna, corespunzând zonei de nord a propagării tipului clasic, respectiv spațiul unde oieritul se practicam mod tradițional.

Dar A. Fochi și-a cenzurat aceste concluzii, desprinse din propriile analize și totalizări, deoarece se declarase oponent al caracterului pastoral al Mioriței, iar pe de altă parte urmărea să desăvârșească teza lui D. Caracostea privind circulația testamentului ca și cântec epic independent, inițial momentului fuziunii cu alte motive folclorice.

Pentru cei familiarizați exclusiv cu versiunea-baladă a Mioriței (programa școlară), mai precizăm că din cele patru „nuclee tematice” reprezentative (cadrul epic inițial, episodul testamentar, episodul oiței năzdrăvane și episodul măicuței bătrâne)¹, în versiunea transilvăneană se regăsesc doar primele două. Episodul oii năzdrăvane și a maicii bătrâne nu sunt caracteristice decât pentru zona baladei, adică Moldova, Muntenia, Oltenia, Dobrogea și o mică fâșie din Transilvania, în interiorul cotului Carpaților. Ponderea temelor din versiunea transilvăneană o reprezintă: 1) Cadrul epic inițial (locul dramei, tema ciobanilor, hotărârea ciobanilor); 2) Testamentul (locul îngropării, obiectele îngropării, plângerea oilor). Am putea spune că aceasta ar fi formula cea mai restrânsă a Mioriței, respectiv prototipul versiunii-colind. Dar nu toate variantele din Transilvania corespund acestui șablon. Singura zonă care păstrează aproape nealterat această formulă-matrice este nordul Transilvaniei.

O investigație a textelor mioritice din nordul Transilvaniei se impune și din rațiuni de cercetare a ariilor laterale care, se știe, conservă formulele cele mai vechi.

În fine, un alt motiv solid al cercetării acestei zone este susținut de istoriografia mioritică: cea mai veche variantă² cunoscută până acum prezintă similitudini cu tipul sud-maramureșean, subtip lăpuș, la fel ca și prima variantă-colind publicată³.

¹ Clasificare după A. Fochi, 1964.

² *Zona Bistrița Năsăud, 1792-1794*; vezi Manuscriptum, nr. 2-4 (83-84), 1991, p. 8-11.

³ A.M. Marienescu, *Poezia populară. Colinde*, Pesta, 1859, („Judecata păstorilor”).

Concluziile fochiene, teoria ariilor laterale, istoriografia mioritică, statutul de vatră etnoculturală, la care se adaugă conservatorismul etnofolcloric local și arhaismul variantelor, nu doar că îndreptățesc, ci și reclamă necesitatea realizării unor studii sistematice a textelor mioritice din această zonă. Avem suficiente motive să credem că variantele maramureșene aparțin unui strat incipient peste care, ulterior, s-au așezat alte straturi, rostogolind cântecul mioritic spre zona de baladă, până în Vrancea, de unde Alecu Russo 1-a cules fi 846), iar V. Alecsandri 1-a șlefuit (înainte de 1850), transformându-l într-o nestemată a folclorului românesc și european.

În Maramureș, Miorița se cântă în decembrie

Maramureșul de Nord. Risipite pe văile dintre munți, troienite de zăpadă, satele maramureșene se pregătesc de sărbătoare. Un an va apune în curând pentru a se adăuga istoriei, precum cei sfârșiți din viață se adaugă strămoșilor. Un alt an se va ivi, prefigurând viitorul. Iar sătenii din Maramureș dețin această «știință» a viitorului, aplicând-o la modul cel mai firesc cu putință.

Sărbătoarea începe în Ajunul Crăciunului, pe 24 decembrie, cuprinde ceremonia Anului Nou și se isprăvește pe 6 ianuarie. Douăsprezece zile și nopți (duodecesima) încărcate de fabulos și magic, marcate de buna dispoziție a participanților (întorși la matcă din toate colțurile lumii), precum și de o serie de acte rituale și ceremoniale. „E greu de spus unde se termină ritualul și unde începe ceremonialul. Ceea ce este sigur este că tot ce se întâmplă în timpul celor 12 zile nu este cotidian”¹.

În prima noapte, cetele de colindători străbat ulițele satelor, oprindu-se din casă în casă pentru a performa acte de propitiere, de urare, prin subtile și complicate sisteme interpretative a colindelor. Cu o gravitate nedisimulată, auditoriul se încarcă cu energia mesajelor transmise, înțelegându-le și asimilându-le dintr-o dată, fără academice studii de literatură populară comparată, ori glosare cu termeni regionali pitite în buzunar; ei înțeleg cu inima și cu sufletul ceea ce neinițiații încearcă să priceapă cu mintea.

Un turist occidental, obișnuit cu pioșenia colindelor de Crăciun, va fi surprins ascultând o seamă de producții folclorice «păgâne», marcate de un ritm sacadat, aproape războinic². Iar pentru cei ce vor pricepe textele, frapantă va fi impresia unei atmosfere de

¹ Mihai Pop, *Anul nou, lectura unui discurs ceremonial*, comunicare rostită la sesiunea organizată de Muzeul Satului din Sighet, decembrie 1975, transcris de L. Borlan, publicat în *Calendarul Maramureșului*, Baia Mare, 1980, p. 5-8, republicat în *Acta Musei Maramoresiensis, Sighetu Maramației* 2002, p. 73-76.

² Vezi Bela Martok, apud T. Alexandru, *Bela Barták despre folclorul românesc*, București, 1958, p. 33. 21

basm și legendă din cântecele colindătorilor: „Sistemul de referință în colinde - deosebit de cel al baladelor - este deseori mitologic. Nu se vorbește de anume împărați sau de anume evenimente istorice, ci de o atmosferă fabuloasă, de rituri demult apuse”¹. Personaje mitice, animale personificate, aerul primăvărat, evocarea vegetației, incantații cu iz de descântec repetate la un interval regulat și obsesia Muntelui - sunt elemente ușor de sesizat „De aceea (să) nu ne mirăm că în poezia colindelor de la noi există Miorița, Meșterul Manole, Soarele și Luna, colindele cu Cerbul ș.a.m.d., fiindcă aceste colinde sunt în fond forme poetice ale unor vechi rituri”².

Însă în prezent repertoriul colindătorilor abundă, mai mult decât în trecut, de piese religioase și apocrife: „Coborât-o, coborât / Dumnezeu cu Petrea Sfânt, / Să vadă la fiecare, / Care ce credință are...” sau edificatoare și moralizatoare: „La săvârșitu lumii, / Trâmbița-și-âr înjerii / ... / Și or trâmbița cu frice, / Domnii și-mpărați- or plânje, / D-apoi noi ce-om putea zace? / Ne-om răscumpăra cu sânje...”.

Și totuși, în Maramureș, Miorița se cântă numai în decembrie și e integrată în sistemul de colinde: „Sus în vârful muntelui / Oi lenu-i, lenu-i (refren) / La crucită bradului / Sîntu-și trei păcurărei / Cu oile după ei. / Pă cel mai mic l-o mânat / Să d-întoarne oile. / Oile le-o d-înturnat / Lui gre' lege i-o pțicat. / Ori să-1 taie, ori să-1 puste, / Ori să-1 puie-ntre țăpușe; / Ori să-1 puste ori să-1 taie, / Ori să-1 puie-ntre fărtaie. / - O, dragi frățiorii mei / De s-a-ntâmpla să mor eu / Pă mine mă d-îngropați / În strunguța oilor, / În jocuțu mieilor. / O, drag, fluierașu meu / Puneți-1 la capul meu. / Când a sufla vânturi grele / Să mi tragă mie de jele”³. Informatoarea, Anuța Bizău, din leud, susține că a învățat colinda de la părinți, cu mulți ani în urmă: „Se cântă în seara de Crăciun și de Anul Nou. O zic colindătorii în fiecare casă”. /

E ciudat cum în noaptea de Crăciun și de Anul Nou se interpretează un cântec în care se vorbește despre moarte cu o nonșalanță uluitoare. Crăciunul, în accepțiunea veche, precreștină, era o sărbătoare închinată creației, fiind pigmentată cu rituri ale cultului Soarelui (mithraic) și ale cultului morților, deopotrivă⁴. Trebuie să avem în vedere atât proiecția macro a creației (cosmice), cât și moartea-nașterea unui nou ciclu vegetațional (proiecția micro), iar între cele două paliere se derulează destinul individului: de la naștere și până la Marea Trecere în lumea de dincolo.

¹ Stancu Ilin, *Poezia obiceiurilor de iarnă*, Editura Minerva, București, 1985, p. 12.

² Mihai Pop, op. cit.

³ Vezi textul 19 din Antologie

⁴ Vezi Petre Caraman, *Substratul mitologic al sărbătorilor de iarnă la români și slavi*, Iași, 1931.

Translarea Anului Nou arhaic la Calendele lui Ianuarie (pe segmentul 25 decembrie - 1 ianuarie) a atras, cu siguranță, și riturile aferente. Cele două componente ale Creației - nașterea și moartea - sunt indisolubil legate între ele, alcătuind, în chip ritmic, serii infinite de ciclicități. Iar colindele, ca reflectare indirectă a riturilor primăvăratice, vorbeau, în egală măsură, despre moarte și despre renaștere. În concluzie, misterioasa (pentru noi) Colindă a păcurarilor aparține genetic și organic acestui sistem al performanțelor cu valențe artistice, pe care maramureșenii îl practicau în timpul sărbătorilor de iarnă.

Dar colindele nu pot fi „citite” individual, ci în cadrul unei structuri care cuprinde jocurile de măști, Viflaimul, Plugușorul, Sorcova, cât și întreg repertoriul actelor de divinație, cele augurale, de propitiere și de profilaxie¹.

Probabil Colinda păcurarilor se apropie cel mai mult de actele de divinație, cu convingerea că în trecut, în preajma Anului Nou se practicau un număr impresionant de ritualuri magice în scopul de a prefigura viitorul, de a-1 descifra. Colindele precreștine trebuiau să corespundă prioritar acestei funcții: „Fiind «o zi la anul», un «festum inci-pium», Anul Nou, adică cele 12 zile, sunt o prefigurare a tuturor situațiilor în care omul ar putea să se găsească în anul care vine, un fel de repetiție a soluțiilor pe care le-ar elabora”² (Mihai Pop, 1975). Maramureșenii au și azi convingerea că în aceste zile și nopți magice își pot întrezări destinul pe care-1 vor avea în anul ce vine, motiv pentru care toate gesturile, vorbele, atitudinile, precum și repertoriul colindelor sunt atent selecționate. Versul „De s-a-ntâmpla să mor eu” suportă o astfel de interpretare, iar versurile ce îl preced {replica testamentară} alcătuiesc o eficientă „strategie comportamentală” specifică unui strat mental diferit de al nostru. Deși cântecul vorbește despre moarte, mesajul primar nu poate fi unul funerar sau pesimist, ci prin excelență vitalist, deoarece în realitate vorbește despre viață printr-o biruință asupra morții, evocată imaginar. Puterea melosului și al cuvântului, performate într-un cadru ceremonial, solemn, au jucat întotdeauna acest rol al transformării unei situații sau atitudini în realitatea (de mâine).

Vom porni de la premisa că versiunea-colind - arhaică în raport cu Miorița-baladă - nu e decât un vârf de aisberg susținut de straturi culturale ancestrale. Fiecare vers și fiecare cuvânt pătrund adânc în istorie, dezvăluind credințe, rituri, obiceiuri și practici din sfera mitologicului, a etnograficului și, ce e mai important, ale unor aspecte pastorale.

¹ Mihai Pop, *op. cit.*

² *Ibidem.*

Aspecte ale cercetării obiceiurilor în lumina descoperirilor arheologice

Prof. Pamfil Bilțiu
Baia Mare

Cercetătorii etnolegei au fost multă vreme rezervați în privința studierii, din perspectivă istorică a culturii populare, în care să se sprijine pe descoperirile arheologice, cu toate că o serie de aspecte, printre care obiceiurile agrare, cele de înmormântare, cele legate de naștere, cel puțin prin o parte dintre elementele lor pot fi studiate din perspectivă istorică.

Ceremonialul funebru a conservat până astăzi o serie de rituri, care raportate la cercetările arheologice ne întăresc convingerea că nu pot fi rupte de cultura și mitologia strămoșilor. Capătă importanță pe această linie, mai întâi înmormântarea cu unelte ale defunctului de care s-a slujit în timpul vieții.

Cercetările noastre efectuate într-o micro-zonă, situată pe Valea Someșului cuprinzând localitățile Fărcașa, Sălsig, Ulmeni, Țicău, Tâmaia, Sârbi ne-au edificat în privința respectării ritului înmormântării cu unelte ale defuncților, mai cu seama care au fost meseriași. Acestora li se puneă în sicriu foarfecă, dacă a fost croitor, ciocanul, dacă a fost fierar sau cizmar, securea dacă a fost lemnar¹. Trebuie să subliniem că înmormântarea cu unelte este de largă răspândire în folclorul nostru. Simion Florea Marian menționează că lângă defunct „trebuie să se puie și toate obiectele acelea care cred că îi sunt de neapărată lipsă în cealaltă lume”. Tot el mai arată că la ciobani li se puneă fluierul cu care cântau la oi, care ne amintește de motivul ultimei dorințe a ciobanului mioritic de a fi înhumat cu acest instrument ciobănesc de cântat². Ritul este atestat în mai multe regiuni.

În lucrarea sa binecunoscută „Înmormântarea la români” ritul este atestat în mai multe regiuni ale țării, precum Bucovina, Moldova de Sud, Munții Apuseni, Banat³. În folclorul altor popoare de asemenea este larg răspândit acest rit funerar. Se pare că cea mai veche referință pe care o avem ne-o furnizează Homer în *Odissea*, în care umbra lui Elphenor îi cerea lui Ulise în infern să-i facă datina de înmormântare, construindu-i un mormânt la marginea mării și

¹ Pamfil Bilțiu, *Contribuții la cercetarea înmormântării pe Valea Someșului*, în *Studii de etnologia românească*, București, Editura Speculum, 2003, p. 243.

² S. Florea. Marian, *Înmormântarea la români*, București, Editura Grai și suflet - Cultura Națională, 1995, p. 160-161.

³ Ibid.

împlântându-i vâsla la cap, semn al îndeletnicirii sale, ceea ce Ulise îi îndeplinește, când ajunge în patria de baștină a fostului său ortac¹.

Așa cum arată Dumitru Protase ritul ere generalizat în ritualul funerar la daci și daco-romani. În gropile strămoșilor s-au descoperit o serie de ustensile, diferite ca formă și utilizare, aruncate ritual, printre care străchini, ulcioare, câni, vase cu picior, modelate cu mâna sau lucrate la roată, ceea ce ne argumentează că roata olarului era binecunoscută de către daci. Sunt importante de semnalat ustensilele de metal de trebuință curentă sau arme: cuțite de fier, sferdere, nicovale, seceri, dar și lănci de fier, pumnale, săbii etc².

Înmormântarea este edificatoare mai întâi în privința credinței, în continuarea vieții dincolo de mormânt. Așa cum arată Dumitru Caracostea niciodată omul nu s-a împăcat cu ideea că existența lui se mărginește la scurta limită a câtorva decenii. Cercetările, arată el, ne edifică că generațiile au privit moartea ca o dăinuire de dincolo de hotarele vieții, deci ca o dezvoltare. Explorarea primitivilor și cercetările arheologice ne confirmă aceasta³.

Se știe că un element de căpetenie al religiei strămoșilor geto-daci era credința în nemurire. Strămoșii credeau că nu dispar după moarte, ci își continuă viața, în cer, alături de zeul suprem Zalmoxis, după cum arată și Herodot⁴. Ceea ce este mai important de subliniat este aici problema continuității unor elemente de cultura spirituală la poporul nostru. Această credință mai este vie și astăzi și răspândită pe un amplu teritoriu daco-român. Riturile de înmormântare ne-o argumentează cu limpezime. În Moldova și Țara Românească săpunul, cu care s-a spălat mortul, pieptenele cu care s-a pieptănat, acul cu care și-a cusut hainele se pun în sicriu cu defunctul, ca să aibă pe lumea cealaltă săpun de spălat, pieptene de pieptănat sau ac cu care să-și coase hainele când i vor rupe, arată Simion Florea Marian⁵.

Cercetările noastre asupra riturilor de înmormântare a morților din Țara Lăpușului care poartă denumirea de moși și care cuprind, cinci cicluri anuale Florii, Paști, Rusalii, Arhanghelii Mihail și Gavril, Crăciun, sărbători la care morții sunt comemorați, ne edifică în ceea ce privește continuarea vieții după moarte, pomenile având funcția de revigorare și întreținere a vieții celor de dincolo, dar și în credința posibilității revenirii mortului în chip de strigoi. De altfel, în această

¹ Dumitru Caracoste, O. Bîrlea, *Problemele tipologie folclorului*, București, Editare Minerva, 1971, p.128.

² D. Protase, *Rituri funerare la daci și daco-romani*, București, Editura Academiei R.S.R., 1971, p. 72.

³ Dumitru Caracostea, O. Bîrlea, *Op. cit.* p. 128.

⁴ C.C. Giurescu, Dinu G. C. Giurescu, *Istoria românilor* Volumul I, București, Editura, științifică, 1974, p. 69.

⁵ Simion Fl. Marian, *Op. cit.* p.157.

zonă cei dispăruți nu sunt denumiți morți, ci mutați, iar una dintre formulele orale rostite în cadrul ceremonialului este „Dumnezo să ierte pă ci mutați sau pă tăț' mutați”.

Înmormântarea cu uneltele nu poate fi desprinsă de credința strămoșilor în efectul magic al metalului, dacă avem în vedere înmormântarea cu ustensilele din metal prelucrat: fier, argint, bronz etc. Intensitatea practicării ritului ne întărește această convingere. Mircea Eliade subliniază caracterul de sacralitate al metalelor, care le este atribuit încă din zorii civilizației, o sacralitate telurică, dat fiind faptul ca ele aparțin Mamei-Pământ, iar fierarii erau venerați și temuți, alături de vrăjitori și magicieni¹.

Am putea considera și această credință o moștenire autohtonă, dacă avem în vedere ceea ce spune I. A. Cândrea că toate aceste credințe în puterea apotropaică a metalului sunt comune tuturor românilor de dincoace și de dincolo de Dunăre și sunt foarte vechi. Le găsim aproape identice la toate popoarele din Europa și în parte și la cele din celelalte continente².

În riturile de înmormântare la români este larg răspândită și spargerea ritualică a unui vas de lut de sicriul celui dispărut la scoaterea lui din casă. Datina a fost atestată la români pe un spațiu întins ce cuprinde Transilvania, Muntenia și unele zone ale Moldovei³.

Cercetările arheologice ne arată că în timpul incinerării defunctului a avut loc un banchet funebru de la care au rămas în mormânt vase sparte, ritual din care ospătasera participanții la ceremonialul funebru⁴. Considerăm că ritul spargerii ritualice a vasului la scoaterea mortului este o continuare al celui al strămoșilor, dacă avem în vedere că vasul este de ceramică, iar ia baza lui stau credințele în magia cioburilor aducătoare de noroc, vie și astăzi în folclorul nostru. Gh. Ciușeanu ne edifică asupra credințelor și în alte rosturi ale cioburilor de vase, care li se jertfeau și râurilor, pentru a nu mai cere victime omenești⁵.

Așa cum arată cercetările, către mijlocul și sfârșitul primei vârste a epocii hallștatene ritul predominant de înmormântare era al înhumației. Către mijlocul și înspre sfârșitul primei vârste a fierului situația se schimbă, iar geto-dacii trec la incinerare.

¹ Mircea Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 41

² I.A. Candrea, *Folclor medical român comparat*, București, Editura Casei Școalelor, 1944, p. 246.

³ Ion Vlăduțiu, *Etnografie românească*, București, Editura Științifică și enciclopedică, 1973, p. 44.

⁴ D. Protasa, *Op. cit.*, p. 86-87

⁵ Ceaușescu, Gh. *Superstițiile poporului român în asemănare cu ale altor popoare vechi și noi*, București, Editura „Saeculum”, 2001, p.158.

Ambele forme au la bază vechi credințe în continuarea vieții dincolo de moarte. În cazul înhumației se credea că omul trece în lumea de dincolo cu trup cu tot, că omul merge la un zeu subpământean, iar în cazul incinerării se credea că omul se ridică către aștri prin fum și cenușă. Nu putem rupe ritul incinerării defunctului de vechile credințe în efectele purificării prin foc și ardere, aceasta fiind o condiție a integrării omului la cosmosul spre care se credea că se ridică.

Focul este unul dintre elementele fundamentale în toate sistemele cosmogonice, manifestat sub formă de flacără, căldură și lumină. La toate popoarele focul simbolizează viața, puterea regeneratoare și purificarea¹. Dacă avem în vedere atât de deasă lui utilizare pe întregul teritoriu al Daciei ajungem la concluzia că a lăsat urme în cultura noastră. Desigur astfel de reminiscențe nu au fost studiate. Sistemul de priveghere a mortului din Vrancea în cadrul căruia se aprind focuri, iar Chiperul, un personaj mascat, joacă în jurul focului, iar cel care conduce ceremonialul ține în mână un lemn aprins, având în vedere că se mai practică doar în acest spațiu, ar putea fi considerat o reminiscență de la strămoșii noștri daco-geți.

În contextul acestui ceremonial complex de priveghere a mortului din Vrancea înregistrăm petreceri la care se bea, se mănâncă și se joacă, ele fiind destul de exuberante, aceasta fiind ultima petrecere e celui mort cu cei vii. În timpul petrecerii cel care conduce ceremonialul caută să arunce pe participanți în foc. Între acest ritual și petrecerile din timpul ofrandelor funebre ale băștinașilor ar putea exista o posibilă legătură².

Urme ale religiei strămoșilor s-a conservat în unele motive de colind, care circulă încă și astăzi, chiar dacă în multe sate au intrat în fondul pasiv. În variantele de Miorița, colind din Maramureșul istoric și Țara Oașului, ciobanul este osândit la forme de pedepse care oscilează „Ori să-l puște ori să-l taie/Ori să-l puie-ntre țăpuște”.

Folcloristul maramureșean Isidor Râpă pune acest tip de ucidere a ciobanului mioritic în legătură cu jertfele umane duse de către strămoși zeului lor suprem Zalmoxis³. Așa cum arată cercetările, băștinașii trimeteau din cinci în cinci ani câte un sol lui Zalmoxis. Se tragea la sorți câte un dac. I se înșirau toate câte aveau să le transmită zeului apoi era zvârlit în țepile fixate cu vârful în sus. Dacă solul murea străpuns ei credeau că zeul le este favorabil și că

¹ Ivan Evseev, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Timișoara, Editua Amacord, 1998, p.146.

² Mihai Pop, *Obiceiuri tradiționale românești*, București, 1976, p. 172

³ Isidor Râpă, *Miorița în colindele maramureșene*, Comunicări științifice pe teme folclorice, Baia Mare, 1970-1971, p. 91

le-a ascultat cererile. Dacă nu murea dădeau vina pe sol spunând că este un om rău și alegeau pe altul în locul lui¹.

Reminiscente din religia strămoșilor ni s-au conservat și în imaginile unor colinde vechi românești. Tipică este pe această linie cea axată pe motivul pomului încărcat de rod în care gospodarii care culeg, poamele ne sugerează că rodul este rezultatul rugăciunilor lor efectuate pe vârfuri de munte adresate soarelui.

„Luna-n drum le-o stat

Mândru i-o-ntrebat:

Ce v-ați căpătat?

-Poame-am căpătat

Cu mare rugare

De la Sfântul soare

'n coate, 'n jerunte,

Pă cel vârv de munte”.

Un element important al cultului dacilor consta în slujbe, ceremonii și incantații care se făceau pe munții înalți, cu siguranță pentru fi mai aproape de soare².

Putem afirma că în cultura noastră populară există încă multe reminiscențe din cea a strămoșilor care așteaptă să fie cercetate și studiate mai îndeaproape.

¹ C.C. Giurescu, Dinu O. Giurescu, *Op. cit.*, p. 70.

² Ibid.

Casa în obiceiurile, datinile și credințele din Țara Maramureșului - contribuții -

Prof. Pamfil Bîlțiu
Baia Mare

Printre măsurile cele mai importante pe care le ia omul, spre a se sustrage unui destin rău, la construirea unei case este alegerea unui loc curat, adică nebântuit și neafiat în posesia duhurilor răufăcătoare. Asta deoarece în mentalitatea populară, spațiul nu cunoaște determinări mecanice, care servesc la orientarea omului modern, ci cele magice.¹

Drept urmare, în accepția maramureșeanului ceea ce se nu se poate clădi lângă gunoaie, că acolo locul îi „făcut” (cu făcătură). „Cine face casa pă locu’ cu „țipătura” aceia ce-or șide-n casă n-or ave trai bun, s-or despărți, or trăi numa-n ceartă și-n bătai și la nimică n-or ave noroc. Casa nu-i bine s-o faci pă locurile unde s-o spânzurat cineva, că sufletul celui mort conturbă în tăte nopțale liniștea căsi. În podul acestor case noaptea se aud hurducături, care bagă groaza în locuitorii casei. Somnul încă nu le este liniștit, toată noaptea visează visuri urâte, ciudate din care se trezesc speriați. Unii spun că în asemenea case, în timp de noapte se aud cântând broaște, miorlăind mâtul, pe care le și văd. Ba unii spun că seara văd cătane umblând în pas milităresc în jurul casei, cântând frumos, însă cuvintele ce le rostesc nu le poți înțelege”. „Casa nu se poate zidi în apropiere de cimitir, pe mejde și pe locuri care au fost luate pe nedrept, pentru că pe acele locuri își au „lăcădamul” (culcușul) duhurile necurate”². Există multe credințe – interdicții legate de așezarea casei pe mejdă. „Mejda zice că nu-i curată, așa că nu-i bine să fie pusă pe ea”³. Casa nu este permis a se construi pe locurile cu vrăjitori. „Locul de casă trebuie să nu aibă vrăjitori pe el, ca să meargă bine gospodăria și să nu piară marhăle și oamenii”⁴.

Locurile bune, considerate de către omul din popor ca conducătoare de noroc, sunt puține. Era optim pentru construcție terenul aflat lângă drum, care era cel ocupat de vechile case în care s-a dus o viață fericită⁵. Trebuie să subliniem că drumul este asociat

¹ Ion Taloș, *Meșterul Manole, Contribuții la studiul unei teme de folclor european*, București, Ed. Minerva, 1973, p. 72

² Ion Cuceu, Constantin Corniță, *Corpusul folclorului maramureșean*, Baia Mare, Ed. Umbria, 2004, p. 71

³ *Op. cit.*, p. 168

⁴ *Op. cit.*, p.

⁵ Ion Taloș, *Op. cit.*, p. 74

cunoașterii, inițierii, transformării, destinului. Tipologia drumurilor se pare că e cu mult mai variată, mai bogată decât clasificarea lor geografică și economică.¹

Locurile bune pentru construirea unei case, aveau la bază și rațiuni de ordin practic și se leagă și de integrarea familiei proprietare în comunitate. „Locul de casă este bun dacă nu este tăos, dacă este uscat, după care vecini care să nu-i zăhăiască” (deranjeze)².

Așa cum arată cercetările, imaginația populară a nesocotit o surnedenie de practici magice pentru determinarea curățeniei locurilor pentru construcția canalelor. Unele se realizează cu ajutorul unor elemente de uz religios³. „În Țara Maramureșului, locul pe care se va clădi casa se stropește cu agheasmă”⁴. Pâinea juca un rol important în magia alegerii locului pentru construirea casei. „Mai demult locul de așezat o casă se alegea așa: se lua o pâine întreagă și se turduca (se da de-a dura). Dacă pâinea se oprea așa cum a stat când a fost pusă pe lopată, atunci în acel loc se putea pune casa, acolo fiind loc cu noroc. Dacă nu se oprea din turducat, așa cum a stat pe lopată, atunci însemna că nu-i loc cu noroc acolo, așa că se turduca în altă parte până ce se oprea cum doreau oamenii și aflau loc cu noroc”⁵.

Ritul este mai răspândit în folclorul nostru și al altor popoare fiind atestat și la iugoslavi, la care de asemeni se arunca o pâine din drum în grădină și se alege locul numai dacă pâinea se oprește cu partea dinspre vatră în jos⁶.

Alegerea locului curat pentru construirea unei case cu o cunună de lemn sau vegetală se pare că nu a fost atestată până acum de literatura de specialitate. Acestei cununi se dă drumul și unde se oprea acolo se făcea casa. Se zice că locul acela e cu noroc. De aceea și azi se văd multe case, așezate, nu lângă drum ci la mijlocul grădinilor” (Rona de Jos)⁷.

Referitor la simbolistica cununii, ea ne indică natura supraumană, divină a purtătorului. Este și simbol solar. Prezența cununii în ritualitatea românească și practicarea magiei premaritală relevă, mai ales, asocierea și cu cercul magic protector⁸.

În contextul riturilor de construcție, era importantă și alegerea meșterilor, care urma anumite prescripții îndătinate. „Trebuie să te gândești mult la alegerea meșterului, primul cu care ai vorbit pe acela

¹ Ivan Evseev, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Timișoara, Ed. Amarcord, 1988, p. 126-127

² Ion Cuceu, Constantin Corniță, *Op. cit.*, p. 168

³ Ion Taloș, *Op. cit.*, p. 74

⁴ Ion Cuceu, Constantin Corniță, *Op. cit.*, p. 71

⁵ *Op. cit.*, p. 168

⁶ Ion Taloș, *Op. cit.*, p. 74

⁷ Ion Cuceu, Constantin Corniță, *Op. cit.*, p. 341

⁸ Ivan Evseev, *Op. cit.*, p. 104

să-l angajezi. El nu trebuie să fie stârp dacă e însurat, să nu fie bețiv, pentru că, spun bătrânii, multe din ale meșterului se pot moșteni la casa pe care o face el”¹.

Rezultă cu claritate că momentul începutului unei activități era considerat, în mentalitatea populară, drept hotărâtor pentru rezultatele sale. Așa ne putem explica o serie de rituri, ceremonii, toate menite să anihileze o serie de acțiuni ale unor forțe malefice, să atragă prin ele atenția celor benefice, să determine succesul și abundența.²

Relațiile și comportamentul familiei proprietare a casei care se construiește avea și ea importanță pentru asigurarea norocului zidirii. „Cu meșterii trebuie să te porți cât se poate de bine, să nu-i mânii, pentru că nu e bine să lucreze mânioși” (Vadu Izei)³.

Activitatea meșterului nu se desfășura nici ea oricum, ci urma anumite credințe – interdicții. „Lucrul la facerea unei case va începe numai luna pentru că așa e bine. Vinerea nu e bine să le lucreze pe hleaburi. Nu se lucrează în această zi, pentru că cinstind ziua aceasta, casa nu se va arde, o păzește Sfânta Vinere. Pe cei ce nu o cinstesc, îi pedepsește aspru, aprinzându-le casa” (Vadu Izei).

Pentru asigurarea norocului casei transportul lemnului pentru construcție și alegerea lor nu se făceau la întâmplare ci după prescripții îndătinate. „Lemnele culcate de vânt nu sunt bune pentru construirea casei, nici cele care după ce au fost tăiate nu cad drept pe pământ ci se sprijină pe alte lemne. Dacă la transportul lemnului din pădure nu se întâmplă nici o nenorocire, gazda care își face casa nu va avea nici un fel de pagubă. Dacă se întâmplă o nenorocire, omul va fi necăjit. Unui om, răsturnându-i-se carul cu lemnele pentru casă i-au murit două femei, așa că azi trăiește cu a treia femeie” (Rona de Sus)⁴.

Așezarea temeliei, operație care face parte din categoria celor de început, a generat o serie de practici ritualico-magice, care erau riguros respectate, persistând până astăzi. O serie de obiceiuri din această grupă au menirea de a asigura căsenilor sănătate, o viață lungă, copii, belșug în bani, vite, produse agricole⁵. Așa ne putem explica îngroparea la temelie de monede de argint sau de aur, tămâie, capete de pasăre (Rona de Sus)⁶. La Vadu Izei se îngropau bani, sare, argint viu (mercur). „Acestea se pun pentru ca să nu se lege și să nu se lipească făcăturile (farmecele) de casa și locuitorii

¹ Ion Cuceu, Constantin Corniță, *Op. cit.*, p. 71

² Al. Popescu, *Obiceiuri în formarea turmei*, Atlasul etnografic al României, București, 1979, p. 307

³ Ion Cuceu, Constantin Corniță, *Op. cit.*, p. 71

⁴ *Op. cit.*, p. 241

⁵ Ion Taloș, *Op. cit.*, p. 79

⁶ Ion Cuceu, Constantin Corniță, *Op. cit.*, p. 72

ei”¹. De cele mai multe ori se făcea „o cruce în tălpile casei, în cele patru colțuri, iar în cruci se pun bani de argint, ca să fie casa norocoasă, cu bani, apoi se toarnă apă sfințită, câte tri grăunțe de usturoi, pentru ca să nu se apropie duhurile necurate. Se mai pune apă vie (mercur) tot pentru duhuri” (Rona de Sus)². „Se mai pune cap de galiță să nu moară omul”³.

Rezultă că unele elemente îngropate la temelia noii case au suferit pe parcurs un proces de încreștinare. Între acestea semnalăm tămâia, sarea sfințită, banii sfințiți (Sarasău)⁴.

La temelia unei case nou construite se îngroapă elemente arhirăspândite în magia românească și a altor popoare. Sarea a fost atestată în riturile de construcție la francezi, iar monedele au și ele o largă întrebuintare, fiind atestate la chinezi, ruși, voți, ucraineni, polonezi, germani, francezi, sârbo-croați, albanezi, italieni⁵.

Jertfa, sacrificiul, a constituit pentru marea majoritate a popoarelor lumii piatra fondatoare a oricărei întemeieri⁶. Sacrificarea ființelor vii a fost cea dintâi ușurare a teribilului obicei de a zidi ființe omenești. Când s-a trecut de la zidirea oamenilor la zidirea animalelor de tot felul s-a deschis o cale lungă, menite să ducă în cele din urmă la dispariția obiceiului⁷.

Mircea Eliade ajunge și el la concluzia că, cu timpul sacrificiul uman la construcții și lucrări fabricate a fost înlocuit cu sacrificii de animale. Este, arată el, faimoasa mișcare de translație către substituirea care marchează o etapă în evoluția mentală a omenirii și un pas către autonomia sa cosmică⁸.

Așezarea temeliei ocaziona o gamă variată de practici magice. La Rona de Jos era îndătinată îngroparea la temelia noi case a umbrei unei persoane. „Se măsoară cu o sfoară umbra unui om, iar sfoara aceea se pune la temelia unei case”⁹. Ritul este întâlnit la români și la popoarele slave. Ion Taloș considera că în îngroparea urmei descoperim o reducere puternică a unei ființe vii¹⁰.

În secolul trecut a existat și credința în existența unor „vânzători de umbre”. Ovidiu Papadima considera că, deși credințele

¹ *Op. cit.*, p. 169

² *Op. cit.*, p. 234

³ *Op. cit.*, p. 239

⁴ Pamfil Bîlțiu, Maria Bîlțiu, *Fascinația magiei*, Baia Mare, Ed. Enesis, 2001, p. 78

⁵ Ion Taloș, *Op. cit.*, p. 81

⁶ Monica Buduș, *Microcosmosul gospodăresc*, București, Ed. Paideia, p. 111

⁷ Ion Taloș, *Op. cit.*, p. 83

⁸ Mircea Eliade, *Comentarii la Meșterul Manole*, București, Ed. Publico, 1943, p. 58-59

⁹ Ion Cuceu, Constantin Corniță, *Op. cit.*, p. 259

¹⁰ Ion Taloș, *Op. cit.*, p. 89

despre umbră, ca echivalent al vieții și sufletului, sunt universale, obiceiul zidirii umbrei apare numai în aria sud-est europeană.¹

Casa era mijlocul de salvare a omului, iar temeinicia construirii ei, în gândirea omului arhaic, depindea de prescripțiile ritualice născocite pentru fiecare operație și etapă în parte. Așa ne putem explica existența unor credințe legate de așezarea pereților casei.

„Bârna de la temelie nu este bună dacă este fulgerată, nici să aibă două inimi, că atunci unul din soți se va căsători a doua oară”². Când zidește pereții, meșterul face cruce cu secura la toate încheieturile casei³.

Prescripții ritualice însoțeau și așezarea pragului casei, deoarece se credea că „sub prag și sub talpa casei se pun „pusurile” și „muieturile” (vrăjile). Drept urmare sub prag se pun anumite lucruri care prin puterea lor îndepărtează farmecele”⁴. „Sub prag se îngroapă o lăcată ca bozgoanele să nu aibă putere de a intra în casă, lăcătul închizând ușa pentru lucruri necurate”⁵.

Lăcătul, ca obiect folosit pentru încuiere are, în practica magiei populare, o funcție apotropaică. Îl găsim în magia închiderii gurii lupului și de închidere a gurilor rele⁶. Întâlnim și alte rituri de așezare a pragului în spațiul investigat „pe prag se coase o potcoavă, pentru ca norocul să rămână în casă, să nu plece, după cum nu pleacă potcoava cusută de prag”⁷.

Fierul este metalul aducător de noroc. Așezarea unei potcoave de vită la ușa casei, dar mai ales pe prag, ar aduce noroc la animalele care poartă asemenea potcoave. Fierul nu îngăduie spiritelor rele să se apropie de casă. Ele oferă sănătate și tărie. Cu

¹ Ovidiu Papadima, Neagoe Basarab, *Meșterul Manole și vânzătorii de umbre*, în *Literatura populară*, București, Ed. Pentru Literatură, 1966, p. 69 și urm.

² Ion Cuceu, Constantin Corniță, *Op. cit.*, p. 170

³ *Op. cit.*, p. 71

⁴ *Op. cit.*, p. 171

⁵ *Op. cit.*, p. 169

⁶ Ivan Evseev, *Op. cit.*, p. 215

⁷ Ion Cuceu, Constantin Corniță, *Op. cit.* p. 169

această funcție și-a găsit întrebuințare în obiceiurile de naștere, ca și în cele de Anul Nou¹.

La construirea unei case noi nu era neglijată nici așezarea cuptorului și mai ales a hornului. „Vatra cuptorului se așeza lângă ușă, iar hornul numai către răsărit”².

Terminarea casei ocaziona o serie de practici magice, cu funcții diferite. „La terminarea acoperișului se așeza pe vârf verdeață cu brad, pospan și o pânză roșie, care atunci s-a cumpărat din bold. Această năframă, împreună cu verdeața, le așează meșterul în capul casei dinspre drum”³. La Rona de Sus într-un colț al acoperișului se

pune un steguleț roșu, batiste, cipci și verdeață. La terminarea fiecărei lucrătoare câte o batistă din acele ce au fost pe acoperiș⁴. Meșterul care ia steagul de pe casă primește aldămaș de la gazdă⁵.

Trebuie să subliniem că în practicile magice, mai ales cele apotropaice, culoarea roșie joacă un rol important, fiind arhirăspândită în folclorul nostru. În obiceiurile de naștere mai persistă până astăzi obiceiul de a se lega la brațul noului născut un fir roșu pentru a fi apărat de deochi și de duhurile rele.

Cercetările noastre în Țara Lăpușului ne evidențiază cu limpezime funcția de propitiere a steagului ritual, așezat pe vârfurile casei la terminarea construcției acesteia. „Steagul acela se pune să fie noroc la casă și bogăție. Buruienile acele ale steagului sunt un fel de buruiene întrebuințate. Busuiocul îi dă noroc casei”⁶.

În unele localități din Maramureș, terminarea construirii unei case se ocazionează cu oficierea unor rituri deosebite, care suscită un interes aparte pentru cercetător. „În vârfurile casei, pe lângă cruce se mai pune încă o bucată de lemn, cioplită frumos, în care se bat o

¹ Ion Taloș, *Op. cit.*, p. 81

² Ion Cuceu, Constantin Corniță, *Op. cit.*, p. 74

³ *Op. cit.*, p. 72

⁴ *Op. cit.*, p. 234

⁵ *Op. cit.*, p. 241

⁶ Pamfil Bîlțiu, *Studii de etnologie românească*, Volumul I, București, Ed. Saeculum, 2003, p. 169

multime de cuie, dar nu în întregime bătute" (Vadu Izei)¹. Anumite practici magice aveau menirea de a pune casa sub protecția unor păsări ocrotitoare. „Alții pun diferite păsări: cocoși, rândunică etc. din tinichea sau țiglă”².

Păsărea este un simbol arhetipal și simbol al năzuinței, metaforă constantă și universală a sufletului. În cele mai multe mitologii arhaice, păsările sunt încarnări ale sufletului morților care pleacă pe lumea de dincolo³. Se știe că sufletele morților în credințele populare românești și ale altor popoare sunt considerate genii protectoare ale casei, vetrei, țăranilor etc. și sunt invocați în toate actele și activitățile umane.

Vorbind de simbolistica păsărilor ocrotitoare, trebuie să subliniem că rândunica este o pasăre de bun augur, la toate popoarele, fiind un simbol al fecundității și renovării naturii. În cultura populară românească, împreună cu barza sunt un fel de spirite tutelare ale casei⁴.

Omul din popor credea că o casă în momentul în care este în întregime terminată este amenințată de o sumedenie de duhuri malefice. De aceea se acționa pentru scoaterea ei de sub influența lor. Drept urmare, intrarea pentru prima dată în casa nouă ocaziona oficierea a o serie de practici magice, dintre care unele suscită un interes aparte. „Când intri în casă nouă se ia o bucată de lemn de plop, gros cât mâna și se crapă în patru. Lemnul trebuie să fie numai de la plopii înalți nu de la cei cu coroană rotundă. E credința că plopul ferește omul de rele”⁵.

Plopul, fiind legat de lumea morților, se folosește în practici magice cu funcție apotropaică. Din lemnul lui se fac uneori țepușele cu care se străpunge inima mortului bănuț a fi strigoi. Participă de asemenea la vrăjile de dragoste⁶.

Anumite practici ritualice oficiate la intrarea în casa nouă aveau ca funcție stimularea bogăției în produse agricole. „Înainte de a intra într-o casă nouă e bine să se pună în ea în prima noapte sare, zahăr, grăunțe, mălai, semințe de cereale, apă sfințită și tămâie”⁷.

Semănarea cu grâu și alte cereale pentru belșug în produse agricole, vin, sare, bani pentru a fi cruțată de spirite demonice este de largă răspândire la multe popoare, precum la germani, francezi, spanioli, portughezi etc.⁸

¹ Ion Cuceu, Constantin Corniță, *Op. cit.*, p. 170

² *Op. cit.*, p. 235

³ Ivan Evseev, *Op. cit.*, p. 345

⁴ *Op. cit.*, p. 397

⁵ I. Cuceu, C. Corniță, *Op. cit.*, p. 235

⁶ Ivan Evseev, *Op. cit.*, 376

⁷ Ion Cuceu, C. Corniță, *Op. cit.*, p. 239

⁸ Ion Taloș, *Op. cit.*, p. 239

Intrarea pentru prima dată în casa nouă era tratată de către omul din popor cu o atenție cu totul aparte, dovadă faptul că ocazionează o serie de practici. „În noaptea dintâi în casa nouă a unui român doarme orice om în afară de gazda casei. La un evreu doarme un țigan, pentru că, dacă e ceva vrăjit să nu se lege de gazda casei ci de acest om”¹.

Interdicția de a nu dormi nimeni din familie în casa nouă este de largă răspândire în folclorul nostru și al multor popoare, fiind atestată la sloveni, polonezi, germani, lituanieni, francezi etc.²

Tradițiile la mutarea în casa nouă aveau și ele drept scop scoaterea casei de sub influența duhurilor malefice. „În prima noapte doarme în casă un animal, câine sau pisică, pentru ca duhurile ori țapăturile care vor fi acolo să se lege de el”³. O grupă dintre aceste practici au suferit un proces de încreștinare. Mutarea mai târzie într-o casă nouă este precedată de sfeștania preotului. „O casă nouă este mai întâi sfințită prin rugăciunile popii, la sfeștanie, când se face la cei patru pereți câte o cruce cu lumină de ceară. La sfeștanie este o pomană mică. Pentru popă se cumpără patru oale care se pun în cele patru colțuri ale casei pe care se pun patru colaci și patru lumânări care ard în timpul serviciului. Două dintre ele se dau preotului, una diacului și una crâșnicului. În casa în care nu s-a făcut sfeștanie de se va întâmpla unuia care locuiește într-o casă nesfințită se spune că este din cauză că nu s-a făcut sfeștanie”⁴. În casa în care nu se face sfeștanie se crede că este bântuită de duhurile malefice. „În casa în care nu s-a făcut sfeștanie șade dracul”⁵. De duhuri necurate casa se apără cu sfeștanie. În unele așezări ale spațiului zonei sfeștania era urmată de „ruga celor șapte văduve bătrâne, care se roagă pentru norocul casei”⁶.

Ritualul sfeștaniei ne edifică asupra suprapunerii lui peste practici mai vechi. Vasele și oalele au funcții simbolice datorită și materialului din care s-au făcut, având o destinație practică și una rituală. Cum majoritatea recipientelor erau destinate păstrării substanțelor lichide ele au fost asociate stihiei apelor și au participat și la riturile fertilității și purificării⁷.

¹ I. Cuceu, C. Corniță, *Op. cit.*, p. 239

² Ion Talo, *Op. cit.*, p. 93

³ I. Cuceu, C. Corniță, *Op. cit.*, p. 72

⁴ *Op. cit.*, p. 72

⁵ *Op. cit.*, p. 234

⁶ *Op. cit.*, p. 72

⁷ Ivan Evseev, *Op. cit.*, 325

Tehnică și magie în ocupațiile casnice tradiționale românești

muzeograf Laura Pop
Muzeul Județean Mureș

În general când se vorbește de magie se înțelege fie magia medicală considerată magie albă, fie magia farmecelor de dragoste. De fapt în societățile tradiționale orice act omenesc avea o legătură mai mult sau mai puțin evidentă cu magia. S-a observat deja că în majoritatea limbilor lumii termenii folosiți pentru denumirea magiei au la bază rădăcina „a face”.¹ Deasemenea cercetându-se legăturile magiei cu religia s-a ajuns la concluzia că magia are legături cu religia dar și cu tehnicile și cu știința: „eficacitatea riturilor și cea a artei nu sunt deosebite, ci ele sunt imaginate concomitent” iar „confuzia este cu atât mai facilă, cu cât caracterul tradițional al magiei se regăsește în arte și meșteșuguri. Gesturile artizanului sunt prescrise la fel de strict ca și cele ale magicianului”². Aproximarea magiei de tehnică și de artă face și despărțirea ei de religie căci „În timp ce religia, prin elementele ei intelectuale tinde către metafizică, magia – mult mai preocupată de concret – se apleacă îndeosebi asupra cunoașterii naturii”.³ În lumina acestor considerații teoretice apare evident pentru etnograf necesitatea studierii ocupațiilor tradiționale în strânsă legătură cu magia implicată. Mai mult decât în cazul în cazul celorlalte ocupații tradiționale, cercetarea ocupațiilor casnice presupune cu prioritate și studierea prescripțiilor magice ce le însoțesc ținând cont de faptul că „înrudirea dintre magie și cultul domestic este evidentă”. După Grimm definiția magiei ar fi „un fel de religie făcută pentru nevoile inferioare ale vieții domestice”⁴. Deasemenea nu trebuie să uităm că femeia este cea care desfășoară majoritatea activităților casnice: pregătirea hranei, confecționarea îmbrăcămintei și a textilelor de interior, igiena oamenilor și a casei, iar tot femeia este principalul agent al practicilor magice tradiționale.

La începutul secolului al XX-lea, Elena Niculiță-Voronca în lucrarea sa „Datinele și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică” cuprinde multe credințe și practici magice referitoare la ocupațiile casnice: prepararea pâinii, prepararea borșului și a altor alimente, tors, țesut, spălatul rufelor, spălatul

¹ Vezi Marcel Mauss, Henri Hubert, *Teoria generală a magiei*, Iași, Editura Polirom, 1996, p. 26

² *Ibidem*, p.27

³ *Ibidem*, p.177

⁴ *Ibidem*, p.30

oamenilor majoritatea culese din zona Moldovei și Bucovinei dar și din Ardeal.¹ În perioada interbelică, în cadrul cercetărilor făcute de școala sociologică a lui D.Gusti la Drăguș, Ștefania Cristescu-Golopenția, pornind de la studiul economic al gospodăriei țărănești din Drăguș (Făgăraș) a observat existența unei „spiritualități domestice” și în cadrul acesteia a unei tehnici magice paralele celei pozitive, cea magică fiind considerată de către mentalitatea feminină din sat chiar mai eficientă decât cealaltă.² În lucrarea sa *Gospodăria în credințele magice ale femeilor din Drăguș (Făgăraș)*, în capitolul referitor la munca în gospodărie înșiră toate credințele magice legate de ocupațiile casnice: facerea pâinii, tors, țesut, tăiatul animalelor, punerea verzilor la acrit. Ofelia Văduva în studiile sale referitoare la etnologia alimentară remarcă faptul că riturile magice însoțesc nu numai prepararea alimentelor rituale (colaci, prescuri) ci chiar și a hranei zilnice: „Informațiile de teren atestă, că în sistemul tradițional de viață, comportamentul ritual este propriu nu numai preparării pâinii și a colacilor destinați practicării obiceiurilor, dar și preparării pâinii zilnice”.³ Și alți cercetători ai ocupațiilor casnice menționează o serie de rituri legate de creșterea cânepii, tors, țesut, prepararea hranei: Gh.Iordache, Nicolae Bot, etc.⁴

Magia ce însoțește tehnica pozitivă a ocupațiilor casnice reprezintă de fapt tocmai *caracterul tradițional* al acestora deoarece în mentalitatea țărănească magicul și tehnicul se împletesc, nu există una fără cealaltă, tehnica pozitivă nu are efect fără cea magică. Lumea rurală tradițională nu făcea o distincție clară între magie și tehnică cele două presupunându-se una pe cealaltă, magicul având uneori chiar un rol mnemothnic pentru marcarea calendaristică a diverselor activități casnice. Astfel se spune că trebuie să ascunzi melița în ajun de Sf.Gheorghe și Sf.Andrei și să o ungi cu usturoi pentru că atunci umblă strigoaicele, se adună pe la răspântii și se bat cu limbile melițelor.⁵ Credința aceasta exprimă în plan calendaristic încheierea unei munci gospodărești: încheierea melițatului cânepii.

¹ Vezi E.Niculita-Voronca, *Datinele și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică*, Iași, Editura Polirom, 1996

² Ștefania Cristescu-Golopenția, *Gospodăria în credințele magice ale femeilor din Drăguș (Făgăraș)*, București, Editura Paideia, 2002, p.56

³ Ofelia Văduva, *Pași spre sacru. Din etnologia alimentației românești.*, București, Editura Enciclopedică, p.61

⁴ Gheorghe Iordache, *Ocupațiile tradiționale pe teritoriul româniei. Studiu etnologic*, vol. I și II, Scrisul Românesc, Craiova, 1985; Nicolae Bot, *Cânepa în credințele și practicile magice românești* în „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei pe anii 1968 – 1970, Cluj-Napoca, 1971

⁵ E.N.Voronca, op.cit, vol.I, p.494; Valer Butură, *Cultura spirituală românească*, București, Editura Minerva, 1992, p.376

Interzicerea torsului și apariția figurii mitologice a Joimăriței¹ care arde caierele femeilor leneșe este o altă dată calendaristică ce marchează sfârșitul unei munci casnice, este vorba de încheierea torsului în Joia Mare din Postul Paștelui. Femeile leneșe ce nu și-au tors câlții sunt satirizate și la Strigatul peste sat ce avea loc în unele zone la începutul Postului Mare în săptămâna ultimă a Postului Paștelui. Astfel la Asinip, în zona Târnavei Mici, printre strigăturile de la „Silit”, cum este numit strigatul peste sat acolo, era una care satiriza fetele și femeile care n-au terminat de tors câlții și au încercat să-i ascundă: „Sâlita, sâlita/ La Mărioara-n cămară/ Stau câlții să ias-afară/ Mărioara după ei/ Ho, ho, ho că-s câlții mei.”² Dacă întrebi o femeie bătrână de la țară despre diverse ocupații casnice în mod automat va înșira și interdicțiile, practicile magice și credințele legate de acestea, mai ales că acestea sunt considerate practici mărunte, nepericuloase din punct de vedere religios, nu sunt considerate a fi magie neagră și fac parte din aceeași categorie a verbului „a face”. Nu este exclus ca la originea magicului să stea tocmai aceste activități casnice și practicile magice ce le însoțesc. Să ne amintim scrierile lui Diodor din Sicilia despre geți în care afirmă că Zalmoxis pretindea că și lui îi dăduse legile Hestia, zeitate comună tuturor, zeița căminului.³

Magia ocupațiilor casnice cuprinde toate acele rituri, credințe, prescripții și interdicții ce însoțesc prepararea hranei, torsul, țesutul, igiena oamenilor și a casei. Tehnica magică ce însoțește tehnica pozitivă a muncilor casnice are ca scop evident „sporul” muncii. Pe lângă aceasta ocupațiile casnice propriu-zise au consecințe magice, iar uneltele muncilor casnice au o puternică încărcătură magică ce le face capabile de a fi utilizate în alte domenii ale magiei. Am putea clasifica astfel magia ocupațiilor casnice:

Practici și credințe magice ce însoțesc ocupațiile casnice

Activități casnice cu implicații magice

Unelte și obiecte casnice cu întrebuințări magice.

Practicile magice din prima categorie sunt cele mai cunoscute etnografilor pentru că sunt intim legate de tehnica propriu-zisă. În această categorie intră o serie de prescripții magice ce marchează începutul și sfârșitul diverselor activități casnice, interdicții în practicarea lucrului în casă precum și practici ce vizează sporul la lucru și finalitatea muncii. Astfel, la Vătava, în județul Mureș, se crede

¹ Despre Joimăriță vezi Adrian Fochi, *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densușianu*, Editura Minerva, București, 1975; I. Mușlea, Ov. Bârlea, *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hașdeu*, București, 1970 și Ioan Mușlea, *Cercetări etnografice și de folclor*, Editura Minerva, București, 1972

² informații de la Moldovan Maria, n., 1950, loc. Asinip, jud. Alba, aprilie 2003.

³ apud Victor Kernbach, *Universul mitic al românilor*, Editura Științifică, 1994, p.48

că nu e bine să năvădești și să pui „tiară” (urzeală) marți și vineri pentru că nu termini, n-ai spor la treabă. La începutul neveditului una dintre femei o lovește pe cealaltă peste fund „ca să aibă noroc la tiară” sau ca să fie „tiara harnică ca cine-o urzit-o”. Când te apuci de urzit dacă intră bărbat în casă îți vor ajunge ghebele la urzit, dacă-ți intră femeie „nu-ți ajung gemele la urzit”.¹ În general vinerea este o zi nefastă pentru orice muncă în casă. Nu e voie să torci, să coși, să țeși pânză, să coci pâine, să faci borș sau să speli haine ori să te speli pe cap. În special coptul pâinii și spălatul sunt interzise vinerea². Explicațiile pentru coptul pâinii sunt desigur supranaturale: dacă faci pâine vinerea arzi trupul lui Hristos și apare sânge în pâine³. Toate aceste credințe magice au la bază analogia între răstignirea lui Isus Hristos în ziua de vineri și grâu considerat a fi chipul simbolic al lui Isus Hristos.⁴ În zona Târnavei Mici facerea pâinii în ziua de vineri se crede că atrage nenorociri asupra familiei. O femeie povestea că în fiecare vineri spăla, opărea haine, făcea în cuptor. Într-o vineri voia să facă „palaneț” în cuptor iar copilul ei de trei ani era în curte, la gard, se uita după oameni pe drum. Când a fost chemat de bunică a observat că avea o roșeață la ochi și pe măsură ce trecea timpul a început să nu mai vadă și îl dureau ochii. Până la urmă și-a revenit după ce i-au pus picături în ochi însă de atunci femeia nu mai face vinerea pâine în cuptor și nici nu mai spală.⁵ Și alte zile din cursul săptămânii erau considerate periculoase pentru diverse munci casnice. Astfel în Moldova nu se făcea leșie luni, miercuri și vineri pentru că se credea că pe lumea cealaltă vei bea leșie în loc de vin. Mai ales luni nu e bine să faci leșie căci Sf.Luni te ajută să scapi de greu pe lumea cealaltă. Sâmbăta, ziua morților, este deasemenea periculoasă pentru anumite munci casnice. Sâmbăta ai voie să coci pâine în cuptor, dar nu ai voie să faci leșie pentru că beau morții.⁶ În timpul anului nu se spală rufe la râu până nu tună sau până la Ispas ca să nu dea piatra peste vară. Deasemenea nu se meliță și nu se perie până la Ispas de frica furtunilor cu gheață. În cele 9 joi de după Paști femeile din Moldova nu băteau cu maiul, nu deapănau, nu urzeau, nu țeseau de frica pietrei.⁷ În aceste cazuri se face o analogie magică între bătutul rufelor cu maiul la râu sau bătutul cu melița și bătutul gheții vara pe câmp. La Urisiu de Sus, în județul Mureș, nu

¹ informații de la Cioată Ioana, n.1928, loc.Vătava, jud.Mureș, decembrie 2002.

² St.Cristescu-Golopenția, *op.cit.*, p.137

³ E.N.Voronca, *op.cit.*, vol.I, p.228

⁴ *Ibidem*, vol.I, p.111

⁵ informații de la Pojar Maria a lui Păsăroi, n.1928, loc.Ciuguzel, jud.Alba, și Floarea Maria, n.1930, loc.Ciuguzel, jud.Alba, 16 aprilie 2003.

⁶ E.N.Voronca, *op.cit.*, vol.II, p.184

⁷ *Ibidem*

era voie să lipești cu lut pe jos în sâmbetele din Postul Mare și timp de 9 zile după înmormântare pentru că astupi gura morților.¹

Orice gest efectuat de către femeie, fie chiar cel mai banal, este însoțit de un act magic. Astfel când termini de frământat aluatul și-l pui la dospit faci cruce cu mâna dreaptă deasupra², când pui pâinea în cuptor se face cruce deasupra gurii cuptorului cu lopata, când tai prima felie de pâine se face cruce cu cuțitul dedesubtul ei.³ Nu este indiferent nici felul în care stă pâinea pe masă căci dacă pui pâinea cu fața-n jos e mare păcat⁴, se zice că treci de partea diavolului sau se-ntoarce vițelul în vacă.

Implicațiile magice ale activităților casnice sunt numeroase. Adesea boala este alungată magic prin descrierea sau efectuarea unor activități casnice obișnuite: spălat, măturat, periat, frământat, prăjit, afumat, etc. Cerecetătorii fenomenului descântatului au remarcat prezența muncilor casnice în magia medicală: „Gesturilor obișnuite în gospodărie, resemantizate și încadrate astfel în practica descântatului, li se adaugă acțiunile și mișcările firești în existența cotidiană. De îndată ce sunt încadrate în contextul ritual își pierd semnificațiile și scopurile originare funcționând diferit.”⁵ Tot ceea ce face femeia în casă are implicații dincolo de finalitatea propriu-zisă a muncii și chiar dincolo de magic influențând în mod misterios viața oamenilor, mersul vremii ba chiar și forțele supranaturale. Se pare că prin actele sale femeia are o putere magică extraordinară asupra societății, naturii și supranaturalului, ba chiar și a lumii de dincolo de moarte. Când termină pâza, femeia trebuie să o termine repede căci altfel o ține pe Maica Domnului în genunchi.⁶ La fel când face de mâncare, dacă curge făină pe vatră, se crede că Maica Domnului stă în genunchi până ce femeia mătura făina ca să nu ardă trupul fiului ei.⁷ La Drăguș nu era voie să coși în ziua de vineri pentru că se credea că înțepi obrazul Sfintei Vineri. Nu era voie să țevi pânză groasă de bumbac pentru că punei „zimții” (întinzătorul de metal) la războiul de țesut și-mpungi fața Sfintei Vineri.⁸ Când termini de urzit e bine să torni apă pe urzitoare ca să nu fie vara fără ploaie.⁹ Nu e voie să dai cu melesteul de mămăligă în foc că de aceea mănâncă

¹ informații de la Tina lui Ciucălău, n.1925, loc.Urisiu de Sus, nr.217, 1995

² informații de la Avram Minodora, n.1914, loc.Odverem, jud.alba, nr.37, aprilie 2002

³ E.N.Voronca, op.cit., vol.I, p.188, la fel se face și în multe zone ale Ardealului printre care și zona subcolinară a Munților Călimani.

⁴ *Ibidem*

⁵ Anca Stere., *Descântec și descântat Limbajul gestual*, în volumul „Etnologica”, București, Editura Paideia, 2002, p.169.

⁶ Șt.Cristescu-Golopenția, op.cit., p.177.

⁷ E.N.Voronca, op.cit., vol.I, p.190

⁸ Șt.Cristescu-Golopenția, op.cit., p.139

⁹ E.N.Voronca, op.cit., vol.II, p.403

vârcolacii soarele.¹ Urzoaiele nu era bine să le ții la soare că-ți moare bărbatul, să le pui după casă ca urzoaiele merg una cu ursitele.² Tot astfel când termini de depănat de pe fus nu e bine să-l ții în mână ci trebuie să-l arunci jos să se termine căci astfel îți mântui zilele, mori.³ La terminarea torsului trebuie lăsate câteva fire în vârful furcii pentru a fi bărbatul păzit în pădure.⁴ După ce te speli pe cap și te piepteni nu e bine să arunci părul în foc să ardă pentru că Maica Domnului își bagă degetele în foc să-ți scoată părul și se arde.⁵

A treia categorie a magiei ocupațiilor casnice este cea a uneltelor casnice. Toate acestea au o încărcătură magică extraordinară datorită faptului că participă la muncile casnice și deoarece multe dintre ele sunt purificate prin contactul cu apa sau cu focul. Multe dintre uneltele casnice folosite de femei sunt arme redutabile în lupta cu bolile, farmecele și cu necazurile vremii. Când plouă cu gheață femeia trebuie să arunce afară în cruce cociorva (dârgul) și lopata de la cuptor și piatra stă îndată⁶ probabil pentru că acestea sunt în legătură cu focul care în plan real topește gheața. Interesantă este această confuzie de planuri, interferență între real și magic. Ceea ce are efect în plan real este folosit în practicile magice și în același timp magicul însoțește acțiunile reale. Cu ciurul și cu bucăți din mătură se descântă la copiii mici de spăriet sau de „soare săc” (insolație) în multe zone.⁷ Melița este folosită în mod magic de femeile care iau laptele de la alte vaci. În Bucovina se spune că era o femeie care pune melița la poartă și prindea a melița cu melița goală și când trecea ciurda toate vacile se opreau la poarta ei, puneau capul sub poartă, iar ea mulgea lapte de la meliță.⁸ Despre uneltele des folosite de femeie sau de bărbat se spune că au fost date de către Dumnezeu oamenilor. Astfel se zice că Dumnezeu i-a dat bărbatului hârlețul ca să lucreze pământul, iar femeii furca și cociorva ca să îmbrace și să hrănească casa⁹ ba chiar se crede că puterea femeii stă în cociorvă de aceea s-ar zice la cununie ca femeia să se teamă de bărbat, iar bărbatul de cociorvă. Fiind puternic încărcate de magie, uneltele casnice au și calități apotropaice: poți lăsa cociorva sau mătura lângă copilul mic aflat singur în casă căci nu se va apropia nimic de el; deasemenea lingurile te apără de farmece ca și

¹ *Ibidem*, vol.I, p.183

² *Ibidem*, vol.II, p.410

³ *Ibidem*

⁴ Gh.Iordache, *op.cit.*, p.200

⁵ Credință larg răspândită în Moldova și-n subcolinară a Călimanilor.

⁶ E.N.Voronca, *op.cit.*, vol.I, p.183

⁷ De exemplu în zona Târnavei Mici, la Odverem după informații primite de la Avram Ioan, n.1925, august 2002, despre descîntecele făcute de bunica lui.

⁸ Vezi „Formula As”, iulie 2004, n.r627, p.22

⁹ E.N.Voronca, *op.cit.*, vol.II, p.183

alte ustensile casnice. Când lași copilul mic singur în casă e bine să pui lângă el o lingură sau un cuțit.¹ Când ți se fac farmece, când ți se face pe ursită, e bine să pui cociorva, mătura, cuțitul și toporul lângă ușă căci mătura și cociorva alungă, iar cuțitul și toporul taie și nu se apropie farmecele de casă.²

Magia ocupațiilor casnice tradiționale scoate în evidență acea mentalitate arhaică legată de muncă și mai ales de munca femeii și de femeie. Se știe că în spatele tuturor actelor și credințelor magice, chiar și a celor mai mărunte, se află o serie de reprezentări ale colectivității nu imaginația personală. Tocmai de aceea aceleași practici magice legate de ocupațiile casnice le găsim în zone etnografice diferite sub aceeași formă. Toată această magie a ocupațiilor casnice relevă o anumită concepție populară legată de femeie. Tot ceea ce e legat de femeie este adesea impur, periculos dar și puternic în același timp, puternic mai ales din punct de vedere magic. Orice gest al femeii poate aduce binefaceri sau nenorociri familiei și comunității, de aceea mulțimea de interdicții legate de activitățile casnice ale femeii(de zilele babelor, înainte de Sf.Andrei nu se toarce două săptămâni, de Filipi, în Joile de deupă Paști, în Joia Mare, etc.). Rolul mnemothenic al multor din aceste interdicții magice scoate în evidență importanța magiei în muncile casnice. Dacă munca bărbatului era celebrată public, de întreg satul prin diverse obiceiuri din cursul anului, cea a femeii era mai puțin vizibilă, mai misterioasă și de aceea mai ascunsă fiind celebrată în particular în vatra fiecărei gospodării și în mod mai mult magic decât religios.

¹ *Ibidem*, vol.I, p.185

² *Ibidem*, p.491

O culegere de folclor din Maramureș de la jumătatea secolului al XIX-lea

muzeograf Ioan Boroica

Opinia formulată de regretatul folclorist Dumitru Pop în *Folcloristica Maramureșului* că mișcarea cultural-științifică înregistrată în ultimele două decenii ale secolului al XIX în Maramureș, cu o componentă însemnată reprezentată de culegerea și valorificarea folclorului local, mișcare comparată cu o replică târzie a Școlii Ardelene, este într-un totu adevărată dacă aserțiunea se bazează numai pe cercetarea surselor editate: presa și cartea publicată în această perioadă.¹ Cercetarea unor documente de arhivă semnalează existența unor preocupări pentru culegerea de folclor și valorificarea sa în plăsmuiri culte datează chiar înainte de 1848, care însă din motive legate de absența unor publicații care să găzduiască astfel de producții sau din alte motive nu au văzut lumina tiparului. Astfel de culegeri au circulat mai ales în manuscris. Din autorii sau copişti ai unor astfel de versuri, cu ortografie maghiară am identificat un nume: cel al preotului Ioan Man.²

Cea mai consistentă colecție este cea realizată de preotul greco-catolic Laurențiu Mihalyi (1815-1881) pe la jumătatea secolului al XIX-lea. Despre Laurențiu Mihalyi istoriografia locală oferă doar puține informații, acelea aparținând celui care de altfel i-a fost capelan și admirator, vicarul greco-catolic de mai târziu al Maramureșului, Tit Bud, care mai târziu a fost inițiatorul unei mișcări organizate de culegere a folclorului maramureșean, întreprinse de învățătorii din Maramureș asociați în Reuniunea docenților români maramureșeni. Astfel Tit Bud nota laconic un portret al celui căruia îi fusese superior bisericesc: „În 1862, primul protopop al Districtului nou înființat a fost Laurențiu Mihalyi de Apșa, paroch în lood³. Născut în 1815, ordonat (hirotonit n.n.) în 1839. Teolog eminent al Seminarului din Ungvar. S-a căsătorit cu nepoata episcopului de mare nume Basiliu Popovici. A fost mai întâi paroch în Sârbi, cântăreț

¹ Dumitru Pop, *Folcloristica Maramureșului*, Editura Minerva, București, 1970, pp. 10-11

² Semnalăm astfel de câteva file din cândva foste colecții de cântece de factură cârturărească păstrate la Direcția Județeană Maramureș a Arhivelor Naționale (în continuare DJMMAN) în colecția Academician dr. Ioan Mihalyi de Apșa, inv. 353, ds. 42, f.34-36 (o orăție de nuntă, o doină și un cântec satirizând viciul băuturii într-un dialog între soț și soție), f.43 (un bocet), în inv. 443, ds. 18, cântece de petrecere copiate după I. Barac și Ardelean Aureliu

³ Protopopiat înființat în 1862, prin ordinațiunea episcopală din 25 ianuarie 1862 prin reorganizarea a două protopopiate Vișeu și Iza.

vestit, orator eminent, naționalist înfocat, care nu vorbea nicicând altă limbă decât cea românească. – A scris multe poezii populare și viesuri de iertăciuni și morți. A scris și poezii latine. Una cătră S. Sa de Pie memorie Pontificiu Piu al IX-lea. A zelat mult pentru învățământul școlar și a organizat școlile din district. – S-a ocupat de facerea unei mașine mobile perpetuum, - durere că instrumentele lui și mașina deja gata au ars dimpreună cu casa parochială din Iod, arzând și scriptele prețioase ale harnicului protopop. Sub dânsul s-a organizat o capelanie statornică în Iod. Eu am fost capelan pe lângă dânsul în trei ani și am admirat știința lui profundă, vecina mea crâșnicita a suduit odată astfelu pe pruncul ei: «tu genciu rău», l-am întrebat pe principalul meu ce însemna sudalma aceea, și mi-a spus: ieudenii sunt de viță română și încă n-a uitat sudalma romană «tu mala gens» = tu genciu rău. Durere că pierzându-și soția a devenit om retras și năcăjit. A repausat în 31 mai 1881 în etate de 66 ani, a preoției 42.¹

Ceea ce a fost publicat din creația lui Laurențiu Mihalyi îl leagă de memorialistul Artemie Anderco, căruia îi compuse un emoționant verș la înmormântarea sa din 5 august 1877.²

Din timpul studiilor la Liceul episcopal de Ungvar ne-au rămas carnețele în care copiasse piese de teatru și poeme în limba maghiară după cum nu fusese străin nici de plâsmuirile poetice ale lui Ioan Barac.³ Probabil în această perioadă luase contact cu ideile școlii ardeleni, manifestând încă din această perioadă idei latiniste, care cu siguranță îi vor fi evoluat în o conștiință românească în opoziție cu filomaghiarismul și filoslavismul vicarului Pentru Anderco care îi fusese dascăl în clasa a treia la școala gramaticală. Despre această vârstă, adică pe la 14 ani, făcu-se o scurtă însemnare, un dialog între elevul Laurențiu Mihaly și vicarul profesor Petru Anderco:

- „Cum te cheamă acasă fiule? întrebă vicariul Anderco la examen alto semestriale încă în 1829, în clasa 3-a gram[amaticală].

- Lorinț, răspunsei eu.

- Nu Flore?

- Nu d[omnu]le vicarie. Cum că Laurențius a fost sfânt la romani și nu greco-catolic. Tocmai de aceea nu-s eu grec ci roman.

¹ Bud, Tit, *Date istorice...*p. 17

² Koman, Artur, ing. *Documente istorice maramureșene*, Vișeu de Sus, Tip. Horovitz, 1937, pp. 86-91. Verșurile publicate în volum sunt compoziții tipice pentru astfel de acte ceremoniale, protopopul fiind de altfel foarte apreciat în partea locului pentru calitățile sale de oratorice și compunător de verșuri. Artur Koman menționa în nota de la sfârșitul verșului existența unui volum de poezii păstrat la vreuna din rudele lui Laurențiu Mihalyi cel mai posibil la urmașii lui dr. Ioan Mihalyi de Apșa.

³ Colecția dr. Ioan Mihaly de Apșa, inv 443, ds. 9 și ds 18

- Bine, bine!"¹

Începuse să culeagă folclor din satul unde funcționase ca paroh, Sârbi, cu siguranță înainte de 1848, cel mai posibil pentru a-i servi ca suport pentru plâsmuirile sale poetice proprii. După modelul acelor versuri ocazionale, având deprinderi de versificator, compuse astfel de cântece și orații pentru nunți în care modelul poeziei populare este fidel respectat.² Își exersase talentul de versificator încă din adolescență, cu versuri în limba maghiară, unele dateate înainte de 1835 sau copiasse versuri și scurte piese de teatru din autori maghiari.³ La absolvirea teologiei, în 1839, deja îi dedicase o poezie în limba latină, intitulată „Onomasticon” episcopului Muncaciului, Basiliu Popovici, cu a cărui nepoată în același an se și căsătorise.⁴ Din 1842 datează câteva versuri pentru morți, gen de creații în care de altfel a și excelat în cursul carierei sale preoțești.⁵

Menționase doar accidental proveniența unor versuri ca „hoare poporană”. Nu fusese străin de ideile romantismului european ceea ce îndreptățește presupunerea că imboldul lăuntric pentru realizarea unor astfel de culegeri să se fi născut tocmai în contact cu astfel de idei.⁶

Culegerea amintită, fusese realizată cu siguranță înainte de 1856, când toate „versuirile” sale, însumând peste 600 de pagini ale unui carnetel, voise să le ordoneze după un plan ambițios ce se dorea a fi o epopee intitulată „Tataratatura”. De altfel poeziile, notițele și felurile însemnări și le notase în carnetele confecționate artizanal sau pe petice de hârtie, de format mic, din păcate doar puține s-au păstrat complet, unele necorespunzător. Cu rezonanță onomatopeică epopeea despre înfrângerea tătarilor Tauriei de către români, însemna reintrarea lor în istorie pe care o scriseră alții după bunul lor plac. Limita dintre ficțiune și realitate istorică sunt subtil întrepătrunse într-o proiectată epopee, „un roman istoric versuit de anonimul submaramureșan, ano 1856”, a cărei menire literară a fost de-a relata în versuri zdrobirea tătarilor în ultima lor invazie în Maramureș întâmplată în 1717. Aici este introdus și legendarul haiduc Pintea Măgojdanul, care în momentul invaziei nu mai era demult în viață. Nu atât versurile din amintita epopee sunt interesante, cât laboratorul de

¹ Colecția dr. Ioan Mihaly de Apșa, inv. 353, ds. 42, f.15. *Despre vicarul Anderco Peter*, vezi Filipașcu, Alexandru, *Istoria Maramureșului*, Editura „Gutinel”, Baia Mare, 1997, p. 167

² Colecția Academician dr. Ioan Mihaly de Apșa, inv. 353, ds. 42, ff 24-45

³ Colecția Academician dr. Ioan Mihaly de Apșa, inv. 443, ds. 14 f. 10-25, 41-78

⁴ *Idem*, ds. 2, f. 133

⁵ *Idem*, ds. 3, f. 1-2

⁶ *Idem*, , inv. 353, ds. 42f. 45. Epitetul romantic asociat poetului îl folosește într-o plâsmuire intitulată „Regele și poetul” întocmită însă după canoanele versificației clasice.

creație al protopopului, dezvăluit în notele cu planul epopeii. Dealtfel multe din „versuirile” sale sunt imaginate ca parte din structura epopeii, cea mai amplă creație a sa. Structura epopeii o concepute ca un scenariu cu mai multe acte și populată cu personaje istorice sau legendare, care nu ni s-a păstrat decât fragmentar. Epopeea debuta cu clasică invocare a muzei, continuarea scenariului în stadiul actual al cercetării nu este limpede. Notițele sale sugerează un scenariu complex, stufos chiar, cu abundență de teme și motive, debutând cu „prochemarea nobilimii române la steag” fără îndoială la auzul veștii năvălirii tătarilor. Apoi planurile „romanului istoric” se întrepătrund: pe de-o parte puhoiul barbar este urmărit în drumul său de-a lungul Izei, tătarii poposesec la Giulești și fac sfat, pe Iza aruncă pe o râpă ȝiganii oferind o explicație toponimului râpei ce desparte cursul inferior al Izei de cel superior – „Piatra ȝiganului” – nume primit de la ȝiganul supraveșuitoar, întâlnirea hanului cu fata strâmtureană, apoi alte personaje populează scenariul: feminine: Anghelina, Rozalia, prizoniere sau eliberatoare, Fratele Anghelinei, babalăul satelor, solomonarul, babele din Borșa, iar pe de altă parte narațiunea urmărește pe haiducul Pinteș „năzdrăvanul” și pe care nu-l prind plumbii. La oferta de ajutor a acestuia i se răspunde: „noi borșenii sântem destui”. Deznodământul epopeii se desfășoară la Borșa, localitate căreia i se acordă o funcție soteriologică, „Ierusalimul mic”, unde borșenii ajutați de stihii îi înfrâng pe tătari.

Această epopee include balade și tradiții locale despre Pinteș, iar „Horea Pinteș”, una din baladele incluse în culegere, constituie o etapă în realizarea documentării pentru realizarea „Tatarataturei” și servește la datarea culegerii, alături alte notițe pe coperta ultimă a carnetului, notițe care cuprind elemente dintr-o altă plăsmuire poetică „Maramureșul”, o cosmogeneză locală.

Carnetelul cu culegerea realizată în jurul anului 1850, conține 30 de file, intitulat fiind „Scandaloase” cuprinde și două balade care au același actant principal: Gheorghiță. În cea dintâi Gheorghiță a Popii întemnițat încearcă fidelitatea mamei și a iubitei, iar în cea de a doua Gheorghiță întreprinde o călătorie inițiatică în țara muntenească în căutarea nevastei, dar este otrăvit nerespectând prescripțiile mamei sale, noua nevastă se transformă în „brăduliță” refuzând să se întoarcă acasă. Surprinz prin ineditul lor baladele „A lui Novac”, a „Pătrovanului” și „Moșu Ivan cu nepotus-o Stan”. Balada „Hotinul” pare să fie o plăsmuire a protopopului, iar „Voinicul” este un cântec cu accente satirice despre iubita părăsită de voinic. „Din revoluție” marchează intrarea în folclor a proaspetelor evenimente ale revoluției

¹ Fragmente din epopeea „Tataratatura” am identificat în Colecția dr. Ioan Mihaly de Apșa, inv.443. ds.6, 9 și 19 și inv 353, ds 26. Notițe și însemnări referitoare la planul epopeii sunt diseminate și în alte dosare din colecția citată

de la 1848, în care au fost participanți și românii maramureșeni mai ales din satele învecinate cu Transilvania și Chioarul.

Cele unsprezece hori numite „cele de-a frunzii”, numite astfel probabil după acompaniamentul „la frunză”, sunt în cea mai mare parte cântece de dragoste – nouă dintre ele, la care se mai adaugă una satirizând apucăturile bahice ale stăpânului calului și una legată de foametea din 1804, când porumbul a fost înlocuit cu ovăzul, „rușinea mălaiului”.

Semnalăm aici, prima colecție de descântece realizată probabil între 1845-1855 din care câteva sunt cu reală valoare estetică. Avem și o prezentare în versuri al posibilei informatoare a protopopului, în una din poeziile sale de mai mare întindere „Mândra Pălăguță”.

„C-o muiere vrăjitoare,
Bătrână descântătoare,
Aproape-i, și mai știută,
Doară și de cât o sută.
Dânsa merge într-o seară
Să nu se nădăia doară
Lumea că se duce biata,
Tocma unde-a fost chemată,
La curtea cea Duncănească
Moșian ei ca să tomească
Și ea tineri 'nvățiare

Ca 'ntr-o zi de primăvară
Să mănânce numai două,
De puică dintâie ouă
Apoi doi pupuți de pită,
Din prescuri la Paști slujită,
Din fărină măcinată,
Prin moară 'ncă neumblată
Și să beie dulce-amară,
Iarbă strânsă din hotară
Și fiartă-n apă curată
Din fântân-ntâi săpată.”

Poezia amintită mai sus, relatează în versuri populare o dramă locală în Sârbi, un omor pasional săvârșit de un tânăr, a cărui fostă iubită s-a căsătorit împotriva voinței ei prin aranjamentele părinților. Poezia este o dezvoltare a unei hori culese de la o informatoare din sat:

Hoarea unei neveste

„De unde-s lemnele dese
Iesă nora-i D...asă,
Numai gata și tomnită,
Iese de supt o rătită,
La obraz mi-i de-nfocată
Gândești că-n sânge-i
scălădată.
Batăr farbă și roșată
Nu i-o mâncat a ei față.
Luă o biată băutură
De la mulți drăguț din gură,
Așe rumână-o făcură.
De tot horincă-ndulcită,

După care nu-i scârbită.
Că de-ar fi trăit cu apă,
N-ar fi grasă ca și-o iapă.
Și-au roșit un foc oprit,
A mulți drăguț ce-o iubit,
Un foc nu-i din cununie
Care-i arde omenia,
De ie să țină că-i doamnă,
Zău, o știu de bună poamă
Că-i fata l...da
De băta-o cât lucru rău,
Că bine ști cât mi-i de greu,
Că-mi iube bărbatu meu,

Și-mi face trăiucu rău.
Că de-ar fi doamna cum să
ține,
N-ar turui lângă sine,
Care nu-s de-a ei obraz,
Nici holtei, nici însurați
Care-s la prostie dați,
Că vicleru și guba,
Șohan nu s-or însâmbra,
Haine lungi și ță[ră]nești,
Șohan nu s-or mai văji,
Crișpin și cureaua lată,

Nu-s șohan petrept olaltă!
De-ar fi doamnă pe câtu-i,
Mă fură față să-i spui,
Să o-ntreb au slobodu-i,
A iubi, și nu p-a lui,
O femeie doi bărbați
Cu care nu-s cununați?
Da spune-i-oi să să iubască,
Cu drăguțu de p-acasă
Dacă de bărbat nu-i pasă
Pă Mihai mi-l lase mie
Că mi-i soț de cununie

Una dintre acestea „*De preursit*. (cu vin și bosioc, afară la lună)” face parte din genul de descântece „de țâpătură”, relevând convingerea populară că anumite boli de piele sunt consecința unor „făcături” a unor persoane pricepute, rostul vindecător al descântecului este de a returna plaga celui care a provocat-o¹: Din aceeași colecție urmează un alt descântec „*De preursit*”, de aducere a pețitorilor la tânăra fată, apoi un descântec „*La vaci*”, pentru vacile cărora le-a fost „luat” laptele, este urmat de un alt interesant descântec „*De deochiat*” ce sugerează întâlnirea dintre substratul precreștin și cel creștin.

Sunt notate aici și alte descântece pentru vite, pentru mușcătură de șarpe, de „scrântitură”, „de soare”, interesante nu atât pentru vechimea culegerii cât pentru fondul arhaic, de cuvinte conținut, ci și mai ales pentru începutul notării creațiilor folclorice.

În afara colecției menționate în caietele lui Laurențiu Mihalyi sunt consemnate și alte producții folclorice. Una dintre acestea: „*Mândrei mele*” datată din 7 iulie 1853, bănuim a fi o prelucrare după un cântec liric, unde judecat prin prisma graiului maramureșean, denotă o minimă intervenție pe textul popular²:

¹ Colecția dr. Ioan Mihaly de Apșa, inv.353, ds.29, f. 3r-3v

² *Ibidem*, p. 479

„Umblă mândra cea din curte
Colo-n vârful cel de munte
Să facem casă de vânt
Cu cer de-acoperământ
Pieptu' ne-a fi de cuptiori
Vatră inima cu dor
Masă ne-a fi genunchele
Furci, cuțite – degetele

Patu' ne-a fi pământu'
Peste dânsul aștenutu'
Într-acea măreață casă
Iarbă verde de mătasă
Și cu nori ne-om învăli
Soarele nu ne-a păli
De-a lovi vre-o răutate
Vom trăi cu sărutate”

Analizând textul primar consemnat, notițele sale confirmă că unele din ele au fost modificate, dar intervenția pe text nu este majoră, lăsând să se întrevadă varianta originală. Însă nicăieri nu arată sursa cugetării creației lirice, ceea ce din perspectiva folcloristicii actuale, putem pune la îndoială stricta autenticitate a textelor culese, dar nu putem nega filonul popular și deosebita plasticitate sau valoare estetică. De altfel asemenea intervenții sunt obișnuite pentru culegătorii de folclor ai vremii.

De preursită

(Cu vin, busuic, afară la lună)

Lună, lună,
Doamnă bună,
Fi-mi mie ajutătoare,
De ce mă rog astăzi ție,
Vino, linge-mi
Și prelinge-mi
Hâzenia
Și urgia
Toată urgia
Toată buba re
De pre fața me
Vino, linge-mi
Și prelinge-mi
Toată ura
Țipătura
Și tot lucrul rău
De pe trupul meu.

Du scârba într-acele casă
Ce pre mine-s mâniașă
Prin horn le-o bagă,
Bine furingează,
În casă le așază,
În solnița cea cu sare,
În blidu cel cu mâncare,
Să nu-și încapă în veșminte,
Eu să fiu ca mai înainte
Ca și ruja când înfloare,
Ca și steaua când răsare,
Dimineața-n primăvară.
Nici un lucru fără lege
De mine să nu se lege,
Nici un lucru rău ce strică
Nu-mi poată face nimică

De preursit

(Alta)

Eu afară-și căutai,
Și-n toate părți mă uitai,
Și cătând am fost văzând,
Că lumea o fost arzând,
Da doară n-a arde lumea,

Ci arde orânda mea!
Și-am văzut o ciută biată
Și o am întrebat pe dată:
-Ciutulită, ciută bălțată,
Ciută cu foc încălțată,

Unde mergi, unde te duci?
De-așa hrabur te apuci.
-Eu mă duc, eu mă apuc,
Ca s-aprind dealurile,
Dealurile și văile.
-Da te-ntoarce înapoi,
Și meri de-i face război,
În lume și preste lume,
La patru cornuri de lume
La orânda me anume!
Meri la un fecior în sat.
Aprinde-i clopul pe cap
Și obielele pe el,

Cu acea n-a fi mai mișel.
Nu-l lăsa să steie loc,
Cât ard obielele-n foc
Să n-aibă nicăieri stare,
N-aibă loc de așezare
N-aibă aiure alinare,
Pân-a fi cu mine cu mine-n
cale
Pân' la mine n-a veni,
Pân' cu mine și-a vorbi,
Dint-un blid nu va mânca ,
Și-ntr-un pat nu s-a [culca]

La vaci

S-o luat văcariul,
Galben pă galben
Și-și urmărește plaiul,
Galben pă galben
La pădure,
Galben pă galben
Cu secure,
Galben pă galben
Să facă ocolul,
Galben pă galben
Vacilor, acolo,
Galben pă galben
Să mulgă în doniță,
Galben pă galben
Într-o zi de joiță,
Să-l străcoare-n oale,
Galben pă galben
Prin străcurătoare,
Galben pă galben
Glob de unt alesul-o
Bulz mare făcutul-o
'N vârv de munte dusul-o,
Sus la culmea muntelui,
'N vârvu Galileului,
Care așea-i de ascuțat
Ca un ascuțășu de cuțat.
De-acolo strigare

Așa, cu o gură mare
- O, voi luătoare
O, voi ducătoare,
Voi fărmecătoare,
Vacile-mi spăreți,
Vlastu li-l răpirăți,
Mana li-o aduceți,
De curând aduceți,
În pulpe li-o puneți,
Că de nu voi prinde,
Pe toate voi strânge,
O zi de marți sară.
Ș-o v-ard la otară
Ele se luare,
'N cale, pe cărare,
Tot tăcând și cugetând,
Și verdeață aducând,
Strânsă din nouă otară,
La Ispas, în primăvară,
Și mana ce o dusere,
În pulpe o pusere,
Vlastu readusere,
La lapte vlăstoase.
Și mai unturoase
Decât în ce oare
Vacile fătare

De deochiat

Se luară trei moiade,
Trei moiade ș-o moiadă,
La sfințata soarelui
Pe ulița satului
Tăt rădnind și hohotind
Și „hihihi” rânțezând
Se tâlniră pe-o cărare
Cu presânta Maica-n cale
'N cale cum le-o ntâmpinat
Maica sfântă le-o întrebat
-Unde mereți tri moiade,
Tri moiade ș-o moiadă
-Că ne ducem la cutare

Ce nume (Ilie, Mărie) are
-Ho! De acolo vă opresc,
Să nu mereți vă poruncesc,
Că sorocu ce-l am eu,
Mare de la Dumnezeu
Ce mereți la țarmuri,
La țarmuri Dunăre
Unde-i peștele ca mielul
Unde-i apa ca și vinul
Acolo mâncați,
Acolo crepați,
Lui N. N. pace să-i dați!

De nejite

Nejite,
Pricăjite,
Nejite prin duhuri rele,
Nejite cu durori grele,
Nejite cu sărbătoare,
Nejite prin poteca cea mare,
leși curând,
leși mai curând,
leși din creri capului,
leși din fața obrazului,
Rădăcina dinților,
Cupele măselelor,

Vinele grumazilor,
Du-te cât de iute
În câmpu cu lupii
În codru cerbi
O aceia ți-s soți
Pretini mai vlăstoși
Bine te-or căuta
Și te-or leaguna
Și te-or supăra
Te-or și adăpa
Descântecu l-am zis eu,
Leacu-i de la Dumezeu

De bubă

Bubă de-a câte,
Bubă cât o linte,
Bubă cât un mac,
Fii-ar cât' un leac
Nu te mânîe,
Nu te buboie,

Nu te-npuroie,
Nu te tot aici,
Nu te cățeli,
Că 'napoi mânate-oi
Cu a mele spucate-oi

De mușcătură de verme

Mușchirii mușcată,
Sus cucuiată,
Jos așezată
Mușchirii zvinții
Ascute dinții,
Din vârvu călinului.

Din vârvu mălinului,
Făcu-i pită de cenușă,
Lapte de cătușă,
Șarpelui de leac,
Hrănite-oi gândac,
Cum mânca-sa,

Cum crepa-sa,
Fie boala, boalei

Sănătate vitei!

Alta

Se luă hejita,
Se luă betejita,
Sus la munte suitu-s-o,
Jos pe apă coborātu-s-o
Și păscură iarbă verde
Și băură apă rece
Și-o ieșit din corci un verme

Să peie fostu-i-o vreme
Și hejita o mușcară
Însă și șerpele dară
Ce mușcă s-o întins la soare
Și crepă ca o ciucoare
Hejita s-o scuturat
Și nemic nu s-o umflat

De sclintit

Când umblă Dumnezeu Sfânt
Cu Sfânt Ion pe pământ,
Se luă-n cale cărare
Printr-a românilor țară
Și-un om, cuget că sare
Că așa tare mere,
Omu la un pod smintit
Picioru și l-o sclântit
„Descântă-i” zăsă-i loane
El răspunse „Nu știu Doamne”

„Descântă-i numa, că poți
Ca să fie os cu os
Ciont cu ciont, carne cu carne,
Măduva de ciont s-atârne
Să fie vine cu vine
Ca mai 'nainte de bine.”
De-ar umbla Dumnezău sfânt
Încă ș-amu pe pământ,
N-ar lipsi descătătura
Și-ar vindeca sclintitura

De soare

Ciuturic, buric
Dați, ședeți pe loc,
Cât turta pe foc,
Cât șede-n pătul,
Cocoșul sătul
C-a veni sece trei zori,
A soarelui trei surori
La bolnav de soare,
Ce numai nu moare,
Una cântă,
Alta descântă,
A treia se duce,
Leacuri de-i aduce
Leacuri după boala lui,
Din razele soarelui.
Dacă ea se duse
Și leacuri îi aduse
În trei numeri puse
Și boalei așa-i spuse:

„De rânză nu te-apuca
Cu tișca nu te juca
Ci te du amuietucă
Și te joacă, și te-apucă,
Ver cu nouă pietricele,
Ver cu nouă nodurele,
Ver cu nouă mielușei,
Albușei,
Ver cu cei nouă porcei,
Caciorei,
Cu cuibu paserilor,
Cu vârvu copacilor
Acolo să piei,
Acolo să respiei,
Leși curând,
Cât mai curând,
Cum apune soarele,
Lasă mâțișoarele,
Toate brățișoarele,

Toate unghișoarele,
Că de nu-i ieși
Iată ce-i păți
Cu sucitori sucite-oi,
Cu tocanău frecate-oi,

Cu fusele toarcete-oi,
Cu acu împungete-oi,
Cu petritele 'n petrite-oi,
Cu lingura 'npărțite-oi

De mușcătură de șerpe

Fie-mi de toatele ori,
Maica sfântă 'ntr-ajutori,
Precum Maica Preacurată,
Au stăut lângă o peatră,
De-au o afunzit odată
Și peatra n-o mai crescut,
Rădăcină n-o făcut,
Precum din piatră nu poate
Șiarpele cuibu'și-l scoate
Precum prin un bulz de sare

Nu străbate 'nverinarea-i
Așea atunci să 'nverinească,
Așea atunci s-otrăvească
Prin mușcarea vermelui
Astă vită a omului,
Când și-a scobi cuib vreodată,
Șarpele-n stâncă de peatră
Când preste-un bulz de sare
S-a năposti înverinare

Gheorghită

Strigă, strigă, cine strigă!
Strigă cui i-i dor și frică,
Tot Gheorghită a Popii
Din funduțiu temniții

Strigă tare 'n-gura mare:
-„Cine are, cine n-are,
Cine are fiuțu prins,
Să meargă maica-și la dâns”

Și mă-sa l-au auzit
Demineața s-au trezit,
Cizme negre o-ncălțat,
Poale albe o sufulcat,
Și la dânsu o alergat.

Ea mi-și rupse și mi-și zise:
-„Dipce ți-i viața 'nchisă?
Ce ai stricat așa de rău
Gheorghită fiuțu meu?

Ce ai stricat așa de tare
De stă apa ca-nchisoare?
Ce ai stricat așa cu jele
De stă apa și nu mere?

-„Cum focu nu m-oi strigare,
Că la mine să-nzitare,
Tăt un șerpe, balaur mare,
Și-mi mănâncă inimare
Și mi-o mâncat jumătate
Ș-amu abate 'n ceia parte
Bagă mâna și mi-l scoate.”

-„Eu mâna nu mi-o băga,”
Îi răspunse maică-sa
-„Că fără de mână nu pot si,
Fără tine pot trăi”

El de la ea s-o înturnat
Și mai verde ș-o strigat
Ș-o străgat în gura mare
-„Cine are, cine n-are,
Cine are drăguț prins
Să meargă mândra dâns”

Mândra lui l-au auzit
Demineața s-au trezit
Cizme negre o 'ncălțat
Sugna neagră o sufulcat

Și la el o alergat

-„Ce ai strigat așe cu jele?
De stă apa și nu mere,
Cum focu nu mi-oi strigare,
Că la mine să-nzitare,
Tăt un șarpe, balaur mare
Și-mi mănâncă inimare
Și mi-o mâncat jumătate
Ș-amu abate 'n ceia parte
Bagă mâna și mi-l scoate”

Îi răspunsă drăguța
-„Eu mâna că mi-oi băga
Că făr' de mână poci trăi,
Fără tine nu poci fi,
Nici-o noapte, nici o zi”

Multe gânduri o stricat,
Gheorghită pân-o plecat,
Gheorghită dup-o nevastă,
Tăt la țara muntenească,

Tată-so calu-i găte,
Soru-sa ștruț îplete,
Măsa-n casă-l sfătuie,

- Tu Gheorghii, dragu mami,
Dac-acolo că-i sosi,
Nu coborî ne rugat,
Nu 'ntra-n casă nechiemat,
Nu bea pahar ne 'nchinat,
Că-n țara Moldovii
Pre tine ti-or otrăvi

Că curvele muntencele,
Poartă moartea cu dânsese,
Că pun otravă la brâu
Să otrăvească omu viu

Ea mâna că și-o băgat
Șerpele nu l-o aflat
Numa mintea i-o cătat

El mi-și rupse, el mi-și zise
-„Vezi că viața mi de închise
Dă-ți tu mândră zgărduța
Și-mi plătește temnița

Că io atâta-am robotit
Cât lumea mi s-o negrit
Ochi-mi nu-s cei am d-am avut
De când soare n-am văzut

Atât umblu prin sălboc
De s-o rupt pana-mi în clop
Purtând mândră ferele
Mi s-o rupt ș-obecele”

Gheorghită

Curvele de lângă vale,
Poartă otrava cea mare
S-otrăvească pe fiecare.
Gheorghită n-o ascultat
Precum măsa l-o 'nvățat
C-au coborātu nerugat
Și-casă o 'ntrat nechiemat
Și pe el că l-o gătat
Și-napoi s-o dinturnat
Și pă pat că s-o lăsat
De acolo nu s-o sculat

-„Tu nuoră, draga mami”
Zise, „Gheorghită-a muri
Tu c-aicea vei șede
O c-acasă vei merea”
-„Nici aice n-oi șede
Nici acasă n-oi mere
C-oi mere 'ntr-o păduriță
Și m-oi face o brăduliță
De cofe și de doniță
Dept sufletu lui Gheorghită”

Voinicul

Pe cel drum, pe cea cărare
Trece un voinic călare,
Voinicul trece râzând
Ș-o copilă suspinând
Și din grai așa grăind
-„Voinicele drăgălaș
Dipce fugi, dipce mă lași?
Unde meri în fuga mare?
Ia-mă cu tine călare
Căci nu poci mere picioare
Că mi-i drumu colțiuos
Și mi-i vântu viscolos!”
El din gură așa striga
-„Pe tine nu te-oi lua
Că mi-i murgu micuțel
Și-n picioare subțirel,
Murgu mic și drumu rău,
Deabde duce trupu meu
Trupu cu păcatele
Și pașul cu urmele”
-„Pă cal de nu mi lua,
Eu încă te-oi blăstăma,

Să te-a ajungă dorul meu,
Unde a fi drumul mai reu,
Să te-ajungă jelea me,
Unde a fi calea mai gre,
Murgu ți se poticnească,
La pământ să te trântască,
În creștet să te lovească,
Mâna dreaptă să-ți
sclintească,
Mâna stângă să ți-o frângă,
Să n-ai cine să te plângă
Și s-a ajungi de rob la turci
Și cu mânurile-n cătuși,
Cu picioarele-n butuci
Și să te-nsori de nouă ori
Și aibi nouă feciori,
Cu feciori nouă nurori
Și să te-nsori înc-o dată
Și să aibi numai o fată
Care ție cu cofiță
Să-ți care apă-n temniță”

Hotinul

Hotine, Hotine
Sărmanul de tine,
Armeză-te bine,
Spre zioa de mâne,
Că muscanul vine,
Cu oaste spre tine,
Pe colnic, pe vale,
Vin muscani pe cale,
Pe colnic cu pietri,
Vin muscani pedestri,
Pe valea cu luncă,
O armadă lungă
Pe colnic, pe munți,
Cete de arnăuți
Pe plai ca draci,
Arde de cazaci
Pe drumuri mai mari,
Vin tot generali
Pe drumuri mai mici,

Oaste de voinici
Pe drumuri de loage
Ofițeri, hotnoage
Pe unde cum pică,
Turnuri își rădică
Pe unde cum cade,
Muscana armade
De la miazănoapte,
Dă focuri de moarte
Bașa-n bătlie,
Au căzut întâie,
Cel din miazănoapte,
Avuse rea soarte
Bașa de Oltu,
Încă zace mortu
Bașa de la Olt
Cu oaste cu tot
Brăileanu bașă
Se roagă de pace,

Până-n primăvară
Ca ieși din țară
Voinicul muscan,
Cumplitul țăran
Muscanul tot strigă,
Oastea să se strângă,
Cătanele înseamnă,
La război îndeamnă,
Hupai la bătaie
Prădează și taie
Muscanul demnică
Nu cruță nemică!
Pe turc să răstea
-Unde ție oastea!
Din cinci mii de inși,
Ai rămas cu cinci
Ceia stau zdrobiți
Din tunuri loviți
Vai săracii turcii,

Cum zac ca butucii
Ca nesce berbeci,
Pă unde cum treci
Dar și maicele,
Zac ca stelele,
Maicele cu prunci,
De români, de turci,
Turcii fug pe vale
Cu o fugă mare
Până-n Țaringrad
L-al său împărat
Arma muscănească
Să se amintească
Arma țărănească
În Țara Românească
Hotine, Hotine
Sărmanul de tine
Fost-ai și ai căzut
Să nu fii mai mult.

Horea Pinteii

- Pintie, Pintie, d'armaș mare
Veste preste trei țări are,
Dacă tare s-o 'narmat,
El bine că și-o plecat,
Sus la vârvu muntelui,
La stăvuța turcului,
Cu o sută și cincizeci
Voinicei de cei aleși
Numai dacă ș-o prânzât
S-o culcat și-o adormit
Și pe dată s-o trezit
Și din gură și-au grăit
-„Feciorași din oastea me,
Ce va cere va ave,
Care fecior s-a lega
De visu-mi l-a dezlega?”
Dar un fecioraș mai mic
La față cel mai behnic
Numai singur s-au aflat
Și din gură o strigat
-„Pintie, Pintie, viteaz mare!
Eu visu-ți voi dezlegare,
Că tu bine te-ai visat,

Murgu ți-i fără ți-frang,
Trupul fără capeneag,
Capul fără de comănac,
Săbiuța ta cea nouă,
Că se rupse drept în două”
Toți prind a se olcăi:
-„Să luăm drumul Băii
Să ne îndreptăm la Solnoc,
Doară om fi mai cu noroc,
Sau c-om pei la un loc,
Ori de apă, ori de foc!”
Da' Pinteia n-o ascultat,
Drumul Băii n-o lăsat,
Până de drum s-o gătat,
Din gură așe ș-o strigat:
-„Feciorași din oastea me,
Ce va cere va ave,
Care fecior s-ar d-aflare,
Să margă la Baia Mare,
După vin și după sare,
Și după prafu de cel mare!”
Din oastea Pintii, fătatu
Care visu au dezlegatu

Numai unul s-au aflatu
 Și pe cal o încălecatu
 Pintea strigă cu strigare
 -„Cine mere-n Baia Mare,
 Cel ce nu-i de legea mea,
 Că nici cruce nu-și făcea!”
 Dacă elu-și au venit,u,
 În Baia Mare au sosit, u
 Domnii de câne, bătrâni
 Începuse al iscodi,
 Să spuie moatea Pintii,
 Până moartea le spunea,
 Temnițele deschidea,
 Lacățele descuia
 Și ferele le tomnea
 El din gură așa grăi
 -„Voi măriți domnii Băii,
 Stați să-mi scriu o cârtică
 S-o trimit io la Pintea!”
 Pre când cartea îi sosea
 Pintea atuncia prânzea.
 Gata Pintea de-a prânzi
 Prinse pe carte a ceti
 Lacrimile a-l plut' năpădi
 Și din gură-și a grăi:
 -„Care și-a ține fârtatu,
 C-al meu cap mi l-o mâncatu,
 Toți pe cai o încălecat,
 Când în orași o intrat,
 Pre Pintea l-o împușcat:

Cu trei cuie de potcoavă,
 Ca de grâu grăunțe nouă,
 Cu grăunțe ca de pară,
 De grăuți de primăvară,
 Cu trei gloanțe de argint
 Sub dreapta l-o nimerit
 Și dacă jos au picat
 Feciorii s-o împrăștiat
 Numai Ștefan Mureșanul
 Cu Dumitru Sălăgeanul
 Și cu Ion Ardeleanul
 Din gură așa strigase:
 -„Feciorași din oastea noastră,
 Pe Pintea să-l îngropăm,
 De urât să nu-l lăsăm,
 Că cinste bună ne-o dat,
 Doamne bine ne-o purtat!”
 Pe Pintea-l puse-n pământ,
 Armele lui de argint,
 Șed în cui și ruginează,
 Nime nu le luciază
 Și ticuța Pintii
 Șede în poarta Băii
 Ș-o cărat-o păsările
 Și și-o nădit cuiburile
 Jele-i Doamne, cui i jele,
 Jele-i frunzei și ierbe
 De armele Pinte
 Că șed în cui și ruginează
 Nime nu le luciază!

Din revoluție

Pe marginea celui Criș
 Sunt trei poduri curmeziș,
 Pe podul cel dinainte
 Trece Urban cel cu minte.
 Pe poduțiu din mijloc,
 Trece Iancu cu noroc.
 Da de unde Iancu pleacă,

Nu rămâne curte-ntreagă.
 Da pe unde Iancu vine,
 Nu rămâne curte plină.
 La poduțiu din 'napoi,
 Vine Kosuth cu vo doi,
 Cu sabie de răchită,
 Cu guba tăta cârtită.

A lui Novac

Trei cocoși mândri cântare,
Trei voinici se deșteptare,
Trei voinici ca niște lei,
Ca și niște pui de zmei,
Ei tustrei și-o sfătuit
Și bine și-o nimerit
Pe cea mai mare uliță
La Anița, crâșmărița
Crâșmărița buților,
Drăguța voinicilor.
De trei zile-n crâșm'o 'ntrat
Și trei buți o deșertat,
Și crucer de ban n-o dat.
Ea tare s-o supărat,
Cizme galbine o 'ncălțat,
La 'mpărat o alergat
Și din gure-și o strigat
-„Înălțate împărate,
Am venit să-mi faci dreptate,
Că la mine și-o venitu,
De trei zile o cortilitu,
Trei voinici ca niște lei,
Ca și niște pui de zmei,
Cu tarniță tătărăști,

Cu frâiele ardelenesti,
Și cu bumbi moldovenești,
La voinicu cel mai mic,
Ce se vede mai behnic,
Pe din sus de guricioară,
Trasă-i neagră mustăcioară,
Iar la cela mijlociu,
Pe deasupra ochiului,
Trasă-i pana corbului
Și voinicu cel mai mare
Ca de rac musteție are.
Musteție ca și de rac
Și le-noadă după cap
Face nodul ca pumnul
Și ți-e groază de dânsul”
Împăratul îi răspunse:
„Tu Aniță Crâșmăriță
Dă-le vin cât or pofti,
De bani nu le pomeni
Că-s feciorii lui Novac
De trei ori țar' au prădat
Și dacă s-or mânیا
Și cu noi or face așa
Și cu nemic om rămânea

Petrovanului

-Bată-te, bată Vasâi!
La ce primejdii sosâi,
Părul tău cel mândru, creț
Depănatu-i, fără preț
Și l-o tras fără de vină
Și l-o țișat în fântână!
Pe unde pă jos l-o tras,
Picuri de sânge-o rămas.
Că până ți-l omorea.
Străși p-afară streșiuna.
Pă ușea de cătră vale,
Da lăcată și zar mare
Pă ușa de cătră deal
Era lăcată și zar,
Bată-te, bată Vasâi!
De câte ori îți spusei,
Că ciocanu cel de-aramă,

Te-a pisa fără de seamă
Ciocanu ți-i cel de-argint
Te-a pisa cătră pământ!
Văzându-se atacat
El din gură aș-o strigat
-„O iubita mea soție,
Ce rău ți-am făcut io ție? .
Nu te ie de mine o greață
Că mă lași fără viață?
C-avem coconi micuței,
Plină-a fi lumea de ei”
Fost-o Vasâi ca și-un steag,
Nița și-o cătat mai drag,
Fost-o Vasâi ca și-un struț,
Nița ș-o cătat drăguț,
Pe bărbatu-și cel d'urât,
Amândoi l-o omorât,

-Scoală-te struț de pospan
Că nu oi pune șohan!
-Scoală, scoală struț de flori
Poruncește la surori,

C-avuși moarte cu dorori
Scoală, scoală, struț de ruji
Poruncește la mătuși
Că iute moarte avuși

Bătrânului

Frunză verde stăjărel,
Bun îi omu tinerel,
Leagă-se doru de el.

Apoi dacă bătrân
Șede-n cur și honcăie
Lumea nu-i mai trebuie

Cele de-a frunzei

I
Striga mândra din grădină,
La cea casă ce-i vecină
- Că eu mândruți m-oi face
De aș ști că floare-ți place,
Un firuț de tămâiță,
Pe la voi peste uliță.
- Bine ar fi mândră și așa,
Zise mândru către ea,
- Că și eu mândr-o m-oi face
Dacă de-a mea casă-ți place,
Un firuț de măieran,
Pe la voi peste pălant,
Măiran răcătănat
Cu tămâia s-o adunat
Măieran cu tămâiță,
Drăguluț cu drăguluță
Ș-atât o strâns-o 'n brață
Până ce-o trecut de amiază
Și atât o sărutatu
De sfânt soare o scăpatat-o
Și de mână sau luat
Și-n grădină sau băgat
Dacă în grădină au intrat
Ea din gură-și au strigat:
- Că eu mândruți m-oi face
Rujă domnească, bărnace
- Bine a fi mândră și așa
Zise mândru către ea
- Eu mâna cu doamnă oi da
Tu în sânu-ți mi-i băga,
Tot de mine nu-i scăpa,
Eu rujita oi ciunta,

Ruja ca para de foc,
Oi purta mândra la clop
- Bine-a fi mândruț și-așa
Îi ciunta-o de-i pute
Și-i pute dacă oi vre!
Apoi măi mândruți m-oi face,
Di pă floarea ce bărnace
Numai gălbioară albină
Și-oi zbura tot pe țarină
- Bine a fi mândră și așa
Zise mândru către ea
- Că tu pă flori îi turiși
Eu pă vară oi gornici
Și iară cu tine-oi fi
Nici așa nu te-oi scuti
Dacă de mine nu-ți place,
Lasă mândră că m-oi face
Și eu un gros și mare nor
Și oi trece cu-un vifor
M-oi năposti pe grădină,
Floare-oi bate cu grindină
După ace m-oi înalta,
De tine m-oi depărta,
Tu-i plânge și-i lăcrăma,
Că ți-am bătut grădina
- Bine a fi mândruți și-așa,
Bate-o numai de-i pute
Că și eu mândruți m-oi face,
Dacă floarea mea nu-ți place
Focu-l ardă și-l înfoace,
Un vânt de la miazănoapte
Și departe te-oi abate
Și iarăși mândruți m-oi face

Știind că de mine-ți place
Cunună de neguriță
Ca musteața-ți pe guriță
Și pe munți m-oi răsfira
Precum umblă negura
Și cu nori m-oi mesteca
Și cu tine m-oi aduna
- Bine-a fi mândră și așa,
Zise mândru către ea,
Și gurița i-o sărutat
Și de mân-o apucat
Și cu dânsa s-o luat
La țara făr' de banat,
Peste munții cei cu brazi,
Unde popa din doi frați,
Cunună care și-și dragi

II

A lungul Cosăului,
Pe mijlocu drumului,
Trece voinic tinerel,
Cu cal negru, pătrărel,
La cea vatră covăcească,
Murgu să și-l potcovească,
Mândra lui să nu-l cunoască,
Că voia s-o părăsească.
Ea înainte i-o ieșit,
Și din gură-și au grăit
„Duci-te mândruțu, duci,
La mine a sta nu apuci,
Duci-te și eu rămâi,
Cu cine să mă mângâi”
„Mângâia-te-i mândră bine,
Sunt voinici bogați ca mine”
„Fie voinici pe cât iarbă,
Că mie mai mulți nu-mi treabă,
Numai gura ta cea dragă!
De ți-i rușine de mine,
Fă-mă brâu pe lângă tine,
De ți-i greu obrazul meu,
Fă-mă lumină de său,
Unde-i sta și-i poposi,
Ca un svejnic ți-oi sluji,
C-am cosiție 'n patru ște,

Cosiția mi-oi despleti,
Verde otav-oi otăvi,
Murgu ți l-oi priponi,
Ochii mi-i oi îndemna,
Izvoarele-oi aduna
Murgu ți-l oi adăpa”
„O tu mândrulița mea
Stai tu și cam nărave
Până mă vezi că m-oi duce,
M-oi duce și ți-oi aduce
Potilat din Brăila,
(Din Brăila potilat
Tot pe banii de furat),
Cizme galbini din Brașeu”
„Du-te, du-te, mândru meu!”
Atâta l-o agodit,
Până când o bătrânit
Și păru i-o cărunțit.
Fața i s-o veștezit,
Trupul i s-o ponosit.
Se luă pe prundurele,
Vede două rândunele
Și au dat binețe cu ele
„Voi puiți de rândune,
Umblata-ți cât îi lume,
De-a lungu cu pământu,
Nu mi-ați văzut drăguțiu”
„Ba poate că l-am văzut,
Oarecând și dedemult,
La târguți la Brăila,
Dacă lăsă copila,
Și alta-n brațe o ține,
Alta cu vin îl stropi,
Alta tiară-i innoda
Alta gura-i săruta”
Ea prinse a lăcrima
Și din gură al blăstăma:
„Mânce-te mândruțu meu,
Ce a fi pe pământ mai rău,
Temnița Hotinului
Pe marginea drumului,
O, pentru omul cel iubit,
Cum am rămas de urât,
Să te văd eu cum te bat,

Patru lemne din Bănat
Ș-alte patru din Hodod
Și funea cea groasă cu ciot

III

Poroncitu-mi-o mândra,
Să mă mai duc la dânsa,
Că-i mai moartă de beteagă
Măsa-și plânge fata dragă
Și pusăi pe murguți frâie
Și calea de zile nouă
O făcui numai în două,
Pornii luni de dimineată,
Când o marția sara
Îs în ocol la dânsa
Pe când acolo sosea,
Măsa scălduș-a-i umplea,
Tatăs-o sălaș cioplea,
Ea din gură își striga
„Țipă mamă scălduș
De-a cui dor m-am războlit
Iată-te c-o și venit!”
El din gură-și așa grăia:
„Scoală-te mândruță, scoală,
Nu mai zace atâta boală,
Spune-mi leacu, să m-apuc,
Să mă duc să ți-l aduc.
C-aș da murgu pentru tine
Și caftanu de pe mine
Și-oi aduce leacurile”
„Ascultă-mă mândruți bine,
Că mi-s mie leacurile,
Sloi de ghiață-n miez de vară,
Bulz de caș în iarnă iară,
Mure coapte-n postu mare
Și la Paști faguri de miere”
Se luă pe delurele
Să-i aducă leacurile
Ea văzându-l c-o plecat
Din gură așea-o strigat
Tulai, ieși, nătărău eși!
„O, ce nu te nădăiești!
Bulz de caș și sloi de ghiață,
Este fața albineață,

Gurița doi făgurei,
Mure coapte ochii tăi,
Acele 'ncoa adămi-le.
C-acele mi-s leacurile!”

IV

-Mândruliță, ochii tăi,
Nu fie supărăței,
Că iar oi 'nturna la ei,
Că de-o fost o zi o două bine,
Mai mult scârbă și rușine!
Că lasă mândră că-i vede
Ce o ajuns iubirea me,
Și ce bună și ce ră!
Ori câți drăguți îi căta,
Nici unu nu ți-i afla,
Ca să-l poți tu săruta,
Să te sărute pe tine,
Să mă poți uita pe mine,
Că batăr cum v-ați săruta,
Cugetu-ți la mine a sta
Și-n noapte când tei scula,
Din cotuțiu de-a dreapta,
Că sărutări or fi bogate
Da n-or fi din iubire toate,
Că sărutarea lăncedă,
Care nu-i din inimă,
C-a mea-i din inimă dată,
Ca și para înfocată,
Că săraca mândra me
Batăr îi cam micuțe,
Bine-i pe plăcerea me!
Că la ochi îi ca mierea,
Cu cămașa încrețită,
Cu mătasă împistrită
Și la frunte netezită
Ca-n lume să fii cătată
Păreche nu i-ai fi aflată
Că-i frumoasă la stat,
Cu gură de sărutat,
Cu trupșor de desmerdat,
Că nu mori de dor mai mare,
Ca de doru dumitale,
Că ți-aș săruta gura

Inima mi-aș stâmpăra!

V

Nici nu îi boală mai rea,
Ca dușmana, iubirea!
Că de lungoare părul pică,
De te scoli nu ți-e nemică,
De lungoare păruți crește,
Dar iubirea te topește
Și nimic nu-ți trebuiește.
Că nici ești ziua cu lucrul,
Nici noaptea cu somnul:
Vino mândră de ai rând,
Nu-mi mai spune că n-ai când,
Că m-am urât așteptând,
Doară te-oi vedea trecând.
Spune-mi drept ș-adevărat,
De ți-i voie de lăsat
De ți-i voie a mă lăsa,
Spune-mi nu mă încungiura.
Că altă mândră ca tine,
S-o d'ibdit mândră cu mine
Și n-o pătit vreo rușine!
Noi pe unde ne-adunăm,
Cinste bună nu luăm,
De rușine nu scăpăm,
Doar n-o fost locul curat
Că totdeauna ne-o aflat.
Dar tu mândrulița mea
Ascultă-mă pre mine
Pune-ți tu rochița-n gard,
Să ți-o bată vânt uscat,
C-or ști că noi ne-am lăsat
Și mă lasă să te las
Nu-mi face atâta năcaz!
Vezi tu mândrăluția mea,
Că ochi răi are lumea,
Că unde s-adună doi
Au grăiesc numai de noi
Că ne iubim amândoi.
Ne-ar pute da bună pace
Să trăim cum ne place,
De nu-ți place îi rămâne
Sănătoasă mândra me

VI

„Mândra me nu vre să vadă,
Să vadă și să se încreadă,
Că pentru ea, ard-o para,
Am gălbinit ca și ceara
Ș-am negrit ca și negreala
Și pentru ea, ard-o focu,
Am gălbinit ca și socu
Ș-am negrit ca și corbu!
De-or bate atâtea zăle,
Câte m-o bătut pă mine.
Zăle rele d'atâtea
Nu i-ar fi dragă lumea
Că ziua lucru-mi rămâne
Și noaptea somnu-mi nu-mi
vine !
Pentru dânsa, mândra me,
Acasă nu pot șede,
Pe la crâșme nu pot be,
De *dosada* ei cea grea,
Da mi-oi scrie o cărtice
Și-o trimit la mândra me
Și o aș trămite pe lună,
Luna de sol nu ne-a fi bună,
Luna mere cătingan,
N-ar sosi nici într-un an!
De o aș trimite pe stele,
Și stelele-s mărunțele,
Stelele-s tare mărunte,
Rău mă tem că s-or ascunde
Și o aș trimite pe soare,
Pân-aș găta astă hoare
Că soarele-i luminos
Și i-am fost cândva frumos”
Ea mi-și rupse și-mi răspunse:
„Nu-mi scrie cu negreală,
Că aceea-i mai multă-n țară
Da mi-o scrie cu aurel,
Ca acela-i mai puținel
Scrie o cărtice de drag
Ș-o trimite-n capeneag
Să mi-o cetescu cu drag!”

VII

- Știi tu dragă gurioară,

Ce ți-am spus eu astă vară,
Când beam vinu pe lăcioară
Și-am durmit la tine-n poală!
Când te-ai jurat că pe mine,
Mă iubești, pe altu nime
Și am mârș sara la voi
Te-am aflat șezând cu doi,
Unu șede după masă,
Cum ar fi gazdă de casă,
Cela ce mai prost decât mine.
Ședea-n pat pe lângă tine
Blăstămată rău de câne!
Că eu bota oi lua,
Coastele ți-oi num,ăra
Să văd cine m-a 'nfrica!

VIII

Frunză verde otintită,
Am drăguță pe Dochiță,
La sprâncene negruluță,
Cum se cade ca drăguță!
Când o văd ziua-n porțiță,
Dreaptă ca și-o luminiță,
Din dos ca și-o păuniță,
Fața-i ca și-o porumbiță,
La buze ca și-o ruiță,
Cum o aș săruta-n guriță!
Trupu tău cel cu tocmeală,
Cum mă trase de la școală.
Că-n școală dacă intram
Și condeiul îl tomneam
Două de dânsa căpătam
(Două ca dânsa căpătam)
Ș-am pus condeiul pă masă
Ș-am mârș drept la dânsa
acasă
Să-mi mai bage boala în oasă
Dacă merem de-acole,
Merem cu voință re,
Plânge-mi inimioara me
Că rămâne singure!
Mândră, mândrulița me,
Totdeauna a te vede,
Poțește inima me.

Inima mea, inimioară,
Ca și-o floare de ciucoare,
Când se topește de soare
Ce te deperți așa tare!
Vino, șezi între genunche,
Să-mi mai plângi brăul cu ținte.
Mândrulița mea cea dragă,
N-am odor să-ți dau să-ți placă
Da' pimește de la mine,
Dragostea ce-o am spre tine.
Nu-ți trebuie mai mult bine
Că de când mă iubesc cu tine
N-am carne de-un ban pe
mine
Ș-un picur de sânge-n vine,
Dă-mi da' mâna și mă scoală
Ca de morți de la o școală!

IX

Mere calul lancelui,
Pe drumu Reteagului,
Calu mere rântezând
Iancu mere morcotind:
„Tu sărace murgu meu,
Doar de trupu mieu ți greu,
O, de galben pistolaș
O, de crud aiest corbaci!”
„Da mi-i greu, de ce mi-i greu,
Că te bagi în fogodău,
Și bei vin cu curvele,
Eu îmi bei zobecele
Și mă ții legat de gard
Neabrocat, neadăpat
Și ți-a fi mare păcat!”
Ianc-o dat, cal-o strigat
„Batâte-te focu stăpâne
N-ai pus pe foc lemne bune,
Dipce spui adevărat,
De corbaci nu m-ai iertat!”

X

-Muiere, multe ți-aș zice,
Dară inima mă-nvinge,
Stau pe loc și prind a plânge

Că dorul nu pot învinge,
Ca când îmi aduc aminte
De traiul cel dinainte
O dulceată mă cuprinde
Inima mi se aprinde!
Când era vremea ce bună,
Ședeam cu mândra la lună
Și mai bine să-nțelegi,
Făceam din post câșălegi.
Când eram pe vremea me
Trei, patru drăguță avem!
Amu dacă-s însurat,
Drăguțele m-o lăsat,
M-au lăsat și le-am lăsat,
Că nu pot umbla pân sat.
De când m-am căsătorit
Tot cu urgie am trăit,
Muierea m-o cărunțit,
Fără vreme am bătrânit.
De când am fii și cocoane,
Pare-mi-se că am coarne
Treabă-mi cap, treabă-mi ochi
mari
Și urechi ca de măgari!

XI

Plâng când îmi aduc aminte,
De zilele dinainte,
De zilele dezmierdate,
Când ne-ntreceam în bucate
Pe când era bun mălaiu
Nu trebuie mai bun traiu!
Cu căciula capului,
Băteam lungul satului,
Cu căciula 'ntr-o ureche,
Băteam lela după fete,
Din gură răcneam ca bica,
N-avem grijă de nimica
De cumu-l bătura bruma,

Ni se mai cocoaie cușma,
Mâncăm pită de ovăs
Și nu horim așa de des!
Ovăsu-i greu de mâncat,
Da' mai ușor de purtat,
Puteai lesne a juca,
Burduhul nu te-ngreca.
După el la Baia Mare,
Ne făcem lungă cărare,
La Baia Mare dup' ovăs
Facem cărare mai des.
Facem cărare dar doară,
S-a 'ndura Domnul și iară
S-a face mălai în țară
Și-a scăpa bietul ovăs
Să nu-l căsnim așa de des,
Nu l-am cerne și prin sită
Și prin ciur să-l facem pită
Și ocara mălaiului
Am lăsa-o calului
Ba o am arunca 'ntr-o baltă,
Într-o baltă cu apă caldă
Și l-am strânge într-o cadă
Și l-am pune tot grămadă
Ș-am face bere bărnace
Că la nemți bine le place
Să-nchinăm cu arcamuri mari
Căciulele să ne sară
Și bumbii de pe pieptari,
Zicând la zăbot jupâne,
Huber și ovăs de tine
Amu să ne pară bine
Mai ales când berea ciucă
A 'ncepe a ne-o rădica.
Atunci moșu și cu baba
Or începe a juca
Strgând la mălai viva
Ovăsu l-or săruta.

1804

Moșu Ivan și cu nepotus-o Stan

Auzit-am auzit
Doi voinici că s-au gătit
Tot în țara românească
La o moară supt o coastă
Nimerind aici voinici
Cu părul legat în tici
P-a românimii pământ
Ș-acei voinici care sunt
Că-i zău unu Moș Ivan
Altu-i nepotus-o Stan
Moș Ivan că și-au strigat
Munții s-au cutremurat
Și codrii s-au legănat
Văi adânci s-au turburat
„Ești acasă morariule
Au, barem tu socaciule
Doar ai sâtă și covată
Să ne faci o coacă caldă
De ne-ai căpăta și vin
Să ne faci telfu deplin”
Moraru, un blăsrămat
Din gură așa a strigat
„Fiți în pace măi voinici
De mine bine cinstiți
Nici am sită, nici covată
Să vă fac o coacă caldă
Dară eu în sat mă duc
Sită și lopată aduc”
Moariul în sat s-o dus
Din fir toate păr le-au spus
Că morariul n-au umblat
Cum porunca i-o fost dat
Duăi sâtă și covată
Să le facă coacă caldă
Că morarul rău s-o dus
Și birăului i-o spus
C-au venit doi să-l omoară
Vai de viața lui amară
Birăul, un blăstămat
Satu-ndată o adunat
Multe gloate o adunat
Și făcură mare sfat

Satul tot, cu mic cu mare
Toți cu ciudele-n spinare
Moș Ivan s-o desculțat
Palișu lângă foc culcat
Pă ușa morii să uita
Și tare să întrista
Văzând el cum năvălea
Gloate mari din sat ieșea
Ș-au cuvântat Moș Ivan
Cătră nepotu-so Stan
Alele măi nepoate
Acum le-om săvârși toate
Că ia, morariul ne-aduce
Gloate pe noi să ne-apuce
Loc de sâtă și lopată
Să ne facă o coacă caldă
Aduce satul cu gloate
Tăți cu securi și cu bote
În loc să ne-aducă vin
Vai de mine că mulți vin
Dară-mi pare măi nepoate
Ca acum le-om sfârși pe toate
Da tu ești cam gros la dos
Și bine țiapăn la os
Strâns la vână, bun la mână
Pune-ți spinarea la ușă
Până mă scol din cenușă
Că dacă m-oi încălța
Făcăleț oi apuca
Da să vezi ce-oi mai lucra”
Stan spinarea-n ușă o pune
Și ușa bine o țâne
Că satu și de-npinge
Pe Stan tot nu-l învinge
Că era cam gros la dos
Și bine țiapăn la os
Strâns la vână, bun la mână
Moș Ivan s-o d’încălțat
Cu caftan s-o d’îmbrăcat
Făcălețiu o apucat
Și și-o pus căciula-n cap
Făcălețu morilor

Îndesători sacilor
Dac-a mână l-o apucat
El din gură-și au strigat
„Dăte-n lături măi nepoate
C-acum le-om săvârși toate
Pe ușa afară ieșia
Și-ntre gloate să-vârtea
De picioare ologia
Și de mânuri ciungăra
Capurile le spârgea
Vai de ei c-amar fugea
Pă sub moară fug să moară
Pă sub roată râu-i poartă
Pe sub scoc nu-și află loc
Pe hăitaș fuge alaș
Dar morariul cu birăul
Fugea să nu vadă răul
Dac-au văzut că-i așea

Vai Doamne tare fugea
Moș Ivan dac-au simțit
După dâșii s-au pornit
Și la moară-i aduce
Nemică nu le făce
Și la moară-i aduce
Că a morii piatră biată
Cu o mână o rădicat-o
Și peatra morii cea gre
Peste dâșii o năposte
Și pre dâșii o lăsa
Nemică n-o apăsa
Moș Ivan că și-au strigat
Munții sau cutremurat
Blem de-aicea măi nepoate
C-acum le-am săvârșit toate
Că știu o luncă lungă, lată
De-am mai scăpat înc-o dată

Istorie. Istoria culturii

Date arheologice și istorice cu privire la Maramureș și Sighetu Marmăției

Dr. Carol Kacsó

*Muzeul județean de istorie și arheologie
Baia Mare*

În anul 2003 apărea în Israel, sub egida Association of Former Szigetians in Israel, având ca editori pe Yitzhak Alfassi, Eli Netzer și Anna Szalai, coordonarea și supervizarea fiind asigurate de Hanan Akavia, o monumentală carte despre istoria comunității evreiești din Sighetu Marmăției: *The Heart Remembers Jewish Sziget. Sighet Sziget Sighetul Marmăției Máramarossziget.*

Primele familii de evrei au sosit în Maramureș la începutul secolului XVIII pentru a-și întemeia un nou destin. Ele au fost urmate de altele, astfel că numărul lor a crescut permanent. Rolul lor în viața economică, socială și culturală a orașului Sighetu Marmăției, dar și a Maramureșului în ansamblul său a fost deosebit. Cartea a fost scrisă pentru a demonstra acest fapt. Ea este totodată o mărturie de grațitudine față de generații de înaintași, a căror viață a fost nu rareori tulburată de nepăsarea, indolența, răutatea, invidia unora, dar a fost și înfrumusețată de gesturile, atitudinile și manifestările de bunăvoință, încredere, înțelegere și compasiune ale altora.

Domnul Akavia mi-a solicitat un scurt text cu date arheologice și istorice referitoare la Maramureș și Sighetu Marmăției, date care au fost parțial reținute în capitolul introductiv al lucrării.

Întrucât consider că menționatele date pot interesa și cititorii anuarului muzeului sighetean, am solicitat editorului revistei, domnului dr. Mihai Dăncuș, introducerea textului meu în sumarul volumului în pregătire pentru publicare. Având în vedere caracterul lucrării pentru care a fost scrisă inițial contribuția, ea nu este augmentată cu note de subsol. Pentru a suplini această lipsă, anexez la sfârșit o bibliografie selectivă.

Sighetu Marmăției, localitate aflată la confluența râurilor Iza și Tisa, are o istorie documentată în izvoare scrise de aproape șapte secole. Prezența umană în această regiune extrem de prielnică habitatului are însă, firește, o vechime mult mai mare. Cele mai vechi urme de locuire datează din jur de 40 000 î. e. n. De la această dată, Maramureșul a fost locuit permanent cu o intensitate mai mică sau mai mare până în prezent.

La Sighetu Marmăției și în jurul său au fost descoperite numeroase vestigii arheologice, cele mai spectaculoase fiind cele ce aparțin mileniului II și începutul mileniului I î. e. n. Una dintre așezări se afla pe Dealul Solovan, impunătoarea ridicătură ce domină orașul,

străbătut de mai multe pârâuri, ce se varsă în Iza, care curge la poalele sale. Dealul a reprezentat, cu siguranță, un loc sacru pentru oamenii epocii bronzului, în același timp însă și un loc de refugiu pentru ei în perioade de conflicte, aici fiind ridicată o vastă cetate de pământ cu val și șanț de apărare. Tot pe Dealul Solovan au ieșit la iveală numeroase piese de bronz. Câteva dintre acestea au fost descoperite, în condiții dramatice, în toamna anului 1944, de către dr. Emeric Bender într-o pădure din Valea Blidarului. Datorită vremurilor tulburi de atunci, el a reîngropat majoritatea obiectelor găsite – mai multe cești și farfurii de bronz – la rădăcina unui copac. Partea reîngropată a descoperirii nu a mai fost niciodată regăsită, întrucât descoperitorul a dispărut (a fost, probabil, deportat). Povestea descoperirii și numele celui căruia i-o datorăm sunt însă consemnate în literatura de specialitate.

Mărturiile arheologice dovedesc faptul că Maramureșul este una din cele mai bogate regiuni europene cu descoperiri din epoca bronzului. Oamenii acestei epoci s-au ocupat și cu extracția și prelucrarea minereurilor, precum și cu confecționarea obiectelor de bronz și de aur. Acestea nu au fost destinate doar folosinței locale, ci și pentru schimb, chiar cu regiuni foarte îndepărtate, cum ar fi cele de pe coasta de nord a Mării Negre.

După o perioadă îndelungată de înflorire excepțională a civilizației în bazinul izvoarelor Tisei a urmat, începând cu secolul VIII î. e. n., o perioadă în care comunitățile locale au dispus, se pare, de mijloace materiale mai modeste. Este cert că regiunea și-a pierdut importanța economică deosebită pe care a avut-o încă în pragul mileniului I î. e. n., dar și în perioada imediat următoare, aceasta datorită scăderii cerinței de metale neferoase, dar și a resurselor ce puteau fi exploatate cu tehnologia atunci cunoscută.

Din perioada de sfârșit a epocii fierului, adică ultimele secole ale mileniului I î. e. n. și primul secol al mileniului I e.n., este cunoscută și denumirea generală a populației care a locuit în Maramureș. Este vorba de daci, care și-au întemeiat așezările mai ales în zona de la nord de Tisa.

În anul 106 e.n., după mai multe războaie, Dacia a fost cucerită de Imperiul roman. Dorind să-și asigure granițe cât mai ușor de apărat, la hotarul cu așa-zisa lume barbară, romanii n-au ocupat decât o parte a teritoriului locuit de daci. Maramureșul, ca de altfel și alte regiuni aflate la nord și la nord-vest de Munții Meseșului, a rămas în afara provinciei romane. Populația de aici a fost însă puternic influențată de lumea romană, dovadă în acest sens fiind prezența unor produse ce proveneau din ateliere provinciale. În plus, moneda folosită era cea romană.

Cercetările arheologice din Maramureș referitoare la perioada de după retragerea romană din Dacia (anul 274 e.n.) sunt încă puține. Este evident că și aici s-au produs profunde transformări, în condițiile apariției unor fenomene istorice noi, care au afectat evoluția întregului spațiu carpato-dunărean. Cel mai important dintre aceste fenomene a fost apariția în valuri succesive, alături de populația locală, a unor popoare migratoare. Prezența lor a avut o durată diferită de la o etapă la alta, la fel și rolul și influența lor istorică au fost deosebite.

Deși reduse ca număr, descoperirile din Maramureș indică faptul că în bazinul izvoarelor Tisei nu s-au produs discontinuități de lungă durată ale habitatului, începând cu secolele III-IV e.n. până în plin ev mediu, în vremea în care documentele de cancelarie consemnează rețeaua densă a satelor maramureșene.

Este de asemenea sigur că în etape diferite au pătruns aici colectivități străine mediului original. Astfel, Maramureșul a fost atins de unul din valurile timpurii ale migrației slave. Urmele acestora se constată arheologic, dar se resimt și în toponimia de origine slavă care se întâlnește în Maramureș în izvoarele scrise din secolele XIV și XV.

Aceleași documente atestă existența masivă a populației românești. Aceasta este documentată, cel puțin pentru secolul XIII, și pe cale arheologică.

De fapt, prima informație documentară de care dispunem despre Maramureș și, totodată, prima mențiune în izvoare a acestui nume datează de la 1199. Este vorba de o diplomă prin care regele Emeric răsplătește pe comitele Laurențiu în comitatul Sopron pentru slujbe credincioase și mai ales pentru ajutorul dat cu prilejul unui accident petrecut "in Maramorisio tempore venationis".

Înaintarea regatului maghiar în direcția vârfului arcului carpatic s-a produs în mai multe etape, iar prezența regelui Emeric în Maramureș înainte de 1199 a fost interpretată de istorici ca fiind consecința unei expediții vânătorești-militare în afara granițelor de atunci ale Ungariei.

Următoarea știre documentară despre Maramureș datează de la 31 decembrie 1271. Este vorba de un privilegiu acordat oaspeților din Korolevo, în care se stipulează libertatea de a pescui în Tisa, de la hotarele pământului lor și până la "indagines silve Maramarosi". Privilegiul a fost acordat cu prilejul prezenței regelui Ștefan V în Ugocea, ținut vecin cu Maramureșul.

O săptămână mai târziu, la 6 ianuarie 1272 regele era "in Maramvrissio" și dădea de aici o diplomă unei familii de slujitori regali din comitatul Sopron, care se aflau desigur în suita regală.

Tot din aceste zile și în legătură cu pătrunderea regelui și a suitei sale dincolo de "întăriturile pădurii Maramureș" trebuie să fie și o diplomă acordată unei familii nobiliare, privind localitatea Visc din Maramureș. Era menționată acum prima pătrundere efectivă a autorității regatului maghiar în Maramureș, reprezentată de o cucerire de pământuri, care au fost alipite comitatului alăturat Ugocea. Dania a fost întărită în 1281 de către regele Ladislau IV.

Spre sfârșitul secolului XIII au fost întemeiate primele așezări de oaspeți regali germani și maghiari la Hust, Visc, Teceu și Câmpulung la Tisa. Ele sunt consemnate într-un document din 1299, în care episcopul Transilvaniei se plânge regelui Andrei III pentru încălcarea drepturilor sale de către episcopul de Agria, care "grăbindu-se mai mult decât trebuia, sființise niște locuri de cimitire în câteva sate aflate în Maramureș".

Alte documente scrise timpurii despre Maramureș datează de la 1300 și 1303, în ultimul apărând pentru prima dată și titlul de comite maramureșean.

Prima menționare cunoscută în documente a localității Sighet Marmăției provine din anul 1334. Un Benedict, paroh de Sighet, este prezent în listele decimeii papale sub arhidiaconatul de Maramureș plătiind aceeași sumă cu parohul de Hust și dublu în raport cu parohia din Câmpulungul învecinat. Același Benedict este menționat ca "rector ecclesiae de Zygeth" la 1346.

Numele localității este evident de origine maghiară, la fel ca și ale altor câteva așezări maramureșene, precum leud, Șieu, Șugătag, Virișmort, Sarasău, și ilustrează poziția sa, între mai multe ape. Topografic și toponimic ea nu moștenește o așezare anterioară, chiar dacă teritoriul pe care s-a edificat a fost locuit chiar în etapa ce a precedat nemijlocit întemeierea sa.

O nouă menționare a Sighetului apare la 1349, atunci când voievodul Ioan, fiul lui Iuga, și Nicolae, fiul lui Petru, întocmesc în "Zigeth" o relatare către regele Ludovic în legătură cu drepturile lui Giula, fiul lui Dragoș, în moșiile Giulești și Nireș.

Privilegiile cu caracter orășenesc acordate în 1329 de către regele Carol Robert celor patru așezări de oaspeți regali din Maramureș (Visc, Hust, Teceu, Câmpulung) se extind și asupra Sighetului în 1352, prin diploma dată de regele Ludovic I. În 1385, orașul Sighet apare ca reședință comitatensă, de unde se emit documente, iar în 1392 "Possessio seu villa nostra libera...Zygeth" este dăruită familiei Drăgoșeștilor (Drágffy). Această danie este întărită la 1397.

Deși localitatea Sighet a primit, chiar dacă puțin mai târziu decât celelalte așezări de oaspeți regali din Maramureș, în cursul secolului XIV privilegiile orășenești, ea nu s-a deosebit prea mult

încă în această perioadă de alte aşezări maramureşene, dovadă în acest sens fiind şi faptul că soarta sa a urmat-o pe cea a multor sate din regiune, ea intrând, la fel ca şi acestea, în stăpânirea familiei Drágffy. Dezvoltarea sa ca oraş, până la nivelul la care se poate vorbi de o deosebire calitativă în raport cu aşezările din jur, s-a petrecut în secolul XV, odată cu organizarea cămărilor regale ale sării.

Situaţia totuşi privilegiată a Sighetului şi-o recapătă după confiscarea sa de la familia Drágffy, aşa cum rezultă dintr-un act întocmit la 1404 de către vicecomitele maramureşean. În 1406, oraşul participă la o mărturie a "opidorum nostrorum regalium". O hotărnicire din 1459, după ce delimitează teritoriul din jurul aşezării, pe malul de sud al Tisei, numeşte un hotar la izvoarele Marei, spre Baia Mare. Nu este vorba de stăpânirea de către sigheteni a munţilor dintre valea Marei şi Oaş, unde se întindeau încă din secolul precedent hotarele cnezatelor Marei şi, respectiv a Cosăului, ci de apartenenţa la Sighet în această vreme a unor părţi din munţi, ca şi în cazul satelor româneşti, care îşi aveau locurile din munţi distincte de vatra satului.

În 1472, regele Matei Corvinul întăreşte privilegiile oraşului. Aceleaşi privilegii sunt întărite şi de către principele transilvănean Gábor Báthory în 1611. Între timp, la 1551, Sighetu primeşte dreptul de a ţine târguri. Un eveniment important în istoria oraşului s-a petrecut în 1556, atunci când biserica romano-catolică a fost preluată de reformati cu majoritatea credincioşilor. Anul 1659 este de asemenea remarcabil pentru Sighet, întrucât atunci i s-a acordat, de către împăratul Leopold, dreptul de stemă.

Deşi astăzi se păstrează foarte puţin din oraşul medieval Sighetu Marmăţiei, acesta a fost fără îndoială un centru înfloritor în cursul secolelor XV-XVII, unde au funcţionat numeroase bresle, unde a avut loc o intensă activitate comercială, unde s-a desfăşurat, datorită şcolii şi bisericii, o viaţă spirituală la un nivel comparabil cu al altor oraşe transilvănene. Sighetu Marmăţiei a fost totodată cea mai importantă aşezare umană dintr-o regiune caracterizată prin prezenţa îndelungată a mai multor etnii.

ARCHÄOLOGISCHE UND HISTORISCHE DATEN BEZÜGLICH DER MARAMUREŞ UND SIGHETU MARMĂȚIEI

(Zusammenfassung)

2003 erschien in Israel ein monumentalisches Buch über die Geschichte der jüdischen Gemeinde aus der Stadt Sighetu Marmăției: *The Heart Remembers Jewish Sziget. Sighet Sziget Sighetul Marmăției Máramarosziget.*

Ich wurde ersucht, einen Text mit archäologischen und historischen Daten bezüglich der Maramureș und Sighetu Marmăției zu schreiben. Die Daten wurden teilweise in das Einführungskapitel des erwähnten Buches eingeführt. Jetzt veröffentliche ich diesen Text *in extenso* und füge auch eine selektive Bibliographie hinzu.

Die archäologischen Funde und Befunde beweisen das Vorhandensein der Zivilisation in der Maramureș in allen vor- und frühgeschichtlichen Perioden, während die ersten schriftlichen Quellen über die Maramureș in den 12.-13. Jh. datiert werden. Zum ersten Mal wird Sighetu Marmăției in einem Dokument vom Jahre 1334 erwähnt. Im Laufe der Jahrhunderte wird diese Stadt das administrative Zentrum der Gegend.

Bibliografie selectivă

1. **V. Bélay**, *Máramaros megye társadalma és nemzetiségei a megye betelepülésétől a XVIII. század elejéig*, Budapest, 1943.
2. **G. Cristea, M. Dăncuș**, *Maramureș. Un muzeu viu în centrul Europei*, București, 2000.
3. **H. Daicoviciu, O. Bandula și I. Glodariu**, *Cercetările de la Oncești din Maramureș*, StCercMaramureșene 1, Baia Mare, 1965
4. **M. Dăncuș**, *Zona etnografică Maramureș*, București, 1986.
5. **S. Foltiny**, *Einige spätbronzezeitliche Goldfunde aus Siebenbürgen im Naturhistorischen Museum*, AnnNaturhistorMusWien 72, 1968, 703-711.
6. **K. Horedt**, *Așezarea fortificată din perioada târzie a bronzului de la Sighetul Marmăției*, Baia Mare, 1966.
7. **G. M. Iuga**, *Monede din tezaurul de denari romani imperiali descoperit la Teceu – Les monnaies du trésor de deniers romains découvert à Teceu (Maramureș)*, Marmatia 7/1, 2003, 229-247.
8. **T. Ivanciuc**, *Descoperiri arheologice inedite în Țara Maramureșului*, ActaMusMar 3, 2005, 277-283.
9. **C. Kacsó**, *Contribuții la cunoașterea metalurgiei cuprului și bronzului în nord-vestul României – About the knowledge of the metallurgy of copper and bronze in the North-Western part of Romania*, Apulum 15, 1977, 131-154.
10. **C. Kacsó**, *Date noi cu privire la tezaurul de aur de la Sarasău – Neue Daten bezüglich des Goldfundes von Sarasău*, SCIVA 32, 1981, 371-381.
11. **C. Kacsó**, *Precizări cu privire la descoperirile de bronzuri din Maramureș – Bemerkungen zu den Bronzefunden in Maramureș*, StComSatu Mare 15-16, 1998-1999, 45-70.
12. **C. Kacsó**, *Date noi cu privire la preistoria Maramureșului – Neue Daten zur Vorgeschichte in der Maramureș*, Angustia 4, 1999, 55-70.

13. **C. Kacsó**, *Date cu privire la expoatările timpurii de sare în Maramureș*, în V. Cavruc, Andrea Chiricescu (ed.), *Sarea, omul și timpul. Catalog de expoziție*, Sfântu Gheorghe, 2006, 97-121.
14. **V. Kotigoroško**, *Ținuturile Tisei superioare în veacurile III î.e.n.–IV e.n. (Perioadele La Tène și romană)*, BiblThrac XI, București, 1995.
15. **J. Mihályi**, *A történet előtti Máramaros*, Manuscris la Direcția județeană Maramureș a Arhivelor Naționale, Baia Mare.
16. **I. Mihályi**, *Diplome maramureșene din secolul XIV și XV*, Sighet, 1900.
17. **F. Nistor, A. Vulpe**, *Bronzuri inedite din Maramureș în colecția prof. Francisc Nistor din Sighetul Marmației – Bronzes inédits appartenant à la collection du Professor Francisc Nistor de Sighetul Marmației*, SCIV 20, 1969, 181-194.
18. **A. Păunescu, C. Ivanciuc**, *Noi descoperiri paleolitice în România – Nouvelles découvertes paléolithiques en Roumanie*, SCIVA 42, 1991 205-220.
19. **R. Popa**, *Biserica de piatră din Cuhea și unele probleme privind istoria Maramureșului în secolul al XIV-lea – L'église en pierre de Cuhea et quelques problèmes concernant l'histoire du Maramureș au XIVe siècle*, SCIV 17, 1966, 511–528.
20. **R. Popa**, *Cnezatul Marei. Studii documentare și arheologice în Maramureșul istoric*, Baia Mare, 1969.
21. **R. Popa**, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, BiblIst 25, București, 1970.
22. **R. Popa**, *Noi cercetări de arheologie medievală în Maramureș. Șantierul Sarasău – Nouvelles recherches d'archéologie médiévale au Maramureș. Fouilles de Sarasău*, SCIV 22, 1971, 601–626.
23. **R. Popa**, R. Harhoiu, *Mărturii arheologice din Maramureș aparținând mileniului I e. n. – Archäologische Zeugnisse aus Maramuresch aus dem I. Jahrtausend u. Z.*, SCIVA 40, 1989, 249–272.
24. **R. Popa, G. M. Iuga**, *Noi cercetări arheologice și lucrări de conservare la Cuhea (Bogdan Vodă) în Maramureș*, Marmatia 8/1, 2005, 297-310.
25. **R. Popa, M. Zdroba**, *Șantierul arheologic Cuhea. Un centru voievodal din veacul al XIV-lea*, Baia Mare, 1966.
26. **R. Popa, M. Zdroba**, *Ctitoria cnezilor giuleșteni. Un nou monument românesc de piatră în Maramureș – L'église de knèzes de Giulești. Un nouveau monument roumain en pierre au Maramureș*, SCIV 20, 1969, 267–285.
27. **C. Preda**, *Monedele geto-dacilor*, București, 1973.
28. **I. Stanciu**, *Descoperiri din a doua jumătate a mileniului I î.H. și mileniul I d.H. în județul Maramureș – Les découvertes provenant de*

- la seconde moitié du 1er millénaire av. J.-C. et du 1er millénaire ap. J.-C.–departement de Maramureș, EphNapocensis 2, 1992, 169-191.
29. **V. Vasiliev, A. Rustoiu, E. A. Balaguri, C. Cosma**, Solotvino – "Cetate" (Ucraina Transcarpatică). Așezările din epoca bronzului, a doua vârstă a fierului și din evul mediu timpuriu, BiblThracologica XXXIII, Cluj-Napoca, 2002.
30. V. V. Vizauer, *Un denar roman de la Sighetu Marmăției – Ein römischer Denar von Sighetu Marmăției*, Marmatia 7/1, 2003, 219-228.
31. **A. Vulpe**, *Die Äxte und Beile in Rumänien I*, PBF IX, 2, München, 1970.
32. **J. Winkler**, *Despre tezaurul monetar descoperit la "Juncad" Sighetul Marmăției în secolul XIX (?) – Über den in "Juncad" Sighetul Marmăției im XIX (?) Jh. gefundenen Münzhort*, StComSatu Mare 2, 1972, 207–225.

Privire generală asupra presei din Țara Maramureșului până la Diktat-ul de la Viena

Prof. dr. Ion Petrovai
Comuna petrova - Maramureș

O bibliografie completă a publicațiilor periodice apărute în Țara Maramureșului, ar dovedi plenar contribuția pe care și-a adus-o acest străvechi meleag românesc la dezvoltarea culturii române. În ciuda faptului că starea colecțiilor de periodice aflate în județ și chiar în bibliotecile importante din țară, nu este mulțumitoare, această cercetare se cere a fi făcută cât mai curând posibil. Această bibliografie de care vorbim și o socotim foarte necesară celui care dorește să se pună la curent cu istoria culturală și literară a Țării Maramureșului, ar trebui să abordeze ziarele, gazetele, revistele, calendarele, anualele, buletinele (oficiale, pedagogice, tehnice), monitoarele, rapoartele, foile volante și alte tipărituri ocazionale, care pot furniza date importante despre viața socială, politică, culturală, economică, etc. a spațiului pe care au circulat după tipărire și zonele din care au cules informații pentru tipărirea acestor publicații.

Începutul presei în limba română din Țara Maramureșului este legat de numeroasele corespondențe trimise de cărturarii maramureșeni publicațiilor transilvănene care au apărut până la Unirea de 1 Decembrie 1918, uneori și la cele care apăreau peste Carpați: **Gazeta Transilvaniei** (Brașov), **Transilvania și Tribuna** (Sibiu), **Familia** (Oradea), **Românul** (Arad), **Unirea** (Blaj), **Neamul românesc** (Vălenii de Munte), **Convorbiri literare** (Iași), **Luceafărul** (Budapesta) au făcut cunoscute știri și fapte din cele mai diverse din viața românilor maramureșeni. Prezența colaboratorilor din Maramureș e mare, dar cei mai activi dintre aceștia au fost Tit Bud, Alexandru Țiplea, Ion Bârlea și Vasile Filipciuc.

Cercetătorul de azi poate afla lucruri interesante despre Țara Maramureșului răsfoind paginile ziarului **Gutinul**, care a apărut în 17 martie 1889 la Baia Mare și a dăinuit doar până în anul următor. Articolul program intitulat "Onorat public cititor", scris de editorul Mihai Molnar și redactorul Gavril Szabo, afirma cu îndreptățire că este "...o lipsă de mult simțită înființarea unui ziar pentru părțile noastre și anumit pentru comitatele Sătmăr, Sălaj, Maramureș, Ugocea și o parte din Solnoc-Dobâca, în care nu se afla nici o astfel de întreprindere literară românească". Acestui ziar i-au trimis materiale spre publicare corespondenții de presă amintiți, dar și alți cărturari precum doctorul Ioan Mihalyi de Apșa și mulți „docenți” din

Maramureș care au dat curs îndemnului lui Tit Bud privind culegerea folclorului din aceste zone nordice ale românismului.

Legat de începutul presei maramureșene trebuie amintite foaia volantă **Astra** tipărită la 8 august 1903 ca o suveniră a Asociației pentru literatura și cultura poporului român și **Analele Asociației pentru Cultura Poporului Român din Maramureș, 1860-1905**, care se anunța ca o publicație periodică, dar a apărut într-un singur număr la Gherla, în 1906, la Tipografia **Aurora** a lui A. Todoran.

Imediat după istoricul act de la 1 Decembrie 1918 de la Alba Iulia, românii din Transilvania s-au grăbit să-și potolească setea de slovă românească tipărită prin înființarea de tipărituri în mai toate reședințele de județ și în orașele sau localitățile mai importante ale acestora. Strădaniile cărturarilor transilvăneni erau foarte firești și ele răspundeau ideal dezideratelor nobile de răspândire a culturii române în cele mai îndepărtate zone locuite de români și necesității de-a se informa conștient și totodată consistent asupra evenimentelor de proporții care se petreceau în acea perioadă în întreaga lume. Acum, după o detașare în timp de acele vremuri fierbinți, putem afirma, fără să greșim, că publicațiile din provinciile Transilvaniei apărute între cele două războaie mondiale erau în majoritatea lor rod al idealismului unor intelectuali inimoși alimentat de entuziasmul unui număr mic de susținători copleșiți de mărețe visuri, iar din această cauză mai toate publicațiile aveau o viață scurtă, uneori incredibil de scurtă.

Valorosul gazetar român, originar din Maramureș, Mihai Marina, are dreptate atunci când afirmă că: „Societatea românească nu avea nici educația și nici situația materială necesară susținerii unor publicații, deși le aprecia. Statul nu le subvenționa, iar organele administrative locale, cu mici excepții, erau interesate în apariția acestor gazete, în măsura în care ele serveau politica partidelor de la putere, foarte schimbătoare. Încât idealistii care porneau la drum cu gazete culturale independente în scurtă vreme se vedeau sleiți de posibilități materiale și, încărcăți de decepții, își îngropau visurile o dată cu ultimul număr din gazetă, rămânând dezamăgiți și mai săraci.”¹ O mărturisire trăită ca cea de mai sus explică de ce publicațiile maramureșene din perioada interbelică au fost mai mult de informare și propagandă politică decât de culturalizare, chiar și atunci când își ziceau destul de pretențios “foaie pentru cultura poporului”.

Publicațiile care aveau redactori responsabili creatori ori profesori cultivați mai tipăreau și poezii, proze, teatru, traduceri, studii și cronici culturale sub formă de broșuri. Ziare precum **Gazeta Maramureșeană**, (Redactor responsabil Constantin Ionescu-Olt și

apoi Gheorghe Vornicul) inserau, pe lângă știri, dări de seamă, scrisori, telegrame, comunicate oficiale, avize, chemări, instrucțiuni, anunțuri publicitare, reclame și altele de acest fel, au mai tipărit poezii, proză, amintiri, impresii de călătorie, studii despre istorie și folclor, traduceri, epigrame, cronici vesele, creații populare și prin toate acestea făceau o culturalizare nu numai informare și orientare politică.

Și în **Gazeta Maramureșului și Maramureșul**, unde redactori responsabili au fost Dionisie Vereș și Găvrilă Luga, apăreau astfel de informații lucru care conferea destinația de "Monitor al județului" ori organ al "Partidului Național Român". **Sfatul și Graiul Maramureșului** au știut să tipărească în mod echilibrat materialele impuse de susținătorii financiari ai acestor tipărituri și cele cerute de publicul cititor, format din cele mai diverse categorii sociale.

Interesant ni se pare faptul că într-o zonă în esență folclorică, cum este și azi Maramureșul, preocupările pentru folclor erau slabe în cadrul redacțiilor acestor publicații. Cele mai serioase preocupări pentru cultura populară le-au avut redactorii și colaboratorii **Graiului Maramureșului**, care au avut și multe acțiuni de culturalizare a satelor maramureșene, cu foarte bune rezultate.

Lucrarea noastră nu ne permite o abordare amplă a tuturor publicațiilor ce-au apărut în Țara Maramureșului și, ca și în cazul celor apărute înainte de 1 Decembrie 1918, o să realizăm o sumară trecere în revistă a tuturor, făcând celor mai importante, fișe cuprinzătoare pentru un posibil "mic dicționar al presei maramureșene", care s-ar putea să-l realizăm în cadrul mult visatei, de noi, "istorii a literaturii și culturii Țării Maramureșului".

Într-o „repede ochire” - cum ar zice istoricul literar Ion Rotaru² - în ordine cronologică, presa maramureșeană arată un tot rotund și cuprinzător. În rândurile ce urmează noi sperăm să putem dovedi acest lucru. Numărul impresionant de publicații maramureșene este strâns legat de avântul general al zonei și de firul tradiției care trece prin fenomenul cultural maramureșean ca o torță uriașă de la o generație la alta, de la un grup de entuziasmați la alt grup de entuziasmați, unii dintre ei trecând dintr-un grup în altul odată cu predarea torței de la grupul mai slab spre cel mai puternic fără dușmănie și cuprinși de marele entuziasm și seninătatea pe care o dă omului cultura.

Prima gazetă în limba română din **Maramureșul Istoric** apărută începând cu 7 decembrie 1918 a fost **Sfatul**, organ de presă al "Sfatului Național Român" al județului Maramureș, având ca redactor pe dr. Vasile Chindriș și pe dr. Titu Doroș, iar din anul 1920 pe Vasilea Ciplea. Această gazetă a putut apărea, după opinia lui Mihai Marina, "...datorită donației de 100 de coroane făcută de

Alexandru Cuza Anderco, primarul comunei Borșa”.³ Primul număr al **Sfatului** va informa cititorii despre marea adunare din Sighetu Marmăției la care 6000 de maramureșeni au hotărât la 22 noiembrie 1918 unirea Maramureșului cu România. Celelalte numere ale ziarului până la numărul 52 pe 1919, când **Sfatul** își suspendă apariția, vor încerca, reușind în bună măsură, să potolească setea de slovă tipărită a românilor maramureșeni cu texte de Octavian Goga, Andrei Bârseanu, George Coșbuc, Ion Creangă și Ion Pop Reteganul, precum și cu texte semnate de cărturarii Maramureșului. **Sfatul** este urmat de **Maramurășul**, „Organul Partidului Național din Maramureș”, redactat de un comitet având ca redactor responsabil pe dr. V. Chindriș și dr. G. Iuga, apărut între anii 1920 și 1926 și de **Gazeta Maramurășului**, „Organul Partidului Poporului” sub redacția lui Dionisie Vereș, devenită sub același redactor responsabil „monitorul județului” care este tipărită tot la Sighetu Marmăției între 10 aprilie 1920 și 9 septembrie 1921, când își schimbă titlul în **Gazeta maramureșeană**, „Foaie pentru cultura poporului” și o dată cu titlul se schimbă și redactorul responsabil care devine Constantin Ionescu-Olt, om ce va aduce până în iulie 1922 un pic de aer cultural în paginile ei, publicând, pe lângă sfaturi gospodărești, știri, reclame și altele de acest fel, și versuri, vorbe înțelepate, proză și editoriale bine scrise de redactorul responsabil. Prin intermediul acestei publicații maramureșenii, mulți dintre ei pentru prima dată vor lua contact cu versurile Elenei Farago și proza lui Mihail Sadoveanu.

În anul 1923, pornește la drum **Gazeta maramureșeană**, „Foaie săptămânală” purtând pe frontispiciu un „comitet de redacție și proprietar” compus din dr. Vasile Chindriș, de. Titu Doroș, preot Ion Bârlea, profesor Ion Biliu-Dăncuș, profesor Nicolae Petrescu, dr. Vasile Filipciuc, profesor Gheorghe Vornicu și Constantin Ionescu - Olt. Acest comitet pierde pe rând din membrii-prorietari până în 1930, rămânând doar Ion Bârlea director și Gheorghe Vornicu redactor responsabil, ceilalți membri ai fostului comitet de redacție continuând să fie colaboratori. În 1931 Ion Bârlea intră în arena luptelor politice și lasă revista pe mâna tânărului Mihai Bologa ca secretar de redacție, în mâinile căruia moare prin februarie 1932.

În 1 martie 1932, ca semn de primăvară spirituală pentru iubitorii de bine, adevăr și frumos din Maramureș, a apărut **Graiul Maramureșului**, indiscutabil cea mai bună publicație de peste ani a Țării Maramureșului, care a sărbătorit în acest an 70 de ani de la prima serie (1932 – 1938) seria nouă începând cu 22 Decembrie 1989 care apare și în prezent având un colectiv de redactori format din cărturari adevărați. Amintim pe criticul Augustin Cosmuța, poezii Vasile Radu Ghenceanu și Gheorghe Pârja, pe gazetarii de profesie Gheorghe Peter, Andrei Fărcaș Alec Portase și alții. Vasile Radu

Ghenceanu are meritul de a constitui la Baia Mare în cadrul **Universității de Nord "Vasile Goldiș" Arad, Filiala Baia Mare, Facultatea de Jurnalistică-Limba engleză**, ce-a dat în mai 2002, prima promoție de jurnaliști „Made in Maramureș” cum își informa cititorii **Graiul Maramureșului** de luni 13 mai 2002. Exemplul a fost urmat de poeții și universitarii Petru Dunca și Gheorghe Mihai Bârlea care au realizat o secție de jurnalistică în cadrul **Facultății de Litere a Universității de Nord Baia Mare**. În jurul **Graiului Maramureșului** seria 1932-1938 s-a grupat elita intelectualității maramureșene până la sfârșitul deceniului IV al secolului nostru și după aceea până în 1950, cu pauza nedorită impusă de al doilea război mondial și monstruosul Dictat de la Viena din 1940. Arhitectul acestei publicații a fost dr. Mihai Marina care a știut să folosească, cum nu se poate mai bine, forțele intelectuale existente la acea vreme în Țara Maramureșului. Inițiativei lui Mihai Marina din 1932 s-au alăturat, pentru început, Traian Bîlțiu-Dăncuș, Mihai Bologa, Gheorghe Dăncuș, Emil Forna, Ion Stan, Mihai Tăutu, iar, pe parcurs, Tănase Pușcă, Artur Anderco, Ion Berinde, Mihai Calinici, Grigore Holdiș, Mihai Iosivaș, Andrei Radu, Emil Micle, Mihai Tomoiagă și mulți alții care au făcut, prin activitatea lor, reale servicii culturii maramureșene.

Alături de publicațiile discutate care însumează tradiția, despre care am văzut că este vorba în toate aparițiile tipografice maramureșene, au apărut în Țara Maramureșului și alte publicații cu existență mai mult sau mai puțin meteorică. Pentru a valorifica forțele culturale locale, în 1924 apar revistele **Căminul nostru** (1924-1928; redactată de Constantin Ionescu-Olt), **Zări senine** (redactată de Ion Modreanu), iar în 1926 **Pagini culturale** (1926-1929; redactată de Vasile Terente) și **Pupăza** (1926-1928; redactată de Vasile Ilea). Acestor reviste, apărute în ciuda greutăților de tot felul cu care se luptau redactorii lor, fiindcă n-au reușit să se facă înțeleși de masa mare de cititori care aveau mari lipsuri la capitolul instrucție culturală, li s-au alăturat, peste ani, celelalte reviste apărute la Sighetu Marmăției precum **Viața școlară** (1926-1931), **Duminica** (1924-1939), **Astra Maramureșului** (1927-1939), **Astra** (1932-1934), **Țara voievozilor** (1930), **Ecoul Maramureșului**. (1934-1936). Aceste gazete, în general organe de presă ale organizațiilor de partid din aceea vreme, au apărut periodic, am putea zice ocazional, în special înaintea alegerilor.

Ca și-n întreaga țară, au apărut și aici publicații ale P. C. R. sau de orientare comunistă⁴. **Maramureșul Roșu**, "Organul Partidului Comunist Român secția Sighet". Publicația a apărut la Sighetu Marmăției în ianuarie 1933 și conținea articole de orientare antifascistă și antirăzboinică, ca și cealaltă publicație apărută "în ilegalitate" **Crainicul Maramureșului**, tipărită la Sighetu Marmăției

bilunar, între 25 iulie 1935 și 16 noiembrie 1935. În afara Sighetului, dar tot în Țara Maramureșului, la Vișeu de Sus, între 23 decembrie 1935 și decembrie 1939, a apărut gazeta de informație cu o apariție bilunară **Slova**, publicație scrisă limpede și curajos de epigramistul Ștefan Tătaru, pe care, după cum se vede din rândurile tipărite în gazeta vișeuiană, îl preocupa și viața țăranilor și butinarilor maramureșeni. Cum rar s-au putut întâlni în comune tipărituri, la Borșa, în Țara Maramureșului între 1938-1939 a apărut **Buletinul Oficial al comunei climaterice Borșa**. Pentru cei mai preocupați cititori de trecutul cultural al Țării Maramureșului, alăturăm acestei „repede ochiri” câteva fișe pentru un posibil dicționar al presei maramureșene, oprindu-ne asupra celor mai importante publicații din Țara Maramureșului. Peste ani sperăm să putem relua cercetarea noastră și-n proiectata „Istorie a literaturii Maramureșului”, să vorbim pe larg despre toate publicațiile pe care le-am pomenit în treacăt în prezenta privire generală, rotunjind cea ce au reușit să facă, cu succes și mare folos, Mircea Popa⁵ și Adrian Marchiș⁶ pentru cultura Marmației.

NOTE

1. Mihai Marina, **Începuturile gazetei „Graiul Maramureșului”**, Baia Mare, Muzeul județean Maramureș, în: „Marmația”, IV, 1978, p. 228.
2. Ion Rotaru, **O istorie a literaturii române**, București, Editura Minerva, 1987, p. 498.
3. Mihai Marina, op. cit., p. 229.
4. Cf. T. Georgescu, **Presa P.C.R. și organizațiile sale de masă**, București, Editura Științifică, M. Ioanid, 1963.
5. Mircea Popa, **Aspecte ale presei culturale maramureșene din perioada interbelică**, în: „Maramureș – vatră de istorie milenară”, II, Editura Dragoș Vodă, Cluj-Napoca, 1997, p. 325.
6. Adrian Marchiș, **Din istoria presei românești „Graiul Maramureșului” 1932-1940**, Editura Dragoș Vodă, Cluj-Napoca, 2002.

SFATUL

Ziar „organul oficios al Consiliului Național Român al Comitetului Maramureș” care a apărut săptămânal la Sighetu Marmației între 7/20 decembrie 1918 și 19 decembrie 1919. Are ca redactori responsabili pe Dr. Vasile Chindriș și Dr. Titu Doroș, iar începând cu nr. 26 din 4 iulie 1919, publicația este redactată de un comitet, funcția de redactor responsabil având-o Vasile Ciplea, care este și cenzorul publicației.

Primele numere ale acestui ziar sunt o oglindă fidelă a Unirii de la 1 Decembrie 1918, așa cum s-a împlinit ea în Maramureș. Pe lângă știri, dări de seamă, scrisori, telegrame, note circulare, ordonanțe, apeluri, comunicate oficiale, avize, chemări, instrucțiuni, anunțuri publicitare, reclame, **Sfatul** a publicat versuri, proză și studii pe diferite teme. Alături de versuri ale lui Coșbuc, Goga, Andrei Bârseanu, apar și altele semnate de Alexandru Vișovan, A. Mărgineanu, Ion Băilă, G. Barliba, Gr. Cujbă Dersea și alții. Pe lângă povești de Ion Creangă și Ion Pop Reteganul se publică și proză de Vasile Filipciuc, care alături de intelectuali precum Ion Bilițiu Dăncuș, Titu Doroș, Irina Berinde, Dimitrie Simon, Ilie Lazăr, P. Pop, G. Pop. E. Hodoș, publică și multe studii pe diverse teme de interes civic, politic, educativ și cultural.

GAZETA MARAMURĂȘEANĂ

Foaie săptămânală care are pe frontispiciu un comitet de redacție format din: dr. Vasile Chindriș, dr. Titu Doroș, preot Ion Bârlea - profesor, profesor Ion Bilițiu-Dăncuș, profesor Nicolae Predescu, dr. Vasile Filipciuc, profesor Gheorghe Vornicu și Constantin Ionescu-Olt, duce, în 1923, mai departe tradiția patriotică a **Sfatului**, tenacitatea **Maramureșului** și **Gazetei Maramurășului**, dar mai ales realizează începuturile deschiderii spre cultură. După dezghețul făcut de **Gazeta maramureșeană** ce s-a intitulat cu numele "Foaie pentru cultura poporului" apărută sub redacția lui Constantin Ionescu-Olt. "Comitetul de redacție și proprietari" al acestui "ziar cultural de propagandă națională" se înicșorează reducându-se prin 1926 la "Directorul Ion Bârlea" și "Redactorul responsabil Gheorghe Vornicu". Încet, încet, conținutul paginilor acestei publicații este tot mai slab, astfel că din 1928, 27 ianuarie, comitetul ei de redacție este format doar din directorul proprietar Ion Bârlea. Din ziar nu pot lipsi treburile de interes public și cetățenesc, dar, precum chiar publicația susține, în fiecare număr, **Gazeta maramurășeană** cuprinde articole, învățături și sfaturi pentru toată lumea. Acestor comunicate pentru cititori li se alăturau scrisori și impresii de călătorie din Paris, Sahara și Elveția semnate de Ion Bilițiu-Dăncuș. Nu lipsesc amintiri de Constantin Ionescu-Olt, cronici vesele și epigrame de Ghiță P. Rime și Tilonel, versuri de Aron Cotruș, I. Lapedatu, I. Gr. M. Slujeru, I. Bucur Iosif, G.St. Cazacu-Delarast și alții. Proza este mai slab reprezentată în această publicație dar spațiul ei pare a fi ocupat benefic de ample studii pe cele mai diverse teme, cum ar fi educația patriotică, morală, civică, economică, socială și pedagogică. Nume ca Onisifor Ghibu, Tit Doroș, Constantin Ionescu-Olt, Gheorghe Vornicu, Gheorghe Pătrașcu, Ion Berinde sunt edificatoare. Acestora li s-au adăugat alte

nume mai mărunte, care, încet, încet, între 1928 și 1932, când tipăritura și-a încetat apariția, au dus **Gazeta maramureșeană** în anonimatul specific provinciei.

GRAIUL MARAMUREȘULUI

Cea mai valoroasă gazetă ce-a apărut săptămânal în Țara Maramureșului, cu mici întreruperi, începând cu 1 martie 1932 și-a dăinuit până în august 1940, a fost **Graiul Maramureșului**.

Fondatorul ei a fost dr. Mihai Marina care a ctitorit-o împreună cu Gheorghe Dăncuș, Traian Bîlțiu-Dăncuș, Mihai Bologa, Emil Forna, Ion Stan și Mihai Fătu. După un frumos început, cu realizări demne de luat în seamă, în august 1932, gazeta și-a încetat apariția, reapărând în 29 octombrie 1933, ca organ al „Asociației Presei din Maramureș”, dată după care nu și-a încetat apariția până în 1940, forțată de împrejurările impuse de Dictatul de la Viena.

După 1934, când la conducerea acestei publicații revine Mihai Marina, **Graiul Maramureșului** și-a reliefat menirea de gazetă cultural-socială de informare obiectivă prin intelectualii tineri care s-au grupat în jurul ei, formând un puternic nucleu care va iniția propaganda culturală la sate.

Tinerii care au scris frecvent la **Graiul Maramureșului** au fost: dr. Artur Anderco, Ion Berinde, Traian Bîlțiu-Dăncuș, Mihai Bologa, Mihai Calinici, Gheorghe Dăncuș, dr. Emil Forna, Grigore Holdiș, Mihai Iosivaș, Petre Lenghel-Izanu, Liviu Patachi, D.D. Stan, Andrei Radu, Valer Rusu, Zucher Columbenco și alții. Acestora li s-au alăturat, cu timpul, mai tinerii Simion Anderco, Emil Micle, Mihai Tomoiagă pentru a duce mai departe tradiția cărturărească a Țării Maramureșului. Muncii de redactori neretribuiți a tinerilor menționați li s-a alăturat cea din cadrul „Bibliotecii publice” ce împrumuta cărți publicului cititor, a „Cercului de studii” și activitatea de propagandă culturală la sate.

Intelectualii aceștia sufletești s-au perfecționat activând frenetic, ca toți tinerii, și-au devenit mai târziu personalități cunoscute în viața culturală românească prin cărțile ce le-au publicat înainte și după 1940. De problemele medicale se ocupa medicul Emil Forna, de cele gospodărești, pentru „**pagina satelor**” se îngrijea inginerul Columbenco V. Zucher, iar treburile sociale le avea în atenție Mihai Marina și Artur Anderco. De pictură se ocupa Traian Bîlțiu-Dăncuș, de muzică D.D. Stan, de critică și istorie literară, precum și de folclor Gheorghe Dăncuș și Petre Langhel-Izanu. Problemele școlii le aveau în atenție Ion Berinde și Andrei Radu. Problemele de istorie, poezia, proza, traducerile îi preocupau pe toți intelectualii din jurul **Graiului Maramureșului**, în dialogurile cărora se va naște ideea necesității unei „**monografii a Maramureșului**” realizată după cele mai

moderne și exigente cerințe. Valorificând rubricile din gazetă, Mihai Marina va publica în 1939 cartea **Maramureșul - necesități și remedii**; adunând o parte din proze, Andrei Radu va tipări în 1941, la București, cartea **Din Țara lui Dragoș**, Gheorghe Dăncuș va tipări culegeri de versuri și proză în 1942 și prefațează culegerea lui Petre Lenghel-Izanu **Obiceiuri de Crăciun și colinde din Maramureș**, iar ideea lui Dăncuș privind o monografie a Maramureșului a prins viață în lucrările **Istoria Maramureșului și Le Maramureș** de Alexandru Filipașcu". După 1945 Mihai Tomoiagă își publică în 1946 volumul de versuri **Dumbrava cu dor**, iar Traian Bîlțiu-Dăncuș devine un pictor cunoscut în țară și peste hotare.

Dintre toate publicațiile maramureșene, **Graiul Maramureșului** a dat cea mai mare importanță folclorului. Aici își va face ucenicia și folcloristul Mihai Pop, alături de toți ceilalți colegi de generație care erau conștienți de valoarea pe care o reprezintă folclorul și cultura populară în general. Toate cele spuse le considerăm argumente suficiente pentru a dovedi că gazeta **Graiul Maramureșului** este cea mai valoroasă dintre toate publicațiile apărute în Țara Maramureșului.

CĂMINUL NOSTRU

Revistă literară de factură modernistă, **Căminul nostru** apare bilunar la Sighetu Marmăției între 15 martie 1924 și 15 mai 1927, apoi la Bacău, unde apare lunar din iunie 1927 până în mai-iunie 1928. Directorul revistei este Constantin Ionescu-Olt, iar din septembrie 1928 și G. St. Cazacu-Delarast. Ca și **Pagini culturale**, **Căminul nostru** acordă un spațiu mare poeziei, aceasta pentru că cei doi directori erau poeți. Cu o viață scurtă, **Căminul nostru** a reușit totuși să înscrie Țara Maramureșului în circuitul cultural național. Perioada băcăuană, prin colaborările de prestigiu cu care este onorată, dă revistei un pronunțat caracter modernist. Au colaborat cu poezii: Vasile Terente, Aurel Farmă, Marin Slujeru, V. Lăiceanu, Virgil Costescu, V. Singeanu, N. Davidescu, George Bacovia, Agata Grigorescu; cu proză G. Brăiescu, Liviu Rebreanu, fiind reproduse și lucrări din creația lui Emil Gârlanu și Al. Macedonski; traduceri, în special din literatura germană, face C. I. Sanjean, dar și din engleză și indiană. Note de critică și istorie literară publică V. Berghianu, C. Darie, și cu pseudonimele "Discipol", "Cyrus", "Calus", bănuim că s-a semnat Constantin Ionescu-Olt și C. St. Cazacu-Delarast, care au semnat cu aceleași pseudonime și multe proze și poezii. Nu lipsește folclorul maramureșean, iar pentru culturalizarea de masă se fac portrete ample marilor cărturari și patrioți maramureșeni Tit Bud, Ioan Mihalyi de Apșa, Ion Bușiția, Iosif Man de Șieu, Vasile Mihalca și Mihai Pavel.

În paginile revistei sunt prezentate și știri despre viața culturală maramureșeană și națională, însemnări despre cărți și reviste primite la redacție, fapte și diverse știri. Alți colaboratori, și în special în perioada băcăuană, sunt Alfred Moșoiu, I. Mehedințeanu, A. Mândru, Gala Galaction, Jak Constantinescu, Paul Donioci, N.N. Matheescu și alții.

PAGINI CULTURALE

Revistă tradiționalistă cu caracter literar, apare la Sighetu Marmăției lunar (mai 1926-iulie 1929) totalizând 7 numere. Redactor este Vasile Terente, publicist și poet, care a avut colaborări locale din partea unor cadre didactice din Maramureș, dar apar și numele lui Ion Agârbiceanu și Gh. Brăiescu. Revista publică poezie, proză, traduceri din literatura străină, notițe bibliografice și material cu caracter social și cultural.

Semnează versuri: G. St. Cazacu-Delarast, V. Berghianu, Aurel Pop, A. Mândru, Constantin Ionescu-Olt, Vasile Terente, I. S. Sălăjeanu, Marin Dragnea și alții; proză Gheorghe Brăiescu, Ion Agârbiceanu, D. Bîlțiu, Vladimir Nicoară, Simion Rusu, Lyda Cora, Aurel Decei și alții; teatru Angela Stănescu; critică I. Ghelcea, C. Darie, Victor Lazăr, G. Nichita. Sunt recenzate reviste clujene **Țara Noastră**, **Societatea de mâine**, **Cosânzeana**; bucureștene **Sburătorul**, **Universul literar**, **Natura** și altele, precum și apariții din alte zone ale țării **Neamul Românesc**, **Familia**, **Țara de Jos** și altele și polemizează cu **Gândirea** și **Zări senine**. Aurel Pop, V. Terente, Aurel Decei traduc din Ady Endre, Emeric Farkas și Jokay Mor, din Edgar Poe și literatura chineză. Folclorul maramureșean este prezent prin obiceiuri de Crăciun și strigături de joc. În revistă mai apar știri culturale, informații științifice, cronici locale, reclame, anunțuri, donații pentru biblioteca revistei. Alți colaboratori ai publicației sunt: V. Ilea, C. Darie, Iancu Ramură, A. Mândru, Virgil Costescu, R. S. Câmpeanu, M. Gh. Carpen.

Asociațiunea pentru cultura poporului român din Maramureș reprezentanți, școala, limba română

prof. Dorina Tomoiagă
Vișeul de Sus

În acest cadru se integrează și contituirea, la 13 decembrie 1860, a Asociației pentru cultura poporului român din Maramureș, al cărui scop imediat a fost înființarea Preparandiei românești și al unui internat pentru elevii români.

Comitetul de conducere ales la 21 mai 1861 compus din comitele suprem Iosif Man, președinte, Ion Iurca, vicepreședinte, Petru Mihalyi, secretar lansează o chemare către intelectualii români din Maramureș în vederea strângerii fondurilor necesare școlii, apelând la solidaritatea tuturor.

Cu suma alocată de Adunarea generală județeană într-un an a rezulatat fondul necesar construirii unei școli medii cu internat și "Preparandie".²⁸

Între lupta pentru desprinderea Bisericii Greco-catolice locale de sub jurisdicția Muncaciului și influența ucraineană și activitatea Asociațiunii pentru cultura poporului român din Maramureș a existat o strânsă interdependență.

Dorința de desprindere de sub tutela ucraineană era cu atât mai firească în situația în care episcopia ruteană de la Muncaci trimite în satele românești preoți care nu cunoșteau limba română.

În 1853, Maramureșul a trecut la dieceza Gherlei. Apartenența Sighetului la dieceza s-a confirmat de către Sfântul scaun în 1881.

Pentru românii din Maramureș ziua de 13 decembrie 1860, are o semnificație deosebită datorită înființării Asociațiunii pentru cultura poporului român din Maramureș. Statutele de funcționare, atât pentru Asociațiune cât și pentru Preparandie și înfăptuirea concretă a celei din urmă se datorează frunțașilor clerici și mireni locali. La ședința din 21 mai 1861 a Asociațiunii, se alege un comitet care să se ocupe de problemele legate de construirea Preparandiei. Însemnătatea deosebită a momentului și a scopului urmărit se poate lesne constata din componența comitetului, care îl avea ca președinte pe Iosif Man, comitele suprem, vicepreședinte pe Ioan Iurca vicecomite. Membrii din partea clerului au fost Petru Anderco, Mihail Pavel, din 1862 vicar al Maramureșului, iar din 1872 episcop al Gherlei, în această calitate fiind un bun organizator, care a pus rânduială în problemele cancelariei diecezane, impunând protopopilor și preoților să-i înainteze, periodic, statistici de informare, pentru a se cunoaște în orice moment starea eparhiei sub toate aspectele, inclusiv al

învățămintului. Alți reprezentanți ai clerului erau Filip Opriș, Baziliu Mihalca, Alexandru Lazăr, Basiliu Caracioni.

Din partea mirenilor din comitet faceau parte: Vasiliu Mihalka, Ioan Fabian, Petru Lipcsey, Ioan Dunka, Michail Rednik, Georgiu Anderko, Nicolau Ioddy și Petru Mihalyi, acesta din urmă ca notar al comitetului. Studiul proceselor verbale ale Asociațiunii ne dovedește ca principală preocupare a acesteia era înființarea instituției școlare care să pregătească învățătorii necesari pentru satele Maramureșene. Au avut o însemnatate deosebită ședintele din 3 septembrie și 10 noiembrie 1861, care pe lângă continuarea acțiunii de donație în favoarea școlii, numesc ca profesor al școlii pe Ioan Busitia, absolvent al cursului de filisofie de la Blaj în 1848 și al Institutului Pedagogic de la Viena în 1854. Tot acolo absolvise și un curs special necesar învățătorilor pentru copii defecienți senzoriali (surdomuți).

Funcționarea școlii și implicit, activitatea lui Ioan Bușitia vor întâmpina numeroase obstacole. Printre ele, amintim problema dreptului de publicitate. Acesta nu putea fii acordat de episcopul Gherlei deoarece parohia Sighetului, la data înființării Preparandiei, se afla încă sub jurisdicția episcopiei rutene de la Ungvar. Lipsa subvenției din partea episcopiei Gherlei, din motivele menționate, a fost substituită prin contribuția membrilor asociației. Pe această cale s-au obținut sumele necesare pentru întreținerea școlii și plata profesorilor.

Menținerea parohiei locale în cadrul episcopiei de la Ungvar a făcut ca nici în 1864 Asociațiunea să nu aibă un statut aprobat, fapt ce împiedică recunoașterea (legalizarea sa) și a Preparandiei.

Pentru rezolvarea favorabilă a situației, s-a hotărât trimiterea unei delegații la împăratul Franz Ioseph I cu scopul de a obține scoaterea parohiei Sighetului de sub jurisdicția episcopiei de la Ungvar și trecerea acesteia în componența episcopiei de la Gherla. Motivația cererii era superioritatea numerică a populației românești. În vederea recunoașterii Asociației, drept scop al acesteia se prezintă pregătirea învățătorilor români, atât de necesari educării și instruirii copiilor români.

Este adus și argumentul care se referă la acordarea intravilanului și a caselor aferentă de către împărat românilor, care, fiind " institute române nu se pot așeza sub protectoratul unui episcop ruten "

Cu toate promisiunile din partea Vienei, statutele asociației au fost aprobate doar în 1868, parohia Sighetului desprinzându-se de episcopia de la Ungvar doar în 1871. În oraș s-a menținut și parohia ruteană, căreia i s-au adjudecat biserică zidită de români și toate averile bisericești și școlare. Românii numai în 1892 au ajuns în

situația de a avea biserica, casa parohială și școala proprii. Construirea unei noi biserici a însemnat un efort deosebit pentru populația Maramureșului. În 1887, i s-au oferit Bisericii Greco-Catolice loc pentru biserică și casa parohială. Pentru a acoperi suma de 30 de mii de florini, necesară construcției, dr. Ioan Mihalyi, protofiscal camitatatens, a propus o contribuție de un florin de la fiecare casă locuită de români capabili a suporta aceasta dare. Sunt menționate 12 mii de asemenea familii. Fundamentul bisericii s-a pus în iunie 1890, constructori fiind zece zidari italieni. Biserica a fost sfințită la 20 martie 1892, în prezența a 5 mii de credincioși din toate părțile Maramureșului.

Paralel cu lupta pentru recunoașterea parohiei Greco-catolice de la Sighet ca parte componentă a episcopiei Gherla și, mai apoi, cu zidirea bisericii, s-a desfășurat și activitatea Preparandiei, care s-a bucurat de sprijinul permanent al Asociațiunii pentru cultura poporului român din Maramureș și prin aceasta de aceea a populației locale majoritare românești.

Preparandia înființată în 1862, avea două cursuri cu 10-15 elevi anual, în care, prin activitatea neoboșită a lui Ioan Bușitia, se aplicau precepte educative legate, pe de o parte, de specificul situație românilor din Maramureș, pe de altă parte de formația științifică a propunătorului. Pornind de la ideea că educația e strâns legată de cultura și specificul poporului căreia îi aparține cel ce se educa, principiu atribuit lui Diesterweg, Bușitia personifica conștiința învățătorului, care considera ca un autentic educator trebuie să posede toate însușirile care urmează să le cultive și școlarilor săi. Aceștia vor fi influențați în măsura în care educatorul se îngrijește de propria educație și cultură, deoarece cine a încetat a se educa pe sine însuși a încetat de a cultiva pe alții. 34

Ioan Bușitia a avut un merit înestimabil în școlarizarea unor tineri români din Maramureș, Satu-Mare, Chioar și Sălaj. O bună parte a celor care au absolvit cursurile Preparandiei, la rândul lor au răspândit știința de carte în mediul rural, unde societatea avea strângerea nevoie de schimbare novatoare. În felul acesta începe să se formeze o elită locală românească, care va juca un imens rol în viața comunitară, politic și social economic. Preparandia devenită "locul direct de întâlnire a clerului și inteligenței române" 35, ca instituție școlară oferea în afara pregătirii teoretice conforme cu cerințele celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, și o solidă pregătire practică, necesară vieții cotidiene rurală. Pentru completarea cunoștințelor practice ale viitorilor dascăli, școala dispunea de un teren agricol de 15 iugare.

Atât Asociațiunea, cât și biserica Greco-Catolică și Preparandia s-au confruntat cu numeroase probleme, de natură să-i împietze

dezvolatrea lor firească. Aceste obstacole se rezumă, în principal la atitudinea episcopatului rutean de la Ungvar, care se opunea funcționării unui institut greco-catolic pe teritoriul diecezei sale. Ca urmare, nu s-au aprobat satutele de funcționare ale Asociațiunii, iar Preparandia nu a obținut dreptul de publicitate. Chiar și în aceste condiții de dependentă față de episcopia de la Ungvar, vicarul Mihail Pavel al Gherlei a contribuit la plata "docentilor" din Maramureș, plățile efectuându-se "din veniturile regalelor oferite prin poporeni pe seama școalelor". 36.

O altă contribuție importantă la ridicarea spiritual-culturală a populației majoritare din Maramureș a avut-o Societatea de lectură a românilor Maramureșeni, al cărui statut a fost aprobat de Ministerul de Interne la data de 23 octombrie 1866.

Abea după funcționarea acestei societăți cu statut recunoscut, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice Iosif Eotvos, în 1868, va aproba și statutele Asociațiunii pentru cultura poporului român din Maramureș.

Încurajați fiind și de atitudinea aprobatoare a ministrului Eotvos, membrii Asociațiunii hotărâsc, în 1869, construirea unui internat, solicitând din partea ministerului de resort 6.000 florini, suma care însă nu s-a aprobat. Acest refuz trebuie pus în strânsă legătură cu intenția puterii politice de a transforma Preparandia din instituție școlară confesională în una de stat. Situația a devenit deosebit de confuză chiar în contextual legislației de atunci. Deoarece Asociațiunea pentru cultura poporului român din Maramureș avea statut aprobat din 1868, ea și-a dobândit dreptul de a patrona Preparandia. Contextul istoric era cel rezultat după compromisul dualist înfăptuit la 16 februarie 1867, care nu recunoștea decât o singură națiune politică, cea maghiară, negând existența separată a popoarelor nemaghiare.

Chiar în aceste condiții, nu s-a putut aplica o măsură directă imediată de interzicere a funcționării școlii. S-au luat în schimb numeroase măsuri care, treptat s-au finalizat cu transformarea Preparandiei greco-catolice românești în școala de stat cu limba de predare maghiară. 37

La solicitarea guvernului și forurilor de conducere ale învățământului local, de a accepta transformarea Preparandiei greco-catolice în Preparandie de stat, fără caracter confesional, s-a răspuns negativ, prin decizia adunării generale a Asociațiunii din 11 octombrie 1869, iar mai apoi a fost acceptată prin impunerea următoarelor condiții: înființarea unui internat, modificarea documentelor de donație imperială din 1861, a intravilanului aparținând preparandiei în așa fel încât acesta să servească internatului. Se cerea, de asemenea, angajarea a doi profesori ordinari de naționalitate română, care să

propună mai multe obiecte în limba română. Această prevedere se considera a fi necesară pentru pregătirea viitorilor învățători care vor predă "în învățământul comunal primar în limba lor maternă conform dispozițiilor articolului de lege XXXVIII din 1868 ".38.

Pentru prezentarea hotărârii Adunării generale a Asociațiunii din 11 octombrie 1869, forurilor de stat, se alege o comisie formată din Iosif Man, comite suprem, Michail Pavel, vicar, Michail Kokenyesdi, paroh, Ladislau Mihalca, proprietar, și Petru Mihalyi, ablagat dietal. Din cele propuse, se accepta doar arendarea incintelor fostei preparandii confesionale, preparandiei de stat pe baza contractului încheiat la 13 octombrie 1869. În atari condiții, asociațiunea hotărăște construirea unui internat pentru clădirea căruia vicecomitele Ladislau Mihalca și-a ipotecat averea imobiliară din Apșa de Jos pentru 9.500 florini. Acestora li s-a adăugat garantarea unui împrumut de 6.000 florini de dr. Ioan Mihalyi, prin ipotecarea averii sale din leud și Șieu. Mihalyi și-a motivat acțiunea arătând, în adunarea generală din 15 martie 1875 a Asociațiunii, că: "A sosit timpul suprem, când trebuie să ne ocupăm serios de noi înșine, și să fim pătrunși de aceea că numai o educație națională poate să șteargă de pe fața noastră urmele rușinoase ale trecutului, dacă vom crește pentru patria comună, pentru biserica și națiunea română, Români culti, învățați, Români liberi și virtuoși" 39.

Gestul celor doi militanți ai Asociațiunii pentru cultura poporului român din Maramureș înseamnă cu mult mai mult decât o contribuție pecuniară pentru funcționarea unei instituții școlare.

Este expresia concludentă a tacticii participative, din partea unor demnitari locali, care și-au folosit averea și erudiția, funcția și priceperea, pentru ridicarea neamului pe care îl reprezentau cu cinste. Este, desigur, expresia unei depline maturități prezente în rândul oamenilor politici – a elitei românești de la nivel central-național și local-regional care pornește prin activism asaltul spre afirmare și câștigarea, pe seama națiunii române, a unui nou statut social-politic și spiritual-cultural : "Români culti, învățați români liberi și virtuoși", este dovada înțelegerii mijloacelor și formelor ce puteau propulsa o națiune ce veacuri la rând a fost neindreptățită, subjugate și împiedicată de a se ridica material și social, la nivelul stărilor privilegiate, toate străine de neamul românesc.

Libertate, știința de carte, cultura, viața spirituală au fost – și sunt și azi – stâlpii de susținere ai unui edificiu social – politic național solid. Este meritul generațiilor de la sfârșit de veac XVII și până la Marea Unire că au înțeles acest lucru și au luptat din toate puterile lor pentru a pregăti și chiar pentru a pune temeliiile lui.

A fost o constantă preocupare în primul rând pentru a întări și spori elita națională, dar și de a forma și consolida baza întregii

societăți, masele de țărani cu elita lor locală: preoți și învățători, primari și notari. Un lucru extraordinar, chiar dacă pentru noi azi pare foarte firesc. Asociațiunea își avea, deșigur, meritele ei în promovarea unei asemenea idei. Ea s-a născut în mintea oamenilor de cultură, a spiritualității românilor uniți și ortodocși, a oamenilor politici cuprinși cu toții în Asociațiune. E o adevărată "școală" care a promovat modernizarea vieții românilor trasilvaneni și banațeni, crișeni și Maramureșeni, o "școală" cu un profund caracter popular, condusă și sprijinită de tot ceea ce romantismul de dincoace de Carpați avea mai bun în acea vreme, o "școală" care a creat școli și a vegheat la dezvoltarea lor.

Același Ioan Mihalyi de Apșa, cu ocazia adunării generale din aprilie 1878 a Asociațiunii spunea: "Trăim într-o epocă de transformare și acel popor care va ieși din dânsa fără o clasă cultă va fi condamnat la o soartă mai tristă ca toate acelea cari ne-au încercat în secolii trecuți. Drept aceea suntem datori să îmbratosem cu mai multă căldură o astfel de întreprindere umanistică, să jertfim nu numai din prisosul nostru, fiindcă puțini vor fi având prisos, dar trebuia să jertfim și din cele trebuincioase de toate zilele, pentru că numai astfel vom asigura viitorul nostru, conlucrând în promovarea culturei, fără care nu este nici avere, nici viață socială, nici libertate". 40

Nerespectarea condițiilor cerute de Asociațiune din partea preparandiei de stat de la Sighet devine tot mai des subiect de discuție în cadrul adunărilor generale. La 11 aprilie 1878, asociațiunea, prima adunare generală, și-a exprimat nemulțumirea pentru eliminarea studiului limbii și literaturii române din școli. S-a aratat, de asemenea, că nici religia și slujba religioasă nu se făceau în limba română, nerespectându-se documentul semnat de ministrul Cultelor și Instrucțiunii publice la 2 iulie 1870.41

Se decide reclamarea situației la minister pe calea ordinariatului Episcopal, cât și prin comitele suprem. Se deplânge de asemenea, mutarea lui Ioan Busitia la Sarospatak, deoarece instituția a fost lipsită astfel de profesori de limba română, o acțiune ce făcea parte din tactica obișnuită a puterii de stat maghiare.

Problemele școlii românești în cadrul adunărilor generale ale Asociațiunii sunt abordate concomitent cu aprecierile privind evoluția societății. În acest context, progresul social devine de asemenea un subiect des abordat. Astfel cu ocazia adunării generale din 21 noiembrie 1885, Ioan Mihalyi de Apșa critica modul în care se continuă să se lucreze pământul. Pune în același timp și problema dezvoltării industriei. "lucrarea pământului se face cu puține excepțiuni tot în acela mod primitiv, ca înainte de 100 sau și mai multe sute de ani, ba încă se împruținează terenul agriculturii vânzându-se moșiile sătenilor (...), poporul nostru mărginindu-și la

industria de casă se ferește ca și de un rău de industrie și de comerț și nu cugetă, ca chiar acestea-s izvoarele a-l mai îmbogăți și singura la un traiu mai bun și acestea pot să facă respectată și să întărească pre un popor. Pre toate terenele suntem rămași după alte popoare mai fericite numai doară organizarea bisericii noastre o vedem înaintată, grație acelor barbați neobosiți cari conduc destinele ei. Astfel de bărbați luminați dacă am avea și în alte ramuri a vieții sociale, am putea să privim cu încredere către viitorul nostrum".⁴²

Asociația generală de la Sibiu cu toate ramurile sale din provincie au înțeles necesitatea înlocuirii culturii extensive a pământului cu cea intensivă⁴³ și în acest scop a editat o serie de cărți și calendare și au scris o mulțime de articole în presa lor pe tema agriculturii intensive cu toate ramurile ei. Așa – numiții conferențieri ambulanți au făcut același lucru, după sprijinirea directă a dezvoltării învățământului românesc cerând școli de toate gradele, aceasta este tema de predilecție ce adopta și mai mult Asociațiunii caracterul de adevărată școală populară.⁴⁴

Concluzile referitoare la realitatea contemporană și viitoare realizează interdependența dintre progresul culturii de o parte, și cel economic, social și politic de altă parte. Aprecierile lui Ioan Mihalyi de Apșa, referitoare la evoluția școlii, bisericii, a societății în general, caracterizează spațiul de referință, cel al Maramureșului, dar și al celorlalte ținuturi din Imperiu. Situația, dacă nu era identică, avea să cunoască aceleași trăsături generale. Pentru mentalitatea intelectualului român de la sfârșitul secolului al XIX-lea, aflat în afara granițelor României independente, problema națională își găsește rezolvarea prin asocierea progresului cultural cu cel socio-economic.

În strânsă legătură cu gândirea liberală a economiștilor români – din Ardeal și Vechiul Regat – de a feri țara de înrobire economică și a dezvolta industria românească – au preconizat același drum și oameni politici sătmăreni și Maramureșeni pornind de la rolul școlii în pregătirea acestora.⁴⁷

Lupta pentru drepturi de ordin național se concretizează, în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, în cadrul Asociațiunii pentru cultura poporului român din imperiu și, implicit, din Maramureș, prin luarea de poziție împotriva tendințelor de limitare a legii Eotvos.⁴⁸

Prin concepție, program și măsuri concrete, Asociația dovedește cunoașterea perfectă a posibilităților oferite de conjunctura politico-legislativă existentă. Proiectarea măsurilor de perspectivă denotă capacitatea conducătorilor Asociației de a diagnostica din perspectivă necesităților și a șanselor oferite de viitor. Hotărârea luată la ședința comitetului Asociației din 16 august 1886, unde s-a decis ca tinerii care au fost primiți la internatul susținut de Asociație, după talent și disponibilități intelectuale, să fie numiți apoi în diferite funcții,

iar când vor ajunge la o situație materială mai bună la 30-40 de ani să răscumpere măcar jumătate din cheltuielile de școlarizare. Cei cu situație materială mai slabă urmau să fie considerați membrii fondatori ai Asociației achitând o sumă de 200 florini. 49

Această hotărâre a Asociației, poate fi considerată benefică, dacă avem în vedere lipsa subvenției din partea statului și nu în ultimul rând, situația materială și sacrificiul acelor care au creat fondul financiar al Asociației.

În afara dificultăților de ordin financiar, începând cu 1890, Asociația s-a confruntat cu numeroase măsuri defavorabile preconizate de autoritățile de stat. În ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, ministerul cultelor prin prefectul Janos Lonyai, cerea renunțarea la aspectul confesional al Asociației și internatului aflat sub patronajul acestuia.

Demersurile privind transferarea instituțiilor de învățământ confesional și al asociațiilor similare corespunde tendinței de centralizare politico-culturală, implicit de deznaționalizare ce se manifesta în cadrul Imperiului austro-ungar în ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea.

În ceea ce privește Asociațiunea pentru cultura poporului român din Maramureș, cererile repetate de renunțare la caracterul confesional al Asociației au întâmpinat refuzurile repetate ale membrilor. Reacția autorităților s-a concretizat prin anularea sprijinului financiar al statului pentru funcționarea internatului Asociației, ceea ce va obliga conducerea acesteia ca, la adunarea generală de la 1 august 1898, să propună sistarea activității internatului pe timp de 3 ani.

Legislația învățământului din cadrul Imperiului austro-ungar, încadrându-se în tendința generală de centralizare, preconiza pregătirea viitoarelor cadre didactice numai în institute școlare de stat. era perioada de strictă supraveghere din partea statului a întregului proces de învățământ, a respectării programelor școlare, care acordau prioritate disciplinelor de studiu care contribuiau la închegarea educației naționale în sensul afirmării existenței doar a națiunii maghiare.⁵⁰

În situația politică create de ofensiva oficialităților maghiare împotriva avântului cultural românesc, s-au bucurat de sprijin substanțial din partea statului și a comunităților bisericești locale, gimnaziul reformat și cel romano-catolic din Sighet.

O componentă importantă a învățământului confesional Maramureșean antebelic a fost după liceul reformat și liceul romano-catolic din Sighet, a doua instituție școlară ca dimensiune și influență pe plan local. Importanța școlii este de apreciat și pentru faptul ca ea

școlariza numeroși tineri români, în special de confesiune greco-catolică.

Influența instituției devine mai puternică după ce, în deceniul opt al secolului XIX-lea, devine școala de stat. În documentele de evidență a populației școlare, se pot identifica alături de tineri maghiari și români, evrei, germani, ucrainieni și elevi de alte naționalități. Desigur, acest aspect nu are meritul de a substitui lipsa școlilor cu limba de predare română, la nivelul învățământului secundar.

În ceea ce privește învățământul gimnazial Maramureșean, încă în 1866, comitele Iosif Man a cerut insistent transformarea gimnaziului școlii catolice în gimnaziu principal.⁵¹

Din anul 1862 erau înființate catedrele de limba română și de limba ucraineană, precum și de religia confesiunii greco-catolice. A crescut și numărul claselor de elevi. Școala elementară a cunoscut tranformări cu mult mai lente comparative cu cea secundară, păstrându-și, până în veacul al XVIII-lea, în mare măsură caracterul său religios. Pentru cunoașterea învățământului primar Maramureșan, prezintă un interes deosebit conscripția imperială din 1787, în care apare numărul școlilor și elevilor din satele Maramureșene. Potrivit acesteia, la acea dată, funcționau opt școli cu 568 de elevi în plasa Sighet, 17 școli cu 1067 elevi în plasa Cosău, 9 școli cu 1341 școlari în plasa Vișeuului și 15 școli cu 1409 școlari în plasa Izei.⁵⁵

Dascălii lor, preoți în același timp au învățat, deșigur, carte în mănăstirile acestui vechi cuib voievodal. E bine știută mănăstirea Peri, unde, pe vremuri, funcționase și o tipografie din care a ieșit un Molitvelnic și o Evanghelie în limba română.

Preoții, în mare parte, și ca ei și diecii sau dascălii Maramureșeni al veacului al XVIII-lea, își câștigaseră cunoștiințele de carte în tinda bisericii. Dar cum, de cele mai multe ori, preoția era ereditară, preotul se îngrija singur de urmaș, dintre fiii săi, dintre rude sau eventual ginerele, pe care-l învăța scrisul și cetitul, folosind cărțile bisericești, cântarea diferitelor melodii și îndeplinirea ceremoniilor sacre. Unii își trimiteau copiii la mănăstirile din Moldova, ca Popa Gheorghe din Borșa, care avea un fiu la învățatura la mănăstirea Dragomirna, alții cu dare de mână, ca Popa Lupu din Moiseiu, își aduceau, pentru copiii lor câte un călugăr tot de pe acolo.⁵⁶

La începutul veacului al XIX-lea, în primele sale decenii, situația nu evoluase prea mult. Fiecare diac sau învățător proceda la predarea scris-cetitului – căci mai sus nu se putea ridica – cum îl tăia capul sau cum fusese și el inițiat de vreun alt diac mai bătrân. O programă analitică nu exista nici manuale peste tot. ⁵⁷

Lucrurile încep să se schimbe însă în vremea domniei lui Ioșif al II-lea (1780-1790). Reformismul lui a pătruns în variate domenii ale activității de stat și publice, încercând să transforme însăși societatea și este cunoscut sub numele de iosefinism, o variantă a absolutismului luminat.⁵⁸

În optica iosefinismului, scopul final al învățământului nu era doar ridicarea nivelului cultural al supușilor, ci, mai ales, formarea unor cetățeni utili, devotați statului, funcționari destoinici. Se impunea – potrivit concepției iosefiniste – crearea unui învățământ de stat unitar, îndrumat și controlat de stat. O concretizare a iosefinismului în învățământ o constituie cele două legiferări: Ratio educationis (1777) și Norma regia (1781). În ele se manifesta, mai mult ca în altă parte eforturile de uniformizare în domeniul școlii.⁵⁹

Se caută, totodată, eliberarea treptată a educației de sub tutela școlasticii și empirismului. Legislația școlară, elaborată și aplicată diferențiat în provinciile supuse coroanei habsburgice, era o concretizare a raționalizării învățământului. ⁶⁰

Un moment cu multiple consecințe pentru românii din Bihor și din Campia Vestică a fost înființarea seminarului din Oradea, în 1792, de către episcopul unit Ignatie Darabant. Era o instituție pentru tinerii care învățau pentru a devenii viitori învățători.

Primele decenii ale secolului al XIX-lea se resimt, sub raportul dezvoltării rețelei școlare, de pe urma celei de a doua Ratio educationis (1806). Raportată la învățământ, noua lege lovea puternic în școlile elementare. Se pot detecta și unele inițiative școlare românești, mai ales în părțile sudice ale principatului, dar și în cele de vest ale Transilvaniei.

Meritorie a fost activitatea directorului Ioan Molnar în slujba școlii românești din zona Sătmăruului și a Maramureșului, unde s-a observat și o creștere a populației școlare.⁶¹

Biserica Greco-Catolică, care trebuia să organizeze școlile elementare românești în mediul rural, se confruntă cu numeroase și dificile probleme generate de starea materială a localnicilor. Situația învățământului primar Greco-catolic din mediul rural poate fi bine reconstituită din protocoalele întocmite de adunările senatelor școlare, care înregistrează greutățile multiple cu care sau confruntat școlile sătești.

Și pe plan local, se poate constata tendința de înlăturare a funcționarilor români din administrație, care astfel s-a transformat treptat într-un instrument de maghiarizare. Românii înlăturați de la treburile obștești au fost siliți să se restrângă la activitatea culturală și economică. Printre învățătorii din școlile confesionale care s-au distins și pentru activitatea lor politică pusă în slujba românilor Maramureșeni s-au numărat Petru Biltiu-Dancuș și Dumitru Dunca

din Ieud, Dumitru Chișiu din Salistea, Mihail Serban din Săpânța, Ion și Vasile Cupcea din Călinești și Budești, Vasile Doroș din Breb, Mihail Hotea din Giulești, Simion Iuga din Săliște. Îi vom regăsi aducându-și contribuția la progresul ținutului după desăvârșirea unității statale din 1918.

În 1898 candidează la funcția de vicecomite dr. Ion Mihalyi, însă este înfrânt de candidatul maghiar. Ca răspuns la această înfrângere, a publicat peste trei ani opera monumentală "Diplome Maramureșene", dovedind continuitatea românilor, virtuțile alese ale voievozilor și cnejilor Maramureșeni. Opera sa a fost un puternic imbold la trezirea conștiinței naționale.

În 1906, a candidat ca independent la Vișeu dr. Gheorghe Bilașcu, fiind sprijinit de toți românii din circumscripție. Tineretul român universitar din Maramureș a format un zid puternic în jurul candidatului român, desfășurând o intensă propagandă în satele românești. Dar intervenția jandarmilor care amenințau viața sătenilor l-au determinat pe doctor Bilașcu să renunțe la candidatură.

Cu toate acestea acțiunea a avut rolul de a trezi spiritele și de a face cunoscute primejdiile care îi amenințau pe români din partea autorităților.⁷⁰

În această perioadă au fost și în activitatea ASTREI numeroase momente dificile. În august 1911, pretorul a încercat să împiedice crearea acestei societăți culturale la Vișeu, dar planurile sale au fost dejucate și filiala respectivă s-a constituit sub conducerea lui dr. Gavrilă Iuga și Octavian Taslaoanu, cel din urmă fiind delegat al comitetului central al Asociațiunii. În același an, noul despărțământ a fost reprezentat de dr. Gavrilă Iuga la serbările jubiliare ale ASTREI, ținute la Blaj, la care a participat și dr. Vașile Chindriș, din partea despărțământului Maramureș al Astreii.

Intellectualii din Sighet s-au întrunit sub președenția lui dr. Ioan Mihalyi și au decis înființarea unui despărțământ la Sighet în ianuarie 1913. Cererea înaintată la Subprefectură a primit aprobare după mai bine de un an. Adunarea de constituire a despărțământului Sighet s-a ținut la 25 februarie 1914. În ședința din mai 1914 s-a ales comitetul de conducere, în frunte cu dr. Vasile Chindriș, dar programul de activitate dezbătut în ședința din iunie nu a mai putut fi executat din cauza declanșării războiului.⁷¹

Românii Maramureșeni, asemeni tuturor românilor din întreaga Transilvanie, din Banat și Crisana, au fost obligați să lupte împotriva fraților de peste munți, lăsându-și acasă familiile supuse unui regim politic, economic și social pustiitor.

Apșa de Mijloc - străveche localitate românească la 600 de ani de atestare documentară

Ion M. Botoș,
*Președinte al Uniunii Regionale a românilor
din Transcarpatia "Dacia"
Apșa de Jos*

Apșa de Mijloc (Kezepsa - Apșa mediocre, Kezepsewapsa, Středni Apša, Közepapsa, Strednea Apșa, Strednee Vodeanoe - după anul 1948) este una dintre străvechile localități românești din dreapta Tisei atestată documentar la 7 decembrie 1406 când este făcută donație nobilului Ioan fiul lui Vlad, Vanna, fiul lui Vancia și Vancia, fiul lui Slav, peste moșiile Apșa de Sus, Apșa de Mijloc și partea a treia a Apșei de Jos. Casele au fost și sunt din vechime și de mulți ani în posesia pacinică a nobililor numiți, dar liberilor lor privilegiale, între altele și donațiunile regelui Lodovic, s-au nimicit împreună cu casele lor, predate și arse cu ocazia invaziei moldovenilor, precum adevăresc liberile celor cinci oppide zegești, vecinii cu dânșii¹.

La 6 aprilie 1407 Apșa de Mijloc este din nou amintită ca donație nouă pentru nobilii Mihail, fiul lui Opriș, și Mihail fiul lui Luca, din Apșa². De aici își au origine nobilă familiile: Dan, Mihalyi, Kuzău, Ivacsuk, Șimon Popșa, Kozup, Wlad, Opriș, Ioaniș, Borka, Filip și Plantiș. Familia Mihalyi de Apșa a dat poporului român un mare număr de bărbați politici și oameni de vază.

În 3 noiembrie 1428 conform Fassiunei perennale prin care Ioan Hwzyw, fiul lui Wlad din Apșa de Mijloc, din iubire frățească cedează consăngeanului său, lui Ioan, fiul popei Balatha, partea sa din Apșa de Mijloc, adică jumătatea unei 1/3 parte de sesiune, în care locuiește numitul Ioan, fiul lui Balatha³. Numele Balatha este întâlnit în documentele lui Alexandru, voievodul Moldovei, din anul 1431, la 1445 la Apșa de Mijloc se consemnează ca preoți popa Costa și popa Balatha (Românul)⁴.

La 10 iunie 1456 Apșa de Mijloc este amintită ca moșie a lui Toma și Ioan, fiii lui Ioan Mozyw, a lui Pop Costa și Dănilă din Apșa

¹ Ioan Mihalyi de Apșa: *"Diplome Mamarmureșene din secolele XIV și XV"*. Ediția a II-a, Editura Dragoș vodă, Cluj-Napoca, 2000, p. 143, D.-81;

² Ibidem p. 147, D - 83

³ Ibidem, p. 273, D 159

⁴ Ion M. Botoș, *"Românii din Transcarpatia"*, Editura Macarie, Târgoviște, 2003 p.

de Mijloc, a lui Blasiu Iacobu și Iuga din Apșa de Jos și la mandatul regelui Ladislau V se face reambularea metalelor peste hotarele posesiunilor Apșa de Mijloc și Apșa de Jos¹

De la Daniel se trage familia nobilă Dan din Apșa, de la Apșa de Mijloc și-au produs nobilitatea în anul 1752 familiile : Mihalyi (1407), Vlad (1407), Șimon (1406), Pap(1456), Ivanciuc (1407), Popelean, Vultur și Cozub; în anii 1763 - 1768 familiile Cozma (1506), Dan (1407), Marina (1589), Kuzeu (1406), Opriș alias Lazăr

În 8 septembrie 1458 regele Matei Corvin prin mandat introduce pe Sandrin, Ioan și Ioan, fiii lui Crăciun din Apșa de Mijloc, și a doamnelor nobile Maria, soția lui Michail și Magdalena în partea nouă a moșiei Uglea și în Curia nobiliară de acolo. Introducerea se face fără contraziceri²

La 10 august 1484 Apșa de Mijloc este moșia doamnei Veronica lui Lazăr cu fiul ei Mihail și...³

La Apșa de Mijloc se află una din vechile biserici de lemn construită în stil gotic la 1428, s-au găsit multe informații în cărțile bisericești: "această sfântă carte (Antologhion) am cumpărat ieu Vultur Marica, preuoteasă a lui pope Vasile... în Apșa de Mijloc pentru sufletul viilor și morților... 1747". "Pe un Pentecostarian din Blaj, 1768: "Dăm înștiințare tuturor boierilor din Apșa de Mijloc, cum că ieu Kuzău Gheorghe am cumpăratu sotume Axene această carte anume Penticostar drept 10 florinți pentru sănătatea mea și a soțului meu și pentru iertarea păcatelor noastre... Anul Domnului 1790⁴ ..."

Prima informație despre existența școlii cu predare în limba română o avem la 1789, când preotul Ladislau Iodi a înaintat Congregației nobiliar Comitatului Maramureș tabelul cu copiii apti pentru a urma școala trivială. Apșa de Mijloc avea: 62 băieți și 52 fete, în total 116 copii⁵.

Între anii 1440 - 1514 la Apșa de Mijloc (Kewzepapsa)găsim 15 familii nobile⁶. Tot între anii 1749 - 1769 în urma cercetării calității de nobil în Comitatul Marmureș la Apșa de Mijloc sunt consemnate

¹ Ioan Mihalyi de Apșa "*Diplome Maramureșene din secolele XIV și XV*", Ediția a II-a, Editura Dragoș Vodă, Cluj - Napoca, 2000, p. 889, D.229

² Ibidem, p.419, D. 245

³ Ibidem, p. 504, D - 325

⁴ "*Maramureș Vatră de istorie milenară*" 28 iunie - 2 iulie 1998,, Editura "Dragoș Vodă", Cluj - Napoca, p. 522

⁵ Ibidem, p. 518

⁶ Ioan Drăgan: "*Nobilimea Românească din Transilvania între anii 1440 - 1514*", Editura societății culturale PRO Maramureș, "Dragoș - Vodă", Cluj - Napoca, 2003

familiiile nobile: Ivanciuc, Cozup, Creț. Mihalyi, Șiman, Kuzău, Pop, pepelean, Vlad¹.

În anul 1805 Apșa de Mijloc o găsim cu două biserici, cu preoți și cu populație în creștere².

<i>Numele și prenumele parohului</i>	<i>Numărul credincioșilor greco - catolici</i>	<i>Familii formate noi</i>	<i>Nou născuți</i>	<i>Preoți</i>
Mihai Vultur	715	7	28	24
Mihai Vlad	686	3	29	19

În anul 1862 s-au făcut Conscripțiunile familiilor nobile de Ion Cavaler de Pușcariu, printre marele număr de familii nobile maramureșene, găsim localitatea Apșa de Mijloc făcând parte din "Maramureșul nobil"³.

La 1825 Apșa de Mijloc Ioseni era parohie antică cu biserica hramul Sf. Nicolae - paroh Dumitru Vultur la 880 suflete, iar Suseni tot parohie veche cu hramul Sf. Nicolae cu 800 suflete de limbă valahică.

În 1851 Apșa de Mijloc avea 1765 greco-catolici, 46 evrei, două parohii.

În 1867 Apșa de Mijloc avea biserică, hram Sf. Nicolae din lemn, Ioseni, matricolă din 1785, școala de piatră la 121 școlari cu paroh Vasile Lazăr de Purcăreț, iar docent (învățător), Leon Ionașcu cu 1305 suflete. În Susani era biserică de lemn cu hramul Sf. Nicolae zidită în 1428, matricole din 1857, școlari la zi 65, administrator parochial Ioan Ivașcu, cantor Ștefan Marina.

În matre 889 greco-catolici 204, evrei 1112, iar în filia Dobric total 110, greco-catolici 999, în Susani - casă școlară de piatră la 90 școlari, 18 de repetiție, docinte - Ioan Ghiban.

În biserica Susani se află și steagul sub care au luptat apșenii sub Francisc Rakoczy în 1704, găurit de gloanțe care era purtat la festivități, având inscripția "Pro libertate"⁴

¹ Ioody Pal "Cercetarea calității de nobil în comitatul Maramureș, anii 1749 - 1769", Editura Societății Culturale PRO Maramureș "Dragoș Vodă", Cluj - Napoca, 2003.

² Ion M. Botoș: "Românii din Transcarpatia", Editura Macarie Târgoviște, 2003, p.16

³ Dr. Victor Baran de COROIANU, "Familii nobile din Transilvania", Editura Gutinul, Baia Mare, 2001, p. 27, 40

⁴ "Maramureș Vatră de istorie milenară" 28 iunie - 2 iulie 1998,, Editura "Dragoș Vodă", Cluj - Napoca, p. 522

De-o lature era închipuit un călăreț, înainte semiluna între 17-04. Pe margine erau ciucuri roș, alb, verde. De ceia lature două flori roșii - galbene¹.

La 1913 în beneficiar inferior era preot Mihail Popp, coratori: I. Marina. P. Bell, I. Moiş, Ilie Mihalyi, G. Şteţ.

În beneficiar superior preot era: Vasile Ciora, coratori: I. Moiş, M. Ionaş, G. Dan, I. Dan, M. Dan a lui Ilie şi G. Marina.

Numărul locuitorilor, după conscrierea oficioasă din 1910 a fost 3719 dintre care 3222 gr - catolici iar români 3196, dintre care 12 sunt Ruteni, 14 Maghiari, israeliţi au fost 489, a scrie şi a citi ştiau 127 de persoane din aproape 4000 locuitori.

Ungureşte 96, locuiau în 861 case, dintre care în afară de 5, toate erau de lemn. Hotarul comunei era de 6255 jugh. cat.

Unii dintre locuitori erau plutaşi-bocoraşi. Bocorele plăteau şi până în Bulgaria, unul dintre cei mai bogaţi era Ioan Marina având avere de 200 000 car. El purta steagul lui Racoczy la festivităţi².

În anul 1914, la începutul primului război mondial - mulţi români din dreapta Tisei au fost mobilizaţi în armata maghiară, luptând pe câmpurile de luptă în Serbia şi în Italia aşa îşi amintea Mihai Dan a lui Ilie³ - participant la Marea Unire de la 1 Decembrie 1918 la Alba Iulia, care la cuvintele episcopului dr. Miron Cristea al Caransebeşului spuse pe câmpul lui Horea: "Până la Tisa", a strigat împreună cu Ilie Filip "Vai domnule episcop, dar pe noi, cei de peste Tisa cui ne lăsaţi? " la care, episcopul ar fi răspuns: "Vom avea grijă şi de voi!"⁴ ...

Românii nu au avut de ales, ei au înţeles că numai singuri trebuie să-şi apere interesele lor şi cu multă durere sufletească o fac de acum zeci de ani la rând şi aşa vor face şi în viitor, necătând la toate schimbările politice care se petrec în Europa, sămânţa semănată cu mii de ani în urmă nu dispăre, ea se selectează trecând la noi şi în forme superioare.

În anii douăzeci ai sec XX la Apşa de Mijloc locuiau 3541 de locuitori, dintre care 45% bărbaţi şi 55% femei. Din toată populaţia 92% erau greco-catolici, 8% evrei, în sat era şcoală românească 1500 de şcolari cu 1-2 clase.

Ocupaţia principală a populaţiei era agricultura, tăierea şi prelucrarea lemnului.

¹ Dr. Vasile Moldovan "Vizitaţie canonică în Maramureş 27 iunie-24 iulie 1913", p 227

² Ibidem p.230

³ Mihai Dan a lui Ilie "Istoria Apşei de Mijloc", "Limba română", Nr. 3-5 2000, Anul X, Chişinău, p. 193

⁴ Ion M.Botoş: "Românii din Transcarpatia", Editura Macarie Târgovişte, 2003, p.23

În comună erau 1250 de animale cornute, 300 de cai, 500 porci, 1000 de capre și oi, mălai creștea pe 1300 ha, roada la 1 ha era de 5 tone.

În comună era poștă, jandarmerie, doi preoți, staroste¹. Din anul 1923 și până în anul 1927 primar la sat a fost Dan Mihai a lui Ilie².

În anii 1929-1933 toată Transcarpatia a fost cuprinsă de o mare foamete și boli infecțioase, oamenii au început să părăsească locurile natale. Statistica cehoslovacă ne informează că din 1924 - 1934 au părăsit Transcarpatia peste 16747 oameni, printre care au fost și mulți și de la Apșa de Mijloc. s.a.m.d.

Dar românii care au emigrat departe de casă nu au găsit o viață fericită, își amintea Ion I. Pop - miner în minele din Belgia.

Foametea, bolile atacau în primul rand copiii, erau cazuri în care câți copii se nășteau toți mureau. În raportul notarului de la Apșa de Mijloc pe anul 1928 informează că în comună, pe parcursul a trei luni, s-au născut 22 copii și toți au murit. Dominau bolile venerice, tifosul, tuberculoza, care nu se puteau trata, tratarea în spitale nu era posibilă pentru oamenii de la sat, și o noapte în staționare costa 25 de coroane, plata la un muncitor într-o săptămână, și la țărani în trei³.

Oamenii de la Apșa de Mijloc alături de poporul rusin în februarie 1939 participă activ la alegerile parlamentare din Ucraina Carpatică, numit "Șoimul Ucrainei Carpatice".

Dintre 2066 de alegători au votat pentru "Șoim" 1926, împotriva 86, susținând "Șoimul" cu 93%⁴.

Nu s-au bucurat de rezultatele alegerilor nici rusinii, nici românii. În martie 1939 Transcarpatia a fost ocupată de Ungaria horthystă care a stabilit un regim și mai crunt care a durat până în octombrie 1944

În 18 octombrie 1944 Apșa de Mijloc a fost ocupată de armata sovietică, unde a fost format comitetul popular în frunte cu Nuțu Gheorghe Muzo, el a fost "ales" ca delegat la I-ul Congres al comitetelor populare, care a primit Manifestul de unire al TRANSCARPATIEI cu UCRAINA Sovietică - 26 noiembrie 1944⁵.

Ca peste tot comuniștii susținuți de armată au început cu naționalizarea pământului și pregătirea de colectivizare.

¹ Constantin M. Beskid "Marmaros" 1919-1929, TISKEM STATNI TISKÁRNY V UŽHORODNĚ

² Mihai Dan a lui Ilie "Istoria Apșei de Mijloc", "Limba română", Nr. 3-5 2000, Anul X, Chișinău, p. 194

³ B. Savcuc, I. Marinescu "Bună ziua!", Editura "Carpata", Ujgorod, 1965, p 23

⁴ Ion M. Botoș: "Românii din Transcarpatia", Editura Macarie Târgoviște, 2003, p.29

⁵ B. Savcuc, I. Marinescu "Bună ziua!", Editura "Carpata", Ujgorod, 1965, p 23

În anul 1948 în Apșa de Mijloc a fost înființat colhozul în numele lui Idanov cu 29 de gospodării a fost aleasă conducerea din 5 persoane¹, dar tot în acest an a fost schimbată denumirea comunei în SEREdne Vodeane, ceea ce nu avea nimic în comun cu SEREdnea Apșa - Apșa de Mijloc.

Apșenii nu doreau să intre în colhoz, au început să lupte prin diferite metode, practice în toate comunele românești au fost organizate detașamente care luptau împotriva sistemului sovietic - la Apșa de Mijloc Dumitru Fărinescu a condus grupul care lupta împotriva sovieticilor. A fost împușcat în Preluca Vinului de trădători.

În martie 1949 a ajuns în păduri, iar familia domnului Gheorghe Muzo, ca să nu ajungă în mâinile "KGB"-ului s-a îndepărtat de comuna natală, unde s-a întâlnit cu frații Gh. și Dumitru Pomaniuc din satul Vodița care aveau legături cu reprezentanții UPA (PRICARPATIA).

În rândurile UPA Gheorghe Muza a luptat împotriva bolșevicilor mai mult pe teritoriul PRICARPATIEI având pseudonimul "Bubi", alături de alți ucrainieni. În decembrie 1951 a fost arestat și deportat în lagărele de concentrare la 25 ani și 5 ani în sâlcă fără nici un drept².

Apșenii rămași acasă tot nu s-au împăcat cu colectivizarea, bolșevicii confiscând animalele de la țărani, le concentrău la ferma centrală, la mulți țărani le luau tot, situația era foarte grea, urmele războiului și a foametei din anul 1946 încă miroseau peste tot.

Și la ferma centrală era un evreu pe nume loasál, oamenii au crezut că dacă l-ar omorî pe loasál și-ar recăpăta animalele înapoi, a fost organizată răzbunarea, noaptea "Bibalu" a aruncat o grenadă în casa lui loasál, au murit loasál, soția însărcinată și o fetiță, a rămas în viață un copil.

"Bibalu" a fost împușcat la Biserica Albă în locul numit Lăgușita de bolșevici.

Răzbunarea a adus numai necaz și jale, au fost arestați și duși în Siberia: Mihai a lui Ionaș, Ion a Lupe, Vasalie a Lupe, Mihai a Domnului, Nuțu lui Mihai a Domnului, Ciubalău, Ionaș a Cârznicului, Gheorghe a Cârznicului, Mihai Andraș, Mihai a lui Nuțu, Iona a Teciuului, Cotobrilă, Ion Chile, Ion a lui Caita³.

Dar....oamenii nu au rezistat, sistemul sovietic prin cele mai brutale metode întârea colectivizarea.

¹ Ibidem, p.30

² Vasile Marina "Satele românești din Zakarpattia în procesul de sovietizare", Sovietizarea nord-vestului României (1944 - 1950), Editura Muzeului Sătmărean, Satu-Mare - 1996, p. 218

³ Informator: Gheorghe D. Marina, 68 ani, Apșa de mijloc, 19. 07. 2002 (APB - 2 p.95)

În martie 1950 la Apșa de Mijloc din 1118 gospodării au intrat în colhoz doar 206, adică numai 10% din numărul total al populației și 50% din deputații locali, la sesiunea de deputați. Din 8 mai 1950 președintele se plângea că la toate acțiunile organizate de sovietul local participă numai deputații membri ai colhozului, s-a luat hotărârea conform căreia deputaților și țăranilor necolhoznici li se interzicea pașterea animalelor pe imașurile și munții satului¹.

Dacă la 1 ianuarie 1950 în colhoz se numărau 95 de gospodării, la aceeași dată 1951 erau 919 gospodării cu populația de 1123 oameni.

Sistemul sovietic a reușit... Colectivizarea a fost introdusă în viața apșenilor, oamenii au început ca să se împace, dar mulți visând că va veni sfârșitul de care au putut să se bucure.

Învățământul în anii 1946/ 47 era prezentat cu școală primară la Apșa de Mijloc la 423 de copii, director Alexandru I. Marina², feciorul lui Ioan Marina care avea avere la 200 000 car. (1913), el purta steagul lui Rakoczy la festivități.

Pe steag de-a lature era chipul unui călăreț, înainte semiluna între 17-04. Pe margini erau ciucuri roșii, albi, verzi. De ceie lature, două flori roșii - galbene, steagul, flamura era tăiată de la jumătate și se sfârșea în două capete înguste, era găurit în unele laturi de gloanțe.

Pe steag era scris: "PRO Libertate..."³

Școala primară la Apșa de Mijloc 1946/47

Nr. crt.	Clasa	Numărul de elevi	Învățător
1	a - I-a A	45	Gheorghe I. Tâplea
2	1 ^s	45	Maria D. Pop
3	a I-a B	45	E.K. Bartal
4	1 ^s	45	E.M. Marina
5	a II-a A	45	Ion. D. Șimon
6	a II-a B	28	Ion. M. Popșa
7	a III-a	27	E.K. Tâplea
8	a IV-a	34	Marta M. Marina
9	I Dobric	35	Vasile Pop
10	II Dobric	38	Mihai Volos
11	Cuha	36	Ion M. Denghe

¹ APB - 8, p. 204 - 205

² B. Savcuc, I. Marinescu "Bună ziua!", Editura "Carpatha", Ujgorod, 1965, p 38

³ Istoria garadov: sel Ucranscay SSR, Zakarpatsca. Obl, Kiev-1982

În toamna anului 1963 în Apșa de Mijloc a fost constituită școala nouă la 500 elevi, în școala muneau 20 de învățători cu studii superioare, sunt în sat și două școli primare, iar în fiecare cătun școală de 8 ani.

În comună era club, bibliotecă cu 10 000 de cărți în limba română, rusă și ucraineană, spital de sector în frunte cu Lidia I. Pop.

Dacă comuniștii s-au stărnit să arate că mulțumită colhozului a sporit starea materială a apșenilor, adică în perioada până în 1973 la Apșa de Mijloc au fost construite peste 600 de case noi și au greșit, iar bunăstarea apșenilor a crescut doar mulțumită oamenilor care s-au deplasat departe de locurile natale în pădurile siberiene la construcții și tăierea și prelucrarea lemnului unde au fost câștigați bani și aduși în Apșa de Mijloc și investiți în capitalul privat.

La sfârșitul anului 1982 la Apșa de Mijloc lucrau 4837 de locuitori, în comună era școală medie, școală de 8 ani și două școli primare la 1430 elevi, casă de cultură la 250 locuri, două biblioteci cu un fond de 10.9 mii cărți, ambulatoriu cu 14 lucrători medicali dintre care 4 medici, farmacie, 8 magazine, 4 întreprinderi cu alimentare publică, casă de economii, poștă.

Conform recensământului din 1989 la Apșa de Mijloc locuiau 6237 de oameni, după recensământul petrecut în 5-14 decembrie 2001 Apșa de Mijloc are o populație de 6795, dintre care 3347 bărbați și 3448 femei¹.

La 01.01.04 Apșa de Mijloc are 6801 locuitori - români, 2419 gospodării, pământ arabil 2295 ha., ogoare 337,7 ha., argilă-1,57 ha, în localitate este poștă, stație telefonică la 200 numere. Gospodăria agricolă este prezentată prin 8 gospodării dintre care 7 gospodării fermiere.

Târguiala este prezentată prin 25 de magazine, dintre care 19 magazine private și 6 întreprinderi de tip restaurant, tot private.

În anul 2004 s-au născut 71 de persoane, au murit 53.

În comună este școala medie de gr. I-III, școală medie gr I-II în satul Dobric, în total 1800 elevi și 75 învățători, la fiecare școală funcționează câte o bibliotecă școlară.

Apșa de Mijloc are grădiniță de copii, spital de sector cu 10 paturi, ambulatorie cu 32 lucrători medicali, 3 farmacii.

În comună este casă de cultură, dar nu funcționează; comuna deține și o bibliotecă în incinta primăriei. În sat funcționează două parohii greco-catolice, parohia Nuțu Dan, ortodoxă paroh Gheorghe Alb și Organizația Martorilor lui Iehova.

Primar la comună este Nuțu I. Șiman.

¹ Ion M. Botoș: "Românii din Transcarpatia", Editura Macarie Târgoviște, 2003, pp.40-41

Secretar: Elena I. Vlad.

Corpusul de deputat: 25

Deputați raionali: - Rahov: - Ioan N. Marina

- Nuțu M. Mihalyi

- Mihai M. Vlad

La Apșa de Mijloc activează două partide politice: PSDU (u) - 106 persoane (Partidul Social Democrat Unit) și PCU – 7 persoane (Partidul Comunist)¹

Apșe de Jos

01.01.2004

Pesonalități ilustre din Apșa de Mijloc.

- Alexandru Iazăr de Purcăreț: n. 1806, din 1847-1868 paroh - protopop al Sighetului, m. 1868
- Susana Mihalyi de Apșa: Soția preotului Alexandru Lazăr de Purcăreț, mătușa Mitropolitului Victor și a academicianului Ioan Mihalyi de Apșa, străbunica lui Ilie Lazăr - eroul național al Maramureșului,
- Ioan Mihalyi de Apșa - n. 1783, preot, asesor a conzistorului episcopesc de la Ungvar, bunicul lui Ioan și Victor Mihalyi de Apșa.
- Dr. Ioan Mihalyi de Apșa. Autorul lucrării "Diplome maramureșene din sec XIV XV Sighet", 1900
- Dr. Victor Mihalyi de Apșa - mitropolitul Greco-catolic de Alba Iulia și Făgăraș, m. 1917
- Vasile Lazăr - n. 1836, prim-președinte al tribunalului Sighet
- Andrei Lazăr - n. 1859 - tatăl lui Ilie Lazăr
- Vasile Pop (1886-1933), paroh în Apșa de Mijloc (1926-1933)
- Mihai Pop (1845 - 1929) paroh în Apșa de Mijloc din 1903 moșul lui Mihai Pop - regele folclorului românesc
- MIHAI Ilieș Dan a lui Dumnezeu (1884-1968, 2 mai) delegat din partea românilor din dreapta Tisei la Marea Unire - 1918
- Alexandru I. Marina (1912-1992) doctor în filologie, director de școală
- Ion Moiş, n. 1933, doctor în medicină, șeful secției de neurochirurgie, spitalul republican R..Moldova.
- Vasalie Marina, doctor, profesor universitar, șef de catedră, Institutul de Politehnică, R. Moldova.
- Elena Golovenova, dr. în filologie română, Universitatea din Ismail, Ucraina,
- Ion Marinescu - doctor în istorie, profesor universitar Moscova

¹ Anceta localității Apșa de Mijloc pe anul 2004

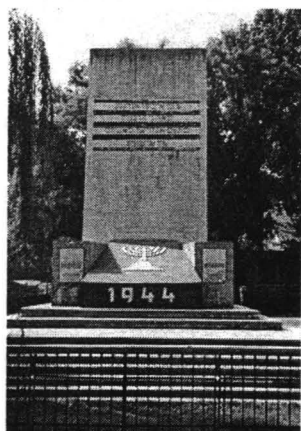
- Vasile Dan - doctor în medicină, profesor universitar Moscova
- Mihai Pop, dr în științe economice, Ministrul de Finanțe al Moldovei
- Nuțu D. Mihalyi - doctor în medicină, R Moldova
- Liviu Marina - doctor în medicină, neurochirurg, R. Moldova
- Simion I. Marina - Moscova, Institutul Central de medicină al Armatei
- Ion Popșa, Kiev, aviaconstructor
- Ion. U. Pop - viceministru, R. Moldova (construcții)
- Nuțu Șiman - doctor în medicină, profesor universitar, institutul de Medicină din Chișinău, Endocrinolog
- Ion V. Marina - doctor în medicină, profesor universitar, Institutul de Medicină din Chișinău, oncolog
- Dumitru Gh. Șiman - profesor universitar, or. Tiraspol
- Lucian I. Marina - doctor în medicină, or. Bălți
- Ion M. Vlad - doctor în medicină, or. Chișinău
- Seghei I. Marina - doctor în medicină, or. Chișinău

Evreii din Maramureș – Istorie și destin 10 Octombrie – Ziua Holocaustului *

Cercetător Dr. Mihai Dăncuș

Muzeul Maramureșului

Sighetul Marmăției

*Monumentul
Holocaustului*

Data de 10 Octombrie este marcată în țara noastră de comemorarea evreilor morți în Holocaust.

Jertfa a fost imensă și nu se poate cuantifica, justifica și explica.

Europa „civilizată” și creștină, abandonându-și toate principiile morale și umaniste, și-a omorât proprii ei fii prin mijloacele cele mai odioase inventându-se adevărate „industrii” ale morții.

Și Maramureșul a dat jertfă de sânge, fiind deportați de aici în lagărele morții de la Auschwitz și Birkenau zeci și zeci de mii de evrei, oameni fără nici o vină decât aceea că făceau parte din „poporul ales” al lui Dumnezeu, al cărui fiu este Cristos, prin care popoarele Europei au primit religia creștină.

În Transilvania de Nord (zona ocupată și încorporată Ungariei horthyste), înainte de deportare (mai 1944) existau 165.061 evrei. Dintre aceștia în perioada mai – iunie 1944 au fost deportați 151.180 evrei. În perioada 1942-1944 au fost duși în detașamente de muncă obligatorie 14.881 evrei. Au supraviețuit și s-au reîntors în septembrie 1945 la casele lor 15.765 (adică 9,4%). Au plecat din lagăre în alte țări ale lumii circa 10.000 (6,1%). Total supraviețuitori 15,5%. Au fost asasinați în mod odios în Holocaust circa 130.000 de evrei. Deportați de la Sighet (16 mai 1944) 3.007 evrei; 18 mai, 3.248, de la Vișeu de Sus (19 mai) 3.032; de la Sighet (20 mai) 3.104; 22 mai de la Vișeu, 3.028; de la Sighet (22 mai) 3.490; de la Vișeu (23 mai) 3.028. De la Ocna Slatina (25 mai) 3.317; de la Vișeu (25 mai) 3.006; de la Baia Mare (31 mai) 3.073.

* Text prezentat la Simpozionul ținut la Muzeul culturii evreiești – Casa memorială Elie Wiesel, dedicat comemorării celor morți în lagărele naziste, cu ocazia Zilei Holocaustului – 10 octombrie 2005.

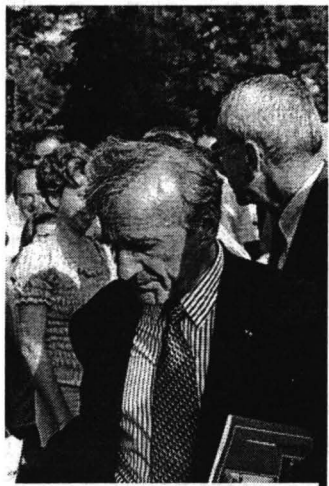
Sigur, sunt câteva date statistice seci și poate cu scăpări (Baia Mare și împrejurările făceau parte din județul Satu Mare, iar județul Maramureș cuprindea doar partea cunoscută azi ca Maramureșul istoric).

Este zguduitor și aproape de necrezut cum au dispărut dintr-un teritoriu comunități întregi de oameni de toate vârstele, de la copii din pânțelele mamelor și cei în brațe la bătrâni, de la evreul agricultor sau muncitor – meșteșugar, la medici celebri, profesori și ingineri, scriitori și savanți care s-au impus pe plan național și internațional.

* * *

Au rămas puțini care au supraviețuit Holocaustului. Unii au revenit la casele lor și apoi au emigrat în Țara Sfântă sau în alte țări ale globului, alții au plecat direct din lagăre în SUA, Canada, Australia etc. Sunt zguduitoare cuvintele Doamnei Sandra Segal, supraviețuitoare a Holocaustului:

„Salvarea noastră, a celor care au supraviețuit a fost un miracol. Religioșii au văzut clar mâna lui Dumnezeu și brațul Său întins. Nereligioșii au rămas pe gânduri. Alții au devenit atei pentru că n-au putut concepe un Dumnezeu care a admis Auschwitz-ul.

Elie Wiesel

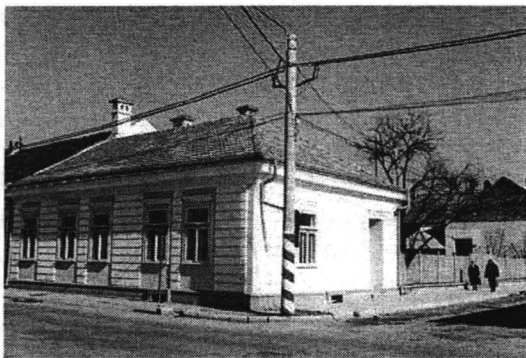
Dar oricum am fi, noi, care trăim – printr-un miracol – avem poruncă să povestim copiilor și copiilor copiilor noștri ceea ce s-a întâmplat. În mintea și sufletele lor trebuie să trăiască mai departe cei plecați fără mormânt. Copiii noștri trebuie să știe până unde poate merge bestia umană”.

* * *

Stau mărturie peste timp monumentele și muzeele care, prin ele și prin obiectele expuse, ne vorbesc despre Marea Tragedie. În SUA și Israel, în Polonia și în Franța, în Ungaria și în România, în alte țări și continente s-au edificat monumente și memoriale pentru a cinsti memoria celor exterminați.

În Sighetul Marmăției, un monument (lângă fosta baie de ritual) stă mărturie în memoria celor 38.000 de evrei deportați din Maramureș, iar în cimitirul evreiesc „Monumentul săpunului” te face să te cutremuri numai gândindu-te la sacrilegiul comis cu câțiva ani în

urmă. În casa în care s-a născut Profesorul Elie Wiesel, Laureat al premiului Nobel pentru Pace (1986), din inițiativa conducerii Muzeului Maramureșului și cu sprijinul Ministerului Culturii și Cultelor s-a creat „Muzeul culturii evreiești din Maramureș – Casa memorială Elie Wiesel”. S-a restaurat casa (care a fost donată de către Elie Wiesel comunității locale) și s-a amenajat aici un mic, dar

Muzeul culturii evreiești din Maramureș – Casa muzeu Elie Wiesel

foarte important muzeu. Sunt expuse aici mărturii ale prezenței comunității evreilor din orașul Sighet și Maramureșul istoric, elemente de cultură și civilizație specifice, fotografii și documente care vorbesc despre primii evrei statorniciți pe aceste meleaguri, munca și lupta lor pentru existență. Sunt expuse mărturii despre Holocaust, date statistice, hărți și diagrame, personalități care s-au impus în știință, cultură, artă.

Interior Muzeul culturii evreiești din Maramureș – Casa muzeu Elie Wiesel

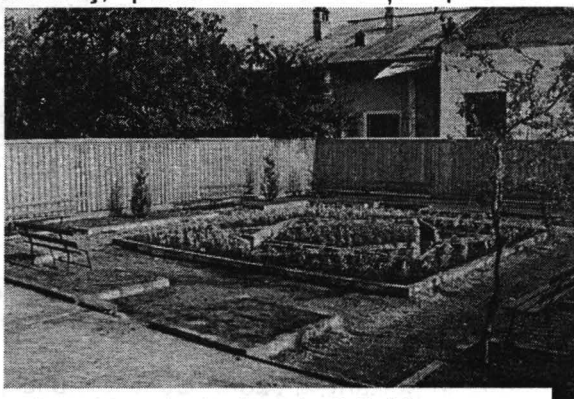
Desigur, un loc aparte are în această casă muzeu personalitatea Profesorului Elie Wiesel, Omul al cărui nume figurează printre cele 12 personalități ale SUA decorate de Președintele Reagan în 1986 când SUA sărbătorea 100 de ani de la inaugurarea Statuii Libertății (dar al Franței), nume scrise cu litere de aur pe Statuie, Omul care a fost distins de 55 de universități din lume cu titlul de Doctor Honoris Causa, premiat al marilor Academii ale lumii, autorități culturale, universitare.

A scris peste 30 de cărți traduse în zeci de limbi. Elie Wiesel este Președintele Consiliului Mondial pentru Holocaust. Ca un modest omagiu, comunitatea sigheteană în

anul 1994 i-a decernat titlul de „Cetățean de onoare” al municipiului Sighetul Marmăției, iar Academia Română în anul 2002 l-a cooptat ca Membru de Onoare. Mai consemnăm aici că Muzeul satului

maramureșean din Sighetul Marmăției este primul și deocamdată singurul muzeu din România (și după cunoștințele noastre din Europa) care a transferat și restaurat două case evreiești (una din Bârsana a familiei Drimer și alta din Poienile Izei) ca mărturii ale prezenței evreilor în Maramureș, punând în evidență specificul acestei comunități, elemente de cultură și civilizație, „ce au dat și ce au primit” de la populația majoritară – românii – relații sociale etc.

Este un mic omagiu față de cei aproape 40.000 de evrei care au trăit aici alături de noi, cu care am conviețuit și care în mod tragic au dispărut din acest spațiu.

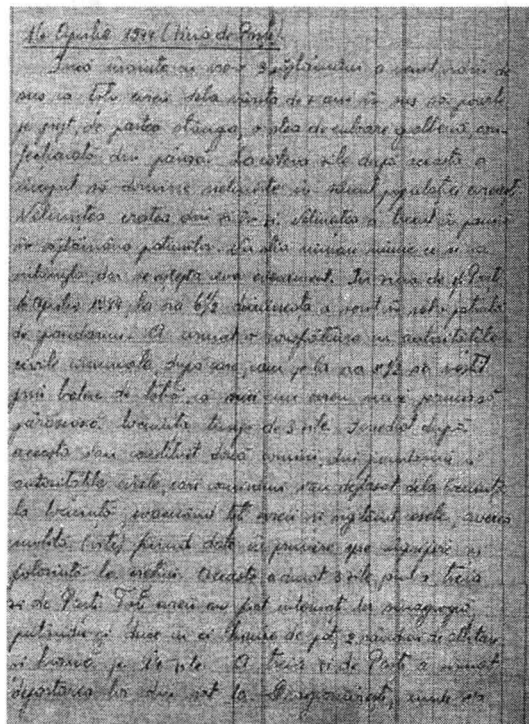
Curte Muzeul culturii evreiești din Maramureș –
Casa muzeu Elie Wiesel

* * *

Trebuie să ne asumăm toate relele pricinuite și de către conducătorii de atunci ai României și să cerem iertare celor care au suferit. Dar în același timp trebuie să consemnăm și omenia de care au dat dovadă oamenii satelor, țărani simpli, dar și preoți și învățători în acele momente de grea încercare. Consemnăm doar un fragment din jurnalul Preotului greco-catolic Gr. D. din Botiza (manuscris, filele 29-30):

1944 Martie 23.

Azi dimineată la ora 6 Bucureștii au confirmat prin radio, ocuparea Ungariei de către trupele germane. Acest lucru a fost comunicat de Londra încă Luni 20 Martie. Populația românească care a luat cunoștință de intrarea trupelor germane s-a speriat, zicând că nemții sunt mai răi ca ungurii, căci nemții pe unde trec nu rămâne nimic, duc cu ei totul. Nu strică nimic, ci numai împachetează și trimit în țara lor.

Încă înainte cu vreo 3 săptămâni a venit ordin de sus ca toți evreii de la vârsta de 7 ani în sus să poarte pe piept, de partea stângă, o stea de culoare galbenă, confecționată din pânză. La câteva zile după aceasta a început să domine neliniște în rândul populației evreiești. Neliniștea creștea din zi în zi. Neliniștea a trecut în panică în săptămâna patimilor. Nu știa nimeni nimic ce se va întâmpla, dar se aștepta ceva eveniment. În ziua de Sf. Paști, 16 aprilie 1944, la ora 6½ dimineața a sosit în sat o patrulă de jandarmi. A urmat o consfătuire cu autoritățile civile comunale, după care, cam pe la ora 8½ s-a vestit

prin batere de tobă că, nici un evreu nu-i permis să părăsească locuința timp de 3 zile. Imediat după aceasta s-au constituit două comisii, din jandarmi și autoritățile civile, cari comisiuni s-au deplasat de la locuință la locuință, evacuând toți evreii și sigilând casele, averea mobilă (vitele) fiind date în primire spre îngrijire și folosință la creștini. Aceasta a durat 3 zile, până a treia zi de Paști. Toți evreii au fost internați la sinagogă, putându-și duce cu ei haine de pat, 2 rânduri de albituri și hrană pe 14 zile. A treia zi de Paști a urmat deportarea lor din sat la Dragomirești, unde s-a format ghetoul evreilor de pe întreagă Iza. Au fost îmbarcați pe cară, cari au fost obligate să-i transporte în mod gratuit. Așa au părăsit comuna toți evreii spre o destinație necunoscută. Azi, 22 Mai 1944, când scriu aceste rânduri, deja sunt plecați toți evreii și din Dragomirești, neștiind nimeni unde se vor opri. Au fost transportați din Dragomirești până la gara Vișeu de Jos, cu carăle și pe jos. Cu aceasta ocazie unii au murit mergând, iar unii opunându-se să plece au fost împușcați. La gara Vișeu de Jos i-au așteptat vagoane speciale nemțești, cari nu aveau geamuri ci numai o simplă deschizătură în plafon pentru aerisire. În aceste vagoane au fost îmbarcați și apoi închise și

sigilate. De aici au luat direcția Sighet, altceva până în prezent nu se mai știe nimic despre soarta lor.

A fost mare jale în tot timpul acesta. Nici un creștin nu s-a bucurat de soarta evreilor, din contră, i-au compătimit foarte mult. Mila creștină s-a manifestat din plin cu această ocazie. Deși era sărbătoarea Învierii Domnului, pe care evreii l-au prigonit, până la moartea de pe cruce, fapt de care sunt conștienți creștinii, totuși imediat după începerea internării lor în sinagogă creștinii n-au încetat de a le duce la sinagogă tot felul de alimente. Și acest lucru l-au făcut nu numai până au stat aici în sat evreii, ci și după ce au fost transportați la Dragomirești. Și acolo mergeau aproape zilnic femei și le duceau de ale mâncării. Au primit alimente și din partea familiei preotului. Singurul individ care a jubilat acest eveniment a fost și este secretarul Bodnar, ungur veritabil de religie reformat, de origine din Ungaria propriu-zisă. Poate și alte persoane au jubilat acest eveniment înfiorător, dar nu s-au manifestat în afară.

În prezent toată averea rămasă de la evrei este în administrarea unui comitet, a cărui președinte, deocamdată, este domnul Maroș Vasile, secretar pensionar, de origine din leud. Vitele au fost deja vândute pe licitație, asemenea și păsările. Licitația a fost numai de formă, căci de fapt s-au împărțit funcționarii civili cu tot ce a rămas. Pământul asemenea este dat deocamdată spre folosință locuitorilor creștini, bineînțeles că domnii și-au luat mai întâi ei ce a fost mai bun. S-au întâmplat și unele neînțelegeri între domni în urma moștenirii de la evrei. Nu s-au putut împărți bine. Mai bine-zis nu le-a ajuns, fiindcă au fost prea flămânziți dinainte. Mi s-a oferit și mie din toate dar am refuzat, judecând că nu mi se cade, nu cadrează preoția și sentimentul mândru de român cu aceste improprietăți dubioase. Am fost invitat foarte insistent mai ales la arendarea oilor care, au fost aduse din comuna Poieni (care se ține de acest notariat). Am refuzat și aici. Am fost provocat apoi de învățătorul Molnár István, ungur venit și el, în modul următor: Eram în primărie; acolo am fost mereu molestat ca să intru și eu tovarăș la arendarea oilor, dar am refuzat, zicând că eu am destule și n-am nevoie (deși în realitate n-aveam nici una, primeam numai ceva brânză și lână de la socru meu lurka George, preot în Hărnicești). La aceasta respectivul învățător a spus: "nu se poate ca să nu fie și popa tovarăș la ceva cu noi" (natural a zis ungurește, limbă pe care n-o vorbesc...). Eu am rămas pe linia mea de spectator pasiv. Rezultatul a fost că n-au arendat nici ei oile, ci le-au trimis îndărăt la Poieni să facă primarul de acolo ce va vrea cu ele. (El le-a împărțit la locuitori). De ce nu le-au luat domnii de aici în arendă oile? Pentru că nici unul nu se pricepea ce să facă cu ele. Le-ar fi luat bucuroși cu mine, ca eu să mă îngrijesc apoi de toate și ei să

ia lâna și brânza. Iacă ce-a ajuns averea evreilor: ocazie de ceartă și mânie.

* * *

Cu ocazia inaugurării Muzeului Culturii evreiești din Maramureș (2002) într-un interviu filmat Elie Wiesel – la întrebarea

reporterului Andrea Ghita: „Cum ați dori să fie spiritul Casei Memoriale Elie Wiesel?” (răspunde):

„ – În nici un caz să nu fie morbid, să aibă un spirit viu, orientat către sensul vieții, către scopul ei, către ființa omenească ce întrupează viața. Dar în același timp să reflecte trecutul care e trist.

*Participanți la simpozionul „Ziua Holocaustului”
10 octombrie 2006*

Cum să împaci tristețea trecutului cu speranța

viitorului? Iată o problemă dificilă. Însă noi evreii suntem obișnuiți să facem lucruri imposibile, așa că o să reușim și asta”.

... Oare noi (muzeografii din Sighet) am reușit să redăm spiritul Casei Memoriale Elie Wiesel așa cum își dorește Laureatul Premiului Nobel?!!

* * *

EI MALE RAHAMIM – LECHALELEI HAȘOA

Rugăciune pentru victimele Holocaustului

„Doamne, Atotmilostive, carele domnești în înălțimi!

Fă să-și găsească adevărata odihnă pe aripile slavei Tale, printre cei sfinți și cuvioși care strălucesc ca azurul bolții cerești – toate sufletele celor 6 milioane de evrei, martiri ai Holocaustului din Europa, care au fost uciși, arși, măcelăriți și nimiciți de către naziști pentru „Kiduş Hașem” (sfînțirea numelui Domnului). Dăruiește pace și odihnă sufletelor acestora pentru că evreii din toate colțurile lumii se roagă pentru cinstea sufletelor lor. De aceea, Dumnezeu plin de milă, ocrotește-i în grădina Edenului și fi alături de ei până la sfârșitul timpurilor și să zicem AMIN.”

Am încheiat puținele și modestele noastre cuvinte despre marea tragedie a evreilor cu această rugăciune la care aderăm cu pioșenie.

Bibliografie

Mihai Dăncuș, *Evreii din Maramureș – Muzeul culturii evreiești din Maramureș. Casa memorială Elie Wiesel, Sighetul Marmăției*, 2006

***, *Texte din mapa „Lumea lui Elie Wiesel ieri și azi”, 15-18 aprilie 2004, Baia Mare – Sighet.*

***, *The Heart Remembers Jewish Sziget*, Association of Former Szigetian in Israel, 2003

Casa Drimer – Muzeul satului maramureșean

Capitolul III Personalități

Acad. Dan Munteanu
Cluj Napoca

A mai plecat dintre noi, cei din breasla vânătorilor, un *împătimit întru Diana*, așa după cum el însuși se caracterizase în titlul ultimei sale cărți, publicată în 2005 - Alexandru Filipașcu.

S-a născut în 25 aprilie 1937, într-o veche familie maramureșeană, al cărei nume originar era Filipciuc, de baștină din Petrova, așezare situată pe apa Vișeuului. Tatăl său, intelectual erudit, autor al unei Istorii a Maramureșului (București, 1940) și al recent publicatului volum Enciclopedia familiilor nobile maramureșene de origine română (2006), doctor în teologie la Roma și doctor în filosofie la Lvov, hirotonit preot greco-catolic, a fost profesor de istorie și de religie; pentru credința sa, în anul 1949 a fost arestat și dus la canal, unde s-a sfârșit doi ani mai târziu, osemintele sale nefiind nicicând găsite spre o creștinească înmormântare. În această situație, viața familiei Filipașcu (doamna Filipașcu, Alexandru, sora sa) a fost marcată de lipsuri materiale cotidiene, singurele momente luminoase pentru copii fiind vacanțele pe care le petreceau la Poiana Ilvei, la bunica lor dinspre mamă. Alexandru a început școala primară la Cluj, a continuat-o la Sibiu (acolo unde se refugiaseră mulți intelectuali și multe instituții românești din Cluj, după dictatul de la Viena, din 30 august 1940) și apoi din nou la Cluj. A urmat cursurile gimnaziale la Seminarul Pedagogic, devenit ulterior Școala Medie de Băieți nr. 3 (în prezent liceul, sau colegiul național, Emil Racoviță), iar în anul 1954, după absolvirea liceului, s-a înscris la facultatea de științe naturale - geografie a Universității Victor Babeș, pe care a absolvit-o în anul 1959. În timpul facultății s-a căsătorit cu o colegă, Adriana Ionescu, având împreună doi copii: Marius și Ligia.

Refuzând postul care îi fusese repartizat (repartiție de altfel obligatorie, fără drept de alegere, așa cum era în acele vremuri), de profesor la Voșlobeni (în fosta „regiune autonomă maghiară”, azi în județul Harghita), Filipașcu a rămas în Cluj, lucrând vreo doi ani ca laborant la fabrica de ulei, apoi ca tehnician la filiala de vânătoare și pescuit sportiv. De menționat că devenise vânător, cu acte în regulă, încă din timpul studenției, în 1956. De abia în anul 1966 a reușit să ocupe, prin concurs, un post corespunzător pregătirii sale, acela de cercetător-biolog în cadrul Filialei din Cluj a Academiei Române, cu domeniu precis circumscris - Subcomisia Monumentelor Naturii pentru Transilvania. În 1974 își susține teza de doctorat în cadrul universității clujene, sub îndrumarea profesorului Victor Pop, lucrarea sa având ca subiect cocoșul de mesteacăn. În anul 1983 s-a

transferat la Centrul de Cercetări Biologice Cluj, de unde s-a pensionat de boală în anul 1988 (iar peste mai mulți ani, de vârstă). Din motive de neînțeles, în acea perioadă a rupt toate legăturile cu cunoștințele și prietenii, s-a însingurat, iar pentru mai mulți ani chiar a părăsit Clujul, retrăgându-se anonim la Broșteni, pe Bistrița moldovenească. A revenit în Cluj puțin înainte de anul 2000, perpetuându-și viața de „lup singuratic” (cum avea să scrie, despre el însuși), dar având tenacitatea de a-și finaliza mai multe manuscrise și de a le publica, cu sprijinul financiar al unora dintre cei care nu îl uitaseră, poate și al copiilor săi. S-a sfârșit în ziua de 8 martie 2006, în urma unor complicații survenite pe fondul unei boli vechi, neglijate. A fost înmormântat două zile mai târziu în cimitirul central al Clujului, alături de mama sa, dar spre surprinderea celor care l-au condus pe ultimul drum, într-un alt cult religios decât cel căruia îi aparținuse, și el, și părintele lui, și moșii lor.

Alexandru Filipașcu și-a orientat activitatea profesională de biolog în primul rând către ornitologie, dar pasiunea sa pentru vânătoare l-a atras (sau poate l-a împins) către studiul animalelor de vânat, implicit către cinegetică, domeniu în care însă nu a trădat formațiunea sa de biolog, ba din contra, și-a manifestat-o pe deplin. Pe de altă parte, prin profesiunea pe care a avut-o în cadrul Academiei Române, s-a preocupat și a activat în domeniul ocrotirii naturii. Avea solide cunoștințe de biologie, dar în același timp era un om cultivat, care cunoștea istorie, literatură, muzică; în plus de toate acestea, prin scrisul său a dovedit că natura îl înzestrase cu un real talent literar.

În domeniul cinegeticii, căci asupra acestuia ne vom apleca cu precădere, incontestabil că cea mai valoroasă lucrare a lui Filipașcu este *Sălbăticiuni din vremea strămoșilor noștri* (Ed. Științifică, București, 1969), o doctă incursiune în trecutul unor viețuitoare care demult au dispărut de pe teritoriul de azi al țării noastre, sau chiar de pe fața pământului: bourul, zimbrul, tarpanul, saiga etc. Pornind de la vechi scrieri (*Descrierea Moldovei*, *Istoria Ieroglifică*, a lui Dimitrie Cantemir), vechi cronici, opere medievale de tipul *Istoriei animale* a lui Gesner, diferite documente, dar apelând în continuare la informații istorice, arheologice, de toponimie, de etnografie etc., Filipașcu ne prezintă într-un stil cursiv istoria, evoluția și declinul acestor animale, cu care se întâlneau sau pe care le vânau strămoșii noștri.

Cartea de debut a lui Filipașcu fusese însă o lucrare mai modestă, de popularizare, intitulată *Vânatul, o bogăție a patriei noastre* (1965). De o factură deosebită, din domeniul cinegetic a fost lucrarea pe care a intitulat-o *Vânătoare cu chemători și atrape* (București, Ed. Agro-Silvică, 1968), în care, pe baza informațiilor aflate în reviste străine și românești, dar și pe baza propriei sale

experiențe, Filipașcu descrie chemători „tradiționale” și „moderne” menite să aducă vânatul în bătaia puștii, precum și diferite tipuri de atrape, aproape necunoscute la noi (de abia în acea perioadă începuseră să se importe „rațe de cauciuc”).

Dar volumul care ni-l dezvăluie pe autorul complex care a fost Alexandru Filipașcu este Mozaic vânătoresc, publicat în anul 1969 în editura AGVPS. Este într-adevăr un mozaic, prin abordarea unor subiecte dintre cele mai variate: animale dispărute din fauna țării, vechi leacuri băbești, secvențe de vânătoare (cocoși de munte, cerbi, capre negre, fazani, păsări de baltă, sitari), răpitoare cu blană sau pene, felurite întâmplări vânătoarești, inclusiv amintiri (deși scrierea amintirilor este, normal, un „apanaj” al vârstnicilor). Totul este îmbrăcat într-o formă deosebit de agreabilă cititorului, lectura mozaicului constituind o adevărată delectare.

Peste mai mulți ani, în 1981, Filipașcu publică o carte de o factură asemănătoare - Expediții la noi acasă (Ed. Dacia, Cluj-Napoca). Pretextul lucrării îl constituie peregrinările vânătorului și biologului prin Câmpia Ardealului, prin munții Maramureșului, Retezatului și Călimanilor, prin Balta Brăilei, prin alte minunate locuri; ale vânătorului și biologului care privește cu atenție în jurul său, observă viețuitoare, admiră locuri și peisaje, vânează uneori, se întâlnește cu oameni deosebiți (vânători sau nu); care descrie ceea ce vede și apoi comentează, în același timp cu probitate științifică, cu ascuțit simț de analiză, cu talent literar. Iar paginile sale dedicate păsărilor ihtiofage, păsărilor răpitoare, lupului (în apărarea lupului !), cocoșului de mestecăn, sunt veritabile eseuri asupra respectivelor viețuitoare. Peste alți mulți ani, Filipașcu publică o continuare a „expedițiilor”, sub titlul *Alte expediții la noi acasă* (București, 2000), prin acasă el înțelegând, ca și în precedentul volum, țara sa, casa de obârșie geografică, etnică și genetică - biologică a neamului nostru.

Dintre toate păsările de vânat (sau, teoretic încadrate ca atare), cea care l-a preocupat pe Filipașcu încă din tinerețe a fost cocoșul de mestecăn. Cu ajutorul unor pădurari identifică puținele nuclee de tătarei existente în munții din nordul țării, evaluează numărul de exemplare, le urmărește jocurile nuptiale și deplasările sezoniere, în habitatele pe care aceste păsări le populează la limita superioară a vegetației arborescente. Pornind de la aceste realități și după parcurgerea unor izvoare mai mult sau mai puțin sigure asupra prezenței mai demult a cocoșului de mestecăn în diferite puncte ale spațiului carpato-pontic, chiar și pe dealurile

Munteniei și Dobrogei, Filipașcu se lansează într-o amplă demonstrație prin care încearcă să creioneze istoria trecută și declinul speciei, în contextul condițiilor de mediu care s-au derulat după încheierea glaciațiunii pleistocene, până în zilele noastre,

dominate de prezența nefastă a omului. A încheiat elaborarea acestei lucrări prin 1973 și din ea și-a extras materialul pentru teza de doctorat, susținută, după cum am amintit, în 1974. Lucrarea a rămas nepublicată până de curând, când în fine a văzut lumina tiparului datorită sprijinului financiar acordat de AGVPS, titlul ei fiind Monografia cocoșului de mesteacăn, cu subtitlul Interferențe fito-faunistice carpatine (Ed. Cutia Pandorei, 2004).

Filipașcu este în același timp autorul a numeroase articole publicate în Vânătorul și pescarul sportiv, începând din anul 1958. A scris în deosebi despre păsări și despre vânatul care 1-a atras cel mai mult (căpriorul, capra neagră), dar și despre vânatul nostru cel de toate zilele: iepurele, fazanul, vulpea (vânarea mistrețului nu 1-a pasionat); a publicat apoi relatări ale unor întâmplări de vânătoare, comentarii pe diferite teme de actualitate, și desigur, observații ornitologice. Dar asupra acestui ultim aspect vom reveni. A publicat de asemenea articole în reviste de biologie, dar și în periodice de lingvistică, de cultură, sau în ziare, iar după 1990 în revista timișoreană Diana.

În toate scrierile sale, Filipașcu dovedește o remarcabilă abilitate în etalarea opiniilor sale, apelând în mod curent inclusiv la argumente colaterale, sau aparent colaterale, din domenii doar tangențiale la subiectul ca atare. Urmărește cu tenacitate și logică demonstrarea unei anumite teze, fiind deseori (poate prea deseori) incisiv cu cei pe care îi dezaprobă, tratând cu sarcasm în deosebi autorități și specialiști din silvicultură implicați în gospodărirea fondului cinegetic al țării (ceea ce i-a atras inerente antipatii). Atât în cărți cât și în articole, totul este expus și îmbrăcat în forme agreabile, pana sa înzestrată realizând pagini cu reale calități beletristice.

La fel ca în scris, Filipașcu a fost un vorbitor talentat, înzestrat cu capacitatea de a fi în același timp convingător, competent și plăcut. Conferințele sale, de obicei însoțite de proiecții de diapozitive, erau întotdeauna apreciate și aplaudate de public. De altfel, Filipașcu avea o plăcere în a-și etala verva în public, indiferent dacă era vorba de cercuri mai largi sau mai restrânse. Era un conviv plăcut, un cozeur neobosit; era o sursă nepuizabilă de bancuri, dar în același timp avea un umor spontan deosebit. Ii plăceau petrecerile, unde totdeauna era vioara întâia. I-a plăcut vinul, i-au plăcut femeile, și în general a știut să se bucure de plăcerile vieții, sau de ceea ce el considera că reprezintă plăceri. A avut numeroase cunoștințe și mulți prieteni, dar poate că nu totdeauna a știut să cultive prietenii.

În activitatea sa dedicată domeniului ocrotirii naturii, Filipașcu a avut ca atu atât cunoștințele sale de biologie-ecologie, cât și talentul său de a comunica cu cei din jur. A organizat sau a contribuit la organizarea mai multor manifestări pe linia conservării mediului; a

scris articole științifice și de popularizare; a ținut prelegeri publice; a întreprins acțiuni concrete în domeniu (de exemplu, înființarea rezervației naturale Cornedei - Ciungii Bălăsânii, din Munții Maramureșului, pentru protecția unor nuclee de cocoș de mesteacăn); a sprijinit acțiuni de același fel promovate de oficialități din diferitele județe ale Transilvaniei și Bucovinei. Era convingător în discuții directe și avea abilitatea de a ști cum să vorbească și să argumenteze, fie că interlocutorul său era un modest președinte de CAP, fie că era un îngâmfat prim-secretar județean de partid. Martor ocular îmi povestea cum jongla Filipașcu cu citate din „clasicii marxisti” și din discursurile „tovarășului”, care deveneau pentru el argumente forte într-o bătălie începută cu prea puțini sorți de izbândă.

Ultima carte publicată de Filipașcu se întitulează împătimit întru Diana (Ed. Cutia Pandorei, 2005). Volumul masiv de peste 500 pagini include câteva scrieri publicate anterior în reviste, dar majoritatea paginilor sunt inedite. Autorul ne poartă prin diferite locuri din țară, povestește întâmplări de vânătoare și de pescuit, relatează întâlniri cu diferite personaje, se lansează în comentarii asupra unor subiecte cinegetice, iar spre sfârșitul cărții adaugă câteva poezii și chiar... rețete culinare. Totul este scris în stilul agreabil care îl caracterizează pe Filipașcu, cu un nedezmintit talent literar.

Lăsând de o parte preocupările sale biológico-cinegetice, să mai amintim că Filipașcu este și autorul unui mini-roman „confesiv”, ușor nostalgic, brodat pe secvența ale copilăriei sale, petrecute mai ales la Poiana Ilvei, în județul Bistrița-Năsăud - Salonul (Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1986; reeditat în 2004). O lectură la fel de agreabilă este volumul Maramurășul, așa cum îl cunosc eu (Ed. Limes, Cluj-Napoca, 2005), care cuprinde gândurile și reflecțiile unui călător (hoinar, pribeag) pe marginea unor realități maramureșene (dar și cu secvențe sau digresiuni în afara spațiului geografic avut în vedere).

Alexandru Filipașcu a fost un vânător pasionat. Putem spune chiar că vânătoarea a fost parte a vieții sale. Pe parcursul anilor a avut mai multe arme, lise sau carabine, dar pe una o prefera: un 20 full-chocke. Era un trăgător excelent. L-am văzut aruncând focul în fracțiuni de secundă, în unghiuri imposibile, la distanțe aparent prea mari, și vânatul cădea aproape totdeauna. Avea plăcerea de a învinge vânatul, dar înțelegea vânătoarea ca pe o luptă între doi parteneri, fiecare cu șansele lui. A vânat mult, unii spun că poate chiar prea mult. Totuși, au fost ani în care a înapoiat la filială autorizația de țap nefolosită, căci nu găsise trofeul pe care și l-ar fi dorit. După 3-4 zile de vânătoare la rațe, el era cel care ne propunea ca în ultima seară să mergem la baltă fără arme, doar ca să privim zborul păsărilor. Era un bun camarad de vânătoare, bun organizator, antrenant, neobosit. Era generos cu colegii de vânătoare și dădea

deseori celor mai neîndemânatici din vânatul dobândit de el, care deseori îi prisosea. În vremurile bune de demult, la întoarcerea în Cluj, seara, trecea pe la prieteni să le lase câte un iepure.

L-am cunoscut pe Ducu, cum îi spuneau unii colegi (sau Sandu, cum îi spuneau alții) în perioada refugiului la Sibiu, în curtea școlii germane unde învăța el și unde veneam noi din vecini, de la școala românească, să ne jucăm. Am redevenit colegi la Cluj, în clasa întâia de liceu, când l-am avut ca profesor de religie pe tatăl său, tot astfel cum tatăl meu, medic, ne-a fost profesor de igienă. În continuare am fost colegi pe tot parcursul școlii medii, pe care am absolvit-o cu „11 clase” în același an, 1954, când a terminat și prima serie cu „10 clase” (după model sovietic ! Copii deșteptii rușii, n-aveau nevoie de prea multă școală !). În această perioadă, a școlii medii, Ducu a fost la un moment dat într-un moment de cumpănă, provocat de arestarea și apoi de moartea tatălui său, ca deținut, la canal. În opinia oficialităților de atunci, copilul unui asemenea „dușman al poporului” trebuia să fie exmatriculat din toate școlile din țară, dar, în mod paradoxal, scăparea i-a venit tocmai de la directorul școlii, Gheorghe Drăghici. Bine înfipt în structurile vremii, având origine sănătoasă (!), fost muncitor, apoi absolvent de „Sorbona” (așa era numită, în derâdere, universitatea muncitorească de 2 ani), dar un autodidact, un bun profesor de științe naturale și un sever director, Gh. Drăghici, după cum aveam să aflăm peste mulți ani, i-a ținut spatele elevului său și a refuzat să îl exmatriculeze. Mai existau și asemenea oameni în acele timpuri de dictatură a proletarietului !

În toamna anului 1954 am intrat amândoi la facultatea de științe naturale - geografie, secția de 5 ani. Să mai amintesc că locuiam în același cartier, la câteva străzi distanță.

Ceea ce ne-a apropiat unul de altul a fost plăcerea comună față de natură (excursii, plimbări), dar mai ales interesul față de păsări, încă din ultimele clase de liceu. Alături de noi îl aveam adesea pe un coleg mai mare cu un an, Mircea Mătieș (care avea să devină și el ornitolog, dar care a murit prematur, în condiții dubioase, undeva pe lângă Pitești, în anul 1982), precum și pe Zeno, fiu de inginer silvic, care însă a urmat o facultate tehnică. În tentativele noastre ornitologice nu am avut nici un dascăl, nici un îndrumător, ca atare începuturile noastre în acest domeniu au fost foarte timide, dar poate tocmai de aceea incitante. Pe vremea aceea nu existau determinatoarele colorate de acum, de aceea era nevoie să avem păsările în mână. Cum altfel decât cu praștia ? Ne-am făcut praștii, folosind anumite sortimente de cauciuc; în afară de pietre, ne-am confecționat „muniție” din plumb (topit, în anumite forme). Ce mai, tehnică avansată ! Aveam o satisfacție nebună când vedeam pasărea căzând. În același timp am primit de la profesorul Drăghici, împrumut,

determinatorul lui Rodewald (Rudescu) și Vasiliu, pe care l-am copiat de mână, o carte întreagă, cu desene. Tot astfel am copiat determinatorul păsărilor de apă a lui Rosetti-Bălănescu, iar din puținii noștri bani ne-am cumpărat câte un binoclu, de ocazie.

La facultate am optat, firește, pentru secția de zoologie și ne-am continuat preocupările spre cunoașterea lumii păsărilor, în cadrul cursurilor, a lucrărilor practice, a colecțiilor muzeale, a bibliotecilor. Ne-am lipit pe lângă preparatorul muzeului de zoologie, Fiilop Herman, care ne-a învățat să împăiem păsări, ne-a luat cu el pe teren și de câteva ori ne-a lăsat să tragem cu armele sale. În anul 1955, împlinind 18 ani, amândoi am depus actele necesare pentru a deveni vânători, dorință care ni s-a realizat la începutul anului următor, când, cu permisele în mână, ne-am cumpărat, Ducu o „Tuia” cu cocoașe, eu un browning belgian (pe care îl mai am și azi).

Dar bucuria noastră a fost de scurtă durată. După cum se știe, în octombrie 1956 avusese loc mișcarea revoluționară din Ungaria, înăbușită cu brutalitate de autoritățile comuniste, cu sprijinul tancurilor sovietice. Ca urmare a simpatiei cu care această mișcare a fost privită de populația maghiară din Ardeal, au avut loc unele represalii și în Cluj, e adevărat că destul de discrete. Astfel că într-o bună zi (bună, pe dracu!), la filiala de vânătoare au fost afișate liste cu vânătorii cărora li se retrăgeau permisele de port-armă, probabil din motive de securitate națională! Pe liste, mai ales oameni cu carte, mai ales români (!) și, desigur, studenți, că doar studenții fuseseră principalii autori ai mișcărilor real democratice care avuseseră loc în Cluj în anul imediat următor instaurării guvernului Groza. Iar printre aceștia Filipașcu, Mătieș, Munteanu. Salvarea noastră a venit de la o cunoștință a lui Ducu, clujean maghiar stabilit în București, înalt funcționar în ministerul agriculturii, care a obținut radierea numelor noastre de pe acea listă. Desigur spre necazul tovarășului Molnár, ofițerul (maghiar) de miliție care conducea biroul arme pe regiunea Cluj. Fără alte comentarii !

Ca proaspeți vânători am intrat în grupa „Știința”, alături de profesori, cadre didactice, alți câțiva studenți, dar atmosfera de acolo nu ne-a plăcut. Prea mulți făceau pe deșteptii, unii prea umblau cu nasul pe sus, era cam debandadă. Într-o duminică am nimerit din întâmplare la grupa „CFR II” și acolo am rămas mai mulți ani. Șeful grupei, Teodor Tereu, frizer, era un excelent organizator, de la care am învățat în primul rând ce înseamnă buna rânduială și organizarea într-o vânătoare, mai ales colectivă. Sever, nu pregeta să-i înjure „tovărășește” pe cei care greșeau, dar cum nu sta să se gândească dacă cel în cauză este român sau maghiar, te blagoslovea rapid și pe românește, și pe ungurește, ca să nu fie nici un dubiu că înțelegi despre ce este vorba ! Cele mai plăcute vânători le-am făcut însă în

doi, la „tăurile” de la Geaca, care în acea vreme păstrau încă aspectul de bălți și mlaștini naturale, adăpostind puzderie de păsăret. Călătoream 60 km în autobuzele nenorocite de atunci, pe drumuri desfundate; dormeam în poduri de șuri sau pe dușumelele școlii din deal, mâneam slănină și conserve, dar nimic nu conta pe lângă plăcerea pândelor de seară și de dimineață la rațe.

Revenind la anii de facultate, să amintesc că am fost priviți cu ochi buni de profesori, care ne-au încurajat în pasiunea noastră către ornitologie, iar din fondurile catedrei de zoologie (condusă de prof. V. Gh. Radu, dar susținerea o aveam de la soția lui !), am primit chiar bani pentru a ne cumpăra cartușe și bilete de autobuz (la Geaca), cu condiția ca de la piesele împușcate să colectăm mallofage, acei păduchi proprii penelor păsărilor, pe care îi studia unul dintre asistenți. Practica de vară de la Agigea a avut același „profil”: Filipașcu și eu transpiram împușcând păsări, în scopuri științifice (bieții de noi !), alături de asistentul Ion Bechet, în vreme ce colegii noștri stăteau la umbră. Dar, în afara excursiilor, ornitologiei și vânătorii, am mai avut și alte „acțiuni” comune: la „întruniri rovrăreșești” și jururi (locuri în care, mărturisesc, Ducu era mult mai activ și mai eficient decât mine), la cinematografe și cofetării (cam astea erau pe atunci puținele ocazii de a-ți petrece timpul liber), mai rar la vreo bodegă, dar deseori la operă (cu atât mai mult cu cât sora lui Ducu se măritase cu un talentat tenor, Ion Piso).

În timpul studenției am încercat să aflăm mai multe lucruri despre păsări decât ceea ce învățam la cursuri, astfel încât consultarea unor lucrări ne devenise o preocupare curentă. Din biblioteca de zoologie, dar și din biblioteca lui Emil Racoviță, traduceam (cât ne pricepeam) și copiam, desigur de mână, sute de pagini. Dar în același timp simțeam dorința ca și noi să publicăm unele dintre „descoperirile” noastre. Dar unde ? La revistele de specialitate nici nu ne puteam gândi. Ce puteam face? Și atunci a apărut un om providențial : Nicolae Rădulescu, secretar de redacție al revistei Vânătorul și pescarul sportiv. Nu știu cum s-a făcut, dar este sigur că ne-a simpatizat și astfel în VPS au început să apară articole și note semnate de Filipașcu, Mătieș, Munteanu, dar și de bucureșteanul Lucian Manolache (care a devenit cercetător la ICAS și a sfârșit sfâșiat de un urs, la Lacu Roșu; dar aceasta este o altă poveste, care ar merita și ea să fie pusă pe hârtie). Mai mult decât atât, Răduleacu a înființat în cuprinsul revistei o rubrică permanentă de Ornitologie. Ciudat, deschiderea sa, a revistei, față de noi tinerii, începătorii, nu a fost bine privită chiar de toată lumea. Rădulescu avea să ne povestească cum într-o zi i-a venit la redacție un ornitolog deja cu nume consolidat în domeniu care i-a băgat de vină că irosește spațiul revistei cu scrierile unor puștani.... că revista trebuie

să publice doar contribuțiile ornitologilor „consacrați”. Ani la rând am răs, noi tinerii de atunci, de această clasificare a ornitologilor în „consacrați” și „neconsacrați”, care a fost de altfel subiect de hazlii comentarii și în timpul primei conferințe a ornitologilor din România, organizată la Brașov în martie 1966 de Comisia Monumentelor Naturii, respectiv de inimoșii Vaier Pușcariu și Nicolae Toniuc (Persoana în cauză, autorul „clasificării”, va citi desigur aceste rânduri și se va recunoaște în ele). Să mai amintesc că Nicolae Rădulescu mi-a rămas în minte ca un om plăcut, cult, bun povestitor, cu înclinații literare. A venit de mai multe ori la Cluj, iar întâlnirile noastre se prelungeau mult în nopte, stropite cu vinul cumpărat de noi pe banii lui.

La un an după terminarea facultății eu am plecat din Cluj, atras de șansa de a ocupa un post de ornitolog la o stațiune de cercetări din ținuturile Neamțului, astfel încât am mai vânat împreună cu Filipașcu, ca invitat al lui, doar atunci când veneam acasă de Crăciun și Anul Nou. După revenirea mea definitivă în Cluj, în 1973, ne-am regăsit din nou, deseori, la vânătoare, dar numai la vânat mic, căci la vânat mare Filipașcu avea propriile sale aranjamente; iar până în 1983 am fost colegi, de data aceasta de serviciu, la Institutul de Cercetări Biologice.

În acea zi mohorâtă a înmormântării, atunci când primi bulgări de pământ au căzut peste capacul sicriului (ce sumbru este acest sunet !), am simțit că sub greutatea lor rămâne îngropată o părticică din copilăria și tinerețea mea, atât de des intersectate cu viața lui Ducu. Dar tot atunci mi-am dat seama că asemenea vorbelor din acel vechi cântec maramureșean, Ducu n-o muritu, nurna că so hodiniții, căci el va rămâne mereu în amintirea noastră, a colegilor și prietenilor săi, atâta vreme cât aceasta va dura, tot astfel cum va rămâne prin scrierile sale ce se păstrează în biblioteci.

De bună seamă că spiritul lui Ducu, părăsind trecătorul și perisabilul înveliș pământean, a pornit mai dintâi în căutarea și spre găsirea părintelui său, prea timpuriu și silnic pierit de mâna unor netrebniți. Se va alătura apoi cetei de voinici ai lui Dragoș, gonind pe cai aprigi bourul ce pare din nou de neîngenuncheat. Dorind să zărească măcar pentru o clipă din nesfârșita veșnicie simbolul împătimirii sale lumești, pe Diana-zeița, dar mai precaut decât nefericitul Acteon, se va furișa ca o umbră printre umbre spre izvorul Gargaphiei, unde va admira cu încântare priveliștea rotunjimilor femeiești ale Dianei-fecioara și ale nimfelor ce o însoțesc. Va fi oaspete la masa lui Bachus-zeul și sorbind din poc al de aur vinul care îi plăcea cel mai mult, traminerul, va admira dansurile rituale ale bacantelor, cele înveșmântate în piei de cerb peste trupurile goale. Îl va căuta, și îl va găsi, pe Nicolae Rădulescu, pentru a continua acea

ultimă discuție brusc întreruptă pe peronul gării din Cluj de trenul care atunci sosise parcă prea devreme. Se va găsi cu vechi camarazi de vânătoare, poate nu mulți, dar care i-au fost mult dragi: cu Nicu Popescu, cu baciuc Suciuc, paznicul, cu Titi Șerban. Se va întâlni cu Ionel Pop, căruia îi va cere să îi mai povestească despre ale sale întâlniri cu animale, iar apoi îi va propune să facă împreună pași prin lumea păsărilor. Cu Rosetti-Bălănescu vor continua nesfârșitele lor discuții științifico-cinegetice, iar cu Horică Almășan va relua chestiunea bonității fondurilor de vânătoare. Va sta la taclale cu Sadoveanu, vorbind despre Valea Frumoasei și despre ceea ce se mai poate întâmpla în țara de dincolo de negură. Se va întâlni poate cu prințul Rudolf de Habsburg, pe care îl va găsi ținându-se de mână cu iubita sa Măria, cu care împreună au plecat spre ceruri de la Mayerling, și îl va ruga să îi povestească cum se vâna pe vremuri în Carpații Transilvaniei. Tot astfel, îl va asculta pe August von Spiess povestindu-i despre vânătorile sale din munții Retezatului sau din savanele de la poalele muntelui Kilimandjaro. Lui Ilarie Mitrea îi va cere să îi relateze despre periplusurile sale vânătoarești din Indonezia, iar pe Tican-Rumano îl va provoca să îi povestească despre vânătoarea în Congo. Se va întâlni poate și cu Turgheniev, care va citi alte povestiri de vânătoare, și îi va da dreptate lui Maupassant atunci când acesta îi va mărturisi ce delectare îi aduc clipele petrecute pe malul apei cu undița în mână. Se va întovărăși apoi cu Nicolae Labiș pentru ca împreună să se facă pavază. Ca să împiedice moartea căprioarei, și tot împreună îl vor ruga pe Emil Gârleanu să le mai citească duioase întâmplări din viața celor care nu cuvântă.

Dar pasiunea sa de vânător nu îi va da pace. Va porni în căutarea mistrețului cu colții de argint și a cerbului cu coarne de aur, le va lua urma și îi va găsi. Dar când se va apropia de ei, va lăsa deoparte arcul și tolba cu săgeți, se va apropia de mistreț și îi va mângâia coama zburlită, apoi va săruta botul cald fremătător și umed al cerbului. Și va porni mai departe, singur, singur printre stele, singur până în ziua Judecății de Apoi.

Traian Bîlțiu Dăncuș (1899-1975) s-a născut ca maramureșean și a învățat devenind un apreciat artist, a trăit și s-a stins din viață cu aceleași idealuri și lumini în ochii oboșiți, cu care a pornit în lume.

Venea dintr-o familie cu o lungă istorie, care s-a ilustrat prin caractere puternice, lucrând pământul zgârcit și apărându-l când a trebuit să o facă. După 1918, această familie a dat țării importanți oameni, energici ca profesorul Ion Bîlțiu Dăncuș – ajuns deputat în Parlament (1928-1929) sau ca Traian – primul dintre ei trimis la studii de

artă în capitala regatului și ajuns diplomat al Academiei de Artă de la București (1924).

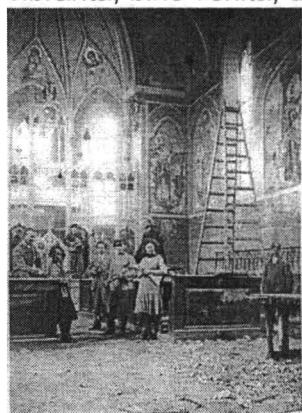
Apreciat de către Dimitrie Gusti, Emanoil Bucuța, Octavian Goga, Lucian Blaga și de Nicolae Iorga, artistul familiei și-a început cariera sub îndrumarea lui Costin Petrescu. Acestuia i-a fost ajutor la pietarea Catedralei Reîntregirii Neamului de la Alba Iulia, din care moment destinul său l-a îndreptat spre pictura murală, în principal. Astfel că, singur sau în colaborare cu italianul Tasso Marchinni¹ a trudit la împodobirea mai multor biserici (Roșiori), ori la realizarea picturilor murale la Sighetul Marmăției, Albești – Mureș, Sarasău, Chiriac – Vlașca, București (Cernica, Caracal ș.a.). Dar și la o importantă lucrare monumentală, pictată în sala mare a Institutului și Muzeului Oceanografic Cartaginea Salambo din Tunisia – în 1929.

Ca transilvănean legat puternic de satul natal și de Maramureș, Traian Bîlțiu Dăncuș și-a înnobilit arta cu modele și repere locale sau regionale. El a ridicat, astfel, chipul de țărancă și țărăn, de sat și de peisaj maramureșean la o tipologie, deloc bucolică, ci una de noblețe reprezentativă, care are cel puțin două

¹ Vezi la: Negoită Lăptoiu, *Incursiuni în plastica românească*, Ed. Dacia, Cluj Napoca, II, 1987, p. 1223; Ioan Opreș, *Protejarea mărturiilor cultural-artistice din Transilvania și Banat după Marea Unire*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1988, p. 231

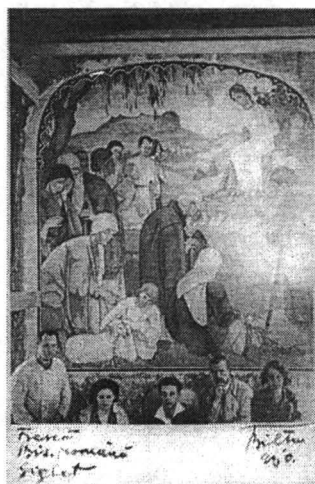
caracteristici. Astfel, scoate la lumină trăsături morale și o galerie de caractere dintr-o parte de țară care s-a exprimat cu vigoare în contextul împlinirii idealurilor de neam. Apoi, elogiază pe ai săi, luminându-i cu mijloace picturale, ca frumoși și expresivi, dominatori și creatori de Istorie, capabili să continue la aceasta. Elogiul pe care artistul l-a adus satului – în general, și celui maramureșean – în principal – îl așează lângă marii deschizători de drum modern – pe seama României interbelice. Tocmai acest posibil de clasat regionalism artistic, a atras atenția unor lideri transilvăneni ca Iuliu Maniu, Alexandru Vaida – Voevod, Viorel Tillea, Vasile Stoica, asupra artistului care și-a înțeles prea bine generația, i-a apreciat corect idealurile și interpretându-le, le-a dat formele supremei estetici.

Profesor de desen – desăvârșit desenator, de altfel – la Liceul „Dragoș Vodă” din Sighet și, totodată, muzeograf și director la Muzeul Maramureșean, Traian Bîlțiu Dăncuș are meritul de a cunoaște un apodictic și nici ca evaluator subtil din exterior valorile culturii populare, ci ca un insider. Un cunoscător care și-a fundamentat însă cunoașterea nu atât pe origine cât pe documentarea concretă și de tip custodial. Atunci când artisticul se implică într-o atare direcție – și exemplele de muzeografie servite de alți artiști confirmă – rezultatele sunt majore, lucrările de pictură în tehnica uleiului pe pânză mărturisesc în cazul său un maestru al penelului care își alege cu grijă subiectele și instalează imaginea cu ușurință. Dar care încifrează în gestică, portretizare și dinamica tablourilor o tensiune vibrantă, bine venită, de subiecte și, de fiecare dată, de cultul

*Ms. române Sighet
cu iconostasul
după demolarea
schelelor.*

*Biserica română din Sighet
cu iconostasul, după
doborârea schelelor*

*Fresco
Ms. române
Sighet*

*Frescă Biserica română
Sighet*

frumosului, vizibil. Personajele lui Traian Bîlțiu Dăncuș – chiar când modelele îi sunt cele mai apropiate – deslușesc pentru privitor nu doar ocupații etnografice, ci destine! Destine de neam, destine vibrante prin gestică și vestimentația celor portretizați, prin inventarul care deslușește o întreagă civilizație țărănească încă bine afirmată și extrem de conservatoare. Dorite de intelectualitatea hrănită de ideile gustiene și iorghiste, tablourile pictorului au intrat în multe colecții private, mai puțin în Muzee¹. Astăzi aceste capodopere sunt revelatoare ca mărturii ale unei culturi populare excepționale, care e pe calea unor transformări atât de radicale încât pune semne de întrebare îngrijorătoare.

În deceniul al IV-lea, Traian Bîlțiu Dăncuș își inspira și mobila visele de pictor în orizontul sighetean, sperând să rămână – cel puțin

prin contactele de breaslă - în legătură cu viața artistică tumultuoasă bucureșteană. Aici a cunoscut-o mai bine pe Bluc Constanța Nițescu, fiica cea mai mică a unei familii numeroase, originară din Oltenia. În cercurile artistice – ale unei boeme active și integrate, dornice de literatură, teatru, noutăți cinematografice, poezie și pictură – cei doi s-au întâlnit frecvent. Tânără – și ea cu preocupări artistice, autoare de versuri – era funcționară la Ministerul Afacerilor Străine – a văzut în interesantul pictor idealul vieții, fiind dispusă să se rupă de dragul lui de București și să înceapă viața de cuplu tocmai la Sighet.

Chiar petrecerea de logodnă în vara lui 1937 i-a „speriat” familia: aceasta avusese loc în atelierul sculptorului Stănescu și anunța un alt drum decât speraseră Nițeștii. Dar cum aceștia erau solidari, sora ei Paula – care lucra la Legația României de la Ankara – i-a sprijinit, încurajându-le menajul și astfel Traian a fost amânat de la cursul obligatoriu de străjerie (3 săptămâni), putând să se pregătească pentru Sighet.

La 29 ianuarie 1938, tânăra familie de artiști s-a instalat la Sighet, de unde scriau Paulei pe o carte poștală care reprezenta Palatul Cultural: „Îți trimit imaginea Palatului Cultural cu locuința

¹ Excepția o fac îndeosebi muzeele din Sighetul Marmăției și Baia Mare, care au colecționat sau au primit donații din lucrările artistului

noastră, și muzeul etnografic întreg etajul 2 până unde indic cu cerneală. Noi am călătorit și ajuns bine. Dar tu? Întregei legațiuni salutările noastre. Te îmbrățișăm și pupăm, Bluc și Traian”¹.

Cămaruța unde s-au instalat era înveselită de minunatul chip al surioarei, portret de mare rafinament și pătrundere artistică, pictat de către Traian.

De la Sighet, energica, dar gingașa lor soră și cumnată, nașa familiei Bîlțiu Dăncuș, era încunoștințată că „serile te amesteci printre noi când vorbim de pictură, de artă, de literatură, conferințe, de orice... când admirăm o pânză terminată - cu pictură proaspătă – de a lui Traian”, scria Bluc. Și că, „este atât de elocvent chipul tău, cu rochița ta de bal încărcată cu trandafirași roz cu tot, în pictura începută pe pânza de la București, și care pânză acum este așezată pe peretele de lângă ușă, astfel că umple încăperea privind și ea interiorul camerei noastre în vreme ce noi mereu putem a te vede: din pat, de la masă, de la fereastră, ori de unde am fi așezați”².

Nașa lor, Paula, generoasă i-a cadorisit și cu un plic bogat pentru călătoria sa de nuntă.

Demisionată în aprilie 1938 din corpul de dactilografie de la Externe, sora mai mică a Nițescuților s-a măritat, deci cu pictorul Traian Bîlțiu Dăncuș, pe care-l cunoscuse, nu cu mult înainte, într-o excursie la Baia Mare. Acesta era profesor de franceză și desen la Școala Normală din Sighet și muzeograf director la Muzeul Maramureșean.

Într-o scrisoare din 1 aprilie, Bluc i-a relatat Paulei că: „mai rămânem noi cu muzeul etnografic (în sălile din palatul cultural, tocmai repartizat ca sediu Episcopiei ortodoxe a Maramureșului n.n.) măcar până în toamnă, încolo suntem și la al II-lea etaj și nu am deranja”³. Din aceeași sursă aflăm cum sora din Turcia le trimitea citrice și fructe exotice dovadă că Traian era „scos” oarecumva din „lucrul concentrat de la pictura capelei ortodoxe ce se face aici în palat”⁴ prin grape-fruit-urile venite de departe.

Întors la Sighet, nici Traian Bîlțiu Dăncuș nu a uitat de cumnata sa din Turcia. Știrile că a terminat pictura capelei ortodoxe de la Palatul Cultural din Sighet – sfințită în Duminica Tomii -, iar alte lucrări îl așteptau în Bucovina i-au parvenit acesteia, bucurând-o. Sora ei și Traian erau din nou la București, în vacanța de Paști, pictorul petrecând câteva zile la Pasărea, lângă capitală unde

¹ Carte poștală cu adresa Legației României de la Ankara, Sighet, 29.01.1938, în Arhivele Naționale – Arhiva Istorică Centrală, fond Vasile Stoica, III, 25, 7, 96 – Cu puțin timp înainte cei doi tineri vizitează Turcia, sprijiniți de Paula Nițescu, având bucuria contactelor cu monumentele, muzeele și colecțiile acestei bogate țări.

² Scrisoare Bluc, sâmbătă 5.III.1938, Sighet, loc. cit., III/25, f. 100

³ Scrisoare către Paula, Sighet, 1.IV.1938, loc. cit., III/25, f. 116

⁴ *Ibidem*, f. 118

intenționa să lucreze peisaje de primăvară după „3 săptămâni de încordare pe șantier”¹

În acea primăvară, Bluc a rugat-o cu insistență pe Paula: „Pentru transferarea lui Traian la București știi vreo puternică persoană? Dar despre sala de expoziții de la „Dalles” poți să mai amintești or să te interesezi prin aceeași persoană?”² Între timp, Paula Nițescu a determinat în favoarea cumnatului artist o intervenție chiar la Patriarhi!

Din nou sora cea mică apelează la Paula, scriindu-i să se intereseze de „chestia” sălii „Dalles” și, dacă putea „De cunoști pe cineva, te rog pune și tu tot interesul pentru transferarea lui Traian. Atât pot spune! Sunt 30 de cereri pentru București”, a sa fiind înregistrată cu nr. 072831 din 30 aprilie 1938!³ Pictorul trecuse în acea iarnă examenul de capacitate ca profesor și căuta să se stabilească în capitală. Un proiect care se va împlini!

În iunie 1938, familia pictorului Dăncuș, era la el la Sighet, de unde-i scria Traian „nășică scumpă”, Paula Nițescu. Cum El pictase la Borșa pentru un consătean preot, biserica așezării, beneficiarul i-a găzduit 3 zile prilej să arate nevestei împrejurimile, apoi leudul și Crăcești. În scrisoarea către Paula, i-a povestit aniversarea logodnei cu Bluc, cu „hribe coapte, urdă dulce, salată, un păhar de pelinaș și, în sfârșit, sticla de șampanie păstrată de anul trecut”⁴.

În sfârșit, vara lui 1938 a fost mai grea pentru Bluc: „După plecarea ta am umplut două săptămâni cu drumuri pe la Dl. Broșu de 4 ori, pe la Ministerul Cultelor o dată, pe la Academia Română o dată, pe la Ateneul Român de două ori, cu conceperea diferitelor petițiuni oficiale și scrisori oficiale și scrierea lor pe curat, cu drumuri pe la Pasărea. Traian (de mai multe ori)”⁵. Nici pe atunci nu era simplu să obții o sală de expoziții bună în capitală!

În august, tinerii căsătoriți au fost în Oltenia, la Caracal. Aici, Traian a pictat în „frescă minune” un cavou în cimitirul orașului. Prilejul acelei vacanțe – de a vizita și neamurile Nițeștilor de la Hotărani – a fost dublat de pictarea de către Traian a unor „frumoase lucrări”. La întoarcerea din vacanță, cuplul urma să stea câteva zile la Curtea de Argeș, și aici pictorul urmărind „un studiu de pictură bizantină la Biserica Domnească”⁶. Nici nu se putea altfel pentru un

¹ Scrisoare Traian Bîlțiu Dăncuș, începută la Sighet și terminată la București, 11.IV.1938, loc. cit., III/25, f. 134

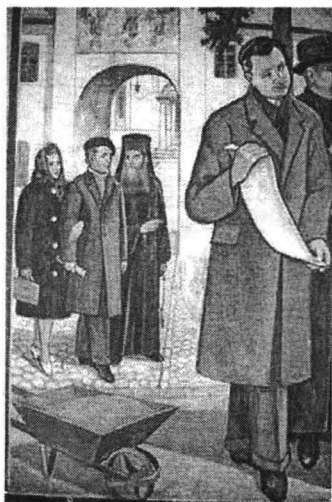
² Scrisoare Bluc, fără dată și loc, III/25, f. 143

³ Scrisoare Bluc, fără dată și loc, III/25, f. 148

⁴ Scrisoare Traian Bîlțiu Dăncuș, Sighet, 17-18.VI.1938, loc. cit., III/25, f. 158-161

⁵ Scrisoare de la Bluc către Paula Nițescu, București, luni (fără zi), august 1938, loc. cit., III/25, f. 188

⁶ Cf. scrisoare Traian Bîlțiu Dăncuș, 15.VIII.1938, ora 9 dimineața, trimisă Paulei Nițescu, la Istanbul, prin Vasile Bibescu, loc. cit., III/25, f. 189

Surioara măritată la Sighet, i-a scris apoi din Sinaia, la 11 septembrie 1938: „Gata, Traian, pictorul soț, obținuse sala lungă de la „Dalles”, costând 15.000 lei, o adevărată victorie pe care a considerat-o, pe drept, „opera Paulei”¹.

Diplomatul Vasile Stoica a fost cel care – la cererea Paulei – a intervenit pentru protejatul său Traian Bîlțiu Dăncuș la Alexandru Lapedatu. Istoricul l-a sprijinit, la rîndu-i, la Țițeica. Acesta - ca și transilvănean, dar și ca președinte al Academiei – „a înțeles, firește, că trebuie să dea prioritate și sprijin țăranului maramureșean”, astfel că-i dorea artistului un „frumos succes”².

Iată câteva detalii despre „aventura” expoziției lui Traian Bîlțiu Dăncuș la „Dalles”.

Cel care a sprijinit-o, cu vădit efect, Vasile Stoica, i-a scris Paulei Nițescu din Riga, la 5 octombrie 1938: „Mărturisesc că ai avut dreptate să mă cerți pentru faptul cum am neglijat rugămintea cumnatului tău. Sunt și eu de vină, sunt și împrejurările de vină. Aceasta ți-o spun nu ca o scuză ci ca o explicare.

Îți aduci aminte zilele agitate pe care le-am trăit în iarnă în București. În hărțuiala aceea, care pare că își întindea nervozitatea și pe la Academie, m-am dus de trei ori să văd pe Țițeșca. Nu l-am nimerit niciodată. Am căutat să iau contact cu dînsul la telefon – n-am avut succes. M-am dus să-l văd pe Lapedatu, care era președintele Academiei – plecase la Brașov. Cum în 16 februarie trebuia să fiu la serbările independenței lituane în Kaunas, a trebuit

¹ Scrisoare trimisă la Ankara, loc. cit., III/25, f. 226

² Scrisoare Al. Lapedatu către V. Stoica, Brașov, 19.IX.1938, loc. cit., II/88, f. 2-3

să plec din București, fără a fi putut aranja pentru Biltiu Dăncuș nimica.

Apoi câteva luni am uitat complet de dănsul. În sfârșit în august speram să vin în țară și îmi pusesem între chestiunile de rezolvat și chestiunea lui. A venit suspendarea concediilor... Când am primit scrisoarea ta am sărit. Nu am mai așteptat plecarea la București și ce am scris atât la Țițeica la Academie, cât și lui Lapedatu, punând firește argumentele favorabile pe care mi le-a dat talentul frumos al lui Biltiu.

Rezultatul probabil îți este deja cunoscut. Ți trimit copia scrisoarei cu care îmi răspunde Lapedatu. Nu am decât să adaug și eu cele mai calde urări ale mele pentru o strălucită reușită a expoziției. Mi-ai face o deosebită și profundă plăcere să-l văd recunoscut și apreciat după cum merită¹

V. Stoica s-a adresat deci în scris președintelui Academiei Române pentru a sprijini un artist maramureșean. Acesta făcuse deja în ianuarie (1938) o expoziție la București, care „a avut un remarcabil

succes și pictorul a fost apreciat ca unul din talentele de valoare ale generațiunii tinere, mai ales că, pe lângă arta personală, aducea la București un colț viguros din Maramureșul nostru. Acum Dl. Biltiu – Dăncuș ar dori să obțină aceeași sală a Fundațiunii Dalles și pentru luna ianuarie viitoare. A întocmit o

petițiune pe care v-o înaintez eu și în care își exprimă această rugămintă.

Din partea mea, au care-l cunosc și-i urmăresc de aproape activitatea adaug un „Cald avânt de sprijin”².

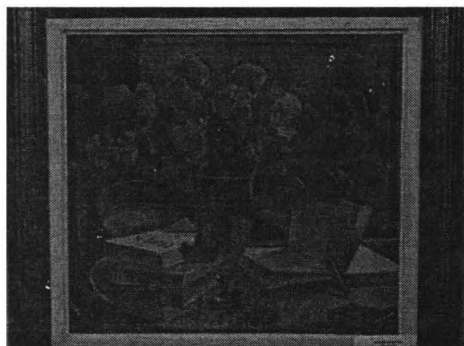
Acest tânăr „de frumos talent” l-a rugat, să-l sprijine cu un cuvânt bun la președintele Academiei „Am și venit la una din ședințele Academiei ca să pot vorbi: m-a interesat însă expunerea dlui Lupaș și ședința însăși așa de mult încât mi-am uitat de tânărul meu. Evenimentele s-au îngrămădit și-am fost silit să vin repede la postul acesta de veghe”, de unde scria.³

¹ Scrisoare Vasile Stoica pentru Paula Nițescu, Riga, 5.X.1938, loc. cit., III/20, f. 59-60

² Vezi scrisoare V. Stoica, cu antetul Legației regale a României în Turcia, f.d., semnată, în Arhivele Naționale – Arhiva Istorică Centrală, Fond. V. Stoica, I/71, f. 193

³ *Ibidem*, V. Stoica era ministru al României în Estonia și Lituania

Ca un desăvârșit om de lume, și-a cerut scuze „dacă intervențiunea mea – ce urât cuvânt! – pe care visam să o fac verbal, o fac în scris, și încă de aici din mijlocul Asiei Mici”¹.

pictor maramureșean”, protejatului rămânând să-i dorească „un cât mai frumos succes”³.

La 8 octombrie 1938, după ce tocmai s-a întors din Germania, unde, la Munchen, a stat „mereu cu mâna pe butonul de la radio, ascultând știrile din lume” – Traian Bîlțiu Dăncuș i-a scris din Sighet Paulei Nițescu.

Tinerii căsătoriți locuiau încă în palatul cultural și îngrijeau de muzeul etnografic, iar el, pictorul, asculta în acea „dimineață liturghia slujită în „capela de alături” (pictată de mine)”⁴. Cum primise de la cumnata sa vești bune, s-a arătat „recunoscător nespus pentru marea șansă de a fi

obținut această sală („Dalles”, n.n.) și pe un timp atât de potrivit”⁵ (ianuarie 1939, n.n.). Deși i s-a aprobat un spațiu și la Ateneu, a renunțat la acesta, în cel de la „Dalles” încăpând „ușor 100 lucrări, din cari am vreo 80 cu toate 8 cele făcute prin familie, pe care le expun toate”; lucra „cu febrilitate să mă prezint cât mai bine. Zic, lucrăm – căci Bluc (soția sa și sora Paulei n.n.) îmi pozează de zor când e nevoie și îmi dă o mână de ajutor unde trebuie. I-am făcut un frumos portret mărime naturală aproape, în costum moroșan, una din cele

¹ *Ibidem*, Intervenția explicativă datează, probabil, din 1939, când V. Stoica era deja instalat ca ambasador al României la Ankara

² Scrisoare în loc. cit., II/88, f. 2

³ *Ibidem*, f. 3

⁴ Scrisoare Sighet, 9.X.1938, loc. cit., III/25, f. 24

⁵ *Ibidem*, f. 242

mai bune din expoziție. Mai sunt preocupat de câteva subiecte locale în care scop avem de gând să ne deplasăm pe câte două zile la țară, la sfârșit de săptămână, ca să-mi completez laturea cu caracter local, țărănesc a expoziției”, sperând „să pot încă face lucrări frumoase până la Crăciun¹”. Asta dacă nu cumva, îl convocăm la cursurile obligatorii ale străjeriei! Dar cumnata sa va interveni și în acest sens – cum a făcut-o și pentru sală – cu izbândă!

Cu întârzieri datorate unor „preocupări de existență și profesionale”, profesorul de desen de la „Liceul Dragoș Vodă” din Sighet i-a scris ambasadorului Vasile Stoica la 12 noiembrie 1938. Obținuse și prin intervenția binevoitoare a diplomatului sala „Dalles” pentru o amplă expoziție proiectată pentru ianuarie viitor. A considerat că „Această expoziție va însemna un eveniment de o capitală importanță în cariera mea, întrucât pentru întâia oară voi putea da lucrărilor mele satisfacția de a se prezenta în condiții optime, adică într-o sală și în plin sezon publicului bucureștean”². I-a comunicat sprijinitorului său ce gândea: „De ani de zile sunt preocupat de găsirea unui stil rezultat din studiul aprofundat al expresiunii plastice autohtone și anume al artei țărănești și a celei bisericești. Ținutul meu, al cărui băștinaș sunt din moși-strămoși, Maramureșul mi-a fost de la început terenul cel mai prielnic întru stabilirea legăturilor dintre expresia plastică a țăranului și mediul geografic și geologic înconjurător care au determinat această expresie, împreună cu structura lui sufletească daco-romană”³. Odată precizată geneza preocupărilor artistice, destinatarul a aflat că: „Rezultatul strădaniilor mele în acest sens este cromatica culorilor acordate într-o sonoritate robustă, claritatea viziunii organizate prin linie sensibilă și principiul static în concepția tabloului organizat în respectarea deplină a suprafeței cu două dimensiuni”⁴. Traian Bîlțiu Dăncuș a înțeles că „Este un echilibru clasic neîntrecut în atitudinea sufletească și deci și în expresia plastică a țăranului nostru, care își croiește mijloace de expresie de o simplitate supremă, bazate pe cunoașterea perfectă a structurii materiilor prime, de cari se folosește”. A înțeles aceste caracteristici și pentru că provenea din mediul respectiv, fiind crescut și educat în respect față de civilizația și cultura țărănească. Tocmai de aceea, va spune: „Părerea mea de totdeauna a fost, că generația noastră are menirea să arunce o punte de legătură între spiritualitatea păturii intelectuale și a celei țărănești,

¹ *Ibidem*

² Scrisoarea datează din 12 noiembrie 1938 fiind trimisă recomandat lui Vasile Stoica la Legația României de la Riga, în Arhivele Statului – Arhiva Istorică Centrală, Fond Vasile Stoica, II/54, f. 1

³ *Ibidem*

⁴ *Ibidem*

pentru că spiritualității intelectuale i se impune să aibă rădăcini adânc înfipite în tradiția noastră autohtonă”¹. Tradiționalitate și autohtonism redă doi piloni importanți care s-au reflectat în opera artistului. Acesta n-a rămas insensibil la înnoiri și modernitate, alți vectori care vor străbate creația sa. El spune: „după repetate și îndelungate călătorii de studii prin muzee străine vestite, convingerea mea a rămas că întru găsirea expresiei plastice românești mediul cel mai prielnic nu este cel orășenesc, (de) multe ori degenerat în sensibilități bolnăvicioase și (de) cele mai multe ori pe calapod străin – ci mediul rural și natura, unde își ascultă glasul sufletului ciobanul primitiv, făuritor de doine și fluere minunat încrestate”². Am putea imputa pictorului dacă nu l-am asculta până la capăt. „Crearea în această izolare rustică - scria el – își are riscurile ei, pentru care motiv mă gândesc din când în când stăruitor să țin legătura prin expoziții cu Bucureștii. În pictura mea urmăresc un echilibru clasic românesc prin redarea liniei liniștite și atmosferei de sobrietate, evitând tiparul stereotip al școalei „academice” și lipsa de respect ce o are pictura „independentilor” pentru tradiție și forma pură”³.

Din 1937 Traian Bîlțiu Dăncuș era deci căsătorit cu una din surorile Nițescu, devenind peste alți 3 ani cumnatul lui Vasile Stoica. Cu familia acestuia a ajuns în așezarea natală a acestuia Avrigul, loc unde a revenit în anii următori, mai ales că, tot acum, a fost concentrat ca ofițer în rezervă la Șiheii, fiindu-

i mai ușor să revină în frumosul sat făgărășean. Într-una din acele călătorii, diplomatul l-a prezentat colonelului Ion Popovici, directorul Uzinelor de Armament din Mârșa, recomandându-i-l ca pe un valoros artist. Între cei doi s-a petrecut atunci o înțelegere, colonelul intervenind la șefii militari ai celui concentrat să-i dea permisie pentru a veni la Avrig cu un scop artistic: realizarea proiectului unei porți monumentale de lemn pentru uzinele din Mârșa. Schița acesteia – scria la 26 februarie 1942 colonelul Popovici – „după o prietenească înțelegere a fost din motive economice simplificată la modelul actual, care este după cele arătate de Domnia Sa (o fotografie) mai mult sau

¹ *Ibidem*, f. 1-2

² *Ibidem*, f. 2

³ *Ibidem*

mai puțin o copie în amintirea ce Domnia Sa a avut pentru moment, să sperăm, neșansa de a fi lăsat în Maramureș”¹.

Comanditar și executant au convenit ca „retribuirea sfatului și trudei Domniei Sale periodice în tot timpul acestei execuții” să fie angajarea artistului pe trei luni cu o retribuție lunară de 8000 lei. I s-au pus artistului la dispoziție mijloacele de transport necesare, asigurându-i-se cazarea, totul gratuit. În acest timp, Traian Bîlțiu Dăncuș a „realizat lucruri admirabile pentru care sunt sigur – scria colonelul Popovici – a fi realizat și cules lauri la recenta sa expoziție”, pe care de altfel o și vizitase². Între aceste lucruri figura și poarta monumentală, despre care i-a scris beneficiarului: „Cu voia și ajutorul lui Dumnezeu am pus la punct toate amănuntele ce au mai rămas de executat pentru terminarea porții – inclusiv cele două figuri tăiate de mine personal”, însă „Fără să anticipez bunele Doamnei Voastre intenții din clipa când poarta va fi ridicată în picioare – intenții de care nu mă îndoiesc de altfel, din moment ce și până acum mi-ați împărtășit desăvârșita Domniei Voastre admirație – mă simt totuși nevoit să fac o recapitulare a ostelilor mele depuse pentru Domnia

Voastră, la stabilirea unui onorariu mai potrivit cu valoarea artistică a lucrării realizate”³.

Scrisese aceste rânduri deoarece nu-l găsisse pe colonel la Mârșa când venise de Crăciun (1941), așa că referitor la costul integral al porții invoca o „confuzie” căci nu se gândise decât la „greutatea creației

artistice” și nu la celelalte aparte⁴. Așa că, odată încheiată lucrarea a reevaluat lucrările și a remarcat că suma dată ca onorariu nu acoperea costurile: „deoarece fiecare deplasare a adus după sine cheltuieli mărunte și mari – de drum – întreținerea noastră acolo, cu toate cheltuielile inerente – plata cu ora a suplinitorului meu la catedră de câte ori am plecat – întreruperea și întârzierea spre iarnă a lucrării mele de la biserică (din Sighet n.n.), unde penultima întrerupere a fost fatală compoziția de boltă din urmă cu Învierea Domnului, căreia i-a înghețat tencuiala și nu știu dacă în primăvară

¹ Vezi scrisoare cu antetul Ministerului Apărării Naționale. Uzinele „Mârșa”, Cabinetul directorului, 26.II.1942, în loc. cit., II/126, f. 4

² *Ibidem*, f. 5

³ Cf. scrisoare Traian Bîlțiu Dăncuș, copie dactilo, 1.II.1942, *idem.*, f. 1

⁴ *Ibidem*

nu voi fi silit s-o refac în întregime, prejudiciind astfel interesele materiale”¹. Aceste cheltuieli, faptul că a proiectat, a desenat, a executat personal motivele decorative și cele două basoreliefuri, ba chiar și-a pierdut în tren o valoroasă pătură de lână, au schimbat valoarea inițială. Ca atare artistul a cerut 20.000 lei pentru crearea și desenarea celor două puncte, cu calculele lor; 60.000 lei pentru conducerea execuției până la „ridicarea în picioare a porții”, apoi desenarea motivelor decorative și 30.000 lei pentru execuția celor două basoreliefuri. Un total, deci, de 110.000 lei, din care să se scadă cei 24.000 dați, rămânând 86.000 lei. Așa aprecia el „onorariul potrivit cu valoarea artistică și munca depusă”².

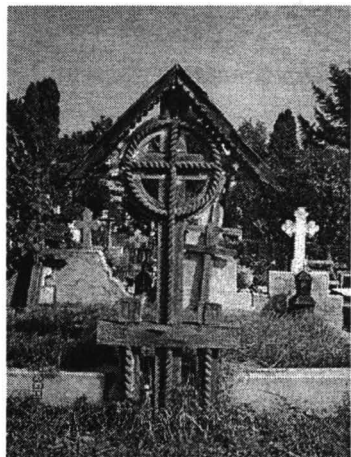
Acestei reevaluări – corecte, probabil, dar în afara contractului inițial – șeful serviciului administrativ de la Uzinele Mârșa, I. Mânduc s-a opus ordinul scris nr. 574/29 iulie 1941 care stipula exact condițiile de contract. Concluzia referentului: „majorarea solicitată nu este justificată”, căci „Uzinele au avut în vedere arta și talentul Domniei Sale deosebit” plătindu-l ca pe cei bine salariați din uzină, deci „onorariul inițial, stabilit de comun acord, este achitabil”, pe lângă altă realitate deloc neglijabilă: „n-avem fonduri speciale în acest scop”³.

¹ *Ibidem*

² *Ibidem*. Vezi și cererea adresată colonelului Ion Popovici, datată 1.II.1942 și înregistrată la nr. 16233 din 10.II.1942, idem, f. 2

³ Cf. referat nr. 16233/11.II.1942, idem, f. 3

Pus în fața unor atari realități, colonelul Popovici i-a cerut vechiului său prieten, Vasile Stoica, să explice artistului „că la autoritățile de stat, elasticitatea utilizării sumelor este foarte redusă și dacă prin absurd am admite că Dânsa ar ține să primească suma ce ne indică – aceasta nu ar putea fi acoperită decât de mine personal”¹.

*Crucea de mormânt a
artistului la Mănăstirea
Cernica*

Conștienți fiecare că s-a împlinit la Mârșa o operă – Poarta monumentală maramureșeană – artist, comanditar și diplomatul sensibil la lucrurile frumoase au concedat la ideea că aceasta, odată făcută, trebuia să bucure lumea. Destinul porții lui Traian Bîlțiu Dăncuș, ca un mesaj maramureșean spre contemporani, a făcut ca aceasta să ajungă în locul cel mai potrivit: Muzeul ASTREI din Dumbrava Sibului².

Cumnatul avrigean, marele diplomat și om de cultură, Vasile Stoica l-a îndrăgit și l-a apreciat pe Bîlțiu, dovadă chiar gesturile sale minore: ajuns în 1946 un nou post, de ambasador la Haga și ocupat cu reorganizarea serviciilor diplomatice, nu va uita să cumpere cumnatului cele mai bune culori de ulei și de frescă³.

Ce gentilețe și căldură sufletească mărturisește acest gest. Unul aflat printre cele din urmă, căci întors în țară, la puțin timp diplomatul a fost arestat și închis, murind la Jilava⁴.

Rămas vreme de 4 ani în afara Maramureșului zălogit la Viena, Traian Bîlțiu Dăncuș n-a fost nici pasiv și nici contemplativ față de drama țării. Lucrarea sa Am fost și voi fi! poate fi considerată manifestul generației sale! Iar tabloul Ardealul crucificat – care însoțea o poartă a lui Iustin Ilieșiu⁵ – cu verșurile:

„Tu ce ne cunoști și ne-nțelegi,
Dă-ne, Doamne Sfinte, biruința,
Peste vechile hotare iar
Să domnească crucea și credința”

¹ În scrisoarea din 26.II.1942, idem, f. 5

² Mulțumim Dlui Valeriu Olaru, director adjunct la Complexul național muzeal „ASTRA” pentru ilustrația pusă cu gentilețe la dispoziție

³ Scrisoarea Vasile Stoica către soția sa Paula, Paris, 13.X.1946, loc. cit., III/21, f. 58

⁴ Vezi la Ioan Oprea, *Istoricii și Securitatea*, Ed. Enciclopedică, București, 2006, vol. II, p. 645-674

⁵ Publicată în „Ardealul”, an IV, nr. 19-20, 4.VI.1944, p. 16, număr închinat comemorării a 50 de ani de la condamnarea memorandiștilor. Vezi tot aici articolul semnat de Vasile Netea, Semicentenarul Memorandumului, p. 5-6, 11

Un crez de la care nu s-a abătut!

Cât despre artist, acesta a trăit în acei ani tulburi din truda Talentului său, pus în slujba semenilor. A trăit cu credința în Dumnezeu și în ceea ce neamului său îi era destinat a face.

Într-un Memoriu asupra problemelor de organizare ale Artelor Plastice în Transilvania și mai ales în Transilvania de Nord¹. Traian Bîlțiu Dăncuș a cerut diriguitorilor statului român postbelic să fie mai atenți și mai prezenți cu „supravegherea evoluției organice ale artelor noastre plastice și aplicate – de la patrimoniul de artă populară prin industrializarea și valorificarea ei modernă – până la îndrumarea creației artistice culte, de formă autohtonă”². Ca profesor, muzeograf, pictor și restaurator a considerat că inventarierea și păstrarea artei populare erau clar motivate de „diletantismul în colecționarea obiectelor de artă țărănească, practicat de particulari, mai ales străini, care va duce curând la dispariția ultimelor vestigii de documente în aceste domenii”; a cerut să se apeleze la specialiști și să se fondeze „colecții comunale”, pentru ca valorile artistice să servească ca „izvor de inspirație pentru continuarea și perfecționarea motivelor și posibilităților tehnice locale în toate industriile casnice cu caracter artistic”³. Vizionar și realist, totodată, artistul a apreciat că-n „centrul preocupărilor plastice culte trebuiau puse valorile artistice autohtone „pe de-o parte - și trecutului istoric și viața țaranului și muncitorului nostru pe de altă parte”, fiind adept al reorganizării „învățămintului artistic și prin îndrumarea creației artistice mature”⁴.

Ca slujitor al Frumosului, ca pictor și restaurator de pictură bisericească, a considerat că „Educația religioasă și aceea de cult al frumosului trebuie să meargă mână în mână, ele fiind în fond două reversuri ale aceleași medalii – două căi cu aceeași finalitate: perfecțiunea”⁵. Pictorul trapezei de la Cernica dovedește prin asemenea idei un realism profund asupra cerințelor de individualizare, a sublinierii specificității românești, dar și a încercărilor dramatice prin care-i va fi dat neamului său să treacă în a doua parte a veacului al XX-lea.

¹ Redat în parte de Ioan Opreș, în studiul *Lideri culturali ardeleni și modernitatea unor concepte de protejare a bunurilor culturale (1940-1945)*, aflat sub tipar la Universitatea „1 Decembrie 1948”, Alba Iulia

² Memoriul în Arhivele Naționale – Arhiva Istorică Centrală, fond Vasile Stoica, III/52, f. 3

³ *Ibidem*, f. 4

⁴ *Ibidem*

⁵ *Ibidem* f. 8

Personalități maramureșene – Petru Cupcea¹

„... să ascultăm și glasul celor ce ne grăesc de dincolo de mormânt, și pe cari așa de rar ne-am deprins a-i asculta”

Păr. Dr. Ilie Dăianu,
Discurs rostit lângă mormântul mitr. At. Angel,
la 29 Maiu 1912, împotriva Hajdudorogului

„Crepusculul unui trecut apus aruncă prin întunericul secolelor razele cele mai frumoase și noi, agenții unei lumi viitoare, nu suntem de cât reflexul său”

Mihai Eminescu, Scrieri politice

„Socotind cu mintea mea zisa aceea a filosofului acestuia, carele au zis că urât lucru este Elinului să nu știe elinește, adevărat și Românului, se poate zice că urât lucru este Românului să nu știe Istoria neamului său, că vedem, cum toate neamurile au scris lucrurile mai marilor săi și se cuvine aceasta omului, care are minte, că istoria este dascălul tuturor lucrurilor, și bisericești și politicești, că ea nu numai cu cuvinte ci și cu pilde adeverează cele ce învață”.

Samuil Micu Klein, Istoria Românilor

Petre Cupcea (1932—) este descendent dintr-o familie românească maramureșană, despre a cărei nobilitate se face pomenire cu peste trei sute ani în urmă.

Petre Cupcea s'a născut în comuna Călinești (Maramureș) la 21 Maiu 1875. Tatăl său a fost Ioan, unul dintre acei puțini dascăli români, care a ieșit din preparandia română din Sighet a inimosului profesor Bușita, școală, care a putut dăinui abia câțiva ani fiind repede suprimată și înlocuită cu alta ungurească; mama lui a fost Maria Rednic.

Școala primară a făcut-o la Ocna-Șugatag, iar liceul la Sighet, clasele inferioare la părinții piariști și cele superioare la reformați. După bacalaureat, luat cu foarte bine la 1894, e primit de episcopul Mihail Pavel în clerul tânăr orădan și trimis pentru a studia teologia la Universitatea din Budapesta, cari studii le-a terminat cu strălucit succes la 1898.

¹ Textul ne-a provenit de la Domnul Academician Dan Munteanu, demn urmaș al neamului nobil al Cupcenilor. Republicăm acest text pentru a scoate din anonimat și uitare pe cei ce s-au jertfit și a luptat pentru cauza românească. A fost tipărit inițial în cartea *Oameni din Sălaj. Momente din luptele naționale ale românilor sălăjeni*, Ioan Ardeneanu Senior, Zalău, Așezământul tipografic „Luceafărul”, 1938, p.104-108

Întors la Oradea îndată a fost numit prefect de studii la seminarul diecezan și profesor la preparandia regească română-unită la catedra de limba română și la cea de matematici și fizico-chimice.

Căsătorindu-se cu Augusta Pteancu, s'a hirotonit întru preot la 19 Dec. 1901 și a trecut în pastorale, mai întâiu în comuna Fegernic (Bihor) apoi la 1904 în orașul Cărei ca preot ordinar și profesor de religie și de limba română la liceul rom. cat. de sub conducerea părinților piariști; tot odată a servit ca profesor de religie și la cele două școli civile de stat, de băeți și cealaltă de fete. La 1912 pâr. P. Cupcea este trecut de paroch al Supurului de Jos și protopop al aceluiași district, unde a stat până la 1932,

Între timp a fost numit asesor consistorial (1918), archidiacon onorar (1923), exactor diecezan (1926) și din nou de protopop al Supurului de Jos, după reorganizarea diecezelor nordice (1931). La 1932 a fost numit de paroch I al Șimleului Silvaniei, protopop al districtului Șimleu și vicar foraneu episcopesc al Sălajului, fiind instalat în Dumineca Floriilor (24 Aprilie 1932).

Măria Sa vicarul Petre Cupcea n'a frecventat școală de graiu românesc nici măcar un ceas, și totuși ș'a păstrat un suflet curat românesc, realizând de tânăr, pretutindeni, o operă de afirmare românească. Ca student în teologie a fost ales, de colegii săi români, președinte al societății literare, care funcționa în mod clandestin în seminarul din Budapesta.

Încă teolog fiind a colaborat la câteva gazete române și în special la cotidianul „Dreptatea” din Timișoara, publicând mai multe articole de fond, cu caracter social, politic și de afirmare românească. La 1897 a scos în traducere: „Madona dela Lourdes” a lui Dr. Ackerl (20.000 exempl.) cu ajutorul material al fabricantului Ioan lax din Linz. La 1909 tipărește în Șimleu unicul manual de: „Geometrie pentru preparandii, care a fost aprobat de ministerul de culte și instr. publică și a fost folosit în toate școlile normale românești din Ardeal. Pentru învățarea limbii române de către Unguri, în editura Stampfel din Budapesta, a scos o gramatică a limbii române, în limba ungară „Téljes román nyelvtan” (1906). I-a rămas în manuscris o Fizică și o Matematică pentru școli normale și o seamă de alte lucrări mai mici de natură religioasă-morală.

Sub raport de afirmare național-românească, începând cu elevii săi dela diferitele școli și cu credincioșii cari au avut fericirea să se afle sub păstorirea sa, prin vorba și pilda vieții sale, i-a îndemnat și nutrit în sufletele lor simțul demnității naționale.

În această luptă Pâr. Cupcea n'a cunoscut vreodată șovăire și n'a făcut „declarații de fidelitate” asupritorilor în vremea marelui războiu.

Când, la 7 Decembrie 1916, din ordin s'au tras clopotele de bucuria căderii Bucureștilor, Păr. vicar Cupcea a plâns cu amar și încă multă vreme apoi.

La 1 Dec. 1918 a fost la Alba-Iulia și a auzit și a văzut entuziasmul de bucuria bucuriei de veacuri visate, pentru care, ca preot la nici o Liturgie a sa n'a uitat să pună o părticică. Reîntors dela Alba-Iulia, dacă n'a fost cel dintâiu, dar cu siguranță a fost dintre cei dintâiu, care a ridicat pe turla bisericii din Supurul de Jos mândrul nostru tricolor.

Eram copil mic, dar mi-aduc bineaminte câtă încredere, cât fanatism de rasă a insuflat în inimile tuturor Românilor din Supur și jur, cel dintâiu steag național ridicat de Păr. Cupcea pe turnul bisericii sale.

Săcuii, cari se aflau în trecere „spre front”, văzând acest steag, au dat asalt bisericii, smulgând și batjocorind tricolorul național; au devastat apoi casa parochială, lovind pe vrednica preoteasă și pe copii. Părintele Cupcea fusese la un bolnav; venind acasă, telegrafic, apoi prin telefon, a protestat energic prefectului de județ și ministerului de război din Budapesta, cerând satisfacție și restituirea imediată a steagului tricolor. În ziua de 4 Ianuarie 1919 sosește avizul telefonic, că în ziua ce urmează steagul va fi restituit.

Era zi de Duminecă, popor imens în biserică. Sosesc 40 de săcui în frunte cu 2 locotenenți și-i predau steagul în fața casei parohiale.

Părintele Cupcea le pretinde și le strigă: „Să-l puneți la locul de unde l-ați smuls”. În fine steagul e pe turn și săcuii se prezintă în fața părintelui pt. onor; poporul întonează: „Pe-al nostru steag”.

Peste-câteva zile comuna este asediată de bandele săcuesti; pașii părintelui sunt spionați. Credincioșii îl roagă să fugă. Atunci părintele se întreabă: „Să-mi las familia și credincioșii mei?” Și tot el răspunde: „Nu se poate”. În 5 Februarie Păr. Cupcea a fost la un prohod, sosind acasă se pomenește cu casa înconjurată de jandarmi; e deținut și excortat la Tășnad, unde a fost anchetat și apoi trimis la Curtea marțială (săcuiască) din Dobrițin. În seara zilei de 7 Februarie a fost interogată de Curte și trimisă în temniță până a doua zi. „Feciorii” însă au vrut să „isprăvească” mai repede cu îndrăznețul protopop al Supurului de Jos. Scoțându-l din zidul cazarmii, au tabărit ca niște fiare asupra sa. Armați cu puști și ciomege, l-au bătut, lăsându-l mort - credeau ei - în mijlocul unei străzi din Dobriți, după ce mai întâi l-au „buzunărit”. Gerul era cumplit. Scurgerea sângelui din corpul mortificat s'ă oprit și Păr. Cupcea a început a da semne de viață.

Trecând pe acolo jandarmii cari îl aduseseră sub excortă dela Tășnad - unul din ei se spune că era român -, l-au ridicat și dus la primărie, în timp ce Săcuii văzând că «mortul» a dispărut, pornise în

căutarea lui. Părintele a fost apoi internat în spital, unde 35 de zile a stat între moarte și viață. Întremându-se puțin, soția sa 1-a dus la Oradea, unde a stat la Episcopie până în momentul când a erupt comunismul și când a fost evacuat de acolo și dus la un hotel. A stat apoi acolo până în ziua de Paști (20 Aprilie), când a avut fericirea să salute intrarea în Oradea a glorioasei armate române. În Duminică Tomii s'a întors în mijlocul familiei și credincioșilor săi dela Supurul de Jos.

Plesnit peste mâini și în față, câteva coaste rupte, capul spart, încă un an întreg sub pansament; urmele suferințelor grăesc ele.

Întrebat de un ziarist că atunci când a fost doborât pe ulițele Dobriținului ce gând 1-a copleșit, dacă peste tot a mai cugetat ceva, Păr. Cupcea a răspuns: *„M'am gândit la copilașii și la soția mea, cari rămân fără sprijin; ei însă vor putea fi mândri, că și sângele tatălui lor a fost învrednicit să fie vărsat pentru aceea Românie-Mare, care le va fi patria dulce de mâine”*.

Această muncă uriașă, aceste suferințe groaznice, l-au indicat pe protopopul Supurului de Jos ca cel mai vrednic urmaș al marilor vicari ai Silvaniei. Dacă pe timpuri a contribuit mult cu îndemnul său să se zidească școli la Cărei și la Supurul de Jos, ca vicar continuă aceeași operă de creație și realizări. La stăruința sa, Excelența Sa ep. Valeriu Traian Frentiu al Orăzii a cumpărat o casă în Șimleu, pt. locuința vicarului. Actual face o vie propagandă pentru zidiri de noi biserici.

Din fericita sa căsătorie a fost dăruit cu următorii copii:

1. Măria, profesoară în Cluj, măritată cu Dr. Victor Munteanu, medic;
2. Lucia, profesoară în Zălau, măritată cu distinsul cărturar Leontin Ghergariu, directorul liceului din Zălau;
3. Salvator, profesor și medic în Cluj;
4. Emilia, profesoară în Cluj.

Păr. vicar a fost în repetite rânduri membru în consiliul județean, iar la 1937 a fost ales președinte al acestui consiliu.

Decorații i s'au oferit în trei rânduri; a primit una, pe care a crezut că i se potrivește: „Răsplata Muncii pentru biserică”, clasa I-a.

Sălajul întreg este mândru că în scaunul vicarial al Silvaniei este un Preot și un Român, așîșderea marilor săi înaintași.

Oameni din Sălaj. Momente din luptele naționale ale românilor sălăjeni, Ioan Ardeneanu Senior, Zălau, Așezământul tipografic „Luceafărul”, 1938, p.104-108

N.R. Ne mândrim și noi maramureșenii.

Două destine literare retezate: poetul Simion Botizan și memorialistul Artemiu Anderco

muzeograf Drd. Ioan Boroica

Muzeul Maramureșului

Sighetul Marmăției

Cei doi, cu siguranță s-au cunoscut, chiar dacă îi despărțea condiția lor socială: cel dintâi era urmașul unor foști iobagi iar cel de-al doilea provenea din familii de preoți cu ascendență în vechi familii nobile maramureșene și transilvănene, de pe partea mamei provenind din cunoscuta familie Mihalyi de Apșa. Simion Botizan, se pare, a fost un model de ascensiune socială pentru timpul său și un model de conduită. Artemiu Anderco ascultase „prelecțiunile unșilor geniului limbei române: Botezan și Mihalyi” încă pe când era elev al Gimnaziului din Sighet.¹ A existat și excepții: Gavril Mihali junior „subjude regesc” la Sighetul Marmăției (decedat în vârstă de 44 ani, la 29 martie 1892), una din rudele și prietenii cei mai apropiați ai lui Artemiu Anderco, îi scria la 22 iunie 1876, păstrând încă orgoliul unei origini nobiliare: „Îndemnat de nevinovatul și bunul tău simț 'mi scriai să fiu vrednic următoriu lui Simion Botezanu. Iartă-mă frate dar nu sunt de o părere cu tine, eu nu vreau să fiu un român ca Botezan. Acest tânăr înplut cu reminiscențele funeste ale iobăgismului, ura domn[i] nu mag[h]iar[i]. Nu identifica români[i] cei iobăgiți cu nația română, și celelalte elemente de popor el privea ca nesce corcitură. El nu avu de [a] perde nimic de a fi român mare; iar noi care facem parte din istoria trecutului, noi de bună voie ne-am rupt de tradițiunile noastre, am abdicat de titluri după care umblă mulți feciorași de iobagi; înse cu un cuvânt desprețuim avantajele obținute din solidaritatea cu unguri[i], numai și numai că noi am petruns în purul simț de naționalitate. Nu pentru scrisore să facem, ci principii[ile] au să ne conducă”² destinul cultural al plaiurilor maramureșene pare să-i fi unit pe amândoi.

Bănuim că **Simion Botizan** (16 iulie 1844- 5 ianuarie 1873) ar fi avut orgoliile unui literat și să fi deranjat pe anumiți membri ai

¹ Dăianu; Ilie, *Ioan Artemie Anderco- conferință despre un scriitor maramureșean*, în *Adaos la «Luceafărul»*, nr. 3/1905

² Scrisoarea fost publicată în *Koman, Artur Documente istorice maramureșene*. Vișeu de Sus, 1937, pp 21-22. Am reprodus scrisoarea după originalul aflat la Muzeul Maramureșului din Sighetul Marmăției, Fond Artur Koman, întrucât editorul menționat a transliterat greșit unele cuvinte.

inteligenței Maramureșe. Biografia sa, mai deloc cercetată,¹ este biografia devenirii unui tânăr aproape fără posibilități materiale, dar înzestrat cu voință și ambiție și mai ales cu promițător talent poetic. Școala primară a urmat-o în satul natal, Strâmtura, în prima parte a perioadei absolutiste din imperiul Austro-Ungar, unde învățător i-a fost cantorul Gabriel Markiș, directorul școlii fiind preotul local Ioan Man². De aici a plecat la școala normală (de fapt școală primară orășenească) din Sighet și începând cu septembrie 1858 urmează inferior la Gimnaziul reformat din Sighet³, iar în anul școlar 1862/63 îl întâlnim elev în clasa a cincia gimnazială la Gimnaziul din Beiuș, unde parohul local, protopopul Basiliu Caracioni îi trimitea pe adresa directorului liceului Teodor Kövari 14 florini necesari pentru întreținere.⁴ De fapt rămase orfan de tânăr fiind întreținut de bunicul acestuia, cărui avere se ridica la o jumătate de sesie iobăgească, cu totul insuficientă pentru a suporta cheltuielile școlarizării nepotului său. Despre situația dramatică a existenței sale în timpul studiilor gimnaziale, protopopul Caracioni informa Episcopia Gherlei într-o scrisoare din 18 mai 1863, pe care o reproducem în cele ce urmează:

„Nr. 37 mai 18

Prevenerat Ordinariat

La ordinele Prev[enmeratului] Ordinariat (episcopie n.n.) de dto 23 faur a.a. Nr. 407 cu profundă reverinția referesc cum că în privința lui Simione Botizan, fiul lui Georgiu Botizan, locuitori din Strâmtura, în a[nul] t[recut] 26 iuniu nr. 62, am făcut arătare la acest On. Ordinariat. Și ce am referit atunci pot și acuma cu deplină reverinția a referi, cum că părinții susnumitului studinte sunt din clasa foștilor iobagi, și respective încă în mâna lor n-au nici o bucată de de pământ, fiindcă trăieci ambii părinți a lui Botizan Georgiu cu care dimpreună economizează. Apoi toată avuția moșilor studintelui face o jumătate de stațiune colonială, trebuie dară în conștiința sufletului se descoper, cum că pe lângă toate bunurile mișcătoare și nemișcătoare ce posedă nu se poate zice a fi în stare ca din o economia simplă se poată scoate și întoarce o sumă de bani*

¹ Date biografice sumare, unele chiar eronate, se găsesc în **Marina, Mihai**, *Maramureșenii-portrete și medalioane*, Editura „Dragoș Vodă”, Cluj Napoca, 1998, pp.202-207

² DJMMAN, Fond protopopiatul greco-catolic Iza, ds. 8/1848, f. 19. În rapoartele protopopului Izei pe anul școlar 1840/51 sunt menționați preotul și directorul școlar. Gabriel Markiș, cantor la biserica din Strâmtura a funcționat și învățător la școala confesională, învățători calificați fiind aduși în comună numai după instalarea ca paroh a noului protopop al Izei, Basiliu Caracioni în anul 1858.

³ DJMMAN, Fond Protopopiatul greco – catolic Iza, dosar 16/1858, f.19 v

⁴ DJMMAN, Fond Protopopiatul greco – catolic Ieud, dosar 6/1861, Protocol Vice Arhidiaconal al Tractului Izei, f. 5

* anul acesta

însemnată ce se poțeste în zilele de azi la școalele mai înalte, îndepărtate pentru susținerea fiului lor, cu atât mai vârtos cu cât acest student mai are un frate, care asemenea, pe spesele moșilor umblă în Sighet la școala preparandială. Din care cauză numitul student în anul scolastic 186/63 pe a cincia clasă gimnazială, barem că mers la Beiuș cu capătul semestrului întâie, a fost silit a părăsi Beiușul și a veni acasă, pentru că acolo pe lângă puținul sprijin al moșilor, neavând alt ajutori străin, nicidecum n-a putut subsista. Prin urmare casă nu se întrecurme cursul studiilor pentru totdeauna, s-a dus la gimnasiul reformatilor din Sig[h]et, unde acum frecventează a 6-a clasă gimnazială. Că dacă nu se întâmpla ar fi fost silit a repăși la ceata plugarilor, pierzând așa un tânăr cu capacitate bună și eminentă moralitate. Umilita-mi opiniune-mi dară e ca On. Ordinariat se se îndure, din cauzele mai sus aduse, ai mijloci facultarea înal[tultui Consiliu Locu[m]tenențial] Regesc a Ungariei, spre a pute cu volire (învoire n.n.) [a] continua studiile la atinsul Gymnasiu din Sig[h]et.”¹

Reglementările ce priveau posibilitatea de a se înscrie la o altă școală aparținând altei confesiuni decât cea a elevului, sau transferul la o școală de altă confesiune era stricte în Imperiu, cei de confesiune catolică sau greco-catolică nu puteau studia la școlile reformate decât anumite condiții impuse și cu încuviințarea autorităților centrale după îndelungi demersuri birocratice.

Începând cu anul 1866 îl întâlnim student la Facultatea de drept și Științe Politice de Universitatea Regală Maghiară din Budapesta pe care a absolvit-o în 1869.² Nici situația materială în timpul studiilor juridice nu pare să fi fost una comodă, au fost organizate colecte pentru ajutorarea lui³, fusese stipendiat de persoane particulare, precum și cu sume importante de municipalitatea Galați.⁴ În perioada de sfârșit a studenției, în vederea obținerii unui ajutor material, se adresase și viitorului episcop și mitropolit Victor Mihalyi de Apșa, aflat la Lugoș. În scrisoarea sa îi

¹ DJMMAN, Fond Protopopiatul greco – catolic Iza, dosar 28/1863, f. 7

² Sigmirean, Cornel, *Istoria intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 2000, p. 355

³ Laurențiu Mihalyi, protopopul leudului adresa în 6 martie 1866 preoților din protopopiatul său o circulară: „reverendisimul Domn Vicar Foraneu român Marmășian cu dno din 10 ianuaru a.c.nr. 5, provoacă pe acest oficiu Vice protopopesc, ca pentru ajutorarea juristului de anul I în Pesta, Simeon Botizan din partea tractului acestuia să se facă ceva colectă. Deci M.O.D.F R. Voastre sunteți suscernut ca pentru zisul jurist în astă coală, cu cât de puțin a vă înscrie și bani de ajutorinție aci ai străpune să binevoiți.[...], Fond protopopiatul greco-catolic leud, ds. 36, f.1

⁴ DJMMAN, Fond Protopopiatul greco – catolic Iza, dosar 48/1873, f 1

relata despre condițiile grele și privațiunile ce a trebuit să le îndure în anii studenției.¹

Întors pe meleagurile natale s-a integrat în comunitatea românească din Sighetul Marmăției, mai ales că a ocupat și o funcție în administrația comitatului, aceea de vice-notar comitatens. Amintindu-și despre protopopul Basiliu Caracioni, unul din cei mai activi membri ai Asociațiunii pentru cultura poporului român din Maramureș, care de altfel a fost reazem activ pentru devenirea lui Simion Botizan ca om de cultură, Tit Bud scria: „Cu vicarul Mihail Pavel, cu profesorul de preparandie I. Bușiția, cu preotul Botizan (este vorba de juristul și poetul Botizan n.n) și cu preoții din vicariat adeseori a făcut petreceri române la preparandia română din Sighet. – La o atare petrecere ca teolog am luat și eu parte. S-a jucat „Apșanca”, „bătuta”, „învârtita” și alte jocuri naționale”.² Bănuim că statutul de „poet”, deși în presa vremii au mai publicat versuri și alți maramureșeni, pe care i-l atribuie același Tit Bud, se referă la perioada 1863-1866, când probabil a debutat în mediul oferit Preparandia de la Sighet, condusă cu dăruire de dascălul Ioan Bușiția: „Preparandia era locul dilect de întâlnire a clerului și a inteligenței române. Erau și zile bune, când profesorul Bușiția lua cetera în mână și trăgea câte o hore mândră din Ardeal de-ți era drag să o asculți. Poetul Simeon Botizan ne delecta câte cu o poezie, iar preparanzii cu cântări frumoase naționale”.³ În perioada studenției publicase poezie în **Concordia, Federațiunea și Familia**.

La Pesta a fost unul din cei mai activi membri ai Societății de lectură „Petru Maior”, fiind ales în 1867 notarul (secretarul) acestei societăți, a cărei președinte conform statutelor a căror aprobare a fost îndelung târăgănată de oficialitățile maghiare, trebuia să fie întotdeauna profesorul de română de la Universitatea din Pesta.⁴ Tot în același an și la Sighetul Marmăției se înființează o Societate de lectură a cărei adunare de constituire urma să se țină la 10 decembrie 1867⁵, societate care s-a înființat cu intervenția „Asociațiunii pentru cultura poporului român din Maramureș”, statutele sale fiind aprobate la 23 octombrie, prin grija comitelui suprem al Maramureșului și președinte al Asociațiunii și a vicarului Mihail

¹ DJCJAN, Fond personal Victor Mihalyi de Apșa, dosar 257

² Bud, Tit. *Date istorice despre protopopiatele parochiile și mănăstirile române din Maramureș din timpurile vechi până în anul 1911*, Gherla, 1911, p 11

³ Bud, Tit. *Analele Asociațiunii pentru cultura poporului român din Maramureș*, Tipografia „Aurora” A. Todoran, Gherla, 1906, p. 18

⁴ Știre din rubrica „Ce e nou”, în revista „Familia”, nr. 41, an III, 19/31 octombrie, 1867, p. 490

⁵ Știre din rubrica „Ce e nou”, în revista „Familia”, nr. 46, an III, 28 noiembrie/10 decembrie, 1867, p. 551

Pavel.¹ La înființarea Societății de lectură „Dragoșiana” tânărul student avuse un rol de seamă, stând alături de personalitățile de vază ale Maramureșului deceniului șapte al secolului al XIX-lea: președinte era vicarul Mihai Pavel, vicepreședinte succesorul lui Mihail Pavel în scaunul vicarial, preotul și omul de cultură Ioan Pop, iar secretar fusese ales Simion Botizan. Reputația sa depășise hotarele Maramureșului: în anul școlar 1867/68 declarat membru „onorar” al „Societății lepturiștilor din Oradea”. Avu și preocupări legate folclor publicând în revista „Familia” în anul 1869 un articol intitulat „Seara Sân-Vasiu în Maramureș”, articol în care înainte de abordarea propriu-zisă, făcea câteva considerații asupra importanței acțiunii culegerii și publicării a datinilor poporului, fiind convins că o asemenea întreprindere va fi de natură: „să umple abisurile ce ar putea îngropa în sânul lor întunecos perioade întregi din istoria romanilor Daciei Traiana”.²

Revenit după terminarea în Maramureș continuă să activeze în cadrul Asociațiunii, ales alături de Ioan Mihalyi, autorul viitoarelor „Diplome maramureșene”, notar (secretar) al „Asociațiunii pentru cultura poporului român din Maramureș”, în adunarea generală din 20 februarie 1871 în care împlinindu-se trei ani de exercițiu ai membrilor comitetului sun aleși sau realeși membri în noul comitet conform prevederilor statului „Asociațiunii”.³ Totodată nu și-a uitat menirea sa de patriot și dascăl : „mult a asudat prelegând tineretului studios din gimnasiile sig[h]etene și instruându-i cum să se facă fii demni ai protopărinților sei”.⁴

Semnele unei boli necruțătoare se arătară încă din 1869, când versifica bântuit de presimțirea morții:

Anul nou! Și eu pe moarte!
Ce-mi aduci străin dorit
Tu vei ști de-amara soarte
Ce mai am de suferit

.....
Ah să mor? Sunt încă june
Și mie dulce a trăi
Pentru țară și națiune
Vrere-aș Doamne a mori!

Personificare a sorții necruțătoare, anul 1870, îl interogase despre suferințele care îl așteaptă înainte de trecerea în veșnicie; acesta însă îi mai oferise o amânare (versurile le scrise în 1869 și

¹ Bud, Tit, *Analele...*, pp 22-23

² Achim, Valeriu, *Nord-vestul Transilvaniei. Cultură națională și finalitate politică 1848-1918*. Editura „Gutinel” S.R.L., Baia Mare, 1998, p. 113, 404

³ Bud, Tit, op. cit., p. 31

⁴ DJMMAN, Fond Protopopiatul greco – catolic Iza, dosar 48/1873, f. 2

publicate în „Familia” în ianuarie 1870). După o suferință de opt luni, s-a stins departe de Maramureșul pe care-l iubise, la vârsta de 29 de ani, pe un pat anodin de spital în Viena, tot la un început de an, în 5 ianuarie 1873 - în spitalul central al capitalei imperiale - înmormântat fiind în cimitirul Währing din Viena, mormântul care primise numărul 5011. Apropiații îi vor face un parastas în 15 aprilie/3 mai 1873 în Sighetul Marmăției. De atunci uitarea s-a așternut, poate pe nedrept peste memoria acestui june „*ampliat român zelos și plin de conștiință, un amic și frate sincer, fără vanitate, un tânăr pătruns de sfântul simț al naționalității*”.¹

O apreciere critică asupra scrisului său la stadiul actual al documentării noastre este deocamdată greu de făcut. Publicase versuri și articole în revistele mai sus amintite mai ales în perioada studenției.²

Se afirmă că debutase în „Familia”, nr. 8 din 15/27 martie 1866 cu producție literară „Doine”, după o notiță a redacției care însoțește textul versurilor: „Junele autor al acestei poezioare acum întâia oară pășește înaintea publicului, îl recomandăm atenției cititorilor noștri”.³

O altă „Doine” publicată în „Familia”, nr. 16 din 15/17 iunie nu

IDEALULU MEU.

Sinu-mi e o dalba flóre,
Tu în dîns'a dulce-odori,
Ce încanta-a mele ôre
Cu ceresculu seu favoru.

Sinu-mi e o lunculitîa,
Si în dîns'a viorea —
Tu esti, draga copilitîa,
Tu esti ros'a teneurea.

Sinu-mi e o demanétia,
Tu în dîns'a ceriu serinu,
Esti o flacara marétia,
Séu lucéferu pelerinu.

Sinu-mi e unu rin cu spume,
Tu mereu te scaldi în elu,
Ideálu fara de nume,
Visu ferice tenerelu !

Io adese 'n sfêri divine
Tristu si singuru ratecescu,
Cercu si ceru între suspînc
Chipu-ti tainicu, angerescu !

Unde esti fiintia bela ?
Unde-e visulu meu d'amoru ?
Spune-mi anima rebela,
În catr'o mai am sê sboru :

Ca sê aflu d'alb'a flóre,
Sê mi-sûrida mandrulu erinu ?
Spune-mi, o ! esiste ôre,
Séu e cugotu peregrinu ?

Simeonu Botizanu.

poate reține atenția. Ceva mai bine realizată, „Idealul meu”, publicată în „Familia”, nr. 8 din 3/15

¹ Ibidem, f.2

² Câteva titluri de poezii publicate în „Concordia” în 1867, an VII: „Membrilor societății de leptură de la arcigimnasiul român beiușan” în nr. 39-606, 2/21 mai, „Un suspin din depărtare” în nr. 58-514, „Societății Transilvania” în nr. 60-526, cu excepția celeia din numărul 58, un suspin al copilului care și-a pierdut copilăria aruncat printre stăini.

³ Marina, Mihai, op. cit. pag. 205

martie (reprodusă în facsimil) versifică tema romantică a peregrinării spiritului tânărului bărbat în căutarea idealului feminin. Cu toate imperfecțiunile versificației transpare un oarecare lirism.

Cu tentă socială, anticipând realizarea unității statale, este poezia „Un vis” publicat în ultimul număr pe octombrie 1867 al aceleași reviste „Familia”, o viziune înfățișând cinci surori din aceeași gintă care au rățăcit fără mângâiere, „timp de secole” și „sau unit venind la casa lor.”

Realizată după canonul maghiar al poeziei patriotice de la jumătatea secolului XIX, poezia între „Între

ÎN TRE POCALE.

Ap'a 'nunde-acea câmpia,
Vinula curga 'n sinulu meu,
Stërğa-a mea dorere via,
Ca s'eu voiosu ei eu.

Facă valuri în pocale,
Schinteiedio focu în noi;
Si alunge-a noastră jalo,
S'eu potemu fi toti viori,
Bulbucăsca 'n clu mîrgole,
Spumeghedie ne înecatu;

pocale”(reprodusă de asemenea în facsimil) cuprinde un mesaj patriotic și social clar, un toast pentru bunăstarea și fericirea poporului român asociată însă cu imprecația ca: „Marea lacrimilor crunte, Ce străbunii o-au vărsat, Înundeze-a lor frunte Ce pe noi ne-au apăsât.”

P'era-a sortii unde grole,
P'era-alu nostu dusmanu turbatu !

Marea lacrimelor crunte,
Ce strabunii o-au versatu,
Inundatie-a celor frunte,
Ce pe noi ne-au apesatu.

Îr a noastră fatia via
Stralucăsca 'n venitoriu
Do-a mariei bucuria,
Ca si erimulu între flori.

F'erba vinulu, bulbucăsca.
Arda foculu nostru 'n sinu :
Si romanulu s'eu traisca,
F'ia-i ceriulu totu seninu !

Un articol publicat în ianuarie 1872, fără legătură cu activitatea literară, oferă o soluție proprie la mișcările feministe în vogă în apusul Europei în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea: „Nu emancipare, ci educațiune”

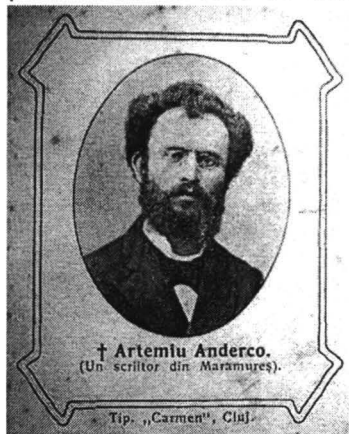
Fără îndoială, din perspectiva documentării realizate până în acest moment, poezia lui Simion Botizan nu prezintă valoare de antologie. Stilul este tributar poeziei populare, arhaisme și regionalisme, stângăcia construcției versurilor diminuează valoarea lor literară. Poeziile sale sunt însă, cu câteva excepții, la nivelul poeziilor pe care le publicau revistele românești din Transilvania din acea vreme. Nu sunt lipsite totuși de

Simeonu Botizanu.

savoare, și marchează prezența unui maramureșean în începuturile mișcării literare.

Artemiu Anderco (16 februarie 1853- 5 august 1877).

Dacă biografia lui Ion Codru-Drăgușanu îl numeau pe acesta un neîndreptățit în ceea ce privește restituirea operei sale pentru posteritate, același lucru se poate afirma și despre maramureșeanul Artemiu Anderco. Cel care-l asemănase cu Ion Codru-Drăgușanu, Nicolae Iorga, realizase în 1934 o restituire parțială a jurnalelor din ultima parte a vieții tânărului student medicinist, care avuse ca și Simion Botizan un destin tragic: o moarte prematură curmă un parcurs literar care devenise deja promițător.

Fusese adus pentru prima dată în atenția publicului cititor de reputatul cercetător al trecutului cultural al românilor ardeleni, Ilie Dăianu, protopop al Clujului, care în 1900 întreprinse o călătorie în Maramureș la invitația folcloristului Tit Bud. Dăianu descoperise în casa preotului Alexiu Anderco din Borșa un maldăr de caiete care aparținuse fiului său Ioan Artemiu Anderco de Homorod care, spre uimirea cercetătorului, ofereau o mare bogăție de informații culturale și literare, relevau

o mare capacitate de a surprinde caractere și psihologii și mai ales dorința sa de a se cultiva și instrui prin călătorii și prin artă. Despre el scrise și publicase mai în Unirea de la Blaj, și apoi simultan, în foileton, în revistele „Răvașul” și „Luceafărul”, atrăgând prin aceasta atenția lumii literare. A fost o vreme ignorat, până când Nicolae Iorga a intrat prin intermediul lui D. Munteanu Râmniceanu în posesia mai multor jurnale, realizând din acestea un volum extrem de interesant intitulat **Un student în străinătate acum o jumătate de veac: Artemie Anderco. Jurnalul său.** (Vălenii de Munte, „Datina românească”, 1934), volum ce se arătase a fi un document deosebit despre viața materială și spirituală a studenților români aflați în a doua jumătate a secolului XIX la școlile Apusului.

De atunci nimeni n-a încercat în chip sintetic să reînvie figura acestui sensibil cărturar, nici literați, nici istorici, nici oameni de cultură ori cei interesați de istoria medicinei nu s-au preocupat de reeditarea operei sau de închegarea unui portret literar deși însușirile operei sale literare, diversitatea și multitudinea preocupărilor care l-au animat, tensiunea ideilor și aspirațiilor o recomandă cu prisosință. E adevărat că despre Artemiu Anderco referințele critice sunt destul de

¹ Un inventar al referințelor critice despre Artemiu Anderco a fost întocmit de Laura Temian, Otilia Marinescu și Ana-Maria Brezovski în „*Autori Maramureșeni – dicționar biobibliografic*”, Editura „Umbria”, Baia Mare, 2000. Din autorii cu referințe în volume, consemnați de autoarele „Dicționarului biobibliografic” (pp. 17-19) îi menționăm pe: **Koman, Artur** *Documente istorice maramureșene*. Vișeu de Sus, 1937, pp 17-28, 72-75; **Mihaly Laurențiu**, *Versuri de înmormântare. Suvenir peste Artemiu Anderco, oficial la Borșa, 5 august 1877*. În Koman, A. *Documente...*; **Filipașcu Alexandru**, *Istoria Maramureșului*; București 1940, pp. 206-207; **Isopescu, Claudio**, *Lo studente romano Homorodeanu a Roma nel 1876*. – Milano, 1941, 37 p; *Arhiva Anderco de Homorod*, Catalog - Cluj, 1972, 57 p; **Marina, Mihai**, *Primul scriitor maramureșan consacrat: Artemie Anderco (1853—1877)*, Cluj Napoca, 10 pagini dactilo, cota B.148, *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, 1981, p.128, 352, *Maramureșenii în lupta pentru libertate și unitate națională. Documente 1848-1918*, București, 1981, p. 128, 352; **Radu, Andrei**, *Cultura franceză la românii din Transilvania pînă la Unire*, Cluj Napoca, Ed. Dacia, 1982, p. 78, 98, 127, 252. **Borda, Valentin**, *Călători și exploratori români*, București, Editura Sport Turism, 1985, p. P.21-23; **Clinciu, Ioan**, *Din trecutul Societății Transilvania, 1867-1939*, București, f.a. p. 51,73,124. La acest inventar am mai putea adăuga referințe mai noi: **Holban, Ion** *Literatura Subiectivă*, I, 1989, **Marina, Mihai**, *Maramureșenii-portrete și medalioane*, Editura „Dragoș Vodă”, Cluj Napoca, 1998, p.193-199; *Dicționarul scriitorilor români*, A-C, Editura Fundației culturale române, București, 1995, pp.66-67; *Dicționarul general al limbii române*, Editura univers Enciclopedic, București 2004. În ceea ce privește referințele apărute în periodice autoarele menționate oferă o suită de referințe critice: **Dăianu, [E.]**, *Un scriitor din Maramureș (Artemie Anderco Homorodeanu)*, în *Unirea*; Blaj, 11, 1901, nr.34-35, 38; **Dăianu, [E.]**, *Ioan Artemie Anderco*, în *Răvașul* (Cluj -Gherla), 3, nr. 6, 11 feb. 1905,, p. 1-2; nr. 7, 18 feb. 1905, p.1-2; nr. 8, 28 feb, 1905, , p. 1-2; nr. 9, 3 mar. 1905, p.1-2; nr. 10, 11 mar. 1905, p. 1-2; nr. 11, 18 mar. 1905, p.2; nr.12, 25 mar. 1905, p. 2; nr. 13, 1 apr. 1905, p.2; **Dăianu, [E.]**, *Ioan Artemie Anderco, conferință despre un scriitor din Maramureș*. *Luceafărul*, 4, nr. 2, 1905, p 51-54; nr., 3,1905, p. 73-77; **Vancea Nicolae**, *Artemiu Anderco Homorodeanu, Un scriitor maramureșan necunoscut. 1853-1857*, în *Graiul Maramureșului*, Supliment literar, nr. 3 nr. 54, 30 aug. 1934, p. 3, 4; **Vancea Nicolae**, *Artemiu Anderco Homorodeanu, Luptătorul unității naționale. „Dragoșiana” asociația română maramureșană*. în *Graiul Maramureșului*, Supliment literar, nr. 3 nr. 58, 25 sept. 1934, p.4; nr. 65, 8 nov. 1934, p.4; **Sacerdoțeanu, A.** *Studentul Anderco Homorodeanu*. *Revista generală a învățământului*, 22, 1935, p. 52-61; **Curticăpeanu, V. I.** *Societatea „Transilvania” din București pentru sprijinirea studenților și elevilor meseriași români din Austro-Ungaria*, *Studii*, 19, nr. 1, ian. Feb. 1966, p. 99-113; **Ignă, Ion** *Artemie Anderco Homorodeanu, un călător maramureșan prin europa secolului al XIX-lea*. *Maramureș*, mai 1970, p, p. 23; **Abrudan, Paul**. *Un student din Borșa bursier al societății „Transilvania” acum o sută de ani*, *Maramureș*, dec. 1977, p.21; **Popa, Mircea**, *Un cărturar maramureșan*. *Ioan Artemie Anderco*; *Marmația*, nr. 3, Baia Mare 1977, p. 285-297; **Domuța, Emil**: *Contribuții documentare privind activitatea societății „Dragoșiana”*, *Acta Musei Porolissensis*, nr. 8, Zalău, 1984, p. 654, 657, 660; **Man, Grigore**, *Ioan Artemie Anderco, Un pelerin maramureșan*, în *Pentru socialism*, 38, nr. 9840, 28 iun. 1987, p.3; **Butuza, Octavian**, *Primul student al Maramureșului*. [Ioan Artemie Anderco], *Phoenix* (Baia Mare, nr. 3, 9 feb 1990, p. 3; **Căpâlnean, Vasile**. *Liège-Torino-Borșa. Scrisoare din anul 1877* [trimisă lui Ioan Artemiu Anderco- Homorodeanu], în *Graiul Maramureșului*, nr. 3, 633-634, 6 dec. 1991, p.4; **Temian, Laura**, *Artemie Anderco. (140 ani de la naștere)*, *Bibliotheca Septentrionalis* (Baia Mare), nr. 1, ian 1993, p. 19-

determinat, cel puțin pe câțiva intelectuali ai Maramureșului, să se preocupe mai susținut cu cercetarea viații și activității acestui ilustru, dar prea puțin cunoscut maramureșean, cercetări care s-au dovedit însă modeste. Abandonată aproape în întregime după deceniul patru al secolului XX, cercetarea a fost reluată spre sfârșitul deceniului șapte.

Cine a fost acest Ioan Artemie Anderco, a cărui jurnale i-a entuziasmat pe Dăianu și Iorga? Era cel dintâi din cei opt copii ai lui Alexiu Anderco (1821-1884, paroh greco-catolic în Borșa (între 1849 și 1884), parohia superioară, dar și protopop al Vișeuului, despre care Tit Bud, că era înzestrat cu „științe frumoase teologice”, cu preocupări cărturărești, fiind un absolvent strălucit al teologiei la Târnăvia. Era de altfel deținătorul unei biblioteci bogate, autorul unor studii de popularizare și a unei monografii a Borșei, publicată fragmentar în revista „Familia” a lui Iosif Vulcan, un iubitor de știință și cultură. În egală măsură, a fost un om practic, de acțiune, gospodăr luminat, ctitor de școli și biserică. Mama sa, Ana, era născută Mihalyi, înrudindu-se astfel cu influența familie Mihalyi de Apșa.

Atremiu Anderco își începu învățătura în familie, apoi la școala primară din sat. Pentru că tatăl său, din rațiuni practice îl dorea un poliglot, îl dădu doi ani la școala germană din Vișeu de Sus. Aceste aptitudini de poliglot se manifestară încă de tânăr; în Borșa, unde era o numeroasă comunitate evreiască, învăță idișul. În familia sa se vorbea româna și maghiara. Studiile gimnaziale le continuă la Sighet, la Liceul reformat. Aici găsi un mediu propice pentru afirmarea aptitudinilor sale literare jucând roluri în piese ca **Mátyás Diák** de Kisfaluddy Károly sau scriind poezii și disertațiuni pe teme istorice și literare în revista manuscrisă a Societății de lectură a liceului reformat din Sighet, **Ifiúság Lapja**.¹ De aici trecu la Liceul piariștilor din Cluj, în răstimpul anului școlar, 1866-1867, unde își începu seria notațiilor sale zilnice, în limba maghiară din primul său jurnal **Náplo**, (pe care îl începu 22 aprilie 1867 și-l continuă până la plecarea sa la studii în Italia în 1871, dar și confruntarea cu atmosfera de ostilitate la adresa limbii și națiunii române din partea părinților piariști. Absolvind Colegiul Reformat din Sighet, obținu în urma unui concurs de la Societatea „Transilvania”, condusă de Al. Papiu Ilarian, o bursă anuală de o sută patruzeci de galbeni, pentru a urma cursurile Facultății de Medicină din Torino. Începând cu plecarea sa în Italia

23. Consultarea unor publicații locale în căutarea unor referințe după 1993 nu a dus la rezultate

¹Informații despre activitatea acestei societăți de lectură (sau cerc de lectură) pot fi găsite în arhiva Liceului reformat (aflată la DJMMAN, fond Liceul reformat), dosar 312 (cuprinde încercări literare ale elevilor, membri ai cercului de lectură, din perioada 1852-1894), dosar 365 (cuprinde inventarul cărților aparținând bibliotecii cercului de lectură, precum și situația cărților împrumutate).

jurnalele și le țin în limba română. La Torino, pe lângă studiile sale strălucite, se pasionează de literatură, lingvistică și istorie națională.

Situația jurnalelor lăsate de Artemiu Anderco, nu pare nici până acum a fi lămurită în întregime, și cu atât mai mult corespondența întreținută de acesta, care deși nu are valoare literară, rămâne importantă pentru aspectele biografice, istorice sau documentare. Ilie Dăianu menționa în 1900 de existența unor 8 caiete scrise în limba română, la care dacă adăugăm cele două scrise în limba maghiară, **Náplo** și **Viszaemlékezések**, avem în total 10 care au fost descrise în amănunțime de Ilie Dăianu, în conferința pe care i-a dedicat-o cu patru ani mai târziu, în 1904, în ședința din decembrie a Despărțământului Astei de la Cluj, în fața unui numeros public, și publicată în cele două reviste „*Răvașul*” și „*Luceafărul*”. În aceste publicații au fost reproduse două fragmente, traduse din limba maghiară, intitulate **În munții Maramureșului** și **La „păcura” de la leud**. Precum am mai menționat, Iorga s-a oprit asupra celui mai interesant dintre jurnalele sale, cel din anii 1874-1876, de altfel și cel mai realizat din punct de vedere artistic. Bună parte din jurnalele lui Artemie Anderco sunt inedite, care, fără îndoială, completează informațiile mai vechi, aducând amănunte noi asupra anilor de studenție ai lui Anderco la Torino și Paris și nuanțează natura preocupărilor sale literare și științifice.¹ Jurnalele lui Anderco nu

¹ O situație a manuscriselor lui Ioan Artemie Anderco a fost făcută în 1977 de Mircea Popa (*Un cărturar maramureșean. Ioan Artemie Anderco*, în *Marmația*, nr. 3, Baia Mare 1977, p. 285-297) menționând dintre cele mai importante aflate în păstrare la Biblioteca Academiei, Filiala Cluj Napoca, secția de arhivă istorică, de la cotele mss. 230-420, reținând următoarele: un **Caiet de corespondență** (mss. 363) din perioada studiilor din Italia; **Deprinderi romane** (mss. 367), însemnări privind ceremoniale ale bisericii greco-latine, din 1865, din Italia; **Náplo** (mss. 368), un jurnal de însemnări datând din 1870, din Sighet, cuprinzând cca. 200 p. Din acest jurnal au fost publicate articole în *Răvașul* și *Luceafărul* de Ilie Dăianu; **Mozaic literar** 1871-1873 (mss. 3709), care cuprinde cca. 320. p care cuprinde în sine mai multe părți: un **Dicționarul și notițe de gramatică**, Borșa 1871, pp. 1- 3, **Vocabular româno-maghiar**, pp. 3-20; **Dicționarul II**, Turin 1872 fiind în fapt un dicționar român-maghiar și italian; **Fraze și cuvinte**, extrase de presă și excerpte din lecturi din Virgiliu, Horațiu, Ovidiu, Mazzini, Montegazza, Homer, Dante (din *Divina comedie*), Tassoni, etc.; un **Dicționar etimologic de termeni medicali**, p. 300, **Fragmente** din Ossian; reluând seria manuscriselor este menționat un caiet (mss. 371) cu extrase din Del Chiaro, datat în Florența, 28 oct. 1872, parțial deteriorat, cu extrase din capitolele IX-XVI din *Istoria delle moderne rivoluzioni de la Valachia*, apărută la Veneția în 1718; **Diuarul** din 1874 (mss. 372), Turin, Italia; **Note biografice** din viața lui Tit Livius, Plinius cel Tânăr, Curtius Rufus, Cicero, etc.

O parte din manuscrise se găseau la data când Mircea Popa, realiza cercetarea pentru studiul referitor la cărturarul Artemie Anderco, în posesia dr. Al. Culcer din Târgu Mureș: **Diuarul** din 1872, Turin, Italia, cu 255 de pagini, în cerneală și legat; **Fragmente** din **Diuarul** pe anul pe anul 1873, scrise cu creionul într-un caiet miscelaneu, care după aprecierea lui Ilie Dăianu ar cuprinde călătoriile în Moldova;

respectă întotdeauna notația zilnică, fiind relatări la o oarecare distanță față de evenimente, ceea ce le conferă o anumită cizelare în detrimentul spontaneității. De altfel critica literară îl așează pe Artemiu Anderco în rândul memorialiștilor a cărui preocupări se situează mai degrabă în sfera socialului. Deși gândirea s-a are ecouri iluministe, scrisul său se înscrie în curentele națiunii române din vremurile în care a trăit: poporanismul și semănătorismul. Majoritatea confesiunilor sale autobiografice depășesc însă caracterul intim, particular de document sufleteș devenind surse de referință pentru foaia de temperatură a vremii, mai cu seamă la procesul de formare a intelectualității românești în școlile Apusului din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

În dintâiul jurnal scris în limba română, cel din 1872, abundă meditațiile asupra sortii poporului român îngemănate cu sugestii de îmbunătățire a condiției sale materiale, pe care i le induce compararea neîncetată cu realitățile din Italia: „Să trăiești în mijlocul unui popor liber, între un popor cult, să vezi lățirea ideilor democratice, republicane, să observi încercările, emulațiunea de a sta în toate paralel cu ceilalți, să vezi mișcare, viață, entuziasm – apoi să faci asemănare cu cele de acasă, cu conaționalii tăi și să simți durere, rușine, ca fiu al poporului acelui măreț roman, pentru degenerarea noastră. La noi și între noi, astăzi domnește nepăsarea și capu-plecarea; ideile stamnează, cugetarea, curajul, valoarea antică pierdute. «Sângele fiilor tăi s-a corupt, inima lor a îmbătrânit!». Ce drept, ce adevăr!”¹ Cultura și educația vor deveni energiile existenței poporului român, cultivate cu grijă, ele vor deveni renume al acestui popor.² Impresiile sale au fost notate de această într-un mediu aparte de cel care-i guvernase existența până atunci. Orașul

albumul intitulat **Profesorii mei**, manuscris miscelaneu din 1876 cu lapidare caracterizări ale foștilor săi profesori.

Ținând seama că **Ziuarul de pe anii 1874-1877** a fost publicat în parte de Nicolae Iorga, Mircea Popa conchide că nu a identificat jurnalul din limba maghiară **Viszaemlékezések**, un volum de format mic din 1872 cu note istorice despre originea românilor și a diasporei românești și notițele sale lingvistice pentru **Gramatică**, precum și probabil **Ziarul** din 1877, incomplet și nelegat, pentru a întregi seria celor văzute de Iulie Dăianu. Autoarele **Dicționarului biobibliografic** preiau aproape nemodificată informația sistematizată de Mircea Popa, ordonând doar cronologic seria manuscriselor lui Artemie Anderco.

La DJMMAN se păstrează doar câteva însemnări din vremea studenției, din anii 1872 și 1875, mai exact 5 carnețele de format mic, cu câteva file fiecare, două în limba italiană și cinci în limba română, conținând notițe de zoologie, botanică, medicină naturistă, substanțe cu uz farmaceutic și patologie generală; informațiile conținute interesează istoria argoului medical sau al biologiei (DJMMAN, Fond 22, Colecția Anderco –Cuza, dosar 1)

¹ **Ziuarul** din 1872 aflat în posesia dr. Al Culcer, p.23. *apud* Popa, Mircea, *op. cit.*, p.

Torino devenise un centru important al emigrației românești, potențat și de faptul că aici se înființase prima catedră de limba română dintr-o universitate italiană de la care profesorul Vegezzi – Ruscalla întreținea o puternică atmosferă de românism. Ea a fost intensificată de stabilirea doctorului I. C. Drăgescu la Torino, un pașoptist întârziat, refugiat din imperiu, fiind urmărit pentru publicarea romanului său **Noaptele carpatine sau istoria martirilor libertății**, la Pesta 1867, roman în care se face apologia luptei pentru drepturi naționale a românilor.¹ Astfel că la sosirea sa în Italia, la Turin, Artemiu Anderco, găsi colonie românească destul de puternică, a cărei nucleu îl constituia studențimea, în rândul căreia se numărau moldovenii A. Cristodulo, Constantin Bobeica, și N. Bădărău, muntenii Argenti, Glod, Crețiu, Chercea, Parusiev, Teodorov, Cendrianu și Faur M. Marinescu și ardelenii I.C. Drăgescu, C. Botezan și Iuliu Gyengye, cel din urmă fiind maramureșean. Atrăși de ideile promovate de risorgimentul italian, unitatea națională și republică, aceștia vor acționa în acord cu aceste idei. Benefice pentru studentul maramureșean vor fi prietenii legate cu I. C. Drăgescu și cu italienii Durio, Caselli și Marescotti, cu sardinienii Domenico Quadu, Giovanni Massina și Luigi Piga, toți garibaldieni și mazzinieni convinși. În acest mediu își propune să realizeze prima sa operă (denumită de el „saggio”), o Gramatică română, întrucât, spune el: „la noi în gramatică, ca și în dicționarul domnește haos”.² Precaritatea limbii și literaturii, a fost sesizată, asemeni altor cărturari români care au frecventat școlile Italiei. Premisele pentru această orientare o avuse încă din familie, așa că, chiar de la sosirea sa în Italia începuse elaborarea unui instrument necesar deocamdată perfecționării sale, un caiet **Dicționarul și notițe de gramatică** cuprinzând glosare de termeni românești cu corespondentul lor maghiar și italian, util și pentru deprinderea unei limbi române frumoase, literare, neglijată în timpul studiilor sale în școlile maghiare. În acest scop extrage fraze întregi din revistele din țară ca: **Federațiunea, Familia, Românul, Convorbiri literare, Gura satului**, etc. sau din opere și articole ale unor scriitori și oameni de cultură ca: M. Cirla, Em. Mocioni, V. Pop, D. Bonciu, I. Fekete Negruțiu, Cezar Boliac, T. Cipariu, I. Slavici, B.P. Hașdeu, V. Alecsandri, Odobescu, I. Vulcan, Aron Densușianu, I.C. Drăgescu etc. Scopul declarat era nu numai o cultură filologică, ci și una literară. Depășind stadiul învățării limbii italiene, Artemiu Anderco își propune pentru realizarea proiectului gramaticii un plan amplu de documentare, cerând din țară, în repetate rânduri felurite lucrări filologice și gramaticale ale unor autori consacrați: Cipariu,

¹ Popa, Mircea, *Din activitatea lui I.C. Drăgescu în Italia*, în *Centenar muzeal orădean*, Oradea 1972, pp. 347-356

² Iorga, Nicolae, *op.cit.*, p.94

Heliade, Titu Maiorescu, iar în paralel întreprinde ample investigații în bibliotecile italiene, citind și conspectând din lucrările lingvistice moderne, recunoscute pe plan european, care prin mulțimea și diversitatea titlurilor studiate, îndreptătesc interesul pentru această latură a activității lui, într-o perioadă de pionierat lingvistic pentru noi.¹

Era deopotrivă interesat și de cercetarea istoriei poporului român și chiar de istoria literaturii. Pe lângă studiul istoricilor latini, în unul din caietele sale, Ilie Dăianu semna existența unor **Studii asupra românilor împrăștiați**, a unor cercetări asupra originii românilor după modelul consacrat de corifeii Școlii ardelenе și o proiectată lucrare intitulată **Românii în literatura italiană**. Pentru cea din urmă, privind partea de istorie, începuse documentarea realizând conspecte din Del Chiaro, **Storia delle moderne rivoluzioni della Vallachia**, din Analele lui Tacit privind istoria dacilor, din Ciro Spontoni **Historia della Transivania**, apărută la Veneția în 1638 sau din **Simpliciano Bizozeri din Notizia particolare di Regio d'Ungheria**. O parte din documentația culeasă de Artemiu Anderco fusese folosită de I.C. Drăgescu, într-un articol publicat în Federațiunea din decembrie 1872. În scopul realizării unei documentări cât mai extinse a folosit orice prilej de a vizita bibliotecile Italiei (Florența, Roma, Pistoia, etc) folosind ocaziile oferite de vizitele făcute la invitațiile prietenilor săi chiar vizite de studii întreprinse special cu acest scop.²

La Torino se preocupase și de popularizarea limbii române și a ideilor daco-românismului, învățând pe colegii și apropiații săi italieni limba română și întreținând o bogată corespondență cu diverși colegi și oameni de cultură italieni, devenind cunoscut și apreciat între colegii și prietenii români și italieni pentru atitudinea sa dezinteresată.³

Însă cea mai interesantă și mai revelatoare latură a activității sale rămâne cea de pe tărâm literar, pentru care avea o înzestrare deosebită. Preocupările sale devin evidente începând cu manuscrisul din 1870-1873 intitulat sugestiv **Mozaic literar**, fiind o oglindă fidelă a lecturilor sale. Citea și conspecta tot cei cădea în mână, de la Cantemir și Miron Costin, până la Slavici și Odobescu, și de la Ovidiu și Dante până la Carduci și Montegazzo. Cea mai mare parte a acestui caiet sunt umplute cu versuri din Vergiliu (**Eneida**), Ovidiu (**Tristele**), Horațiu (**Odele**), Petrarca (**Canzonierul**), Dante (**Infernul**), cât și Tasso (**Ierusalimul eliberat**) și Manzoni (**Găleata răpită**), Carduci, însoțind uneori versurile cu comentarii atestând deja rafinament și gust deja formate. Cel mai prețuit dintre autorii italieni

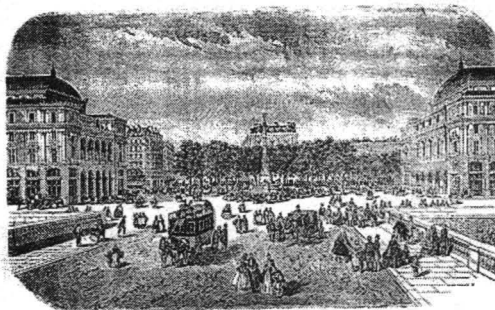
¹ Popa, Mircea , *Un cărturar maramureșean...*, pp. 288-290

² *Idem*, pp.291-292

³ *Ibidem*, p. 293

rămâne însă Dante, a cărui **Infern, Paradis și Purgator** îl incită la comentarii literare sau reflexii filologice.¹

Jurnalul publicat de Nicolae Iorga, cuprinde notațiile sale din

FANTA CHATELAIN IN PARISU

anul de dinaintea morții sale, un an dens în evenimente culturale în viața sa personală: studii și călătorii, cu alte cuvinte o viață intelectuală deosebit de intensă, punctată uneori de presimțiri morbide. Începutul anului 1876 îl găsi călătorind. La începutul lunii ianuarie vizita Neapolele și

împrejurimile, Pisa, Geneva. Vacanțele de Paști și le petrecu împreună cu colegul său Bobeica în două localități rurale ale Italiei de nord, Buronzo și Caluso. După încheierea examenelor călătoria spre Paris în a doua jumătate a lunii iulie și întâlnirea cu Parisul. În timpul verii vizitează și împrejurimile Parisului. Din Paris descinse într-o excursie la Bruxelles și Liège în Belgia unde se întâlnește cu alți studenți bursieri ai societății Transilvania, aflați la studii în această parte a Europei. La începutul lunii noiembrie părăsește Parisul cu destinația Torino și apoi Roma. Acesta este pe scurt itinerarul acestui june student în timpul anului 1876.

Tot acest itinerar este orientat de permanenta sa raportare la spațiul Maramureșean, devenit poate întâiași dată un topos literar. Acest Maramureș este dominat de figura centrală a tatălui, căruia îi realizează un interesant portret literar. Tatăl este cel care dă imbold dar și moderează o nepotolită sete de cunoaștere a tânărului umanist maramureșean pornit să absoarbă întreaga cultură occidentală, pe care apoi să o răsădească în acel Maramureș, devenit *axis mundi* al devenirii sale.

¹ *Ibidem*, p. 294

Prof. pensionar Elena Furnică

Vișeul de Sus

Când am părăsit acele locuri binecuvântate în care am trăit și am muncit 33 de ani, știam că nu voi mai reveni decât sporadic și în grabă, ca musafir, deși o parte din sufletul meu a rămas pentru totdeauna acolo. Cum puteam uita că atunci când am pășit

prima dată pe pământul, ca un colț de rai, al Maramureșului m-a adoptat ca pe propriul copil rătăcit, iar eu parcă îmi regăsisem „paradisul pierdut”? Nutream la speranța și nu bănuiam de unde se va ivi ocazia să mai revin măcar cu gândul, ori cu cuvântul și cu ce mai rămăsese viu în sufletul meu, să pot povesti pentru eternitate ceea ce însemna Maramureșul așa cum l-am simțit eu; și, ca un miracol, întâmplarea s-a ivit prin acest modest omagiu, într-un fel extrem de omagial, ce pot să-l aduc unui poet mai puțin cunoscut, dar legat și dăruit sufletește Maramureșului – VALERIU BORA.

Eram de 14 ani profesoară de Limba și literatura română la Liceul Teoretic din orașelul Vișeu de Sus, jud. Maramureș. Prin natura profesiei studiam și predam elevilor viața și activitatea marilor scriitori. Era o perioadă în care un suflu de libertate spirituală ne-a impulsionat activitatea dincolo de limitele unei ideologii ce ne marcase adolescența și tinerețea. Încercam să recuperăm noi, profesorii, predând elevilor ceea ce descopeream pentru prima dată fascinați, în complexitatea literaturii naționale și universale. În această atmosferă de emulație intelectuală (în general) și literatură (în special) mi-a fost dat să-l cunosc pe Valeriu Bora prin corespondența ce am întrebuințat-o cu dânsul pe parcursul câtorva luni din anul 1974.

Înainte de a relata „povestea” și semnificațiile acestei corespondențe îmi îngădui cu această ocazie să mulțumesc și să aduc un omagiu corpului profesoral al Liceului din Vișeu de Sus din acea perioadă, cu precădere colegilor mei de la catedra de Limba și literatura română, care au făcut posibilă acea efervescență intelectuală cu repercusiuni pe termen lung în cadrul liceului, al orașului și chiar al zonei; mulți dintre aceștia își desfășoară și azi

activitatea cultural-educativă sau de cercetare deși, ca și mine, sunt de câțiva ani buni pensionari.

Corelată cu activitatea didactică și culturală din cadrul liceului și ca o completare a preocupărilor înalt-intelectuale, remarcabilă era participarea noastră la manifestările artistice de la Casa de Cultură a orașului, instituție de prestigiu din oraș și din zona Maramureșului. În perioada respectivă (1965-1975) se afla la cote destul de înalte, fiind recunoscută chiar la nivel național și european; în acest sens un loc aparte îl ocupa activitatea corală, mai ales Corul de femei, alcătuit în mare parte din cadre didactice, dirijoare fiind doamna profesor Maria Mihalca; prinos de recunoștință și pentru aceasta Doamnă a activității corale din Vișeu! Îmi îngădui de asemenea să sugerez a se evoca într-o lucrare adecvată activitatea corului de femei din oraș ca să nu se piardă o tradiție care poate oricând să renască atâta timp cât cele care i-au creat fala pot povesti.

Mi-am îngăduit această paranteză și pentru faptul că am fost membră a acestui cor, iar episodul corespondenței mele cu Valeriu Bora este oarecum legat de acesta.

În iarna anului 1974, pe adresa Casei de cultură din oraș a sosit o scrisoare mai puțin obișnuită din textul căreia rezulta admirația expeditorului pentru Corul de femei din Vișeu. Auzise cu totul din întâmplare o înregistrare radio cu cântece interpretate de acesta, fiind impresionat și de comentariile pe marginea emisiunii, reținând cu emoție numele orașului: Vișeu de Sus, județul Maramureș. Rezulta de asemenea din scrisoare că Valeriu Bora (căci acesta este numele expeditorului!) era mândru să se recunoască originar din aceste locuri, relatând totodată într-un stil de-a dreptul impresionant detalii referitoare la această origine. Scrisoarea sa era redactată într-o caligrafie impecabilă. Directorul Casei de cultură și metodistul cu activitatea corală (care este soțul meu, Ion Furnică), au sugerat ca una dintre noi să adreseze un răspuns de mulțumire domnului Bora. Pentru că din conținutul scrisorii rezulta că domnul Valeriu Bora nu era un oarecare, din unele afirmații reieșind că într-o anumită perioadă din viața sa s-a aflat în preajma unor mari scriitori din perioada interbelică, m-am oferit eu să redactez această scrisoare din partea Casei de cultură, dar adresându-i și în nume personal câteva rânduri, solicitându-i mai multe amănunte despre activitatea sa și amintiri despre marii scriitori pe care i-a cunoscut. Mi-a răspuns prompt și cu un entuziasm de nedescris, astfel începând corespondența mea cu dânsul, care a durat câteva luni (până în iulie) al anului 1974. a fost întreruptă din motive independente de voința noastră, mai precis mi s-a interzis să mai corespund cu dânsul. Atunci când a observat că nu îi mai răspund la scrisori dânsul a

bănuirile, afirmând în ultima ilustrată ce mi-a expediat-o: „hidra cea cu multe capete”.

Nefiind în stare să evaluez cât de periculos putea fi (mai ales pentru dânsul) să continui să-i scriu, am încetat corespondența, n-am mai vorbit nici cu colegii, nici cu elevii despre Valeriu Bora, așa cum am făcut pe parcursul corespondenței, entuziasmată și copleșită de personalitatea celui pe care întâmplarea a făcut să-l descopăr. Cu atât mai mult cu cât intenționam să fac tot posibilul ca să-l cunosc personal, bănuind că e destul de în vârstă (din relatările din scrisori am aproximat că era trecut de 85 de ani), eram decisă să-l întâlnesc pe acest om care era o adevărată arhivă vie și de o sclipitoare tinerețe spirituală. Dar n-a fost să fie!!

Nu peste mult timp (mai precis după cinci ani), întâmplător, am aflat că Valeriu Bora nu mai este! N-am încetat să mă gândesc la posibilitatea de a afla amănunte despre dânsul și de a valorifica în vreun fel corespondența și materialele ce le aveam. Nu puteam face asta decât deplasându-mă personal în localitatea Șibot, jud. Alba, unde a locuit, lucru care nu îndrăzneam să-l fac fiindu-mi teamă, mai ales după 1980 când mijloacele de urmărire se înăspriseră.

După 1989 după ce ne-am mai dezmeticit din bulversantele schimbări ce s-au produs în viața noastră, ieșind la pensie, părăsind așa cum am spus mirificele locuri ale Maramureșului, dispunând de mai mult timp liber, în clipele de răgaz intelectual, îmi revenea în preocupările mele episodul corespondenței cu Valeriu Bora și dorința de a-l valorifica. Nu știam cum să procedez pentru că a mă deplasa pentru a afla necesarele informații era greu din alte puncte de vedere. A intervenit iar o întâmplare care m-a încurajat și m-a impulsionat în acest sens. Aflându-mă în vizită la Vișeu, am aflat de înființarea Muzeului etnografic al orașului, un vis împlinit al fostului meu coleg de la Liceul din oraș, prof. Ion Țelman. M-am dus să-l felicit și să vizitez muzeul, iar dânsul, cunoscând episodul corespondenței mele cu Valeriu Bora, mi-a cerut pentru muzeu ceea ce se preta pentru expunere, sugerându-mi totodată să încerc să valorific tot ce am de la dânsul redactând materialul de față. Țin să-i mulțumesc pe această cale pentru sugestie și pentru efortul depus pentru materializarea acestei idei. Primul lucru la care m-am gândit, referitor la realizarea acestui material, era să contactez o minimă sursă în afara celor ce le dețineam din corespondența cu dânsul, să iau cumva legătura cu cineva dintre cei ce l-au cunoscut personal pentru a compara cât de cât cu ceea ce cunoșteam. În marile lucrări literare ce le-am consultat, unde ar fi trebuit să figureze cu lucrările ce i-au aparținut în perioada interbelică, n-am găsit nimic. Am recurs la telefon și la corespondență. Am contactat telefonic Primăria com. Șibot, jud. Alba, solicitând să-mi furnizeze o sursă autorizată și cât de cât competentă

din care aş putea obține informațiile ce mă interesau. Și într-adevăr am găsit această sursă în persoana dl. prof. pens. Mițariu Ion, cu care am luat legătura mai întâi prin telefon și apoi prin scrisori. A fost foarte amabil și mi-a scris cele ce urmează: „Urmare a scrisorii Dvs. În legătură cu profesorul Valeriu Bora vă comunic cele ce urmează. Fac înaintea câteva precizări: eu am scris o monografie a localității noastre. Ca o completare a monografiei am scos o broșură în care am dorit să evidențiez dimensiunea culturală a satului, în care am nominalizat toți intelectualii cu studii superioare ridicați din rândul colectivității sătești (...) în decursul sec. XX. Despre prof. Valeriu Bora am cules următoarele informații pe care le-al cuprins în lucrare astfel: Valeriu Bora, profesor și scriitor, născut în 1880 (? n.m.) la Crivobaria în Banat, decedat în 1972 (?) la Șibot. A devenit șibotean prin adopție, căsătorindu-se cu Emilia Zaharie. Pregătire teologică la Blaj, fiind hirotonit preot greco-catolic, iar după Marea Unire a fost profesor de educație fizică la Liceul „Aurel Vlaicu” din Orăștie până la pensionare când se stabilește la Șibot. Aici, timp de aproape un sfert de secol a desfășurat o intensă activitate pentru ridicarea culturală a satului. Valeriu Bora a fost un intelectual autentic, dar, din ignoranță, colectivitatea sătească și-a format despre el o imagine deformată, văzând doar ceea ce în mod fatal este legat de bulgărele de țărână din care suntem alcătuiți. Neînțelese i-au rămas gândurile și cugetarea, sătenii noștri văzând doar pe bătrânul gârbovit și zgribulit de frig iarna în hainele sărăcicioase pe care le purta tot timpul anului și cu care a și fost înmormântat. S-a stins din viață pe un pat de spital din Cugir, neștiut, neînțeles și nejelit de nimeni, ducând în mormânt amărăciunea unei vieți trăite în mari lipsuri și privațiuni.

A debutat în literatură cu cărțulia „*Truda noastră*”, apărută în 1917 la Arad. În 1922 tipărește la Orăștie volumul „*Visează pământul*”. În 1928 publică la Sibiu volumul de versuri „*Când purtam cu mine soarele*”, urmat în 1939 de „*Imperiale*” și tot aici, în același an, volumul „*Drapele și lauri*”. A semnat pe rând în paginile unui însemnat număr de publicații: Unirea (Blaj), Românul (Arad). Drapelul lui Valeriu Braniște, Gazeta Hunedoarei (Deva), Societatea de mâine (Cluj), Țara și Dacia Traiana (Sibiu), Țara noastră a lui Goga, Neamul românesc condus de N. Iorga, Eu și Europa (Deva), Gândirea (Cluj), Mișcarea literară, a cărui director a fost Liviu Rebreanu. La acestea se adaugă toate publicațiile vremii din Orăștie. A întreținut legături cu scriitorul Liviu Rebreanu, cu N. Iorga, Emil Isac, cu academicienii Perpessicius și Agârbiceanu, cu compozitorul I.D. Chirescu (care i-a pus pe muzică „*Oratoriul Horea*” și alte poezii), cu istoricul Vasile Netea. A purtat o îndelungată corespondență cu Liviu Rebreanu, care în câteva rânduri l-a vizitat la Orăștie și i-a fost naș de botez fiicei sale Tatiana Ștefania Bora. A corespondat cu episcopul Iuliu Hossu. A

participat la Marea Unire de la 1 Decembrie 1918 la Alba Iulia unde a recitat poezia, creație proprie, „La Alba Iulia” (? n.m.) (...). scrisoarea domnului Mițariu are și un post scriptum pe care de asemenea îl reproduc: „Întreaga activitate literară a prof. Bora cuprinsă în modesta sa bibliotecă: cărți, care i-au apărut, colecție din publicațiile vremii, corespondență etc. sunt în posesia prof. univ. Ion Iliescu de la Timișoara, fost profesor la Liceul din Orăștie. Materialele i-au fost puse la dispoziție de însuși Valeriu Bora, care apoi îmi mărturisea dezamăgirea sa față de prof. Iliescu, care nu i-a acordat nici un fel de considerație. Se vede că și la casele mari recunoștința e floare rară!”.

Am reproduș aproape în întregime scrisoarea domnului prof. Mițariu, pentru că este singurul material ce-l am de la o altă persoană, remarcând atât acuratețea prezentării datelor cât și aprecierile de suflet ce le face asupra persoanei domnului Valeriu Bora, atât ca om cât și ca personalitate culturală și literară de excepție în viața satului. M-am bucurat să constat că părerile mele coincid aproape cu cele ale cuiva care l-a cunoscut personal. De asemenea aproape tot ce am aflat din scrisorile ce le-am primit de la dânsul corespundeau cu datele ce mi le-a furnizat dl. Mițariu. Datele privind perioada de viață însă cred că nu corespund realității (le-am și pus sub semnul întrebării în textul scrisorii), deoarece anul morții nu poate în nici un caz să fie 1972 pentru că eu am corespondat cu dânsul în anul 1974, iar anul nașterii încă nu poate fi 1880, pentru că dintr-una din scrisori rezultă că a absolvit Gimnaziul român greco-catolic din Blaj în anul 1911, deci nu putea avea 31 de ani la absolvirea gimnaziului. Mi-am exprimat nedumerirea într-o scrisoare către dl. Mițariu (ultima), dar n-am primit răspuns. Aproximez de aceea personal perioada de viață 1890-1974 sau 1975. așa cum rezultă din post-scriptumul scrisorii domnului Mițariu, și cum știam de altfel și dintr-una din scrisorile dânsului, mai multe informații puteam obține de la dl. prof. univ. Ion Iliescu de la Timișoara, dar n-am luat legătura cu dumnealui. Se înțelege așadar din cele relatate până acum, că ceea ce voi încerca să evidențiez privind personalitatea lui Valeriu Bora se bazează pe observațiile personale și reflecțiile mele pe marginea destăinuirilor din scrisorile și din materialele ce le am de la dânsul (expediate prin poștă în perioada cât am corespondat). Poate voi repeta unele date din scrisoarea dlui. Mițariu în măsura în care am considerat necesară completarea lor cu altele – furnizate de însuși Valeriu Bora.

S-a născut în comuna Crivobara, jud. Timiș dintr-o familie de preoți din moși-strămoși. În total au fost în familia sa zece preoți: bunicul, Ioan Bora, a fost mare latinist, iar tatăl, Vasile Bora, preot în comuna natală. Strămoșii erau originari din Maramureșul istoric, zona Vișeu, lucru care era cunoscut din tată în fiu și de care familia era

mândră. Așa cum atestă documentele istorice (Cronica Hurmuzachi) strămoșii fuseseră distinși cu titlul „**Nobili de Vișău**”, cu timpul fiind nevoiți să pibegească din aceste locuri din cauza înăspririi ocupației străine.

A absolvit cursurile Gimnaziului român greco-catolic din Blaj, avându-l coleg printre alții pe Aron Cotruș, iar printre profesori pe Iuliu Hossu, fiind hirotonit preot greco-catolic. Nu știu dacă a practicat preoția, pentru că încă din perioada gimnaziului (1910) a început să colaboreze cu articole și versuri la diferite reviste și ziare începând astfel o prodigioasă activitate publicistică și literară. Așa cum povestește într-una din scrisori, în perioada gimnaziului a fost impresionat de personalitatea marelui istoric Nicolae Iorga care, în vizitele sale prin Ardeal a trecut prin Blaj, poposind chiar la școala unde era dânsul elev. În caietul ce-l am cu amintiri și versuri omagiale dedicate marelui patriot sunt detaliate toate relațiile și corespondența cu N. Iorga.

Va deveni unul din cursanții celebrei Universități Populare de la Vălenii de Munte și chiar un apropiat a lui Iorga în perioada de după Unire. A publicat articole elogioase la adresa marelui istoric și om politic al momentului în ziare din Ardeal. În 1922 publică în ziarul „Solia dreptății” de la Orăștie articolul „*Să mergem cu toții la Vălenii de Munte, Noul Ierusalim românesc*”, articol care a fost reprodus la loc de frunte în ziarul lui Iorga „*Neamul Românesc*”. În scrisori Iorga i se adresa cu „Stimate domnule coleg!”.

A participat activ la Marea Unire recitând în fața mulțimii la Alba Iulia versuri proprii dedicate acestui eveniment (poezia „*Un cântec nou, național*” – titlul specificat de autor).

A desfășurat o bogată activitate publicistică și editorială. Dintr-una din cărțile ce i-au apărut rezultă că a avut o perioadă editorială proprie. A colaborat la majoritatea ziarelor și revistelor de prestigiu din Ardeal și din Țară, în perioada de după Unire, fiind un apropiat al marilor scriitori din perioada interbelică. Așa cum am dedus din destăinuirile sale din scrisori și cum rezultă și din scrisoarea domnului Mițariu, o legătură specială a avut cu Liviu Rebreanu, fiind prieteni de familie. Printre materialele ce mi le-a trimis dețin o fotocopie după o fotografie în care apare alături de marele romancier în anul 1925 (originalul se află la Muzeul „Liviu Rebreanu” din comuna Târlișua, comuna natală a romancierului).

O parte importantă din viața și activitatea sa este legată de orașul Orăștie, unde a funcționat ca profesor de educație fizică până la pensionare când s-a stabilit în comuna Șibot. La Orăștie a desfășurat o prestigioasă activitate de culturalizare, a fost mai ales legat de activitatea artistică și corală din oraș. Ca dovadă a acestei activități mi-a expediat o broșură apărută în 1968 cu ocazia

centenarului corului din Orăștie. Din materialele publicate în această broșură rezultă că o perioadă (1925) a fost chiar dirijorul corului. Printre personalitățile care au colaborat pe parcursul timpului la acest prestigios cor figurează Veturia Triteanu (soția lui Octavian Goga), Tiberiu Brădiceanu, Filaret Barbu și I.D. Chirescu, un apropiat a lui Valeriu Bora așa cum rezultă dintr-un articol publicat în broșură de marele compozitor. Cu compozitorul I.D. Chirescu a întreținut de asemenea o bogată corespondență de-a lungul timpului colaborând cu versuri pentru compoziții muzicale (Oratoriul Horea). Dețin una din scrisorile compozitorului către Valeriu Bora. A corespondat și cu istoricul Vasile Netea din scrisorile căruia de-asemeni dețin una.

Tot legat de amintirile sale despre „*Orăștia seculară*” așa cum numește poetul orașul său drag, rezultă din scrisori și din câteva poezii ce mi le-a expediat, că se pregătea pentru a participa la sărbătorirea a 750 de ani de atestare documentară a orașului în septembrie 1974. Nu știu dacă a apucat. A scris cu această ocazie două texte poetice ce mi le-a reprodus în scrisori, care au fost puse pe muzică de compozitorul I.D. Chirescu și de prof. Ioan Pop de la Liceul „Aurel Vlaicu” din Orăștie (nepotul poetului). Aceste poezii, ca de altfel toate poeziile omagiale ale lui Valeriu Bora, dovedesc sincer și înalt simțământ patriotic. Privind activitatea sa literar-artistică (poezia) dintr-o listă ce a făcut-o pe coperta improvizată a singurului volum tipărit ce mi l-a trimis „*Când purtam cu mine Soarele*”, rezultă că i-au apărut între 1920-1939 următoarele volume: „*Visează pământul*” (1920), „*Când purtam cu mine Soarele*” (1928), „*Omagiu dascălilor*” (1932), „*Drapele și lauri*” și „*Imperiale*” (1939), acestea, specifică autorul, nepuse în vânzare. După această dată n-a mai publicat nimic din mărturisirile sale înțelegând că atât condițiile în care a trăit după 1945, cât și anumiți oameni de care ar fi depins publicarea creațiilor nu l-au ajutat. La lista cu volumele tipărite a adăugat o alta cu operele create până la data când a început corespondența. Îndeplinesc o datorie sacră reproducând această listă așa cum a scris-o autorul, poate cu „pană” de moarte: „Cu Liviu Rebreanu spre noile culmi etern însoțite” (versuri) cu o prefață de Ion Agârbiceanu, „*Parentalia*” (versuri închinare mamei mele), „*Tragica singurătate*” (versuri), „*Mâne...*” (versuri), „*Zile și Oameni*” (versuri autobiografice), „*În umbra pomilor înfloriți*” (versuri), „*Omagiind pe Aron Cotruș*” (versuri), „*Clopotul de aur*” (feerie – basm în versuri), „*Meșterul Manole*” (dramă în versuri), „*Flamurile universale ale păcii*” (versuri), „*În amintirea genialului savant mondial N. Iorga*” (versuri), „*În satul fără oameni*” (versuri), „*Albinelor*” (versuri omagiale) etc. etc. (am reprodus cuvânt cu cuvânt, precum și semnele de punctuație ale autorului). Dintre acestea mi-a trimis trei caiete cuprinzând opera în versuri „*Zile și Oameni*” și unul cu versurile omagiale și amintirile

dedicate lui N. Iorga. Precizez că toate materialele ce mi le-a trimis sunt riguros date și însoțite de dedicații din care rezultă entuziasmul, recunoștința și mulțumirile adresate pentru interesul ce l-am manifestat pentru activitatea sa pe parcursul corespondenței. Însoțind datarea cu locul unde trăia și își desfășura activitatea (com. Șibot, din jud. Alba), de multe ori adăuga expresia „Noul Pont Euxin” din care am dedus că se considera un exilat al destinului. De altfel și din scrisoarea domnului Mițariu se înțelege această condiție pe care și-o asuma.

Înainte de a încerca să fac unele aprecieri asupra creației sale poetice, cred că trebuie să-mi explic ce cred eu că a constituit în scrisul lui Valeriu Bora, puterea de a atrage admiratori (dintre care unii scriitori celebri, după propriile mărturisiri), deși la prima vedere pare numai un împătimit versificator. Din singurele exemple ce le am la îndemână (cele specificate mai sus) și nerecunoscând nici un alt comentariu asupra poeziilor sale decât foarte puține aprecieri reproduse de însuși autor ca aparținând unor mari scriitori (Rebreanu, Blaga, Acad. Perpessicius, Agârbiceanu) mi-am format totuși o părere despre ceea ce constituie valoarea artistică, așa zice mai degrabă harul creator al lui Valeriu Bora. În primul rând se remarcă o mare dexteritate în mânuirea limbii atât literare cât și populare. Deși majoritatea versurilor din caietele ce le am de la dânsul au caracter autobiografic sau omagial, se observă o continuare a măiestriei dovedite în prima parte a creației poetice, acea îmbinare a stilului ce cred că e specifică întregii sale creații: clasic, modern și popular.

Din singurul volum ce îl dețin, din cele tipărite, „*Când purtam cu mine Soarele (poeme fără înger)*”, apărut la Sibiu în 1928, am dedus că a fost influențat de stilul poeziei moderne, atât în conținut cât și în formă, reușind să stăpânească în mod fericit rigorile versificației moderne. Într-una din scrisori afirma faptul că unul din criticii vremii, care semna în prestigioasa revistă „Facla” recenzându-i primul volum de poezii „*Visează pământul*” apărut în 1920, l-a situat ca poet între Blaga și Goga, luând în considerare, cred, tocmai această îmbinare de stiluri. Evidențind câteva aspecte de imagistică din volumul „*Când purtam cu mine Soarele (poeme fără înger)*”, al cărui titlu a fost apreciat de L. Rebreanu, se remarcă preocuparea poetului pentru abordarea temelor profunde ale mării literaturi dintotdeauna: amprenta Timpului asupra omului și naturii, relația omului cu Divinitatea, sentimentul zădărniceii etc. Se distinge încă la Valeriu Bora o anumită aplecare spre simplitate, spre omenescul acestor stări. Nu te întâmpină acea tristețe metafizică specifică lui Blaga sau acea complexitate sfâșietoare din poeziile lui Arghezi ci o dulce și asumată compătimire și autocompătimire față de condiția firească, dată, a omului în Univers. Aș îndrăzni să consider o

apropiere între tonul ce se degajă din poeziile sale și sentimentul de jale din creația populară. Nu mai departe decât imaginile din poezia ce dă și titlul volumașului, pe care o redau în întregime:

„În primăvara aceea
În care, întâia oară în mine am privit
Îmbelșugate grânele
Spre glie-și aplecau îngândurate spicele -
Cumpăna fântânii, hăt, departe -
Și carele-ncărcate
Era așa precum le văd copiii mici în carte.
În primăvara aceea
De cântece și doruri mari ce-n mine le aflai
Cu apele
Cu codrii tineri, prieten mă legai,
Și pe toate căile
Purtând cu mine soarele, umblai.
Mi-ai fost viața fagure de visuri.
Dar azi, în ceasul meu târziu
Sărac de prieteni și de fapte,
Îmi cânta toate clopotele deznădejdi
Și plâng cu mine toate sufletele moarte.
Odinioară cunoscui un nume
Dar, vai, nu fu al meu,
Ci al lui Bunul Dumnezeu.
Pe cea din urmă pagină din cartea mea am scris
Psalmul cel mai trist, de moarte, din care-au fost odinioară
Doar eu am mai rămas de veghe, ca o cruce-ntre hotare”

Nu mă hazardez într-un comentariu detaliat și complet al poeziei, deși ar merita și mă tentează, dar încerc să scot în evidență semnificația unor imagini care m-au impresionat și care ilustrează caracteristicile menționate mai sus. Începând cu titlul se remarcă sentimentul unui regret estompat (perfectul simplu „purtam”) față de un trecut plin de căldură și aspirații: „Mi-a fost viața *fagure de visuri*”. Poetul ia asupra-și destinul potrivit al semenilor săi: „Doar eu am mai rămas de veghe *ca o cruce-ntre hotare*”.

Aș mai reda o singură poezie, de o sclipitoare originalitate privind sentimentul zădărniceii „*Pace sfântă tuturor zădarnicilor*”:

„Am îmbătrânit de visuri și dureri.
Giulgiul anilor de ieri
Mă înfășoară ca pe-un om sărac
Găsit între hotare;
La căpătâiul vieții am îngenuncheat
Cu mâinile-mpreună a iertare.
Prelung cântară toate clopotele păcii

Și nimeni, nimeni,
N-a aruncat pe glia dorurilor mele
Nici o mână de țărână
Toate faptele de bine s-au sfârșit,
Și nici un om în casa mea nu a venit.
Cu fiecare seară care trece
Cu fiecare toamnă tot mai rece
Mă-ncarc cu toate întrebările
Cu toate înmormântările. Acel ce știe dezlegările
De ce m-a dăruit cu toate depărtările,
Acel ce trece-abisele
De ce m-a dăruit cu toate visele?
Când nu știai un cântec nou de stea
Și nici-o faptă nu-i a mea.
Acum,
Când am îmbătrânit
De visuri și dureri,
Când purtai în brațe toate faptele
Mă văd același om străin, uitat.
Ca-n veacul meu de ieri. Pace sfântă, tuturor zădărniciilor!"

Se remarcă aici acea aplecare a omului spre împăcare cu soarta, asumarea unui destin potrivit dorințelor, aproape mioritic. Volumul cuprinde 28 de poezii, ultimele două fiind dedicate celor doi copii Tatiana și Ovidiu, ambii (așa cum a adăugat poetul ulterior) decedați! Pentru că cea dedicată fiului are harul unui Testament arghezian, o redau ca încheiere a acestui material.

Referitor la cele patru caiete-manuscrise, scrieri realizate între 1961 și 1970, caiete simple, școlarești, dar improvizate ca fiind cărți tipărite, cu un scris ordonat, cu o caligrafie și ortografie impecabile, cu un fel de coperti aranjate ca la tipografie, au un conținut stufos, atât ca formă cât și tematică, dovedind pasiunea obsesivă aproape a autorului pentru povestirea în versuri, dorința de a spune tot ce știe și ce simte. Trei caiete se constituie ca un adevărat roman în versuri (în stil epopeic), intitulat „Zile și Oameni (romanul autobiografic al unei generații)”. Se înțelege intenția autorului de a transpune în operă propriul destin dar raportat simbolic la viața tuturor dascălilor de la sate („apostoli”, cum i-au creionat și alți scriitori în creații remarcabile). Unele dintre episoade sunt interesate, dar în general, lectura devine obositoare prin abundența de explicații și amănunte ne semnificative din viața personajelor. Caietul de creații și amintiri dedicate lui Nicolae Iorga este intitulat „*Durerile Țării și lacrimile lumii – Omagiu și Adorare, Nemuritorului Nicolae Iorga*”, iar data când a fost definitivat este 4 noiembrie 1970, indicând faptul că a fost scris pentru comemorarea tragicului sfârșit al marelui savant și scriitor.

Conține în prima parte douăsprezece poezii omagiale în stil de odă, unele destul de reușite, toate dovedind înaltul simț patriotic al autorului. Abundă însă și în aceste creații amănunte exprimate într-un stil exaltat care diminuează valoarea conținutului. A doua parte a caietului cuprinde relatări despre relațiile sale cu marele istoric. O consider partea cea mai prețioasă dintre toate manuscrisele ce mi le-a trimis. Unele relatări sunt poate inedite și consider că merită să fie cunoscute (dacă nu cumva autorul le-o fi trimis și altor persoane care le-au folosit în nume propriu!). redau din acest caiet câteva versuri dintr-una din poezii („*Legende și Morminte*”):

„Noi,
Ardelenii cei vechi, de demult
În tine, apostole iorga – noi toți am crezut
Cu toată iubirea, cu toată trăirea,
Frângând vrenelnicia,
Noi numai pe tine părinte te-am recunoscut
Tu singur, ardealului drag garanta-i pe deplin
Integritatea unirii fraterne
Și a româniei mari cu avânturi eterne!”

Au trecut peste 30 de ani de când am trăit revelația cunoașterii unui om cu un trecut fascinant pentru condiția modestă a unui simplu profesor de liceu. Recunosc că ceea ce am relatat în acest material reprezintă un punct de vedere limitat la entuziasmul acestei descoperiri. Nici timpul, dar mai ales condițiile precare ale existenței mele, atât în timpul exercitării profesiei, cât mai ales după pensionare, nu mi-au permis să cercetez valorificarea de către alte persoane a personalității lui Valeriu Bora (atât în timpul vieții cât și postum). Consider însă că, ceea ce am relatat în materialul de față se constituie ca o contribuție la recunoașterea postumă a unui om cu suflet mare, dăruit creației și unor înalte idealuri. Din zona în care mi-am petrecut cei mai frumoși ani ai vieții și carierei mele, prin aceste gânduri și sentimente încerc să aduc un modest omagiu și să fac un prim pas spre a-i returna lui Valeriu Bora înaltul titlu cu care au fost înnoilați strămoșii săi „*Nobili de Vișău*”.

Cântec

*Pentru Copilul mic ce va purta cu el cartea vieții mele
(Ovidiu – decedat în 1940)*

„Își las aici moștenire
O carte veche de povești,
Și când vei ajunge mare
Cu sârg s-o-nveți și s-o grijești.

Eu n-am avut grădini și holde
Și nici hambare de belșug

Nici casă, și nici vii, nici sură,
Nici car vopsit, nici boi la jug.

Eu numai suflet am agonisit
Pe care tuturor l-am dăruit.
N-am fost la târg să vând bucate
Și ce-am avut cei răi le-au strâns,
A mele-au fost nădejtile,
Și lacrimile ce le-am plâns.

Cu cărțile eu tristețea mea
Mi-am zăvorât-o-n casă,
Când alții au fost în horă primii,
Și primii după masă.

De aceea astăzi eu nimic nu știu,
Și am rămas același om sărac,
În mine clocotesc atâtea strigăte,
Și-atâtea visuri mari, nedelegate zac.
Copilul meu să porți cu tine cartea mea
Că-n ea e toată aurora,
Și, Tu, cu Visul meu cel mic, să duceți la izbândă
Numele lui VALERIU BORA..."

Cu această poezie își încheie poetul volumul „*Când purtam cu mine Soarele*”, poezie-testament, după care consider că nu mai e nimic de adăugat!

Folcloristul și scriitorul OLEKSA BEVKA, exponent al slavilor din Maramureș

*Prof. Dr. Ion Petrovai
comuna Petrova - Maramureș*

Folcloristul maramureșean de expresie ucraineană Oleksa Bevka¹ s-a născut în localitatea Poienile de Sub Munte din județul Maramureș la 29 iulie 1937 într-o familie numeroasă având șase frați și trei surori.

Tatăl său, Ivan, era un mic slujbaș iar mama, Măria, casnică. Din pricina muncii tatălui Oleksa a făcut școala primară în localitatea de baștină și în orașul Sighetu Marmației, localitate reședință de județ între cele două războaie mondiale.

Studiile liceale le face la Școala Medie „Ivan Franco” din Sighet iar cele de specialitate, pentru a deveni învățător, la Institutul Pedagogic din Baia Mare, după absolvirea căruia devine dascăl titular în Poienile de Sub Munte unde trăiește ca pensionar după ce, într-o carieră rodnică de apostol în satul natal, a urcat toate treptele didactice, gradul definitiv, gradul II și gradul I.

În paralel cu activitatea didactică desfășoară o foarte bogată activitate în plan social² și activează din plin pe tărâm spiritual fiind nu numai un luminător cu har al plaiului natal, ci și un harnic cercetător al comunității din mijlocul căreia s-a ridicat și autorul unor proze destinate școlarilor care îl situează printre ctitorii literaturii pentru copii de expresie ucraineană din România.

Activitatea cărturărească o începe în anii de liceu corespondând la ziarul ucrainean „Novyi Vik” paginile căruia va publica materialele despre viața conaționalilor săi din Țara Maramureșului.

De-a lungul anilor a mai colaborat și la alte publicații ucrainene precum „Orizonturi” și „Curierul ucrainean” dar și la tipărituri românești din Maramureșul Istoric cum ar fi „Cronica de Poieni” și „Astra Vișeuului”. În paginile menționatei publicații Oleksa Bevka a apărut cu folclor ucrainean din Țara Maramureșului, reportaje despre fapte și oameni din localitățile cu populație ucraineană din nordul României, povești și povestiri pentru copii și tineri. După anul 1989 a devenit colaboratorul unor publicații în limba ucraineană de peste hotare Hutzuliya din Cicago (SUA) și Kohziame

¹ Laura Temian, Otilia Marinescu, Ana-Maria Brczovszchi, Autori maramureșeni, Dicționar bibliografic, Editura Umbria, Baia Mare, 2000, p. 43.

² Ținu Coroian, Un fiu al satului (Poienile de Sub Munte) - Oleksa Bevka, Opinia (Baia Mare), nr. 203, 12 august 1998, p. 3

în Kosiv (Ucraina). Începând cu 1990 este membru al Uniunii Scriitorilor din România dar ceea ce îl definește pe dascălul și cărturarul din Poienile de Sub Munte este preocuparea statornică pentru folclorul ucrainean din Maramureș. L-am putea include printre folcloriști, mai exact, printre culegătorii de folclor, cum se și autodefinește în interviul acordat lui M. Mihailiuc, în 1979¹, căci, afară de culegerile publicate (prima etapă a cercetării folclorice), despre care v-a fi vorba în continuare, studii de folcloristică nu a scris.

Anul 1979 îi aduce lui Oleksa Bevka debutul editorial, o primă culegere de folclor ucrainean din Poienile de Sub Munte intitulată *Pe plai înalt*² însumând 320 de pagini, apărută la Editura Kriterion din București, care are caracter de unicat fiindcă cuprinde folclor dintr-un singur sat, prin creațiile populare reușindu-se să se salveze o bună parte din chipul satului ancestral cu datini și obiceiuri ce au ținut și țin treaz sufletul omului din popor care cade tot mai mult victimă loviturilor intense și permanente ale modernității de toate felurile, atât de ispititoare prin confortul și bunăstarea ce o oferă celor care o practică. Urmând exemplul acțiunile întreprinse de Ioan Rebușapcă prin editarea unor culegeri de folclor cuprinzând materiale din toate zonele cu populație ucraineană din România, învățătorii satelor (Milorslava Sandro în Bucovina, Virgil Rițco în Dobrogea, Ivan Smuleac în Banat, Oleksa Bevka în Maramureș) dau la iveală culegeri de folclor local. În acest context, prima culegere a lui Bevka a constituit o noutate editorială căci a venit cu o "sondare de adâncime", locală, îmbogățind astfel "paleta" folclorului ucrainean din mai mulți puncte de vedere: a reconfirmat mai întâi, marea viabilitate la momentul culegerii acelei mai noi specii de cântec lirico-epic, numit în folcloristica ucraineană cântec-cronică (în cea românească reportaj versificat), cu multe subiecte chiar de proveniență locală, din Poienile de Sub Munte, alcătuite, evident, după o formulă poetică, în genere, cunoscută în Carpați. Acest gen de cântece, în care personajele sunt oamenii locului, neuitați încă în memoria orală locală reprezintă o primă treaptă (sau fază) a "nașterii" cântecului pe baza urmelor proaspete ale întâmplărilor (cf. și cântecele despre arderea bisericii din Costești de Paști, despre moartea unor tractoriști în etapa începuturilor mecanizării agriculturii sau despre hoțul de lemn din Oltenia, țiganul Codin, imortalizat apoi, de Ion Dolănescu). Lor, în zona carpatică, le urmează o multitudine de balade nuvelistice, care,

¹ *Olcxa Bcvka*, Deocamdată sunt doar un culegător de folclor, interviu acordat lui N. Mihailiuc, "Suplimentul literar "al bilunarului " Novyi Vik", anul XXXI, 1979, nr. 20 /16 octombrie

² *Iuri Pavliș*, *Pe plai înalt*, Culegere de cântece populare din comunele Poienile de Sub Munte și Repedea, București, Kriterion, 1979, Pentru Socialism, XXX, nr. 7352, 16 ianuarie 1979, p. 3

cu siguranță, s-au "născut" pe urmare proaspete, cândva, ale întâmplărilor dramatice "omoruri crude, otrăviri, accidente tragice în timpul lucrului la pădure ș. a.), cu timpul însă prototipurile reale s-au uitat, formulele poetice s-au apropiat de "modelele" baladești, realizându-se prin urmare, "saltul" în plan artistic.

Textele din culegerea lui Bevka sunt variante locale ale subiectelor, în genere, cunoscute și publicate de culegătorii anteriori. De asemenea și balada despre celebrul haiduc ucrainean carpatic, Olexa Doboș (Dovboș ori Doboșciuc), este o variantă, cumva mai puțin reușită. Interesante localizări prezintă o altă grupă tematică a cântecelor-cronică, despre primul și cel de al doilea război mondial ("În orașul Sighetu" ș. a.). O bogată completare aduce culegerea lui Bevka a repertoriului de nuntă, publicat până la acea dată în România, sub aspectul ritual, tematic și, mai ales, lingvistic conținând o serie de coduri, expresii, structuri siwlomactice inedite. Culegerea este nelipsită și de anumite neajunsuri cum ar fi cele legate de o anume "abdicare" de la criteriile selectării, tematice, structurale și artistice, în sensul că nu poate fi publicat absolut tot ceea ce se culege, indiferent de starea în care se află. Cronicile pertinente și sincere semnate de Ioan Rebușapcă și Iuri Pavliș l-au încurajat pe harnicul culegător de folclor ucrainean și în anul 1981 a scos a doua culegere care se intitulează "Cervana ruja" ("Ruja roșie") cuprinde creații folclorice din toate satele Țării Maramureșului în care trăiesc de veacuri ucrainenii. Culegerea însumează 268 de pagini apărând la aceeași editură bucureșteană și reușește să-l convingă pe cititor că spațiul din care a adunat creațiile populare publicate, este unul al luminii și purității sufletești elemente rare în vremea noastră. Această culegere cuprinde un număr de alte 23 de subiecte de baladă (o nouă variantă despre haiducul Doboș) ori de cântece baladești, cele mai multe sunt cântece de dragoste, un număr apreciabil de cântece despre viața de familie, câteva cântece sociale, de nuntă, o grupă de cântece de cătanie și de război, satirice și umoristice. Ca și prima, cea de a doua culegere este însoțită de un minimal aparat științific, informații privind data, locul, vârsta persoanei de la care s-a cules, un glosar dialectal, din care, totuși, lipsesc destule cuvinte necunoscute pentru cititorul cântecelor alcătuite în graiurile cu totul deosebite cum sunt cele din așezările din Maramureș.

De atenția folcloristului Oleksa Bevka s-au bucurat atât proverbele cât și zicătorile ucrainene din spațiul maramureșean. În 206 pagini cu sprijinul statornic al prietenilor de la Editura Kriterion în 1984 folcloristul adună 3200 de proverbe și zicători. La amintita editură bucureșteană se află în pregătire al doilea volum de proverbe și zicători în limba ucraineană purtând același titlu ca și primul "Nici un adevăr fără o zicală". Paremiile din această culegere sunt date în

ordinea alfabetică a grupelor tematice (conform alfabetului ucrainean), care grupe, prin expresii condensate și nu lără virtuții lingvistice, uneori, cu totul deosebite oglindesc viața, munca caracterul omului cu toate cele bune și rele ale sale, meditații de natură filosofică (populară), un adevărat "îndreptar" comportamental socio-familiar și multe altele. Apartenența oamenilor locurilor maramureșene se întrevede și aici: Îmi stai în ochi ca sarea din Coștiui, Dau de știre-n dobă la Sighet să vină; La Hust au anunțat, la Sighet au aflat; li e frică de brădet ca lui Ferko de Sighet (superb ecou al ancestralului neumblat prin lume!), Sfârșitul lumii nu e la Crăciunești; Toți din Luncă (la Tisa -I. P.) Îs pe ducă; În jurul lor e apa, la mijloc necazul; li cu două fețe, precum banii lui Koszut; Vasile-i pe cuptor și pâinea-la Bocicoi s. a. Valoarea științifică a paremiilor ca izvor pentru diversele studii este mare, căci acestea, realizate conform modelelor poetice îndătinat, exprimă adevăruri general-umane printr-o particularizare lingvistică dialectală și mentalități vechi și contemporane. Culegerea este însoțită de un bogat glosar de expresii dialectale.

După lungi insistențe, Oleksa Bevka, în sfârșit, ajunge să se bucure de apariția, în 2002, la Editura Kriterion, a celei de a treia culegeri de cântece tradiționale ucrainene din Maramureș, Înfloresc cireșii-n alb (193 de pagini în format de 24 cm.) îngrijită de două nume bine cunoscute: Myhailo Mihailiuc și Mykola Korsiuic.

Noua culegere, alte cântece inedite sau variante ale celor publicate anterior sunt clasificate după schema cunoscută deja: balade, cântece de dragoste, cântece despre viața de familie, cântece de nuntă, sociale, soldățești și de război, umoristico-satirice.

În grupa baladelor, afară de variantele unor subiecte "clasice" ale speciei date cum ar fi "soacra rea", "fata pasăre", "îndrăgostiți uniți prin moarte", "flăcăul otrăvit de una dintre iubite" s. a., care ar putea să ofere, cum dorea să demonstreze regretatul Adrian Fochi, aspecte inedite ale trecerii de la spațiul românesc al baladei la cel din Carpații Nordici (ucrainean, maghiar, slovac ori polonez)¹, pentru cercetătorul avizat al baladei, această ultimă culegere a lui Bevka îi oferă o surpriză plăcută, și anume trei variante ale baladelor despre haiducul român din Maramureș, Pintca Viteazul, figura legendară a intrat de mult în folclorul ucrainean carpatic, în tradițiile orale, legende și cântece eroul nostru fiind receptat ca unul autohton, ba, mai mult, un prim cercetător avizat al haiduciei din Carpați, și anume etnologul galițian doctor Iulian Televici, îl chiar trecea într-o ierarhie diacronică

¹ Cf. Considerațiile lui Ioan Rebușapcă din recenzie publicată în "Suplimentul literar" al bilunarului "Novyi Vik", anul XXXI, 1979, nr. 18 (662), 16 septembrie.

a celor mai reprezentativi haiduci ucraineni¹. Prima dintre variantele practica de Bevka, "Şade Pinteia în temniţă", aparţine grupului celui mai statornic, ele toate fiind realizate, în repertoriul ucrainean, după modelul poetic al " probei iubirii" (la rugămintea eroului de -a fi răscumpărat din temniţă, părinţii, apoi sora şi fratele., pe rând, îi refuză ajutorul şi doar iubita îl răscumpără), iar în repertoriul românesc după acest model este realizată balada "Milea". Foarte interesant² este că, plecând de la o serie de constructe ale variantelor românaşi despre Pinteia şederea eroului în temniţă (= lexem prezent în toate variantele ucrainene) scrierea dorinţei pe tăbliţă (= idem , refuzul ori satisfacerea solicitării), creatorii ucraineni au "recompus" modelul românesc, însă ceva mai sumar . O primă variantă a baladei cu acest subiect a fost culeasă prin 1950 în Transcarpatica de folcloristul ucrainean V. Lintur. Într-o formă mai sumară decât cea publicată de Lintur, a cules în 1963 Ioan Rebuşapcă de la ucrainenii din Banat ce au "coborât" spre sfârşitul secolului al XIX-lea din Transcarpatia³. Dacă balada "Şade Pinteia în temniţă", culeasă în 1974 la Rona de Sus de la Ana Copoşciuc, pe atunci ele 75 de ani, reprezintă o piesă autentică, atunci nu ne rămâne decât să ne bucurăm de norocul dat peste Bevka, deoarece varianta sa este cea mai elaborată din punct de vedere poetic, lingvistic - într-un tot în graiul specific Ronei de Sus - varianta mai conţinând şi alte constructe decât cele cunoscute, în plus, aceasta, în partea dinspre final, prezintă lucrări poetice ale unor motive din legendele despre Pinteia, ba şi localizări (Tisa, Mara, Sighet, Hust), toate acestea venind să "împropăteze" şi să nuanţeze mai vechile ipoteze interpretative. Celelalte două variante, culese în 1962 (cum precizează culegătorul) , în Poienile de Sub Munte de la Ioan Bevka de 54 ani şi, respectiv, de la Ion Cuşnir, de aceeaşi vârstă, pe atunci, cu precedentul informator, ar merita o investigaţie mai specială, deoarece, mai întâi, ele aparţin nu strict baladei, ci cântecului baladesc, pe de altă parte, "aduc" mai mult a cântece ucrainene.

Realizată într-o limbă extrem de expresivă în ceea ce priveşte multitudinea de conotaţie (coloristice, sonore, apreciative, depreciative - de la note de umor "nevinovat" până la treptele cele mai "pipărate" ale ironiei etc.), păstrate în formule prozodice impecabile (nu credem să fie "rodul" celor doi redactori, cel mult,

¹ Cf. Ioan Rebuşapcă, Intertextualitatea cântecului "Sade Pinteia în temniţă", în "Orizonturi", Bucureşti, Editura Kriterion, 1985, p. 180-199

² Cf. Ioan Rebuşapcă, Consideraţii asupra structurilor stilistice în poezia obiceiurilor la români şi ucraineni. "Proba iubirii", în volumul : Corneliu Barborică, Voii Slava Stoianovici (coordonatori), "Relaţii literare româno-slave", Tipografia Universităţii Bucureşti, 1976, p. 363-385

³ Ioan Rebuşapcă, Ecourile veacurilor. Balade, cântece istorice, reportaje versificate, Bucureşti, Editura Kriterion, 1974

aceștia puteau decide selecția testelor), "mustind" a mentalității/arhaice și atestând "funcționarea" perfectă a codurilor în poezia de ritual, aceste cântece mai că ar părea ceva mai "proaspete" prin arhaismul lor decât cele publicate de Bevka în primele două culegeri.

Fecior de oameni simplii; crescut în spiritul dragostei față de muncă, Oleksa Bevka s-a dăruit plenar la ceea ce s-a priceput, risipindu-și enorma energie pentru demersuri ale căror rezultate confrății încă nu le cunosc în totalitatea lor¹. Astfel, cea mai recentă satisfacție (după o muncă de peste două decenii) a autorului l-a adus apariția chiar în anul 2004, în Ungaria, în colecția "Studia Ucrainica et Rusinica Nyiregyhaziensia" cu prilejul jubileului de zece ani a catedrei de ucrainistică din Nyiregyhaza a unei cărți de dialectologie intitulată *Slavnyk-pamiatnyk* (în maghiară, *Emlekszotar*), adică Dicționar monument, căci, pe bună dreptate, afară de glosarul propriu zis, Dicționarul conține denumirile locale ale lunilor anului, ale unităților de măsură, ale gradelor militare, paradigmele conjugării unor verbe slave vechi utilizate în vorbirea locală și multe alte elemente neîntâlnite în alte glosare. Partea propriu zisă a glosarului dialectal se remarcă printr-o extraordinară bogăție sinonimică, prin excelentă metaforică. Pentru des folosita "licuoare" spirtoasă, horinca sau palinca se dau nu mai puțin de șapte sinonime conotând o suită de conotații ce vizează calitatea băuturii și urmările acesteia în comportamentul consumatorilor. Pentru noțiunea de a vorbi amintitul dicționar inventariază peste șaisprezece sinonime ce "trimit" la tot atâtea "portrete" ale vorbitorilor ce folosesc un limbaj deosebit de "colorat" în care precumpănesc expresiile depreciative. Cât despre cuvinte-embleme caracterologice, acestea, practic, par a fi inepuizabile.

Dincolo de această variată "paletă" coloristică. Dicționarul, prin lexemele date, oferă informații privind realitățile istorice din trecutul Țării Maramureșului, rânduielele vremurilor scurse, instituțiile și funcționarii acestora, gradul de "instrucție" al populației rurale, dările față de stat și biserică, rituri și obiceiuri, reprezentări mitice, credințe, ocupații tradiționale, tehnologii, unelte de lucru și produsele realizate, denumirile satelor, cătunelor, ale locurilor, râurilor și pâraielor, lacurilor și multe alte aspecte, ceea ce ar putea conferi lucrării calificativul de minieniciclopedie a satului tradițional ucrainean (nu și fără o adâncă interferență cu cel românesc), concepută de autor astfel ca urmașii, cum subliniază acesta în prefața sa, "să afle cum au trăit părinții, buncii și străbuncii lor din Maramureș".

¹ Ioan Rebușapcă. Să-i sărbătorim cum se cuvine jubileul. Oleksa Bevka - la 65 de ani, în "Naș holos", anul XIII, 2002 nr. 97-98

Editorul cărții, profesorul din Nyireghaza Istvan Udvary, din păcate, asemenea lui Pilat, pedalând pe obligata sa morală, din respect, chipurile, pentru probitatea autorului, "în nici un fel nu a intervenit în materialele publicate, care reflectă bine limba autorului ce prin ea însăși nu e mai puțin prețioasă pentru oamenii de știință, decât materialele propriu zise ale Dicționarului. În mod conștient ortografia eclectică a autorului, punctuația sa neobișnuită ori apartenența cuvintelor la una sau alta din părțile de vorbire, și aceasta în ciuda faptului că în multe cazuri nu am fost de acord cu autorul " (Prefață, p. 13) . O asemenea "răstignire" efectuată malițios în chip de "respect" și "apreciere" ne lasă fără comentarii¹.

Dincolo de această notă distonantă (adevărul se află undeva la mijloc), meritele lui Oleksa Bevka sunt reale și în măsură să ofere posibilități nelimitate altora în realizarea unor cercetări științifice, fapt apreciat ca atare atât în țară², cât și în Ucraina, de etnologul din Transcarpatia Ivan Hlanta³.

S-ar cuveni ca prozele publicate în presa de expresie ucraineană și cele de pe masa de lucru a lui Oleksa Bevka să cunoască arhitectura unei cărți care să cuprindă cât mai multe dintre creațiile pentru copii ale prozatorului. Atunci vom putea spune și noi, asemeni lui Ștefan Tcaciuc că "Oleksa Bevka nu este doar un sânguincios culegător de folclor ci și un înzestrat scriitor, de sub penița lui au ieșit în lume un mare număr de creații literare despre și pentru copii", "...meșter la scris pentru toate gusturile".

Dacă dascălul s-a pensionat, cărturarul are o activitate rodnică și suntem siguri că folcloristul ucrainean din Țara Maramureșului și scriitorul va oferi surprize cititorilor dornici a cunoaște datinile și obiceiurile spațiului pe care Oleksa Bevka îl sfințește cu rodnică sa activitate și care este departe de a se încheia.

Cercetând opera folcloristului care vorbind despre nobila sa activitate pusă în slujba neamului din mijlocul căruia s-a ridicat considerăm că istoria culturii și folcloristicii maramureșene nu-și poate închide paginile fără a nu pomeni la loc de cinste numele lui Oleksa Bevka și este demn de invidiat de confrăți când, pensionându-se ca dascăl mărturisește: "...am ce face chiar de aş mai trăi anii pe care îi am și alături de mine toți cei care îndrăgesc creația populară"⁴

¹ Ioan Rebușapcă, O utilă contribuție la îmbogățirea dialectologiei ucrainene din România, în "Naș holos", anul XIV, 2004, nr. 120-121., p. 28

² Ștefan Tcaciuc, Cuvânt despre confrăți. Eseuri și însemnări, Editura Mustang, București, 2000, p.27

³ Ivan Hlanta, Folcloristul Alexa Bevca, în revista "Naradoznavstvo" (Ucraina) nr. 41-42, august-septembrie, 1997

⁴ Augustin Cozmuța, Oameni și Pasiuni, surpriza de a întâlni un folclorist, în "Pentru Socialism", Anul XXXVIII nr. 9916 25 septembrie 1987, p. 3

Mihai Pop – personalitate marcantă a folcloristicii românești și internaționale

prof. Pamfil Bîlțiu

Baia Mare

În folcloristica contemporană Mihai Pop este un reper de bază. Activitatea sa desfășurată constant îmbracă aspecte multiple, legate de cercetarea culturii populare. Iese în evidență dascălul devotat profesiei, al unui număr impresionant de generații de studenți nu puțini devenindu-i discipoli. Merite importante a înscris ca și conducător de instituții de profil, dacă avem în vedere că a stat la cârma Institutului de etnografie și folclor între 1965-1973. Multă vreme a fost conducător de publicații periodice de specialitate. Mai întâi Mihai Pop a fost un îndrumător al cercetărilor de folclor și fâgașuri moderne, pe care le-a direcționat constant și cu competență, în acord cu realizările folcloristicii internaționale. Nu putem omite aportul însemnat adus în privința stimulării cercetărilor românești etnologice, la care se adaugă realizările sale pe linia propagării valorilor culturii noastre populare în lume.

Lectura studiilor sale ne dezvăluie, nu numai metodologul înarmat cu temeinice cunoștințe, ci modul în care a știut jalona principalele direcții ale folcloristicii noastre din vremea în care a activat. Existau neajunsuri și goluri care trebuiau remediate grabnic. În studiul său „Problemele și perspectivele folcloristicii noastre” semnală lipsa corpusurilor de folclor, a cataloagelor tematice, atlasul și bibliografia folclorului românesc, ceea ce situa România în urma folcloristicii altor popoare.¹

În calitate de director al Institutului de etnografie și folclor a dus o adevărată bătălie pentru remedierea acestor neajunsuri. Sub conducerea sa activitatea de cercetare s-a diversificat, devenind foarte cuprinzătoare, iar organizarea cercetărilor pe domenii tematice a deschis calea cataloagelor tematice și a corpusurilor de texte.

Putem aminti: „Cântecul epic eroic, Tipologie și corpus de texte”, București, Editura Academiei 1983, „Balada familială, Tipologie și corpus de texte”, București, Editura Minerva, 1981, de Al. Amuzulescu, „Colinda românească. The romanian colinda” de Monica Brătulescu, București, Editura Minerva, 1981, „Catalogul tipologic al legendelor românești” de Tony Brill, „Catalogul tipologic al basmului

¹ Articolul a apărut în Revista de folclor, Nr. 1-2, 1956. V. Iordan Datcu, *Contribuții la etnologia românească*, București, Ed. Universal Dalsi, 2004, p. 179 .

românesc" de Corneliu Bărbulescu, „La typologie bibliographique des fecetie roumaines”, București, 1969 de Sabina Stroescu.¹

Jaloanele trasate de către Mihai Pop, prin intermediul studiilor sale au vizat domenii multiple ale culturii populare, între care basmul popular căruia îi dă o atenție aparte, ca specie de vârf a creației populare. Capătă importanță, pe această linie, studiul „Metode noi în cercetarea structurii basmelor populare”. În acord cu orientările momentului din folcloristica internațională se dovedește adeptul cercetărilor structuraliste. Drept urmare punctează problemele studierii structurale a folclorului, orientând cercetarea spre alcătuirea „unei gramatici” a literaturii orale, pe baza lingvisticii structuraliste, a teoriei comunicațiilor, teoriei modelelor și semioticii².

O altă direcție, jalonată de către savantul român, este cercetarea folclorului din perspectiva poetică. Este de importanță pe această linie studiul „Perspective în cercetarea poetică a folclorului românesc. Consideră că „poezia populară nu poate fi cercetată izolat fără, datele pe care le oferă o bună cunoaștere etnografică, a satului”. În opinia se, poezia populară nu poate fi cercetată izolat, ci în sincretismul ei caracteristic în care se performează. „Poezia populară reprezintă o creație orală, colectivă - asociată prin sincretism - cu muzica, dansul, spectacolul, jocul dramatic. Într-un fenomen folcloric complex (joc, colindat) nu permit receptarea izolată, cu care suntem deprinși, în cazul poeziei culte.³

Un alt jalon de bază dintre cele trasate de către Mihai Pop este legat de modul cum trebuiesc explorate obiceiurile tradiționale. În accepția etnologului ele sunt acte de comunicare și nu concepe studierea lor decât în contextul lor socio-cultural. Ele sunt, totodată, și manifestări sincretice, deoarece se exprimă și prin cântece, dansuri, poezie și acte mimice dramatice.⁴

În accepția etnologului, obiceiurile alcătuiesc un sistem, având două componente de bază: obiceiurile calendaristice și cele care marchează momentele importante din viața omului.⁵

Complexitatea obiceiurilor nu este examinată de către M. Pop din perspectiva istoriei religiilor ori din cea a psihanalizei, ci din unghiul antropologiei culturale. În consecință Minai Pop nu reduce obiceiurile la arhetipuri și nu le raportează la riturile primare, la gândirea prelogică. Recunoscând ca o trăsătură definitorie evoluția obiceiurilor Mihai Pop relevă fenomenul de ritualizare, schimbările ce

¹ Iordan Datcu, *Dicționarul etnologiilor roman*, Vol. I-II, București, Ed. "Saeculum", I.O., 1998

² Iordan Datcu, *Contribuții la etnologia românească*, op. cit., p. 179

³ Mihai Pop, *Folclorul românesc*, vol. I, București, Ed. „Grai și suflet – Cultura Națională”, 1998, p. 89

⁴ Mihai Pop, *Obiceiuri tradiționale românești*, București, 1976, p. 25.

⁵ Op. cit., p. 192

au avut loc la nivelul repertoriului, al structurii poetice, observând că unele obiceiuri stăruie în actualitate doar prin caracterul lor ludic, spectacular, altele persistă doar la imagini poetice, iar altele devin sărbători populare.¹

Mihai Pop a înscris merite însemnate pe linia orientării cercetărilor de specialitate, cu accent pe cele de teren. Deși a fost de formație sociologică, provenind din școala sociologică a lui Dimitrie Gusti nu a rămas tributار maiestrului său. La Institutul de etnografie și folclor pe care l-a condus, a alcătuit un colectiv de cercetări tematice, din perspectivă etnologică, sincretică și interdisciplinară a culturii populare, fiecare cercetător având bine delimitat domeniul de care se ocupa. Nu concepea ca folclorul să fie studiat unilateral, ci prin reprezentarea domeniilor de bază ale culturii populare: cultura materială și cultura spirituală. „Trebuie să ne debarasăm de tendința folcloristicii de a studia folclorul numai poetic, căci el nu este numai artă. Nu putem minimaliza importanța deosebită ce o prezintă pentru cercetare obiceiurile. Să ne gândim ce date importante ar obține cercetătorul preocupat cu studierea colindatului, să zicem extins la o zona reprezentativă”, spunea la sesiunea ce a avut loc la Timișoara, în 1971.

Cercetările de teren recomanda ca să se efectueze în formații complexe de către grupuri de specialiști, care să poată explora cât mai pe larg diversele aspecte ale culturii populare. Un exemplu ilustrativ ni l-a oferit prin cercetările complexe organizate în 1970 pe Valea Cosăului, din colectiv făcând parte și specialiștii de la Institutul de Arheologie, Institutul de psihologie, Centrul de fonetică și dialectologie, Muzeul Satului, Arhivele Statului, din colectiv făcând parte în jur de patruzeci de cercetători dintre care și unii locali.

Prin organizarea acestor echipe M. Pop a umplut un gol, care se simțea în cercetarea de specialitate a momentului.

Pentru a înarma cu un instrument de lucru pe cei din cercurile largi cu preocupări pe tărâmul folclorului a publicat în 1967 „**Îndreptar pentru culegerea folclorului**”, care nu este destinat doar pentru amatori, date fiind multe dintre concepțiile sale expuse în lucrări. Cercetările complexe i-au stat permanent în atenție. „Cercetarea de teren implică nu numai o bună cunoaștere a informatorilor, ci și a mediului în care trăiesc, a colectivității pe care o reprezintă artistic. Se cere deci, pe lângă culegerea materialelor folclorice și a satelor asupra informatorilor, să culegem date în legătură cu istoria, viața economică, structura socială etc. a locurilor cercetate”.²

¹ Iordan Datcu, *op. cit.*, p. 180

² Mihai Pop, *Îndreptar pentru culegerea folclorului*, București, Casa creației populare, 1967, p. 54

În efectuarea cercetărilor de teren recomanda ca indispensabilă metoda chestionarelor și cea a observației directe. Astfel orientate cercetările, având la bază observația directă și chestionarele ele caută să obțină din memoria oamenilor cât mai multe date asupra trecutului.¹

Investigațiile de teren pe care le recomanda erau cele de adâncime și preconiza să fie făcute „în timp și spațiu” cu lărgirea planului de investigație. „Lărgirea planului de investigație este indicată, atât pentru verificarea informațiilor, cât și pentru a afla opinia colectivității sau a anumitor categorii ale ei în legătură cu diferite fapte sau fenomene studiate”.²

Mihai Pop a depus strădanii pe linia orientării pe fâgașuri moderne a cercetărilor de specialitate, folosindu-se de multiple ocazii și mijloace: sesiuni de comunicări, simpozioane, mese rotunde, festivaluri legate de valorificarea culturii populare, fiind omniprezent în orice loc a fost invitat. La Institutul de Folclor sau acasă la dânsul a purtat de multe ori discuții cu noi care depuneam strădanii pe tărâmul folclorului. Nu putem omite articolele numeroase pe care le-a scris și care cuprindeau probleme metodologice, la care se adaugă interviurile pe care le-a dat diverselor publicații, apoi emisiunile de la radio și TV. Numărul publicațiilor la care a colaborat, a fost impresionant. Ne amintim de articolele publicate în **Magazin istoric**, **Secolul XX**, **Orizont**, **Viața românească**, **Informația Bucureștiului** etc.

Mihai Pop a fost pentru noi cel mai apropiat cercetător scăpărând de idei inedite și originale. Într-o discuție care a avut loc între noi la locuința dascălului ne spunea că „orice folclor are mai multe sau mai puține motive originale: 3, 4, 7, 12, dar folclorul românesc singur deține supremația, căci are 33 de motive originale”.

În opoziție cu susținătorii dispariției folclorului susținea că „nu dezvoltarea industrială, nu civilizația ucide folclorul, ci nepăsarea cu care este tratat. Folclorul reînvie chiar în zonele supraindustrializate! La Congresul internațional de etnologie, ținut la Paris, definiția dată de Mihai Pop culturii populare sau mai exact conceptul de cultură populară a stârnit, așa cum ne-a informat însuși profesorul, un mare interes, grație noutății caracterului de sinteză, a conceptului, veridicitatea și temeinicia lui. „Folclorul, în accepțiunea largă a cuvântului, în sensul de știință a culturii populare de etnologie, cuprinde toate acele producții culturale, prin care omul se adresează semenilor lui, înăuntrul grupurilor sociale în care trăiește sau în afara lor, prin care grupurile comunică între ele cu reprezentările forțelor naturii, deci cu reprezentările mitologice. Comunică, emite mesaje. Și pentru a emite

¹ *Op. cit.*, p. 56

² *Op. cit.*, p. 58

mesaje are coduri: coduri prin care cel ce emite își poate incifra mesajul, iar cel ce recepționează îl poate descifra, dar el, acest om, nu a ajuns niciodată să teoretizeze aceste coduri. Se cunoaște gramatica fără a o fi scris niciodată. Deci folclorul surprinde latura, negramaticalizată a omului, iar cercetarea științifică folclorică e de fapt elaborarea gramaticii diferitelor limbaje prin care se face comunicarea (verbal, muzical, coregrafic, de comportament etc.).¹

În opinia dascălului, așa cum a afirmat la o masă rotundă, „folclorul face parte din marea cultură a națiunii. Poetul mioriței e la fel de mare ca și Eminescu. Vom renunța la unul când vom renunța la celălalt”. La unul dintre simpozioane am notat o altă idee importantă și care nu poate fi pusă la îndoială. „Orice cultură folclorică este un act de mediere, prin care omul din popor găsește soluții mediatore care îl fac să se ridice peste confruntările cotidiene”.

În variantele de colind în care ni se narează complotul celor mai mulți ciobani față de „străinel”, Mihai Pop menționează „că la baza conflictului stă opoziția dintre statutul actanților. Opoziția fundamentală se produce între cel mic și cei mari, între cei puternici - cei slabi, între agresivitatea celor mulți, legați prin relație de rudenie și cel străin, care poate fi străin de familie, străin de neam”.²

Potrivit opiniei lui Minai Pop, folclorul este parte integrantă a patrimoniului cultural. „Poezia lui Eminescu sau Arghezi, Lucian Blaga sau Ion Barbu, opera lui Brâncuși - în adâncurile lor dau soluții arhetipale marilor probleme ale omului pe care le găsim de veacuri, în ceea ce numim creație folclorică”. Reiese cu limpezime că Mihai Pop a așezat cultura populară nu numai la baza mării noastre literaturi, ci și la baza artei noastre culturale.

La sesiunea de comunicări de la Sighetul Marmăției din 1973 a șocat asistența cu originala și inedita sa părere despre rosturile jocurilor cu măști, cărora le dă o cu totul altă interpretare. „În ceea ce privește jocurile cu măști poate că acestea nu se leagă de chestiuni foarte complicate, în legătura cu strămoșii”. Ele pot fi pur și simplu niște jocuri, adică ceea ce au fost Saturnaliile romane, sfârșitul perioadei rituale și ceremoniale, perioadă grea, pentru că nu-i ușor să trăiești în ceremonial. Dimpotrivă, uneori e mai greu să trăiești în acel plan superior sacral. Și pentru ca să ieși din acel plan și să intri din nou în cotidian ai nevoie să te dezlegi; jocurile cu măști sunt un fel de refulare. Prin ele te ascunzi în dosul măștii să poți face ce nu faci în

¹ Mihai Pop, *Conceptul de cultură populară, Manuscris*. Vezi și Mihai Pop, Pavel Ruxândoiu, *Folclor literar românesc*, București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1976, p. 36-47

² Sugestiile au fost comunicate la colocviul organizat de cercul de folclor al Universității Timișoara (noiembrie 1973). V. I. Chiș Ster, *Folclor și obiceiuri din localitatea Boiu Mare* (II), în *Studii și articole*, vol. III, Baia Mare, 1981, p. 150

cotidian. În acest fel jocurile cu măști sunt, la sfârșitul perioadei rituale, un fel de purificare, permițându-ne să intrăm mai liberi în perioada nouă care vine".¹ Prudent, cum a fost cu afirmațiile, trece această teorie sub semnul probabilității.

Mihai Pop a fost un veritabil ambasador al culturii românești peste hotare, aducându-și pe linia propagării lui în lume un aport însemnat. În 1971 a fost ales președintele Societății internaționale de etnologie. În această calitate, dar și în cea de participant la o serie de congrese internaționale sau de membru al unor foruri științifice internaționale (a fost membru al Societății internaționale de semiotică, al Societății internaționale de cercetare a narațiunilor populare, al Societății americane de științe sociale², a dus o adevărată bătălie pentru promovarea marilor valori ale culturii populare românești în lume. Mihai Pop a avut ca nimeni altul un simț deosebit al relațiilor cu cercetătorii etnologi din străinătate, pe care i-a atras către cultura noastră populară, îndeosebi asupra celei maramureșene.

În scopul popularizării culturii populare românești peste hotare a publicat un număr impresionant de studii într-o serie de publicații de specialitate străine și în limbi de circulație, dintre care amintim „Laografia” (Atena). „Acta Ethnographica Academiae Scientiarum Hungaricae” (Ungaria), *Fabula* (Germania) „Deutsches Jahrbuch für Volkskunde” (Germania).³ Mihai Pop a fost și profesor consultant și a predat cursuri de folclor în Statele Unite și alte țări, propagând valorile folclorului românesc și în această calitate.

Dascălul etnolog a rămas meșter în memoria noastră, a celor care l-am cunoscut ca om care ne-a cucerit cu personalitatea sa. Ori de câte ori îi asaltam noi cei mai tineri, ne primea cu aceeași dragoste și bucurie, manifestând o omenie rar întâlnită. Cel mai plastic și mai sugestiv portret îl datorăm unui fost coleg sighetean cu care a colaborat la *Graiul Maramureșului* apărut la Sighet în 1932. „Înalt, solid, construit, cu privire limpede și directă, cu pas sigur și apăsător, te cucerește prin simplitate și modestie. Avându-l în față, ești cuprins de sentimentul docilității. Rapid capeți convingerea că e cuviincios și că trebuie să-l asculți. S-a născut anume ca să fie profesor, un mare profesor, dar nu temut, ci iubit. Omul acesta cu temperament molcom, îți inspira o infinită încredere în virtuțile nepieritoare ale poporului român”.⁴

¹ Anul Nou, *Lectura unui discurs ceremonial*, în *Folclor românesc*, vol. II, op. cit., p. 297

² Iordan Datcu, *Dicționarul etnologiilor români*, vol. I, op. cit., p. 297 .

³ *Folclorul literar românesc*, vol. I., op. cit., p. 207-266

⁴ Ion Berinde, Mihai Pop, *Cuvântare cu prilejul sărbătorii lui Mihai Pop la 80 de ani*, 1987

Un episod al vieții sale, consumat încă pe când era elev ne dă și mai mult măsura personalității sale și ne conturează mai bine pe cel care a fost omul Mihai Pop. Cu prilejul bacalaureatului susținut la Liceul Dragoș Vodă din Sighet, în urma rezultatelor deosebite obținute la învățătură i s-a acorda drept recompensă un ceas de aur. L-a refuzat foarte politicos, cerând să fie dăruit celui mai sărac dintre colegi.¹

Prin activitatea sa de mare importanță din multe puncte de vedere, Mihai Pop rămâne un reper de bază al folcloristicii românești și universale.

¹ *Ibidem*

Gheorghe Dăncuș (1906-1961) – gazetar, istoric literar și muzeograf

Prof. Dr. Ion Petrovai
comuna Petrova – Maramureș

Profesorul Gheorghe Dăncuș s-a născut la 7 martie 1906 în satul Ieud, județul Maramureș într-o familie de țărani înstăriți, fapt ce-i va permite urmarea studiilor până la cel mai înalt nivel. În familia țaranului Grigore Dăncuș fiul acestuia, cărturarul de mai târziu, va primi o educație sănătoasă care se va materializa în dragostea fără margini față de oamenii din popor, a căror frământări, greutăți și dureri îl vor interesa toată viața, un loc aparte și de o deosebită importanță ocupându-l interesul față de creația populară de orice factură a fost ea. Clasele primare le face în satul natal, în leudul care a dat la 1907 mai mulți intelectuali decât a dat tot Maramureșul la un loc. Gimnaziul și liceul le face la Sighetu Marmației, cu excepția clasei a VI-a pe care o termină la Bistrița din cauze pe care nu le cunoaștem. După absolvirea liceului se înscrie la Facultatea de Litere și Filozofie din București, unde va avea ca profesori personalități ale culturii române din vremea aceea, dintre care trebuie să-l amintim pe Ovidiu Densusșeanu a cărui școală slujită cu devotament de I. A. Candrea și Papahagi va exercita o mare înrâurire asupra tânărului Gheorghe Dăncuș. Mărturii în acest sens ne stau numeroasele studii pe care Gheorghe Dăncuș le va publica în periodicele din Sighetu Marmației sau în locurile în care cultura își găsea loc de cinste, precum capitala Transilvaniei, Cluj.

În 1927 Gheorghe Dăncuș prezintă drept teză de licență lucrarea „Folclorul și graiul satului Ieud din județul Maramureș” elaborată sub îndrumarea lui Tache Papahagi, cel care în 1925 a publicat „**Graiul și folclorul Maramureșului**”.

După absolvirea facultății, Gheorghe Dăncuș este profesor de limba și literatura română la Sighetu Marmației unde va activa și ca publicist, fapt pentru care, în 1932, va fi director la „**Graiul Maramureșului**”, publicație scoasă cu sprijinul unor curajoși, inimoși și instruiți colegi de generație, dintre care amintim pe dr. Mihai Marina, Ion Dermer, Găvrilă Mihalyi, Traian Bîlțiu-Dăncuș. Andrei Radu, dr. Artur Anderco, dr. Gheorghe Tite și mulți alții. Publicația poartă și amprenta intelectuală a lui Gheorghe Dăncuș, iar în programul ei se menționează: "Ne vom ocupa de toate problemele sociale specifice maramureșene semnalându-le ca obiectivate și insistând pentru buna lor soluționare (...) vom încerca prin modestele

noastre contribuții să aducem un aport real la cunoașterea trecutului și obiceiurilor străbune ale maramureșenilor”¹.

Răsfoind colecția acestei publicații, cititorul își va putea da ușor seama ca ceea ce și-au propus bătaioși redactori a prins viață număr de număr abordând problemele social-culturale cu simț de răspundere și cu seriozitate, problemele de știință și artă cu referiri concrete la Maramureș. Între 1934 și 1938, Gh. Dăncuș va lucra la „**Arhiva istorică a Maramureșului**”, instituție în cadrul căreia va cunoaște Maramureșul pe verticală. În perioada aceasta el va fi promotorul unei largi acțiuni la care erau chemați să-și dea contribuția toți intelectualii din Maramureș și care avea ca scop realizarea unei monografii a țării voievozilor care urma să fie „...o lucrare de ansamblu în care se va reflecta - după posibilități Maramureșul și viața maramureșenilor sub toate aspectele, în trecut și prezent”. Dintr-o necesitate firească Gheorghe Dăncuș va publica în „**Graiul Maramureșului**” niște utile „Îndrumări pentru culegătorii de folclor”² și tot atunci, ține în cadrul „**Cercului de studii**” din Sighetu Marmației conferința intitulată „**Din psihologia maramureșeanului**”. Aceste lucrări conțin aprecieri și contribuții generale izvorâte din cercetările tânărului intelectual pe care îi întuneca gândul și realitatea că elanul colaboratorilor săi la monografia Maramureșului scade și se întrezărește ruina ideii lansate de el, care nu s-a realizat decât în parte, lucru pentru care în 1942 va scrie în prefața lucrării lui Petre Langhel-Izanu: „...proiectata monografie a Maramureșului se va elabora numai după ce se vor face mai multe culegeri de acest fel și după ce se vor alcătui monografiile satelor”³.

Părerăa lui Gheorghe Dăncuș este actuală și astăzi fiindcă monografia Maramureșului, așa cum a conceput-o el, n-a fost tipărită încă. Preocupările răzlețe există, publicându-se lucrări de valoare abordând diferite domenii ale vieții Maramureșului, însă lipsește mult dorita sinteză care ar fi de mare folos pentru cei care doresc să afle câte ceva despre acest frumos colț de țară.

Înainte de-a părăsi Maramureșul, pentru a lucra la secția culturală a ținutului Someș-Cluj, unde a funcționat între anii 1938 și 1940, tânărul cărturar se va ocupa cu procesul de creație în folclor, făcând considerații asupra creației poetice și publicând fragmente din plămuirile în versuri scrise de doi poeți populari din satul natal Ion Hotico și Dumitru Brândău⁴, amândoi buni prieteni intru bine, adevăr

¹ Drept program, în: „*Graiul Maramureșului*”. Sighetu Marmației, nr. 1, 1 martie 1932, p. 1

² Gh. Dăncuș, „*Monografia Maramureșului*”, în „*Graiul Maramureșului*”, Sighetu Marmației. 3, nr. 28, martie 1934, p.3.

³ Gh. Dăncuș, *Literatura populară*, Cluj, Tipografia Diecezană, 1945.

⁴ Dumitru Pop, *Folcloristica Maramureșului*, București. Editura Minerva. 1970, p. 115

și frumos ai lui Gheorghe Dăncuș. În scrierile amintite este vădită influența ce-au exercitat-o asupra sa Densușeanu, Candrea și Papahagi. Concomitent cu colaborarea cu „**Graiul Maramureșului**” s-a petrecut colaborarea la „**Crainicul Maramureșului**”, publicație care a fost suprimată de cenzură pentru vederi democratice ale colaboratorilor ei. Cu astfel de amintiri va ajunge la Cluj tânărul cărturar, unde între 1940 și 1944 va fi redactor la pagina culturală a „**Tribunei Ardealului**” care purta pe frontispiciu cuvintele „Grai și suflet românesc”, atât de grăitoare în acei ani de răstriașe și jale pentru românii din Transilvania Nordică de unde plecaseră mai toți intelectualii de frunte pentru a se putea vorbi și simți liber românește. Masa de români rămăsese și ei trebuiau hrăniți și spiritual, chiar și în aceste condiții vitrege. Acestei firești necesități a compatrioților ce sângerări cu sufletul sub jug străin i-a răspuns, după puterile sale, redactorul de la „**Tribuna Ardealului**”, când în pagina culturală a acestui ziar a început să publice producții ii poetice românești din întreaga regiune a Transilvaniei ocupate. În focul luptei ce foarte rar ți-e dat s-o duci, Gheorghe Dăncuș s-a formal ca istoric și critic literar activitate ce ocupă o importantă parte a muncii sale de cărturar ardelean, acumulând o bogată experiență jurnalistică furnizată de munca redacțională, grație căreia va reuși să se acomodeze repede și bine situației în care se afla, și de aceea rândurile scrise în pagina culturală a amintitului ziar au dovedit cu prisosință că autorul lor a fost un om de condei, intelectual bine instruit, cu intuiție, simț critic, gust artistic rafinat, atribute necesare unui istoric și critic literar. În pagina culturală a „**Tribunei Ardealului**” din 9 februarie 1941, Gheorghe Dăncuș scria: „...și cei rămași aici e bine să avem, drept călăuze, unele idei conducătoare, sa se înceapă deocamdată măcar în domeniul spiritualității, chiar puțini și cu puține posibilități, câți și cum suntem trebuie să năzuim să se facă maximum pe plan cultural. E domeniul în care afirmările ne-au justificat și altădată și ne vor justifica și de acum înainte în fața lumii, dreptul la existență și înălțare etnică”. Tot în 1941, redactorul paginii culturale va aduna într-o culegere intitulată „**Versuri din Transilvania Nordică**” creațiile a 9 dintre colaboratorii ziarului la care lucra, versuri care vor apărea în editura „**Tribuna Ardealului**” într-un tiraj de 1100 exemplare în colecția „Grai și suflet românesc”, care apărea sub îngrijirea lui Gheorghe Dăncuș. Dintre cei antologați au devenit condeie. Înfruntând timpul, Iosif Morușan și Francisc Păcuraru, pe restul înghițindu-i anonimul. În „**Prolog lămuritor**” scris în Koloszar¹, „**La sărbătorile Crăciunului 1941**”, Gheorghe Dăncuș era un

¹ Autoritățile maghiare n-au permis tipărirea denumirilor românești ale localităților natale ale autorilor antologați în culegerile îngrijite de Gheorghe Dăncuș la Editura Tribuna Ardealului din Cluj între 1940 și 1944.

vizionar „Una dintre problemele importante - acum și aici este cunoașterea genetică și evolutivă a realităților transilvănene pentru a fi utilizate și valorificate în sensul trebuințelor”.

Atunci când da sfaturi tinerilor colaboratori, dârzul gazetar pornește întregul arsenal de ilustre condeie ale scrisului românesc care își au rădăcina în pământul Transilvaniei pe care el îi enumera ca „**momente**”: Mureșeanu, Coșbuc, Șt. O. Iosif, Slavici, Goga, Agârbiceanu, Rebreanu, Blaga, Cotruș, Petre Neagoe. În „**Prologul lămuritor**”, de care am vorbit, Gheorghe Dăncuș arată că în noua sa colecție „Grai și suflet românesc”, „...țiindu-se socoteala de realitățile românilor din Ungar, se vor avea în vedere, în primul rând: trebuințele și unitatea graiului, trebuințele și unitatea sufletului, trebuințele și unitatea culturală”. Prin aceste cuvinte își exprimă crezul său editorul Gheorghe Dăncuș, care în 1942 va scoale în colecția îngrijită de el culegerea intitulată „Din viața satului Transilvănean” subintitulată „Culegere de povestiri din mai mulți autori cu precuvântare și însemnări Bio-bibliografice”, în paginile căreia, cu multă cumpătare și însuflețire, va vorbi despre Ioan Slavici, Iosif Vulcan, Ion Pop Reteganul, Ion Agârbiceanu, Liviu Rebreanu, Pavel Dan, Ion Vlasiu și alții, alegând pentru cititori piese reprezentative din opera tuturor celor antologați. În „**Precuvântarea**” amintită criticul va vorbi documentat și bine inspirat despre „Literatură și popor la românii din Transilvania”, un fericit prilej pentru Gheorghe Dăncuș de-a sublinia contribuția ce-a adus-o, în acest sens Maramureșul.

Activitatea lui Gheorghe Dăncuș pe tărâmul istoriei și criticii literare a fost de mare folos Transilvaniei din care, în acea vreme spălată de lacrimile celor subjugăți, au plecat Gheorghe Bogdan Duică, D. Popovici și alți cărturari care au onorat cu muncă, cu talent și dăruire cele două discipline gemene, care sunt istoria și critica literară, pentru Maramureș, redactorul „**Tribunei Ardealului**” fiind cel mai bun istoric și critic literar din perioada interbelică. După marele măcel mondial, între 1944-1946, harnicul cărturar devine profesor la Liceul Gheorghe Barițiu din Cluj și redactor la „**Graiul Transilvaniei**”, publicație din care la 1 ianuarie 1945 a apărut primul și singurul număr. Sub titlul „**Literatura populară (creștături și crâmppee)**” îi vor apare în Tipografia Diecezana din Cluj, tot în 1945, însemnările despre folclor apărute în „**Tribuna Ardealului**”. Între anii 1946 și 1949 este activist de partid în județeană Maramureș, profesor și activist cultural iar în 1950 devine director al „**Muzeului Etnografic al Transilvaniei**” din Cluj, pe care îl conduce până în 1955, când este numit director al „**Muzeului memorial „Emil Isac**”. În 1958 va edita, sub forma unei broșuri, ce va rămâne multă vreme cartea de vizită a aceste instituții, studiul Muzeul memorial „Emil Isac”. Din 1958 până în 1961, când firul vieții sale s-a rupt pe neașteptate, deși dârzul maramureșean era

în plină putere de creație, Gheorghe Dăncuș a fost din nou director al „**Muzeului Etnografic al Transilvaniei**” din Cluj. Întreaga sa activitate literară ar fi putut primi contur definitiv datorat ordinii ce o impune o ediție selectivă de autor de care cărturarul maramureșean n-a mai avut parte. Ca director al instituțiilor amintite a scris câteva studii pe care vor trebui să le aibă în atenția lor cercetătorii în domeniu, având ce învăța de la acest om, care însuși mărturisea că a fost „...preocupat și interesat mai deosebit de problemele creației populare (domeniul folclorului și etnografiei) din Maramureșul natal”¹ unde i-a rămas pentru vecie chipul, așa precum l-a înfățișat Alexandru Ivăsiuc în romanul său „**Apa**”.

La preocupările amintite se adaugă și cele privind dialectologia și istoria limbii care i-au oferit satisfacția descoperirii unor dovezi de continuitate și permanență ale spiritualității colțului nordic al României. Un valoros document din secolul al XIX-lea a fost salvat de la pieire grație unor cercetări în teren ale profesorului Gheorghe Dăncuș, pasiunile și preocupările căruia au fost discutate în medalionul de față.

În concluzie, putem afirma că în persoana feciorului de țăran din leudul Maramureșului a strălucit și sălășluit un spirit enciclopedic, un om harnic, un intelectual cultivat și receptiv la cerințele timpului în care a trăit, într-un cuvânt, un cărturar dintre aceia care în secolul trecut au călcat pământul Transilvaniei purtând în desagi cărți ce propovăduiau binele, adevărul și frumosul, răspândind în jur lumină.

¹ Dumitru Pop, *op.cit.*, p.19.

Un neam nobil din dreapta Tisei

Ion M. Botoș

*Apșa de Jos, Președinte Uniunea Regională
A românilor din Transcarpatia "Dacia"
Ucraina*

"Botoșenii" și urmașii

*... început „Acta Musei Maramorosiensis” III
Muzeul Maramureșului Sighetul Marmăției
Asociațiunea pentru Cultura Poporului Român din Maramureș, 2005,
p. 301-305*

Ce se știe despre Botoșeni?

Cercetând familia Botoș o găsim atât în izvoarele române cât și maghiare, dar predomină zona Ardealului, pentru prima oară apare în nordul Maramureșului, dreapta Tisei.

La nord de Tisa, între văile Săclintă și Talabor a existat satul Dărmănești, care a dispărut sau și-a schimbat numele încă din veacul al XIV-lea la 1373 o possessio „Darmianhaza” aparține lui Nicolae zis Botoș (Bothos) și fratelui său Giula, care se afla în partea dreaptă a Tisei (Transcarpatia, Ucraina) fiind menționată în hotărnicia aceasta din urmă pentru drăgoșești.¹

În izvoarele maghiare întâlnim în 1388 Botoș Domokos împreună cu Harapk Mikloș (Nicolae) l-au ținut prizonier pe Ion Korpád, care a vrut să înlăture de pe tron pe regele Sigismund. În 1430 sub domnia regelui Sigismund de Luxemburg, fiii lui Botoș au dat 100 de călăreți pentru oastea regelui.

În secolul al XVI-lea Petru Botoș a căzut apărând cetatea de la Szigetvar (Ungaria), județul Somogy, alături de Zrinyi.

Familia Botoș de Lestemer deținea moșii în comitatul Zemplin (Ungaria) azi Borsod – Abauj – Zemplen, alături de familia Lesztemery.

În 1703 Botoș Imre era numit în funcție de căpitan al Cetății Târgu Mureș. În 1815 Botoș Elek era logofătul Ierașului Gălești (comitatul Mureș) azi comuna Gălești, județul Mureș. Samuel era notarul principal al scaunului Mureș.

¹ Radu Popa, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, 1970, p. 80; Ioan Mihalyi de Apșa, *Diplome maramureșene din secolele XIV-XV*, ediția a II-a, Ed. Dragoș Vodă, Cluj Napoca, 2000, p. 68-69, diploma 37

La 1440 întâlnim pe Andrei Botoș, omul de încredere al reginei Elisabeta, văduva regelui Albert. Tot în acest an a participat la războiul de la Szegszard și Batazek împotriva lui Ulaszlo.¹

În 1391 găsim un cneaz Botoș Gergely, care organizează un complot împotriva regelui.²

La Margău Mare (azi Margău), comitatul Cluj sunt menționate cu ocazia unei înțelegeri între rude „pământurile, casa și curtea nobiliară” (terre, domus et curia nobili tarius) ale decedatului Ioan Botoș.³

Petru Botoș de Margău (Bothos de Meregyo) 1487, v. 09 ante 1491, VIII, 30 îl găsim în funcția de castelar (Iako, 2648, 2753).⁴

Cercetând curtea lui Nicolai Grămadă „Toponimia minoră a Bucovinei”, editura Anima, 1996, numele de persoană „Botoș” îl găsim legat de toponimie minoră a satelor din Bucovina.

Informația în privința toponimiei minore o vom prezenta așa cum a dat-o autorul, organizată în patru grupe, în funcție de sursele de informație.

- A) din documentele istorice
- B) din actele Comisiei austriece de delimitare din 1782
- C) din hărțile cadastrale ale satelor, întocmire între anii 1782-1787
- D) din sec. al XIX-lea și de la începutul sec. al XX-lea din 1939, din 1955, obținute din:
 - hărți cadastrale de la inspectoratul cadastral regional Cernăuți
 - hărți ale ocoalelor silvice care aparțineau Fondului bisericesc ortodox român din Bucovina
 - informații comunicate de prefecturile județelor din Bucovina și de inspectoratele școlare
 - propriile cunoștințe și informațiile primite de la câțiva informatori ocazionali.

Satele sunt prezentate în ordine alfabetică, numele topice în ordine cronologică, în funcție de felul lor: cătune, părți de sat, țarini, drumuri, fântâni, iazuri, păduri, pâraie, poduri, poieni, văi, dealuri, lunci etc.

... 1786 Botoșănița, sat

¹ Nagy Istvan, *Familii nobile maghiare cu blazoane și genealogii*, publicat de Friebeisz Istvan, vol. II, Pesta, 1857, Tipografia Beimel și Kozma, p. 220-221

² Koman Balini és Szekfi Gyula, *Magyar Történet*, Budapest, 1939, II, Kötet, p. 322, 337

³ Ioan Drăgan, *Nobilimea românească din Transilvania 1440-1514*, Ed.

Enciclopedică, p. 141

⁴ *Ibidem*, p. 430

Botoșana – în trecut se numea Botoșani. La 1615 Ștefan Topșa cumpără și dăruiește mănăstirii Solca „un sat, anume Botoșani, ținutul Sucevei, pe apa pârâului Solonețul Mic...”

C) 1783 (harta cadastrală) Pârâul Botoșana

D) b. 1939, 3. Pâraie: Botoșana

Botoșănița pe Brusnița – sat dispărut

Botoșănița pe Siret – sat vechi din sec. al XV-lea

BRAȘCA

D) c. 1939, 3. Pâraie: Botoșel

4. Munți și dealuri: Botoșel

COMĂNEȘTI

A) a. 1601 (Acad., Doc. Sec. XVI, Mold., V, 12)

Pârâul Botoșana

B) 1787 (Acta gran.)

Fânațele peste Botoșana

D) b. 1955

4. Pâraie Botoșana

CIOCĂNEȘTI

A) c. 1755

Botășul Mic (moșie)

D) a. sec. XIX (cad. Trib. Câmpulung)

1. Pâraie: Botoș, Botoșel

3. Munți: Botoșel, Botoș

b. 1935 (Harta Ocolului Silvic Iacobeni)

1. Păduri: Botoș

2. Pâraie: Botoșel

c. 1939 (Pref. jud. Câmpulung și Insp. școlar)

1. Cătune: Botoș

2. Țarini (părți de hotar): Botoș, Botoșel

3. Drumuri : Botoșel

8. Munți: Botășel

GEMINEA

D) a sec. XIX (af. Cad. Jude. Gura Humorului)

2. Pâraie: Botoșani

OSTRA

Botoșana (poiană, imaș, pârâu)

Piciorul Botoșanu – munte

Poiana Botoșanului

În cartea domnului Constantin C. Giurescu „Țârguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea până la mijlocul sec. al XVI-lea”, editura Enciclopedică, Botoșani „Botăș” – nume de persoane, vine de la substantivul botă „viță de vie sădită de un an”... Un Botăș își avea satul pe Moldova, în prima jumătate a secolului al XVII-lea de la alt Botăș, vine satul Botășani din fostul ținut al Sucevei, amintit în

actul din 15 martie 1490 dat Mănăstirii Putna, de la un Ioan Botăș și-a luat numele satul Botășești din Tutova ... p. 203.

Vasile St. Petrus, profesor universitar de la Livov ne informează de numele de persoană „Botoș” – persoană care se plimba cu „botă”, care era o privilegie, nu toți aveau dreptul de a folosi „bota”, pentru că „bota” era socotită ca armă – așa lămurire este în limba maghiară.

În cartea domnului Constantin Ungureanu „Bucovina în perioada stăpânirii austriece 1774-1918” apărută la editura „Civitas” 2003 la p. 47 citim ... Mănăstirea Solca stăpânea satele Botoșana ... dar totodată se observă că o parte a populației este formată din imigranți ardeleni stabiliți în satele Botoșana, refugiați între anii 1718-1778 în legătură cu tulburările de la Năsăud, unde toți acești imigranți erau originari din comitatele Someș, Turda, Năsăud, Maramureș, Cluj și Bistrița, adică din nordul Transilvaniei și Maramureș. (p. 53)

Printre satele din districtul Siret găsim satul Botușenița format din români și ruteni (p. 168). La 1300 limba de comunicare era româna – 371 și ucraineană – 158, altele – 26. La 1900 limba de comunicare era româna – 447, ucraineana – 110, altele – 34 (p. 254), numărul total al populației era 591, iar numărul cetățenilor cu drept de vot total era 109, dintre care 106 erau români, 97,2%. (p. 259)

Azi în România sunt câteva localități care au la baza denumirii numele de persoană „Botoș” Eliza Ghiner, Dan Ghinea pe paginile cărții, Localitățile din România, dicționar, editura Enciclopedică, București, p. 74 ni le prezintă:

Botoș - sat desființat (17 februarie 1968) unificat cu satul Cojocna, com. Cojocna, jud. Cluj

Botoș – sat în comuna Iacobenii, jud. Suceana, cod poștal 5978

Botoșana – sat, reședința comunală cu același nume, jude. Suceava, cod poștal 5843

Botoșani – municipiu (din 17 februarie 1968), reședința județului cu același nume, menționat documentar ca așezare rurală, prima oară în 1350, cod poștal 6800

Botoșanița Mare, sat în comuna Calafindești, jud. Suceava, cod poștal 5855

Botoșanița Mică, sat în comuna Crămești, jud. Suceava, cod poștal 5859

Botoșești Paia, sat, reședință comunală cu același nume, jud. Dolj, cod poștal 1148

După ce am cunoscut istoria familiei Botoș, puțin din toponimia minoră a Bucovinei legată de numele de persoană „Botoș”, localitățile din România care au la bază numele de persoană „Botoș” ne vom strădui să ne oprim direct la înrudirea familiei învățătorului

Vasile Botoș din satul Chechiș, Satu Mare cu familia lui Petru Ivașcu de la Apșa de Jos.

În 21 noiembrie 1867 s-a petrecut căsătoria lui Șandor (Ioan) Botoș, feciorul lui Vasile Botoș cu Anna Ivașcu, fiica lui Petru Ivașcu.

Martori au fost Vasile Mihalca și Lazăr Terezia, căsătoria a fost anunțată în biserica de la Apșa de Jos, paroh Mihai Marina în 26.V.1867, 2.VI.1867 și 6.VII.1867¹.

Șandor (Ioan) Botoș s-a născut în 1845 în satul Chechiș (Tetiș, u. Olahkekeș) județul Satu Mare, azi satul Chechiș, com. Dumbrăvița, Maramureș în familia învățătorului Vasile Botoș.²

Cu prenumele Ioan Botoș îl găsim inclus pe lista elevilor din Preparandia (institut pedagogic) greco-catolică română din Sighet, susținută prin „Asociațiunea pentru cultura poporului român din Maramureș” de la anul 1862 până în 1870 sub numărul 21, cu locul nașterii la Apșa de Jos și stațiunea docențială tot la Apșa de Jos.³

Am rugat pe Domnul Dr. Mihai Dăncuș, directorul Muzeului Maramureșului din Sighet să-mi explice cum a fost inclus pe lista elevilor de la preparandia cu prenumele Ioan, unde domnul Mihai Dăncuș spune: „în Maramureș se practicau câte două prenume”.

Mihai N. Filip, n. La 29 octombrie 1925 la Apșa de Jos afirmă că pe bunicul lui l-a chemat Ioan, adică pe Șandor Botoș (4.08.2005).

După absolvirea Preparandiei de la Sighet, Șandor (Ioan) Botoș ocupă postul de învățător la școala confesională greco-catolică românească în anul 1865 împreună cu Grigore Vlad.⁴

La 1867 se căsătorește, soția Anna Ivașcu s-a născut la 17 februarie 1843, moartă în 17 ianuarie 1916⁵. În familia lui Șandor Botoș și Anna Ivașcu s-au născut patru băieți și două fete:

1. Vasile Botoș (1878-1956)
2. Mihai Botoș (1882-1920)
3. Șandor Botoș (1880-1941)
4. Mărișcuța Botoș (1879-1962)
5. Anica Botoș
6. Ioan Botoș, mort la vârstă tânără⁶

Mihai Marina, pe paginile cărții „Maramureșenii, portrete și medalioane” apărută

la editura „Dragoș Vodă”, Cluj Napoca, p. 224 ne-a lăsat o mică oglindă a învățătorului Ioan (Șandor) Botoș.

¹ Văteagi iz matrichi bracovincanâhi, 7.X.1940

² *Ibidem*

³ Tit Bud, *Analele Asociațiunii pentru cultura poporului roman din Maramureș 1860-1905*, Gherla, 1906, p. 41

⁴ Mihai Marina, *Maramureșenii, portrete și medalioane*, Ed. Dragoș Vodă, Cluj Napoca, 1998, p. 222

⁵ Extras matricular, nr. 130, 1940 de la Parohia greco-catolică română Apșa de Jos

⁶ Informator Mihai N. Filip

„Deși mai tânăr, fusese coleg de an la preparandie cu Grigore Vlad, cu care a dăscălit mult timp împreună în comuna natală. Era un temperament mai dinamic și mai practic. El nu cultiva poveștile. Și-a amintit însă că a învățat o mulțime de lucruri folositoare pe care avea obligația, după îndemnul lui Ioan Bușiția, să le împărtășească consătenilor săi. Și-a îndreptat atenția în special spre pomărit. A sădit pomi și a altoit merii sălbatici de prin grădini și luncile cu fân. Unii săteni se supărau că le taie crengile de la copacii care le țineau umbră vara și cu ale căror fructe aveau mîncarea. Dascălul le înlocuia cu mlădițe folositoare. Când au văzut însă că peste câțiva ani, puteau să mănânce din acești pomi, mere bune și frumoase, fără să li se strepezească dinții, au început să-l roage pe Ioan Botoș să trimită copiii să le mai altoiască câțiva pomi. El le răspundea răstit: „Trimite coconul la școală și nu-l ținea lângă cuptor și-l voi învăța să-și altoiască singur pomii.”

A fost de fapt inițiatorul frumoaselor grădini care mai dăinuiesc și astăzi în Apșa de Jos. Gospodăria lui era exemplară, ca a lui Popa Tanda. Ioan Botoș fusese un bun cântăreț și muzician. Pe lângă cântatul la biserică, unde avea obligație de serviciu, a înființat și un cor, la care tineretul cânta cu plăcere. Cântecul național, alături de doinele din sat stilizate de el, formau repertoriul aceluia cor, care a dăinuit până la sfârșitul primului război mondial.

Pe doi dintre fiii săi, pe Vasile și Mihai, i-a făcut învățători. Al treilea, Alexandru a rămas cântăreț la biserică și gospodar la locul său. A murit în anul 1910, rămânând multă vreme amintirea „învățătorului cel bătrân” de la care apșenii au învățat multe lucruri folositoare”.

Familia lui Vasile Botoș (1878-1956)

S-a născut în comuna Apșa de Jos, comitatul Maramureș în familia învățătorului Șandor (Ioan) Botoș și Anna Ivașcu, copilăria a petrecut-o în comuna natală, școala primară tot la Apșa de Jos, studiile pedagogice le-a făcut în România, unde, pe urmă se repartizează ca învățător la Apșa de Jos.

Se căsătorește la Apșa de Jos cu fata lui Lupașcu (Borca) Anica (Anna), în familie s-au născut trei copii: Alexandru (Șandor), Marișca, Marta.

Nu s-a bucurat de viața familială, soția Anna a murit, se căsătorește cu sora soției Mărișcuța Borca tot fata lui Lupașcu, unde împreună au avut doi copii: Titus și Vasile, bolnav din naștere, nu a fost căsătorit. Soțiile au avut doi frați: Vasile Borca – tata buncii mele de pe mamă, adică a fost strămoșul meu și Ioan Borca – s-a făcut

preot, după căsătorie a rămas în România, a avut o fată pe care a chemat-o Alexandra.¹

Din amintirile elevilor pe care i-a învățat Vasile Botoș am aflat că a fost un mare român totdeauna a apropiat copii de neamul românesc Gheorghe Zubaci își amintește că în perioada interbelică adică sub ocupația cehă la sărbătorile de Crăciun în centrul comunei Vasile Botoș aducea „Betleemul” și stimula cu bani ca să colinde ore întregi românește, unde jandarmii cehi nu puteau să facă nimic. Ioan Borca, fostul diac la Apșa de Jos povestea cum în timpul orelor de la școală Vasile îl trimitea la biserică ca să învețe meseria de diac, că după școală era ocupat cu treburile familiale, totdeauna îi zicea că la biserică trebuie să fie preoți și dieci locali, adică români.

Vasile Botoș a fost și un bun vânător, avea o bibliotecă mare cu multe cărți vechi, a trăit în centrul comunei, nu a putut să se bucure de bătrânețe. După anul 1944 sovieticii au închis frontierele cu România, copiii au rămas în stânga Tisei, părinții în dreapta; copiii nici pe ultimul drum nu au putut ca să-și petreacă părinții, la câțiva zeci de ani au avut posibilitatea ca să aprindă câte o lumânare la mormântul părinților, dar așa a fost să fie, a murit în 1956 și totodată a lăsat amintiri frumoase în sufletele românilor din dreapta Tisei.

Istorii vânătoarești din viața apșenilor legate de Vasile Botoș
„Botoș cu iepurii”

Se zice la Apșa de Jos să nu pățești ca Botoș cu iepurii, ne-am interesat ca să vedem de ce se zice așa.

Trăia la Apșa de Jos învățătorul Vasile Botoș în centrul comunei, numit prund și era un mare vânător.

Într-o zi s-a dus la vânătoare, cutreierând dealurile a văzut un iepure dormind, l-a prins și a hotărât ca să vină acasă, dar la un timp s-a oprit, a stat și gândindu-se și-a pus întrebarea cum el vânător să meargă cu iepurele viu, ar râde consătenii de el. Scoate cureaua din pantaloni și leagă iepurele de un corci, ia pușca și împușcă iepurele, dar a împușcat în curea și iepurele a fugit și a rămas Botoș fără iepure.

De aceea se spune să nu pățești ca Botoș cu iepurii...

Bivolul și Ursul

Se întâlnesc într-o zi la Apșa de Jos, în centru, doi bărbați – unul pe poreclă Bivolul Mihai – diac la biserică și altul Ursul Vasile. După puțin timp intră în caina la un păhărel, după unul, două. Ursul era mai brutal și îl întreabă pe Mihai Bivolul că ce caută și animalul acesta în caina, după care Bivolul îi zice: Lasă, mă, că te-a cărat în

¹ Informator Anuța Vasile Șiman (Borca), n. 1914 la Apșa de Jos, 31.X.2003 Apșa de Jos

spate o zi întreagă și nici nu mi-ai mulțumit. Ursul se apucă și strigă când Mihai Bivolul îi povestește întâmplarea.

Apșenii de la Apșa de Jos își vârau animalele la munte și zi la zi un urs le omora oi și într-o zi ursul a încercat să omoare o jurincă de bivol, a prins-o și a încercat să o spintece, și-a băgat labele în spinarea jurincii, în acest moment jurinca s-a luat la fugă cu Ursul în spate, musculatura la jurincă s-a concentrat așa puternic că ursul nu și-a putut scoate labele. A ajuns Bivolul cu ursul în spate până în prund (centru) la Apșa de Jos.

Vasile Botoș locuia în centru, oamenii au fugit și l-au chemat să facă ceva, Vasile a luat pușca și a împușcat bivolul și apoi ursul.

Îl întreabă Mihai Bivolul pe Vasile Ursu: acumai ești de acord, unde el răspunde: da.

Urmașii ...

Alexandru (Șandor) Vas. Botoș s-a născut în 1910 la Apșa de Jos în familia învățătorului Vasile Botoș și Anica (Anna) Botoș (Borca), copilăria o petrece la Apșa de Jos, școala primară tot în comuna natală, studiile le continuă în România. În anii 30, sec. al XX-lea se căsătorește cu Iolanda Botoș, n. 1918, decedată în anul 2002 la Sighet.

Pe parcursul anilor Alexandru Botoș a muncit în diferite ramuri, ani la rând a condus gara de la Sighet, în timpul celui de-al doilea război mondial a muncit la Debrecen ca șef de gară, în anul 1958 a fost primar al orașului Sighet.

În anul 1968 a murit lăsând amintiri frumoase pentru neam, este înmormântat în cimitirul de la Sighet cu inscripția Alexandru Botoș de Apșa.

În familia lui Alexandru V. Botoș au fost patru copii: Alexandru (Sandu) A. Botoș, Lidia A. Botoș, Eva A. Botoș, Tatiana A. Botoș.

Alexandru A. Botoș s-a născut în 1935 în comuna Apșa de Jos, școala primară o face în comuna natală. Pe urmă studiile le continuă în România, termină școala medicală de felcer la Sighet, școala CFR la Satu Mare, București, a muncit mult timp ca șef de gară la Sighet, a murit în 1978.

Soția Bobby Botoș locuiește în orașul Sighetul Marmăției. În familie nu au fost copii.

Lidia A. Botoș (Petrovai) n. 13 aprilie 1938 la Apșa de Jos. Vasile Petrovai, soț, n. 23 august 1929 în comuna Petrova, a murit la 22 martie 2006 la Baia Mare. Copii: Alexandru (Ducu) Petrovai, Diana Petrovai.

Alexandru (Ducu) Petrovai, n. 2 septembrie 1963 la Baia Mare, inginer mecanic, necăsătorit – 3.05.2006.

Diana Petrovai (Mărginean) n. la 27 octombrie 1972 la Baia Mare, Dr. Profesor universitar la Universitatea „Petru Maior” Târgu Mureș. Ioan Alin Mărginean, soș, n. 22 august 1974, economist la Consiliul Județean Târgu Mureș, locuiesc în Târgu Mureș. Copii: D. Maria Georgiana Mărginean, n. La 15 aprilie 1974.

Eva A. Botoș (Feeș) n. 1943 în orașul Debrecen, Ungaria. Tibi Feeș, n. 1938, soț, inginer, locuiesc în orașul Sighetul Marmăției. copii: Biatrix T. Feeș, Delia T. Feeș.

Biatrix T. Feeș, n. 1968 la 18 aprilie, inginer, Cornel Negre, n. 1965 la 19 aprilie, soț, locuiesc în orașul Sighet.

Delia T. Feeș, n. 1976, Cristian Pop Savan, n. 1975, soț, locuiesc la Baia Mare.

Tatiana A. Botoș, n. 1954 la Sighet. Iosif Ciurca, n. 1941, soț, locuiesc în orașul Sighet, copii: Andrei I. Ciurca, n. 1986, 30 ianuarie, student la Cluj Napoca¹.

Marișca (Maria) Vas. Botoș, fiica învățătorului (1900-1937), Vasile Botoș de la Apșa de Jos, a murit la o vârstă tânără.

Marta Vas. Botoș, fiica învățătorului Vasile Botoș s-a căsătorit cu Ion Marina (Ioanci) învățător la Apșa de Jos (Ion a Mării Vidoi) au locuit lângă biserica veche de lângă Băscău. În familie s-a născut un copil: Ion I. Marina, azi locuiește în orașul Nădlac, lângă Timișoara, căsătorit, medic stomatolog².

Titus V. Botoș s-a născut la 19.08.1923 în comuna Apșa de Jos, districtul Teaciv , Rusia Subcarpatică, Cehoslovacia. Școala primară o face la Apșa de Jos, pe urmă își continuă studiile medii la Liceul „Dragoș Vodă” de la Sighet, urmează teologia la Blaj și Facultatea de drept la Cluj, avocat³, absolvent al Academiei de Înalte Studii Economice, economist și director adjunct al Institutului de Statistică, Filiala Cluj, autor al unor studii și articole publicate în reviste de specialitate.⁴ Comandantul Legiunii Populare de Jandarmi a Maramureșului după 9 aprilie 1945.⁵

Livia Botoș – soția, n. 6.01.1926, d. 4.05.2006. Copii: Cici T. Botoș, n. 1952, Gheorghe Iliescu, soț mort (4.05.2006).

Cici T. Botoș, doctor în științe economice, profesor universitar la Cluj Napoca. Copii: Ciecil, n. 1980 la Cluj Napoca, Ina, n. 1978 tot la Cluj Napoca.

¹ Informator Tatiana Ciurca (Botoș), n. 1954, 02 Sighet, Maria A. Vlad, Apșa de Jos, 15.08.2005

² Ioan M. Bota, *Maramureș – vatră de istorie milenară*, Ed. Dragoș Vodă, Cluj Napoca, 1999, p. 543

³ Informator Lidia Petrovai (Botoș), Baia Mare, 24.06.2002

⁴ Conf. Dr. Mihai D. Drecin, *Memoriile avocatului Dr. Iulian Ghitta*, primul prefect român în Țara voievozilor în primăvara anului 1945, *Maramureș – vatră de istorie milenară*, Ed. Dragoș Vodă, Cluj Napoca, p. 305

⁵ Informator Maria N. Vlad, Apșa de Jos, 4.05.2006

Familia lui Mihai Botoș (1882-1920)

Mihai Ș. Botoș s-a născut la 26 ianuarie 1882 în localitatea Apșa de Jos, din dreapta Tisei. Părinții – Șandor (Ioan) Botoș învățător în comună, Anna Ivașcu, fiica preotului Ivașcu.¹

După terminarea școlii primare la Apșa de Jos își continuă studiile la Gherla, unde, pe urmă se întoarce în comuna natală și începe activitatea la școala confesională. Se căsătorește cu Moiş Matilda din comuna Biserica Albă, sora lui Poli Moiş – directorul școlii de la Apșa de Jos, deportat în Siberia în 1947.

În familie s-au născut trei copii: Maria M. Botoș, Iuliu M. Botoș, Eugeniu M. Botoș².

Maria M. Botoș s-a născut la 24 martie 1912 în comuna Apșa de Jos, după moartea tatălui a trecut la bunicii de la Biserica Albă, acolo termină școala primară, pe urmă își continuă studiile în România, se mărită la Dragomirești. În familie s-au născut două fete: Viorica Iobb, n. La 3 mai 1937 în comuna Dragomirești și Livia Iobb, n. la 17 ianuarie 1934 tot în comuna Dragomirești. Viorica Iobb are un singur copil Florescu Adrian Con., n. la 19 martie 1964. Livia Iobb a născut doi copii: Paul Sorcodi n. la 29 martie 1955 și Livia Sorcodi n. la 27 aprilie 1957. viorica Iobb și Livia locuiesc în orașul Sighet, str. Tisa, nr. 10.³

Iuliu M. Botoș s-a născut în anul 1914 în comuna Apșa de Jos, Copilăria a petrecut-o în comuna natală, școala primară la Biserica Albă, de unde a trecut cu traiul la bunica Moiş. Studiile le face în România, unde devine preot. În familie s-a născut un fecior Mihai I. Botoș, născut în luna octombrie 1942, locuiește la Curtea de Argeș și are un copil Adrian M. Botoș născut în 1975.⁴

Eugen M. Botoș s-a născut la Apșa de Jos, copilăria a petrecut-o la Apșa de Jos și la Biserica Albă (bunicii după mamă). Școala primară o face la Biserica Albă. „*Termină liceul Dragoș Vodă din Sighet, unde în anul 1934 obține bacalaureatul. Se înscrie la Universitatea București, Facultatea de Filologie, dar din cauza stării materiale este obligat să renunțe.*

Se întoarce acasă unde este încadrat ca învățător și profesor de religie. În familie erau mulți preoți, dintre care unchiul său (după mamă) Grigore Moiş îl îndeamnă să se facă preot.

În 1937 se înscrie la Academia de Teologie Greco-catolică din Blaj, în 1940 se transferă la Cluj, se căsătorește în 1941 cu fiica preotului Mihai Iuga, o fată frumoasă, o chema Livia, descendentă a vechilor familii de nobili din Maramureș, originară din Vișeu de Mijloc.

¹ Extras matricular nr. 131, 1940, Apșa de Jos, Parohia Greco-catolică.

² Informator Maria Botoș, n. 24 martie 1912, Apșa de Jos, 23.04.2001 orașul Sighet

³ Informator Viorica Iobb, n. 3 mai 1937, 10 iunie 2001, orașul Sighet.

⁴ *Ibidem*

În același an este hirotonit preot de către I.P.S.S. Alexandru Rusu și numit preot în parohia Cloare, județul Sălaj. Prima sfântă Liturghie o celebrează în biserica copilăriei sale din localitatea Biserica Albă. Pe urmă este transferat la Borșa – Maramureș (1944), unde este arestat mai întâi de trupele sovietice, iar mai târziu de securitate.

A petrecut doi ani la închisoare, pe urmă se întoarce acasă. Fiindcă apoi este iar hărțuit de securitate, trece la ortodoxie și se mută la Vișeu de Mijloc unde slujește ca preot până la 1981 când se pensionează. A avut 5 copii (fete) care azi trăiesc la Vișeu de Mijloc.

După o boală grea în 1944 părăsește acest pământ.

Este înmormântat în umbra bisericii din Vișeu de Mijloc”.¹

În familie s-au născut cinci fete: Doina E. Botoș, Silvia E. Botoș, ambele locuiesc în Vișeu, Stela E. Botoș, preteasă Viseu de Jos, soț Mihai Cosma, Matilda Botoș locuiește la Bârsana, Margareta Botoș – decedată.²

Mihai Marina, în cartea „Maramureșenii, portrete și medalioane” editată la editura Dragoș Vodă, Cluj Napoca, 1998, p. 227 ne-a lăsat informație despre primul lui învățător român – Mihai Ș. Botoș.

„Îndată după terminarea Școlii Normale din Gherla, Mihai Botoș, fiu al dascălului Ioan Botoș, și-a început activitatea la școala confesională din Apșa de Jos. Icoana învățătorului Mihai Botoș, de la care am învățat primele slove în limba română, în toamna anului 1914 mi-a rămas întipărită în suflet.

Comportamentul față de oamenii din sat, sfaturile sale înțelepte și atitudinea sa dârză în apărarea celor obidiți, i-au atras dragostea și ascultarea. Era un adevărat și demn urmaș al lui Dionisie Vereș. Pe vremea sa mai erau la școala de stat patru învățători, din care doi români. Numai el era numit „învățătorul nostru”, ceilalți erau numiți „domni”, în sensul de străini. Atracția școlii sale era un adevărat fenomen. Copiii pe care părinții îi înscriau la școala de stat, o părăseau, chiar fără știrea părinților și treceau la școala confesională, la Mihai Botoș. Metoda învățătorului era deosebit de eficientă. Fiecare elev pleca acasă cu lecția învățată. Timpul rămas în afara școlii era la dispoziția copiilor, pentru a se juca sau a-și ajuta părinții. Întrat în clasa I-a la un liceu unguresc din Sighet, m-am dovedit a fi unul dintre cei mai bine pregătiți elevi în școala primară. Era opera lui Mihai Botoș. Doar limba maghiară o stâlceam rău de tot.

Din nenorocire, o boală necruțătoare pe acele vremuri, a curmat mult prea devreme firul vieții acestui excepțional dascăl, merit

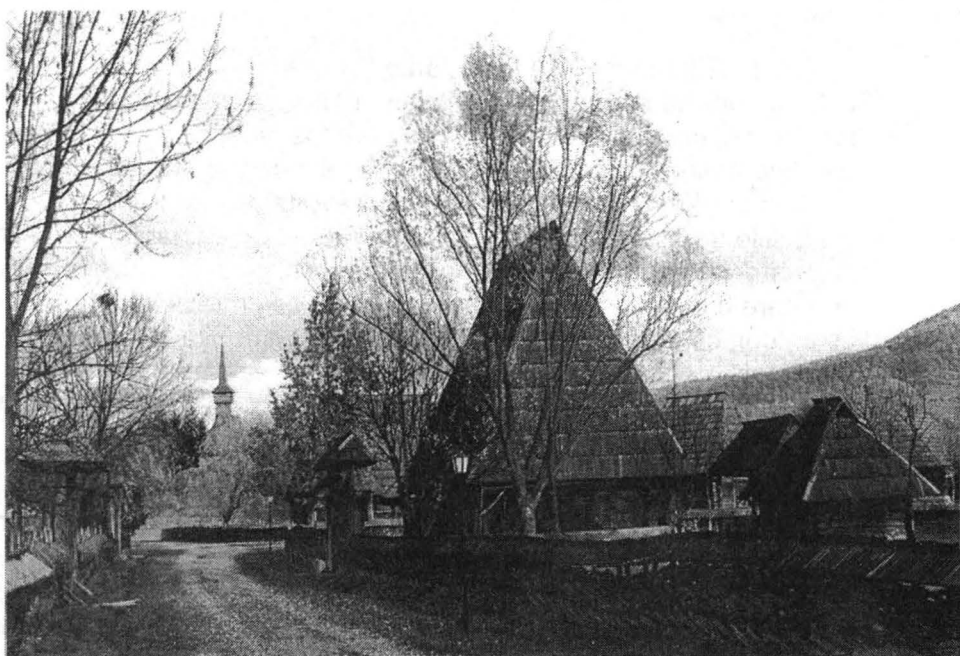
¹ Buletinul "Apșa", nr. 5, 16 iunie 2001, Ziarul „Apșa”, nr. 10, 1 octombrie 2002

² Informator Maria Botoș, n. 1912, Apșa de Jos, 10 iunie 2001, orașul Sighet.

să dea mult neamului său. Odată cu moartea sa s-au închis pentru totdeauna porțile școlii confesionale greco-catolice românești din Apșa de Jos. Însăilând din amintirile rămase despre dânsul în comună, despre primii dascăli ieșiți din școala lui Bușiția și despre urmașii lor, omagiul meu se îndreaptă spre toți și mai ales spre primul meu dascăl român: Mihai Botoș".

Capitolul IV

Muzeologie

Muzeul satului maramureșean

★ ★

Conf. Univ. dr. Paula Popoiu
*director general Muzeul național
al satului „Dimitrie Gusti”
București*

I. CADRUL GENERAL

1. Muzeul în contextul cultural național

În România, ca în toate țările Europei centrale și de est, cultura suportă momente paradoxale. Eliberată de piedicile ideologice, imediat după 1990, cultura a fost supusă rigorilor impuse de accentuarea reformei în economie precum și logicii economiei de piață în conformitate cu care se vede nevoită a-și restructura instituțiile tradiționale și a identifica noi resurse de finanțare în afara celor strict bugetare. Apar noi întrebări și se caută alte justificări de finanțare a culturii: de ce finanțăm cultura, ce proiecte finanțăm și pe ce criterii, ce mecanisme de finanțare folosim în așa fel încât să fie încurajată, , concurența și nu concurenții,, iar calitatea să fie principalul criteriu de eligibilitate.

În acest sens practicile manageriale nu mai pot fi arta conducerii instinctuale bazată pe experiența acumulată de-a lungul zecilor de ani petrecuți într-o instituție ci un ansamblu de operațiuni care concură la îndeplinirea obiectivelor strategice și care încurajează spiritul de excelență în rândurile salariaților, face posibilă crearea unui climat de autodepășire și perfecționare profesională, conștientizează salariaților că atingerea rezultatelor așteptate este însăși rațiunea întregii lor activități. Acest lucru se poate realiza prin stabilirea într-o formulă clară și explicită a obiectivelor (managementul prin obiective) care decurg din strategia instituției (în cazul nostru muzeul), prin responsabilizarea salariaților și prin stabilirea unei relații de muncă care precizează evaluarea performanțelor și recompensele (sau coercițiile) care vor fi acordate funcție de rezultate.

Și totuși:

- - resursa cea mai importantă a modernizării societății rămâne cultura cu cea mai importantă componentă a sa, cea educativă, care se realizează prin cunoaștere (cercetare).
- În lumea muzeelor românești care a evoluat mai lent după 1990, în comparație cu alte domenii culturale, trebuie găsit în scurt timp noi structuri instituționale, noi modele de

organizare, noi manageri care să contribuie printr-o gândire eliberată de clișee, sistematică și adaptată nivelului european, la afirmarea culturii românești în lume.

- Noile structuri trebuiesc adaptate principiilor muzeologiei occidentale și integrate sistemului european prin atragerea sprijinului organismelor internaționale în așa fel încât să permită instituțiilor și persoanelor care astăzi reprezintă cultura românească să treacă prin această etapă necesară, utilizând cu maximă eficiență resursele umane și financiare.

În acest context, implicând și necesitatea descentralizării sistemului instituțional cultural, Ministerul Culturii și Cultelor își asumă și transmite muzeelor, programe care vizează:

- armonizarea politicilor culturale naționale cu cele europene având în vedere perspectiva integrării în UE preconizată a fi în anul 2007 precum și obiectivele impuse în perioada post-aderare – inclusiv privatizarea probabilă a muzeelor.
- Gestionarea fondurilor provenite de la bugetul de stat și alocarea lor pe bază de programe și proiecte riguros fundamentate care vor stimula competiția și vor elimina, înțepeneala" în proiect de care suferă încă destui conducători de muzee.
- Acordarea unei largi autonomii instituționale în limita competențelor și atribuțiilor specifice incluzând aici și autonomia cheltuirii fondurilor bugetare, evident în limitele alocate și pe baza raportării forului tutelar.
- Încurajarea parteneriatului public-privat și a colaborării cu ONG-urile.
- Implicarea mai activă a societății civile în elaborarea mecanismelor culturii.
- Readucerea culturii românești, cultură cu o certă vocație europeană, în peisajul internațional prin susținerea acelor acțiuni care au la bază proiecte de anvergură cel puțin regională (de exemplu proiectul *Inventarul monumentelor de arhitectură vernaculară din România* pe care intenționăm să-l propunem spre susținere Fondului Cultural Național).

Aceste cerințe se încadrează în strategia Ministerului Culturii și Cultelor (vezi documentul "*Direcții strategice pentru perioada 2005-2013*" și capitolul 22 "*Politica în domeniul culturii*" din Programul de guvernare) de descentralizare și restructurare instituțională prin care se urmărește înlocuirea relațiilor de

subordonare cu cele de parteneriat și colaborare, de eficientizare și dezvoltare a activităților culturale valoroase și de găsire a altor căi de finanțare a domeniului cultural în afara celor bugetare.

Este un adevăr deja demonstrat că, în acest moment, nu există o „criză a culturii” ci doar o criză a managementului cultural, fapt evident la un simplu periplu prin instituțiile de cultură, cu deosebire în muzeele coordonate de consiliile locale.

Anchilozarea structurilor și managerilor de muzeu a avut loc, în absența unor elemente care să permită evaluarea activității muzeale conform unor parametri de eficiență și standarde competitive și a unor reglementări care să permită aplicarea de sancțiuni în cazurile grave de proastă gestionare a patrimoniului și instituției muzeale. Criza de public, care este una din marile probleme ale muzeelor nu numai din România ci și din Europa, nu decurge neapărat din sărăcia majorității românilor sau din lipsa de interes pentru cultură cât mai ales din nepriceperea managerului de a iniția și coordona acțiuni atractive și de a oferi produse culturale interesante. Managerul de muzeu nu mai poate fi o mică zeitate, care se teme de schimbare și al cărui ideal este dreptul la pensie pe care o vede ca pe eliberare, mult amânată de obicei.

În acest moment, se poate considera însă că managementul instituției muzeale se află în etapa de redefinire a sa în sensul managementului strategic obligat a-și stabili misiuni clare, cu obiective de îndeplinit și indici de performanță pentru evaluarea acțiunilor culturale.

Această rigoare a actului de conducere muzeală se va impune, sperăm, cu rapiditate ca o necesitate dictată de însăși nevoia de supraviețuire a sistemului.

1. 1. Situația rețelei muzeale românești

După situația¹ înregistrată în baza de date a CIMEC, rețeaua muzeală actuală numără peste 600 de muzee din care numai 5 sunt muzee naționale.

În anii care s-au scurs de la revoluția din decembrie, reformele întreprinse în domeniul muzeelor au avut un caracter aleator, răspunzând mai degrabă unor presiuni de moment și nu unor nevoi

¹ Deși nu există o situație statistică clară știm că multe din muzeele locale, aparținând comunei sau satului, au dispărut sau agonizează într-o situație greu de descris; multe din acestea erau organizate în școli sau cămine culturale care fie și-au schimbat funcționalitatea (căminele culturale) fie, în cazul școlilor, muzeul a dispărut odată cu personalitatea care l-a înființat (învățător, profesor)

strategice care să reorienteze instituțiile tradiționale, pline de clișee datorate ideologiei comuniste, către muzeologia europeană. Rețeaua muzeală s-a dezvoltat haotic, mai mult cantitativ și mai puțin calitativ, fără a beneficia de o analiză care să constate nevoile reale de dezvoltare sau care să impună o benefică stagnare numerică în favoarea unei rapide modernizări a muzeelor deja existente.

Deficitul de perspectivă a fost întreținut și de prea deasă schimbare a directorilor direcțiilor de patrimoniu din Ministerul Culturii fără a asigura continuitatea, în afara persoanei, a unui plan pe termen lung, mediu și scurt dedicat muzeelor, de lipsa unei strategii domeniale clare, de potențialul uman uneori lipsit de calificare și pasiune pentru domeniu și subdimensionat în raport cu nevoile rețelei.

Muzeele din România nu au beneficiat de asemenea, de o lege specială din anul 1948 când a fost abrogată așa numita „*lege lorga*” (a muzeelor și bibliotecilor publice) adoptată în 1932. Drept pentru care numeroase erori s-au comis în privința înființării și desființării muzeelor, acest lucru rămânând uneori la bunul plac al primăriilor sau consiliilor județene¹ fără ca Ministerul de resort să-și poată exercita în vreun fel controlul și autoritatea. Legea 311/8 iulie 2003, a muzeelor și colecțiilor, nu a remediat această situație având în vedere, pe de o parte multe lacune privind organizarea muzeelor și pe de altă parte lipsa voinței de aplicare, mai ales la nivel local, cazul comasării abuzive a muzeelor din Constanța fiind un exemplu destul de elocvent.

În prezent, domeniul muzeologiei românești are următoarea situație:

- Lipsesc proiectele de restructurare a expozițiilor de bază, perimate; noile proiecte ar trebui să fie bazate pe valorile naționale încadrate principiilor largi ale unei societăți democratice europene și cerințelor unei muzeologii dinamice care să includă învățarea - cunoașterea dar și agreementul.
- Lipsesc normele care să reglementeze domeniul ceea ce duce la deformarea conceptului de autonomie muzeală și la scăderea prestigiului profesional al multor muzee.
- Se remarcă problema patrimoniului mobil marcat de furturi, pierderi, distrugeri, export ilicit și nu în ultimul

¹ Exemplificăm prin cazul Muzeului Etnografic al Bucovinei înființat printr-o hotărâre de Guvern dar desființat printr-un ordin al Consiliului Județean, acest muzeu foarte activ înainte de anul 2001 astăzi aproape a dispărut din peisajul cultural.

rând, degradarea continuă a acestuia în lipsa condițiilor adecvate de conservare și protecție precum și încetinirea sau chiar stoparea activităților de conservare și restaurare.

- Activitatea de evidență științifică (inclusiv clasarea și reevaluarea patrimoniului) este diminuată sau chiar stopată, cu repercursiuni majore în planul valorificării patrimoniului sau a protecției împotriva furturilor ca și a acțiunii de îmbogățire și completare a colecțiilor.
- Se constată diminuarea calității acțiunilor de valorificare culturală a patrimoniului (expoziții, publicații, acțiuni de pedagogie muzeală) și scăderea rolului muzeului ca instituție comunitară și de educație; implicit acest lucru a dus la scăderea numărului de vizitatori, însăși rațiunea de a exista a muzeului, care în lipsa acestora ar fi un simplu loc de depozitare a lucrurilor încărcate de trecut și de frumusețe .
- Criza de public este una din marile probleme, decurgând nu atât din sărăcia majorității românilor sau din lipsa de interes pentru cultură cum greșit se susține uneori ci mai ales din nepriceperea managerului de muzeu de a organiza și coordona acțiuni atractive, de a oferi turismului produse culturale interesante.
- Lipsesc reglementările privind cercetarea muzeală în contextul sistemului național de cercetare-dezvoltare, sistemul de cercetare muzeală nefiind luat în considerare în legile dedicate cercetării, decât tangențial, la capitolul „alte instituții publice” deși în rețeaua muzeală există în prezent peste 300 de cercetători repartizați în secții create după 1990 în majoritatea muzeelor naționale și județene);

În acest context s-a remarcat de-a lungul anilor, diminuarea autorității ministerului în teritoriu și slaba legătură a instituției centrale cu cele ale puterii locale, în ciuda existenței mai întâi a oficiilor de patrimoniu și apoi a direcțiilor județene de patrimoniu ca servicii descentralizate ale Ministerului Culturii și Cultelor, direcții lipsite și în prezent de o strategie clară privind patrimoniul cultural.

1. 2. Locul Muzeului Național al Satului „Dimitrie Gusti” în rețeaua națională și în comunitate

Muzeul Național al Satului “Dimitrie Gusti” face parte din rețeaua celor 19 muzee în aer liber din România fiind printre primele create (după Muzeul Etnografic al Transilvaniei de la Cluj). Constituit în anul 1936 prin strădania Școlii sociologice de la București condusă de profesorul Dimitrie Gusti, Muzeul Satului a parcurs perioade de dezvoltare și decădere, marcat fiind de fluctuațiile istoriei. Multă vreme a funcționat ca un muzeu paradigmă, cunoscut în toată Europa și folosit ca model de muzeele din țară. Agresiunea comisă asupra muzeului în perioada de după 1990, în condițiile unui management defectuos și a două incendii devastatoare, determinase o scădere nemeritată a prestigiului acestei instituții.

După preluarea conducerii în anul 2002 de către o nouă echipă managerială condusă de doamna dr. Georgeta Stoica, muzeul și-a regăsit vechea strălucire și vizitatorii fideli (**Anexa nr. 1. Numărul de vizitatori în perioada 2001 -2004**).

Patrimoniul cultural pe care îl deține precum și poziționarea de excepție (, , satul din inima capitalei României”) fac din acesta principalul punct de atracție nu numai pentru locuitorii orașului București ci și pentru numeroase grupuri de străini.

Poziția muzeului în comunitate este una de prestigiu, decursă din faptul că are spre administrare cele mai valoroase produse ale creației umane și în cazul de față, cele mai importante documente ale identității noastre europene - monumentele și obiectele create de țărânul român; această poziție trebuie consolidată prin „*ieșirea din limite*”, spre public, în beneficiul acestuia. Aceasta impune creșterea valorii acțiunilor culturale și educaționale și devenirea muzeului de la rolul de clinică și depozit la acela de școală, loc de spectacol și agrement, refugiu spiritual dar și promotor al unor probleme de actualitate care frământă comunitatea. Conceptul de „*museum vivum*” utilizat de muzeologia europeană încă înainte de 1990 poate fi aplicat fără dificultate în muzeele în aer liber care au avantajul unui cadru generos de desfășurare a activităților legate de comunicare, agrement și educație.

Muzeului Național al Satului “Dimitrie Gusti” își redefinesște, în sfârșit, propria personalitate afirmându-se ca o instituție publică de cultură cu vocație comunitară (*pusă în slujba societății*), având următoarele **obiective** înscrise în Regulamentul de Organizare și

Funcționare aprobat prin OMCC nr. 2078/25. 07. 2002 și reaprobat prin OMCC nr. 2291/22. 06. 2004:

- a) *cercetarea și colecționarea de bunuri culturale* cu caracter etnologic, în vederea constituirii și completării atriemoniului muzeal;
- b) *organizarea evidenței gestionare și științifice* a patrimoniului cultural deținut în administrare;
- c) *constituirea și organizarea fondurilor documentare* precum și a arhivei generale privind arhitectura vernaculară din România;
- d) *depozitarea, conservarea și restaurarea patrimoniului* deținut, în condiții conforme standardelor europene generale precum și normelor elaborate de Ministerul Culturii și Cultelor;
- e) *punerea în valoare a patrimoniului cultural* aflat în administrarea sa prin:
 - *oganizarea de expoziții permanente și temporare*, pavilionare sau în aer liber, la sediul Muzeului, în alte sedii deținute de acesta sau în săli de expoziție adecvate, în țară și în străinătate;
 - *organizarea de servicii de documentare* deschise pentru public prin folosirea informației despre patrimoniul cultural deținut și despre instituție, potrivit normativelor în vigoare;
 - *editarea de publicații științifice și de popularizare*;
 - *angrenarea prin mijloace specifice a publicului de toate categoriile într-un sistem educațional* destinat familiarizării acestuia cu civilizația rurală, creația artistică populară și viața satului românesc **conform cu următoarele atribuții principale:**
- a) *elaborarea de programe și proiecte culturale proprii*, în concordanță cu strategia culturală promovată de Ministerul Culturii și Cultelor;
- b) *stabilirea de măsuri tehnice, economice, organizatorice* pentru aducerea la îndeplinire a programelor culturale aprobate, de a căror realizare răspunde;
- c) *cercetarea și dezvoltarea colecțiilor muzeale*;
- d) *realizarea lucrărilor de restaurare, conservare și protecție* a patrimoniului cultural aflat în administrarea sa.

Revigorarea activității muzeului a început în anul 2002, după schimbarea echipei manageriale, în urma incendiului din februarie, cu câteva acte de voință administrativă care au implicat, în mod necesar:

- redactarea Organigramei și Regulamentului de funcționare.
- Elaborarea Regulamentului de Ordine Internă și a fișelor de post.
- Derularea în regim de urgență a planului de măsuri de prevenire a incendiilor și a distrugerilor de patrimoniu.
- Restaurarea monumentelor afectate de incendiul din februarie 2002 și completarea expoziției în aer liber cu monumentele care fuseseră arse în întregime ¹.
- Reluarea evidenței științifice a patrimoniului (s-a constatat, de exemplu, că au existat în ultimii doisprezece ani colecții în care nu s-a efectuat nici evidența științifică nici elementara evidență gestionară; acest lucru a fost remediat în anul 2002 prin finalizarea inventarelor de patrimoniu și reluarea evidenței științifice implicând și clasarea patrimoniului potrivit OMCC nr. 2053/17 mai 2002 pentru aprobarea Normelor de clasare a bunurilor culturale mobile).
- Reorganizarea depozitelor de patrimoniu după standarde internaționale și conform normelor de conservare elaborate de Ministerul Culturii și Cultelor și Legii 182/2000;
- Reluarea activităților cu publicul (au fost reorganizate acțiunile tradiționale - de exemplu „Vara pe uliță”) dar și altele noi care au animat muzeul și au sporit considerabil numărul de vizitatori adulți și copii, angrenați în activități specifice.
- Reluarea organizării de expoziții temporare ² cu adresare către un public extrem de divers cum este publicul tradițional al Muzeului Satului.
- Reluarea cercetării științifice³ care a stagnat extrem de mult prin desființarea secției de cercetare înainte de anul 2000; de asemenea a fost nevoie de o schimbare

¹ Acest lucru a necesitat demararea unei activități de cercetare în zona Bucovina – de unde au fost achiziționate anexele pentru completarea gospodăriei Fundu Moldovei.

² Menționăm că secțiile Expoziții temporare, Cercetare științifică și Relații publice fuseseră desființate nejustificat înainte de anul 2000.

³ Atât activitatea de cercetare cât și organizarea expozițiilor temporare, aflate în coordonarea mea, au primit premiile MCC – Gheorghe Focșa, în 2004 și Tancred Bănățeanu în 2005.

a mentalității cercetătorului din Muzeul Satului și reorientarea către cercetarea aplicată; s-a instituit după 2002 (când a fost înființată direcția Cercetare) ca o obligație, prezentarea metodologiilor de cercetare pentru fiecare temă în parte și prezentarea rapoartelor și studiilor finale de cercetare conform datelor prestabilite. De asemenea a fost instituită evaluarea parțială și finală a rezultatelor cercetătorilor.

În prezent Muzeul Național al Satului "Dimitrie Gusti" a redevenit o instituție paradigmă, un lider al rețelei naționale de profil, dovadă fiind și colaborarea în programe de cercetare sau valorificare a patrimoniului cu alte muzee din țară sau înființarea, din inițiativa unor cercetători și muzeografi angajați ai Muzeului Satului, a Asociației de Științe Etnologice din România, care are peste 120 de membri, în anul 2005.

Programul managerial al Muzeului National al Satului are, în anul 2005, un punct de plecare pozitiv pentru instituție, când multe din neajunsurile anilor din urmă au fost remediate.

Chiar dacă muzeul a fost supus în ultimii trei ani unor procese de reorganizare, reforma acestuia trebuie să continue pe mai multe planuri, ca o consecință a apariției obligației de asumare a unor noi funcții și roluri în raport cu cerințele comunității, după aderarea la Uniunea Europeană, precum și a nevoii de a accesa alte surse de finanțare decât cele bugetare. Problemele actuale ale instituției vizează și schimbarea mentalității personalului în legătură cu funcțiile de bază ale muzeului între care cercetarea ocupă un loc fundamental fiind baza fără de care nici evidența patrimoniului nici acțiunile de valorificare nu ar putea exista. Este stringentă de asemenea aplicarea unor metode eficiente de gestionare a potențialului intelectual angajat ca și de identificare a potențialilor colaboratori în scopul de a elimina imobilismul și amatorismul din muzeu.

În ceea ce privește oferta muzeului către public – motorul însuși al acțiunii muzeale în secolul XXI, se pune cu acuitate problema:

1. **revigorării acesteia prin noi inițiative** care să includă și o nouă viziune în raport cu patrimoniul muzeal, cu valorificarea acestuia prin publicații și expoziții temporare, prin oferta de informații despre patrimoniul mobil și imobil către publicul specializat dar și către publicul obișnuit;

2. **definirii acesteia** în raport de cunoașterea gustului și nevoilor de educație și cultură ale publicului tradițional ca și a celui potențial; acest lucru implică desigur o cercetare specializată a

categoriilor de public, fiecare cu caracteristicile, interesele și necesitățile specifice (pe baza unui plan de marketing).

Acțiunile de dezvoltare a muzeului trebuie să includă, în spiritul muzeologiei europene, animată și reorientată către public, oferte care să educe și să distreze, în același timp, noul tip de *Homo Ludens* care agreează, , educația în joacă”.

Personalul muzeului, conform noului *Cod deontologic*, elaborat de ICOM (adoptat la a 6 iulie 2001, la Barcelona, în Spania în cadrul celei de-a 20-a Adunări generale ICOM) trebuie să respecte două principii importante:

*„Le premier est que les musées ont **une mission de service public**, dont la valeur pour la communauté est directement proportionnelle à la qualité des services assurés. Deuxièmement, les capacités intellectuelles et les connaissances professionnelles ne sont pas suffisantes en elles-mêmes et doivent être inspirées **par une conduite deontologique de haut niveau**”.*

Cred că este momentul să considerăm că în Muzeul Satului trăim împreună cu publicul o emoționantă aventură culturală în care nouă ne face plăcere să oferim și publicului îi face plăcere chiar să plătească pentru ceea ce nu mai este un lux ci o necesitate: revenirea la propriile rădăcini.

II. DIRECȚII DE DEZVOLTARE PENTRU URMĂTORUL DECENIU (STRATEGIA DE DEZVOLTARE) (Proiect)

1. MISIUNEA Muzeului Național al Satului „Dimitrie Gusti” decurge din calitatea sa de păstrător al unei bogate moșteniri care definește identitatea și originalitatea noastră ca popor european (patrimoniul etnologic) și din acest punct de vedere Muzeul Satului este o carte deschisă la capitolul ”Strămoșii” având în același timp obligativitatea să iasă în comunitate, să participe la viața ei, să comunice cu tinerii și cu bătrânii, cu copiii și cu adulții folosind patrimoniul aflat în administrarea sa. În esență misiunea Muzeului Satului este de a cerceta, colecta, conserva, restaura bunuri de patrimoniu aparținând culturii și civilizației românești și de a le folosi ca principal instrument al comunicării și educării (inteligente și agreabile) a publicul său divers prin mijloacele caracteristice muzeologiei moderne.

Teoria și practica managerială demonstrează că principalul obiectiv al oricărei organizații îl constituie eficiența privită în general ca raportul dintre rezultatele obținute și consumul de factori de producție (rezultate maxime cu eforturi minime).

Planificarea strategică este un instrument de eficientizare a activității și de responsabilizare a celor implicați în ducerea la bun sfârșit a proiectelor. Planurile de acțiune ale Muzeului Satului vor fi, prin urmare, instrumente de implementare a unor activități concepute pe următoarele **direcții de dezvoltare** care decurg din misiunea instituției:

1. **diversificarea și dezvoltarea cercetării științifice** – bază a tuturor activităților muzeale (expoziționale, educaționale, de constituire și dezvoltare a colecțiilor, de marketing și relații publice).
2. **Dezvoltarea, protejarea, conservarea și restaurarea colecțiilor** de patrimoniu mobil și imobil, material și imaterial (ultimele deficitare în prezent, constituind una din prioritățile de cercetare și colectare ale muzeului începând cu anul 2005); prioritară este **asigurarea securității patrimoniului** (prevenirea incendiilor și a pătrunderii prin efracție).
3. **Realizarea, în continuare, a evidenței științifice și gestionare a patrimoniului muzeal** incluzând: finalizarea evidenței primare, finalizarea evidenței informatizate în sistemul DOCPAT, finalizarea clasării bunurilor culturale, reevaluarea patrimoniului, realizarea unei baze de date funcționale și ușor de accesat, realizarea băncii de imagini, realizarea bazei de date a cercetării – *Inventarul general al monumentelor de arhitectură vernaculară din România* fiind principalul program de realizat având în vedere specificul muzeului, integrarea muzeului în rețeaua informațională europeană privind patrimoniul¹.
4. **Punerea în valoare a patrimoniului** prin mijloace specifice (expoziții, publicații, acțiuni cu publicul vizând educația permanentă (adult education), pedagogia muzeală etc.) și **diversificarea ofertei către public** (inclusiv a celei comerciale), în urma cercetărilor de marketing – incluzând și acceptarea ideii că există *piață de artă, ofertă și produs cultural* angrenate într-un sistem concurențial; muzeul are vocație de serviciu public a cărui valoare în comunitate crește odată cu calitatea serviciilor oferite – educația prin agrement fiind numai unul dintre ele.

¹ Din 2003 muzeul este conectat la INTERNET, posedă un site și are o bază de date relativ dezvoltată dar greoaie din punctual de vedere al accesibilității. Consecințele directe ale finalizării evidenței științifice și eficientizării bazei de date vor fi crearea Centrului de documentare pentru public și a Laboratorului de antropologie vizuală (banca de imagini) de asemenea accesibil marelui public.

5. **Eficientizarea și dezvoltarea calitativă a resurselor umane** (cu accent evaluare, motivare, instruire, metode de comunicare și cointerese).
6. **Asigurarea suportului financiar pentru desfășurarea activităților muzeale** (prioritară este atragerea de resurse extrabugetare, accesarea altor fonduri publice decât cele bugetare, analizarea și eficientizarea contractelor în condițiile legii, crearea unor baze de date privind toți furnizorii de servicii inclusiv a meșterilor din teren cu care colaborăm pentru restaurarea construcțiilor tradiționale).

1. **Implementarea unui sistem de management al calității** prin crearea unui sistem de evaluare și autoevaluare. Managementul calității impune crearea de procedee și metode de verificare, corectare și îmbunătățire a calității întregii activități a instituției, de la programele și proiectele științifice la cele caracteristice compartimentelor economice.

2. CADRUL LEGISLATIV

Pentru realizarea proiectului strategiei de dezvoltare au fost avute în vedere prevederile următoarelor documente cu caracter normativ:

- Guvernul României. Programului de Guvernare pe perioada 2005-2009.

Capitolul 22. Politica în domeniul culturii.

- Ministerul Culturii și Cultelor – Dezvoltarea culturii române în contextul integrării în Uniunea Europeană. Direcții strategice pentru perioada 2005-2013.
- Hotărâre nr. 78 din 27/01/2005 privind organizarea și funcționarea MCC
- Legea nr. 311 din 8 iulie 2003 a muzeelor și colecțiilor publice
- Legea 182 din 25 octombrie 2000 privind protejarea patrimoniului cultural național mobil cu modificările și completările ulterioare (Ordonanța de urgență nr. 16 din 27 martie 2003 pentru modificarea și completarea Legii nr. 182/2000; Legea nr. 105 din 7 aprilie 2004 pentru modificarea Legii nr. 182/2000; Legea nr. 314 din 28 iunie 2004 privind aprobarea Ordonanței de urgență nr. 16 din 27 martie 2003 pentru modificarea și completarea Legii nr. 182/2000)
- ISO 9001:2000 sisteme de management al calității. Cerințe

- Regulament de Organizare și Funcționare al Muzeului Național al Satului "Dimitrie Gusti" aprobat prin OMCC nr. 2291/22. 06. 2004
- Conseil de l Europe. Recommandation nr. (98) 5 relative a la pedagogie du patrimoine
- Document 161 EX/15-instrument normatif international pour la sauvegarde du patrimoine culturel immateriel
- Legea nr. 319 din 8 iulie 2003 privind statutul personalului de cercetare – dezvoltare
- Legea nr. 324 din 16 iulie 2003 privind aprobarea Ordonanței nr. 57/2002 privind cercetarea științifică și dezvoltarea tehnologică
- Ordonanței nr. 57/2002 privind cercetarea științifică și dezvoltarea tehnologică
- Lege – Codul Muncii din 5 februarie 2003

3. SCOP ȘI OBIECTIVE

3. 1. Scopul fundamental al strategiei de dezvoltare, pe următorii zece ani, îl constituie *cercetarea, dezvoltarea, protejarea și punerea în valoare a patrimoniului muzeal* prin desfășurarea de acțiuni specifice, concomitent cu *dezvoltarea de parteneriate* cu instituții din țară și străinătate, publice sau private, care promovează programe și proiecte ce vizează patrimoniului cultural.

3. 2. Obiective strategice

- 1. Punerea în valoare a patrimoniului muzeului** prin asigurarea accesului unui public cât mai variat la bunurile culturale aflate în administrare precum și la informațiile legate de acestea.¹
- 2. Protejarea, conservarea și restaurarea patrimoniului muzeului**
- 3. Cercetarea și dezvoltarea patrimoniului muzeului** (promovarea programelor și proiectelor privind cercetarea de salvare, promovarea cercetărilor specializate, pe colecții, întocmirea programelor de achiziții muzeale bazate pe analiza colecțiilor)

¹Consider că, „punerea în valoare a patrimoniului” este în acest moment obiectiv strategic prioritar pornind de la situația (anormală) existentă în unele muzee - dezinteresul total față de public și ceea ce aș numi piața culturală. Dacă în plan internațional și european publicul constituie însăși rațiunea de existență a muzeului la noi se uită foarte adesea acest lucru ajungându-se la situația (din nou anormală) a tezaurizării de obiecte și informații valoroase în circuite închise și iraționale, unele muzee semănând mai degrabă cu cimitire memoriale decât cu instituțiile, „puse în slujba societății”

4. **Realizarea în continuare a evidenței informatizate**, a bazei de date și înscrierea muzeului în circuitul național și internațional de informații prin intermediul rețelelor specializate
5. **Formarea profesională continuă a personalului muzeului** (prin participarea la programele de pregătire specifice inițiate în cadrul structurilor specializate, participarea tinerilor la cursuri în domeniul managementului cultural, realizarea unei mai bune circulații a informației de specialitate, realizarea unor parteneriate și schimburi de specialiști în cadrul unor programe de formare europene)
6. **Implementarea sistemului de management al calității** potrivit standardelor internaționale
7. **Realizarea independenței financiare a instituției** prin promovarea serviciilor și produselor culturale specifice, a parteneriatelor cu sectorul privat, sponsorizări și alte forme de creștere a sumelor obținute surse extrabugetare.

3. 3. Misiunea managerului Muzeului Național al Satului este dezvoltată cu scopul de a realiza obiectivele expuse mai sus prin folosirea eficientă a *resurselor financiare, materiale, umane și informaționale (operând cu, , idei, lucruri, oameni”)*.

Derularea activității muzeului ține de dezvoltarea de servicii și activități într-un *cadru concurențial puternic* (muzeul este concurent cu toate instituțiile care oferă servicii culturale pentru public sau servicii și produse pentru ocuparea timpului liber , aflate în număr considerabil în București).

Atuurile muzeului sunt patrimoniul imobil (expoziția în aer liber) și mobil, dotările, capitalul uman ușor de cointerestat și stimulat și nu în ultimul rând – amplasarea de excepție, la șosea, în drumul dinspre și spre aeroport, relativ aproape de centrul orașului, ușor de integrat într-un itinerar de vizitare turistică – împreună cu Muzeul Țăranului Român, Muzeul de Istorie Naturală "Grigore Antipa", Muzeul de Geologie, Arcul de Triumf și de ce nu – Palatul Elisabeta.

Dacă alături de acestea însumăm și amplasamentul pe malul lacului Herăstrău, în preajma unui parc deosebit de circulat în zilele de sărbătoare, obținem imaginea unor premise de dezvoltare a instituției extrem de favorabile la care trebuie să adăugăm un **management dinamic, adaptativ, stimulat, dezvoltat pe baze strategice și operaționale**, cu obiective clare și parametrii financiari contabili bine stabiliți, cu planificarea activităților pe care să și le însușească tot personalul

conștientizând apartenența la o echipă (sperăm de elită), cu priorități și sarcini clar repartizate.

Desigur nu trebuie exclusă o latură principală a managementului modern care constă în **control și evaluare** periodică a rezultatelor muncii pe baza unor parametrii convertiți în *indicatori de performanță*. Cred că acesta este instrumentul la îndemâna managerului modern, care dacă este aplicat constant și dublat de un **sistem de recompense¹ și coerciții**, poate să transforme o echipă de oameni blazați și dezinteresați într-una de oameni, dacă nu pasionați de munca lor (pasiunea fiind mai mult un dar divin care ușurează managementul) cel puțin într-una de oameni curioși să vadă dacă nu se pot autodepăși sau nu-i pot depăși pe alții.

În rezumat reușita unui plan strategic de dezvoltare depinde nu numai de previzionare, organizare, coordonare (antrenare), control și evaluare ca funcții obiective ale managementului științific așa cum le relevă literatura de specialitate ci și de modul în care se îmbină știința conducerii cu calitatea umană a conducătorului.

Un manager de muzeu care nu a uitat să intre în secolul XXI, trebuie să admită că piramida puterii nu mai este cea instituită de egipteni ci aceea "*răsturnată*", de americani, în care vârful îl constituie beneficiarii acțiunilor instituției iar formula, , *clientul nostru stăpânul nostru!*" nu mai trebuie să ne dea fiori și se poate aplica și atunci când este vorba nu de cultură ci de o instituție publică "*în slujba societății*", care oferă produse culturale având și o importantă componentă financiară și socială.

Grupul țintă al proiectului de dezvoltare a oricărui muzeu și a Muzeului Satului, în special, rămâne în final, comunitatea locală care trebuie emulată pentru a se putea prezenta ca o comunitate cu tradiții puternice culturale. Acesta este de fapt, după părerea mea, scopul final al oricăror planificări, dezvoltări și previzionări pentru că "**omul este măsura tuturor lucrurilor**".

¹Există prejudecata că oamenii sunt stimulați numai de recompense materiale; din practica activității de coordonare a unor proiecte realizate de angajații Muzeului Satului am constatat că stimulentele redutabile pot fi acele simple, , "Mulțumesc!" venit din partea celui care reprezintă forul ierarhic superior. Munca intelectuală a fost și este, în toate societățile, prost plătită dar acest lucru poate fi compensat prin crearea unui climat de echipă în care totul se bazează pe respectarea personalității celui alt și pe stimularea ideilor și participării la proiectul comun.

4. ORGANIZAREA MUZEULUI NATIONAL AL SATULUI (situația în prezent, puncte tari și puncte slabe, propuneri de ameliorare)

Funcția de organizare implică gruparea forței de muncă și a activităților pe compartimente și posturi răspunzând la întrebarea **cine și cum** contribuie la realizarea obiectivelor instituției. Este mijlocul prin care se constituie "sistemul conducător, sistemul condus și ansamblul legăturilor dintre acestea „(Stanciu Ștefan. *Managementul Resurselor Umane. București. 2001, pag. 14*). În cadrul acestei operațiuni se stabilesc legăturile dintre compartimente în cadrul unui sistem coerent și eficient care definește ierarhiile dar și feed-back-urile dintre structuri. Ne propunem, pentru reorganizarea muzeului, după parametrii stabiliți de noua etapă de dezvoltare, să facem cel puțin doi pași importanți care să asigure cadrul sau premisele implementării strategiei și aplicarea prin programe și proiecte a strategiei urmând direcțiile generale de dezvoltare enumerate mai sus.

4. 1. CREAREA CADRULUI NECESAR APLICĂRII STRATEGIEI DE DEZVOLTARE

Etapă 1.

Restructurare și reorganizare instituțională

În realizarea *organigramei* (expresia grafică a structurii instituției și a ROF –ului) se ține seamă de resursele umane, de repartizarea sarcinilor în cadrul compartimentelor (grupări de persoane cu atribuții și sarcini identice sau complementare subordonate unei autorități unice –seful de compartiment) precum și de stabilirea raporturilor ierarhice (de autoritate), funcționale și de cooperare între compartimente.

Organigrama actuală a muzeului (prezentată în **Anexa nr.**) a răspuns necesităților de rezolvare a situației moștenite în anul 2002 din care enumăr:

- Efectele dezastruoase a două incendii.
- Efectele negative ale unui management defectuos (colectiv dezbinat, lipsă de asumare a responsabilităților, necunoașterea clară a obiectivelor muzeului și sarcinilor concrete de îndeplinit la nivel de compartiment și la nivel de individ, lipsa celor mai elementare instrumente de organizare –organigrama, ROF-ul, ROI-ul, secții desființate etc.)

- Existența în curtea muzeului a unei clădiri-mamut începută în anul 1990 dar neterminată, căreia nu i se mai cunoștea adevărata funcționalitate și care era mare consumatoare de fonduri de la buget, alterând în același timp, la propriu și la figurat, imaginea muzeului.

În prezent este necesară o regroupare a sarcinilor și compartimentelor care să releve o nouă coerență a sistemului funcție de sarcinile specifice și circumstanțele (inclusiv aderarea la UE) în care se va desfășura activitatea muzeului în perioada 2005-2015. Astfel că în **Anexa nr.** se fac câteva propuneri de regroupare a personalului și funcțiilor muzeului de care se va ține seamă în trasarea noii structuri muzeale sub forma ROF-ului și a organigramei - expresia grafică și premisa acestuia.

În **Anexa nr.** detaliem câteva aspecte care decurg din analiza mediului intern instituțional și a celui extern relevând punctele forte și punctele slabe ale muzeului de care se va ține seamă la întocmirea noii formule organizatorice și a stabilirii principalelor direcții de acțiune pentru punerea în practică a strategiei de dezvoltare.

În ceea ce privește *fișele de post* ele sunt alcătuite după modelul standard, conform reglementărilor în vigoare; este necesar a se revedea și detalia capitolul *Atribuții* din fișele de post cu concretizarea sarcinilor care revin fiecărei funcții în parte. La fișa postului este necesar a se adăuga o Fișă de activitate anuală ¹ care să precizeze sarcinile anuale ale celui care ocupă postul. Comparată cu Raportul anual de activitate aceasta va fi baza de evaluare a angajatului conform indicatorilor de performanță aduși la cunoștință împreună cu Fișa postului, Fișa de activitate anuală, standardul pentru Raportul de activitate².

Evaluarea se face în momentul de față conform unor fișe standard destul de impersonale impuse de reglementările în vigoare dar cred că mult mai eficient ar fi crearea unei metodologii interne bazată pe indicatori de performanță adaptați specificului

¹Activitățile din Fișa de activitate anuală se precizează și se aprofundează pentru fiecare angajat, lunar și trimestrial, de către șeful de compartiment conform Planului anual de activitate al muzeului. În felul acesta fiecare actor va ști cu precizie care sunt obiectivele strategice dar și cele imediate ale muzeului, cu ce trebuie să contribuie la îndeplinirea lor care sunt performanțele de atins (la nivel colectiv și la nivel individual).

²S-ar putea comenta că acesta este un sistem prea birocratic; părerea mea este că lipsa de concretețe a sarcinilor /angajat poate induce lipsa rigorii activității. Odată sistemul pus la punct și asumat de către angajați el va duce, în mod sigur, la creșterea eficienței acestora și implicit la creșterea prestigiului instituției. Acesta a fost de altfel un model pe care l-am testat în organizarea compartimentului de Cercetare-patrimoniu și a dat rezultate destul de interesante.

activității muzeale, care să justifice calificativele obținute prin rezultatele concrete ale activității fiecărui angajat. Lipsa de obiectivitate în apreciere uniformizează indivizii și îi dezinteresează pe cei cu adevărat buni.

Etapă II.

1. Elaborarea politicii și strategiei de dezvoltare a instituției:

- *elaborarea strategiei pe termen lung și mediu¹;*
- *pregătirea personalului pentru derularea activității pe bază de proiecte într-un mediu concurențial;*
- *achiziționarea echipamentelor necesare comunicării și realizării de produse și servicii culturale competitive (echipamente informatice, echipamente de laborator).*

2. Măsurile administrative vizând derularea în continuare sau inițierea cu prioritate a unor activități privind:

- *proiectul de amenajare a sectorului nou – (Aleea minorităților este o prioritate având în vedere că este achiziționată casa evreiască din satul Glod iar casa germană din satul Daia este pe cale să fie achiziționată cu bani din sponsorizări) – proiectare, amenajare, transfer monumente, punere în circuitul muzeal (**Anexa nr. 6. Tema de proiectare și planul sectorului nou**);*
- *amenajarea sălii de expoziții temporare (în curs – vezi **Anexa nr. 7. Proiectul de amenajare**)*
- *reamanajarea și dezvoltarea Galeriei de artă populară cu noi spații în care să fie desfăcute produse create de meșterii populari dar să poată fi făcute periodic și demonstrații cu meșteri din teren sau chiar artiști plastici care se inspiră din tradiție*
- *amenajarea peisagistică a spațiului expoziției în aer liber și a spațiilor de primire a publicului dublată de instruirea adecvată a portarilor, casierelor și personalului implicat în relațiile publice²;*

¹Având în vedere că suntem o instituție care derulează activități muzeologice clasice, de conservare și comunicare a valorilor tradiționale, obiectivele noastre sunt concepute pe perioade lungi de timp cu etapizarea și re-proiectarea acestora anual, aplicarea managementului pe bază de plan fiind cea mai adecvată.

² Reamanejarea peisagistică a spațiului aferent expoziției în aer liber a început în a doua jumătate a anului 2003 prin toaletarea vegetației arboricole din jurul monumentelor, defrișarea sectorului nou de arbuști și tufișuri care inundaseră

- *punerea în funcție a hanului "La Bariera" care a fost amenajat și care a funcționat experimental anul trecut, cu mare succes la public (licitația se va finaliza în anul 2005);*
- *construirea a două hanuri cu specific tradițional, la cele două extremități ale spațiului muzeal – Poarta Miorița și Poarta Arcul de Triumf, amenajate în monumente originale cărora li se va reda funcționalitatea și complet delimitate de spațiul de vizitare; proiectul se va desfășura în cadrul unor contracte de parteneriat public-privat (2005-2010).*
- *Implementarea și dezvoltarea sistemului audio de vizitare (2005-2007).*
- *Implementarea sistemului de supraveghere video a intrării în muzeu și a magazinului; dezvoltarea unui sistem de supraveghere digital pentru monumentele din muzeu (etapizat începând cu anul 2006);*
- *Trasarea zonei de protecție a muzeului (înscris pe Lista monumentelor istorice) și lămurirea situației juridice a terenului alocat muzeului începând cu anul 1936, obținerea titlului de proprietate și intabularea¹.*
- *Acreditarea muzeului și a laboratorului de conservare – restaurare conform cerințelor Legii 311/2003 și Legii 182/2000 (întocmirea documentației în așteptarea acțiunii ce va fi declanșată de MCC).*

4. Direcțiile de dezvoltare ale instituției pe următorii zece ani

Includ în mod evident proiecte aflate deja în derulare, administrative și de investiții dar și proiecte științifice care vor fi tratate în capitolele următoare.

În mod necesar planurile de anvergură pe care le propunem pentru dezvoltarea instituției necesită descentralizarea deciziei, delegarea de competențe către directorii de resort, responsabilizarea și motivarea personalului alături de instituirea unui sistem de control – raportare-evaluare riguros și de aprecierea corectă a resurselor financiare și umane (resursele financiare nu sunt niciodată redundante dar cele umane pot fi).

practice monumentele, plantarea de arbuști decorativi, arbori fructiferi, plante specifice diverselor zone etc.

¹ Procedura a fost declanșată în anul 2005 prin cercetarea de arhivă privind alocarea terenului pentru organizarea muzeului și situația asupra proprietății, s-a făcut ridicarea topo urmând să fie făcute demersurile la minister pentru sprijinirea acțiunii.

4. 1. Diversificarea și dezvoltarea activității de cercetare ca funcție de bază a muzeologiei moderne

Organizarea cercetării în Muzeul Satului

În prezent activitatea de cercetare – dezvoltare din Muzeul Satului se confruntă cu următoarele **dificultăți**:

- **Problema infrastructurii depășite**: decalajul dotărilor existente față de cerințele conforme standardelor actuale europene (computere performante, aparatură de înregistrare în teren, soft-uri de prelucrare a materialelor).
- **Problema resurselor umane**: în ultimii ani se înregistrează două tendințe defavorabile: reducerea numărului de cercetători și creșterea mediei de vârstă, cauza constituind-o plecarea spre sectoare mai bine retribuite și lipsa de mijloace pentru a atrage tinerii spre acest sector.
- **Abordarea insuficientă** a activității de cercetare – dezvoltare prin cooperarea internațională și parteneriat.
- **Nivel scăzut al fondurilor financiare** pentru activitățile de cercetare

incluzând și problema dificultății procurării de resurse financiare altele decât cele bugetare.

În prezent Muzeul Satului derulează câteva programe contractuale sau obținute în urma unor concursuri naționale (de ex. Grantul de cercetare CNSIS – Etnologia urbană. „**Relații de vecinătate în localități urbane din sudul țării**” derulat în perioada 2004-2005 sau proiectul „**Produse și tehnologii pentru protecția obiectelor de patrimoniu împotriva agenților biologici dăunători**”, în colaborare cu ICECHIM București).

Orientări strategice privind activitatea de cercetare:

1. Creșterea capacității, calității și competitivității activităților de cercetare-dezvoltare prin:

- dezvoltarea infrastructurii de cercetare – dezvoltare
- Dezvoltarea în sensul unui centru de excelență prin inițierea unui ansamblu de priorități de cercetare în sensul cerințelor de colaborare la nivelul rețelelor europene, prin organizarea acestora și controlul rezultatelor.

- Dezvoltarea resurselor umane: în prezent Muzeul Satului are 7 posturi de cercetător științific I și 1 post de cercetător II; este necesar a fi prevăzute posturi de cercetători III și asistenți de cercetare la care să aibă acces tinerii cu perspective reale de dezvoltare dar care nu îndeplinesc încă cerințele ocupării unui post de cercetător I sau II.
1. *Atragerea și menținerea în activitatea de cercetare a tineretului cu performanțe deosebite prin:*
 - Formarea de personal de cercetare la nivel european prin participare la programele de perfecționare profesională: stagii de formare privind metodologia de cercetare și instrumentele specifice cercetării dar și stagii privind finanțarea cercetării
 - Dezvoltare de programe proprii de cercetare
 - Consultanță și facilități privind susținerea doctoratelor (în cadrul Centrului de documentare)
 2. ***Creșterea implicării activităților de cercetare în dezvoltarea instituțională prin:***
 - Orientarea cercetării către cererea manifestată de mediul social, economic, cultural (de ex. cercetare aplicată orientată către turismul ecologic, rural și religios, multiculturalitate etc.).
 - Încurajarea parteneriatului cu organisme private care desfășoară activități specifice (incluzând aici și universitățile particulare de prestigiu)
 - Planificarea cercetării în funcție de scopul și misiunea muzeului.
 3. ***Favorizarea formării de parteneriate, pe termen lung între muzeu - instituții și centre de cercetare, universități și agenți economici***
 4. ***Dezvoltarea și coordonarea unor programe de cercetare la nivel național și internațional:***
 - Corelarea priorităților tematice și a obiectivelor din cadrul programelor de cercetare ale muzeului cu cele ale Programelor Cadru ale Uniunii Europene (de ex. Cercetări privind industriile culturale, cercetări privind

arhitectura vernaculară și ambientul tradițional, cercetări privind multiculturalitatea și diversitatea)¹.

În consecință dezvoltarea cercetării implică:

- *Dezvoltarea de domenii competitive: cercetarea arhitecturii vernaculare, habitatul și comunitățile etnice , antropologie religioase, elaborarea traseelor turistice etnografice în urma cercetărilor de teren și propunerea lor ca ofertă culturală etc.;*
 - ***Modernizarea tehnologică** - echiparea compartimentului cercetare - dezvoltare cu computere performante pentru crearea și menținerea bazelor de date privind cercetarea, echiparea cu aparate foto, camere digitale etc.*
 - ***Concentrarea potențialului uman** pentru punerea în aplicare a temelor următoarelor **programe care se derulează la Muzeul Satului din anul 2002 :***
1. **Etnologia de urgență** – cercetarea de teren a zonelor etnografice puțin abordate și a zonelor tematice puțin abordate (arhitectura din piatră, antropologia religioasă, patrimoniu imaterial, antropologia etniilor, etnologia urbană etc.).
 2. **Muzeologia de urgență** – cu următoarele obiective: restructurarea tematică a expoziției permanente în aer liber situată în partea nouă a muzeului (zona între Intr. Românești și Arcul de Triumf); se impune analiza structurii actuale a sectorului nou care ignoră remodelarea în teritoriul muzeului a structurii reale a satului, a structurilor ocupaționale sau a oricăror altor structuri generatoare de armonie; în prezent amestecul de clădiri comunitare cu caracter religios (biserica Turea), anexe (staurul din Munții Apuseni), instalații (cuptorul de ars oale) și case de meșter, îngrămădite fără vreun plan pe teritoriul nou al muzeului pune problema stringentă a conferirii unei ordini tematice suprapusă pe o structură socio-culturală reală; viabilă ni se pare ideea construirii în acest teritoriu (deocamdată recuperat prin simpla igienizare a spațiului în anul 2003), a unor structuri de conviețuire etnică vizând relevarea diversității și multiculturalității spațiului românesc în contextul unei sinteze unice și originale și a unor spații de primire a

¹ Muzeul desfășoară din 2002 mai multe programe privind multiculturalitatea (Comunități etnice din România) precum programul privind Repertoriul arhitecturii vernaculare din România, conceput pe 10 ani.

publicului, incluzând și un spațiu rezervat construirii unui han tradițional funcțional¹.

3. **Diversitatea culturală în estul Europei - Comunități etnice din România** – cu principalul obiectiv –amenajarea spațiului expoziției în aer liber (sectorul nou) cu așa numita "alee a minorităților" în care vor fi transferate **casa de evreu din Maramureș**, **casa turcească din Dobrogea**, **casa săsească de la Daia**); cercetarea poate fi extinsă prin colaborare cu instituții similare din țările vecine: în principal Ungaria, Bulgaria, Serbia având în vedere că există deja stabilite legături, prin Asociația Muzeelor în Aer Liber din România.

La aceste cerințe se adaugă în mod necesar:

- **Formarea de personal de cercetare la nivel european** – perfecționarea și dezvoltarea programelor de formare profesională în sensul dezvoltării cunoștințelor teoretice și aplicarea în practică a metodelor de cercetare.
- **Promovarea excelenței** – prin **evaluarea obiectivă** (grilă de evaluare și indicatori de performanță) a rezultatelor cercetării; proiectele individuale trebuie sprijinite în măsura în care:
 - răspund cerințelor reale de cunoaștere ale muzeului și ale domeniului.
 - Favorizează asocierea la programele U. E. sau la programe naționale
 - Aduc noutăți (de metodă, de completare a cercetării fundamentale sau aplicate, etc.).
- **Diversificarea și flexibilizarea sistemelor de finanțare** – prin atragerea de surse de finanțare extrabugetare prin derularea de programe și proiecte naționale sau/și europene.
- **Planificarea cercetării** prin stabilirea de *planuri de activitate pe termen lung (5 ani), mediu (3 ani) și scurt (1 an)* alcătuite în funcție de strategia de dezvoltare a muzeului și în concordanță cu strategiile naționale privind dezvoltarea cercetării etnologice.

¹ Considerăm că organizarea părții noi a Muzeului Satului trebuie regândită împreună cu arhitecții și numai având un proiect de dezvoltare generală a muzeului; fiecare monument achiziționat în teren trebuie să aibă fixat în acest plan viitorul amplasament pentru a se evita ceea ce s-a întâmplat deja la Muzeul Satului – distrugerea unui monument achiziționat și transferat în muzeu (casa Drajna).

OBS.

Cercetarea poate deveni pentru muzeu o sursă de venit atrăgând inclusiv finanțatori privați, pe bază de contracte. Se pot organiza în cadrul muzeului selecții de proiecte pe baza unor criterii prestabilite, fapt care ar încuraja competiția și inițiativa tinerilor și ar promova idei originale de cercetare a patrimoniului.

Responsabilități manageriale

1. Problema cercetării la Muzeul Satului trebuie abordată într-un context sinergetic, creat prin asocierea la activitatea de cercetare a celorlalte compartimente.
2. Planificarea cercetării și evaluarea periodică a rezultatelor.
3. Întocmirea fișei postului; în fișa postului se vor consemna date privind dreptul de autor asupra materialului rezultat din cercetare.
4. Precizarea în bugetul instituției a fondurilor destinate activității de cercetare pentru următoarele tipuri de cheltuieli:
 - Deplasări în teren
 - Dotări
 - Publicarea cataloagelor de colecție, a monografiilor, anuarelor, studiilor care valorifică cercetarea științifică
 - Comunicarea rezultatelor cercetării prin acțiuni specifice: expoziții, organizarea unui cabinet pentru public care să pună la dispoziție contra plată, bibliografii de specialitate, pe domenii, cărți și lucrări privind patrimoniul etnologic deținut de muzeu, servicii de consultanță pentru doctoranzi etc.

Obiective manageriale pe termen mediu și lung

1. Impunerea activității de cercetare ca una din funcțiile importante ale muzeului
2. Elaborarea Planului de cercetare pe 3 și respectiv 5 ani axat pe: cercetarea arhitecturii vernaculare și așezării tradiționale, constituirea bazelor de date pe domenii de referință, cercetarea colecțiilor proprii și elaborarea cataloagelor de colecție, completarea și dezvoltarea colecțiilor, activități de marketing și relații publice, activități de valorificare a patrimoniului prin expoziții și publicații.

3. Elaborarea de metodologii și instrumente de lucru standardizate
4. Realizarea și dezvoltarea arhivei de cercetare: fiecare proiect de cercetare va fi însoțit de un „dosar de cercetare” care va cuprinde istoria derulării proiectului, materialele rezultate - materiale scrise, fotografiate, desenate și audio-vizuale
5. Creșterea eficienței cercetării prin cooperarea internațională
6. Formarea de personal de cercetare cu accent deosebit pe formarea tinerilor cercetători
7. Realizarea unui portofoliu de rezultate la dispoziția publicului prin organizarea cabinetului de documentare pentru public în care să fie oferite servicii de consultanță pentru doctoranzi
8. Actualizarea anuală a priorităților de cercetare funcție de Planul Național de Cercetare promovat de Ministerul Culturii și Cultelor și de obiectivele strategice ale muzeului.
9. Revizuirea planificării bugetare anuale pe programe și proiecte
10. Monitorizarea activităților în derulare
11. Stimularea cercetării fundamentale în colaborare cu MEC și institutele Academiei Române
12. Stimularea cercetării aplicate pe teren și în colecții
13. Publicarea rezultatelor cercetării
14. Intrarea în programe promovate la nivel de grupuri de state membre UE
15. Atragerea de resurse financiare

**Programe și proiecte de cercetare –câteva propuneri
pentru perioada 2005-2015**

I. Etnologia de urgență

1. Inventarul general al monumentelor de arhitectură vernaculară din România (derulare 2002 - 20012)

Obiectiv: realizarea bazei de date privind patrimoniul de arhitectură vernaculară din teren

Proiectul are ca finalitate stocarea a cât mai multe date privind satul românesc și arhitectura vernaculară având în vedere grabnica transformare a acestuia.

Realizarea obiectivului presupune: analiza situației cercetării în domeniu până în prezent, stabilirea unor puncte de stocare a datelor și de coordonare a cercetării de teren în colaborare cu

muzeele regionale și județene precum și cu CIMEC, numirea de specialiști responsabili de proiect, elaborarea metodologiei unitare de lucru.

Rezultă: un program de anvergură, care abordează arhitectura vernaculară din punct de vedere antropologic și multidisciplinar care ar putea avea ca rezultat un repertoriu de monumente vernaculare așa cum au majoritatea țărilor occidentale, acțiunea fiind promovată în Europa la nivelul anilor 60-70. Fiind un program de anvergură, cu derulare pe cel puțin 10 ani, atragerea surselor extrabugetare este prioritară.

2. Etnologie urbană – psihologia grupurilor de tineri de cartier;

în colaborare cu studenții facultăților de sociologie, istorie, istoria artei și economice; cercetarea implică și alte grupuri sociale; se va finaliza cu filmul etnografic *"În ochii celorlalți"* (2005-2007)

3. Cercetări de teren pentru completarea colecțiilor de patrimoniu mobil –conform graficelor întocmite în urma analizei colecțiilor (2005-2015; etapizat; 2005-2007 –colecția de obiceiuri tradiționale).

4. Patrimoniu imaterial – un domeniu de loc abordat în Muzeul nostru și în general în muzeele de etnologie; se va accentua recuperarea informațiilor privind meșteșugurile tradiționale (savoir faire) dar și problematica corelogiei, etnoiatriei, mentalităților precreștine etc.; abordarea este în primul rând una interdisciplinară implicând parteneriate cu institutele de cercetare, în primul rând cu Institutul de etnologie "Constantin Brăiloiu" dar și cu centrele de valorificare a creației tradiționale din teritoriu (etapizat, pe criteriul zonal și tematic 2006-2015).

III. Diversitatea culturală în estul Europei - Comunități etnice din România

1. Continuarea cercetării istoriei minorităților – cultură, diversitate, dialog, identitate (2005-20015)

Obiectiv: finalizarea cercetării privind evreii, sașii, turcii și tătarii din Dobrogea și cercetarea în teren, completată de cercetarea în arhive, a istoriei minorităților naționale cu precădere a:

- a. zonelor de maghiari (Harghita și Covasna), a Dobrogei de sud – pentru stabilirea unui model de conviețuire inter-etnică a etniei vologhe din Transcarpatia –Ucraina;
- b. cercetarea meșteșugurilor promovate de grupurile de romi

II. Muzeologia de urgență

- 1. Organizarea sectorului nou – Aleea minorităților** – repunerea în circuit a monumentelor deja transferate, completarea cu monumente noi, reprezentative pentru arhitectura etniilor, etapizat: 2005-2006 - proiectare și pregătirea terenului; în paralel se va face cercetarea de teren pentru depistarea de monumente; 2006-2008 - transferul monumentelor și reconstituirea în muzeu conform proiectului; 2008-2010 – integrarea în circuitul de vizitare .
- 2. Realizarea repertoriului virtual al monumentelor din Muzeul Satului (2005 -2007).**

Obiectiv: finalizarea evidenței informatizate a monumentelor din expoziția în aer liber, publicitate pe site și dezvoltarea bazei de date referitoare la arhitectura vernaculară.

3. Cercetarea colecțiilor de patrimoniu (2005-20015)

Obiectiv: publicarea cataloagelor de colecție; implică desfășurarea unei munci de cercetare în colecție de cca. 2-3 ani funcție de mărimea colecției, clasificarea materialului foto, desenat, de arhivă, conceperea unor baze de date pe fiecare colecție și clasarea obiectelor.

4. Rezistența fibrelor de natură vegetală și animală din structura obiectelor etnografice. Coloranți folosiți în industria casnică textilă (2006 - 2008).

Obiectiv: studierea unor aspecte mai puțin abordate: identificarea

resurselor naturale pentru coloranții folosiți în gospodăria țărănească, identificarea rețetelor de colorare , a plantelor folosite, a metodelor de vopsire, comportamentul coloranților funcție de natura fibrelor textile, de mediu, de intervenții mecanice. Colaborare cu Laboratorul național de conservare și restaurare. Finalitate: pe lângă finalitatea culturală există și o finalitate economică pentru industria textilă.

5. Studii și cercetări de eco-etnologie privind vegetația arborescentă din Muzeul Satului (2006- 2010):

Obiectiv: cercetarea impactului eco-sistemului asupra monumentelor conservate în muzee în aer liber. Pentru prima oară ar putea fi abordată modalitatea de protecție a arhitecturii populare din

muzee împotriva vegetației arborescente ce contribuie la deteriorarea rapidă a structurilor de lemn sau a zidăriei prin menținerea umidității și prin pericolul acțiunii mecanice.

Finalitate: rezulta un studiu privind remodelarea eco-sistemului muzeelor în aer liber, artificial creat, cu scopul de a proteja arhitectura vernaculară în funcție de esența de lemn, eliminarea plantelor care au o influență negativă asupra mediului etc.

Colaborare. abordare interdisciplinară.

III. Altele

1. Programe alternative de valorificare turistică a unor zone etnografice: itinerarii etnografice, locuri sacre, turism ecologic și rural (etapizat 2006 – 2008; 2008 -20015); finalitate culturală și economică având în vedere transformarea acestor cercetări într-o eventuală ofertă (plătită) pentru societățile de turism; itinerariile pot implica orașul București și împrejurimile sale, mai puțin cunoscute și frecventate atunci când vorbim de locuri sacre.

2. Crearea de publicații proprii Muzeului Satului, altele decât cele tipărite în prezent:

- Cataloagele de prezentare a rezultatelor cercetării, pe domenii
- Buletinul Informativ al Muzeului Satului care să cuprindă și informații privind procurarea de materiale pentru conservare și restaurare, adrese de meșteri și restauratori de monumente, metode tradiționale de restaurare etc.
- Broșuri de prezentare
- Cărți pentru diverse categorii de vârstă folosind ca principal material – patrimoniul muzeal.

3. Crearea Centrului de documentare pentru public și specialiști OBS

Rigorile cercetării moderne impun ca obiectiv prioritar abordarea multidisciplinară a tuturor formelor de cultură și civilizație pentru a se obține informații nu numai despre” lumea obiectelor” ce alcătuiesc patrimoniul cultural ci și despre contextul care a generat fiecare structură formală și utilitar decorativă (recontextualizarea faptelor de cultură); în acest spirit s-a planificat cercetarea la Muzeul Satului din anul 2002 și aceasta va fi linia directoare pentru perioada următoare. De asemenea trebuie precizat că cercetarea trebuie inclusă și activităților de marketing ca și tuturor activităților care includ comunicarea.

4. 2. Dezvoltarea, protejarea, conservarea și restaurarea colecțiilor de patrimoniu mobil și imobil; prioritară: asigurarea

securității patrimoniului (prevenirea incendiilor și a pătrunderii prin efracție)

Muzeul Național al Satului este deținătorul în prezent a unui patrimoniu deosebit de valoros compus din 110 925 piese din care: monumente – 340; artefacte – 51 484; fotografii, clișee pe sticlă, diapozitive – 54763; picturi realizate în Muzeul satului de pictori cunoscuți – 3164; documente – 3844 dosare însumând 67 910 file.

Specificitatea sa de muzeu în aer liber, care recompune pe teritoriul său habitatul rural, imprimă particularități în ceea ce privește abordarea patrimoniului clasificat cel puțin în două categorii importante:

- *Patrimoniul construit format din monumente de arhitectură vernaculară, originale, unele dintre ele fiind înscrise în Lista monumentelor istorice;*
- *Patrimoniul mobil – însumând o gamă foarte variată de obiecte clasificate după funcționalitate și material.*

La aceste două categorii de patrimoniu este absolut obligatoriu, în perioada imediat următoare, să adăugăm o colecție de artă (creație) populară contemporană având în vedere transformarea extrem de rapidă a creației țărănești (chiar alterarea până la forme care frizează kitsch-ul și acesta fiind un aspect interesant pentru antropologul cultural) precum și colecții de patrimoniu imaterial, acesta fiind o categorie de patrimoniu neglijată până în prezent poate și datorită dificultăților de stocare.

Data fiind specificitatea muzeului în aer liber, acesta incumbă o serie de activități speciale privind conservarea, restaurarea, protejarea și chiar o planificare specială a bugetului care să țină seama de diferența de costuri dintre conservarea –restaurare unui obiect și aceea a unui monument, limitându-ne, desigur, comparația, la patrimoniul etnologic.

În ceea ce privește activitatea de conservare și restaurare ea se desfășoară în cadrul Laboratorului de conservare – restaurare dar și cu meșteri specializați din teren sau societăți de restaurare care sunt acreditate pentru arhitectură vernaculară. Din acest punct de vedere menționăm începerea în anul 2002, imediat după incendiu a unei susținute activități de restaurare începute atunci cu scopul de a remedia efectele celor două incendii dar și pentru a stopa procesul avansat de degradare în care se aflau majoritatea monumentelor supuse, „vremurilor” unei proaste gestionări a activităților și priorităților muzeului. În genere este acceptată ideea că prioritară este în acest moment activitatea de comunicare și deschidere către public a instituției dar nu este mai puțin adevărat că dacă nu ai patrimoniu nu poți face activități interesante și îți pierzi dreptul de a exista ca instituție publică. Patrimoniul bine întreținut, apărut și

conservat este până la urmă esența și rațiunea meseriei de muzeolog.

De asemenea, în acest moment, consider că paza asigurată de jandarmi este insuficientă (numeric și calitativ) iar construirea chiar lângă gardul muzeului a unor locuri de alimentație publică (inclusiv tarabele cu clasicii și veșnicii mici) poate aduce prejudicii nu numai de imagine ci și de protejare a monumentelor aflate în preajmă.

Pornind de la aceste considerente, Muzeul Satului a accentuat latura restaurării patrimoniului dar este foarte adevărat că, în contextul perioadei "de după incendiu" a fost neglijată și chiar marginalizată activitatea de conservare pierzând din vedere că este mai bine să previi decât să tratezi. Această umbră aş spune că planează mai ales asupra monumentelor și patrimoniului mobil din zona, sectorul nou". În anul 2005 a început analiza conservării monumentelor din sectorul nou (**Anexa nr.)** pentru stabilirea priorităților de conservare și restaurare. Alt tip de analiză, de data aceasta pentru colecțiile de patrimoniu mobil, va stabili prioritățile de achiziții funcție de structura actuală a colecțiilor. Un al treilea tip de analiză este menit să ne spună care sunt mijloacele de folosit pentru a eficientiza paza muzeului și a evita pericolele privitoare la calamități naturale, foc, furt inclusiv modalități de evacuare și protejare a patrimoniului în caz de conflict armat conform Convenției de la Haga și reglementărilor internaționale în materie. Trebuie din păcate să luăm în considerare și problema unor atentate în muzeu.

Obiective strategice pe termen lung:

A. Privind protejarea și asigurarea securității patrimoniului:

1. Analiza posibilității de dotare a muzeului cu un sistem digitalizat de supraveghere antifurt și antiincendiu coroborat cu servicii de pază prestate de institutii specializate (jandarmii); funcție de costuri sistemul se poate implementa în etapa 2006 – 2007.
2. Instalarea unor camere de luat vederi la intrarea în muzeu.
3. Asigurarea unui post de pază la intrarea în muzeu, și în afara programului de vizitare a muzeului.
4. Realizarea unei proceduri de asigurare a cooperării (plan de intervenție) între forțele participante la intervenții în caz de efracție sau incendiu și regândirea protocolului de pază cu jandarmi.
5. Colaborarea cu serviciile de specialitate ale armatei și Ministerului Administrației Publice și Interenelor pentru

- întocmirea unui program de intervenție rapidă, în cazuri speciale (de ex. atentate)
6. Realizarea periodică (semestrială) a unor exerciții de acțiune în caz de incendiu, efracție, calamități etc. pe baza unor scenarii aprobate de directorul general și în colaborare cu pompierii și jandarmii.
 7. Extinderea stației de pompe apă incendiu (conform cerințelor pompierilor);
 8. Extinderea iluminatului public în zona Miorița - biserica Râpciuni și în sectorul nou; cu această ocazie se va face și iluminarea, „scenografică” a celor patru biserici din muzeu.
 9. Realizarea și întreținerea paratrăznetelor celor patru biserici și a pavilionului administrativ;
 10. Amenajarea și asigurarea acceselor și împrejmuirilor din zona Palatul Elisabeta - completări extinderi împrejmuire incintă zona Elisabeta;

B. Dezvoltarea, conservarea și restaurarea patrimoniului mobil și imobil (activități de prevenire și conservare, activități de restaurare, activități de întreținere)

B. 1. Dezvoltare colecții

1. *Organizarea depozitelor de patrimoniu mobil conform normelor de conservare, la nivel european: construirea mobilierului, tipodimensionarea și clasificarea obiectelor de patrimoniu pe zone etnografice, în paralel cu executarea operațiilor de conservare, fotografiere și completare a fișelor analitice de evidență (program în continuare, finalizare 2010).*
2. *Analiza colecțiilor, planificarea și monitorizarea modului de dezvoltare a colecțiilor conform necesităților de acoperirea teritorială, cuprinderea tematică, tipologie, vechime etc.*
3. *Completarea curentă a colecțiilor prin achiziții, donații, schimb, alte surse.*
4. *Crearea colecțiilor de artă populară contemporană și patrimoniu imaterial*
5. *Cercetare, selecție de monumente și transfer pentru completarea expoziției în aer liber (colecția de arhitectură vernaculară) în zonele și cu scopurile amintite la capitolul Cercetare.*

B. 2. Conservare patrimoniu

1. *Eficientizarea și dinamizarea Laboratorului de conservare: colaborare cu deținătorii publici și particulari de bunuri culturale pentru executare de*

- lucrări de conservare în beneficiul muzeului (surse extrabugetare)
2. Planificarea activităților de conservare pe termen mediu și scurt, cu stabilirea priorităților.
 3. Colaborare cu instituții specializate (publice și /sau private pentru efectuarea conservării clișeeleor pe sticlă datând din 1936)
 4. Elaborarea normelor interne de conservare, transport și manipulare a patrimoniului mobil
 5. Redimensionarea personalului laboratorului funcție de patrimoniul deținut și dificultatea lucrărilor de executat; încurajarea modului de lucru prin angajare de colaboratori (funcție de schimbarea reglementărilor în vigoare)
 6. Informatizarea Laboratorului de conservare și dotarea cu aparatură specifică (etuve, aparate de măsurat, aparate pentru investigații fizico-chimice)
 7. Studiarea posibilităților de amplasare în incinta muzeului (clădirea administrativă) a unei aparaturi de proveniență germană, de dimensiuni mici, pentru tratarea lemnului folosit la restaurarea monumentelor (în prezent acest lucru se face după metodele primitive ale pensulării cu substanțe specifice).
 8. Gestionarea în regim informatic a datelor privind microclimatul din depozite.

B3. Restaurarea patrimoniului mobil și imobil

1. Continuarea programelor de restaurare a patrimoniului imobil, conform planurilor elaborate pe termen de cinci ani începând cu 2003 (2005-2008 restaurarea și consolidarea monumentelor aflate pe malul lacului Herăstrău aflate în pericol datorită erodării malului și abundenței de vegetație și umezeală)
2. Executarea, conform planificărilor pe termen mediu și scurt, a lucrărilor de reparații, întreținere, restaurări parțiale.
3. Planificarea anuală a lucrărilor de reparații – întreținere executate cu meșterii din muzeu și a lucrărilor de restaurare executate cu meșteri din teren sau societăți specializate, pe bază de contract
4. Redimensionarea personalului Laboratorului de restaurare în sensul unei stricte specializări determinată de nevoile reale ale muzeului coroborate cu categoriile de patrimoniu deținute (de exemplu prea

mulți restauratori ceramică și pictură și nici un restaurator lemn)

- 5. Elaborarea normelor interne de restaurare a monumentelor și de întocmire a devizelor*
- 6. Crearea unei baze de date privind materialele tradiționale necesare restaurării și meșterii din teren*
- 7. Informatizarea Laboratorului de restaurare și dotarea cu instrumente și aparatură specifică*
- 8. Însușirea de tot personalul specializat a metodologiei de completare a dosarului de restaurare și a legislației naționale și internaționale în domeniu.*
- 9. Formarea unei baze de date privind restaurarea monumentelor și a patrimoniului mobil și dezvoltarea unui program de*
- 10. Eficientizarea și rentabilizarea activității prin executare de lucrări de restaurare patrimoniu mobil către terți.*
- 11. Transformarea activității de restaurare (dat fiind spectaculozitatea și raritatea acțiunilor întreprinse) într-o activitate mediatizată și deschisă publicului.*

4. 3. Realizarea evidenței științifice și gestionare a patrimoniului muzeal, știut fiind că creativitatea izvorăște din știință considerăm că programele științifice și activitățile culturale ale oricărui muzeu depind de cunoașterea exhaustivă a colecțiilor. Funcție de această cunoaștere se pot trasa clar direcțiile de acțiune pentru achiziții evitând dezvoltarea anarhică a colecțiilor, pentru restaurare și conservare, pentru educație și comunicare cu publicul.

În momentul de față putem susține că evidența gestionară este pusă la punct și putem oricând obține din baza de date un raport privind inventarul oricărei colecții. Evidența științifică însă este finalizată în proporție de 50-60 % iar baza de date este inoperabilă la nivelul rapoartelor pe baza unor criterii de căutare și a unor cuvinte-cheie. Oricât de frumos și convingător am vorbi despre baza noastră de date este cert că atâta vreme cât ea nu a devenit un instrument facil de lucru pentru cercetători și muzeografi și o modalitate rapidă de obținere a informațiilor despre patrimoniu de către cei interesați (inclusiv aceea categorie mai specializată a publicului nostru care sunt studenții, doctoranzii, elevii) putem spune că este minunată dar nu există. De aceea cred că în această zonă sunt multe de făcut pornind de la premisa că baza de date, respectiv evidența informatizată nu numai a patrimoniului dar și a oricărui eveniment important care se întâmplă în muzeu, constituie memoria acestuia ce poate fi transmisă intactă altor generații de muzeografi, altor generații

de vizitatori. Faptul că noi posedăm acum la Muzeul Satului un creier relativ amnezic se datorează mai multor cauze din care voi enumera câteva, multe dintre ele fiind relevate și în raportul Comisiei de specialitate care a efectuat un control la Muzeul Satului în martie-mai 2001:

- Până în anul 2002 inventarele de patrimoniu și evidența primară erau nefinalizate.
- La nivelul personalului de specialitate evidența fusese complet stopată, atât pentru obiecte cât și pentru arhiva documentară. Nu a existat preocuparea de însușire de către personalul muzeului a programului de evidență DOCPAT elaborat de CIMEC dar nici a unui alt program informatizat; muzeografi au lucrat pe fișe anacronice ale DMI, manual și de altfel nici nu au fost stimulați spre alt gen de abordare (în anul 2002 doar un număr restrâns de muzeografi sau referenți aveau cunoștințe elementare de folosire a computerului).
- Muzeul a folosit un program de evidență propriu (Museion) care a fost elaborat contra cost de o societate particulară în timp ce rețeaua națională a folosit programul DOCPAT impus prin Ordin de ministru.
- S-a creat la nivelul unei singure secții (denumită fie Catalog științific, fie Memorie Culturală, fie Tezaurizare fonduri documentare, baze de date) un soi de monopol al informațiilor și al folosirii sistemului de evidență computerizat.

Multe din aceste neajunsuri s-au remediat în perioada 2002-2005:

- Infrastructura a fost mult îmbunătățită prin achiziționarea de soft și hard performant
- A fost realizată fizic rețeaua de calculatoare în clădirea nouă a muzeului (din păcate nu este încă funcțională)
- Muzeul a fost conectat la INTERNET
- O parte a personalului a urmat un curs de inițiere în utilizarea computerului

Ce rămâne de făcut pentru ca memoria culturală a muzeului

să funcționeze ?

Obiective strategice pe termen mediu și lung:

1. Însușirea modalităților operative și legale (în conformitate cu normele elaborate de MCC și normele internaționale CIDOC) de organizare a evidenței primare, gestionare și analitice a colecțiilor (analiza celor două sisteme de evidență informatizată - Museion și DOCPAT - se prezintă în **Anexa nr.**)
2. Instruirea personalului de specialitate pentru folosirea aplicației DOCPAT sub Access și finalizarea evidenței computerizate, pe categorii de obiecte și pe colecții, incluzând aici biblioteca și arhivele documentare, (însușirea instrumentelor unitare și a metodologiilor privind evidența informatizată)
3. Finalizarea clasării bunurilor culturale,
4. Reevaluarea patrimoniului
5. Dezvoltarea unei baze de date funcționale și ușor de accesat (inclusiv a băncii de imagini) având o structură exhaustivă
6. Elaborarea sub egida Muzeului Satului și CIMEC a unui program de cercetări interdisciplinare care să aibă drept scop crearea bazelor de date regionale pentru arhitectură și așezare.

4. 4. Punerea în valoare a patrimoniului; diversificarea ofertei către public sub forma produselor și serviciilor culturale

Colecționarea și conservarea eternizează obiectul, îl redau trecutului și istoriei, făcând deseori din el un "fetiș"; expunerea și comunicarea despre și cu obiectul îl readuc în prezent, îl fac cunoscut, îl implică. În timp ce conservarea (necesară de altfel) scoate obiectul din lumea reală pentru a-l transfera în muzeu, valorificarea culturală îi redă funcția primară făcându-l să trăiască, să strălucească, să atragă printr-un limbaj încărcat de greutatea istoriei. Muzeul, una dintre cele mai vechi instituții din lume, a parcurs lent drumul de la „tezaur” la școală, sală de spectacol, cadru de educație și agrement. În ultimele două decenii s-a constatat o creștere semnificativă a rolului muzeului în comunitate; muzeul este din ce în ce mai implicat în viața și formarea adulților, tinerilor, copiilor. Asistăm în ultima vreme la apariția unei "game" largi de servicii pentru public ce variază de la conferințe, tururi ghidate, programe școlare, cursuri și publicații de perfecționare continuă în domeniul educației până la activități practice, servicii de împrumut și expoziții itinerante (. . .). Mai mult ca oricând importanța educației este percepută ca fiind pe picior de egalitate cu cea a cercetării și conservării, devenind una din

misiunile prioritare ale muzeului (Maria Xanthoudaki. *Locuri de descoperit. Ploiești. 2002, pag. 15*)

De altfel accesul și participarea la cultură a publicului, cu accent special dedicat tinerilor” constituie una dintre direcțiile strategice ale Ministerului Culturii și Cultelor.

Prin urmare direcțiile de dezvoltare ale instituției înscriu primordial atragerea publicului și satisfacerea nevoilor lui de cunoaștere, divertisment și socializare.

Obiective strategice pe termen lung (divertismentul, educația, cultura)

- Includerea în structura instituției a secției de *Relații Publice, Imagine* și a biroului *Marketing, Resurse extrabugetare, și a secției Educație permanentă și Servicii culturale*

- Instruirea prin programe speciale a personalului responsabil de derularea proiectelor legate de educație, relații publice, marketing
- Cercetarea prin sondaje a publicului și a preferințelor sale și promovarea de relații cu diverse segmente de public-țintă (categorii de vârstă, profesionale, scară de valori etc.)
- Întocmirea programelor de marketing și publicitate cu scopul de a atrage spre muzeu cât mai mulți beneficiari ai activităților culturale (creșterea numărului de vizitatori)
- Reamenajarea într-o formă prietenoasă a Galeriei de artă populară
- Antrenarea publicului în dezvoltarea și susținerea programelor culturale care îi sunt direct adresate prin: activități în regim de voluntariat, crearea asociației de prieteni ai muzeului, ofertă de permise de intrare gratuite sub formă de premii
- Dezvoltarea parteneriatelor cu universitățile pentru efectuarea practicii de vară a studenților în muzeu sau cu școlile (înființarea claselor de patrimoniu)
- Planificarea expozițiilor temporare funcție de nevoile de cunoaștere ale publicului; diversificarea ofertei
- Derularea programului de editare a publicațiilor de specialitate dar și a celor de popularizare; publicațiile trebuie să fie concepute pentru diferite categorii de public

- Derularea în continuare a activităților culturale și educative care s-au constituit într-o tradiție a muzeului nostru (Tabăra de creație, târgurile de meșteri, zilele zonelor etnografice)

4. 5. Eficientizarea și dezvoltarea calitativă a resurselor umane (managementul resurselor umane)

Consider ca personalul are un rol maxim în realizarea imaginii muzeului întrucât în proporție de 70-80 % acesta intra în contact direct cu beneficiarii serviciilor oferite de muzeu. De pregătirea personalului și de gradul de angajare în muncă depinde în cea mai mare măsură succesul îndeplinirii misiunii și obiectivelor muzeului. Apreciez ca pentru motivarea și co-interesarea în activitatea a personalului, un aspect deosebit de important este acela ca **fiecare persoană din muzeu să-si înțeleagă misiunea în instituție și rolul ei în realizarea acesteia**. Aceasta se poate obține prin planificare pe termen scurt și mediu a activităților și prin stabilirea foarte exactă și în scris a sarcinilor de muncă, claritatea și rigoarea fiind doi factori care pot dezamorsa în timp conflicte și rele intenții.

O mai bună comunicare cu personalul realizată prin întâlniri periodice în care managerul să încurajeze schimbul de idei, să explice obiectivele activităților curente și pe termen mediu, influențează pozitiv ambientul de muncă.

Consider că în prezent acordam o prea mica importanță **evaluării personalului** existând tentația unor șefi de secție de a acorda extrem de ușor calificative de *foarte bine* la toata lumea, fără ca acest lucru să se susțină prin activitatea anterioară. Aceasta este doar o formă de populism ieftin care aduce prejudicii nu numai instituției ci și persoanei care își poate forma o părere complet greșită despre sine.

Apreciez că reanalizarea conținutului **fiselor de post**, înțelegerea procedurilor legale referitoare la evaluarea personalului și crearea unui mecanism de încurajare a adevăratelor performanțe sunt etape absolute necesare de parcurs de conducerea instituției, pe termen scurt.

O problemă prioritară este **formarea profesională a personalului**. Practic problema instruirii este în acest moment rezolvată prin autoinstruire, programele de formare profesională oferite de Centrul pentru formare, educație permanentă și management în domeniul culturii nefiind suficiente în momentul de față.

Potrivit celor mai recente reglementari în domeniul formării profesionale (O. G 129/2000 cu modificările și completările ulterioare) formarea profesională a adulților se bazează pe standarde ocupaționale. Standardele ocupaționale sunt standarde de

competență care sintetizează cerințele referitoare la ceea ce o persoană trebuie să știe și să facă pentru a îndeplini eficient activități de muncă. Acestea pot fi folosite atât în sistemul formării profesionale cât și pentru evaluarea performanțelor angajaților. Din nefericire în domeniul culturii au fost elaborate un număr mic de standarde iar pentru ocupațiile specifice muzeelor nu este elaborate nici unul. În prezent colaborez cu Centrul pentru formare, educație permanentă și management în domeniul culturii la elaborarea standardului pentru ocupația de muzeograf care poate deveni în viitor instrumentul de acreditare a unor cursuri pentru muzeografi în Muzeul Satului.

În vederea rezolvării problemei instruirii angajaților Muzeului propun realizarea următorului algoritm:

- Stabilirea obiectivelor de performanță pentru fiecare post (cerințele referitoare la ceea ce o persoană trebuie să știe și să facă pentru a îndeplini eficient activitățile specifice postului)
- Stabilirea cel puțin a unei persoane care să fie instruită în ceea ce privește conceperea, organizarea și conducerea activităților de instruire (această persoană va trebui să urmeze cel puțin un program de formare profesională de specializare pentru ocupația de formator competențe profesionale și va face parte din compartimentul Resurse umane)
- Identificarea nevoilor de instruire pentru subordonați de către șefii ierarhici în raport cu obiectivele de performanță prevăzute pentru fiecare post și comunicarea acestora specialistului în instruire
- Stabilirea de către specialistul în instruire a modalităților posibile de instruire:
 - Instruire sistematică la locul de muncă
 - Instruire în afara locului de muncă (programe de formare profesională)
 - Organizarea și conceperea unui curs de instruire la locul de muncă Derularea instruirii

4. 6. Asigurarea suportului financiar pentru desfășurarea activităților muzeale (prioritară este atragerea de resurse extrabugetare, accesarea altor fonduri publice decât cele bugetare, analiza și eficientizarea contractelor în condițiile legii, crearea unor baze de date privind toți furnizorii de servicii inclusiv a meșterilor din teren)

1. Construirea bugetului pe baza consultării tuturor factorilor implicați

Una din marile probleme cu care se confrunta conducerile instituțiilor de cultură o constituie neacordarea importantei necesare construirii și executării bugetului de venituri și cheltuieli al instituției. Foarte mulți manageri consideră bugetul o problemă a compartimentului de specialitate mulțumindu-se cu rapoarte periodice ale contabilului șef și cu justificări ale neputinței acestuia de a realiza finanțarea unor activități.

În concepția mea elaborarea bugetului este un exercițiu colectiv extrem de important fiecare compartiment al instituției având contribuția sa la construirea și consumarea lui. Participarea structurilor organizatorice la elaborare și la execuție va duce la înțelegerea de către acestea a tipului și nivelului de cheltuieli care pot fi făcute. Procedând în acest mod directorii, șefii de secții și de birouri vor ști în permanență ce acțiuni propuse pot fi finanțate și ce activități trebuie să întreprindă pentru a aduce venituri extrabugetare instituției.

Muzeul se găsește în prezent în situația fericită de a primi subvenții de la stat prin Ministerul Culturii și Cultelor, care îi permit funcționarea (asigurarea cheltuielilor curente) dar ne putem întreba dacă această situație va mai dura și ce se va întâmpla dacă acestea se vor micșora foarte mult.

2. Mărirea volumului veniturilor extrabugetare

Din analiza execuției bugetare pe ultimii 4 ani rezultă că nivelul veniturilor extrabugetare în raport cu nivelul cheltuielilor totale s-a situat în anul **2001** la nivelul de **10 %** iar în perioada **2002-2004 între 2-4%**. Situația în detaliu se prezintă în **Anexa nr.**

Deși volumul sponsorizărilor au fost mult mai mari în anii 2002-2004 în raport cu anul 2001 nivelul scăzut al raportului veniturilor extrabugetare - cheltuieli totale, din ultimii ani se explică prin subvențiile mari primite de muzeu pentru refacerea monumentelor după dezastruosul incendiu din anul 2002 și pentru realizarea clădirii multifuncționale în care își are sediul Ministerul Culturii și Cultelor.

O situație mai elocventă referitoare la valoarea veniturilor extrabugetare în raport cu sumele cheltuite în muzeu este cea prin care acestea sunt comparate cu cheltuielile de personal. Din situația prezentată în **Anexa nr. . .** rezultă că nivelul veniturilor extrabugetare în raport cu nivelul cheltuielilor de personal este în medie, pentru perioada **2001-2004, de 38%**. Altfel spus valoarea fondurilor atrase prin eforturi proprii nu acoperă nici jumătate din valoarea salariilor plătite personalului muzeului.

Nu ne bucură ca în această situație se găsesc multe din muzeele din țară. Se spune, ori de câte ori se pune aceasta problema, . *"peste tot cultura este subvenționată"*. Problema este cum, în ce condiții și cu cât este cultura subvenționată. Cred ca în condițiile în care valoarea fondurilor alocate la nivel național pentru cultură este an de an mai mică, ar trebui să ne punem foarte serios problema măririi valorii fondurilor extrabugetare atrase de Muzeu și găsirii de noi soluții de diminuare a cheltuielilor curente (Cheltuieli de personal și cheltuieli materiale și pentru servicii).

În Regulamentul de organizare și funcționare al muzeului sunt prevăzute modalitățile de realizare a veniturilor proprii. care în cea mai mare măsură se aplică în muzeu fiind mijloace de acțiune clasice, folosite de toate muzeele din lume.

În continuare voi aborda câteva dintre posibilitățile neprecizate de regulament sau insuficient aplicate în prezent de obținere a unor **fonduri extrabugetare:**

a) participarea la programe și proiecte culturale naționale și internaționale

Exista mai multe posibilități de realizare a acestui deziderat dintre care enumăr:

- Întocmirea unor proiecte și prezentarea lor unui finanțator național (de exemplu Administrația Fondului Cultural Național înființată în baza Ordonanței nr. 10 /2005) în vederea obținerii finanțării.
- Identificarea de programe compatibile cu activitatea muzeului, lansate de diverși finanțatori (ONG-uri, ambasade,...) stabilirea posibilităților de colaborare și întocmirea unor proiecte.
- Participarea cu oferte de proiecte la programe europene, independent sau în colaborare.

b) Organizarea de programe de formare profesională pentru angajații proprii și pentru alți beneficiari independenți sau în colaborare cu persoane juridice care acționează ca furnizori de formare profesională a adulților. Apreciez ca într-o prima etapă am putea derula programe pentru muncitori restauratori (tâmplari, zidari, stucaturisti) și poate chiar pentru restauratori și conservatori cu studii medii, ulterior în funcție de experiența câpătată urmând să abordăm și alte ocupații. În domeniul formării profesionale Muzeul mai poate obține fonduri prin:

- Organizarea unei **Școli de vară**, organizata anual, pe teme diverse și de actualitate care ar urma sa se adresa muzeografilor și

altor specialiști din muzee. Câștigul realizării unor astfel de activități ar fi nu numai financiar ci și (mai ales) profesional.

- Organizarea de cursuri (training) pe diverse teme din domeniul de activitate.

Muzeul dispune de resurse umane și materiale pentru organizarea și pentru susținerea acestui gen de activități (muzeografi cu experiență, cercetători, restauratori etc.) implementarea lor presupunând atribuirea de responsabilități și motivarea celor care vor susține aceste cursuri.

- c) Executarea către terți de lucrări de conservare, restaurare și investigații fizico-chimice;** aceasta este o activitate prevăzută de ROF dar care în prezent se realizează prea puțin și numai conjunctural. Activitatea Laboratorului poate fi eficientizată din punct de vedere economic. La o prima vedere numărul mare al specialiștilor încadrați în această structură ne determina să credem că executarea unor lucrări către beneficiarii externi este posibilă.

Pentru realizarea acestei activități trebuie să:

- Se stabilească lucrările de restaurare posibil a fi executate pentru terți
- Se fixeze tarife și termene de executare a lucrărilor
- Se facă publicitate.

- d) Alte activități care pot să aducă fonduri extrabugetare muzeului ar fi:**

- Oferirea de consultanță pe probleme specifice.
- Organizarea de expoziții, conferințe, întâlniri de nivel cultural pentru persoane fizice sau juridice de drept public sau privat.
- Parteneriatele de drept public – privat pentru exploatarea celor două viitoare hanuri funcționale.
- Desfășurarea unor activități și servicii publice cu specific tradițional în cadrul apartenței muzeului (contra cost).

3. Disponibilizarea de fonduri prin regândirea unor activități Muzeale

Dezvoltarea economiei de piață a determinat o adevărată explozie a ofertei de servicii. Au apărut societăți care fac curățenie,

oferă servicii de paza, depanează calculatoare, etc. toate acestea având influența asupra vieții economice a muzeului.

3.1 Regândirea sistemului logistic

Cred că a venit vremea să întocmim studii serioase și să vedem dacă este mai rentabil sau nu ca:

- Paza și supravegherea să se execute preponderent cu mijloace electronice (sistem de protecție, senzori de alarmă, mijloace de înștiințare etc.) și o grupă de intervenție rapidă.
- Curățenia să fie făcută periodic cu firmă de curățenie sau în sistemul clasic.
- Reparațiile se fie făcute de firme de specializate sau să continuăm să ținem un număr mare de muncitori de diverse specializări.
- Anumite operații de conservare să fie făcute de firme specializate.
- Supravegherea să se facă în actualul sistem sau cu angajați sezonieri (contract de muncă pe termen determinat)

Răspunsurile la întrebările de mai sus ar trebui să stea și la baza politicii de personal a instituției.

3.2 (Re)analizarea contractelor

Apariția pe piață a tot mai multor societăți comerciale a avut ca efect și scăderea preturilor unor servicii de aceea cred că la **semnarea unor contracte de prestări servicii, pe lângă respectarea prevederilor legale**, trebuie avut în vedere că acestea să se încheie **pe durată scurtă, de cel mult un an** sau că acestea să conțină **prevederea posibilității renegocierii periodice a preturilor**.

Aperez că problema expusă mai sus se poate aplica și meșterilor restauratori cu care Muzeul încheie contracte. Pentru a găsi mereu oferta cea mai bună în domeniile principale, se impune existența unei baze de date cu furnizori de servicii și materiale astfel încât să existe o mare varietate de oferte.

De asemenea trebuie riguros planificată și controlată activitatea de investiții.

4. Obținerea de sponsorizări.

Deși legislația în vigoare nu este prea atractivă pentru potențialii sponsori, Muzeul a reușit până în prezent, obținerea unor sume importante pe această cale.

- 829. 245. 000 lei în anul 2003
- 856, 777 lei în anul 2004

Obținere de venituri extrabugetare trebuie să fie un obiectiv permanent al Muzeului și să se facă planificat.

4. 7. Implementarea unui sistem de management al calității.

Câștigarea încrederii în furnizorul de servicii, a devenit o cerință din ce în ce mai stringentă odată cu creșterea complexității produselor și a riscurilor asociate utilizării acestora fapt care a determinat apariția sistemelor de asigurare a calității.

Traversând o istorie interesantă, ansamblul de norme referitoare la calitate s-a dezvoltat repede ajungând să fie standardizat la nivel internațional prin cunoscuta familie ISO 9000.

Standardele ISO 9000 au fost concepute cu trei niveluri de dezvoltare a sistemului calității cuprinzând activitățile:

Standard Zona de activități acoperita

ISO 9001 CONCEPTIE-EXECUTIE-DESFACERE-SERVICE

ISO 9002 EXECUTIE- DESFACERE

ISO 9003 VERIFICARI FINALE (DUPA EXECUTIE)

Alături de standardele ISO 9001-9003, cuprinzând cerințele obligatorii să genereze încrederea clientului, a apărut standardul ISO 9004, la nivelul de ghid, vizând câștigarea încrederii managementului organizației în aplicarea practicilor calității. La rândul său ISO 9004 s-a diversificat. În prezent se constata o creștere numerică a acestor standarde din familia ISO 9000.

În tabelul de mai jos se prezintă cele 20 de elemente (funcțiuni) ale sistemului calității conform standardului ISO 9001:1994. **Pentru fiecare element standardul stabilește cerințele ce trebuie îndeplinite, menționându-se atât în titlul standardului cât și în unele explicații, că documentul constituie un model ce urmează a fi adaptat activităților organizării cazului în speță, respectiv Muzeului Satului:**

1. Răspunderea conducerii	2. Sistemul de management al calității	3. Analiza contractelor	4. Controlul concepției	5. Controlul documentelor și datelor
6. Aprovizionarea	7. Produse livrate de client	8. Marcarea și trasabilitatea produselor	9. Conducerea proceselor	10. Inspecție și încercări
11. Supravegherea	12. Stadiul verificărilor	13. Controlul produselor neconforme	14. Masuri corective și preventive	15. Manipulare, ambalare, conservare, depozitare, expediție

16. Controlul înregistrărilor calității	17. Audit intern	18. Instruire	19 Service (la client)	20 Metode statistice
--	---------------------	------------------	------------------------------	----------------------------

Implementarea unui sistem al calității după ISO 9001 nu se poate face într-o singură etapă, necesitând de regulă câteva runde cu apelarea la o expertiză și experiență în acest sens.

Pentru a se putea implementa cu succes un sistem de management al calității în Muzeu documentele sistemului de calitate, respectiv procedurile de sistem și manualului calității, trebuie elaborate de către o echipa din interior cu implicarea serioasă a conducerii.

Etapale necesare pentru proiectarea și implementarea unui sistem al calității în Muzeu:

1. **Instruirea echipei manageriale** în domeniul asigurării calității în vederea familiarizării, înțelegerii și acumulării noțiunilor specifice domeniului și a instrumentelor și metodelor de lucru necesare.
2. **Audit de evaluare a situației existente** (ce este și ce trebuie făcut pentru a răspunde cerințelor din standardul adoptat ca referință):
 - a. evaluarea documentației existente (reglementări, norme, prescripții etc.);
 - b. evaluarea activităților specifice;
 - c. evaluarea resurselor, respectiv dotărilor existente etc.

Această evaluare implică de fapt o diagnosticare a nivelului pe care se situează Muzeul din punct de vedere al calității, diagnostic care odată cunoscut ajută la o bună desfășurare a etapelor următoare, referitoare la proiectarea și implementarea sistemului calității.

3. Elaborarea documentelor sistemului calității:

- întocmirea instrucțiunilor și procedurilor operaționale, menite să reglementeze activități de anvergură mică sau operații ale acestora;
- elaborarea procedurilor de sistem – în conformitate cu cerințele din standardul adoptat ca referință;
- redactarea manualului calității, conform standardului respectiv.

4. Implementarea sistemului calității

- punerea în practică a documentelor sistemului calității, situație care implică:

- difuzarea documentelor calității în toate compartimentele de activitate, în vederea aplicării și respectării acestora;
- prelucrarea acestor documente de către personalul deja instruit, acolo unde este cazul.

5. **Efectuarea de audituri interne**, concomitent cu implementarea sistemului calității, în vederea evaluării stadiului implementării sistemului, precum și a conformității dintre standardul de referință și documentele elaborate;

În situația în care, în urma efectuării auditurilor interne, se constată anumite deficiențe (neconformități) legate de elaborarea documentelor sau de implementarea acestora se vor iniția acțiuni corective, în scopul eliminării cauzelor deficiențelor constatate și a îmbunătățirii situației respective ceea ce implică aplicarea corecțiilor ce se impun la documentele sistemului calității sau la modul de aplicare a acestora. Cu această ocazie, se pot efectua analize cu privire la determinarea cauzelor care au condus la apariția neconformităților, în vederea evitării repetării acestora.

6. **Certificarea sistemului calității** de către un organism neutru acreditat de o autoritate competentă în acest scop.

Totuși muzeul nu poate fi redus la o unitate "de producție" dar el se va confrunta în curând cu insuficiența resurselor financiare alocate de la bugetul de stat și prin urmare trebuie avut în vedere și (neplăcuta) sarcină a identificării de noi surse financiare.

Și totuși nu trebuie scăpat din vedere că muzeul este o instituție culturală și că banii nu sunt decât mijlocul prin care asigurăm activitatea de specialitate – singura rațiune de existență a unui muzeu menit să păstreze o valoroasă moștenire și să o folosească în interesul publicului adică și a celor care au contribuit la crearea sa.

Cert este că avem de ales între a deveni membri ai secolului XXI sau a dispărea. Lucrarea de față a încercat să definească cine suntem, ce urmărim, cu ce ne diferențiem de ceilalți, ce știm și cum acționăm pentru viitor (al instituției, al oamenilor, al culturii românești). Sunt multe de spus dar mai ales multe de făcut în Muzeul Național al Satului care de altfel este o mică lume populată cu caractere diverse, cu orgolii, cu valori, cu proști și deștepți întocmai ca în satul românesc.

De cine depinde ca această lume, veche de 69 de ani, să conserve mulți ani de acum încolo veșnicia născută în satul românesc?

Casa muzeu din Roșiori – locație de valoros patrimoniu național

Prof. univ. dr. Gheorghe Pop
Universitatea de Nord
Baia Mare

Casa Muzeu de la Roșiori (jud. Satu Mare) se înscrie armonios și benefic în lanțul atâtor alte muzee și case memoriale din nord-vestul Țării, ce fac cunoscute comorile poporului, constituindu-se într-un adevărat Apel pentru achiziționarea și valorificarea culturii populare, ce ne definește ca etnie, atestă vechimea și, implicit, devenirea noastră istorică, constanța îndeletnicirilor meșteșugărești și economice.

Ca profesor la Universitatea de Nord Baia Mare, de la începuturile acesteia (1961), unde am ocupat și importante funcții de conducere: decan, prorector, rector, ca pasionat filolog și cercetător al graiului, etnografiei și folclorului din zona în care m-am născut și mi-am desfășurat activitatea, m-am simțit răspunzător, în fața istoriei și a semenilor mei, de a facilita cunoașterea și cinstirea milenarei culturi materiale și spirituale a oamenilor din acest Nord statornic al Țării¹.

Acest impuls m-a condus spre amenajarea Casei-Muzeu în spațiul gospodăriei rămase de la părinți, cu sute de imagini și obiecte etnografice (*textile, lemn, ceramică, icoane pe sticlă* etc.)² cu mii de fișe *dialectale* și importante *texte folclorice*, adunate timp de o jumătate de secol ca profesor de limba română, ca cercetător științific, ca educator și organizator al învățământului.

Obiectele, imaginile, colecțiile dialectale și folclorice ilustrează prețuirea, la adevăratele dimensiuni a unui depozit viu de ethos și etnos din spațiul nordic al Țării, merit a ne arăta lumii după ființa noastră internă, căci în el sunt oglindite inima și sufletul românului. Chiar casa „ocrotitoare”³ are meritul interesul cercetătorului etnograf, prin observarea și descrierea felului cum și din ce este construită, scoțând în evidență modul de viață a comunității satului și esteticul ce

¹ O dovedește și lucrarea coordonată de mine și colegul I. Chiș Șter „Graiul, etnografia și folclorul zonei Chioar”, publicată în 1983 și premiată de Academia Română în 1985 cu onorantul premiu „Timotei Cipariu”

² Expuse în 4 încăperi cu o suprafață de peste 200 metri pătrați.

³ De 20 m lungime și 9 m lățime

se impune ca manifestare în forme implicite pe diferite ansambluri ale construcției¹.

Doi pereți din incinta casei muzeu sunt împodobiți cu 26 icoane (picturi) pe sticlă, provenite dintr-o serie de interioare ale mai vechilor case țărănești din Maramureș, considerate, la început, mai mult imagini religioase, dar cu timpul, devenind element de decor². Majoritatea sunt considerate de noi că provin de la cel mai vechi centru de pictură pe sticlă, Nicula³. Printre temele acestora se numără figuri și scene din viața Maicii Domnului, Patimile lui Isus (crucificat), Sf. Gheorghe – protector al gospodăriilor țărănești, Sf. Nicolae și alți sfinți protectori ori imagini cu subiect religios.

Coloritul icoanelor este marcat prin tonuri subtile de roz, roz-mov, verde-oliv, armonizate cu brun, galben și albastru.

Simbol al continuității și material fundamental în cercetări arheologice pentru determinarea apartenenței etnice, a cronologiei diferitelor comunități lingvistice și a culturii arheologice, ceramica populară a trecut și în zona nordică a Țării prin experiențe tehnologice și artistice deosebite, înfăptuindu-se și în aceste spații un tipar stilistic propriu.

Din cele peste 80 de exemplare (blide, oale, ulcele, ulcioare) existente pe rafturile și în vitrinele muzeului, majoritatea sunt din Sighet, o ceramică roșiatică nesmălțuită. Olăritul de aici a conservat până azi cele mai arhaice procedee tehnologice de procesare a lutului și impermeabilizarea vaselor⁴. Exemplarele din Lăpușul Românesc pot fi considerate o sinteză a evoluției formelor de ceramică românească în general⁵, iar cele din Vama (Țara Oașului) sau Corund, se prezintă ca o ceramică smălțuită, bogat ornamentată.

¹ Casă cu târnăț pe 3 dimensiuni, proptit de 16 stâlpi din lemn sculptați cu pereți din bârne acoperite cu cârpici și un „meștergrindă” de 23 m lungime, susținută de 18 grinzi pe care se sprijină grinzile ce alcătuiesc tavanul.

² Alături de blidare cu farfurii și cancee, de rudele cu ștergare și cergi, armonizându-se în cadrul unei compoziții unitare

³ Cea mai veche icoană datată, cunoscută din Nicula, este din 1802 și aparține Muzeului Etnografic al Transilvaniei din Cluj Napoca.

⁴ Meșterul olar Tănase Burnar deținea multe din secretele fabricării vaselor (locul de unde scotea lutul – Drivodeava cu puț adânc de 10 m, frământarea lutului până capătă culoarea gri etc. faima acestui meșter olar este că păstrează cu sfințenie meșteșugul transmis din generație în generație de peste 600 de ani). O taină a mirificei sale creații – cum spunea meșterul I. ** Șarul – o piatră neagră, care prin zdrobire și amestec cu apă se aplică pe vas cu ajutorul unei pensule speciale. Apoi modelul este finisat cu un fătuiș, acesta fiind o bucată de lemn, de formă ovoidală, cu un orificiu în mijloc, fixat pe roată, care prin învârtire unește elementele primordiale: apa, focul și pământul într-un singur obiect, vasul de lut, investit, după datina ancestrală, cu puteri magice să stea să vegheze la bunul mers al lumii, ca martor silențios, mut, la trecerea vremii.

⁵ Ceramică mică neagră și modele de ceramică pictată cu pensula

În vitrine speciale sunt afișate văzului un cojoc și 6 costume populare din zonele Maramureș și Codru¹, înscrise în tipologia generală a portului popular românesc, dar cu anumite particularități care le oferă originalitate, diferențele referindu-se mai puțin la materia primă și la croiala pieselor de port, dar mai mult la sistemul de ornamentare și la coloritul lor.

Materia primă o constituie *pânza de cânepă și bumbac* (cămăși, poale, gatii), *lâna de oaie* (zadii, pieptare, cojoace, mâneci, gube), *blana de miel* (cojocul – ornamentat cu broderie de lână policromă sau aplicații de piele – și *cușma*), *pielea* (cureaua lată numită *tisău*), *stofă* sau *catifea* (*fusta*).

Croiala pieselor aduce diferențieri la cămăși. Pentru femei: cu formă pătrată în jurul gâtului, cu mânecile încrețite din umăr. La cămășile pentru bărbați: cu mâneci lungi, încrețite din umăr sau strânse într-o manșetă².

Coloritul ornamental apare foarte viu, cu deosebire la femei, cu motive dispuse în jurul gâtului, pe umăr, la volanul mânecii și pe încrețele, în combinații de roșu, portocaliu, galben, verde și albastru.

În spațiile muzeului mai sunt expuse și alte țesături de casă, lucrate și ornamentate în gospodării din Maramureșul istoric, din zona Lăpușului sau a Codrului: 8 ștergare, 2 fețe de masă, 4 căpătăie de pernă, un covor (țol) și 2 cergi³.

Un album de 80/60 cm⁴ ilustrează peste 60 de motive ornamentale ce apar pe textilele unei gospodării: covoare, cergi, fețe de masă, șterguri, îmbrăcăminte de corp⁵.

În spațiul unei anexe a Casei-Muzeu sunt expuse obiecte din lemn, necesare meșteșugului pregătirii firului și a țesutului: război de țesut (teară – în miniatură), sucală, suveică, furcă de tors (pe scaun și pe roată), fus (pentru torsul fuiorului), meliță, rășchitor, mai (de spălat rufe), „ticlăzăul” de lemn (durgălău) pentru călcat pânza, vârtelniță⁶.

¹ Atât pentru femei cât și pentru bărbați

² Zadiile maramureșene apar mai late ca în alte zone, sub forma catrințelor (una în față și una la spate) și cu baier de cuprins în jurul taliei

³ În Maramureș țolul este covorul cu rol ornamental, pe când cega cu rol practic.

⁴ Donat muzeului de Cercul „Arta textilă și țărănească” a fostei Școli Pedagogice din Sighetul Marmăției.

⁵ Țesăturile într-o casă țărănească tradițională, prin varietatea cromatică și ornamentală vin parcă să încălzească și să umanizeze odaia. Pe lângă funcționalitatea casei țaranului maramureșean, purtătoare a amprentei timpului peste care a trecut, gospodinele au în vedere și aspectul estetic simboluri ale statorniciei

⁶ Se știe că în Transilvania meșteșugul țesutului apare odată cu organizarea meșterilor în bresle. O breaslă a țesătorilor exista, al sfârșitul secolului al XIV-lea la Oradea. La un moment dat aceștia se plâneau că românii din satele ce înconjurau Brașovul au intensificat țesutul pânzei și stofei din lână nu numai pentru satisfacerea cerințelor gospodărești, ci și pentru piață.

Dintre uneltele de lemn legate de diferite ocupații, unele cu reale calități estetice, în același spațiu sunt expuse: 2 *greble*, 2 *îmblăcie*, 3 *furci*, vase, *linguri*, *solnițe*, *butoiașe* și mai multe *statuete* de înfrumusețare a interiorului unei gospodării.

În seria obiectelor de lemn cu reale calități estetice ale vechimii¹ un loc de seamă îl ocupă grupa celor legate de confortul țăranului²: 2 *dulapuri*, 1 *ladă de zestre*, 2 *lăzi pentru haine*, 4 *paturi*, 1 *masă*, 4 *scaune*.

Mărturii ale meșteșugului lemnului întâlnim la intrarea în curtea Casei-Muzeu: o *poartă maramureșeană* cu motive specifice zonei (funie, soare, elemente geometrice) și o *troiță* în stil lăpușean³, ambele făcând legătura între lumea exterioară și obiectele de cultură materială și spirituală specifice zonei, păstrate cu grijă în spațiile muzeului⁴.

Din aceleași spații nu lipsesc *împletiturile* din nuiiele de alun sau răchită, din papură (rogojină), din paie de secară și grâu, din foi de porumb: *poșete*, *pălării*, *coșulețe*, *suporturi* pentru diferite articole decorative sau alimentare, *coșerci*, *scaune* etc., după cum și o serie de obiecte din ceramică, altele din sticlă: *căni*, *pahare*, *statuete* etc., provenite nu numai din mediul rural ci și din unități specializate în producerea lor, reprezentând tehnici noi de „fabricație”.

Ca filolog, în muzeu i-am rezervat spațiu și ocrotire onorantă *cuvântului românesc*: cel scris, în aproximativ 300 de volume cu conținut beletristic, gospodăresc și științific⁵ și cel *explicat-dialectal* în cele 3 atlase lingvistice elaborate sub conducerea lui Sextil Pușcariu, Sever Pop și Emil Petrovici de către cercetătorii științifici de la Muzeul limbii române din Cluj⁶. În lădițe speciale și în fișiere special alcătuite „viețuiesc” mii de fișe cu termeni dialectali și expresii conținând astfel de termeni recoltați de mine din ariile lingvistice ale nord-vestului Țării, mai precis din Maramureșul istoric, din „Țara” Codrului și „Țara” Lăpușului⁷.

¹ De peste 100 de ani – fosta proprietate a bunicilor și apoi a părinților mei

² Piese de mobilier din primele două încăperi

³ Poartă *** meșteșugului străvechi al prelucrării artistice a lemnului (meșter Perța)

⁴ Expusă într-o mare varietate de categorii de obiecte în lemn:

⁵ Printre care și cele 14 cărți personale, în unele dezbătând și teme din domeniul etnografiei, etnologiei, antropologiei și folclorului, cu sublinierea necesității teaurizării culturii populare.

⁶ Atlasul lingvistic român, partea I, vol. I (1938), vol. II (1942) (ALR I, vol. I-II), Atlasul român, partea a II a, vol. I (ALR II, vol. I), Atlasul lingvistic pe regiuni. Maramureș (ALRR – Maramureș I) de Petre Neiescu, Grigore Rusu, Ionel Stan și un manual de dialectologie care conține descrierea graiurilor dacoromânești și a dialectelor sud-dunărene: Ion Coteanu, „Elemente de dialectologie a limbii române”, București 1961

⁷ Vezi lucrările: Pop Gheorghe, Elemente neologice în graiul maramureșean, Ed. Dacia, Cluj Napoca, 1971 și „Graiul, etnologia și folclorul zonei Chioar”, coordonatori și cercetători Gheorghe Pop și Ioan Chiș Șter, Baia Mare, 1983, lucrare premiată de Academia Română în 1985 cu premiul „T. Cipașcu”

Atlasele lingvistice și fișele dialectale proprii însoțite de extrase cu „lexic regional” și „colecții folclorice” ce-mi aparțin sunt documente vii pentru vizitatorii muzeului, dornici să cunoască aceste arii dialectale sau să facă posibilă apariția a noi studii asupra graiului și folclorului din aceste spații, consemnând răspândirea teritorială a unor fapte de limbă sau a unor comori folclorice.

Am dori ca, din tot ce am relatat aici despre *Casa-Muzeu* din Roșiori, vizitatorii specialiști sau numai avizați să înțeleagă pe viu valorile perene ale culturii noastre populare. Să înțeleagă că istoria acestor comori este o componentă a cărții sale de vizită și un nobil atestat al drepturilor noastre legitime. Să înțeleagă că în vremuri de bejenie și cu aceste valori de cultură materială și spirituală ne-am apărat granițele spiritualității noastre și ne-am afirmat identitatea istorică în fața lumii. Referindu-se la acest aspect Ion Pop Reteganul, în cuprinsul unui articol-apel spunea „Datori suntem deci a nu lăsa să se risipească acest scump material, ori să se chiar piardă, ci dimpotrivă să-l adunăm tot-tot, să-l punem pe hârtie sau în muzee acolo rămâne neștirbit de la noi la următorii noștri, care apoi la rândul lor vor avea cu ce sta față înaintea lumii în care vor trăi...”.

Îndemnul meu este ca toți filologii, folcloriștii, etnografii și toți cei interesați de cultura materială și spirituală să ne mobilizăm, astăzi, putând folosi metode moderne de investigare a culturii noastre tradiționale și actuale.

Facem apel și la reputații specialiști în domeniu să vină cu lucrări de sinteză, subliniind relațiile dintre folclor și mediile care le-au produs, comparațiile cu celelalte etnii, trecerea de la descriptiv la generalizări moderne pentru valorificarea și păstrarea comorilor poporului nostru din arhive și muzee în condiții de deplină siguranță¹.

Tot ce a fost prezentat ca existând în Casa Muzeu, toate concluziile și reflecțiile noastre, se constituie în argumente peremptorii, relevante, de viziune umanistă și realistă asupra acestui *Proiect cultural*, adevărat act de spiritualitate și istorie a națiunii noastre, putând căpăta și un conținut de istorie europeană. În aceste momente de încercare a României de integrare în structurile UE, în eforturi de globalizare și internaționalizare un asemenea proiect mă ajută să schițez un posibil răspuns la „ce ar putea aduce astăzi România occidentală în acest proces de integrare?”

În primul rând ducând cu sine coabitarea celor trei straturi culturale coexistente în structurile culturii populare românești: arhaic, medieval și modern, care pot sugera occidentalilor să-și reînvețe trecutul și, nu în ultimul rând, să-și modeleze proiectele de viitor. Aceasta pentru păstrarea identității naționale nu numai prin limbă, ci

¹ Orice pierdere ar fi irecuperabilă

și prin aprecierea la adevăratele dimensiuni ale depozitului viu de etnos și ethos, cristalizat și stratificat începând cu arhaicul, trecut prin medieval și ajuns în modern și contemporan. Să înțeleagă și cei din UE că istoria culturii materiale și spirituale a popoarelor este o componentă a cărții lor de vizită și un nobil atestat al drepturilor legitime ale fiecărui popor.

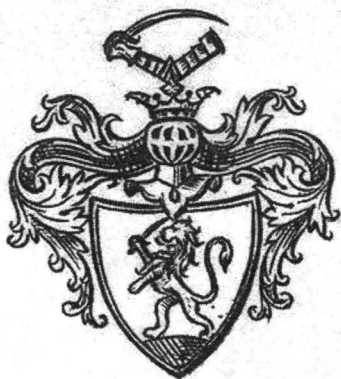
În al doilea rând, occidentul trebuie să înțeleagă că România are în prezent situații mai dificile, declanșate de „modernizările” forțate din cei 45 de ani de totalitarism ateomaterialist dar că, prin dobândirea calității de integrat în structurile UE, devine punte de legătură între culturi, civilizații și valori economice dintre Orient și Occident.

În al treilea rând, prin acest statut de categorie „relațională” pentru un scurt timp de tranziție, România va îmbogăți spiritul european chiar pe linia „echilibrului instabil” în sensul bun al termenului.

Casa muzeu Mihalyi de Apșa în Pantheonul neamului românesc

cercetător științific Dr. Mihai Dăncuș
muzeograf Ioana Dăncuș
muzeograf Gheorghe Todinca
Muzeul Maramureșului
Sighetul Marmăției

Familia Mihalyi de Apșa a dat vieții publice și culturii maramureșene și românești mari personalități, adevărați patrioți, apărători imparțiali și valoroși ai intereselor națiunii române.

*Emblema nobiliară a familiei
Mihalyi de Apșa*

Atestată documentar într-o diplomă din 6 aprilie 1407, dată de regele Sigismund, familia nobilă Mihalyi își are originile în Apșa de Jos în Maramureșul din dreapta Tisei.

Dacă ne referim numai la cei cinci fii ai lui Găvrilă Mihalyi de Apșa – cel Bătrân, deputat în Parlamentul de la Budapesta, iar după revoluția din 1848 Comisar regesc peste 13 comitate, condamnat la moarte și grațiat de Francisc Iosif I, luptător pentru drepturile românilor din Maramureș și Transilvania, trebuie să

evidențiem inteligența acestora dublată de studii serioase la marile universități europene, primind o aleasă educație în familie în spiritul moralei creștine, a dragostei față de neamul românesc căruia îi aparțin. Toți vor răzbi în funcții înalte, de unde cu pricepere și înțelepciune vor contribui esențial la trezirea conștiinței naționale a românilor de pe aceste meleaguri, vor lupta pentru emanciparea și propășirea acestora.

Să amintim succint că Petru Mihalyi ajunge deputat dietal timp de peste 40 de ani (în Dieta de la Budapesta, unde îi reprezintă pe români), dar și Președinte al Asociațiunii pentru Cultura Poporului Român din Maramureș (peste 20 de ani); Iuliu Mihalyi, colonel și comandant al gărzii imperiale la Curtea de la Viena; Găvrilă Mihalyi, junior, secretar de tribunal și secretar al Asociațiunii pentru Cultura Poporului Român din Maramureș din anul 1878, decedat la numai 28

de ani a fost o speranță frântă a elitei intelectuale române din Maramureș. Cu studii superioare la Budapesta și Viena, a deținut funcția de președinte al Societății „Petru Maior” și a sprijinit material și moral tinerii români săraci. „Eu cred în viitorul nației noastre” afirmă Găvrilă Mihalyi într-o scrisoare către Artemie Anderco Homorodeanu decedat și el la doar 24 de ani¹. Victor Mihalyi de Apșa îmbrățișând cariera eclezială ajunge episcop de Lugoj și apoi mitropolit unit al Transilvaniei cu reședința la Blaj. Pentru meritele sale în propășirea prin cultură a românilor din Transilvania, Academia Română îi acordă titlul de Membru de Onoare.

*Victor Mihalyi de Apșa –
Mitropolitul unit al Transilvaniei*

Paralel cu cariera ecleziastică, datorită formației sale științifice a fost membru al Asociațiunii pentru cultura poporului român din Maramureș, dar și membru al Societății Regale Române de Geografie din București. Victor Mihalyi de Apșa a fost cunoscut și ca unul dintre marii mecenai români, fiind conștient de faptul că cei pe care i-a sprijinit și au învățat la școlile Blajului, vor avea un rol important în evenimentele viitorului. A fost regretat de toți cei care l-au cunoscut și i-au fost alături până în ultimul moment al vieții, 21 ianuarie 1918, fără să ajungă momentul marii împliniri – Unirea cea Mare.

Credem că, cel mai bine a reușit să-l portretizeze marele istoric

Nicolae Iorga, care la aflarea veștii morții lui Victor Mihalyi, sublinia: „atitudinea lui de abate de neam bun de prinț-prelat, ca în Franța veacului al XVIII-lea, dar cu o credință care nu era acolo”².

În necrologul dedicat mitropolitului de către Revista „Cultura creștină”, printre altele, se spune: „Victor Mihalyi a fost un bun

¹ Mihai Marina, „Maramureșeni. Portrete. medalioane”, Ed. Dragoș Vodă, Cluj Napoca, 1998, p. 200.

² Nicolae Iorga, *Mitropolitul Victor*, în „Neamul Românesc”, 1918, 13, nr. 137, p. 1; Nicolae Iorga, *Maramureșul nostru*, Vălenii de Munte, 1939, p. 7-9. vezi și lucrarea domnului prof. univ. Ioan Silviu Nistor, *Considerații privind contribuția mitropolitului Dr. Victor Mihalyi de Apșa la dezvoltarea învățământului din Transilvania*, în „Maramureș vatră de istorie milenară”, Editura Dragoș Vodă, Cluj Napoca, 1997, p. 106

creștin, în cea mai curată concepție a cuvântului, și a fost un român în cea mai nobilă afirmare a acestui ideal”.

În Panteonul poporului român, figura luminoasă de cărturar patriot a lui Ioan Mihalyi de Apșa, doctor în științe juridice (1869) și membru al Academiei Române (1901), își are un loc bine statuat, aceasta, pentru că și-a făcut un ideal în sprijinirea și susținerea poporului român în fostul imperiu, pentru că a iubit țărani din stirpea cărora se trăgea și care-i ziceau „Domnul nostru Iancu Mihalyi”, și mai ales pentru că prin opera sa a „dezgropat gloria străbună și a înviat conștiința națională”.

S-a născut la 22 ianuarie 1844 în comuna Ieud, ca fiu al Iulianei Man de Șieu (fiica comitelui suprem al Maramureșului Iosif Man) și Găvrilă Mihalyi comisar guvernamental în perioada Revoluției din 1848-1849.

Dr. Ioan Mihalyi de Apșa

Ioan Mihalyi de Apșa își începe studiile la Sighet și continuă la Ungvar, Casovia și Budapesta, unde mărturisește în autobiografie: „am luat cursuri de limba și literatura română, binevenite mie...”. Tot aici urmează, în paralel, cursuri private de arheologie, numismatică și paleografie, istorie ș.a.

Învăță și-și însușește mai multe limbi (româna, germana, maghiara, franceza, italiana, ucraineana) și studiază limbile clasice (latina, greaca, slava veche). Perseverent și ambițios, Ioan Mihalyi se pregătește pentru apărarea în justiție a drepturilor milenare ale românilor din Maramureș, precum și

dovedirea prin cercetare riguros elaborată a dovezilor științifice privind originea, vechimea și permanența românilor pe aceste meleaguri.

Reîntors de la studii, se stabilește definitiv la Sighetul Marmăției, unde timp de aproape 50 de ani va lupta pentru cauza românilor, ca avocat al acestora, dar și ca prestigios om de știință. Continuator al corifeilor Școlii Ardelene, Ioan Mihalyi își dedică viața luptei de emancipare națională, numele lui fiind legat de toate instituțiile culturale românești din acea vreme, multe dintre acestea fiind creația sa. O activitate laborioasă și de lungă durată a desfășurat

Ioan Mihalyi în cadrul Asociațiunii pentru Cultura Poporului Român din Maramureș (înființată la 13 decembrie 1860 de către Iosif Man, comitele suprem al Maramureșului împreună cu marii bărbați și patrioți români Gavrilă Mihalyi, Ioan Iurca, Vasiliu Mihalca, vicarul Mihail Pavel ș.a.). Demn de relevat este curajul și demnitatea cu care Ioan Mihalyi cere prin Statutele Asociațiunii dreptul la o viață națională, la independență, limba învățământului „să fie cea română”.

În adunarea generală a Asociațiunii din anul 1872, Ioan Mihalyi, îngrijorat de starea înapoiată a românilor, conchide: „E lucru dureros a vedea o mulțime de români pierzând terenul de sub picioare, pierzând țarina cea sacră ce le-a servit de refugiu în contra inamicilor externi... Noi, care am apărat moșiile noastre în decurs de 17 secole, chiar acum suntem amenințați a le pierde în timp de pace, acum când comerțul și industria sunt pe calea dezvoltării... A sosit timpul suprem, când trebuie să ne ocupăm serios de noi înșine și să fim pătrunși de aceea că numai o educațiune națională poate să șteargă de pe fața noastră urmele rușinoase ale trecutului, dacă vom crește pentru patrie, pentru națiunea română, Români culti, învățați, români liberi și virtuoși”¹.

Dacă cele mai importante ziare românești ale timpului din imperiu erau „Gazeta de Transilvania” de la Brașov „Familia”, de la Oradea, „Tribuna” și care însemnau foarte puțin pentru lărgirea orizontului cultural și politic al românilor, în condițiile înăsprii regimului dualist austro-ungar Ioan Mihalyi de Apșa concepe ideea apariției primului ziar românesc din Maramureș.

Redăm integral un document conceput din 7 mai 1872, în care Ioan Mihalyi de Apșa prezintă principalele idei călăuzitoare pentru primul ziar românesc din zonă, ca organ al Societății de lectură a românilor din Maramureș:

„Cuprinsul acestui periodic să fie enciclopedic, adică se va extinde după putință asupra tuturor ramurilor de cunoștințe ce sunt de trebuință neapărată pentru fieștecăre român, ce voiește a trece de om cultivat – deștept (...).

Principiul politic ce-l avem de a-l urmări este necondiționat românesc național; nu numai pentru că nu există, nu cunoaștem români de un principiu contrar, fiind așa ceva o lipsă totală de orîșice principiu politic, dar mai ales pentru că acum în mijlocul luptelor dureroase, pe când cu cauza noastră cea mai umanitară, cea mai sfîntă, avem să întîmpinăm și să trecem peste atîtea obstacole nedemne pe când ni se pregătește sentința fatală: de a avea viață

¹ *Analele Asociațiunii pentru cultura poporului român din Maramureș*, Gherla, 1906, p. 38-39

națională ori de a fi nimiciți cu totul ca români – acum, au alt principiu politic decât național român nici nu se poate cugeta.

Se zice adeseori că un popor are acea soartă pe care o merită”. (Dar) cu cât un popor este mai deștept, mai înaintat în cultură, cu atât va avea o prosperitate națională, cu atât e mai greu de învins, cu atât mai vârtos suferă, ba scutură jugul apărător.

Fieștecare om are acea datorință să cunoască soarta, faptele, cugetele și caracterul părinților săi, asemenea e datoria orișicărui națiuni, să aibă cunoștință despre trecutul său, pentru că într-acesta zace doctrina dezvoltării sale prezente și viitoare. Fiul care nu știe ce au făcut moșii săi bine pentru el, n-a simțit niciodată inima sa bătând de iubirea părintească, iar poporul care uită faptele mărețe, întâmplările dureroase ale trecutului său, nu va exersa niciodată, nu va cunoaște nicidecum ce este patriotismul, ce este naționalitatea.

Drept aceea se poate afirma că nimic nu este mai folositor nației decât studiul istoriei, aceasta veghează asupra celor cu inimă nobilă, ea face mărturisire despre răutățile depravaților, ea rostește adevărul, ea dezvoltă caracterul onest și nutrește simțul de onoare, lăudând pe cei buni și blestemând pe răutăcioși”¹.

Ioan Mihalyi de Apșa ne arată că în lume au fost totdeauna oameni cu sufletul august, că românii au o istorie măreață și frumoasă și interesantă; avem o istorie ce se începe cu mii de ani înaintea constituirii Ungariei.

Spirit enciclopedic, vizionar, Ioan Mihalyi de Apșa era conștient de necesitatea luminării maselor, trezirii lor prin cultură. Astfel, în adunarea de la 11 aprilie 1878, atrage atenția: „Trăim într-o epocă de transformare și acel popor care va ieși din dânsa, fără o clasă cultă, va fi condamnat la o soartă mai tristă ca toate acelea care ne-au încercat în secolii trecuți”². Fără cultură nu este nici avuție, nici viață socială, nici libertate.

În anul școlar 1886-1887 își începe activitatea Convictul Român „Sf. Vasile”, la a cărui deschidere Ioan Mihalyi a declarat următoarele: „Trebuie să fim triști de cele ce vedem la poporul nostru, căci pe toate tărâmurile suntem rămași în urma altor popoare; deoarece poporul nostru se ferește de comerț și de industrie. Menirea năzuieților noastre este cultura poporului nostru. Deci între hotarele comitatului am dori să se lătească cultura, care ca un soare luminător, deșteaptă la viață orice ființă amorțită, dăruind poporului libertate, avere și tărie”³.

Ioan Mihalyi, toată viața a stat ca o stâncă în calea tuturor încercărilor de deznaționalizare și a altor nedreptăți la care era supus

¹ Muzeul Maramureșului, fond Ioan Mihalyi de Apșa, inedit

² *Analele Asociațiunii pentru cultura poporului român din Maramureș*, Gherla, 1906

³ Alexandru Filipașcu, *Istoria Maramureșului*, București, 1940, p. 215

poporul român din Maramureș. A luptat și a reușit recunoașterea limbii române în comitat ca limbă protocolară.

Domeniul care i-a adus consacrarea este cel al cercetării istorice. Rodul acestor cercetări se concretizează în colecții de mare valoare științifică și documentară: piese din neolitic, epoca bronzului, a fierului precum și o bogată colecție de numismatică (sec. I-IV) adunate din satele de pe cele două maluri ale Tisei. Studiul acestora se finalizează cu lucrarea (în manuscris) „Pământul Maramureșului în timpul preistoriei”. Un alt text manuscris din 1878 are titlul „Maramureșul preistoric. Trecutul Maramureșului în epoca preistorică”¹. Adunarea și cercetarea documentelor medievale ale românilor maramureșeni, publicarea acestora în monumentală operă *Istoria Comitatului Maramureș*, tomul I, *Diplome maramureșene din secolul XIV și XV*, Sighet, 1900, constituie încununarea eforturilor și zbaterilor acestui mare savant. Lucrarea cuprinde aproape 700 de pagini tipărite, publicând 366 de documente în limba latină și câte unul în maghiară și română, însoțite de traduceri în rezumat, note și comentarii de mare rigurozitate științifică. Pentru merituosă activitate științifică este încununat cu premiul Academiei Române (1901) și cooptat ca membru al acesteia. Lucrarea este distinsă în anul 1902 cu premiul „Năsturel – Herescu” al Academiei Române, fiind selectată înaintea operelor lui I.L. Caragiale sau Șt. O. Iosif. Ioan Mihalyi a mai scris în 1891 „Istoricul localității Giulești. 1347-1368”. Se stinge din viață la 12 octombrie 1914 fără să-și vadă marile idealuri naționale

împlinite.

Casa Mihalyi este primul muzeu al Maramureșului edificat în a doua parte a sec. al XIX-lea de către unul din exponenții de marcă a ilustrei familii Mihalyi de Apșa – Ioan Mihalyi.

Prezentăm succint principalele valori patrimoniale care se păstrează în fondul Mihalyi și vom începe cu casa.

Casa muzeu Ioan Mihalyi de Apșa

Dacă, inițial, casa a fost construită ca și locuință pentru numeroasa familie Mihalyi (12 copii – 8 băieți și 4 fete) ulterior a avut diverse destinații. În această casă, în perioada interbelică, la parter s-

¹ Originalul în limba maghiară păstrat la DJMMAN Baia Mare

a instalat Societatea româno-americană de telefonie. În timpul războiului, din discuțiile purtate cu domnișoara Lucia Mihalyi – ultimul

Lucia Mihalyi de Apșa

descendent al familiei – se pare că, parterul și subsolul au folosit ca sediu de transmisiuni pentru trupele germane. După naționalizare, la parter s-a deschis biblioteca municipală, iar la etaj locuiau cu chirie domnișoara Lucia cu surorile ei Adriana, Iustina, în două camere și bucătărie, iar celelalte

camere erau ocupate de către trei familii de chiriași. După ce biblioteca s-a mutat într-un alt spațiu, parterul, în urma unor modificări a folosit ca spațiu pentru Policlinica stomatologică cu plată.

În urma demersurilor făcute de către directorul Muzeului Maramureșului Dr. Mihai Dăncuș, prin memorii adresate Consiliului de Miniștri și forurilor culturale ale vremii, Casa Mihalyi a fost inclusă pe lista patrimoniului național și au început acțiunile de restaurare și reamenajare a casei muzeu Mihalyi de Apșa.

Casa a fost loc de desfășurare a adunărilor Asociațiunii pentru cultura poporului român din Maramureș, a Comitetului Asociațiunii și a Societății de lectură a românilor din Maramureș. A fost ipotecată de către Ioan Mihalyi de Apșa, alături de alte bunuri mobile și imobile, pentru a acoperi

Frații Mihalyi

deficitul de 10.000 de florini al Preparandiei române de învățători și la constituirea fondului pentru construirea Bisericii greco-catolice române din Sighet de pe strada Dragoș Vodă, sfințită la 1902. În ea au trăit și locuit membri familiei și a fost vizitată de personalități marcante ale vieții sociale și naționale a poporului român: Nicolae Iorga, Iosif Vulcan, Dimitrie Gusti, Constantin Brăiloiu, Societatea scriitorilor români în frunte cu L. Rebreanu, O. Goga ș.a.

Putem afirma cu certitudine că nu există eveniment deosebit pentru istoria Maramureșului de la sfârșitul sec. al XIX-lea, și începutul sec. al XX-lea, sau momente ale luptei pentru dreptate socială și națională, în care membri familiei sau cei ce au trecut pragul acestei case atunci, să nu fi fost implicați.

Familia Mihalyi de Apșa a avut o contribuție deosebită în evenimentele care au consfințit unirea Maramureșului cu România.

Premergând consfințirea Marii Uniri din 1918, la balconul acestei case a arborat pentru prima oară, liber, în Maramureș, drapelul tricolor român,

Drapelul pe care s-a depus jurământul de către Consiliul Național Român din Maramureș la 22 decembrie 1918, a fost trimis de la Cluj de către Iuliu Maniu la Sighet, prin Longin Mihalyi, fiul lui Ioan Mihalyi de Apșa, student la Drept. Brodat de către surorile Mihalyi în noaptea de 21 spre 22 decembrie, drapelul a fost dus de către domnișoara Lucia Mihalyi (care avea pe atunci 15 ani) în Piața centrală a orașului, unde avea loc ceremonia depunerii jurământului. Pe acest drapel protopopul Simion Balea a luat jurământul de credință către poporul român membrilor Consiliului Național Român Comitatens aleși și președintelui acestuia Dr. Vasile Chindriș.¹

În aceeași zi de 22 decembrie 1918 „zi sfântă a neamului românesc din Maramureș”, drapelul tricolor a fost dus și arborat la

balconul casei Mihalyi, deși familia a fost amenințată printr-o scrisoare anonimă că tricolorul românesc va fi sfârtecat în 8 fâșii, cu care vor fi spânzurate cele 8 fete care au brodat tricolorul².

Casa Mihalyi a fost locul de primire și de întâlnire cu ofițerii Regimentului 14 Infanterie și ai altor unități române, loc de conversație și dezbateri asupra evenimentelor tumultuoase care se desfășurau și în Maramureș. La loc de cinste sunt păstrate fotografiile colonelului Teodor Gheorghiu, a eroului căpitan Vasile Luca, maiorul Atanasie etc. o fotografie deosebită înfățișează Detașamentul român din Regimentul

14 Infanterie, făcută în ianuarie 1919 în incinta Unității militare din

¹ Mihai Dăncuș, Gh. Todinca, *Maramureșul și Marea Unire*, Sighet, 1998, p. 17

² *Ibidem*

Sighet și dăruită familiei cu dedicație de către căpitanul Constantin Luca: „Onor Familiei Mihalyi, spre amintirea modestului sacrificiu pentru eliberarea Sighetului”¹.

Pe foaia de titlu a monografiei Regimentului 14 Infanterie, colonelul comandant al Regimentului, Teodor Gheorghiu, consemna cu dedicație la 14 iulie 1930, familiei Dr. Ioan Mihalyi de Apșa următoarele: „În semn de admirație și adânc omagiu, distinsei și buneii Românce, Doamna Iustina Mihalyi de Apșa, în amintirea zilelor frumoase, mărețe și grele pe care le-am trăit în Sighetul Marmăției în timpul campaniei din 1919”².

Expropriată, prin decretele de naționalizare din anii '50, sărăcită crunt, familia Mihalyi a fost nevoită să vândă, de multe ori pe sume derizorii, diplome originale, documente, manuscrise, fotografii, scrisori și întreaga colecție de bronzuri. În legătură cu bronzurile trebuie să menționăm că au fost achiziționate de către Muzeul regional Baia mare pentru Muzeul Maramureșului din Sighet, dar nu s-au mai dat acestora și astăzi fiind în patrimoniul Muzeului de istorie din baia mare.

Importante diplome originale din sec. XIV-XV, manuscrisul comunicării lui Ioan Mihalyi de Apșa „Maramureșul preistoric. Teritoriul Maramureșului în epoca preistorică”, au ajuns la Baia Mare la Direcția Județeană Maramureș a Arhivelor Naționale în fondul colecția Dr. Ioan Mihalyi de Apșa³. Mii de scrisori și acte de corespondență ale familiei Mihalyi de Apșa au ajuns la Biblioteca Academiei Române, filiala din Cluj Napoca sau în fondul Mitropoliei greco-catolice de la Blaj.

Din bogatul univers de viață materială și spirituală în care a trăit și muncit Ioan Mihalyi de Apșa, în această casă muzeu se păstrează, într-o ambianță de epocă, piese de mobilier (dulapuri – vitrină, scrinuri, oglinzi, birou de lucru, etajere, dulap special pentru colecția numismatică, șezlonguri, tabureți, covoare etc.).

¹ Muzeul Maramureșului, Sighetul Marmăției, fond Dr. I. Mihalyi de Apșa

² *Ibidem*

³ [V. Căpâlnan], Filiala Arhivelor Statului județul Maramureș, București, 1984, p.

66-68

Mediul de familie, viața socială și activitatea științifică desfășurată de Ioan Mihalyi sunt prezentate în camera de lucru a academicianului și în salonul de primire.

Camera de lucru păstrează biroul original la care a lucrat savantul. Sunt expuse mapa de lucru cu emblema familiei, suportul pentru penițe, calendarul, trusa de birou, lampa cu suport metalic.

În cameră sunt amplasate patru mari dulapuri vitrină, în care sunt păstrate cărțile și colecțiile de reviste de istorie, tomurile Academiei Române, marile dicționare și enciclopedii cumpărate de Ioan Mihalyi. Toate acestea arată universul intelectual deosebit în care s-a format și a trăit academicianul, legăturile sale permanente cu istorici români și străini.

Biroul de lucru al Dr. Ioan Mihalyi de Apșa interior și din grădina casei.

Pe pereți sunt fotografiile originale ale celor cinci frați și două surori Mihalyi. O valoare deosebită o are diploma de membru pe viață emisă pe numele lui Ioan Mihalyi de către Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român, la 25 august 1904, emisă de Iosif Șterca Șuluțiu, președinte și Cornel Diaconovich, secretarul Asociațiunii.

Mai sunt expuse la loc de cinste portretele mitropolitului greco-catolic Victor Mihalyi, „Stema în original a Arhiepiscopului și mitropolitului de Alba Iulia și Făgăraș. Dr. Victor Mihalyi de Apșa, instalat la 14/26 mai 1895”, semnat și datat în colțul dreapta jos „Iustina Mihalyi de Apșa, V 1915”. Pe peretele de la stradă este un tablou pictat, emblema nobiliară a familiei Mihalyi de Apșa având în câmpul central un leu cu sabie în gheară.

Salonul de primire păstrează integral ambianța deosebită în care erau primiți oaspeții și invitații familiei Mihalyi.

Pe o masă suport pentru oglindă sunt expuse fotografii în original, între care fotografia reginei Elisabeta I a României, după care fetele au pictat un portret în acuarelă.

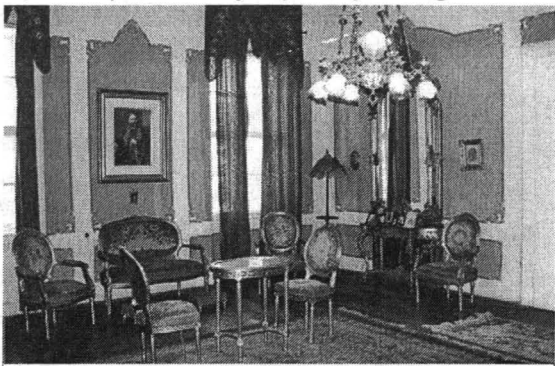
Tot în aceste dulapuri sunt păstrate scrisori de corespondență, acte privind casa și proprietățile familiei Mihalyi. În centrul camerei se află o masă mare de epocă, înconjurată de fotolii și tabureți, pe care sunt expuse albume cu fotografii originale ale membrilor familiei, prieteni, cunoștințe, fotografii din

Un spațiu aparte îl ocupă pianul cu taburet și suport de partituri muzicale, la care au exersat și cântat fetele Mihalyi.

Pe perete sunt expuse mai multe tablouri pictate la Blaj în anii primului război mondial, între care remarcăm „Stejarul lui Iancu” și „Aleea din parcul reședinței mitropolitane”. Lângă soba din teracotă albă este o oglindă pe suport, o lampă cu abajur și un șezlong.

Mai sunt expuse tablouri cu diverse subiecte istorice sau la modă, pictate de fetele Mihalyi: Beethoven, Regina Luiza a Prusiei, Napoleon al II-lea copil, Chopin.

Lustrele de pe pereți, dar și frumosul candelabru de maiolică cu mai multe brațe întregesc atmosfera de epocă și dau o notă deosebită salonului.

Interior Casa Mihalyi

Remarcăm modestia în care a trăit până în 1999, ultimul descendent al familiei Mihalyi de Apșa – domnișoara Lucia, într-o cameră de mici dimensiuni.

Un loc important îl ocupa un mic altar din lemn, care se constituia ca un spațiu de rugăciune, orientat înspre răsărit în care în permanență ardea o candelă.

Pe perete, aproape de altar, se detașa un foarte frumos tablou reprezentând pe Maica Domnului în rugăciune.

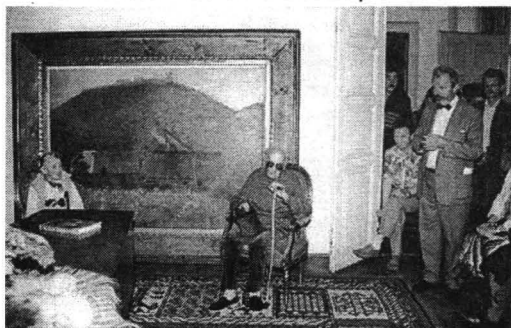
Un dulap relativ mare, încastat în zid, folosea pentru păstrarea cărților sfinte și a unor obiecte personale la care domnișoara Lucia ținea foarte mult.

Tabla de marmură încastată în pereții din holul casei Mihalyi de Apșa a fost descoperită întâmplător în decembrie 1879 în satul Grădiștea în apropierea amfiteatrului de la Ulpia Traiana și era închinată Diane Auguste. Piesa arheologică a fost cumpărată de Victor Mihalyi, atunci episcop al Lugojului, pentru fratele său Ioan, pasionat de arheologie și istorie, mare patriot, și trimisă în ianuarie 1880 la Sighet, unde savantul istoric a pus-o ca temelie în zidul casei pe care a construit-o.

În ambianța motivelor tradiționale românești cu care sunt ornamentați pereții, sunt peste 35 de tablouri și fotografii de familie (portretele lui Ioan Mihalyi de Ieud – bunicul lui Ioan Mihalyi de Apșa, al lui Găvrilă Mihalyi și Iuliana Mihalyi, portretele academicienilor Ioan și Victor Mihalyi de Apșa, al Iustinei Mihalyi - soția).

Între obiectele personale ale academicianului Ioan Mihalyi de Apșa s-au păstrat mapa, trusa de scris, busola, ochelarii, ceasul, carnete de teren, carnete de însemnări etc.

Colecția de arheologie și numismatică a cuprins fragmente de ceramică arheologică din epoca bronzului, depozite de bronzuri din Maramureș, un colier de monede și 40 de monede romane de argint din secolele I-III e.n. descoperite la Teceu.

Lucia Mihalyi de Apșa și graficianul Vasile Kazar în fața tabloului Cetatea Hustului al lui Simon Hollosy în dialog cu Dr. Mihai Dăncuș(dreapta)

Colecția mai includea peste 700 de monede medievale și moderne din diverse aliaje, adunate de Ioan Mihalyi din Maramureșul istoric.

Un grup aparte, din fondul documentar, îl reprezintă corespondența și invitații la cumpărarea cărții „Diplome maramureșene din sec. XIV-XV”. Personalitatea fratelui autorului, mitropolitul greco-catolic de Blaj Victor Mihalyi, și-a pus amprenta asupra ariei de răspândire a cărții, a personalităților

contactate din Austro-Ungaria și mai ales din regatul României. S-au păstrat listele făcute și corespondența mitropolitului Victor Mihalyi cu mari personalități politice și diplomatice, cu istorici, membri ai Academiei Române, directori de licee românești. Toată corespondența purtată¹ și mai ales cea primită de mitropolitul Victor Mihalyi este inedită.

Printre sutele de scrisori existente, o bună parte reprezintă corespondența dintre frații Mihalyi: Ioan, Petre, Victor, Florent. Aceste scrisori pe lângă caracterul particular au și numeroase trimiteri la viața social-politică și religioasă a timpului. Se remarcă îndeosebi cele trimise de Petre Mihalyi, deputat în Parlamentul de la Budapesta, dar care a fost până la moarte (1914) Președintele Asociațiunii pentru Cultura poporului român din Maramureș. Sute de scrisori cu caracter particular relevă viața de familie, corespondența între copii și părinți, acte cu caracter privat, necroloage, scrisori de condoleanțe la moartea prematură a lui Victor Mihalyi, fiul lui Ioan Mihalyi (decedat în 1916).

Adresa nr. II 3112 din 26 martie (aprilie 8) 1901, semnată de Secretarul General al Academiei Române, D. Sturza, în care îl

¹ Corespondența trimisă de mitropolitul Victor Mihalyi se păstrează în ciorne.

informa că „Academia Română, apreciind activitatea Domniei Voastre pe teme istorice, V-a ales în ședința de la 25 martie (7 aprilie) a.c. membru corespondent al ei în Secțiunea Istorică”. Într-un alt act emis de Academia Română (Nr. II 4559) din 7/20 aprilie 1902, D. Sturza comunică lui Ioan Mihalyi că „Academia Română în ședința plenarei la 6/19 aprilie a.c., V-a acordat premiul Năsturel Herescu pentru scrierea Domniei Voastre „Diplome maramureșene din secolul al XIV-XV” Maramureș, Sighet, 1900”. Aceste acte de corespondență sunt completate în colecția cu scrisorile de felicitare trimise de Iosif Vulcan și Vicențiu Babeș la primirea acestor înalte distincții românești.

Un alt document important este adresa trimisă din Sibiu la 9 octombrie 1902 lui Ioan Mihalyi prin care îi aduce la cunoștință că „ședința plenară a Secțiunilor științifice – literate ale Asociațiunii noastre, ținută în sălile 13 și 14 iulie a.c., V-a ales membru corespondent al secțiunii istorice a „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”.

Președintele Academiei Române, I. Kalinderu, unul din puținii oameni considerați prieteni de regele Carol I al României îl anunță pe Ioan Mihalyi la 13 noiembrie 1906, că „Maiestatea Sa Regele, în urma propunerii făcută de subsemnatul, a binevoit a Vă conferi Medalia jubiliară, o amintire a glorioasei domnii de 40 de ani”.

Fondul păstrat mai deține răspunsuri în concept scrise de Ioan Mihalyi în corespondența cu diverse personalități ale timpului.

Se păstrează o scrisoare a lui Nicolae Iorga „profesor la Universitate”, datată în București la 11/27 nov. 1903, în care îl roagă pe Ioan Mihalyi să caute în arhivele Sighetului documente despre trecerea prin Maramureș a Stolnicului Șerban Cantacuzino în anii 1740-1741.

La 29 aprilie 1914, Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român, prin președintele Partenie Cozma și secretarul Octavian Tăzlăuanu, într-o scrisoare către Ioan Mihalyi de Apșa exprimă „cele mai calde mulțumiri pentru sprijinul ce l-ați dat instituțiunii noastre de a putea răspândi cultura română și în inima Maramureșului”.

Adrese de mulțumire pentru scrierea și donarea lucrării „Diplome maramureșene...” primește Ioan Mihalyi de la Societatea de lectură „Petru Maior” din Budapesta (13 aprilie 1901) și Societatea academică social – literară „România jună” din Viena (12 aprilie 1901).

Nepublicate sunt și scrisorile cu conținut istoric ale profesorului german Gustav Weigand de la Leipzig către Ioan Mihalyi.

O frumoasă invitație tipărită primește Ioan Mihalyi cu toată familia la „Festivitățile bisericești ce vor ține în biserica parohială de

Șișesci Votivă pentru sfânta unire a tuturor românilor" la data de 27 august 1892, trimisă de Vasile Lucaciu.

O activitate susținută a desfășurat Ioan Mihalyi și pentru afirmarea drepturilor religioase ale românilor greco-catolici din Maramureș, fiind membru în Comisia de Organizare a protestului împotriva înființării Episcopiei greco-catolice maghiare de Hajdudorogh (1912). Între scrisorile de corespondență asupra acestui subiect un loc aparte îl are scrisoarea deputatului Ștefan Ciceo Pop: „primejdie de moarte se apropie de sfânta noastră biserică. Dușmanii de veacuri încearcă acum să ne distrugă naționalitatea prin altarele la care ne închinăm” și îl invită la o conferință la Cluj, pentru 12/25 februarie, la Institutul „Vatra”. La DJMMAN Baia Mare se păstrează corespondența lui Ioan Mihalyi de Apșa cu Iuliu Maniu în aceeași importantă problemă a credincioșilor greco-catolici români din Imperiul Austro-Ungar.

O activitate importantă o desfășoară Ioan Mihalyi și în Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român al cărei membru pe viață este atestat printr-un „Bilet de legitimare” emis la Sibiu de președintele Asociațiunii S. Șuluțiu în anul 1898.

Legăturile lui Ioan Mihalyi devin tot mai puternice cu noua generație de luptători pentru drepturile națiunii române. Deși datorită vârstei declină în anul 1914 funcția de președinte al nou înființatului Despărțământ al ASTREI la Sighet, Ioan Mihalyi de Apșa pregătește un frumos discurs inaugural, nepublicat, pe care îl prezentăm integral: „21 iunie 1914

Ca unu dintre membri ceia mai vechi ai Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului r(omân) ve salut pe toți care ați binevoit a ve înfățișa la această primă conferința a despărțământului nostru.

Ar fi la loc să rostesc câteva cuvinte de laude spre a recomanda se îmbrățișăm cu căldură societatea acesta care respândesc (ideile) înainte folositoare în tot locul unde se ivește și de aceste nicăieri nu este mai mare trebuință ca la noi ca prin sfaturi bune să înlăturăm greutățile noastre.

Societatea acesta poartă și numele mai scurt de „Astra” adică stea luminătoare din ceriu, ca și acea care oarecândva a condus pe cei trei crai înțelepți de la răsărit la leagănul mântuitorului nostru, luminând în calea lor astfel ne va conduce Astra pe noi, dacă o vom părtini și va revărsa luminile sale și în strâmtoarele întunecate ale munților noștri, unde precum se scie, soarele resare mai târziu decât la șesul larg și bogat.

Spun mulți că ținutul nostru Maramureș e neroditor și astfel sărac dar io sum de părere că sunt multe ținuturi și mai neroditoare ca al nostru, chiar în o mare parte a Ungariei nu se coce și nu se

prăsește cea plantă binecuvântată ce se coce la noi și este alimentul principal al poporului românesc și se numește cucurudiu, din care deca se alege bine soiul potrivit nimene nu s-ar înșela.

Dar la noi agricultura e ca înainte de jos și mai multe sute de ani, industria mai că nu există și comerțul e în mâna altora mai norocoși. Astra ar ave menirea să ne arete și să ne conducă la aceste trei izvoare de traiul omenesc adecă la agricultura națională la industria și la comerț.

Așadar nu Astra are lipsa să fie recomandată dar noi avem să dorim ca activitatea ei binefăcătoria să se viuțească și la voi.

Să aveți încredere în bogații care stau în fruntea despărțământului acestuia, ei sunt frați de ai noștri, conduc trebile, lucră și se ostenesc curat din râvnă către poporul nostru părăsit cum ne înveția evanghelistul: faceți bine, dați împrumut și așteptați nimic.

Ei vor da împrumut din învățăturei lor și viinței lor, dorim să împrumute cu mult și cu bun rezultat.

Nobile ursitu ceriul i-a împărțit.

Lucrul lor e pentru vecinicie!

Cu aceste declar conferințe deschise și rog pe Dl. director se ocupa scaunul preside și se conducă conferința mai încolo.

Iar noi plângem cu profetul aceea că poporul nostru se nimicește din lipsă de sciinte poporul nostru se duce la (Moldova?!) poporul nostru începe se emigreze la America, de unde pentru cei mai mulți nu este reîntoarcere".

Colecția de cărți include 1200 de volume, din care 450 publicații ale Academiei Române, colecția Maramureșului, marile dicționare și lexicoane Mayers Konversation, Révay Nagy Lexicon, Brokhaus Conversation Lexicon, Enciclopedia Diaconovici. Alături de lucrări de secol XVII-XIX între care multe rarități bibliofile, se găsesc operele unor mari istorici: Theodor Homsen, Gustav Weigand, Nicolae Iorga, Bogdan Petriceiu Hașdeu, Vasile Pârvan.

Colecția de documente include originale și copii după documente din sec. XV-XVI, celebra lucrare Diplome maramureșene în manuscris, fișe, adnotări. Se poate remarca spiritul științific, dar și imensul volum de muncă ce s-a depus pentru întocmirea acestei monumentale lucrări.

Se mai păstrează documente despre istoria Comitatului Maramureș, notițe personale, studii de heraldică și sigilografie.

Un loc important în patrimoniul actual îl ocupă corespondența academicianului Ioan Mihalyi de Apșa cu asociații culturale române și cu „Astra”, și cu diferite personalități ale vremii. Dintre personalitățile istoriei și culturii naționale cu care a corespondat Ioan Mihalyi de Apșa, amintim pe Nicolae Iorga, Iosif Vulcan, Ion Bianu, Iuliu Maniu,

George Pop de Băsești, Constanța Dunca – Șchiau. Numeroase sunt fotografiile de familie și de epocă, multe cu autografe.

O importanță deosebită o au și cele 6 fotografii cu autografe de la ofiterii Regimentului 14 Infanterie Român, prima unitate a armatei române care a eliberat Maramureșul în ianuarie 1919.

Fondul mai cuprinde și peste 50 de cărți de vizită, invitații primite de Ioan Mihalyi de la diverse personalități ale vieții sociale și culturale ale timpului, între care remarcăm cea semnată Dr. Rațiu, Președinte, trimisă cu ocazia sărbătoririi Revelionului anul 1860 de către Societatea literară – socială a studenților români din Viena „Romania”

Sala de lectură a Societății literare „Dragoșiana”, aflată la etajul clădirii casei muzeu, a fost recent restaurată în forma inițială¹, fiind repictat desenul inițial, cu motivele tradiționale românești imprimate și pe tipăriurile societății istorico-literare „Petru Maior”. În încăpere, în jurul unei mese cu 12 scaune sunt amplasate șase dulapuri vitrină cu cărți din fondul Ioan Mihalyi, fondul Prof. Petre Mihalyi și din fondurile muzeului. Spațiul este întregit cu cinci vitrine în care sunt expuse documente originale și fotocopii, care prezintă activitatea ca istoric și corespondența lui Ioan Mihalyi de Apșa cu personalități române și străine la sfârșitul sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea, despre care am amintit.

Casa Mihalyi de Apșa adăpostește pe lângă camerele memoriale galeria de artă a muzeului, biblioteca de specialitate și o expoziție permanentă de istoria culturii din Maramureș intitulată „Viața culturală și națională a românilor maramureșeni (1848-1918)”, organizată în două camere mari, cu o suprafață de expunere de peste 90 m². Vitrinele și panourile pe care sunt expuse documentele și fotografiile sunt întregite de mediul de epocă, prin tablouri, obiecte de salon, piese de mobilier.

Prima sală a expoziției prezintă înființarea „Asociațiunii pentru cultura poporului român din Maramureș” (13 decembrie 1860); Societatea de cultură a românilor maramureșeni – Dragoșiana; activitatea Preparandiei din Sighet și a Convictului pentru tineri români.

Pe un panou, în spațiul central este fotografia lui Iosif Man, publicată în revista *Familia* (nr. 3/15 aprilie 1877). Sunt expuse

¹ Reconstituirea spațiului în care a funcționat Societatea de lectură „Dragoșiana” s-a făcut pe baza unei schițe – proiect întocmită de Mihai Dăncuș, având la bază informațiile primite de la domnișoara Lucia Mihalyi care a trăit în casa familială până în anul 1999 când a decedat la vârsta de 96 de ani. Biblioteca poartă și numele „Prof. Petru Mihalyi” ca omagiu pentru atașamentul față de Muzeul Maramureșului și ca mulțumire pentru donațiile de cărți și alte obiecte făcute muzeului.

invitații la adunările generale, apeluri către clerul și inteligența română din Maramureș de a sprijini Asociațiunea și Convictul.

Într-o vitrină sunt expuse în original un exemplar din Analele Asociațiunii pentru cultura poporului român din Maramureș - 1860-1905, editat de Comitetul Asociațiunii și tipărit la Gherla în anul 1906 și Caietul cu procese verbale întocmite la ședințele Asociațiunii la începutul sec. XX nepublicat. O altă vitrină expune în original o acțiune a Asociațiunii pentru cultura poporului român din Maramureș, emisă la 1 august 1870, pentru susținerea construirii internatului Institutului pedagogic „Sf. Basiliu”.

Un spațiu amplu este acordat înființării și activității Preparandiei din Sighet (1862). Sunt expuse liste cu subscripții în favoarea activității acesteia, liste cu elevi români care au absolvit Preparandia sau au fost susținuți de Asociațiunea pentru cultura poporului român din Maramureș.

Mai sunt prezente în expoziție documente privind școlile confesionale (orar, număr de elevi, situații școlare), corespondențe între învățători și preoții satelor, care erau și directorii școlilor confesionale, documente emise de Protopopiatele greco-catolice române din Maramureș.

Pe un panou sunt expuse mai multe protocoale ale Reuniunii învățătorilor greco-catolici români din Maramureș (înființată la 1882), a 10-a reuniune de la Sat Șugatag (în 1892) și protocolul reuniunii de la Sighet (1900).

Documente inedite prezintă activitatea Societății de lectură a „românilor din Maramureș „Dragoșiana”, care și-a desfășurat activitatea în Casa Mihalyi, în actuala Sală de lectură. Este expusă invitația din 27 oct. 1876, semnată de președintele de atunci al Societății de lectură, vicarul Ioan Pop și de secretarul acesteia, Găvrilă Mihalyi, adresată profesorului Ioan Bușția de a participa la ședința comitetului Societății. Alte invitații la ședințele „Dragoșiana”. Două documente din 1873 și 1878 arată că adunările generale se țin la „reședința familiei Mihalyi”.

O vitrină include în original lucrarea lui Ioan Mihalyi de Apșa „Diplome maramureșene din secolul XIV și XV”, Tipografia Mayer și Beyer, Sighet, 1900 și sigiliul Asociațiunii pentru cultura poporului român din Maramureș. Tot în original este expusă fotografia „Românii anteluptători pentru egalitatea națională”, Dieta Ungariei 1861, în care al V-lea din dreapta sus este „Gabriel Mihalyi de Apșia”, tatăl academicianului Ioan Mihalyi.

Mai multe vitrine conțin cărți din Fondul Mihalyi de Apșa și din Fondul Artur Coman, de o valoare deosebită și care arată universul intelectual în care s-au format românii maramureșeni. Sunt expuse „Elemente linguae daco-romaniae sive valachicae” de Samuel Micu

Klein, Viena, 1780; „Catehismul cel Mare”, Blaj, 1853, „Istoria Ardealului pentru școlile poporale”, de Ioan M. Moldovan, Blaj, 1866, „Enciclopedia Română”, de C. Diaconivich, vol. I-III, Sibiu, 1900. Mai sunt expuse cărți care au aparținut lui Artemie Anderco Homorodeanu: „Vocabularia italiano-latino e latino-italiano”, de A. Verona, Milano, 1872; „Paradiso Perduto” de Giovanni Milton, Torino, 1856, „Nuova gramatico-elementare dela la lingua Italiana” de C. Mottura și G. Parato, Torino-Milano, 1860, L. Ariosto, „Orlando furioso”, Milano, 1870 etc.

Mai sunt expuse, pe postament, bustul lui Ioan Mihalyi de Apșa, membru al Academiei Române și bustul lui Victor Mihalyi de Apșa, arhiepiscop de Alba Iulia și Făgăraș, ambele având ca autor pe sculptorul Ioan Marchiș

În spațiul dedicat Preparandiei din Sighet și învățământului românesc din Maramureș este expus portretul lui Ioan Bușiția, opera pictorului Liviu Bordeaux (1972).

Sala a II-a a expoziției documentare este dedicată făuririi statului național unitar român în anul de fericită amintire 1918. Realizată prin mai multe panouri, expoziția accentuează prin numeroase documente și fotografii, majoritatea inedite, contribuția maramureșenilor, a familiei Mihalyi de Apșa la înfăptuirea mărețului act istoric.

Primele panouri prezintă România în primul război mondial (1916-1918). Un spațiu central îl ocupă personalitățile care au luptat și au înfăptuit unirea românilor: regele Ferdinand și regina Maria, I. Brătianu, Iuliu Maniu, Vasile Goldiș, Vasile Lucaciu, George Pop de Băsești ș.a.

Contribuția maramureșenilor este semnalată prin Apelul de constituire a Sfatului național român provizoriu al Comitatului Maramureș din 11 noiembrie 1918 și prin fotografiile unor semnatari Ioan Balea de Ieud, Simion Balea, Grigore Bota, Dimitrie Ponoran, Georgiu Nemeth. Ziua de 22 noiembrie 1918, „zi sfântă a neamului românesc din Maramureș” este prezentă atât în relatările primului ziar românesc din Maramureș „Sfatul”, cât și în protocolul de constituire a Consiliului Național Român Comitatens. Expoziția prezintă integral procesele verbale ale cercurilor electorale din Maramureș în care s-au întocmit credenționale și s-au ales delegații cu drept de vot pentru Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918.

„Drumul spre Alba Iulia” este articolul din Ziarul „Sfatul”, organul oficios al CNRC din Maramureș, în care Ioan Biltiu Dăncuș relatează plecarea delegaților maramureșeni la marea Unire.

Panourile conțin fotografii ale participanților maramureșeni între care amintim pe Vasile Chindriș, Simion Balea, frații Ioan și

Florentin Bîlțiu Dăncuș, Petru Bârlea, Artemiu Anderco, frații Ilie și Vasile Lazăr, Gheorghe Tite, Ioan Dunca, Emil Fucec, Longin Mihalyi.

Documentele Marii Uniri de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918: Proclamarea Unirii tuturor românilor, Declarația de Independență, Rezoluția Marii Adunări Naționale prezente în expoziție sunt întregite cu imagini de la eveniment, cu fotografia care îl prezintă pe episcopul greco-catolic Iuliu Hossu alături de episcopul ortodox Miron Cristea, ofițeri și înalți demnitari citind poporului Proclamația de unire a Transilvaniei cu Țara mamă. O altă fotografie prezintă delegația românilor transilvăneni care a dus la București actul unirii Transilvaniei cu România: Vasile Goldiș, episcopul ortodox român Miron Cristea, episcopul greco-catolic Iuliu Hossu, Alexandru Vaida Voevod și Caius Brediceanu.

Două panouri prezintă Documentele Marii Uniri și consolidarea prin acte și tratate a României mari. Sunt prezentate Legea asupra unirii Transilvaniei cu România, adoptată de Parlamentul României la 29 decembrie 1919; Constituția României, adoptată de marea Adunare Națională Constituantă în martie 1923 la București, care consfințește că „regatul României este un stat național, unitar și indivizibil”, Tratatul de pace dintre Puterile Aliate și Asociate pe de o parte și Ungaria, pe de altă parte, prin care se ratifică unirea Transilvaniei cu România, Trianon, 4 iunie 1920. Panourile mai includ fotografia Porțile Cetății Alba Iulia și cea a încoronării ca suverani a României reîntregite a regelui Ferdinand și a reginei Maria, făcută la Alba Iulia în octombrie 1922.

„1919. Armata română eliberează Maramureșul” se intitulează panoul care încheie expoziția. Toate documentele și fotografiile expuse sunt inedite și aparțin Fondului Mihalyi. Fotografiile prezintă Detașamentul Regimentului 14 infanterie, care a eliberat orașul Sighet la 4 ianuarie 1919, fotografia căpitanului Constantin Luca, eroul luptei de la Vadu Izei din 4 ianuarie 1919 și a colonelului Teodor Gheorghiu, comandantul Regimentului 14 infanterie, unitate a armatei române, care în ianuarie-martie 1919 au eliberat întreg Maramureșul. O fotografie inedită este și cea de la festivitatea de inaugurare a monumentului ofițerilor români căzuți în luptele pentru eliberarea Maramureșului.

Amintirea acelor timpuri de glorie este rememorată de colonelul T. Gheorghiu într-o scrisoare adresată familiei Mihalyi datată „Roman, iulie, 1930”.

Expoziția documentar-omagială „Viața culturală și națională a românilor maramureșeni 1848-1918” va fi completată în timp cu noi documente, mărturii și fotografii privind această epocă, rolul tuturor membrilor familiei Mihalyi în propășirea culturală și națională a românilor din Maramureș.

Spațiile generoase ale casei Mihalyi, de când au trecut în proprietatea muzeului, au adăpostit o serie de expoziții temporare de prestigiu, printre care amintim, în primul rând, expoziția intitulată „Monumentae Romane Vaticana”, organizată de regretatul prof. Dimitrie Snagov, cel care zeci de ani din viață i-a dedicat cercetării documentelor inedite privitoare la originea românilor, existente în Arhivele Vaticanului. Expoziția organizată la etajul și la parterul clădirii s-a bucurat de un mare succes, fiind vizitată de un numeros public din zonă, dar și din zonele limitrofe.

La parter am organizat în special expoziții de artă plastică, dar nu numai, atât din colecțiile muzeului, masiv Traian Bîltiu Dăncuș, cât și diverse expoziții aparținând artiștilor din zona Maramureș sau din alte zone ale țării.

Aici au expus pictorul Viorel Nimigeanu de la Cluj, Vasile Pop Negreșteanu de la București, pictorul Suhar de la Iași, Aurel Dan din Maramureș, sculptorul Gheorghită de la București, sculptorul Victor Gaga de la Timișoara, ca să amintim doar câțiva.

Înfăptuirea României Mari a adus recunoașterea publică a operei și activității naționale desfășurată în folosul poporului român de către Ioan Mihalyi de Apșa. Alexandru Lapedatu, în discursul său de primire în Academia Română, la 2 iunie 1923, „Istoriografia română ardeleană, în legătură cu desfășurarea vieții politice a neamului românesc de peste Carpați” acordă calde cuvinte de prețuire a activității istoricului maramureșean, primit la rândul său între membri nemuritori ai areopagului românesc.

La inițiativa Astei în 1924 sunt adunate sumele necesare pentru o statuie închinată memoriei lui Ioan Mihalyi. Bustul este inaugurat în anul 1925, 30 august, în prezența unei alese asistențe, între care remarcăm pe Al. Lapedatu, ministrul culturii. Amplasată în fața impresionantei clădiri a Prefecturii Maramureșului statuia, operă a sculptorului E. Mățianu are imprimat textul: *Dr. Ioan Mihalyi de Apșa 1844-1914*.

Doborât în septembrie 1940 de către horthyiști, bustul și soclul au fost aruncate în curtea casei. Domnișoara Lucia Mihalyi ne relatează că în 1952, câțiva pionieri au mers la primărie și au cerut voie să ridice spre topire bustul pe motiv că „țara are nevoie de metal”. Au spart soclul și frunzele de laur ce înconjurau bustul, iar sculptura a fost trimisă la Satu Mare spre topire.

Casa este și astăzi un loc de întâlnire cu istoria, cultura și arta. Aici păstrăm memoria Mihălenilor, a celor mai mari bărbați ai neamului românesc din Maramureș care prin acte de cultură, justiție și caritate au intrat în Pantheonul Neamului.

AUTOBIOGRAFIA
Dr. Ioan Mihalyi de Apșa

Subscrisul m-am născut în Comitatul Maramureș, comuna Ieud, în anul 1844, februarie 22 din părinții Găvrilă Mihalyi și Iuliana Man.

Tatăl meu era Vicecomite, apoi în anul 1849, comite suprem în Maramureș, a decedat ca judecător la Curia regească în anul 1875.

Studiile mele gimnaziale, le-am făcut în Sighetul Marmăției, unde am absolvit cele 4 clase inferioare, iar cele superioare în gimnaziul din Ungvar, Kașovia și Budapesta, unde am depus examenul de maturitate în anul 1862.

Patru ani am studiat în universitatea din Budapesta la facultatea juridică și în anul 1866, am depus examenele necesare. În anul 1869, am fost promovat la gradul de „Doctor în drepturi”, tot în acest an am depus și censura de avocat.

În universitate, în afară de ore am luat cursuri de limba și literatura române, pentru care în anii aceia s-a ridicat o catedră deosebită, bine venită mie, care am frecventat numai gimnaziile de limba maghiară și germană.

Tot atunci, în anul 1869, am luat la universitate ore private din Arheologie, Numismatică și Paleografie și alte studii, asemenea ale istorie.

Stabilindu-mă ca atare aici, în sediul Maramureșului, în anul 1872, am fost ales prin: Reprezentanta Comitatului, de juristconsult municipal, care oficiu îl îndeplinise și azi, fiind reales de șapte ori în intervalul de șase ani.

Pe lângă lucrările mele oficioase am conlucrat la: Reînființarea și ridicarea bisericei greco-catolice române din Sighet, fiind cea mai veche, la înființarea diecesei în Gherla, adjudecată la diecesia Muncaciului.

Am luat parte activă în: Consolidarea Asociației pentru cultura poporului român din Maramureș, ca, casier, timp mai bine de trei decenii.

În anul 1900, am publicat colecțiunea de „Diplome Maramureșene din veacul XIV-XV, pentru care am avut onoarea de a fi premiat cu premiul „Năsturaș - Herescu” și ales în anul 1901 ca „Membru Corespondent al Academiei Române”.

Afară de cărți și manuscrite, am colecțiune de antichități, mai ales preistorice și de numismatică, mai ales din secolele I-III, obiecte mai toate aflate în Maramureș.

Vorbesc în limba română, maghiară, germană și pricep în limbile latină, franceză, italiană și rutheană.

Dr. Ioan Mihalyi de Apșa

Ioan Mihalyi de Apșa - aprecieri critice

„Ioan Mihalyi, viața sa întreagă a jertfit-o pentru adunarea diplomelor maramureșene, pe care le-a publicat. Se ocupă cu numismatica. Are o colecțiune de monede și unelte vechi, toate aflate în Maramureș, cari documentează existența românilor în Maramureș. Sub îngrijirea lui s-a zidit convictul român din Sighet, un edificiu în valoare de 50 mii de florini. Despre familia Mihalyi și Man, înrudită cu dânsa, scrie Barițiu: „că pe lângă virtuțile adevăraților patrioți eminenți în același timp au știut să fie și buni români, apărători imparțiali și valoroși totodată și ai intereselor națiunii române” (Tit Bud)

„Istoric profund, jurist de primă forță și în același timp la curent cu literatura română. Mi-a plăcut de la prima vedere. Mic de statură, așezat, rar la vorbă, cu ochi pătrunzători și buni în același timp, dl. dr. Ioan Mihalyi într-adevăr îți face impresia unui savant. Se ocupă mai ales de istorie, având o colecție interesantă de acte inedite din trecutul Marmației” (Ioan Rusu Șirianu)

„Avocat cinstit, bun cunoscător al legislației, s-a remarcat ca un apărător al drepturilor românilor, i-a ocrotit pe țărani de tendințele de expropriere a pământului lor strămoșesc. Aceștia l-au numit domnu nostru, Iancu Mihalyi” (Grigore Ploșteanu)

„Ioan Mihalyi a lucrat 40 de ani la această carte recunoscută de toți istoricii, verificată până la detaliu. Din paginile ei, lipsite de grandilocvență hazardată, se desprinde însă și o lume, și cartea este ca un roman. [...] Rigoarea științifică, argumentul convingător, vorba acoperită de faptul documentar, bogăția acestor documente, ne dau sentimente mai profunde decât simplele cuvinte, prin tăria adevărului. În plus, publicarea și comentarea acestor documente atrag atenția nu numai asupra trecutului, dar sunt modele și pentru astăzi, orice trecut autentic aplecându-se asupra prezentului ...” (Alexandru Ivăsiuc)

„... Excelentul latinist și om de vastă cultură aduce prin diplomele și documentele publicate cu atâta migală și perseverență noi dovezi despre continuitatea poporului român pe meleagurile transilvane. Drepturile personale de posesiune devin dreptul unui popor, numele proprietarilor de mori, al vecinilor și martorilor, numirile de măguri și dealuri, munți, văi și sate – în majoritatea păstrate până azi, devin mărturia potrivit căreia Maramureșul vechi, în secolele XIV și XV – epoca strălucită a Ungariei – era românesc. Aceste documente trezesc un interes și pentru secolele anterioare când, cu

certitudine, pe aceste plaiuri a existat românească viață, continuată de urmașii dacilor liberi". (**Romulus Zaharia**)

„Apariția în 1900 a colecției de diplome întocmite de Ioan Mihalyi a lărgit incomparabil baza documentară a istoriografiei Maramureșului, deschizând cercetării posibilitatea de a se muta accentul de pe fenomenele de istorie politică, urmărite prin izvoare narative și documente izolate, pe problemele esențiale ale istoriei maramureșene, cele social-economice, oglindite mai amplu și detaliat într-un material documentar unitar". (**Radu Popa**)

Bibliografie selectivă Ioan Mihalyi de Apșa

I. Studii, conferințe

1. **Mihalyi, Ioan, *Diplome maramureșene din sec. XIV și XV. Adunate și comentate prin Ioan Mihalyi de Apșa, doctor în drepturi, procuror al Comitatului Marmrueș*** – Sziget, Tipografia lui Maier și Berger, 1900, 676 p + XI p.
2. **Mihalyi, Ioan *Diplome din Maramureș***, Tribune, 1894, p. 741-742, 745-746, 749-750
3. **Mihalyi, Iános *Dr. Tanulmányi máramarosi oklevelekről*** (Studiu despre diplomele maramureșene), Szazadok, 1889, 23, Budapest, p. 57-67
4. ***Marámaros vármegze történetéről annak irodalmáról és a vár megye családjairól*** (Despre istoria județului Maramureș, despre istoriografia sa și despre familiile județului), Századok, 1889, 23, p. 1-840
5. ***Die Marmaroscher Gespannschaft und ihre Merkwürdigkeiten*** VBÖ, 1812, p. 294-298, 330-331, 333-334, 349-353
6. **Mihalyi, Ioan de Apșa** (Autobiografie. Fragment) Calendarul Maramureșului, 1980, p. 93
7. **Mihalyi, Ioan de Apșa, *Diplome din Maramureș***. Conferința ținută de dr. Ioan Mihalyi în Sighetu Marmației cu ocaziunea adunării generale din 25 august 1889 a Societății istorice maghiare (I-II), Gutinul, 1, nr. 29, 16 oct. 1889, p. 1-3, nr. 30, 23 oct. 1889, p. 1, 3

II. Referințe despre Ioan Mihalyi de Apșa

1. **Achim, Valeru, *Dr. Ioan Mihalyi de Apșa susținând vechimea și continuitatea românilor maramureșeni***, Marmația, 4, 1978, p. 57-63
2. **Băncescu, Lidia, *Scrisori către Iosif Vulcan*** (Catalog), Sibiu, 1971, p. 36

3. **Bud, Tit** *Analele Asociațiunii pentru cultura poporului român din Maramureș*, 1860-1905, Gherla, 1906, p. 32-39
4. **Bustul lui Ion Mihalyi de Apșa**. Fapte și observațiuni săptămânale. În *Societatea de mâine*, 2, nr. 38, sep. 1925, p. 661
5. **Correspondențe**. (Relatare asupra conferinței prezentate de dr. Ioan Mihalyi de Apșa în cadrul „Societății istorice maghiare”). *Gutinel*, 1, nr. 23, 4 sep. 1889, p. 1-2
6. **Curticăpeanu, Vasile**. *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918*, București, Editura științifică, 1968, p. 46-47
7. **Dăncuș, Mihai**, *Figură luminoasă de cărturar patriot (I-II)*. *Mărturii* (Despre Ioan Mihalyi de Apșa). Pentru socialism, 40, nr. 10574, 8 nov. 1989, p. 2, nr. 10576, 10 nov. 1989, p. 2
8. **Enciclopedia istoriografiei românești**. București, 1979, p. 219
9. **Filipașcu, Alexandru**. *Istoria Maramureșului*, București, Tip. Ziarului „Universal”, 1940, p. 203, 204, 205, 207, 215, 217, 219, 220, 225, 229, 233
10. **Filipciuc, Vasile**, *Ioan Mihali 1844-1914*, Arhiva Someșeană, Năsăud, 1925 (II), nr. 3, p. 66-72
11. **George Bariț** și contemporanii săi. Vol. 5, București, „Minerva”, 1981, p. 291
12. **Giurescu, Constantin**, *Diplome maramureșene*. Evocări. Pentru socialism, 24, nr. 6328, 14 nov. 1974, p. 6; Contemporanul, nr. 45, 1 nov. 1974, p. 1, 3
13. **Ioody Pál**, *Márámaros vármegye 1749-1769 évi Nemesség vizsgálatá* (Probarea titlurilor de noblețe între anii 1749-1769 în comitatul Maramureș), Sighetu Marmăției, 1940, p. 238
14. **Iorga Nicolae**, *Neamul romanesc din Ardeal și Țara Ungurească la 1906*, București, 1939, p. 326
15. **Iorga, Nicolae**, *Ioan Mihalyi de Apșa. Contemporanul enciclopedic*, Contemporanul, nr. 9, 24 feb. 1984, p. 5
16. **Iuga, Nicolae**, *Ioan Mihalyi de Apșa*. Tradiții. Pentru socialism, 35, nr. 8813, 3 mar 1984, p. 3
17. **Ivasiuc, Alexandru**, *Istorie* (Despre cartea istoricului Ion Mihalyi de Apșa „Diplome maramureșene apărută cu trei sferturi de veac înainte”), Contemporanul, nr. 1, 2 ian. 1976, p. 1,2
18. **Îndrumător în Arhivele Statului**, județul Maramureș, București, 1974, p. 26, 104, 290, 292, 294
19. **Maramureșenii în lupta pentru libertate și unitate națională. Documente 1848-1918**. București, 1981, p. XXVII, XXVIII, 130, 131, 132, 133, 156, 157, 158, 159, 172, 173, 174, 185, 225, 226

20. **Marina, Mihai Dr. Ioan Mihalyi. Diplome maramureșene** (Prezentare), Maramureș, dec. 1969, p. 11-12
21. **Mic dicționar enciclopedic**, Ed. a 2 a, revăzută și adăugită, București, Editura Științifică și enciclopedică, 1978, p. 1492
22. **Mihalyi, Ioan Bibliografia istorică a României**, vol. 2, tom. 1, București, 1972, p. 182
23. **Mihalyi de Apșa, Ion, Bibliografia românească modernă (1831-1918)**, vol. 3 (L-Q), București, 1989, p. 330
24. **Moldovan, Vasile Vizitație canonică în Maramureș**, Gherla, 1914, p. 200-204
25. **Onciu, Dimitrie, Românii și ungurii în trecut**, București, 1928, p. 30
26. **Pagini din istoria Maramureșului**, Baia Mare, 1967, p. 154-155
27. **Pârja Gh., Pagini din istoria culturii românești din Maramureș. Expoziții.** (Expoziția dedicată personalității și operei lui Ioan Mihalyi de Apșa). Pentru socialism, 35, nr. 8878, 19 mai 1984, p. 3
28. **Ploșteanu, Grigore, Ioan Mihaly. O viață de om.** Sentimentul istoriei, Vatra, 4, nr. 2, 20 feb. 1974, p. 6
29. **Ploșteanu, Grigore, O viață dăruită națiunii – Ioan Mihalyi**, Vatra, 14, nr. 7, 20 iul. 1984, p. 160/A, 160/D
30. **Roșca, N, Dr. Ioan Mihalyi de apșa. Un erou al Maramureșului**, în: În prag, nr. 4, 1980, p. 21
31. **Schreck László, Máramarosi lexikon. Dr. Ioan Mihalyi – Syllágyi István**, Bányavidéki fáklya, 14, 3311. sz., 1971, maj.15., 6-71
32. **Transilvania**, 30, nr. 10, dec. 1899, p. 159 – Partea oficială; 32, nr. 3, apr 1901, p. 101; 35, nr. 3, iul.-aug. 1904, p. 112; 43, nr 5, sep-oct. 1912, p. 317; 44, nr.4-5, 1913, p. 204; 45, nr. 10-12, 1914, p. 503-504
33. **Un bust de onoare lui Dr. Ioan Mihalyi**, Unirea, 35, 29 aug. 1925, p. 3
34. **Un om – Dr. Ioan Mihalyi și opera sa: Diplome maramureșene.** Film documentar. Scenariu scris de Romulus Zaharia. Regia Paul Orza. Consultanț științific Mihai Dăncuș, Lenghel P. Izeanu. Pentru socialism, 27, nr. 6563, 1976, p. 1
35. **Veress, Andrei. Note și scrisori șincaiene.** Analele Academiei Române, București, 1927, Seria III, Tom III, p. 13
36. **Zaharia, Romulus, Un om, un patriot: Dr. Ioan Mihalyi (1844-1914).** În: Calendarul Maramureșului, Baia Mare, 1980, p. 93-95

III. Iconografie

1. (Ioan Mihalyi de Apșa. Iconografie) Vatra, 4, nr. 2, 20 feb. 1974, p. 6; 14, nr. 7, 20 iul. 1984, p. 160/A
2. Dr. Ioan Mihalyi (Iconografie), în În prag, nr. 4, 1980, p. 21
3. (Ioan Mihalyi de Apșa. Iconografie), în Maramureșenii în lupta pentru libertate ..., p. XXVIII

Notă

S-a folosit bibliografia făcută de Laura Temian, Biblioteca județeană Baia Mare

Capitolul V

Varia

prof. Silvia Boar
Sighetul Marmăției
lector univ. dr. Nicolae Boar,
Universitatea Babeș Bolyai,
extensia Sighetul Marmăției

În etapa actuală, Maramureșul a ajuns una dintre cele mai apreciate regiuni turistice ale României. Armonia și varietatea peisajului maramureșean au constituit nu numai excelente subiecte pentru pictura peisagistică ci și spațiu genezei pentru personalități marcante ale artei plastice românești și chiar europene.

Ca și alte resurse turistice ale Maramureșului, nici arta plastică maramureșeană nu este încă valorificată eficient prin turismul cultural.

1. Importanța valorificării turistice a artei plastice maramureșene

Turismul cultural este acel tip de turism legat de „cultura unei țări sau regiuni, mai ales de arta ei” (Enciclopedia Wikipedia). El mai este numit și turism de vizitare, „practicarea sa presupunând invariabil, vizita la un obiectiv sau grupare de obiective turistice” (Cocean, 2002).

Prin relieful variat, prin climatul montan cu durată mare a stratului de zăpadă, prin hidrografia bogată și variată (izvoare minerale, lacuri de diferite origini, râuri repezi cu cascade) prin cromatica pădurilor și pajiștilor, prin resursele bogate pentru vânătoare și pescuit, Maramureșul se impune la nivelul întregii României printre regiunile cele mai dotate cu obiective turistice de sorginte fizico-geografică.

Ceea ce individualizează însă Maramureșul între regiunile turistice ale țării o constituie zestrea etnografică inconfundabilă, cu arhitectura în lemn, cu obiceiurile, portul și folclorul excelent conservate, cu ospitalitatea caldă a țăranului maramureșean.

Componenta turistică antropică a fost cea care a facilitat dezvoltarea unei adevărate rețele de pensiuni turistice rurale, prin care turismul de vizitare considerat adesea mai ales un turism de tranzit ce aduce mai puține câștiguri, se transformă într-un turism de sejur, aducător de resurse financiare mai importante.

Turismul rural este însă amenințat de pericolul instaurării plictiselii dacă turiștilor nu li se oferă suficientă animație. Turismul contemporan, practicat în regiunile turistice de nivel mondial se caracterizează printr-o ofertă turistică deosebit de variată, pentru

fiecare zi a sejurului fiind pregătit câte un pachet de servicii cu ieșirea din localitatea de desfășurare a sejurului.

În acest context, și pentru a transforma regiunea turistică maramureșeană într-o regiune competitivă la nivel european și mondial, valorificarea zestrei spirituale prin turismul cultural se impune cu necesitate. În acest pachet mai larg de oferte, valorificarea artei plastice sighetene constituie o nișă cu largi posibilități, aflată însă în stadiu incipient de valorificare.

Majoritatea resurselor se leagă de municipiul Sighetu Marmației și împrejurimi, fapt ce ușurează exploatarea lor unitară.

2. Resursele turistice disponibile

Predispoziția pentru o viziune artistică asupra vieții și activității umane a existat și există mereu la locuitorii Maramureșului.

Modul inspirat în care și-au conceput casele și anexele gospodărești, cu simbolistica ornamentației porților și perfecta integrare în peisajul montan a bisericilor de lemn, coloritul viu al portului popular, alternanța dungilor sau motivele ornamentale prezente în cergi și carpete, toate constituie dovezi de netăgăduit privind gustul rafinat de perenitatea vremilor întâlnit la țăranul maramureșean.

Cei mai pricepuți, dotați cu harul creației au devenit meșteri renumiți în domeniul lor de activitate.

Un domeniu în care artiștii maramureșeni s-au impus timpuriu a fost cel al picturilor de icoane sau al picturii parietale bisericești. Nume ca Mihai Zugravul și Alexandru Ponehalschi (sec. XVIII-lea), Gheorghe Vișovan, Malear Grigore Zugrav (începutul sec. XIX-lea) au rămas prin realizări remarcabile. Tradiția icoanelor pe sticlă sau lemn este continuată în zilele noastre în atelierile specializate ale Mănăstirii Bârsana.

De geniu a fost și ideea răposatului Stan Ioan Pătraș de a ilustra printr-o scenă reprezentativă incrustată și pictată, însoțită de o sintetică poezioară, viața celor care și-au gasit locul de veci în cunoscutul „Cimitir Vesel” de la Săpânța. Dacă de obicei sunt reținute versurile, nu mai puțin umor au scenele pictate ce însoțesc aceste versuri. Sincretismul artelor a căpătat aici un grăitor exemplu.

Maramureșul a dat însă și personalități remarcabile ale artelor vizuale culte.

a. *Simon Hollosy* s-a născut la 01.02.1857 la Sighetu Marmației, într-o familie înstărită de armeni. Simon Corbul (tatăl pictorului) după ce fusese înnobilit de către Împăratul Iosif al II-lea, ia decizia maghiarizării numelui (Corb – hollo în limba maghiară). La recomandarea medicului, copilul este ținut într-o cameră întunecată, așa că abia după împlinirea vârstei de doi ani, viitorul pictor vede lumina zilei.

Împotriva dorinței familiei, care îi pregătise o carieră de comerciant, tânărul Hollosy alege pictura afirmându-se timpuriu nu numai ca pictor neconvențional ci și ca un excelent pedagog. La vârsta de 29 de ani își înființează propria-i școală de pictură în orașul în care își făcuse și el studiile (Munchen), Hollosy devenind rapid cunoscut nu numai prin realizările sale artistice sau pedagogice ci și prin viața de boem pe care o ducea.

În anul 1896 (la vârsta de 39 de ani), împreună cu o parte din studenți se mută la Baia Mare unde nu rămâne decât patru ani, suficienți însă pentru a pune bazele școlii băimărene de pictură ce dăinuie și astăzi.

După 1901 Simon Hollosy se reîntoarce la München, dar periodic revine în Maramureș fie la Baia Mare fie la Teceu, continuându-și stilul neconvențional de viață, care îl pune frecvent în opoziție cu „normalitatea” contemporanilor săi. În anul 1913 Hollosy vine cu elevii lui într-o tabără de vară la Sighetu Marmăției, prilej cu care pictează tabloul „Cetatea Hustului” aflat azi în patrimoniul Muzeului Maramureșului din localitate.

La numai 61 de ani (8 mai 1918) Simon Hollosy se stinge din viață în casa lui din Teceu și este înmormântat în cimitirul din Sighetu Marmăției, unde se păstrează și azi monumentul funerar.

Viața și opera artistului poate constitui o componentă spectaculoasă a ofertei turistice a municipiului Sighetu Marmăției.

b. *Traian Bîlțiu-Dăncuș* (1899- 1975) constituie o altă personalitate de prim rang al artei plastice din municipiul de pe Iza, Tisa și Ronșoara. Născut la leud, într-o familie de intelectuali, viitorul pictor se pregătește la Școala de Arte Frumoase din București, pe care o absolvă în anul 1924. Din același an devine profesor de desen la Școala normală din Sighet, dar numai pentru doi ani, după care pleacă la Paris. De aici ajunge în Tunisia, unde lucrează la Stațiunea oceanografică din Solambo – Cartagina. Banii câștigați îl ajută să cutreiere apoi prin muzeele din Madrid, Constantinopol, Paris și alte orașe mari ale Europei, după care revine lucrând ca profesor la liceul Dragoș Vodă din Sighetu Marmăției.

În anul 1940 în urma Dictatului de la Viena se refugiază la București, unde rămâne până la sfârșitul vieții.

Cele 109 lucrări de pictură (inclusiv lucrarea „Am fo ș-oī si!”) ce se găsesc în secția de artă a Muzeului Maramureșului constituie principala ofertă pentru turiștii iubitori de arta plastică.

c. *Vasile Kazar* (1913-1998) este un alt reprezentant al ofertei turistice sighetene. Născut la 30 iulie 1913 la Sighetu Marmăției, Vasile Kazar debutează timpuriu (la 15 ani) în revista de orientare democratică „Curentul liber” iar în anul 1936 tipărește un album conținând 12 desene, intitulat „Pita de mălai” fiind un demn

reprezentant al plaiurilor natale. „Kazar a rămas solidar cu țărâniea maramureșeană și unele dintre operele lui cele mai caracteristice vor fi consacrate acestui univers al suferinței și al mării frumuseți sufletești” susține criticul Dan Grigorescu (1988) în volumul dedicat artistului de sorginte maramureșeană.

Stabilit din anul 1948 la București, artistul Vasile Kazar este și un bun pedagog încadrat la catedra de grafică a Institutului de arte plastice „Nicolae Grigorescu” din București. Activitatea expozițională este impresionantă. Pe lângă expozițiile personale sau de grup din țară, el participă cu lucrări la manifestări recunoscute cum sunt Bienalele de la Veneția, Sao Paolo, New York, sau galerii de artă din Belgrad, Bratislava, Berlin, Viena, Atena, Roma, Milano, Delhi, Linz, Cracovia, Praga, Torino, Budapesta, Kiev, Havana, Istambul, Moscova, Dortmund. Începând din anul 1968 artistul lucrează pe timpul verii la Vadu Izei, păstrând contactul permanent cu universul mirific al Maramureșului. Astăzi, în fosta lui locuință este organizată o casa memorială.

Din opera artistului, Muzeul Maramureșului din Sighetu Marmației deține peste 10 lucrări completând oferta turismului cultural sighetean.

Nu lipsită de importanță este creația unor artiști plastici contemporani. Este vorba de un lung șir de personalități care au activat de regulă în învățământ, dar și în alte sectoare și care în momentele lor de inspirație au creat opere valoroase prezente în expozițiile sau colecțiile particulare din țară sau străinătate.

Este vorba de personalități cunoscute cum sunt profesorii Gheorghe Chivu (pictor și poet), Elisabeta Uto-Peter, Aurel Dan, Andras Csaba, Silvia Boar, Ana Polianschi, Kovacs Arpad Gabriel Cociuba. Caius Lugojan, Octavian Postolache. Lor li se adaugă creatori autodidacți cum sunt: Vasile Bârlea, Valentin Rosznyai, Valentin Petreuş, Anuța Ulici, Viorel Bordei, Ioana Șimon, Ion Popescu, Petru Bersan, Istvan Heghedus, etc. O nouă generație de tineri plasticieni se pregătește să continue tradiția plastica sigheteană.

Nu trebuie uitată sculptura. Deși este mai puțin reprezentată numeric, operele unor sculptori ca Mihai Borodi, Ioan Bleda, Istvan Balazs pot fi admirate în locurile publice, galeriile muzeului, sediul primăriei municipiului Sighetu Marmației, sala multifuncțională a postului de radio Sighet, etc. În prelungirea Muzeului Satului Maramureșean, pe Dealul Dobăieș se găsesc răspândite exponatele Taberei de sculptură organizată aici în perioada anilor '80. Câteva dintre ele sunt încă în stare bună. Aduse în incinta Muzeului Satului ele s-ar putea integra în oferta turistică locală.

Aici se adaugă excelentul grup statuar „Cortegiul sacrificiilor”, amplasat în curtea Muzeului Memorial. Acesta a fost realizat prin transformarea într-o instituție muzeistică a fostei închisori care a contribuit la decimarea elitei intelectuale românești, după instaurarea regimului comunist în România.

Oferta turistică locală poate fi completată ușor cu secția de artă plastică a colecției familiei Pipaș, aflată la mică distanță de municipiul Sighetu Marmației, (5 km) în satul Tisa. Aici se găsesc sculpturi de Oscar Han, Vida Geza, Ion Vlasiu, Ion Jalea și gravuri sau picturi de Vasile Kazar, Marcel Chirnoaga, Octav Grigorescu, Mircea Dumitrescu, Traian Brădean, George Apostu și alții.

3. Valorificarea turistică

Voloroasa zestre menționată deja, este astăzi încă foarte slab valorificată turistic.

Cea mai importantă concentrare de resurse este realizată de muzeul Maramureșean în „Casa memorială Ioan Mihaly de Apșa” unde sunt concentrate operele reprezentative ale celor trei mari personalități menționate anterior. Trebuie să spunem însă că nimic nu semnalează însă existența acestei expoziții (de fapt, nici casa memorială nu are firmă proprie), doar pe ușă, eventualii vizitatori sunt instruiți că trebuie să ia legătura cu sediul central al muzeului.

Nici în Muzeul Memorial, organizarea vizitării muzeului nu include obligatoriu contactul cu grupul statuar menționat, mulți vizitatori uitând să mai vadă Spațiul de Reculegere și Rugăciune și grupul statuar aflate în curtea interioară a fostei închisori.

Vizitarea colecției Pipaș este posibilă doar dacă ești anunțat și primit de proprietari, colecția aflându-se în locuința proprietarilor.

Contactul cu unele producții ale plasticienilor contemporani este posibil prin intermediul expoziției de la atelierul foto Rozsnyai Valentin și de la expoziția cu vânzare a muzeului.

Cele câteva plăci comemorative amplasate pe clădiri care-și leagă existența de personalități locale trec de asemenea aproape neobservate.

În aceste condiții valorificarea turistică a bogatei oferte menționate anterior este aproape inexistentă.

4. Propuneri

Pentru transformarea resurselor existente într-o adevărată ofertă turistică se impun câteva măsuri organizatorice:

- angajarea unui muzeograf competent în domeniul artelor plastice la Muzeul Maramureșului și demararea activității de edificare a unei adevărate secții de arte plastice în cadrul Muzeului Maramureșean. Colecția deja existentă poate fi completată prin achiziții sau donații din partea artiștilor plastici contemporani. Spațiul,

necesar pentru această nouă secție poate fi găsit în actualul local sau în fostul internat al liceului Dragoș Vodă, astăzi neocupat;

- introducerea în circuitul muzeistic obișnuit a acestei noi secții prin cuplarea biletului de intrare în expoziția principală cu cel de intrare în secția de artă. În Roma, cine vizitează „Collooseum-ul”, poate vizita cu același bilet și „Palatino” care este mai puțin cunoscut de publicul larg. O inițiativă asemănătoare ar facilita crearea unui flux propriu spre noua secție de artă plastică;

- realizarea unui parteneriat cu Muzeul Memorial pentru demararea unui adevărat circuit muzeistic sighetean în care, în același bilet vândut în ambele instituții să fie cuprinsă posibilitatea de a vizita toate obiectivele muzeistice din municipiu. Paralel cu biletul care asigură intrarea doar la unul dintre obiective, poate fi introdus un bilet cu preț promoțional care să dea dreptul de vizitare a tuturor obiectivelor muzeistice existente;

- personalizarea biletelor prin imprimarea pe verso a unor imagini sau date esențiale despre obiectivul turistic vizitat. Tipărirea unui număr mare de astfel de bilete ar reduce din prețul de cost dar ar constitui o bună promovare pentru unitățile muzeistice;

- crearea unor oferte turistice personalizate prin includerea unor elemente din biografia autorilor în prezentarea operelor expuse, element cu un impact turistic deosebit dacă este bine valorificat, gândindu-ne la aspectele mai spectaculoase ale vieții personalităților de marcă;

- realizarea unor parteneriate cu artiștii plastici contemporani în vederea comercializării lucrărilor proprii prin expoziția permanentă a muzeului, iar plata acestor servicii să se facă prin lucrări proprii completând astfel zestrea materială a Muzeului Maramureșean;

- reorganizarea circuitului turiștilor în Muzeul Memorial și integrarea în traseul lor a grupului statuar și a spațiului de meditație, precum și completarea zestre materiale cu alte lucrări plastice reprezentative ce vizează universul suferințelor umane provocate de regimul comunist;

- o semnalizare mai bună, chiar mai agresivă a tuturor secțiilor muzeistice existente și o mai bună utilizare a Internet-ului pentru popularizarea ofertei muzeistice sighetene.

BIBLIOGRAFIE

- III. **Boar, N.** (2005), *„Municipiul Sighetu Marmăției, Maramureș-România. Harta turistică”*, Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca;

- IV. **Cocean, P., Vlăsceanu, Gh., Negoiescu, B.** (2002), „*Geografia generală a turismului*”, Editura Meteor Press, București;
- V. **Dăncuș, M.** (1999), „*Centenar Traian Bîlțiu-Dăncuș 1899-1999*”, Expoziție de pictură, pliant;
- VI. **Șorban, R.** (1986), „*O viață de artist între Munchen și Maramureș*”, Editura Meridiane, București;
- VII. **Porumb, M.** (1975), „*Icoane din Maramureș*”, Editura Dacia, Cluj Napoca;
- VIII. www.memorialsighet.ro
- IX. www.europamuzeukmzero.ro

Promovarea instituției muzeale din perspectiva mijloacelor de comunicare de masă. Coordonate teoretice

muzeograf Iuliana Titov

*Muzeul de Artă Populară și Etnografie
Tulcea*

I. Rolul muzeului în contemporaneitate. Implicare în viața socială.

Într-un moment în care se discută problema globalizării, a identității europene și relația ei cu identitățile naționale se discută tot mai mult de „muzeul viu” („dinamic”). Instituția muzeală constituie, actualmente, o alternativă la sistemul educațional școlar, mass-media.¹

Este știut că în secolul XXI, nu este suficient ca muzeul să subziste numai prin protejarea patrimoniului cultural. Patrimoniul muzeal trebuie să capete **valoare** și **conținut** pentru public. Pentru a realiza aceasta cu succes personalul muzeului trebuie să promoveze activ rolul muzeului în cadrul comunității.

Mijloacele noastre cele mai bune pentru a afirma valoarea muzeului față de comunitate sunt activitățile de marketing, relații publice, eficiența parteneriatelor strategice valoroase, pedagogia muzeală.

Marketingul muzeal este tot mai evident o realitate impusă de „presiunea” exterioară. Muzeul este organizația care vinde imagini specifice fie prin ceea ce reprezintă unele obiecte-simbol, concretizate în materiale publicitare, fie publicațiile proprii ce valorifică rezultatele cercetării. Dar muzeele vând și *acte culturale*²: vizita ca atare, spectacole, expoziții temporare, ele „comercializează” o anume atmosferă susținând crearea sau perfecționarea reflexelor culturale, a unor atitudini propatrimoniu, a unor aptitudini induse și cultivate omului modern. Putem vorbi astfel, din perspectivă socio-economică, de un muzeu ca de un **produs cultural**. Ca orice produs și *produsul cultural* trebuie să răspundă unor nevoi pentru a-și găsi

¹ Cf. Steluța Pârâu, *Etnologul-Muzeograf în contextul cultural contemporan*, Sinteze (9), Centru Național de Conservare și Valorificare a Tradiției și Creației Populare, București, 2002, p. 49

² vezi Ioan Opriș, *Transmuseographia*, Editura Oscar Print, București, 2000, p. 325-396

cumpărătorii. Cu cât nevoile pe care le poate satisface sunt mai numeroase cu atât aria de penetrare a pieții va crește.

Din altă perspectivă, muzeele devin, deopotrivă, factori de informare și difuzare, instruind și delectând, pretinzând anume standing de comportament și pregătire intelectuală. Pentru unele categorii de public, iar adeseori chiar pentru marele public, muzeele educă în sensul cel mai generos, oferind reale satisfacții culturale, de petrecere a timpului liber (oficial sau neoficial).

O comunicare bună a mesajului, bazată pe credibilitate și calitate a mesajului transmis sunt elemente esențiale de dezvoltare a relației cu publicul.

Una din problemele socio-psihologice legate de sistemele comunicării de masă este stoparea producerii și prezentării de către acestea a materialelor de gust îndoielnic prezentând publicului mai multă artă, literatură, analize politice aprofundate, muzică bună, teatru de calitate și alte forme de cultură elitistă.

În acest sens subscriem afirmației lui Melvin L. DeFleur și Sandra Ball-Rokeach : „Această confruntare a culturii elitiste cu cultura de masă a stârnit în multe ocazii dezbateri în cele mai înalte cercuri politice, educaționale, religioase și juridice ale națiunii.”¹

De aceea, în ultimii ani, în cadrul muzeelor s-a dezvoltat ca o ramură distinctă a activității educaționale, **pedagogia muzeală**.

Pedagogia muzeală, pe lângă funcția instructiv-educativă, are un aport considerabil în promovarea instituției muzeale prin implicarea și rezolvarea problemelor comunității.

II. Promovarea instituției muzeale

II.A. Considerații generale

Aspectele activității muzeale, la care ne-am referit anterior se înscriu, dintr-un anumit punct de vedere, în ceea ce numim cu un termen sui-generis și împrumutat din marketing **promovare**.

Evident că pentru a se realiza o *promovare* a instituției, în toată complexitatea unei astfel de activități, se impune îndeplinirea „pas cu pas” a diferitelor acțiuni: sondaje, vizualizarea prin afișe de diferite tipuri, comunicarea prin presă și televiziune etc.

Ca urmare un deziderat al *promovării instituției muzeale* este cunoașterea, studierea și aplicarea practică a mijloacelor de comunicare.

În acest sens subliniem că, nu întâmplător, în această intervenție, avem în vedere acest aspect: al promovării instituției muzeale din perspectiva mijloacelor de comunicare.

¹ Melvin L. DeFleur, Sandra Ball-Rokeach, *Teorii ale comunicării de masă*, Editura Polirom, București, 1999, p.134

Conținutul oricărui mijloc de comunicare ar putea fi clasificat, în mare, într-una din următoarele trei categorii: *conținut de prost gust, conținut neutru, care nu provoacă discuții, conținutul de gust elevat* care uneori este foarte des prezentat, dar nu neapărat și foarte atent urmărit.

Afirmația conform căreia *cunoștințele modelează acțiunea* a fost enunțată cu mult timp în urmă, ea a supraviețuit timp de mii de ani. Legătura dintre cunoaștere și conduită a continuat să fie considerată principiul fundamental al comportamentului uman de la Platon și Aristotel până în timpurile moderne. Mai recent, cercetătorii comunicării au încorporat acest vechi principiu în teoriile lor, pentru a explica modul în care conținutul comunicării de masă influențează comportamentul publicului.

Muzeul aduce fără îndoială îmbunătățiri suplimentare mijloacelor de comunicare de masă, cu un mesaj „viu” și explicit depășind ideea conform căreia consumatorul de cultură este o persoană educată. În contemporaneitate, el se adresează publicului în general. Se presupune că o dată ce indivizii percep informațiile furnizate de mass-media, ele modifică factorii cognitivi, cum ar fi opiniile, necesitățile, atitudinile și crezurile; aceste schimbări, la rândul lor, determină schimbări de comportament la nivelul publicului.

Din această perspectivă, ***promovarea instituției muzeale*** trebuie să devină un proiect care să mizeze pe continuitate. Numai în cazul unei organizări constante publicul poate să întrețină o relație de durată cu muzeul. *Vizitatorul are nevoie de o formă familiară, clară, ușor de reținut.* Se vede necesitatea de a evalua și de a sistematiza informația în funcție de piața pe care acționăm.

Prima componentă semnificativă a sistemului social al comunicării de masă este *publicul*. Acesta este o componentă complexă. Publicul este stratificat, diferențiat și presupune anumite relații de interdependență; aceste aspecte sunt studiate de sociologi de ani de zile.

Unele dintre variabilele cele mai importante care joacă un rol în determinarea modului de funcționare a unei componente în cadrul sistemului sunt prezentate de necesitățile și interesele majore ale membrilor publicului, de diferitele categorii sociale reprezentate în cadrul unui public și de natura relațiilor sociale dintre membrii publicului. Aceste variabile evidențiază mecanismul comportamental care determină *pattern*-urile de atenție, interpretare și răspuns ale unui public cu privire la un conținut de un anumit tip.¹

Din aceste considerente, procesul de *cercetare a pieței* trebuie să se desfășoare cu mare atenție. Observarea individuală a

¹ Ioan Opriș, *op. cit.*, p.140

tendințelor necesită un bun „simț” al pieței și intuiției. Subiectivitatea reprezintă avantajul acestei metode, deoarece nu toate manifestările spiritului uman pot fi cuantificate – în ciuda cercetării profesionale care tinde spre perfecțiune.

Cercetarea pieței investighează, ca și observatorul izolat, o piață sau un anumit grup-țintă. Acumularea de fapte nu se face subiectiv, ca în cazul observării tendințelor, ci avansează după metode științifice. În termeni generali se poate vorbi de: *pieța disponibilă, piața disponibilă și calificată, piața-țintă, piața penetrată*.¹

Acumularea de cunoștințe despre caracteristicile distinctive și comportamentale corelate ale oamenilor în cadrul unor categorii sociale specifice oferă un fundament pe baza căruia s-a dezvoltat principiul segmentării pieței în privința afacerilor, guvernării și industriei. Aceste cunoștințe relevă necesitatea de a folosi metoda de studiu prin sondaj, pentru a analiza categorii de predispoziții, preferințe și alte aspecte ale comportamentului consumatorului sau alegătorului, pe măsură ce acestea variază de la un individ la altul. Considerăm, în viziunea noastră, chestionarul de *tip promo* o modalitate de sondare a preferințelor publicului dar și o modalitate de promovare aducând în atenția individului un *produs cultural* complex. În acest sens prezentăm un tip de chestionar promo ce urmează a fi aplicat în etapa următoare a activității noastre de marketing muzeal.

⚡ MUZEUL DE ETNOGRAFIE TULCEA

C H E S T I O N A R

1. Ce știți despre muzeul nostru? (zona unde se află, adresă, telefon etc.).....

2. Ați vizitat Muzeul de Artă Populară?

☐ DA

Când

☐ NU

3. Ați vizitat alte muzee de etnografie?

☐ DA

Care

☐ NU

4. Anul acesta activitățile pe care ni le propunem sunt:*

■ Expoziții:

Expoziție de port popular ☐

Expoziție de măști din obiceiurile de iarnă ☐

Expoziție legată de tradițiile de paști ☐

¹ ***, *Bazele managementului cultural, Dimensiunea Culturală a Democrației*, Phare RO9701-01, Ministerul Culturii, România, București, 2000, p. 117

* Bifați activitățile la care doriți să participați

- Spectacole în muzeu:
 - Concert de muzică și dans popular ☐
 - Concert de muzică folk ☐
 - Concert de muzică clasică și religioasă ☐
 - Spectacol de teatru (reprezentatie dată de elevi) ☐
- Cercuri practice:
 - Pictură pe lemn și sticlă ☐
 - Sculptură ☐
 - Țesut la război, brodat și cusut ☐
 - Modelaj cu lut ☐

5 Ați venit cu familia la astfel de activități?

☐ DA

Care

☐ NU

6 Ce propuneri aveți?

7. Cum apreciați activitatea noastră?

Date personale:

VÂRSTA.....

OCUPAȚIA

Materialul adunat în urma interogării grupului-țintă este analizat și interpretat. Din aceasta rezultă o imagine demoscopică.¹

Cu ajutorul acestei imagini, tendințele pot fi citite sau interpretate.

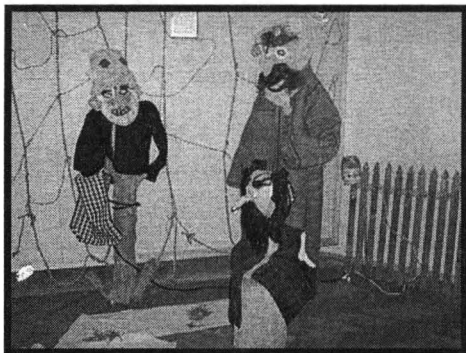
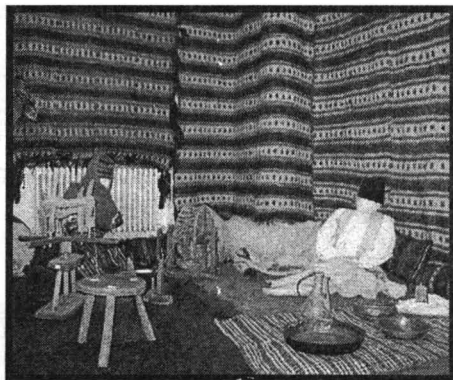
Dialogul cu publicul este o altă posibilitate de a găsi idei pentru expoziții și acțiuni în cadrul muzeului. El presupune experiență, observare și cercetare a pieței. Înainte de toate cel care vrea să inițieze o expoziție și/sau acțiune trebuie să fie fidel nevoilor și așteptărilor publicului-țintă, ceea ce înseamnă că el întreține o relație strânsă cu aceștia, pentru a-și putea face o imagine despre necesitățile lor.

Studierea pieței are ca rezultat o seamă de date despre mărimea grupului-țintă și despre atitudinea sa față de consum și timpul liber.

Ca metode de abordare a pieței în marketing se folosesc trei modalități de comunicare:

¹ Cf. Peter Brielmaier, Eberhard Wolf, *Ghid de tehnoredactare*, Editura Polirom, Iași, 1999, p. 102

- *marketingul (comunicare) de masă* care oferă produsul pentru toți potențialii cumpărători (ex. expoziția permanentă);
- *marketingul varietății* care oferă o varietate de produse pentru cât mai mulți potențiali cumpărători (expoziția temporară și vizionarea unui film);
- *marketingul țintit* care identifică un anumit grup țintă și se adresează numai acestora (exemplu: lectoratul, ora de curs, „expoziția pastilă”).

- *marketingul varietății* care oferă o varietate de produse pentru cât mai mulți potențiali cumpărători (expoziția temporară și vizionarea unui film);
- *marketingul țintit* care identifică un anumit grup țintă și se adresează numai acestora (exemplu: lectoratul, ora de curs, „expoziția pastilă”).

- *marketingul țintit* care identifică un anumit grup țintă și se adresează numai acestora (exemplu: lectoratul, ora de curs, „expoziția pastilă”).

Mijloacele de comunicare de masă ne „cultivă” crezurile despre lumea reală și ne influențează conduita, ele stabilesc, extind, substituie și stabilizează semnificațiile cuvintelor în limba noastră. Aceste modificări de sens ne influențează reacțiile față de lucrurile și aspectele etichetate.

Acceptând demonstrațiile teoretice că muzeul contribuie la exercițiile de educație civică, de respect al fenomenelor intelectuale și artistice, de pietate pentru om și natură, omul acestui mileniu – peste măsură de grăbit – vrea facilități muzeale. În calitatea sa de consumator cultural, el dispune de un timp redus pentru muzeu. Tocmai de aceea, politicile muzeale trebuie să studieze atent și să-i răspundă acestui nou tip de consumator la întrebările: *ce, cât și cum* oferă¹.

Pentru a obține aderența publicului, a avea audiență în rândul acestuia, muzeele trebuie să utilizeze toate canalele de comunicare. Realizarea unei emisiuni de televiziune, radio, cu difuzare națională sau chiar internațională, un articol de ziar și chiar simpla inserție de sigle ori simboluri pe ecranele televizorului sunt mesaje de larg impact.

Modalități de promovare a activităților din cadrul muzeului care țin de comunicarea de masă (și care fac obiectul muncii noastre în cadrul Muzeului de Artă Populară Tulcea), sunt *afișul, invitația, pliantul*.

Ne vom îndrepta atenția spre eficientizarea realizării acestora prin prezentarea unor modalități de atragere a atenției folosite pe scară largă în publicitate.

Importanța tehnoredactării unei publicații a crescut covârșitor. Aspectul grafic este cel care determină cititorul să recepteze și să răspundă mesajului transmis de respectiva publicație. De aceea considerăm importantă studiarea, alături de aspecte precum armonia grafică și aspectul artistic, a modalităților de atragere a atenției.

II. B₁ Modalități de atragere a atenției – principii de tehnoredactare

II. B_{1.1} Imaginea

Imaginea este un element foarte des folosit în tehnoredactarea materialelor publicitare. Ele însușesc pagina prin multitudinea de motive, forme și axe. Imaginile sunt, spre deosebire de text, mesaje necodificate care se abordează direct. Toate studiile arată că cititorul își îndreaptă privirea mai întâi asupra imaginilor.² Imaginile constituie în pagină domenii de receptare libere, care

¹ Ioan Oprea, *op. cit.*, p. 380

² Cf. Peter Brielmair, Eberhard Wolf, *op. cit.*, p. 53

formează o structură suplimentară față de cea a titlurilor. În timp s-au dezvoltat chiar strategii de folosire a imaginii.

Una dintre strategiile de atragere a atenției dezvoltate recent este reproducerea unor imagini de senzație. Exemplificăm 3 tipuri de astfel de imagini: imaginea „șoc”¹, imaginea caldă și imaginea simbol. Imaginea șoc și cea caldă fac apel la factorul emoțional (afectiv), iar imaginea simbol la factorul cognitiv.

- ◆ **Imaginea „șoc”** menită să atragă deliberat iritarea marelui public, incită prin nefirescul ei. Ea iese din tiparele estetice considerate clasice. Este foarte relevant tot ce nu se acceptă pentru că șochează și tot ce se consideră acceptabil și presupune îndrăzneală sau un oarecare grad de risc.

Comentariu:

Focul, masca, contrastul dintre roșu și negru au un impact vizual puternic, creează un efect „șoc” asupra individului.

- ◆ **Imaginea „caldă”**² care atrage prin gingășie și oferă relaxarea privitorului este de preferat, în special, când ne adresăm copiilor dar și publicului de o vârstă înaintată.

Comentariu:

În primul moment de observare, cititorul este atras de dragălașenia copilului. Copilul s-a oprit din drumul lui să ne privească.

În fotografie există o puternică dimensiune interactivă ca urmare a faptului că gura este deschisă ca și când ar încerca să spună ceva. Dă impresia că am putea comunica cu el. Acest lucru are o contribuție importantă la efectul imaginii, pentru că ne transformă în parteneri interactivi în procesul comunicational.

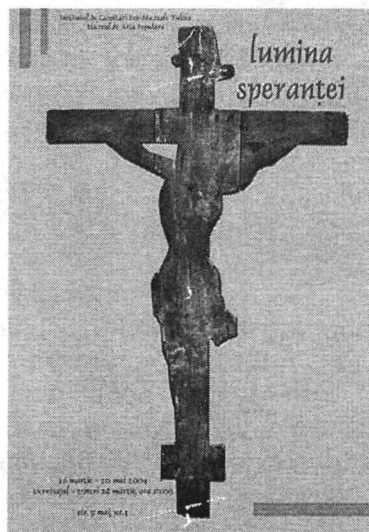
¹ Melvin L. DeFleur, Sandra Ball-Rokeach, *op. cit.*, p.141

² *Ibidem*

- ◆ **Imaginea simbol**, care atrage atenția prin abstractul ei, obligă trecătorul să se apropie pentru a înțelege.

Comentariu:

Imaginea, la o primă observare, se prezintă d prin contur. Ea invită, însă la o observare i atentă. Și de aici incursiunea în expoziție, simbolistica acesteia. Decodificarea imag reprezintă, în fapt, receptarea discursului muzea

II. B_{1,2} Textul – însoțește imaginea

Publicul nu percepe imaginile separat de textul verbal care le însoțește; nici nu citește textul verbal fără referire la imagine.

Deși, la prima vedere, imaginea este tulburătoare, cititorul nu îi înțelege pe deplin semnificația decât în momentul în care a urmărit textul scris. Textul schimbă în mare măsură sensul imaginii ca atare; în lipsa textului, imaginea ar fi șocantă și atât.

Așa cum modul de prezentare a unei **imagini ca limbaj non-verbal**¹ poate oferi anumite sugestii, tot astfel **textul ca limbaj verbal** poate fi vehiculul unor mesaje transmise prin felul în care apare: cu alte cuvinte, și scrisul este o formă de creare a imaginii. Se poate spune că are propriul paralimbaj, în funcție de modul în care copy-writerul a ales să-l „îmbrace”.

O distincție importantă în modul de prezentare o impune alegerea unui scris de mână sau de mașină (computer), deoarece percepem scrisul de mână ca fiind mai apropiat de natura umană și, de aceea, mai personal și individualizat decât cel realizat prin mijloace mecanice sau electronice. În societatea contemporană aceste diferențe între „uman” și „non-uman” sunt evident noțiuni construite: există modalități mecanice de realizare a scrisului de mână personalizat și există un scris individual uman. Această

¹ Cf. Steluța Pârâu, *Muzeologie – Muzeotehnie. Semantică și Pragmatică*, Revista de Etnografie și Folclor, Editura Academiei, manuscris (sub tipar)

distincție între tipurile de scris maschează o mulțime de variații subtile. Diferite stiluri de scris de mână sugerează diferiți autori – de exemplu, un scris rotunjit, cu „inimi” deasupra literei „i” poate trăda un autor tânăr (font Comic), în timp ce un scris înclinat și ascuțit ar putea sugera o persoană vârsnică (font *Monotype Corsiva*).

Folosirea unui număr mare de fonturi pe o singură pagină trebuie ocolită. Pentru sublinieri suplimentare este mai bine să folosim un stil diferit decât alt font și astfel evităm oboseala cititorului.

Exemplu: **stilul bold**, *stilul italic*, stilul Outline, stilul Shadow, **stilul embos**.

Concretizăm posibilitatea utilizării fonturilor individualizate în raport de tematica produsului cultural.

II. B_{1.3} Prezentare

Regulile pentru accentuarea paginilor cu ajutorul titlurilor și imaginilor sunt universal valabile. Țelul punerii în pagină este de a crea suspansul. Peter Brielmaier și Eberhard Wolf susțin că: „Un produs atractiv se realizează prin contrast, prin efectul conjugat al unor elemente diferite din pagină. Aici se fac cele mai multe greșeli: totul este uniform, perechi contrastante ca mare/mic, lumină/întuneric, vertical/orizontal, dinamic/static sunt raeori puse în valoare. Doar introducerea simultană a două valori diferite amplifică efectul ambelor elemente.”¹

În completarea efectelor ce pot fi create prin alegerea anumitor caracteristici tipografice, scrisul poate fi folosit pentru a crea forme prin utilizarea unor modalități de prezentare diferite. Din acest punct de vedere, reclamele se apropie mult de esența poeziei – în același fel în care limbajul verbal creează imagini ale subiectului pe care îl tratează.

Folosirea unui suport de hârtie de calitate superioară și dimensiuni mari, a unor cerneluri colorate *poate fi privită la prima vedere drept o investiție costisitoare, dar efectele pot fi miraculoase.*

Din motive de **lizibilitate**, ar fi de dorit o literă cât mai mare dar în acest caz s-ar reduce considerabil cantitatea de informații. De aceea alegerea dimensiunii literei este întotdeauna rezultatul unui compromis între **principiul lizibilității și cel al economiei**. De asemenea, spațierea literelor de rând este decisivă pentru lizibilitatea textului. Din același motiv este de preferat evitarea suprapunerii textului pe imagine.

În cazul elementelor menite să sublinieze o informație, cum ar fi titlurile sau supratitlurile, trebuie găsită o combinație potrivită

¹ Peter Brielmaier, Eberhard Wolf, *op. cit.*, p. 62

de tipuri de literă și caractere pentru a se armoniza din punct de vedere stilistic. Se poate folosi *accentuarea prin poziționare*.¹

Titlurile sunt elementul de bază al imaginii unui afiș, pliant sau invitație. Ele structurează conținutul unei pagini și de asemenea, comunică mesajul principal. La acestea se adaugă supra- și subtitlurile care oferă cititorului informații suplimentare. Pe de altă parte, după parcurgerea titlului, supra- și subtitlului unui element publicitar, cititorul nu trebuie să rămână cu impresia că a aflat deja totul, dar să cuprindă suficiente elemente care să-i trezească interesul.

Repartizarea imaginilor în pagină depinde în mod decisiv de numărul lor. În cazul în care se folosește o singură imagine, trebuie evitată crearea zonelor „*deșert de plumb*” (termen folosit în redactarea ziarelor pentru zone mari neacoperite). Când se folosesc pe o pagină două sau mai multe imagini, ele trebuie repartizate pentru a crea un contrast prin opoziția de formate și mărimi.

Un alt procedeu de a realiza o pagină atractivă este folosirea unei imagini întregi plus un detaliu. Uneori inversarea raportului detaliu/dimensiune este cea care produce cele mai spectaculoase contraste. Când într-o pagină se folosesc mai mult de patru imagini există pericolul să devină agitată și haotică. Este riscul pe care ni-l asumăm în realizarea pliantelor. În cazul afișelor o imagine trebuie să domine, celelalte trebuie să se subordoneze celei dintâi.

Este cunoscut faptul că tendințele în structurarea grafică a materialelor publicitare sunt: mai multă ordine și claritate, o lizibilitate mai bună, mai multă culoare, texte mai scurte și grafică.

Arta de a te limita, arta de a evidenția, accentuarea prin poziționare, accentuarea cu ajutorul imaginilor sunt elemente care dau **prezentării** un rol important în atingerea efectului dorit asupra cititorului.

¹ *Ibidem*, p. 50

Scurte considerații despre relația cercetător-informator dezvoltată în ancheta de teren

drd. Corina Bejinariu

muzeograf Muzeul de Istorie și Artă
Zalău

Una dintre disputele majore cu privire la specificitatea metodologică a investigației de tip etnografic a fost legată de ponderea și dimensiunea pozitivistă atribuită demersurilor descriptive în abordările tematice ale disciplinei. Studiul practicilor sociale de tip tradițional presupune, conform viziunii gennepiene dezvoltate în celebrul *Manuel de folklore français contemporain*, descrierea cât mai concordantă cu realitatea faptelor observate prin înregistrarea lor cât mai exactă. Trebuie să remarcăm în acest punct faptul că rigoarea înregistrării este o condiție *sine qua non* pentru orice demers științific, iar discursurile interpretative se fundamentează obligatoriu pe descrierea a ceea ce urmează să fie explicat. Ca atare descrierea, ce are realmente valențe de definire a obiectului cercetat, se configurează ca un construct teoretic, fiind rezultatul unor procese de observare mai mult sau mai puțin elaborate. Imperativul adecvării la realitate a faptelor descrise reclamă, în viziunea aceluiași autor, studierea holistică a problematicii folclorice, evitând pericolul izolării faptului cercetat, respectiv a ignorării contextelor sociale determinante. Referindu-se la maniera cea mai productivă de cercetare a fenomenului social total, G.Gurivtch apreciază că aceasta ar presupune, inițial, structurile "vizibile" sesizabile nemijlocit; dar el consideră că explicația sociologică nu ar trebui să se reducă la această "descriere intensă", așa cum se întâmplă în cazul tehnicilor monografice, sau chiar a unor demersuri analitice care eșuează în descrieri mai mult sau mai puțin rafinate¹. Acest deziderat al depășirii nivelului descriptivist în abordarea sociologică a făcut și obiectul reproșurilor pe care le adresa Petre Andrei producțiilor monografice ale Școlii de la București.

Dintr-o perspectivă absolut sintetică și esențializată putem aprecia că există câteva repere ce jalonează atât construcția proiectului de cercetare cât și derularea efectivă, respectiv valorificarea rezultatelor. Astfel, teoria disciplinei etnografice impune ca manieră epistemologică faptul că elaborarea proiectului de cercetare are ca etapă incipientă și obligatorie întrebarea inițială, care

¹ G.Gurivtch (coord.), *Traité de sociologie*, vol.I, apud F.Laplatine, *Descrierea etnografică*, Iași, 2000, p.12

trebuie să fie pusă cu claritate și fără ambiguități. A doua fază o constituie munca exploratoare, etapă ce presupune atât familiarizarea cu producțiile anterioare cât și discuțiile exploratoare, care au o evidentă finalitate informativă. Cele două demersuri contribuie la configurarea unei problematici; în acest context este important însă ca cercetătorul socialului să înțeleagă "semnificația" datelor comportamentale pe care le înregistrează, ceea ce presupune faptul că explicația trebuie să fie una *teleologică*, care derivă acțiunile din intențiile și cunoștințele agenților acțiunii. Este însă tot mai evident, dincolo de specificitatea conceptuală și metodologică a disciplinelor socio-umane, faptul că imperativul interdisciplinarității în cercetarea socialului este o condiție pentru teoretizări pertinente și explicații complete. Spre exemplu, a devenit deja curentă practica de a începe un demers comparativ cu exemple istorice capabile de a produce clarificări ale funcționării faptului social luat în studiu.

Nu ne propunem aici o abordare exhaustivă a ceea ce presupune construcția și derularea efectivă a proiectului de cercetare etnografică, întrucât intenția noastră în acest demers este aceea de a puncta aspectele ce caracterizează poziționarea cercetătorului față de obiectul studiat (de regulă o comunitate, grup social, etc) și modul în care cei doi poli ai demersului investigativ interacționează, se adaptează la situațiile ce decurg din relația interactivă.

Este cunoscut faptul că unul dintre aspectele fundamentale ce definește cercetarea socialului este configurat de relația ce se construiește între cel care realizează investigația și obiectul demersurilor sale, respectiv nucleul social avut în vedere. Pornind de la ideea că metoda specifică a etnologiei/etnografiei rămâne observația participativă, Van Gennep, sub influența monismului metodologic, dar și din nevoia obținerii unor documente riguros adecvate realității studiate, cere prudență cercetătorului arătând că "*civilizații care suntem încearcă multe dificultăți în a gândi de o manieră participaționistă sau asociaționistă, în a se pune, cum se spune, în pielea altuia*"¹. Pe de altă parte, metodologic vorbind, este evident faptul că descrierea etnografică pornește de la observația nemijlocită și de durată *realizată de cercetătorul însuși*, iar aceasta presupune contactul nemijlocit al subiectului cu obiectul. Sigur că într-o concepție pluralistă a cunoașterii delimitarea conceptuală riguroasă a obiectului cercetării etnografice/etnologice este o chestiune ce nu întrunește consensul absolut, însă ține de o normalitate a dinamicii științei. Dar este de domeniul evidenței faptul că nu mai putem cantona strict obiectul disciplinei etnografice exclusiv în zona

¹ A. Van Gennep, *Manuel de folklore francais contemporain*, apud M. Bozan, *Considerații preliminare la o cercetare a practicilor ceremoniale*, în Studii și comunicări de etnologie, tom XIII/1999, p.27

colectivităților "primitive", respectiv a grupurilor "îndepărtate" spațial și simbolic, altfel spus exotice. Mai mult, credem că cercetarea etnografică nu poate fi limitată nici măcar la noțiunea de *folk society*, concept propus de antropologul american Robert Redfield pentru a desemna comunitățile de mici dimensiuni, relativ izolate, cu un stil de viață tradițional, incluse într-o entitate națională, dar opuse valorilor și idealurilor societății urbane¹. Literatura de specialitate conține, de pildă, numeroase demersuri de investigare etnografică a unor grupuri individualizate profesional, unele dintre ele răspunzând inițial unor nevoi legate de eficientizarea muncii printr-o mai bună cunoaștere a angajaților.

Multiplele dezbateri axate pe interacțiunea profesionalizată a cercetătorului cu *ceilalți* au pornit de la premisa că un prim aspect ce marchează identitatea antropologului este "străinătatea" persoanei sale în raport cu obiectul investigat. Indubitabil că prezența sa într-un mediu nefamiliar, precum și toate demersurile reclamate de scopurile sale informative, sunt dificil de înțeles pentru cel care nu aparține mediului academic. Ca atare, conceptul metodologic ce definește specificitatea cercetării antropologice – *fieldwork* – surprinde un proces de transformare în contextul căruia cercetătorul, ca obiect inadapdat la mediul pe care îl frecventează, va dobândi progresiv un loc, o identitate. Extinzând sfera conceptuală a "terenului" J.Clifford considera categoria *fieldwork* ca semn distinctiv al antropologiei, arătând însă că noțiunile privind acest segment al cercetării socialului au cunoscut numeroase resemantizări în ultimul timp. Potrivit aceluiași autor munca de teren trebuie să implice interacțiunea fața- față cu acei "alții" care vor deveni obiect de studiu; astfel de interacțiuni sunt menite să producă o formă de înțelegere culturală profundă². Practic, concepția lui Clifford despre *fieldwork* în antropologie constă într-o reluare teoretică a viziunii terenului ca "habitus", în primul rând, și apoi ca loc. Anterior, P.Bourdieu arăta că prin această noțiune se are în vedere acele predispoziții de a te comporta într-o anumită manieră în anumite circumstanțe, ceea ce trimite la ideea că în viziunea sa *habitus* se referă mai mult la o stare a minții decât a corpului. Concret, "habitus" se referă esențialmente la un set de practici care devin obișnuite și în care cercetătorul se angajează fără o reflecție prealabilă aprofundată³.

Pe de altă parte, situând discuția în planul cercetării etnografice, Fr.Laplantine demonstrează că metoda preferată a

¹ Gilles Ferreol (coord.), *Dicționar de sociologie*, Iași, 1998, p.80

² J.Clifford, *Routes, travel and translation in the late twentieth century*, apud D. Clark, *The field as "habitus": reflections on inner and outer dialogue*, în *Anthropology matters journal*, no.6/2004, <http://www.anthropologymatters.com>

³ ibidem

etnografilor implică participare/împărtășire/identificare efectivă a cercetătorului cu grupul studiat¹, iar exemplele uzitate în argumentația sa trimit la nume celebre ale etnologiei/antropologiei. Acest imperativ al observației participative se regăsește inclusiv în definirea metodologică a monografiei sociologice în viziune gustiană. Interacțiunea cu obiectul studiat (grupul social) presupune atât observația “exterioară”, a cărei dimensiune științifică este incontestabilă fiind proprie oricărui demers epistemologic, cât și observația “lăuntrică” (prin participare/înțelegere). Ambele configurează potrivit lui D.Gusti “o metodă complexă și bogată în posibilități de cunoaștere, (...) o metodă sintetică”². Situându-se pe poziții relativ diferite, Laplatine face din participarea/identificarea cu obiectul punctul de despărțire a etnografiei/etnologiei de sociologie, susținând regula consacrată a neutralității și imperativul unei atitudini distante a sociologului. Dar, chiar această regulă cunoaște actualmente o punere între paranteze, existând opinii potrivit cărora sociologia “de teren” este o confruntare “dialogică”; astfel J.Cl. Kauffman vorbește despre faptul că o atitudine rezervată a anchetatorului îl împiedică pe informator să se destăinuie. Ca atare, spune sociologul, în cazul interviului comprehensiv cercetătorul trebuie să rămână o prezență personalizată, însă discretă, să se transpună în categoriile informatorului dar să își păstreze convingerile și valorile. Empatizând cu interlocutorul, anchetatorul trebuie să fie amabil, înțelegător, deschis la tot ceea ce i se transmite³; în egală măsură este necesară însă și o reacție adecvată a cercetătorului față de conținuturile exprimate de subiectul investigației, care să nu se limiteze doar la simpla aprobare, ci chiar să transmită idei și emoții personalizate menite să faciliteze și un climat afectiv propice.

Indubitabil că gradul de “empatizare” a cercetătorului cu informatorul este puternic condiționat de natura problematicei investigate; dar la fel de importantă este și maniera de transmitere a informațiilor. Pentru a nu rămâne în zona abordărilor abstract-teoretizante ne propunem o ilustrare a modului în care se produce interacțiunea între cercetător și informator bazându-ne pe propria experiență de teren. În acest context se impune o primă remarcă legată de ideea unui potențial sporit de empatizare a anumitor subiecte investigate; astfel, generic vorbind, chiar și pentru un nespecialist este evident faptul că moartea este prin excelență subiectul care mobilizează toate energiile, declanșează reacțiile

¹ Fr.Laplatine, *op.cit*, p.19

² D.Gusti, *Opere*, București, 1968, p.444

³ Fr.de Singly, A.Blanchet, A.Gotman, J.-C.Kauffman, *Ancheta și metodele ei: chestionarul, interviul de producere a datelor, interviul comprehensiv*, Iași, 1998, pp.239-240

emoționale cele mai intense, provoacă angoase și neliniști de ambele părți. Ca subiect al cercetării, problematica tantologică poate genera situații contradictorii: fie o atitudine de veritabilă descărcare psihologică a informatorului, fie o manieră reticentă, chiar de refuz, mai ales în situațiile în care interlocutorii au trecut printr-o experiență dramatică recentă. Facem precizarea că ne referim în principal la subiecți proveniți din mediul rural, majoritatea cercetărilor noastre fiind demarate inițial de la ideea surprinderii gradului de conservare a tradițiilor funebre. Chiar dacă am indicat cele două extreme ce definesc comportamentul și atitudinea manifestată în contextul demersurilor investigative, este greu de apreciat că s-ar putea realiza o tipologie a reacțiilor față de subiect pe baza anumitor criterii legate de vârstă, sex, relație de rudenie, etc. Pentru mai multă concretețe dăm un exemplu: ni s-a întâmplat ca într-o discuție cu o văduvă să încercăm să construim dialogul pornind de la manifestarea unui sentiment de compasiune, atitudine considerată de noi oportună pentru facilitarea afectivă a rememorării experienței, ce părea a fi, din punctul nostru de vedere, dramatică. Am făcut această presupunere pornind de la ideea, consacrată de biserică și acceptată de mentalul colectiv, potrivit căreia "despre morți numai de bine"; mai mult, fiind vorba despre o experiență directă, personală, în urma căreia interlocutoarea noastră a rămas singură, am considerat că putem induce o stare de confort psihic manifestându-ne compasiunea. A fost surprinzător să constatăm că, departe de a fi perceput ca o dramă, decesul soțului era privit aproape ca o eliberare salvatoare din chingile unui destin marital profund nefericit. Reacția manifestată de interlocutoarea noastră nu se încadra în tipologia atitudinilor de regret, mai frecvent întâlnite de noi, dar care nu exprimă întotdeauna trăirile autentice generate de experiențele personale ale confruntării cu moartea unei persoane apropiate. Disimularea propriilor trăiri, punerea lor în acord cu normele moral-religioase ale comunității, este un aspect ce trimite la o discuție mai amplă cu privire la chestiuni sensibile precum rezonanța afectivă și gradul de interiorizare și adeziune la practicile ritual-cutumiare, precum și la nivelul de empatizare cu cercetătorul – *străinul* - căruia trebuie să-i lași impresia unei atitudini profund reverențioase.

De aceea, confruntarea cu atitudini ce transgresează tiparul obișnuit este în același timp deconcertantă dar și stimulativă pentru cercetător. Paradoxal este faptul că în cazul menționat nu ne-am confruntat doar cu o manieră indiferentă de percepere a decesului, ci chiar cu o formă virulentă de condamnare postumă a defunctului, dusă până la cea mai neliniștitoare perspectivă acreditată de mentalul colectiv: solicitarea damnării sufletului prin invocarea divinității. Aceasta s-a asociat, de altfel, cu convingerea fermă că oricum

conduita mizerabilă din timpul vieții face imposibil un destin postum paradisiac pentru defunct.

Încercând o analiză a propriei noastre reacții, întrucât aminteam anterior de experimentarea "terenului" în sensul unui comportament interactiv, credem că surprinderea a fost, mai degrabă, generată de accentele de reală sinceritate sesizabile în relatarea interlocutoarei, decât de poziția sa, aparent "ireverențioasă", față de memoria defunctului. Credem că o asemenea atitudine de maximă deschidere față de un *out-sider*, lipsa oricărui tip de inhibiție și manifestarea liberă față de rigorile moralei comunitare se datorează într-o oarecare măsură „străinătății” persoanei cercetătorului, neapartenenței sale la grupul social ce normează și controlează prin păgării specifice comportamentul membrilor săi.

Este cazul să facem o precizare legată de faptul că inclusiv opțiunea metodologică în obținerea informațiilor poate avea un rol determinant privind calitatea acestora. Nu ne referim aici necesarmente la gradul de adecvare al informațiilor la ceea ce calificăm prin sintagma "realitatea propriu-zisă", întrucât tematica investigată nu presupune o relatare tehnică a unui fapt sau eveniment exterior subiectului. Dar problematica morții (indiferent că se fac referiri la chestiuni de ritualistică, imaginar, mentalități) este mult mai "abordabilă" prin tehnica *povestirilor de viață* (life-stories), întrucât fiecare dintre subiecți (ne recunoaștem aici preferința pentru cei mai în vârstă, regulă metodologică consacrată dar nu neapărat mereu reprezentativă) au trecut prin experiența confruntării cu moartea la persoana a-II-a¹. Și în cazul menționat, recurgerea de către interlocutoare la relatarea experienței personale s-a transformat într-un veritabil demers argumentativ menit să explice atât absența sentimentelor de regret, cât și eludarea deliberată a unor practici rituale din segmentul celor destinate comemorării defunctului. Astfel, întrebată fiind dacă l-a "cântat" pe soț, replica verbală și gestuală a fost nu numai de respingere a unei asemenea forme de manifestare a regretului, ci chiar a insitat asupra faptului că din momentul înhumării nu a mai fost la mormânt.

Sigur, s-ar putea spune că o asemenea atitudine este singulară și izolată, deși întâmplarea a făcut ca la discuția respectivă să participe o vecină a gazdei noastre, care împărtășea multe dintre convingerile acesteia, fiind tot văduvă și cu o experiență maritală la fel de nefericită. Am dorit să amintim acest exemplu pentru a arăta că adeseori, în teren, cercetătorul este obligat să-și adapteze maniera de investigare la situația concretă, chiar dacă inițial intenționa să

¹ A se vedea excelenta teorie cu privire la declinarea morții sub categoria persoanei, precum și întreaga teorie dezvoltată de V. Jankelevitch în al său celebru *Tratat despre moarte*, Timișoara, 2000

pornească de la alte premise. Este evident însă că am întâlnit multe situații în care întreruperea raporturilor maritale prin moartea unui membru al cuplului era prezentată ca un moment dramatic, chiar dacă discuțiile conturau, pe măsura derulării lor, o imagine nu foarte lăudabilă pentru defunct. În asemenea cazuri centrul de greutate al dialogului nu este necesarmente configurat de regretul și suferința pentru pierderea persoanei dragi, ci, mai degrabă vizează statutul de văduv/ă al celui rămas în viață. Spre exemplu, în Bogdana (SJ) am întâlnit cea mai talentată "bocitoare" invitată la înmormântări și în satele învecinate, de la care am înregistrat bocetul compus la moartea soțului. Dincolo de punctarea câtorva momente fundamentale ale mariajului lor, partea cea mai dramatică a mesajului este construită în jurul statutului de văduvă, privită ca o persoană marginalizată, chiar ostracizată, fără ajutor în momentele dificile. În interviul realizat, ea a lăsat să se înțeleagă că inclusiv defunctul este vinovat pentru faptul că a rămas singură, întrucât avea patima alcoolului, ceea ce i-a grăbit fatalmente sfârșitul și, implicit, a determinat situarea ei într-o postură dificilă.

La polul opus se situează, de regulă, relatările referitoare la decesul părinților sau al copiilor, perceperea acestei din urmă situații dezvăluind o accentuare a dramatismului în ultimul timp (fenomenul este legat, evident, de avansarea tehnicilor medicale care au determinat o scădere semnificativă a impactului morții infantile). În astfel de contexte demersul investigativ devine extrem de delicat, iar cercetătorul trebuie să manifeste multă abilitate în a nu determina atitudini de respingere, recurgând chiar la exemple din viața personală, sau din experiența anterioară de teren, pentru a încuraja comunicarea și a induce un sentiment de consolare prin solidarizare cu interlocutorul și drama acestuia. Am întâlnit situații în care rememorarea agoniei părinților informatorului se făcea cu multă seninătate și duioșie, chiar dacă era vorba de suferințe cumplite și de sacrificii a celor apropiați pentru a le acorda îngrijirile considerate a fi cuvenite.

Pe baza celor câteva aspecte prezentate putem aprecia că investigarea tematicii tanatologice reclamă întotdeauna apelul la experiența personală, nu este un fenomen exterior, cunoscut doar la nivel diegetic. Indiferent că cercetarea vizează poetica funebră, elemente și segmente ale ritualisticii funerare, imaginarul postexistenței sau cel escatologic, mereu se face trimitere la „când mi-o murit măicuța” sau „doamne greu îi de când îs singură”. Practic, fiecare *poveste de viață* devine o reconstituire verbală a experienței confruntării cu realitatea morții, ceea ce până la urmă poate conferi investigației etnografice și o veritabilă dimensiune psihoterapeutică; în țările occidentale rememorarea experiențelor dramatice sub

îndrumare specializată este o tehnică extrem de apreciată pentru facilitarea derulării travaliului de doliu. În literatura de specialitate se vorbește chiar de crearea unor grupuri de susținere a îndoliaților, fiecare povestindu-și drama în fața celorlalți și beneficiind de susținerea acestora, în depășirea momentelor dificile. Sigur, o asemenea manieră de psihoterapie are anumite rațiuni determinate de profilul anomic al societății occidentale, unde Ph.Aries vorbește despre modelul *morții interzise*, a *doliului indecent*, etc. Nu dezvoltăm aici această amplă discuție, întrucât am dorit doar să arătăm complexitatea situațiilor ce pot să apară în relația cercetător informator atunci când subiectul cercetării este *moartea*.

Constantin Popoiu Expert consultant
*Centrul pentru Formare Educație Permanentă
și Management în Domeniul Culturii
București*

I. Cadrul general al formării profesionale a adulților în România

Este din ce în ce mai evident faptul că pe parcursul unei vieți active putem fi nevoiți să ne schimbăm foarte des locul de muncă, și chiar profesia pentru care ne-am pregătiți în școală. Această tendință a determinat ca în multe din statele dezvoltate să se adopte multiple măsuri pentru facilitarea dezvoltării profesionale pe parcursul întregii vieți.

Uniunea Europeană a adoptat în 2000 Memorandum-ul privind învățarea pe tot parcursul vieții, care subliniază că promovarea învățării permanente este un proces esențial pentru asigurarea unei dezvoltări durabile. Pentru aceasta, toate țările membre și candidate, deci și România, vor trebui:

- să asigure tuturor persoanelor posibilități egale de acces la o pregătire de calitate pe tot parcursul vieții;
- să adapteze oferta de pregătire astfel încât oamenii să poată participa la învățare pe toată durata vieții lor și să-și poată planifica singuri modul în care să combine învățarea cu munca și cu viața de familie;
- să realizeze standarde ridicate de educație și calificare în toate sectoarele, pentru a asigura compatibilitatea dintre calitățile și competențele oamenilor și cerințele, în permanentă schimbare, ale locurilor de muncă;
- să încurajeze formarea unor indivizi care să posede competențele necesare participării active la toate sferele vieții publice, în special în plan politic și social, la toate nivelurile de participare, inclusiv cel european.

În ultimii ani în România au fost inițiate o serie de măsuri care vor determina probabil apariția unui sistem modern de formare și dezvoltare profesională, compatibil cu cel european.

Ordonanța Guvernului nr. 129/2000 privind formarea profesională a adulților cu completările și modificările ulterioare stabilește următoarele **obiective ale formării profesionale**, inițiale și continue, a adulților:

- facilitarea integrării sociale a indivizilor în concordanță cu aspirațiile lor profesionale și cu necesitățile pieței muncii;
- pregătirea resurselor umane capabile să contribuie la creșterea competitivității forței de muncă;
- actualizarea cunoștințelor și perfecționarea pregătirii profesionale în ocupația de bază, precum și în ocupații înrudite;
- schimbarea calificării, determinată de restructurarea economică, de mobilitatea socială sau de modificări ale capacității de muncă;
- însușirea unor cunoștințe avansate, metode și procedee moderne necesare pentru îndeplinirea sarcinilor de serviciu.

Același act normativ care stă practic la baza noului sistem al formării profesionale în țara noastră aduce o serie de elemente de noutate dintre care enumăr:

- Stabilește cine și în ce condiții poate organiza programe de formare profesională la absolvirea cărora participanții pot obține certificate cu acoperire națională (ART. 6(1) : *Formarea profesională a adulților se poate realiza, în condițiile prevăzute de prezenta ordonanță, de către persoane juridice de drept public sau privat, iar în cazul uceniciei, și de către persoane fizice, denumite în continuare furnizori de formare profesională.*)
- Specifică pentru ce ocupații se pot organiza programe de formare profesională (ART. 7(1): *Formarea profesională a adulților se organizează în mod distinct pe niveluri de pregătire, profesii, ocupații, meserii și specialități, ținându-se seama de nevoile angajatorilor, de competențele de bază ale adulților, de cerințele posturilor pe care aceștia le ocupă și de posibilitățile lor de promovare sau de încadrare în muncă, precum și de cerințele de pe piața muncii și aspirațiile adulților*)
- Precizează ca scopul programelor de formare profesională este dezvoltarea competențelor profesionale deja dobândite sau dobândirea de noi competențe. În sens mai larg **competența profesională este capacitatea unei persoane de a utiliza, combina și transfera cunoștințe teoretice, deprinderi practice și atitudini specifice pentru a realiza activități de muncă la nivelul calitativ cerut la locul de muncă**
- Prevede obligativitatea derulării programelor de formare profesională în conformitate cu prevederilor standardelor ocupaționale (ART. 12 (1) *Programele de formare profesională asigură dobândirea unor competențe profesionale în conformitate cu standardele ocupaționale recunoscute la nivel național, aprobate în condițiile reglementărilor legale în vigoare*).

Acolo unde nu există standarde ocupaționale, furnizorul de formare poate elabora proiecte de standarde ocupaționale care vor fi supuse aprobării conform legislației în vigoare. Precizăm că **Standardele ocupaționale sunt documente care precizează unitățile de competență și nivelul calitativ asociat rezultatelor activităților cuprinse într-o ocupație.**

- **Stabilește tipurile de programe de formare profesională a adulților, care pot fi de:**
 2. **inițiere – dobândirea unor cunoștințe, priceperi și deprinderi minime, necesare desfășurării unei activități;**
 3. **calificare – dobândirea competențelor necesare practicării unei meserii sau profesii;**
 4. **perfecționare – dezvoltarea competențelor profesionale din cadrul aceleiași calificări;**
 5. **specializare – aprofundarea cunoștințelor și deprinderilor dintr-o arie restrânsă din sfera de cuprindere a unei ocupații;**

Programele de inițiere, perfecționare și specializare se finalizează cu **certIFICATE DE ABSOLVIRE**, iar cele de calificare cu **certIFICATE DE CALIFICARE PROFESIONALĂ**. Atât certificatele de absolvire cât și cele de calificare sunt însoțite de un **supliment descriptiv** în care se precizează competențele dobândite. În cazul programelor de formare structurate pe module, la terminarea fiecărui modul se poate elibera un **CERTIFICAT DE ABSOLVIRE**, cu menționarea competențelor profesionale dobândite, cuantificabile în credite transferabile.

Organizarea programelor de formare profesională a adulților se realizează la inițiativa furnizorilor de formare, în condițiile legii. Furnizorul de formare solicită autorizarea programului **numai dacă** dorește să elibereze certificate de absolvire sau de calificare cu recunoaștere națională. Este de reținut că , nu este necesară autorizarea programului dacă, de exemplu, un agent economic dorește dobândirea unor noi competențe pentru angajații săi și pentru care oferă doar o recunoaștere internă.

În autorizarea furnizorilor de formare profesională sunt implicate următoarele Instituții și structuri :

9. **Consiliul Național de Formare Profesională a Adulților (CNFPA)** care este instituția centrală, abilitată prin lege să coordoneze la nivel național activitatea de autorizare a furnizorilor de formare profesională a adulților.
10. **Comisiile de autorizare județene, respectiv a municipiului București** care sunt structurile care realizează autorizarea și monitorizarea furnizorilor de formare profesională. Acestea sunt

înființate de CNFPA și au sediul la direcțiile generale județene de muncă și solidaritate socială, respectiv a municipiului București. Ele aprobă/resping dosarul de autorizare al furnizorului de formare, în funcție de rezultatele evaluării realizate de experți/specialiști în domeniile ocupaționale;

11. **Secretariatele tehnice teritoriale care sprijină activitatea comisiilor de autorizare.** Acestea sunt formate din salariați ai direcției generale județene de muncă și solidaritate socială, respectiv a municipiului București și oferă informații și consultanță tehnică furnizorilor de formare pentru alcătuirea dosarului de autorizare;
12. **Experții/specialiștii pe diverse domenii ocupaționale** realizează evaluarea în vederea autorizării furnizorilor de formare și participă la examinarea absolvenților programelor de formare.

Ordonanța 129/2000 a fost urmată de o serie de alte acte normative destinate aplicării în practică dintre care enumerăm:

- Hotărârea Guvernului Nr. 522/ 2003 pentru aprobarea Normelor metodologice de aplicare a prevederilor Ordonanței Guvernului nr. 129/2000 privind formarea profesională a adulților
- Ordinul comun al ministrului muncii, solidarității sociale și familiei și ministrului educației, cercetării și tineretului nr. 353/5202 din 2003 pentru aprobarea metodologiei de autorizare a furnizorilor de formare profesională a adulților
- Ordinul comun al ministrului muncii, solidarității sociale și familiei și ministrului educației, cercetării și tineretului Nr. 501/5253 din 2003 pentru aprobarea Metodologiei certificării formării profesionale a adulților
- Ordinul comun al ministrului muncii, solidarității sociale și familiei și ministrului educației, cercetării și tineretului Nr. 4543/468 din 2004 pentru aprobarea Procedurii de evaluare și certificare a competențelor profesionale obținute pe alte căi decât cele formale

Acest pachet de acte normative creează posibilitatea realizării unui sistem coerent de formare profesională a adulților la care trebuie să se alinieze și sistemul formării profesionale din cultură.

II. Dezvoltarea resurselor umane în cultura

2.1 Sistemul actual de formare și dezvoltare a resurselor umane în cultură

În prezent, în formarea și dezvoltarea resurselor umane din cultură sunt implicate mai multe instituții: Ministerul Muncii, Solidarității Sociale Și Familiei, Ministerul Educației, Cercetării și

Tineretului, Ministerul Culturii și Cultelor - prin Centrul pentru Formare, Educație Permanentă și Management în domeniul Culturii, asociații profesionale, furnizori privați de asemenea servicii, diverși alți actori sociali (ONG, syndicate, patronate, etc.). De menționat că instituțiile /organizațiile implicate, se ocupă fie de formarea profesională inițială, fie de cea permanentă, fie de ambele.

Elaborarea unei strategii de dezvoltare a resurselor umane în cultura este dificilă datorită lipsei **informațiilor** privind calitatea și nevoile resurselor umane din activitatea de cultură: și al informațiilor referitoare la fondurile alocate culturii

Derularea unor programe de formare profesională este dificilă și datorită inexistenței **standardelor ocupaționale** pentru ocupații din domeniul culturii. Ocupații importante cum sunt :muzeograf, restaurator de bunuri culturale, director de muzeu, organizator de spectacole, cântăreț etc. nu au elaborate standarde ocupaționale și nu pot beneficia de programe de formare profesională finalizate cu certificate de absolvire cu acoperire națională. Dificultăți în formarea profesională continuă a resurselor umane din cultura apar și datorită calității relativ scăzute a formării inițiale a unor persoane din sistem. O serie de competente de bază cum ar fi lucrul cu calculatorul, comunicarea în limbi străine, lucrul în echipă nu au fost dobândite încă de lucrătorii din cultură iar în aceste condiții dobândirea unor competențe superioare specifice ocupației devine aproape imposibilă.

2.2. Locul și rolul Centrului pentru Formare Educație Permanentă și Management în Domeniul Culturii

Chiar dacă formarea și dezvoltarea resurselor umane din cultura presupune traversarea dificultăților arătate mai sus Centrul trebuie să găsească resurse și soluții pentru a-și îndeplini rolul de principal furnizor de formare profesională pentru personalul din cultură astfel încât acesta să facă față, cu eficiență economică și socială maximă provocărilor mileniului al treilea.

În acest context Centrul I va trebui să urmărească :

- formarea unor noi specialiști în diferite familii ocupaționale, bine pregătiți astfel încât să asigure concomitent **înlocuirea** celor care pe cale naturală își încetează activitatea și, să răspundă cerințelor de dezvoltare în domeniu;
- utilizarea și dezvoltarea competenței personalului existent în sistem prin modalități și, cu deosebire capitalizarea nivelului de competență al acestuia astfel încât patrimoniul cultural să fie îmbogățit prin noi valori și gestionat la cote înalte de performanță.

2.3. Obiective pe termen mediu în domeniul formării profesionale

Începând cu luna septembrie a acestui an Centrul are o noua echipa de conducere care își propune ca instituția să fie mult mai prezenta în viața operatorilor culturali oferind servicii diverse și de înaltă calitate. Enumerăm în continuare câteva dintre obiectivele pe care instituția și le-a propus pe termen mediu

1. Dezvoltarea programelor „tradiționale” de formare profesionala

În cei peste 40 de ani de existență Centrul a derulat consecvent programe de formare profesionala pentru ocupațiile de bibliotecar, muzeograf, conservator și restaurator bunuri culturale. În continuare Centrul poate și trebuie să dezvolte calitativ aceste programele „tradiționale” respectând prevederile O.G 129/2000

De altfel începând cu anul 2004 ca urmare a autorizării potrivit prevederilor legale pentru ocupația de bibliotecar studii medii se eliberează certificat de calificare iar pentru cea de bibliotecar studii superioare certificat de absolvire cu acoperire națională. Începând cu acest an au fost autorizate și programele de perfecționare pentru ocupațiile de conservator, și impresar artistic.

2. Abordarea unor noi programe de formare profesionala

Pentru viitor ca urmare a cererilor operatorilor culturali Centrul își propune să abordeze programe de formare profesionala și pentru alte ocupații existente în domeniul culturii cum ar fi: manager de proiect, inspector resurse umane, operator PC, operator camera video, fotograf, editor, arhivar, asistent relații publice, secretar dactilograf, regizor de platou etc.

În luna decembrie Centrul a prezentat Comisiei de autorizare a furnizorilor de formare profesională a Municipiului București 6 proiecte de programe de formare profesională (manager de proiect, inspector resurse umane, operator P.C inițiere și perfecționare, grafician PC, realizator pagini WEB) iar acțiunea de autorizare și derulare a unor noi programe de formare profesională va continua.

Derularea unor noi programe de formare profesionala presupune din partea Centrul realizarea următoarelor activități:

- Autorizarea programelor de formare profesionala la care se vor elibera certificate de calificare sau absolvire potrivit prevederilor legislației în vigoare ;
- Realizarea unor parteneriate solide cu instituțiile de cultura în vederea asigurării condițiilor de efectuare a activităților practice din cadrul programelor de formare profesională;

- Formarea sau după caz specializarea personalului care derulează activități de formare profesională;
 - Realizarea de studii, analize și statistici pentru dezvoltarea sistemului programelor de formare profesională;
 - Oferirea de oportunități de învățare continuă cât mai aproape de beneficiari. Centrul intenționează să inițieze derularea unor programe de formare profesională la sediul beneficiarilor activitate frecvent practică de alți furnizori de formare profesională.
- *Înființarea și autorizarea unui Centru de evaluare a competențelor obținute pe alte căi decât cele formale pentru ocupații din domeniul culturii.*

Prin Ordinului comun al Ministerului Educației și Cercetării și al Ministerului Muncii, Solidarității Sociale și Familiei nr. 4543/468 din 23 august 2004 pentru aprobarea procedurii de evaluare și certificare a competențelor profesionale obținute pe alte căi decât cele formale se reglementează modalitatea de autorizare a unui astfel de Centru.

Cele mai importante etape care trebuie parcurse sunt:

- f) elaborarea instrumentelor de evaluare pentru ocupații din domeniul culturii;
- g) testarea instrumentelor de evaluare în condiții de muncă reale, prin realizarea de către fiecare evaluator a unui număr minim de 5 procese de evaluare;
- h) certificarea evaluatorilor de competențe profesionale;
- i) Întocmirea documentației și prezentarea acesteia în vederea obținerii autorizării din partea CNFPA

Pentru realizarea obiectivului vor trebui rezolvate o serie de probleme dintre care enumăr:

- j) Găsirea unor colaboratori care să întrunească condițiile prevăzute de procedură și care să fie dispuși să se supună procesului de atestare ca evaluator de competențe profesionale
- k) Întocmirea instrumentelor de evaluare (teste scrise, întrebări orale, fise de observare, etc.)
- l) Realizarea unor parteneriate cu instituții de cultură dispuse să accepte accesul persoanelor evaluate la condiții reale de muncă

- *Realizarea în colaborare cu instituțiile culturale interesate de standarde ocupaționale*

Așa cum am mai arătat la baza organizării programelor de formare profesională și a certificării competențelor obținute pe alte căi decât cele formale stau standardele ocupaționale. Potrivit legislației în vigoare elaborarea standardelor este de competența comitetelor sectoriale dar până la aceasta dată la nivelul întregii țări s-au înființat doar câteva astfel de comitete cel pentru cultura ne funcționând încă. Numărul total insuficient de standarde ocupaționale elaborate pentru domeniul culturii a determinat implicarea Centrului în elaborarea acestora.

Experții consultanți din Centru au inițiat și elaborat până în prezent standarde pentru două ocupații: conservator obiecte de artă și impresar artistic. Întrucât metodologia de realizare a acestor standarde este relativ complicată și presupune validarea standardelor de specialiști din domeniul de activitate respectiv, Centrul va înainta propuneri de colaborare unor specialiști și unor instituții de cultură. Se intenționează realizarea de urgență a standardelor de muzeograf și restaurator obiecte de artă.

- *Eficientizarea și dezvoltarea calitativă a personalului propriu*

Până în prezent pentru practicarea ocupației de expert consultant (formator de competențe profesionale) nu era nevoie de o pregătire specială. Potrivit prevederilor OG 129/20000 ***"Începând cu data de 1 ianuarie 2010, pentru a fi autorizați furnizorii de formare profesională trebuie să facă dovada că realizează programele de formare profesională cu formatori care au pregătirea pedagogică specifică formării profesionale a adulților și pregătirea de specialitate corespunzătoare programei de pregătire"***. În scopul pregătirii propriilor angajați precum și a colaboratorilor centrul va autoriza și derula în cursul anului 2006 un program de pregătire a formatorilor de competențe profesionale. În cadrul acestui program vor fi invitați să prezinte materiale specialiști din cadrul Consiliului Național de Formare Profesională a Adulților, Institutului de Științe ale Educației, Ministerul Culturii și Cultelor etc.;

- *Participarea la programe și proiecte cu finanțare națională și internațională în colaborare cu diverși operatori culturali*

În acest an Centrul a participat pentru prima dată împreună cu muzeele din

Galați, ca partener la un program de dezvoltare a resurselor umane (Restauro 2) finanțat din fonduri europene

Exista mai multe posibilități de realizare a acestui obiectiv dintre care enumerăm:

- Întocmirea unor proiecte și prezentarea lor unui finanțator național (de exemplu Administrația

Fondului Cultural Național înființată în baza Ordonanței nr. 10 / 2005) în vederea obținerii finanțării.

- Identificarea de programe compatibile cu activitatea Centrului , lansate de diverși finanțatori (ONG-uri, ambasade...) stabilirea posibilităților de colaborare și întocmirea unor proiecte.
- Participarea cu oferte de proiecte la programe europene, independent sau în colaborare.

- *Promovarea activităților de marketing*

Piața serviciilor de formare profesională are din ce în ce mai mulți actori. În

curând domeniul culturii va face obiectul unor oferte de servicii din partea unor alți furnizori de formare profesională. În aceste condiții Centrul va trebui să intre în competiție cu ceilalți furnizori de formare profesională pentru a supraviețui.

Pentru a fi competitiv Centrul va trebui să identifice și să satisfacă cerințele clienților, să-și promoveze produsele și să-si vândă cât mai bine serviciile.

Având în vedere existența următoarelor oportunități:

- Existența unui context european extrem de favorabil formării profesionale a adulților. Memorandumul Comisiei Europene, privind învățarea pe tot parcursul vieții, adoptat în octombrie 2000, invită statele să identifice strategii coerente și măsuri practice pentru dezvoltarea învățării continue, mesajele cheie ale acestuia fiind: Noi competențe de bază pentru toți, Realizarea unor investiții superioare în resurse umane, Încurajarea inovației în predare și învățare, Valorizarea învățării, Regândirea orientării și consilierii, Aproximarea învățării de domiciliu
- Existența unui context național favorabil formării profesionale a adulților.
- Existența unui cadru legal coerent care reglementează sistemul formării profesionale continue. În ultimii ani, în România s-a acționat pentru elaborarea cadrului normativ de reglementare privind formarea profesională continuă rezultatul fiind apariția O.G. nr.129/2000 privind formarea profesională a adulților, republicată, cu modificările și completările ulterioare și actele normative de aplicare a acestora

Bazându-se pe calitatea personalului angajat și a celui cu care e colaborează Centrul privește cu optimism viitorul apropiat fiind convins că se va număra printre furnizorii de formare profesională care va elabora și implementează programe de formare profesională, de calitate, care să răspundă nevoilor pieței muncii. Totodată Centrul va coopera cu instituțiile de cultură, autoritățile publice la nivel național/local, alți furnizori de formare profesională din țară și străinătate pentru a-și perfecționa continuu activitatea.

Recenzie la cartea Regiunea transfrontalieră româno-ucraineană a Maramureșului, autor Nicolae Boar

Mihai Hotea

Universitatea Babeș Bolyai Cluj Napoca

Facultatea de Geografie,

Extensia Sighetul Marmăției

Boar Nicolae (2005), Regiunea transfrontalieră româno-ucraineană a Maramureșului, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 294 pagini, 53 figuri, 44 tabele și 308 titluri bibliografice.

Prefațată de prof. univ. dr. Pompei Cocean, lucrarea abordează un domeniu de mare interes în statele Uniunii Europene, și anume regiunile transfrontaliere. Importanța acesteia este cu atât mai mare avându-se în vedere că este prima abordare complexă a unei regiuni transfrontaliere individualizată la granița de nord a României.

Autorul motivează alegerea acestei lucrări prin provocarea dată de o problemă nouă, „corectarea imaginii despre Maramureș”, precum și cunoașterea realităților legate de minoritatea românească care locuiește la nord de Tisa.

Cartea este structurată în cinci capitole. Primul capitol („Regiunile transfrontaliere ca fâșii de contiguitate și disfuncție”), extins pe 62 de pagini, tratează într-o manieră modernă și explicită principalele noțiuni, concepte și strategii legate de relațiile transfrontaliere. Autorul prezintă un istoric al evoluției regiunilor transfrontaliere și realizează o tipologizare a acestora atât la nivel continental cât și național.

În capitolul al II-lea (44 pagini) sunt prezentate premisele naturale ale regiunii transfrontaliere româno-ucrainene a Maramureșului, iar în capitolul III (70 pagini) sunt analizate cele antropice, fiind evidențiate similitudinile dintre cele două sectoare, de la nord și sud de Tisa.

Funcțiile economice ale regiunii transfrontaliere româno-ucrainene a Maramureșului constituie subiectul capitolului IV (34 pagini), în care se face o analiză globală a sistemului teritorial. Individualizarea distorsiunilor funcționale și identificarea soluțiilor sunt realizate prin intermediul analizei

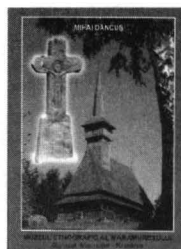
SWOT la nivelul ambelor subsisteme (maramureșean și ucrainean).

Ultimul capitol al lucrării (41 pagini) este destinat aspectelor legate de organizarea spațiului geografic maramureșean privit evolutiv. Pentru inventarierea stadiului actual al interrelațiilor transfrontaliere din spațiul aflat în studiu, autorul face apel la chestionarul proiectului INTERREG-II-C care este oglindit printr-o analiză SWOT.

Lucrarea are la bază o bogată bibliografie ce cuprinde 308 lucrări de specialitate, iar prin nivelul, conținutul și structura sa, lucrarea reprezintă o importantă sursă de informare și documentare pentru toți cei interesați de acest domeniu.

Publicațiile Muzeului Maramureșului

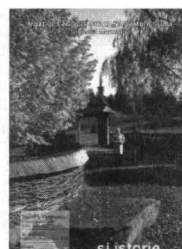
Cataloge

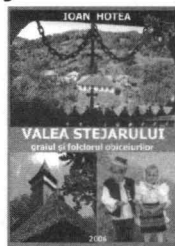
Anuarul ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS

Revista "Tradiții și Patrimoniu"

Seria Monografii satești

Alte publicații

ISSN: 1583-4476